ResearchGate

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: https://www.researchgate.net/publication/330752687

هێمن نامه

Book · January 2009

CITATIONS
0

READS
390

1 author:

Osman Hamad Dashti
Koya University

34 PUBLICATIONS **0** CITATIONS

SEE PROFILE

All content following this page was uploaded by Osman Hamad Dashti on 31 January 2019.

The user has requested enhancement of the downloaded file.

هێمن نامە

ئامادەکردنی

د. عوسمان دەشتی

بـــابـــــەت : وێژەیی

ناوی کتێب :   هێمن نامە

ناوی نوسەر :   دکتۆر عوسمان دەشتی

نەخشەسازی : عوسمان کەریم

بەرگ   :

تیراژ   :

چاپ   :

ژمارەی چاپ:

ژمارەی سپاردن :

پێشـــەكی

چیرۆكی مــن و هێمـن :

ساڵەكانی ٩٦٤ و ٦٥ بوو، ئەوساكە من قوتابی پۆلی چوارەمو پێنجەمی سەرەتایی بووم لە قوتابخانەی خالیدیەی سەرەتایی لە هەولێر، ئەو سەردەمە لە شارێكی وەكو هەولێر، بە هی كوڕانو كچانەوە رەنگە (١٠) قوتابخانەی سەرەتایی پتر لێ نەبووبێ. خوولی دووەمی حوكمڕانی حزبی بەعس بوو هەلومەرجی شارەكە دوا بەدوای شاڵاوی دڕندانەی حەرەس قەومییەكان كە بە (فرسان خالید بن الولید) دەناسران بۆ سەر گوندو شارو دەشتو دێهاتەكانی دەوروبەری هەولێر، توندو مەترسیدارو نالەبار بوو، جاشی كوردیش لە شارەكان پەیدا بوو بوون، پێیان دەگوتن (فرسان صلاح الدین). بەڵام دیارە لەناو ئەو تەنگیو تاریكاییەشدا بیری كوردایەتی وئازادیخوازی لە وێنەی پشكۆی ژێر خۆڵەمێش لە شارەكانداو لەنێو خەڵكو لە ریزی رۆشنبیرانو ئازادیخوازان، هەر لە تینو تیشكو گەشانەوە دابوو، مامۆستای دەرسی سروودو پەروەردەی نیشتمانی قوتابخانەكەمان ئەوكاتە پیاوێكی دڵسۆزو بێ باكو كوردپەروەر بوو بە ناوی (شێخ كەمال بەرزنجی) كە لە بنەڕەتدا لە شێخەكانی هەڵەجەو بێستانەی نزیكی هەولێر بوو.

بە دەستوری قوتابخانەكانی ئەو كاتە كە تا ئەمڕۆش پێرەوی لێ دەكرێت، دەبوایە بەیانیان قوتابیان پۆل پۆل لە حەوشو حەساری قوتابخانەكە بە دوو سێ رێزو هەر پۆلەی بەجیا لە شێوەی لاكێشەیەك بوەستابانایە، مامۆستای چاودێری ئەو رۆژە، دارێكی بەدەستەوە دەگرتو لە ناوەڕاستی مەیدانەكە دەوەستا، بە دەستووری نیزامی عەسكەری چەند جارێك، وریا بن!، پشوودەنی پێ دەكردین، ئەنجا تیمی سروود خوێنی قوتابیان، كە لە چوار پێنج قوتابی پێك دەهات و یەكێكیان من بووم، لەسەر بانگهێشتی مامۆستا لە ریزی قوتابیانی پۆلەكان دەهاتنە دەرەوە لە بەرامبەریان دەوەستان، چەند سروودێك هەبوو كە لە قوتابخانەكان دەگوترانەوەو تیمی سروودی قوتابخانەكان لەسەر ئەو سروودانە راهێنانیان پێكرابوو، ئەوەی لە بیرم مابێ ئەمانە بوون، سروودی (دایە دایەی شیرینم) كە هی هونەرمەند یەحیا مەرجان بوو، سروودی (ئێمە منالی جوانین) كە هی هونەرمەندی كۆچ كردوو فوئاد ئەحمەد بوو، (خوایە وەتەن ئاواكەی) كە دواتر

زانیمان هۆنراوەکەی هی زیوەری شاعیرەو ئێستاش نازانم ئاوازەکەی هی کێیە... لەگەڵ یەك دوانێکی تر.

تیمی قوتابیان یەکێك لەو سروودانەمان بە ئاواز دەگوتو پۆلەکانیش وەکو کۆرس بۆیان دەگێڕانەوە. دواتر، دوو سێ قوتابیش لە پۆلەکان بانگهێشت دەکران تاوەکو هەر یەکەی پارچە هۆنراوەیەك بە دەنگی بەرزو جۆرە ئاوازێکی تایبەتی بڵێ، زۆرتریش هۆنراوەکانی ناو کتێبی خوێندنەوەی کوردی قوتابخانە بوون، (ئەی تۆپەکە فوتبۆلەکە... من دێم لە دەستم رامەکە)، یا چیرۆکی (قەلو ریوی) شیعرەکەی دڵدار، یا هۆنراوەی (جووتێ کۆتری نێرو مێ ... ئەگەڕان لە گوێی چەمێ)، کە ئەمەش چیرۆکێکی خۆشی پەند ئامێز بوو کاتی خۆی لە بەرنامەی خوێندنی پۆلی پێنجەمی سەرەتاییدا هەبوو، لە هەمووش گرینگتر هۆنراوەی (داری ئازادی) بێکەس بوو، کە قوتابیانی پۆلە شەشەم خوێندبوویانو بەیانیان دەیان خوێندەوە. ئەوانە هەندە دەگوترانو دەگوترانەوە هیچ تامو پێزیان لەلامان نەمابوو، تا رۆژێکیان مامۆستا شێخ کەمال منو کوڕێکی هاوپۆلو هاوڕێی خۆمی بانگ کردو دوور لە چاوی مامۆستاکان، یەكو پارچە کاغەزی پێداین، کە هەریەکەی پارچە هۆنراوەیەکی تیا نووسرابوو داوای لێ کردین کە لەبەری بکەین. پەڕ کاغەزەکەی سەید مەجید، کە کوڕێکی مەلازادە بوو لەدوای حەفتاکانەوە تاوەکو ئێستا لە ئەمریکا دەژی، ئەم هۆنراوەی لێ نووسرابووەوە:

ئەی مانگ منو تۆ هەردوو هاودەردین

هەردوو گرفتاری یەك ئاهی سەردین

هۆنراوەکەی لای من بەم دێرە دەستی پێدەکرد:

گـــــەرچی تـــــووشی رەنجەڕۆیی‌و حـــــەسرەت‌و دەردم ئـــــەمن

قەت لە دەست ئەم چەرخە سپلە نابەزم تا لەسەر (عەردم)* ئەمن

* دواتر بۆمان دەرکەوت (عەرد) نییەو (هەرد)ە.

قوتابیان هەموو بێکەسیان دەناسی، بەهۆی هۆنراوەی (داری ئازادی)یەکەی کە لە پۆلی شەشەمدا دەخوێندرا دەیانزانی کێیەو چ کەسەو خەڵکی کام شارە، بەڵام کەسمان نەمان دەزانی هێمن کێیە، وەیا خەڵكو دانیشتووی کام وڵاتو شارو باژێڕی کوردستانە.

حەفتەیەك دواتر لەو رۆژەی کە مامۆستا شێخ کەمال موراقیبی ئەو رۆژەی قوتابخانەکە بوو، دوای سروود خوێندنو هەندێ رێنمایی دەربارەی پاكو خاوێنی قوتابخانە، مامۆستا داوای لە سەید مەجید کرد بێتە ناوەڕاستو هۆنراوەکەی بڵێ.

سەید مەجید ئەگەرچی کوڕێکی باریكو ڕەشتاڵەی رووتەڵە بوو، بەڵام دەنگو ئیلقایەکی زۆر چاکی هەبوو، شیعری (ئەی مانگ)ی بێکەس هۆنراوەیەکی درێژی چیرۆك ئامێزو تراژیدیاییە، ئیدی ئەویش پێداچوو دێر بە دێرو بە ریتمو ئیقاعێکی بەرزو شیرین هۆنراوەکەی خوێندەوە. هەموو مامۆستاو قوتابییەکان گوێ قولاغ وەستابوونو پێیان سەیر بوو. لەو رۆژە ناسكو تەنگەدا یەکێك ئەم جۆرە شیعرانە بەو لەحنو ئاوازەوە بڵێ کە هەموو ماڵەکانی دەرویشتی قوتابخانەکەمان کە سەربانەکانیان دەیڕوانییە حەوشەی مەکتەبەکەمان ئەوانیش گوێیان لێ دەبوو، کە سەید مەجید تەواو بوو، سەلام قوتێکی کردو گەڕایەوە ناو ریزی قوتابییەکان، مامۆستا شێخ کەمال خۆیو هەموو قوتابیانیش چەپڵە ڕێزانێکی زۆر گەرمو قایمییان بۆ کرد، ئەنجا شێخ کەمال بانگی منی کرد، دەی عوسمان وەرە ئەتۆش هۆنراوەکەت پێشکەش بکە، منیش بە دەستووری سەید مەجید هاتمو دێر بە دێر هۆنراوەکەم بە ئاوازو گوڕو تینێکی تایبەت خوێندەوە، ئەنجا ئەمنیش دەستخۆشیو چەپڵە باران کرام، ئەم کەینو بەینانە هەمووی چارەگە سەعاتێکی خایاند، چونکێ ماوەی وەستانی بەیانیان هەر ئەوەندە بوو، ئیتر بەڕیز رووومان وەرگێڕاو هەر دەستەیەو بەرەو پۆلەکانی خۆمان رۆیشتین.

توو مەزانە بەڕێوەبەری قوتابخانەکەمان (مامۆستا سەدیق یونسی رەحمەتی، کە پیرە پیاوێکی هەولێری بێ وەی بوو)، لەو بانگو سەدایە وەئاگادێتو بۆیە پەنجەرەی ژوورەکەی دەکاتەوە، کە هەر (١٠ — ١٢) مەترێك لە حەوشەکەوە دوور بوو، ورد ورد گوێ لە هۆنراوەکانی مەجیدو من ڕادەگرێت.

ناوەڕاستی دەوام، نێوانی دەرسی سێیەمو چوارەم کە پشووەکەی تۆزێك درێژترەو دە دەقیقەیەك دەبێ، بەهۆی یەکێك لە بەردەستەکانی قوتابخانەوە ناردی بە شوێنمان، ئەو ئێمەی نەدەناسیو نەیدەزانی ناومان چییە یاخود لەکام پۆلو هۆبەین، بەڵام دیاربوو هەندێ زانیاری دەربارەمان پەیداکردبوو، بەهۆی قوتابییەکانی پۆلی شەشەم، کەهی وایان تێدابوو جحێڵی تەواوبوونو ڕیشو سمێڵیان هاتبوو. راستییەکەی ئێمەش زۆر ترساین، چونکێ لەو رۆژگارە قوتابیان زۆر لە مودیرو مامۆستاکانیان دەترسان،

نەخاسمە ئەگەر لێیان تووڕەبان. بۆیە هەر جۆرێك بێت لە دەرگامان داو چووینە ژووری ئیدارە. سەدیقە فەندی لە پشت مێزەکەی هەستایەوە، چاویلکەکەی داناو گوتی وەرنە پێشەوە، هەردووکمان شان بە شانی یەکتر لە بەردەمی مێزەکەی وەستاین، گوتی: (کورم پێم بڵێن ئەو شیعرانەتان لە کێ پەیداکردییە؟)، ئێمەش هەندێ منجەمنجمان کردو گوتمان وەڵڵا ئەوە لە خەڵکی ترمان بیستووەو نووسیومانەتەوەو لەبەرمان کردووە. کورتییەکەی ئەو چەند هێنای‌و بردی ئێمە ئیعتیرافمان نەکردو نەمان گوت وەڵڵا ئەوە مامۆستا شێخ کەمال پێی داوین‌و ئەو هانی داوین کە لە ریزبوونی بەیانیانی قوتابخانەدا بیخوێنینەوە. وابزانم ئەو خۆی بۆرە شکێکی کردبوو، بەڵام کە زانی لەگەڵ ئێمە بێ فایدەیە، گوتی؛ کورم جارێکی دی ئەو شعرانە بخیننەوە لە مەکتەب دەرتان دەکەم. گوتمان بەڵێ باشە بەسەرچاو. ئێمە زۆر مەمنوون بووین کە بەوەندە نەجاتمان بوو، لێدان‌و کوتان‌و دارخواردمان بۆنەکراو مەسەلەکە بەوەندە کۆتایی هات.

حەفتەی دواتر شێخ کەمال نا بەڵکو مامۆستایەکی دیکە موراقیب بوو، وەختێ کاتی هەڵبەست خوێندنەوە هات مەجید کەڵەکە وێت لە ریزدا دەستی هەڵبڕی‌و مامۆستاکەش گوتی وەرە مەجید هۆنراوەیەك پێشکەش کە مەجیدی نەگبەت هەمان هۆنراوەی بە هەمان دەستووری حەفتەی پێشوو دەستی پێکردەوە، دیسان هۆنراوەی گۆڕینی خوێندەوە. هەر ئەو رۆژە سەدیقە فەندی (مەجلیسی مامۆستایان)ی بەست‌و تیادا بڕیاردرا سەید مەجید سەید محەمەد لە پۆلی پێنجەم بۆ ماوەی یەك حەفتە لە قوتابخانە فەسڵ بکرێت!.

ئەو مەسەلەیە بۆ من‌و بۆ مەجید خۆیشی‌و بۆ قوتابییانی تریش بوو بە دەرسێك‌و ئیتر تا ئێمە پۆلی شەشمان تەواو کردو گواستمانەوە بۆ قوتابخانەی ناوەندی دووبارە نەکرایەوە، یادی بەخێر سدیقە فەندیش هەر لەو پشێوی‌و تەق‌و تۆقی ناو شاری ئەو ساڵانەدا بەیانییەکیان کە لەلای تەکییەی شێخ عبدالکەریم وە بە پی وردە وردە بۆ مەکتەب دێ، لەناکاو گوللەیەکی وێڵی بەردەکەوێ‌و لەو رووداوەدا گیانی دەسپێرێ.

راستییەکەی لە پاشان دا ئەوەندەی دیکە ئەو هۆنراوەیە لە بیرو لە گیانی من و لە دوایەش لە ژیان‌و سەربووردەی منیشدا کاریگەرو بەرجەستە بوو، خودی شاعیرەکە واتە (هێمن) ئەو بایەخ‌و کاریگەرییەی لای من نەبوو، وای لێ هات لە زۆر لاوەو لە زۆر بۆنەو موناسەبەتی نیشتمانی لە کوردستان، چ بە نهێنی‌و چ بە ئاشکرا گوێ بیستی

پارچە هۆنراوەی گۆڕینی خۆمان دەبوومەوە، بە چەشنێك وەكو (ئەی رەقیب) لای من ببوو بە سروودی مارسلیزو ئاوازەكەیشیم زانیو هەر ناوە ناوە دەم گوتەوە، تاوەكو سالآنی حەفتاكان (١٩٧٠ – ١٩٧٤). لەو سالآنە بەهۆی گۆڤارو رۆژنامە كوردییەكانەوە كە لە بەغدا دەردەچوونو بە كوردستاندا بلآودەبوونەوە، هێمنم زیاتر ناسی، هەموو شیعرو نووسینەكانیم بە وردی دەخوێندەوە، گۆڤارو رۆژنامەكانیشم لە ماڵەوە لەلای خۆم هەڵدەگرتن. تاوەكو ساڵی ١٩٧٤، ئەو ساڵەی كە بۆ یەكەمجار (تاریكو روون)ی تیادا چاپو بلآوكرایەوە، ئەو كاتە ئۆخژنێك لە دڵو دەروونمدا گەڕاو لە خوێندنەوەی هۆنراوەكانی هەرگیز شلو كل نەدەبووم. سالآنی ١٩٧٥ بۆ ١٩٨٠، بە مامۆستایەتی لە دێهاتی كوردستان دامەزرامو لە ماڵ بە دووركەوتبووم، بەلآم سێ هاوڕێی بە ئەمەگو هەمیشەییم هەبوون، لەگەڵمدابوون و تاكو ئێستاش هەرگیز لێم دانەبڕاون، دیوانی نالی – مەلا عبدولكەریمی مودەڕیس، دیوانی تاریكو روونی هێمن – كە لەدوایە ناڵەی جودایيو پاشەرۆك-یشیان بەدوا داهات، رادیۆیەكی ترانسیستۆر، ئەمانە لە دوێنێو ئەمڕۆو تا دەشمێنم هەر هاوڕێو هاوڕازی هەمیشەیی من دەمێنن.

دیــداری هێمــن :

ساڵی ١٩٧٧ بوو، بەهار پیر ببوو، بەلام هێشتا پشووی هاوینەمان دەستی پێ نەكردبوو، بۆ ماوەی دوو سێ رۆژێك گەڕابوومەوە هەولێر، لە بازاڕو لەناو كۆڕی هاوڕێیان كە چایخانەكەی (مام عەبۆ یاخود راستترە بڵێم مام نادر) مەكۆی كردبوونەوەمان بوو، زانیم هێمن هاتۆتە هەولێرو بۆ بەیانیش لە دوای نیوەڕۆكەی لە هۆڵی گەل كۆڕی شیعر خوێندنەوە بەڕێوەدەچێت، كاتێك لە وەختی دیاریكراودا گەیشتمە هۆڵەكە، دەبینم جێگایەك چییە بۆ دانیشتن نەماوە، گەنجو لاوە خوێندەوارەكانی شار پڕیان كردووە. لەگەڵ دەیان كەسی دیكە لەسەر پێیان راوەستاین، تا كۆڕی شیعری مام هێمن تەواو بوو، مام هێمن لەسەر تەختەی شانۆكە دابەزیو هاتە ناو ئاپۆڕەی خەڵكەكەوە، كچە خوێندەوارێكی ژیكەلەی شار، كە نەوەی هونەرمەندێكی دێرینو ناوداری كوردەو تازە دەمی لە شیعرو ئەدەب دەداو، بۆ یەكەمجاریش من لەم كۆڕەدا دیتمو ناسیم، پاشان سالآنێك سەنگەری خەباتو شۆڕش پێكەوەی كۆكردینەوە، كە خۆی مێردەكەی پێشمەرگەی شۆڕشی كوردستان بوون، بەڵێ ئەو كچە ژیكەڵەیە لە ریزی پێشەوەش

دانیشتبوو، بەر لە هەمووان بە پیر مام هێمنەوە چوو دەستی هاویشتە ملیو ماچی کرد، گوتی ئۆخەی خۆ ئەوە مام هێمنم بە گۆشتو خوێنەوە دیت، ئیتر ئێمەش دەورەمان دانو تاماوەیەکی زۆر بوو بە گەرە لاوژە، پێشتر من ئەوەم بەرگوێ کەوتبوو کە لە بەغدا لە کۆڕێکی ئاپۆڕەو پڕی شیعر خوێندنەوەدا خاتوو ئەحلام مەنسوور لەسەر دەپی شانۆکەو لەبەرچاوی هەمووان مامۆستا هێمنی راموسیوە، پاشتریش وەکو لە هەندێ لە شیعر دۆستانی هێمنم بیست کە ئەو رووداوەیان بەم تاکە شیعرەی مام هێمن گرێ دەدایەوە کە دەڵێ:

وەرە ماچم دەیە ماچی خودایی

کە بێزارم لە ماچی سینەمایی

خاتوو ئەحلامیش ئەم مەسەلەی نەخستۆتە ژێر لێوانەو بە راشکاوی باسی لە پەیوەندی گیانی بە گیانی خۆیو مامۆستا هێمن هێمن کردووە، بەڵام لە بنەڕتدا من پەیوەندییەك لەنێوان ئەم دوو شتە نابینم.

بەڵێ کچە هەولێری لەمەڕ خۆشمان ئەو رۆژە ئەو رووداوەی بە زیندوویی نیشان داینەوە، نا حەقیشی نەبوو، هێمن ئەو رۆژە بە هۆنراوە تەڕو پاراوو بە سۆزەکانی، هەستو دەروونو مێشکی ئێمەی گەنجانو لاوەکانی ناو هۆڵەکەی شیعر بارانو گوڵ بارانو عەتر باران کردبوو، ئیتر بۆ منیش ئەو رۆژە بوو بە لاپەڕەیەکی تازە کە ئاکارو روخساری مام هێمنو قەدو قیافەو راوێژو گفتاری بە دلگیرترین شێوە تیایدا نەخشاو چەسپ بوو، ئەم یەکەم دیدارو دوا دیداری هێمنیش بوو بۆ من.

کـاری زانسـتی :

لەکاتی ئامادەکردنی نامە زانستییەکەم بۆ پلەی ماجستێر، من بواری شیعرم هەڵبژارد، لە بواری شیعری شاعیرانیشدا هەر دەبوایە هێمن هەڵبژێرم، ئەویش لایەنی هەرە دیارو زەقو زاڵی شیعرەکانی، کە دڵو مێشکی ئێمەی نەوەی شەست و حەفتاکانی پێ ئاودرابوو، ئەویش شیعرە سیاسیو نیشتمانییەکانی بوو. بۆ ئەو مەبەستە رەزامەندی مامۆستای سەرپەرشتیارو بەشی زانستی زانکۆم وەرگرتو لە نووکەوە لەگەڵ هێمن دەستم پێکردەوە، ئەم جارەیان بە چاوی توێژینەوەو کاری زانستی نەوەکا هەر بە هەستی سۆزو خۆشەویستیو سەرسامەبوون. من هەموو نووسراوەکانی هێمنم لە شیعرو

له پەخشان لەبەردەسدا بوون!، بەڵام دەبوایە بکەومە سۆراغی ئەو شتانەی کە لەسەر هێمن نووسراوانو بڵاوکراونەتەوە، لە گۆڤارو رۆژنامەو بڵاوکراوەکانی کوردستانی عێراق، یاخود کوردستانی ئێران، بەوانەشەوە کە لەوان ساڵان لە هەندەران لەسەر هێمنیان نووسیوە. ئەنجا ئەو کتێبو نووسراوانەی دۆستانو هاوڕێیانی هێمن نووسیویانە، بۆ نموونە من تەواوی مێژووی کۆمەڵەی (ژ. ك)و حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانم خوێندەوە، هەموو یاداستەکانی کاك کەریمی حیسامیم خوێندنەوە کە (١٢) بەرگن، جگە لە مێژووی سیاسی ئێران لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم. ئەنجا بەوەندەش نەوەستام، دوو جاران سەردانی کوردستانی ئێرانو شارو باژێرەکانی موکریانم کرد، مهاباد، بۆکان، سەقز، تا سنەو کرماشانیش تا چاوم بە دۆستانو هاوڕێیانو هێمن ناسانی ئەو دیویش بکەوێت، جگە لەوانەی لەلای خۆمان بوون، چوومە ماڵەکەی مامۆستا هێمنو میوانی (کاك سەلاح)ی کوڕە تاقانە جوانە مەرگەکەی بووم. چوومە لاچین، چوومە شیلانا وێی مەڵبەندی ژیانو پێگەیشتنیو خانوو ماڵەکەیم لە دوا ساڵەکانی تەمەنیدا بەسەر کردەوە، لە شیلانا وی میوانی کا خدری ئامۆزایو برازاو ئامۆزازاکانی بووم، تا ئەوەی باخو مەزراکانی مامۆستاشم کێڵان و پێوا، هەر بۆ ئەوەی هێمن باشتر بناسمو چاکتر سەرەدەری لە گرێ کوێرەکانی ژیانیدا دەربکەم، سەلاحی جوانەمەرگ گوتەنی من بووم بە کوڕی دووەمی هێمن، بۆیە بە ئەمانەتەوە هەرچی شتێکی لەبارەیەوە شك دەبرد لەبەر دەستی دانام، کە هەندێکییان هێشتا رووناکی چاپو بڵاوکردنەوەشیان نەبینیوە. بەهەر حاڵ سامانێکی گەورەم لەلا کۆبۆوە، لەو وتارو بابەتە جۆراو جۆرانەی کە لە ماوەی ئەو سی ساڵانەی نێوان ١٩٧٠ — ٢٠٠٠ لەسەر هێمنو شیعرو هۆنراوەو ژیانو بەرهەمە ئەدەبییەکانییەوە نووسراون. بۆ نموونە دەڵێم شاعیرانو هەڵبەستوانانی کورد لە کوردستانی رۆژهەڵات لە شینی کۆچی دوایی مامۆستا هێمندا لە ١٩٨٦/٤/١٨ وە تا یەك دوو ساڵی دواتر زیاتر لە پەنجا تێکستی شیعری شینگێڕیو لاواندنەوەیان بۆ نووسیوەو بڵاوکردۆتەوە. تاکو ئێستاش ساڵانە لە میدیای کوردیدا، لە گۆڤارو رۆژنامەو تەلەفزیۆنو رادیۆو سایتەکان، یادی ساڵرۆژی کۆچی دوایی هێمن دەکرێتەوە، لەسەر ژیانو بەرهەمو شوێنەوارەکانی گفتوگۆی گەرمو بەپێز سازدەکرێن لە کۆڕو دەستگا زانستییەکانیش لێکۆڵینەوە لە ژیانو بەرهەمی ئەو شاعیرە هەمیشە لە ئارادایە. ساڵانە شیعرو دیوانو بەرهەمەکانی، چ بە جیاجیاو چ

وەکو کۆ بەرهەم چ بە ڕاشکاوی یا بە پەنامەکی لە شارەکانی کوردستان، لە هەولێر، سلێمانی، سەقز، یا لە هەندەران دووبارەو چەند بارە چاپو بڵاودەکرێنەوە، بەڕادەیەك من گومانی ئەوە دەکەم دیوانو بەرهەمی هیچ شاعیرێکی کورد تاوەکو ئێستا بە قەد (تاریكو روون)و (ناڵەی جودایی)و (دیوانی هێمن) لە چاپ درابنەتەوە.

ئــەم بـەرهـەمـــە:

من لە کاتی ئامادەکردنی ماستەرنامەکەمدا، هەر ئەوەندە فریاکەوتم کە ناونیشانی تەواوی ئەو بابەتو وتارو نووسینو لێکۆڵینەوانە، لەگەڵ زانیاری پێویست دەربارەیان وەکو ناوی نووسەرەکەو ناوی بڵاوکراوەکەو ساڵو شوێنو ژمارەی ئەو بڵاوکراوەیە، لە لیستێکدا لەوێنەی بیبلۆگۆافییایەك ڕێك بخەمو وەکو پاشکۆیەك لە نامەکەدا جێگیری بکەم. دیارە هەر لەو کاتەوە ئەو بیرۆکەیەم بە مێشك داهات، کە ئەگەر بێتو هەموو ئەو بابەتانە سەر لە نوێو بە ئیملای تازە بنووسرێنەوەو ڕێکبخرێنو یەك بخرێن، ئەنجا لە دوو توێی کتێبێکدا چاپو بڵاوبکرێنەوە، ئەوە بێگومان کارێکی باشو بەکەڵك دەبێت. بەڵام دیارە لە کاتی خۆیدا نەم پرژایە سەر ئەو کارەو پێی ڕانەگەیشتم، بیرۆکەکە هەر لەلام زیندوو بوو، تا ساڵی پار کاتێك کتێبی (گۆران-لەیادەوەری هاوچەرخەکانیدا) بەرچاو کەوت کە مامۆستایان جەعفەر عبدالواحیدو ڕێبوار حەمە تۆفیق ئامادەیان کردووەو بەچاپیان گەیاندووە.

ڕاستییەکەی ئەوە بوو بە هاندەرێك بۆ من کە دەستبەجێ بکەومە کارو چیتر خاوە خاوی لێ نەکەم. ئەو گۆڤارو ڕۆژنامەو سەرچاوانەی لەبەردەستمدا نەبوون پەیدام کردن، سۆراغی ئەو باسو بابەتانەشم کردن لە دوای ساڵی ٢٠٠١وە بڵاوکرابوونەوە. ئەنجا بەش بەشم کردنو لە چەند قۆڵەوە بۆ تایپ کردن بەرادانم دان.

ئەمە کارێکی ئاسان نەبوو، چونکێ ڕۆژنامەکان کۆنو پەرپووتو ڕزیو بوون، بەڕێنووسی کۆنو وردو لە ستوونی باریكو درێژو پارچە پارچە بڵاوکرابوونەوە، بۆیە لە هەڵەگیریو ڕاستکردنەوەیانداو لە پێڕەوکردنی ڕێنووسی تازەو باوی کوردی نووسینی ئەمرۆژەدا ئەرکو ئازارێکی زۆرمان کێشا، یارمەتیو کۆمەکی زۆر کەس فریامان کەوت، لەناو ئەوانەدا لاوی ڕووناکبیرو شاعیری نوێخوازی برامان کاك (زیاد

نادر عالایی) رۆڵێکی چاكو بەرچاوی هەبوو لە راپەڕاندنی کارەکان، ئەگەر یارمەتیو هیمدادی ئەو نەبووایە رەنگە ئەم بەرهەمە بۆ ساڵێکی دیکەش وەدواکەتبایە.
لە رێکخستنو بڵاوکردنەوەو بابەت بەندی کتێبەکەدا پێڕەویمان لە چەند بنەمایەك کردووە:
- بابەتەکانمان بە گوێرەی رێکەوتو مێژووی بڵاوبوونەوەیان بە زنجیرە ریزکردووە، لە کۆتایی هەر وتارو بابەتێکیشدا سەرچاوەکەیمان دەست نیشان کردووە.
- دەسکاری زمانو شێوازی گوتارەکانمان نەکردووە، وەکو ئەمانەتێکی زانستی وەکو خۆیان روونووسمان کردوونەتەوە، تەنها لە باری رێنووسەوە نەبێت، ئەگەر لە دەقەکەدا هەڵەی چاپمان بەدی کردبێت، ئەوا راستمان کردۆتەوە.
- ساڵانە لە ساڵیادی کۆچی دوایی هێمنی شاعیردا لە ماوەی ئەم بیستو ئەوەندە ساڵەدا، لە رۆژنامەو گۆڤارەکان، زۆر وتارو نووسین، لە شێوەی یادکردنەوەو بیرەوەری مەرگی شاعیر نووسراونو بڵاوکراونەتەوە، ئەنجا ئەوەی نووسینێکی سادەو ساکار بێت، یا پێزو بەهایەکی زانستیو ئەدەبی ئەوتۆی نەبووبێت، ئەوا لێرەدا بوردراوەو تۆمار نەکراوە.
- رەنگە باسو وتاری ئەوتۆش هەبێت، کە ئێمە پێمان نەزانی بێت، یا دەستمان پێی ڕانەگەیشت بێت، لەوانە باسو وتار گەلێك کە لە گۆڤارو رۆژنامەکاندا یا لەناو کتێبو نامیلکەی تایبەتدا چاپو بڵاونەکرابێتەوە. هەروەها بابەتەکانی باسی دەرچوونی خوێندکارانی قۆناغی کۆتایی بەشی زمانو ئەدەبی کوردی لە کۆلیجو زانکۆکانی کوردستان، کە ئەوانە بەو هۆیەی بۆ مەرامێکی تایبەت ئامادەدەکرێنو هەر لە چوارچێوەی بەشەکانی زانکۆکاندا دەمێننەوە، بێ ئەوەی بە فراوانی بڵاوبکرێنەوەو بخرێنە روو، کە رەنگە باسو بابەتی زۆر چاکیش بن، بەڵام لێرەدا بەرچاو ناکەون.
دوا وتەمان ئەوە دەبێت، لەم بەینەدا رۆژێکیان لە دەزگایەکی زانستی کوردستان کە بارەگاکەی لە شارەکەی خۆمان دایە، لەلای هاوڕێیەکی زانستخوازو توێژەری بواری زمانو ئەدەبی کوردی دانیشتبووم، باسو گفتوگۆمان سەبارەت بە بواری لێکۆڵینەوە لە شیعرو ئەدەبیاتی کوردی بوو، کاتێك تێگەیشت کەوا بەندە سەرقاڵی ئامادەکردنی کتێبێکی لەم جۆرەم دەربارەی هێمنی شاعیر، هاتە قسەو گوتی هێمن زۆری بۆ کراوەو زۆری لەسەر نووسراوەو گوتراوە بۆیە بە ڕای من ئیدی وەختی ئەوەیە بەس بێت.

لێرەدا من نالێم چیم گوتو چۆنم وەڵام دایەوە بەڵکو هەمان ڕاو پرسیاری ئەو هاوڕێیە ئاراستەی ئێوەی خوێنەرەوەی کورد دەکەمەوەو دەڵێم، ئاخۆ تۆ بڵێی وەختی ئەوە هاتبێت لەسەر هێمن نووسین بەسی بێت!، یاخود لەسەر نووسینو لێکۆڵینەوە لە ژیانو بەرهەمو داهێنانی ئەدیبو نووسەرو شاعیرانمان، لەهەر ڕۆژگارو سەردەمێك بێت تۆ بڵێی سنوورێکی هەبێت.

عوسمان دەشتی

کۆیە

٢٠٠٩/٢/٢

ئاوارەبوون و غەزەلێك
دڵشاد مەریوانی

بە هەر كەسێك بڵێیت "قەت لە دنیادا نەبوو .... خێرا بۆت تەواو دەكاتو دەڵێت "....... بێجگە لە ناخۆشی بەشم. ماتو داماوو پەشێوو بێكەسو چارە رەشم, بۆیێ زۆر بە پێویستم زانی لە رەخنەو لێكۆڵینەوەیێكی ساكاردا ئەو غەزەلە نازدارەی "هێمنی كوردستانی" بگرمە ئامێز، بەڵام كام هێمن؟ ئەگەرچی راست نییە رەخنەگر نازناو بدات بە رەخنە لێگیراو بەڵام لەبەرئەوەی نازناوی "ئاوارەیی" گەر نیشانێك بێت خەڵكی كوردستان لە بەرۆكی مامۆستا هێمن زیاتر بە هیچ بەرۆكێكی تری رانابینن بۆیێ لێرەدا لە وەڵامی – كام هێمن-دا دەڵێم شاعیرە ئاوارەكەی كوردستان، كە گوتمان مامۆستا هێمن، مانای گوتومانە – ئاوارە بوونێكی بەردەوام، دەر بەدەرییێكی درێژ خایەن، كۆمەڵێ ئازاری دەوران دیتو، وزەیەكی لە بن نەهاتوو، هیواییێكی رەگ داكوتاوو دڵێكی هەمیشە گەش.

یەكێك لە هەلە گران بەهاكانی ژیان ناساندمی بە مامۆستای خۆشەویستم دوای ئەوەی وەكو دۆستێك ناسیمو لە دڵی نزیك بوومەوە تێگەییم مامۆستا تەنیا:

گەرچی تووشی رەنجەڕۆیی‌و حەسرەت‌و دەردم ئەمن

قەت لە دەست ئەم چەرخە سپڵە نابەزم مەردم ئەمن

نییە، بەڵكو پەپولەیێكی هەست ناسكی شەیداو دڵدارە بە لێوی جوان‌و شیرین‌و نازداری – نازدارانی ئەم كوردستانە جوانەشەوە.

لە دێرەكانی دامێندا هەڵدەدەین شاعیرە عاشق‌و ئاوارەكەی كوردستانی ئێران لە غەزەلی فرمێسكی گەشدا ببینین.

جۆری كاتی دانانی غەزەلەكە:

لە رۆژانێكی ساڵی ١٩٤٨ شاعیر دەست بەسەر بووە لە گوندێك بە ناوی "شیلاناوێ" سەرەڕای هەموو ئازارەكانی ساڵی ١٩٤٧، لە كۆمەڵێ ئازاری تریش ژیاوە "وەكو لە خۆیم بیست" تەنانەت چوونێكی بۆ باخچەو كێڵگەكانی دەرەوەی گوندی "شیلاناوێ" وای

پێویست کردووه که چەندین کەس بە گەواهی بگرێتو ئاگاداری بن کە دێتەوەو تووشی هەرایێکیان ناکات، لەو بارە نالەبارەدا ئەم غەزەلە دروست بووە، کە هەموو سەربەستییەکی شاعیر بەندی چەندەها رست زنجیرە بووە, واتە ئەو کاتەی ئەم غەزەلەی داناوە تەنگانەترین کاتی دوای نالەبارترین چورتم بووە، کەچی وەکو دەبینین ئەو هەموو ژانو ئازارانە کار ناکەنە سەر ئومێدی شاعیرو باوەڕو توانای نالەقێنن، هیچ تەلْزمێك لە درەختی بڕواو هیوای شاعیر نەبۆتەوەو رەشبین نییەو بە پێچەوانەوە هاوار دەکات:

کوشتمیو شەشخانی ئومێدی لە من گرتن حەریف

مۆرە هەڵداویمو بێهوودە بە هیوای دوو شەشم

کێشو قافیەی غەزەلەکە:

غەزەلەکە لە نۆ بەیت پێکهاتووە قافییەکەی "شم"ە کە بە کۆمەڵی بزوێنی وەك "ــە" بەستراوە بە پاشکۆی دێڕەکانەوە، وە شاعیر لە پێناوی پاراستنی رێكو راستی قافییە کە ئامادە بووە هەردوو وشەی "مەه وەشم = وەك مانگ"، "قەر قەشم = گیروگرفت" بەکار بهێنێ با کوردیش نەبن.

کێشەکەی بە گوێرەی "سیلاب = کەرت"ی کوردی پانزە (١٥) کەرتە، وە بە گوێرەی عەرووزی عەرەبی بەحری کامیل-ەو لە:

"موتەفاعیلون، موتەفاعیلون، موتەفاعیلو" پێکهاتووە. غەزەلەکە بە گشتی:

لە بەیتی یەکەمدا شاعیر خۆی پێشکەشی خوێندەواران دەکات کە لە چ حاڵێکدا رێبواری ئەم دنیایەیە:

قەت لە دنیادا نەبوو بێجگە لە ناخۆشی بەشم

ماتو داماوو پەشێوو بێکەسو چارەڕەشم

وەسفی گۆرانی نەمر دەکەین گوایێ توانیوێتی لە بەیتێکدا پێنج سیفەتو مەوسوف کۆبکاتەوە "قژ کاڵی، لێو ئاڵی، پرشنگی نیگا کاڵی، کچی جوان، سەرگۆنا نەختێ ئاڵ". بۆیێ لێرەدا من زۆر بە ئاسانی بۆم هەیە بڵێم مامۆستا هێمن لە نیو بەیتدا پێنجی کۆکردۆتەوە: "ماتی، داماوی، پەشێوی، بێ کەسی، چارە ڕەشی" بە جیاوازی ئەوەی، گۆران بۆ "جوانە بێ ناوەکەی"و ئەم بۆ ئاوارەیێتی خۆی بووەو دیوی ناوەوەی ناخێکی لێداروی بریندارە نەك دیوی دەرەوەی جوانێکی بینراو.

لە بەیتی دووەمدا شاعیر ژیانی خۆیمان بۆ دەکات بە دوو بەشەوە.

سەردەمێک ئاوارەبووم‌و ماوەیێکیش دەس بەسەر

قەت نەم دی رووی ئاسوودەگی هەر تووشی گێژەو قەڕ قەشم

ئەو بەشەی سەربەست بووە تەنها بەوە سەربەست بووە کە دوور بووە لە دەستی پاسەوانەکان دەنا راکردوو ئاوارەو وێڵ بوو، تاچنگ دڕندە کۆنە پەرستەکان نەکەوێت — ئەو بەشەی تریان کە تیایدا ڕاکردوو نەبوو، دەس بەسەر بووە لە شوێنێکدا تەنانەت ژمارەی جێی شك‌و راپۆرت لەسەر نووسین بوو، دیارە کە ئاسودەیی لە هیچ بەشێکیاندا چنگ ناکەوێت.

لە هەردوو بەیتی سێیەم‌و چوارەمدا بەدەستووری هەموو غەزەلێکی کلاسیکی لەسەر باسی حاڵی خۆی دەڕوات:

دابی کوردی وایە "کەس لاگیری لێ قەوماو نییە"

بۆچی سەر کۆنەی بکەم، لێم زیزە یاری مەه وەشم

تیغی بێ مەیلی‌و جەفای ئەو نازەنینە دڵ رەقە

جەرگی لەت کردووم بەجارێ ئەنجنیویە سینەشم

بەڵام لە بەیتی پێنجەمدا وەك لە پێشەوە گوتم سەرەڕای هەموو ئازارەکانی کە وەك گرتنی شەش خانی ئومێدەو بە گوێرەی تاوڵە تەنانەت دوو شیش رزگاری ناکات بە پێچەوانەی شاعیرە کلاسیکییەکانی پێش خۆی، گرتنی شەش خانی بە نموونەی نائومێدی بەکار نەهێناوە بەڵکە ئەم دەڵێت: "گەرچی هێنانی دوو شەش بێ هودەیە بەڵام من هەر بە تەمایم" وەك بڵێ لە زارەکەدا لە دوو شەش زیاتر خەڵق دەکەم بۆ رزگار بوونم ... کە ئەمە خۆی لە خۆیدا ئەوپەڕی هیوا بوونە بە دوارۆژ.

کوشتمی‌و شەش خانی ئومێدی لە من گرتن حەریف

مۆرە هەڵداوێم‌و بێ هوودە بە تەمای دوو شەشم

رەنگە یەکێك کە ئەم هیوا زۆرە دەبینێ شك بکات لەوەی شاعیر خاوەنی ئازارو خەمی خۆی‌و کوردستانەکەی بێت. وە وەکو شاعیر بەم شکەی زانیبێ بەشێوەیەکی سەلیقی بۆیێ دەگەڕێتەوە سەر باسی خەمەکانی‌و دەڵێ ئەو خەمەی من بە تەنها خاوەنیم گەر دابەشی بکەم بەسەر هەموو خەڵکی شاردا بێگومان بەر لەوەی ئیتر کەسیان دەرفەتی

نەك پێکەنین بەڵکە زەردەخەنەشیان نابێتو خەندە نابینی لەسەر لێوی کەسیان — واتە خەمی من ئەوەندەیە هەموو — یان توانای هەڵگرتنیان نەبێت...

زەردە نابینی لەسەر لێوی کەسێ لەم شارەدا

گەر خەمو دەردی دڵی خۆمیان بەسەردا دابەشم

کەواتە:

خۆشەویستی گۆشەکەی تەنیایی هەر ئەژنۆ کەمە

بۆیە رۆژو شەو وەها گرتوومەتە ناو باوەشم

دیارە لەو کاتانەدا کە رژێمێکی کۆنەپەرستو رزیو ئازادی خوازێك دەست بەسەر دەکات لە کونجێکدا، بەڕێوەبەرانی ئەو رژێمە، خۆشیان لێ دێ ئەو کەسە بە رەنگ زەردیو رووخاویو بێ وزەییو کەم باوەڕی ببینن، شاعیر بۆ بەرەبەرەکانی ئەم ئاواتە لە دڵی یاساوڵەکانیدا، دیمەنێکی شیعری زۆر نایابو پوختەو نازك بەکاردێنێت، کە بۆ نەهێشتنی زەردە بەسەر روویەوە سوپاسی فرمێسکە خوێناویو گەشەکانی دەکات کە دەم — دەم بە فرمێسکی ئاڵ رووە زەردەکەی ئارایشت دەکەنو نایەڵن دوشمن هەست بە زەردی رووی بکەنو پێکەنینیان پێ بێت.

نایەڵێ دوشمن بە ڕەنگە زەردەکەی من پێکەنێ

تا دەمی مردن ئەمن مەمنوونی فرمێسکی گەشم

لە دوا بەیتدا بە سۆزێکەوە دڵسۆزی خۆی بەیان دەکاتو لە بۆتەی خەباتدا خۆی بە زێڕێکی بێ خەوش دەزانێت، کە پێویست بە تاقیکردنەوەو محەك لێدان ناکات... رەنگە زۆرتری ئەمەی بۆ ئەوە گوتبێت کە هەبووبێت بە چاوی شکەوە تێڕوانی بێت... دەڵێم رەنگەی ئەگینا بە ڕای من شاعیر رژێمێکی کوردی دەس بەسەری نەکردووە تا بڵێت "کوردە موحتاجی محەك نیم".

شاعیرێکی راستو یەك رووموو فیداکارو نەبەز

کوردە موحتاجی محەك نیم زێڕی بێ غەللو غەشم

وەکو لە باسەکەی رابوردوومانداا دەرکەوتو ساڵی وتنی (١٩٤٨)ە .. ئەم غەزەلە سەر بە قوتابخانەی کلاسیکی نوێیە.. هیوادارم ئەوەندە بەس بێو ئەم باسەش وەك سەرباسی غەزەلێکی — کلاسیکی نایاب - قبووڵ بکرێت.

گۆڤاری (رۆژی کوردستان)، ژمارە (٥)، ساڵی ١٩٧٣، ل٤٢ — ٤٣.

هێمن مەهابادی شاعیرە ئاوارەکەی کوردوستان

بورهان شاسوار

دەمویست وە زۆر تامەزۆرشی بووم بۆ ئەوەی دەنگی ئەم شاعیرە دلێرەمان بگەینمە جەماوەر" ببورن.. مەبەستم لە گەیاندنی دەنگی شاعیر بەجەماوەر پێشکەشکردنی لێکۆڵینەوەیەکە لەمەڕ شیعرەکانی شاعیرەوە بەس، دەنا ئەگەر وەها نەبێت کێ هەیە خاوەنی شیعری " گەرچی تووشی" نەناسێت؟

حەزم دەکرد باسەکەم فراوانتر بووایەوە بۆ گەلێ لایەنی تریش پەلی بهاویشتایەو لە کلاوڕۆژنەی شیعرەکانیەوە خۆم بگەینایەتە دنیای شاعیر، بەلام کەمی بەرهەمی بلاوکراوەی شاعیر ڕێگەی ئەمەی نەدام ویستم بەسەر ئەم کۆسپەدا زاڵ ببم و بگەمە ئامانج، بۆیە داوام لە مامۆستای شاعیر خۆی کرد کە هەندێك لەبەرهەمەکانیم بداتێ، وە مامۆستاش بەڵێنی دامێ، بەلام لەبەر ئەوەی زۆر سەرقاڵ بوو ئەم ئاواتەشم نەهاتەدی، ئەگەرچی لێکۆڵینەوەو هەڵسەنگاندنی زۆربەی بەرهەمی شاعیرێك شتێکی هێندە ئاسان نییەو لەتوانای هەموو کەسدا نییە من بەش بەحاڵی خۆم ئەمەی کە نوسیومە دەربارەی هێمنی شاعیرمان بەمشتێ لە خەرمانێك و دڵۆپێك لە دەریایەکی دەزانم بە هەرحاڵ.. ئاوات ئەخوازم ئەم باسە کورتە ببێتە پێشەکییەك بۆ باسێکی گەلێك فراوانتر کە شیاوی ئەم شاعیرەمان بێت و نوسەرو پسپۆرو شارەزایانی ئەم مەیدانە بێنێتەوە نوسین و شیعرەکانی مامۆستا بخەنە تەرازوی ڕەخنەو لێکۆلینەوەو نرخی خۆی بدەنێ

هێمن نەك تەنها شاعیرێکەو بەس بەڵکو شاعیرێکی گەورەی کوردە لەم سەدەی بیستەمەداو لەناو بۆتەی مەسەلەی نەتەوەیەکدا تواوەتەوە. خانەخوێیە، بەلام ئێستە داگیرکەران دەریان پەڕاندووە، ئاوارەو دەربەدەر بووە وەك خۆشی دەڵێت:

سەردەمێك ئاوارەبووم و ماوەییێکیش دەست بەسەر

نەمدی ڕووی ئاسودەگی هەر تووشی گێرەو قەرقەشم

بەلام نالەباری و بەدڕەفتاری دوژمنان و تاڵی و ناخۆشی ژیان و بە تۆسقاڵ لەبڕوای ئاسنینی کەم ناکەنەوە ئاڵتونی ساغەو لە تێزاب ناترسێ هێز نییە لەسەر ئەو بیروباوەڕەی لابدات کە بڕوای پێیەتی:

گەرچی توشی ڕەنجەڕۆیی و حەسرەتو دەردم ئەمن

قەت لەدەست ئەم چەرخە سپڵە نابەزم مەردم ئەمن

من لە زنجیرو تەنافو داروبەرد باکم نییە

لەت لەتم کەن.. بمکوژن هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن

هێمن عاشقەو دلْدارییەکەی جوێیە، ئەو فەرهادی شیرینێکی پیرۆزە، ئەو فەرهادی خاکی کوردستانە، بەڵێ هێمن دلْدارە، بەلاّم شەیدای چاوی ڕەش وکولْمی گەش نییە، ئەو تامەزرۆی لێوی چاو بازان نییە، ئەو شەیدای قولْنگەو سەنگەری مەرگ:

ئاشقی چاوی کەژاڵ و گەردنی پڕخاڵ نیم

ئاشقی کێوو تەلاّن و بەندەنو بەردم ئەمن

گەر لەبرساناو لەبەر بێ بەرگی ئیمڕۆ ڕەق هەڵێم

نۆکەری بێگانە ناکەم تا لەسەر هەردم ئەمن

هێمن ئەگەرچی لەشەوەزەنگیشدابێت هەر شەیدای ڕووناکییە، ئەو ڕۆژپەرستە، ڕووناکی بە ژیان دەزانێت، بولبولێکە ئاوارەیە بۆ گوڵخونچەی ئاوات، ئەگەرچی بەدڕكو داڵ دەوریان گرتووە، بەلاّم لای پەشمە بگەڕێتەوە دوواوە با خوێناوی سنگیشی دڕكو داڵو ڕێگاوبان سووربکات، ئەو ڕێگا سوورە دەگرێتو شیلەی خونچە هەر دەمژێت, شاعیر باش شەش خانی ئومێدیشی بگیرێت بەلاّم ئەو ناڵێت, ئەوەتا بەدوو شەش رزگاری نابێت چۆك داناداو ئەستێرەی هیوای گەشەو گەشتر دەبێت. ئەو هەر بەتەمایە بەدوو شەش دەربازی دەبێت ئەگەرچی شتێکی گرانە با گوێ لەمامۆستا بگرین بزانین چی دەڵێت:

کوشتمی و شەش خانی ئومێدی لەمن گرتن حەریف

مۆرە هەڵداوێم و بێ هوودە بەتەمای دوو شەشم

هێمن لەناو تاریکیدا بۆ ڕووناکی دەگەڕێ، لە تێشکاندا سەرکەوتن بەدی دەکات، لەگەڵ کارەساتەکانی ڕۆژگاردا زۆران دەگرێ، کۆڵ نادا دیارە دلۆپە ئاسن و پۆلاّش کون دەکات، ئەوەتا کە قارەمانان لەناو خوێندا دەتلێنەوە، کە پارچەی ئاگر خۆی لەسنگییان دەسوێت ، کە لەگەڵ مردندا دەست لەملان دەبن، ئەم دەبینێت کاروان بێ وچان ملی ڕێگای گرتووە، بۆیە دەڵێت:

دیسان خوێنی قارەمانێك نەخشاندی ڕێگەی ڕزگاری

دیسان لاپەڕێکی ڕەشتر کەوتە سەر مێژووی زۆرداری

لەناو خوێنا دەتلێتەوە لاوی بە زیپکو بە سەبات

بەڵام، هەروا دەچێتە پێش بێ وچان کاروانی خەبات

هێمن کاتێك کە لە زیندان توند دەکرێت لای پەشمە کە دوژمنانی شادمانو بەختیار بکات بەوەی ڕەنگی زەرد بووە، بۆیە پڕبەدڵ سوپاسی فرمێسکە گەشەکانی دەکات کە ڕەنگە زەردەکەی گەش دەکەنەوەو نایەڵن دوژمن گەشکەو خەندەیان بێت وە وا تێبگەن کە کێوی بڕوای هەرەسی هێناوە، ئەو دەزانێت کە بەندیخانە قوتابخانەیە بۆ تێکۆشەر:

نایەڵێ دوژمن بەڕەنگە زەردەکەی من پێکەنێ

تا دەمی مردن ئەمن مەمنوونی فرمێسکی گەشم

هێمن لە کۆمەڵێکدا ژیاوە کە ڕژێمی دەرەبەگایەتی تێدابووە کەدیارە لەژێر ڕۆشنایی ئەم ڕژێمەدا شێوەی بەرهەمهێنانو پەیوەندییەکانی بەرهەمهێنان جۆریکی تایبەتی دەبێت هێمن لەو کۆمەڵەدا بەئاشکرا پەنجەی ڕەخنەو تاوان و شەرمەزاری دەخاتە سەر ئەو چینانەی کەحازر خۆری بەرسێبەرن، ئەوانەی کە مانای ژیان لەخواردنو چەوساندنەوەدا بەدی دەکەن وە لەمەیدانی کارکردن وبەرهەمهێناندا جێیەکیان نییە وە بەنمەك خواردەی دەستی چینی جوتیاران دەزانێت ئەو چینەی کە:

بە تاڵو تفت و ساردو گەرمو وناخۆشی ژیان ڕادێــن

بەگژ تینو بڵێسەو بـــەفرو بارانو هەوردا دێــن

پەنیرو شیرو ڕۆنو هێلکەت بـــۆیە لەدێرا دێـن

خوری, مازوو, کەتیرە, دەغڵو تووتن بەرهەمی لادێن

نمەك خوردەی دەستی جوتیارە شێخ وحاکم وسەردار

شـتێکی ئاشـکرایە کـە لەکۆمــەڵی دەرەبەگایەتیـدا ئـافرەت دەچەوسـێنرێتەوە، لـەم کۆمەڵانــەدا بێجگــە لەچەوســاندنەوە ســەرەکییەکەی چــینە چەوســێنەرەکان کــە سەرچـــاوەکەی خـــاوەنێتی هۆکـــانی بەرهـــەم هێنانـــە، ئـــافرەت تووشـــی چەوساندنەوەیەکیتریش دەبێت کە ئەویش چەوساندنەوەی ئافرەتە لەلایەن پیاوەوە، بۆیە لەولاتانی دەرەبەگی و نیمچە دەرەبەگیدا (پیاو بەچەشنێکی ئاسایی ژێردەستی

سێ جۆر سیستمی دەسەلاتە، دەستەلاتی سیاسی دەستەلاتی عەشیرەتی، دەستەلاتی دینی)، بەلام ئافرەتان سەرەرای ئەوەی کە ژێردەستی ئەو سێ دەسەلاتەیشن، ژێردەستی پیاویشن (دەسەلاتی مێرد). ئەم چوار دەسەلاتە، دەسەلاتی سیاسی..عەشیرەتی ..دینی.. مێردی، نوێنەری هەموو ئایدۆلۆجیو سیستەمی باوکایەتی – فیۆدالییە، هێمن روو دەکاتە ئەو ئافرەتانەو پێیاندەلێت:

دەرکی داخستووە لەتۆ بابت کەچی دەرکی نییە

دەرکە داخستن لەتۆ دەرکی هومێد داخستنە

کاتێ هێمن دەروانێتە چینەکانی کۆمەلی کوردەواری وە لەکلاورۆژنەی سەربەستی ئافرەتەوە تێیان دەروانێ دەبینێ رادەی چەوساندنەوەیان جیاوازە (دەسەلاتی مێرد لەچاو خۆیدا هەمیشە لەناو جوتیارانی هەژاردا کەمتربووە، چونکە ژنە جوتیارە هەژارەکان لەرووی هۆی ئابوورییەوە ناچاربوون کە لە ئافرەتانی ئەو چینانەی حالیان باشتره زیاتر بەشداربن لەکاری جەستەییدا, بەم بۆنەیەوە لەکاروباری خێزاندا قسەو دەستیان زیاتر دەروا) لەخۆرایی نەبووە هێمن وتوویەتی:

کیژی شێخ و کیژی حاجی و کیژی ئاغا رەنجەرۆن

کیژی ئازادە ئەوەی ژینی بەنووکی گاسنە

با هەزار (زێ) و(گادەر) و(لاوێنی) رووونیشمان هەبێ

تاکو ژن ئازاد نەبێ سەرچاوەکەی ژین لێخنە

هێمن لەبەژداربوونی ئافرەتدا لەمەیدانی بەرهەمهێناندا کۆمەلێکی بەختیاربەدی دەکات ئەدی چۆن بەرهەمی ولاتەکەی دەگەیشتە ولاتانیتر گەر ئافرەتانیش بەشدارنەبوونایە لەبەرهەمهێناندا!! (راپەراندنی جەماوەری فراوانی ئافرەتان بۆ تێکەلبوون لە چالاکی بەرهەمهێناندا ئەو پەری گرنگی هەیە لە دروستکردنی کۆمەلێکی سوشیالستی مەزندا)

کوا مەتاعی کوردەواریمان دەچوو بۆ هەندەران

گەر بەسەربەستی نەژیبا ئەو کچە مازوو چنە

بێرو هاوێری دەگەل کاکی نەکردبا بن پشک

چۆن دەمان بوو ئەو هەموو گۆشتو پەنیرو بەرگنە

شاعیر لەناو چوارچێوەو باسێکی خۆشەویستیدا نیشتمان و گەلەکەی ناخاتە لاوە، بەڵکو هەمیشە لەبەر دەرگای خەیاڵیدا ئامادەن، لەگەڵ هەر دیمەنێکی خۆشەویستیدا دیمەنێکی خەباتو لەخۆبوردنو فیداکاریمان دێنێتە یاد. ئەوەتا لەگەڵ برژانگی تیژدا نووکی ڕمی دوژمن باس دەکات، وە لەگەڵ باسکردنی بڕۆی وەك شیری خۆشەویستەکەیدا باسی هەژارێتی لاوی کوردیش دەکات، لەو دێرەشدا کە باسی چاوی بەخوماری دڵدارەکەیمان بۆ دەکات، باسی ئەو ئازارو ناخۆشیو چەوساندنەوەیەمان بۆ دەکات کە شۆڤینیزمی تورك بەرامبەر بەگەلی کورد کردویەتی, گوێ بگرە چی دەڵێ:

چاوەکەم چاوی رەشی تۆ ئافەتی گیانی منە

گیانەکەم برژانگی تیژت نووکە ڕمبی دوژمنە

شیری دەستی شێری ئالایە برۆ راکشاوەکەت

جەرگی لاوێکی هەژاری کوردی ورد پێ بنجنە

دیدەکەی بەخوماری تۆ تورکانە بەدمەستی دەکا

بۆیە مەیلی وا بەکێشەو فیتنەوو خوێن رشتنە

بەژنەکەت سێ دارەیە کەزیەت تەنافە زووبە دەی

بیخە ئەستۆی من کە کوردم کورد بەشی خنکاندنە

کە هێمن تەشبیهی بالای خۆشەویستەکەی دەکات بەسێ دارەو پرچیشی بەتەناف هەروا لەخۆوە نەبووە کەم شاعیر هەتا ئێستا ئەم تەشبیهەی کردووە, بەبڕوای من ئەم تەشبیهەی مامۆستا لەوەوە هاتووە کە خنکاندن و سێ دارە رۆڵی خۆی لەمێژووی نەتەوەکەماندا گێڕاوە.

ئەم کارەی هێمن کەفەرامۆش نەکردنی مەسەلە گرینگەکانی کۆمەڵە لای شاعیرانی تریشمان بەدی دەکرێت لای گۆران لەشیعری (بوکێکی ناکام)دا کە گۆران باسی کچە جوتیارو کوڕە شوانمان بۆ دەکات. کێشە چینایەتییەکەی ناو کۆمەڵیش لەیاد ناکات. هەروەها لای مامۆستا هەردیش لەشیعری (ست فاتیمە)دا هەمان شت بەدی دەکەین کە هەردی باسی فاتیمەو چاوە جوانەکانی دەکات زۆری پێ ناچێت کە دێتە سەر کێشە چینایەتییەکە بۆیە دەڵێت:

گەرچی دڵداری لەخاکی ئێمەدا ئەفسانەیە

هەر بەتەنیا بۆ کوڕی خاوەن تەلارو ئانەیە

گیانەکەم ئەمما دڵی من لەو دڵە شێتانەیە

بێ ئەوەی هیچ شک بەرێ کوژراوی ئەو چاوانەیە

هەموو کەسێك هەر دەبێت دنیا بەجێ بهێڵێت و شەرابی مەرگ بخواتەوەو لەگەل مردندا دەست لەملان بکات, بەڵام زۆر هەن نامرن وە لەدڵی میللەتدا دەژین, بەڵێ زۆر هەن هەر وەکو ئەدیبی چینی سی ماتشیان دەڵێت: (هەموو ئینسانێ هەر دەمرێت بەڵام هەیە داخ خواردن بۆی قوسترە لەشاخی نایشان وەهەشە داخ خواردن بۆی سوکترە لەکێشی پەڕێك), کێن ئەوانەی کە نامرن و مردن تەنها بۆ لەشیانە, شاعیر وەڵاممان دەداتەوەو دەڵێت:

کەسێک دەیەوێ قەت نەکرێ لەبیر

ناوی لاپەڕەی مێژوو بکا داگیر

ببێ بەمایەی سەربەرزی کۆمەڵ

بۆی دروست بکەن پاش مردن کۆتەڵ

خۆی فیدا بکا بۆگەل و خاکی

ناوی نەمرە بەپاکی و چاکی

بەڵێ خۆ فیداکردن بۆ گەل و خاك شەرابی نەمرییە... هێمن دانیشتووەو مەلی خەیاڵی فڕیوەو دوور ڕۆیشتووە لەبەرزایی ئاسماندا لەنگەری گرتووە ئەوەتا مامۆستا کەس و کارو ئازیزەکانی کەبەجێی هێشتوون لەبەر دەرگای خەیاڵیدا ئامادەن کاتێك کە دەیەوێ دوو لێوی هەڵبێنێتەوەو چەن وتەیەکییان ئاراستە بکات گورج دەگەڕێتەوە دنیای واقع, ئەو دیوارەی دێتە بەرچاو کەلەسەر سنگی کوردستانەکەی بنیات نراوە, ئەو دیوارەی کە چەقی ڕێگای پێ دەگرێت و دەبێتە دڕکی مەم و زین بۆیە ناچار دەبێت کەبەشەماڵی کوردستاندا دەنگی بگەیەنێتە ئازیزەکانی و بڵێ:

ئەی ئەو کەسەی دەتپەرستم و لێم ونی

تۆ خودا نی تۆ خۆشەویستی منی

لەئاسمان نی تاوێت ڕانەگا دەستم

لەقاف نی کاڵەی ئاسنت بۆ هەڵبەستم

تۆی لەمن ون کردوو منی لەتۆ دوور

ئەو بستۆکەی دوژمن ناوی نا سنوور

ئەمانەی کە وتمان با لەولاوە بوەستێت ئەو زمانەی کە شاعیر شیعری پێ دەڵێت کوردییەکی پاراوی خۆماڵییە, کوردییەك کە نەدروستکراوەو نە داتاشراوە بەڵکو کوردییەکە بەهەموو واتایەکی وشەوە رەسەن و خوماڵی, ئەوەتا شاعیر ئەو وشە کوردییە خۆماڵییانەی لەلا شیرینترە لەخونچەلێوی دلدارەکەی:

بەڵێ تۆ کیژی نازداری لەباری

منیش پیرێکی زورهان و دزێوم

بەلأم شیرینترە لەو شەکرە لێوە

وشەی کوردی کەهەڵدەرژێ لەلێوم

هێمن و فۆلکلۆر: یەکێك لەمەرجەکانی سەرکەوتنی شاعیر ئەوەیە کە هەردەم ئاوڕ لەبەرهەمی شاعیرانی پێش خۆی بداتەوەو لەگەنجینەی بەنرخی فۆلکلۆر کەلك وەربگرێ و دروشمی یاخی بوون لەکۆن لەژێر پێی بنێت و لایەنە رۆشنەکانی کەلەپوور بکاتە کەرەسە بۆ ئەدەبەکەی هەروەك گۆرکی دەڵێ (بناغەی ئەدەب لەفۆلکلۆر, واتە لەئەدەبی خەڵك دایە, فۆلکلۆر کەرەسەیەکی خاوی مەزن و کان و سەرچاوەیە بۆ هەموو شاعیران و نووسەران گەر بەباشی لەرابووردوو بگەین بەرهەمی ئەمرۆمان رەنگین دەبێت و ئەوسا زۆر بەوردی لەگرنگی فۆلکلۆر دەگەین). گەر لەم لایەنەشەوە لەشیعرەکانی مامۆستا هێمن ورد بینەوە زۆر بەئاشکرا لەشیعرەکانیدا ئەم دیمەنە خۆی دەنوێنێت:

رەمزی دڵداری لەزینێ فێرنەبوو یارم دەنا

کوا ئەویندارى وەفاداری وەکو من مەم ئەبێ

گیژی شاریمان لەخۆی وەرگرتووە چار شێوی رەش

داخەکەم نەمدی لەوێ مانگێکی دەورەی تەم نەبێ

کە بەئاشکرا دیارە شاعیر ئاوڕی لەداستانە بەناوبانگەکەی (مەم وزین) داوەتەوە.

ئاوڕ دانەوەی شاعیر بۆ گەنجینەی فۆلکلۆر لەو شیعرەیدا کەلەژێرناونیشانی (چارەنووسی شاعیر) دایەو بەو پەڕی ئاشکرای خۆی دەنوێنێ بڕوانە هێمن چۆن وەستایانە دەست بۆ ئەم گەنجینە بەنرخە دەبات و بەرزترین شعری پێ دەهۆنێتەوە:

بـــــەهاربوو فەسڵی زستانم ئەگەر یارم لەگەڵ بـــــایە

درۆیـــە گـــــەر گوتویانە بە خونچێکی بـــەهار نـــــایە

لـــــەبارانێ مەپرسە تـــــاهەور بگریێ بــــــەری رۆژێ

دەبێ بگریێم هەتا روی تۆ لەبن چـارشێوی رەشدایە

لەسەر بەفریێ بەکارنایە وەکـو بیستومە داوی رەش

لەسەر کوڵمەت ئەدی بۆ دڵگرە ئەو بسکە تاتایە

بەڕیشی بۆزەوە سوجدەی دەبەم من بـــۆ جەماڵی تۆ

ئەدی بۆچی دەیانکوت دار کەپیر بـــوو تازە دانایە

لەڕووی هونەری شعرییەوە شـعرێکی زۆر سـەرکەوتووە بەراسـتی شـعرێکە بـەبڕوای مـن لەشاکارەکانی هێمنە بەلاّم لەسەر دێری یەکەمی کەدەڵێ:

بـــــــەهاربوو فەسڵی زستانم ئەگەر یارم لەگەڵ بـــــــایە

درۆیـــە گـــــــەر گوتویانە بە خونچێکی بـــەهار نـــــــایە

سـەرنجێکم هەیەکـە ئەگـەر مامۆسـتا رێگـەم بـدات دەیخەمـە روو ئـەویش ئەوەیـە کەمامۆستا دەیەوێت بیسەلمێنێت کەدرۆیـە (بەخونچەیەك بـەهار نایـەت) چۆن وانییـە ئەوەتا کرێوەی زستانی شاعیر بۆتە بەهاری پڕ گوڵزار چونکە یاری لەگەڵدایە.

لێرەدا دەڵێم ناوەرۆکی ئـەو پەنـدە زۆر بـەرزە چـونکە کاتێـك بـەهار دێـت کاتێـك ژیـان مانای دەبێت کە هەموو مرۆڤ باوەشیان بەخۆشیدا کردبێت کەچەوساندنەوە بۆ هـەموو مرۆڤ و لەهەموو دونیادا نەهێڵرێت لێرەدا شاعیر خۆی لەهەموو مرۆڤ جـودا دەکاتـەوە تەنها هەر بەهاتنی خۆشی بۆ خـۆی ئـیتر بـەهارەو هـیچ بیرێـك لەکەسـانی تـر ناکاتـەوە لەکۆتاییدا دەڵێم ئەگەر مامۆستا هێمنی شاعیرئەم چەند وشەکەمەم لێ قبوڵ بکات خۆم بە بەختیار دەزانم بەڵێ خۆم گەلێ بەبەختیار دەزانم کەشاعیرێك کردەوەو قسـەی یـەك بێت دیارییەکم لێ قبوڵ بکات بام بچکۆلەش بێت من ئەم قبوڵ کردنەی بە پە ساپۆرتی دنیای شادمانی و بەختیاری دەزانم و سوپاس.

رۆژنامەی هاوکاری / ژ ٢٢٠ , ١٩٧٤.

پێموایە باشی بۆ نەچووە

کەریم حسامی

- ١ -

لەژمارە (٢٣٨)ی ڕۆژنامەی هاوکاری بەڕێزدا لە ١١ / ١٠ / ١٩٧٤دا سەردێڕێکی درشتو درێژ، نووسراوی (دڵشاد محەمەد ئەمین) سەرنجی ڕاکێشام. کە چاوم پێداخشاند وتارێك بوو لەسەر پێشەکی دیوانەکەی مامۆستا (هێمن) موکریانی نووسرابوو. لە خوێندنەوەی وتارەکەدا بۆم دەرکەوت کە ئەم نووسەرە بەڕێزە دەبێ کاك (دڵشاد مەریوانی) بێ، وا ئێستا مەریوانی کردووە بە محەمەد ئەمین بەتایبەتی لەوەڕا کە دەنووسێ:(ئاگاداری جۆری دروستبوونی هێندێك لە شیعرەکانی بووم).

کارم بەوە نییە کاك دڵشاد مەریوانی تەنیا دوو ساڵ هێمنی ناسیبێ و جاروبار چاوی پێکەوتبێ، چۆن (لەگەڵ ئیحساسی هێمن کوردستانیدا ژیاوەو ئاگاداری جۆری دروست بوونی هەندێك لە شیعرەکانی بووە؟) لەکاتێکدا دیوانەکەی هێمن تازە بڵاوبۆتەوە. بەڵام لەوەی ڕا کە جارێکی دیکەیش لە ژمارە (٥) ی گۆڤاری بەڕێزی (ڕۆژی کوردستان) دا نووسراوێکی کاك دڵشاد مەریوانیم بەناوی (ئاوارە بوونوغەزەلێك) لەسەر شیعرێکی مامۆستا هێمن خوێندبۆوەو ئەو دەمیش لام وابوو باشی بۆنەچووەو لێکدانەوەکەی شل و شەوێقە، ئیتر گومانم نەما کە دەبێ نووسراوەی ئەمجارەش هەر بە قەڵەمی کاك دڵشاد مەریوانی بێ، کە بەداخەوە لێرەشدا پێموایە باشی بۆ نەچووەو ئەمجارەیش بە دەستییەوە نەهاتووە.

ویستم لەسەر ئەم وتارەی (بیری سەربەست) شتێك بنووسم، بەڵام چونکە نووسراوەکە پێوەندی بە دیوانی شیعری مامۆستا هێمنەوە هەبوو، هاتمە سەر ئەو باوەڕە کە هێندێك بۆ دوایە بگەڕێمەوەو جارێ لەسەر وتارەکەی کاك دڵشاد بەناوی (ئاوارەبوونوغەزەلێك) بنووسم و دوایە بێمەوە سەر ئەم (ڕەتکردنەوەی پێشەکی..)ە لام وایە ئەم بادانەوەو بۆ دوایە گەڕانەوە شتێکی نالەبار نییە.

کورد گوتەنی : (ماسی هەر دەمێکی بیگری تازەیە). لەنێو مەنگوڕانیش بادانەوە عەیب نییە، بەتایبەتی کە باسی ڕەخنەی ئەدەبی و شیعرو فەرهەنگ و ئەدەب بێ، ئەوە هەر کۆن نابێ.

کـاك دڵشـاد مـەریوانی لـەژمارە (٥)ی گۆڤـاری ڕۆژی کوردسـتان دا — ئـووتی ١٩٧٣ لـە (ڕەخنەو لێکۆڵینەوەیەکی ساکار)دا غەزەلی (فرمێسکی گەش)ی لە شیعرەکانی مامۆستا هێمن وەبەر پەڕەی هەلاجی داوەو شیکردتەوە.
نووسەر لە سەرەتاوە باسی (ڕەخنە) و (ڕەخنەگر) و (ڕەخنەلێگیراو) دەکا، بەڵام کاتێك سەرنجی وتارەکە دەدەی، نەك هەر تووشی ڕەخنە نابی، بەڵکو کۆمەڵێك وشەو زاراوەی پەسندکردن و بەباڵابڕین دەبینی کە تەنانەت دەگەڵ ناوەڕۆکی غەزەلەکەش یەکتر ناگرنەوە.
بەلای منەوە کاتێکی باسی ڕەخنەی ئەدەبی دەکرێ، مەبەست ئەوەیە کە ڕەخنەگر ناتەواوی و کەم و کوڕی مەبەستەکە بخاتە بەر چاوو باری ڕاست و لەبارو داهێنەری نیشانبدا. ئەودەم ڕەخنەو لەسەر نووسین دەبێتە هۆی پێشکەوتن و پەرەگرتن و بووژاندنەوەی ئەدەب و زانیاری، ئەوەی کاك دڵشاد لەسەر ئەو غەزەلەی نووسیوە، نەك هەر ڕەخنە نییە بەڵکو هەمووی پەسندکردن و بەباڵابڕینە. ئەوەش بەلای منەوە نابێتە ڕەخنەی ئەدەبی، نووسەر لەو کاتەدا بەهەق هێندێ شوێنی جوانو ناسکی ئەم غەزەلە دەخاتە بەرچاو، بەڵام هیچ کەمو کوڕییەك لەوغەزەلەدا نابینێ و بەچاوی وەسفو تاریف بە باڵایدا دێتە خوارێ. پاشان لە قافیەدا شەلی دەکاو تەنانەت لە شیعرێکدا هەر بۆی ناچێ کە شاعیر مەبەستی چییە! بەلای منەوە کاك دڵشاد دەبووایە غەزەلێکی دیکە بۆ پێهەڵاگوتن هەڵبـژێرێ. چونکە مامۆستا هێمن شیعری زۆر بەرزو تەڕو پاراوی هەیە کە لەگەڵ شیعری شاعیرە مەزنەکانی دونیا بەرامبەری دەکەن و بەڕاستی جێگەی شانازین.
ئەو غەزەلەی کاك دڵشاد هەڵیبـژاردووەو تاریفی دەکا، بەلای منەوە هێندێك لە شیعرەکانی، بەتایبەتی ئەو شیعرەی کە قورسایی نووسراوەکەی لەسەرە، بۆ ڕەخنە لێگرتن دەبێ و ئەگەر ڕەخنەگر بە وردی لەم غەزەلە بکۆڵێتەوە، نەك کاك دڵشاد واقیعیەت بخاتە پشتگوێ، ناتوانێ بەسەریدا تێپەڕێ و باسی کەمو کوڕییەکانی نەکا.
سەیر ئەوەیە کاك دڵشاد لەنێو غەزەلەکەدا بەشی زۆر بەشیعرێکەوە نووساوەو بە (هومێد) و (باوەڕ) و (توانای نەلەقیوو) و (هیوا)ی شاعیری داناوە، کە دەنێو ئەم غەزەلەدا ماناکەی ناهومێدیە و هەر بێ هیوایی لێ دەبارێ. بەتایبەتی ئەگەر وەك کاك دڵشاد دەڵێ کاتو سەردەمی دانانی ئەم غەزەلە، یانی ساڵی ١٩٤٨ لەبەر چاوبگرین. کاتی

دانانی ئەو شیعرە پاش تێکچوونی کۆماری مەهابادە، لاوانی کورد پەردەی کڕی و ماتی و بێدەنگییان دادڕیووە، لە مەهاباد هەوەڵین بلاوکراوەی ڕزگاری خوازی بەناوی (ڕێگا) پاش ڕووخانی کۆماری مەهاباد بلاوکراوەتەوە. تێکۆشان بۆ زیندووکردنەوەی ڕێکخراوەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستان دەستپێکراوەتەوە. لەسەرو بەندێکی ئاوادا، شاعیری بەرزو خۆشەویستمان (شەشخانی هومێدی) لێدەگیرێ و (مۆرە هەڵداویێ)، بەلام (بێهوودە بە هیوای دوو شەش)ە، جا لەوحاڵەدا کە شاعیر خۆی وەك ئینسانێکی (ڕاستو یەك ڕوو) پێ لەوەی دەنێ کە شەشخانی لێگیراوەو بێهوودە مۆرە هەڵداویێ، کاك دڵشادی ڕەخنەگر بۆی تێهەڵدێنێتەوەو دەڵێ: (گرتنی شەشخانی بە نموونەی ناهومێدی بە کار نەهێناوە).

نووسەری بەڕێز نەك هەر لەشیعرەکە. ئەگەر بە باشی لە قانونی تاوڵەش شارەزا بووبا، دەبوو بزانێ کاتێکی شەشخان گیرا، ئیتر مۆرە هەلاویشتنی بەکار نایەو تەنانەت ناتوانێ دەست لە مۆرەشی دا، شاعیر خۆیشی دەڵێ: بێهوودە مۆرە هەڵداویم. دەزانێ شەشیش دەفریای نایە. وشەی (بیهوودە) بەپێچەوانەی بیروڕای کاك دڵشاد هیچ تەماو هومێد ناهێڵێ و لە (دوو شەش) زیاتریش بەدی ناهێنێ و نابێتە (هیواش بە دوا ڕۆژ). ئەمە لە بارەی (شەشخانی ئومێد) بەلام لەبارەی شیعری حەوتەم کە نووسەری بەڕێز بە سەریدا تێپەڕیوە، پێویستە بڵێم کە ئەژنۆ دە باوەشگرتن و دەستەوئەژنۆ دانیشتن لەنێو کوردەواریدا ئەوپەڕی ناهومێدی و دەستەوەستانییە، لام وانییە هیچ کوردێك ئەژنۆ دەباوەشگرتن بەهومێدو هیوا دابنێ.

خۆ ئەگەر بڕوانینە بۆچوونی کاك دڵشاد لە ئاخر شیعری ئەم غەزەلەدا، بۆمان دەردەکەوێ کە بەداخەوە زۆر لەمەتلەب دوورەو وەك فارس دەڵێ (از مرحلە پرت است). هێمنی شاعیر دەڵێ: (کوردە موحتاجی مەحەك نیم زێڕی بێ غەل‌وغەشم) کاك دڵشاد هێناویەتە سەر (ڕێژێمێکی کوردی و دەسبەسەری) کە هیچ پێوەندی بە مانای شێعرەکەوە نییە، (کوردە موحتاجی مەحەك نیم) مەسەلەی ڕیژێمی کوردی یا دەسبەسەری نییە.

شاعیر ڕوو دەکاتە نەتەوەکەی دەڵێ : پێویستی بەتاقیکردنەوە نییە، شاعیرێکی ڕاستو فیداکارونەبەزم. مەعلووم نییە نووسەر لەم شیعرەدا بۆچی باسی ڕژێمی کوردی و دەسبەسەری دەکا، دەبێ پیاو لە خۆی بپرسێ.

ئەمـە كورتەيـەك بـوو لەسـەر بۆچـوونى كـاك دڵشـاد لـەناوەرۆكى چـەند شـيعرى ئـەم غەزەلە، بەڵام لەسەر كێش و قافيەى غەزەلەكە؟

بەڵا لە درۆيەدا من زۆر لە كێش و سيلاب و كەرت و عەروز ناگەم.

وەبـيرم دێ بەمنـداڵى كتێبـێكم دەخوێنـد بـەناوى (ناصـب الصـبيان)، فـاعيلاتون، مـەفاعيلون، فـەعولاتون، موتـەفاعيلون و شـتى ئـاواى تێـدابوو، غەزەلەكـەم لەگـەڵ (موتـەفاعيلون، موتـەفاعيلون، موتـەفاعيلو)ى كـاك دڵشـاد بـەراورد كـرد، يـەكيان نەدەگرتەوە. زۆرى پێوە ماندوو نەبووم، چونكە لـە نووسـينەوەى شـيعرى دووهـەمى ڕا بۆم دەركەوت، هەر وەك من دە قافيەو كەرت و عـەرووز ناگـەم، كـاك دڵشـاديش زۆرى لێ شارەزانييە.

كـاك دڵشـاد مـەريوانى هـەروەك ئـەم شـيعرەى لـە گـۆرانى حەسـەن زيرەكـى رەحمـەتى وەرگرتبێ ئاوايە. دەنووسێ: سەردەمێك ئاوارە بووم و ماوەيەكيش دەسبەسەر.

قەت نەمدى ڕووى ئاسودەگى هەر تووشى گێرەو قەرقەشم, ئـەمن هـيچ نـاڵێم بـەڵام تـۆ ئـەو خودايـە، كەسـێك باسـى (كـێش و سـيلاب و عـەرووز)بكـا، ئـەم (قـەت)ە زڕوزەلامـە بەسەلكى بەيتى دووهەمەوە دەنووسێنێ.

توخوا شيعرى پاراوى مامۆستا هێمن بۆيە دەبێ بەم دەردەى بەرى و بە (قـەت)يـك ئـاوا شەلو گـۆجى بكـەى ؟ خـۆ دەتـوانم بـە ڕاشكاوى بڵـێم لـە بـارەى كـێش و قافيـەوە كـەم شاعيرى كورد گەياندوويەتە شاعيرى بەرزى ئێمە هێمن كوردستانى. لەلاى منـەوە باشـتر بـوو نووسـەر لـەجياتى پەسـندكردن و بـەبالابڕين، وەك ڕەخنـەگرێك نـاوەڕۆك و جەوهـەرى شـيعرەكەى خسـتبايە ڕوو، چـونكە مامۆسـتا هـێمن وەك مـن بيناسـم لـەو شـاعيرە بـەرزو بەهيمەتانەيـە كـە ڕەخنـەى بـەجێ و خـەللاق و ڕێكوپێكى لـە تـاريفى نابەجێ پێ باشترە، ڕەخنـەگريش دەبـێ هـەر ئـەوەى لەبەرچاوبێ هـەر ئـەو شـێوەيەش يارمەتى پێشكەوتن و بووژاندنـەوەى ئەدەب و نووسراوى كوردى دەكـا، جـارێ تـا وتـارى دووهـەم كـە دێمـەوە سەرباسـى بـيرى سەربەسـت (ڕەتكردنەوەيـەكى پێشـەكييەكەى ديوانەكەى هێمن) كاك دڵشاد بەخوا دەسپێرم.

ڕۆژنامەى هاوكارى، ژمارە (٢٤٠) , ١٩٧٣/١١/١.

پێموایه باشی بۆنەچووە

- ٢ -

لە وتاری پێشوودا نووسیبووم کە دەگەڕێمەوە سەر بیری سەربەست، و (ڕەتکردنەوەی پێشەکییەکەی دیوانەکەی هێمن) ئەوەی ڕاست بێ سەردێڕی وتارەکەی (بیری سەربەست) ئەوەندە درێژو قەبە بوو کەسێکی زۆر خۆی زەحمەت نەداباو وتارەکەی بە وردی نەخوێندبایەوە، لای وابوو (ئەم گومبەزە شەخسێکی تێدایە). بەڵام کاتێکی بە وتارەکەدا چوومە خوارێ و خوێندمەوە، ناوەرۆکی وتارەکەم ئەوەندە سەیر هاتە بەرچاو کە نەدەکرا بەسەریدا بازبدرێ و وەڵامی نەدرێتەوە.

دیارە دەبێ لەسەرەتاوە ئەوەندەش بڵێم کە وەڵامدانەوەی ئەم وتارە ڕەنگە هەرشتێك بێ وەك خۆی، چونکە کورد گووتەنی (جوابی تەحای پەحایە).

کاك دڵشاد محەمەد ئەمین هەر لەسەرەتاوە (شەلم کوێرم ناپارێزم) بەردەبێتەوە گیانی ڕەخەگرانی ئەدەبی و دەیانداتە بەرپەلامارو بەوەیان تاوانبار دەکا کە (هەموو خاوەنی بیروڕایەکی سیاسی تایبەت و ئیلتیزامێکیان هەیە بەپارتێکی سیاسیەوە).

لە قسەکانی کاك دڵشاد وا دیار دەکەوێ کە هیچ ڕەخنەگرێکی ئەدەبی ئەوتۆ نییە خاوەنی بیروڕایەکی سیاسی نەبێ.

کەوابوو لێرەدا کاك دڵشاد بۆ بەتاقی تەنیا دەمێنێتەوەو لە دنیای بەخەیاڵو بێ ئیلتیزامیو بێ بیروڕاییدا بۆ پاراستنی بە ڕواڵەت (بەرهەمی ئەدەبی) کاغەز ڕەش دەکاتەوە هەوڵدەدا گوایە (بەرهەمە ئەدەبیەکان نەکرێنە قوربانی بۆ دیارخستنی باوەڕەکانیان).

کاك دڵشاد لە سەرەتای وتارەکەیدا هەندێك وشەی وەك (ئاوات و خەون) و خۆزگە و خشتەو هەڵێنجان و...) بەجۆرێکی وا بەکاردێنێ کە لەڕاستیدا ئەگەر بە دەرس بە خوێنەریان نەڵێتەوە، بۆی ناچنەوە سەریەك و تێگەیشتنیان دژوارە.

ئێستا بزانین کاك دڵشاد (پێشەکییەکەی دیوانی هێمن) نووسراوی زانای بەڕێز (دکتۆر عبدالرحمن قاسملو) چۆن ڕەت دەکاتەوەو دەیەوێ چ شتێك ڕەت بکاتەوەو دکتۆر قاسملو چی نووسیوە کە دەبێ ڕەت بکرێتەوە ؟ قەی ناکا، بەڵێنی داوە کە لە وتاری دووهەمیدا (بۆچوونەکانی خۆی بنووسێ... بۆ خوێندەوار ئاشکرا بکات کە مەبەستی چییە).

چاوەڕوان دەبین بزانین چ دەنووسێ، بەڵام کاک دڵشاد لەم وتارەشدا هێندێك ڕستەو وشەی سەرنجڕاکێشی بە دوای یەکدا ڕیزکردوون کە دەکرێ سەرپێیی لەگەڵی بدوێین و باسیان بکەین.

نوسەر دەنووسێ: (دکتۆر قاسملو لەپێشەکییەکەدا بەناونیشانی (شاعیری گەل)... وەکو هەموو ڕۆشنبیرێکی سیاسی مولتەزیم... دیوانەکەی هێمنی شاعیری کردۆتە قوربانی بۆ سەلماندنی بیروڕاکانی... سیمای پڕوپاگەندەییەکی سیاسی وەرگرتووە بۆ پارتێکی دیاریکراو).

دەکرێ سەرنجی کاك دڵشاد مەریوانی یا (محەمەد ئەمین) بۆ هێندێك مەبەست ڕابکێشم کە ئەو لە نووسینەکەی خۆیدا لەبەرچاوی نەگرتوون:

١- کاك دڵشاد لەمەسەلەیەکی زۆر سەرەتایی نەگەیشتووە ئەویش فەرقی نێوان پێشەکیو لێکۆڵینەوە (دیراسە)یە، دکتۆر قاسملو نەهاتووەو ئیدیعای نەکردووە کە لە دیوانەکەی هێمن دەکۆڵێتەوەو دیراسەی لەسەردەکاو لەباری هونەری شیعرو ئەدەبەوە لەسەری دەنووسێ، یان باسی (کەرت و عەرووزو کێش و سیلاب و قافیە) دەکا. خۆ ئەگەر باسی ئەوەشی کردبایە، چونکە وەك بزانم دکتۆر قاسملو زانستگای ئەدەبی تەواو نەکردوە، دوور نەبوو شیعرەکانی مامۆستا هێمن بەو دەردەبەرێ کە کاك دڵشاد لە غەزەلی (فرمێسکی گەش)دا بەسەری هێناوە.

٢- دکتۆر قاسملو پێشەکی لەسەر دیوانی شاعیرێکی بێ بیروڕاو بێ ئیلتیزامی نەنووسیوە، ئەگەر کاك دڵشاد سەرنجی دابێ، شیعرێکی بەناوبانگی سیاسی، هەوەڵ شیعری دیوانی هێمن بە (کوردم ئەمن) بەهاندان بۆ خەبات و نەبەزین لە تێکۆشان بە وەلانانی چاوی کەژاڵ و گەردنی پڕ خاڵ دەست پێدەکاو بە (ڕقی پیرۆز) دوایی دێ:

دەمگرێ، ئەمما لە گرتووخانە ڕق ئەستوورترم

لێم دەدا، ئەمما لەسەر داوا ڕەواکەم سوورترم

دەمکوژێ، ئەمما بەگژ جەللادەکەم دا دێمەوە

کوردم و ناتوێمەوە، ناتوێمەوە، ناتوێمەوە

ئەگەر دیوانەکەی هێمن بپشکنین، سەدی حەفتای شێعرەکانی سیاسین و گەلی کورد بۆ تێکۆشان و نەبەزین و خەبات لە دژی کۆنەپەرستی و ئیستعمار هاندەدەن، کەوابوو ئەگەر بەزمانێکی سیاسی باسی بەرهەمێکی ئاوا سیاسی بکەین، یان ئەگەر ئەدەبێکی

سیاسی بە کێش و پارسەنگێکی سیاسی هەڵسەنگێنین گۆیە کارێکی بێ جێمان کردووە؟ تەنانەت داخوا دەکرێ لە نووسینی پێشەکی دیوانێکی ئەوتۆدا باسی سیاسەت و بیروڕای سیاسی نەکرێ؟

٣- کاك دڵشاد ئیدیعا دەکا کە (لەگەڵ ئیحساسی هێمن کوردستانیدا ژیاوم) بەڵام هێشتا ئەوەندەی نەزانیوە کە هێمن لە سیاسەتەوە بۆ شیعر چووەو دەپێش ئەوەیدا ببێتە پیاوێکی سیاسی و تێکۆشەرو بێتە ڕیزی ئەو (حیزبە دیاریکراوە)ی کە کاك دڵشاد ناوی نابا، چاومان بەشێعری هێمن ناکەوێ.

نووسەر ئەوەندەی نەزانیوە کە هێمنی شاعیر ئاوارە دەربەدەری پێ هەڵاگوتنی چاوی ڕەش‌و بسکی خاوو کوڵمەی گەش‌و لێوی ئاڵ نییە. دەربەدەری خەباتە، دەربەدەری ئەوەیە کە لە ڕیزی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێراندا تێکۆشاوە, دەربەدەری ئەوەیە لە دژی زوڵم و ستەمی نەتەوایەتی خەباتی کردووەو بەشیعری ئاگرینی سیاسی خەڵکی بۆ ڕزگاری هانداوە، دەگەڵ خەڵك ژیاوەو هەستی بەدەردو زام و بەشخوراوی نەتەوەکەی کردووە, جا بەلای کاك دڵشاد ئەگەر کەسێك ئەو خاسیەت و شێوەو ئاکارانە لە شێعرەکانی هێمندا دەستنیشان بکاو بەرزیان بکاتەوە، ئەوە (سیاسییەکی شۆڕشگێڕی دڵڕەقە)!.

٤- کاك دڵشاد دەڵێ : (باوەشم بۆ مرۆڤایەتی هێمن کردۆتەوە). مرۆڤایەتی وشەیەکی زۆر جوانە، بەڵام مەعلووم نییە نووسەری بەڕێزمان چۆن دەمانای و مەفهوومی (مرۆڤایەتی) دەگا، ئێمە کوردین، لە کوردەواریدا مرۆڤایەتی بۆ پیاوی ئازا، تێکۆشەر، نانبدە، بەدڵ، بەزیبك و خاوەن بیروباوەڕو... بەکاردێنن. جا ئەگەر ئەو ئاکارو خەسڵەتانەی کە دکتۆر قاسملو بۆ (شاعیری گەل) بەکاری هێناون مرۆڤایەتی نەبن، جێی خۆیەتی لە کاك دڵشاد بپرسین: باوەشی بۆ کام مرۆڤایەتی هێمن کردۆتەوە؟

٥- بەلای کاك دڵشادەوە ئەو ڕستەو وشەو خاڵانەی کە دکتۆر قاسملو لە پێشەکییەکەدا باسیان دەکاو نووسەر لە ١٢ خاڵدا دەستنیشانی کردوون کۆنن:

(جوانی کوردستان و بەرگری بۆ ڕزگاربوون، هەوڵدان بۆ ڕزگاری لەستەمی نەتەوایەتی، وەدەنگ هاتن لەسەر پێشێلکردنی زمانی کوردی لە کوردستانی ئێران، نەتەوایەتی و نەتەوەپەرستی پێشکەوتنخوازانە, بەشداری لە مەسەلەی ڕزگاری نەتەوایەتی بە دڵسۆزی، لایەنگری لە چینی بەشخوراو، نووسینی شیعرو ئەدەب بە زمانی سادەو ڕەوانی

خـەڵك، بەشـداری ژان و كـوێرەوەری گـەل، مولتـەزیم بـوون و وەلانـانی بـێ لایـەنی و بەرِەڵایی، نەچەسپان بە وشەو ئەدەبی وشك و برینگ، بەشداری خەباتی گەل، پێشوازی لـە حیزبێكـی پێشـكەوتووو دیمـوكرات، ناهومێـد نـەبوون و ورە بەرنـەدان، هومێـد بـە دوارِۆژ (ئەوانە گشتیان بەلای كاك دڵشادەوە كۆنن). بەڵام ناڵێ بۆچی؟.

٦- كاك دڵشاد وا دیارە لە نووسیندا سەرە هەودای مەتڵەب و جڵەوی قەڵـەمی لـە دەست دەترازێ، هەر ئەوەندە كاغەز رِەش كاتەوە، ئیتر بۆی گرنگ نییە چ دەنووسێ.

دەپێشدا ئەو شتانەی دكتۆر قاسملو لە بارەی خەم و پەژارەو لەگەڵ خەڵك ژیان و دەردو كـوێرەوەری شـاعیرەوە باسـیان دەكـا بـە (كـۆن و بـیرورِای سیاسـیەكی مولتـەزیم) یـان دەزانێو زۆریش لەوە توورِەیە كە نوێنـەر، یـان شـاعیری نەتەوەیـەكی بەشـخوراو باسـی خەبات و تێكۆشـانی كۆمـەڵانی خـەڵك بكـا، بـەڵام لـەپرِ خـۆی بەسـەر ئـەو واقیعیەتـەدا دەكەوێ و دەڵێ: (ئەدیب.. كەسێكی هەست ناسكە، بەهەزارو یـەك داو بەسـترِاوەتەوە بـە مرۆڤانی دەورو پشت.. بۆ گریانیان خەمناكە، بۆ پێكـەنینیان دڵخۆشـە، بـۆ سـەرفرازیان لە ستەم دەم بە خۆزگەیە) تا ئێرە هەر ئەوقسانەن كە دكتۆر قاسملو لەبارەی شـاعیرەوە گووتوونی، بەڵام هەر دوا بەدوای ئەمە قەڵەمەكەی هەڵدەنگوێ و نسكۆیە دەبـاو بەسـەر (خەونی رِەش و وەنەوشەیی و سپی)دا دەكەوێ.

من خەونی خۆش و كورت و درێژو ئاڵۆز، تەنانەت مۆتـەو كامووسیشـم بیسـتبوو، بـەڵام هـەرگیز خـەونی رِەنگیـنم نـەدیبوو نەشـم بیسـتبوو كـە خـەون مادەیـەو رِەنگـی جـۆر بەجۆری هەیە، ناچار چووم پرسیارم لە مامۆستا هێمن كرد داخۆ قـەت خـەونی رِەش و سـپی و وەنەوشـەیی دەبینـێ ؟ لـە وەڵامـدا گـوتی : (نـەوەڵڵا، رِەنگـە جـار جـار ئێـواران خەونی زەرد ببینم، دەنا قەت خەونی وەنەوشەیی و سپی و رِەشم نەدیوە)!

هاتــەوە بــیرم كــە رِەنگــە ئەمــە (خــەون و خۆزگــەو هەســت و بــیرو قســەی) ئــەو رِەخنەگرانـەبێ كـە (بـیرو رِای سیاسـی تایبـەتیان نییـەوە ئیلتیزامێكیـان بـە پـارتێكی سیاسییەوە نییەو تاقیكردنەوەكانیان بەشێوەیەكی كۆنترِۆڵی و وشك نەبەسـترِاوە و وشـە و زاراوەی خەبات و ئازادی و گەلیان بەلاوە كۆنە).

٧- كاك دڵشاد وەك لە هۆنینەوەی وشەو رِستەدا شارەزایە، بۆ سەپاندنی ئەو نەزەرە كـە گوایە نووسینەكەی دكتۆر قاسملو لاوازە، ئەمانەتیشی لەژێر پێ ناوە.

قاسملو له لاپەڕەی (ن)دا (کاروانی خەبات)ی مامۆستا هێمنی بە نموونەیەکی بەرزی ئەدەبی کوردی داناوەو ئەم چوار شیعرەشی لێهێناوەتەوە:

هەر چوار تەنیشتی گیرابوو	لە سەنگەرێکدا بە تەنێ
ئـــەو لاوەی بەڵێنی دابوو	هەتا مردن چەک دانەنێ

* * *

ڕووناکبیرێکی تـــا ئیمڕۆ	دەچوو بەرەو ئاسۆگی ڕوون
ئێستا هیوای بە بووڵێڵ بوو	بۆ لە گەمارۆ دەربازبوون

کاک دڵشاد پاش ئەوەی دوو شیعرەکەی پێشەوەی تۆزێك شەل کردووەو (ی)ی (لاوە)کەی لێ فڕێداوە، دەنووسێ : (... شیعرەکانی هێمن ئەوەندە لاوازنیین کە ئەو نموونەیە پلەی هەرە بەرزییان بێت) گوایە بەمە کە دکتۆر قاسملو ئەم شیعرەی بە نموونەیەکی بەرز داناوە، (وەکو سیاسیەکی شۆڕشگێری دڵڕەق ڕوانیویەتە ئەدەبەکەی هێمن و ئەو هەموو شیعرە مرۆڤییە ناسکانەی فەرامۆشکردووە).

پێویستە لە کاك دڵشاد محەمەد ئەمین یان (مەریوانی) پرسیار بکەین، ئەگەر نووسەرێك شیعرێکی شاعیری پێ بەرز بوو، ئەوە مانای ئەوەیە کە شیعرە ناسکەکانی تری فەرامۆش کردووە؟ ... ئەگەر نووسەرێك چەند شیعری لە دیوانێك بە دڵ بوو، بۆچی سیاسییەکی دڵڕەقە ؟ .. من هیچ ناڵێم، بەڵام داخوا بەڕاست شێوەی بۆچوونی ڕەخنە وا لەسەر نووسین ئاوایە ؟

نا ئەمینی کاك دڵشاد محەمەد ئەمین لەوەدایە کە لەوچوار شیعرەی قاسملو بە پلەی بەرزی ئەدەبی کوردی داناون، تەنیا دوویانی هێناوەتەوە، بەڵام دەبوایە لە هێنانەوەکەی دا ئەم دوو شیعرەشی دەگەڵ خستبایە:

ڕوناکبیرێکی تـــا ئەمڕۆ	دەچوو بەرەو ئاسۆگی ڕوون
ئێستا هیوای بە بووڵێڵ بوو	بۆ لـــە گەمارۆ دەربازبوون

تا خوێنەری بەڕێز حوکمی دابا، داخوا ئەم شیعرە نەگەیوەتە پلەی هەرە بەرزی ئەدەبی کوردی؟ .. کەسێك سەری لە ئەدەب دەربچێ، چۆن ئەم شیعرە بە نموونەی بەرزی ئەدەبی کوردی دانانێ ؟.. ڕەنگە هی واش هەبێ ئەم شیعرەی پێ (ناسك و مرۆڤانە) نەبێ، ئیتر ئەوە خەتای قاسملو نییە، ئەوە کاری خودایە!

٨- تـا وتارەكـەی كـاك دڵشـاد زیـاتر درێـژ دەبێتـەوە، پـتر شـەكەت و مانـدوو دەبـێ و بۆچوونەكانی ساكارترو بێ كێش تر دەبن، ڕەخنـە لـەوە دەگـرێ كـە گوایـە (قـاسملو لـە لاپەڕە – میم – دا دەڵێت : خەبات بۆ ڕزگاری گەل، بۆ ئـازادی كۆمـەڵانی خـەڵك لـە ژن خۆشەویستترە).

بـەر لـەوەی ڕوونـی بكەمـەوە كـە كـاك دڵشـاد هێشـتا لـەم شـیعرەدا دەمانـای (ژن) نەگەیشتووەو پێی وایە لێرەدا ژن بە (ئینسانی مێ) بە شێوەی گشتی دانـراوە، دەمـەوێ ئەوە بڵێم كە دكتۆر قاسملو لە لاپەڕە (میم)دا وا ناڵێ: باشـترە نووسـەر لـە مەتڵـەب ورد بێتەوە، تێی بگا، پاشان لەسەری بنوسێ.

دكتۆر قاسملو لە لاپەڕە (میم)دا دەڵێ : (لە لای هێمن خەبات بۆ ڕزگاری گەل، بۆ ئازادی كۆمـەڵانی خـەڵك لـە ژن خۆشەویسـترە) كـاك دڵشـاد بەشـێوە نووسـینێكی تایبـەتی، بـە تێكدانی ڕستە و كێشانی چەند خـەتی بـێ جـێ بـە نێـو وشـەكاندا، ئەمـە تـەنیا دەكاتـە نـەزەری تایبـەتی دكتـۆر قـاسملو و ئەوەنـدە خـۆی مانـدوو ناكـا هـەر لـەم لاپـەڕەدا شیعرەكەی شاعیر بێنێتەوە كە دەڵێ:

بەڵێ سەختە، یەكجار سەختە

دووری لە ژن، نا مرادی

بەڵام لە ژن خۆشەویستتر

لە لای من ئەتۆی ئازادی

ئیتر ئەمە بەلای كاك دڵشادەوە (خۆ خەڵەتاندن و خۆ لە خشتەبردن) یـان هەرچـی بـێ، بـیروڕای هێمنـی شـاعیرە، شـاعیرێكی كـە كـاك دڵشـاد گوایـە (لەگـەڵ ئیحساسـی ژیـاوەو ئاگاداری جۆری دروستبوونی هێندێك لە شیعرەكانی بووە).

با كەمێك بۆ پێشەوە بگەڕێمەوە و بزانم كاك دڵشاد لـەم شـیعرەدا چـۆن دە وشـەی (ژن) گەیشـتووە، نووسـەری بـەڕێز پـاش ئـەوەی بیروڕاكـەی شـاعیر بـە دكتـۆر قـاسملوە دەچەسپێنێ دەنووسـێ : (ئـەو قسـە پیـاوە سیاسـییەكان بـە ئـەدیبی پیـاوی دەڵێن واتـە (نێر) ئەی ئەگەر بە ئەدیبی ژنی بڵێن واتە (مێ).

كاك دڵشاد وا تێدەگا كە لە لای پیاوە سیاسییەكان (وشەكانی گەل و كۆمەڵانی خەڵك لـە لایەكەوە، وشەكانی ژن و پیاو لە لایەك..) دادەنرێن و لەوەڕا نەتیجە وەردەگرێ كەواتە

ئازادی و ڕزگاری له مرۆڤ خۆشەویستتره، چونکه لەبەر خۆشەویستی ئازادی و ڕزگاری ژنو پیاو هیچن.

کورد گوتەنی : (کەر لە کوێ کەوتووە و کوندە لەکوێ دڕاوە!) کاك دڵشادیش زۆر بەداخەوە لەوە نەگەیشتووە کە لێرەدا مەبەستی شاعیر لە (ژن) (ئینسانی مێ) بە چەشنێکی گشتی نییە، بەڵکو مەبەستی تەنیا هاسەرو هاوژیانی خۆیەتی کە دەڵێ:

جاران پەناگای شەوانم،

ئامێزی ئاوەڵای ژن بوو

گەرمی و نەرمی ئەو ئامێزە،

مایەی حەسانەوەی من بوو..

دەردی ژیان، ڕەنجی خەبات

ماندووبوونی ڕۆژی ناخۆش

بەشەو لەئامێزی ئەودا

هەمووم دەکردن فەرامۆش

خوێنەری بەڕێز.. ئەگەر چاوێك بە پارچە شیعرەکەدا بخشێنێ، بە هاسانی بۆی دەردەکەوێ کە بەداخەوە کاك دڵشاد نەك هەر نەیپێکاوە، بەڵکو زۆریش لە مەبەست دووره، ئەگەر وەك کاك دڵشاد بۆی چووە مەبەست لە (ژن) لێرەدا بەچەشنێکی گشتی (ئینسانی مێ) بێ، دەبێ خوانەخواستە هەموو مێینەی دونیا بەهاو ئامێزی شاعیر دابنێین و بیلامانێ پەرژینێکی قایم بێ، هێمنی کاك دڵشادیش بەنێری ورده ماڵان بزانین ! دەماڵم خەرابێ، وەك من لەمێژساڵە هێمنی شاعیر دەناسم، لە تاقە ژنێك بەولاوە هیچ حەرەم سەرای نەبووە، ئەویش بەپیری سەری ئەو تاقە ژنەشی لەبەر خەبات و تێکۆشان و دەپێناوی ئازادی و ڕزگاری گەل و نەتەوەکەیدا، کە بەلای کاك دڵشادیەوە (وشەی کۆنن)، بەجێیهێشتووە، هەر بۆیەش بەهەق دەڵێ:

بەڵام له ژن خۆشەویستتر

له لای من ئەتۆی ئازادی

بۆ ڕوون بوونەوەی کاك دڵشاد پێویستە ئەوەندەش بڵێم کە ئەم شیعرە تەنیا بیروڕای دکتۆر قاسملو نییە، بیروڕای هێمنی شاعیرە کە کاك دڵشاد (باوەشی بۆ مرۆڤایەتی کردۆتەوە)، خۆ ئەگەر ئەمە بیروڕای دکتۆر قاسملوش بێ جێگای شانازییە.. قاسملوو

ئاوەڵ و هاوبیرەکانی هەمیشە ئازادی و ڕزگاری کۆمەڵانی خەڵك و نەتەوەکەیان پێ لە (ژن) واتە لە ژیانی ژن و مێردایەتی تایبەتی، خۆشەویستربووە، بەڵام (ژن) وەك (ئینسانی مێ)، هەر وەك دکتۆر قاسملو دەڵێ:
(لە شیعری هێمندا ڕۆڵێکی زۆر گرنگی هەیە، جوانی ژن ئیلهامدەری شاعیرە) (شەنگەبێری)، (یادگاری شیرین)، (کیژی لادێ) ... نموونەی ڕێزگرتن و خۆشەویستی شاعیرن بۆ ژن، چ بکەم تێگەیشتنی شیعرەکانی مامۆستا هێمن هێندێك دژوارەو بە گەرووی هەموو کەسدا ناچن.
تا وتاری سێیەم کە بادەدەمەوە سەر شێوەی دارشتنی ڕستەو باسی ڕێنووس و بەکارهێنانی وشە لە جێگای خۆیدا لە وتاری (بیری سەربەست)، سەرنجی خوێنەری بەرێز بۆ ئەوە ڕادەکێشم کە کاکە دڵشاد لە کۆتایی وتارەکەیدا دەڵێ: (هێمن گوتەنی ئەمن دەیلێم و بێ باکم)، تۆ ئەو خودایەی بەهەقی دەناسن، مامۆستا (هێمنی شاعیر بۆ ئەم نووسینە دەڵێ: ئەمن دەیلێم و بێ باکم)؟

ڕۆژنامەی هاوکاری / ژمارە (٢٤١) , ١٩٧٤/١١/٨.

مەگەر بۆخۆی تێی بگا

- ٣ -

خەریکبووم ئەم چەند وتارە لەسەر نووسراوەکەی کاك دڵشاد مەریوانی هەر بە ناونیشانی (پێموایە باشی بۆ نەچووە) بنووسم، بەڵام ناوەڕۆکی وتاری ئەم جارە ئەوە دەبوو کە سەردێڕەکەی بگۆڕم.

لەکۆتایی وتاری دووهەمدا پرسیارم لەخوێنەری بەڕێز کردبوو:(تو ئەوخوایە مامۆستا هێمن بۆ ئەم جۆرە نووسینە گوتوویە: ئەمن دەیڵێم و بێ باکم؟)، چونکە مامۆستا دڵشاد ڕەتکردنەوەکەی خۆی بەم لەتە شیعرە دوایی پێهێنابوو، بۆئەوەی نیشانی بدەم کە مامۆستا هێمن (دەیڵێم و بێ باکم)ی بۆ ئەم جۆرە نووسینە بەکارنەهێناوە، پێویست بوو لە باری ڕێنووس و داڕشتنی ڕستەو بەکارهێنانی وشەش بەسەر وتارەکەی کاك دڵشاددا بێمەوە، هەرچەند لەباری بۆچوون و چەشنی بیروڕا سەبارەت بە ئەدەب و ئەدیبیشەوە ناکرێ بەسەریدا باز بدرێ و واز لە ڕەتکردنەوەی هێندێك بیروڕا بێنین کە نووسەری بەڕێزمان هەوڵدەدا لە نێو ئەدەبی کوردیدا بڵاوی بکاتەوەو برەوی پێبدا.

پێویستە ئەوەندەش بڵێم کە ئەرکی زانایانی ڕێزمان و شارەزایانی ڕێنووسی کوردی بوو کە لەباری ڕێزمان و ڕێنووس و وشەو ڕستەوە لەسەر وتاری کاك دڵشاد بنووسن و وەڵامی بدەنەوە، چونکە سەقامگرتوویی زمانی کوردی دەپلەیەکی ناسکی ئەوتۆدایە ناکرێ خوارو خێچ ڕۆیشتنی قەڵەمەکان گوێی پێنەدرێ و کروکپی لێ بکرێ، لەبارەی پێکهاتنی زمانی یەکگرتوو، کۆڕی زانیاری کوردی هەوڵ و تێکۆشانێکی زۆری داوە. ئەدیب و نووسەرانی دیکەش لە دەرەوەی کۆڕی زانیاری بۆ ئەو مەبەستە تێکۆشاون و وتاری بە نرخیان بڵاوکردۆتەوە. من کە لەم وتارەدا دەمەوێ هێندێك تێبینی لەبارەی ڕێنووس و ڕێزمان بخەمە ڕوو، تەنها بۆچوون و بیروڕای خۆمەو ئیدیعا ناکەم کە هەموو ئەو بۆچوونانە ڕاست و ڕەوان و پڕ بەپێستی مەتڵەب بن.

١- لەبارەی ڕێنووسەوە:

بەلای منەوە، هەر بیسمیللا لەسەر دێڕی وتارەکەدا تووشی هەڵەی ڕێنووس دەبین، وەك (پێشەکییەکەی). دیارە نووسەری بەڕێز خۆشی لەسەر ڕێنووسی ئەم وشەیە ساغ نەبۆتەوە، چونکە لە دێرەگی (ستوون) دووهەم دێڕی (١٢)دا ئەم وشەی بەم شکڵە

نووسیوە: (پێشەکێکەی)، پاشان بای داوەتەوە سەر شێوەی پێشوو، بەلای منەوە ئەگەر قەڵەمەکەی کاك دڵشاد ڕاستەڕێی گرتبا، دەبوو بەم جۆرەی نووسیبا: (پێشەکیەکەی).
لە وتاری ماموٚستا دڵشاد دا زۆر وشەی ئەوتۆ هەیە کە لەباری ڕێنووسەوە جێگای پرسیارن. وەك (سیاسی بۆە) دیرەگی یەکەم دێڕی هەشتەم، (تایبەتێکانی) هەمان دیرەگ دێڕی دووهەم دێڕی چوارەم، (سیاسی یێکی) هەمان دیرەگ دێڕی ٣٣، (ویستوییێتی) هەمان دیرەگ دێڕی ٤٢، (نەتەواییێتی) هەمان دیرەگ دێڕی ٥٦، (بەشداری یێکی) دیرەگی سێیەم دێڕی ٢١و هی تر. بەلای منەوە ئەمانەو زۆر وشەی دیکەش نوسینیان بەو شێوەیە ڕاست نییەو ئەگەر بەم جۆرە بنووسرێن : (سیاسیەوە، مرۆڤایەتی، سیاسییەکی، ویستوویەتی، نەتەوایەتی، بەشداریەکیو...) ڕێنووس و دەنگەکانیان پێکەوە ڕێکدەکەوێ و یەکدەگرێتەوە.

٢- پیتی (ت) کە بەخۆڕایی بە کلکی وشەیەوە نووساندووە وەك: (دەبێت، بڵێت، بوێت، ناکاتو...)

بەڕێز ماموٚستا مەسعود محەمەد لە ژمارە ١٨ی گۆڤاری بەیاندا باسی ئەم (ت)یە دەکا، بەڵام زۆر زوو ناکۆکی نێوان بوون و نەبوونی لە وشەدا ئاشت دەکاتەوە و دەنوسێ هەردوکیان ڕاست و دروستن بەڵگەشی ئەوەیە کە (بە درێژایی کات لەکۆنەوە، بەسەر زارو خامەی میللەتی کوردو نوسەرانی کوردەوە بوون). هەرچەندە من زۆر لەمێژووی ئەدەبی کوردی شارەزانیم، بەڵام دەتوانم ئەوەندە بڵێم کە لام وایە بێجگە لە نووسەرانی ناوچەی سلێمانی کەم کەسی تر ئەم (ت)یە وا بە هەراوی بەکاردێنێ.
لە شێعری شاعیرەکانیشدا مەگەر (زەروورەتی شیعر) دەنا ئەو (ت)یە بەکار نەهاتووە بۆیە لام وایە بەکارهێنانی ئەم فیعلانە بەم جۆرە ڕاستە : (دەبێ ، بڵێ، بووێ، ناکا، دەکاو...) چونکە هەم زۆر لە سەر زارو زمانان سووکترەو هەم پیتێکیشی کەمترە ئەوەش بە زیاد بێ بۆ خۆی نیعمەتێکە.

٣- دارشتنی ڕستە:

ئەوەندەی بزانم، لە زمان و نووسینی کوردیدا هەمیشە، یان بەزۆری، کار (فعل) دەکەوێتە ئاخری ڕستە. ئەوانەی بەعەرەبی بیر دەکەنەوەو بە کوردی دەنووسن، هەر وەك نووسینی زمانی عەرەبی کار دەخەنە نێوەڕاست، یان سەرەتای ڕستەوە.

کاك دڵشادیش هەر چەندە وتارەکەی بە کوردی نووسیووە، بەڵام نەیتوانیوە خۆی لە داوی تایبەتییەکانی ڕێزمانی عەرەبی ڕزگار بکا. با چەند نموونە لە وتاری کاك دڵشاد بێنینەوە:

١- (دەی چەسپێنێن بەسەر بەرهەمە ئەدەبیەکەدا).

٢- (پێشەکی خشتەیەك دادەنێن لە لێکدانەوەی خۆیان).

٣- (بە هۆی پێشەکی یێکەوە چیمان پێ بڵێت دەربارەی بیروڕا سیاسییە تایبەتەکانی خۆی)

٤- (توانای باوەش کردنەوەییکی وریایی یانەیان نییە بۆ ئومێدو ئاوات...)و زۆر شوێنی تریش کە لێرەدا ناکرێ هەموویان دەستنیشان بکرێن.

ئەمانەو زۆر ڕستەی دیکە، نەکەوتوونە نێو چوارچێوەی ڕێزمانی کوردی. بۆ نموونە ڕستەی یەکەم و دووهەم دەبووایە بەم جۆرە بنووسرێن : (بەسەر بەرهەمە ئەدەبیەکەیدا دەچەسپێنن)، (پێشەکی لە لێکدانەوەی خۆیاندا خشتەیەك دادەنێن). لەبەر درێژبوونەوەی وتارەکە بە پێویستم نەزانی هەموو ڕستە نادروستنەکانی وتاری کاك دڵشاد بەشێوەی ڕاست بنووسمەوە.

٤- بەکارهێنانی وشەو ڕستە لەجێگای خۆیدا:

مامۆستا دڵشاد محەمەد ئەمین لە وتارەکەیدا هێندێك وشەو ڕستەی ئەوتۆی بەکارهێناون کە لەجێگای خۆیاندا نین و تێگەیشتنیان دژوارە، یان بڵێم لای من دژوارە. ڕەنگە چونکە من زانکۆی ئەدەبیم تەواو نەکردووە، بۆیە تێیان نەگەم. هەرچی بێ من لەڕوانگەی تێگەیشتنی خۆمەوە بۆیان دەچم.

با سەرێك بەنێو وتارەکەی (بیری سەربەست)دا بخولێنینەوەو هەر لەسەرەتاوە بە بەژن و باڵای نووسراوەکەدا بێینە خوارێ و وێڕای ڕێز بۆ مامۆستا دڵشاد، هێندێك وشەو ڕستەو زاراوە دەستنیشان بکەین و بزانین نووسەر دەیەوێ بڵێ چی ؟

١) لەسەرەتای وتارەکەدا کاك دڵشاد دەنووسێ : (ئەوانەی دەربارەی ڕەخنە تاقیکردنەوەیەك یان زیاتریان هەیە، گەر بەخۆیان و تاقیکردنەوەکانیاندا بچێنەوە...). لێکدانەوەی مانای ئەم ڕستەیەو خستنەوە سەریەکی وشەکانی زۆر دژوارە مانای وشەکان لێك نامۆیەو لەگەڵ یەکتر ڕێك ناکەوێ. وشەی تاقیکردنەوەو پێداچوونەوە لە جێی خۆی بەکارنەهاتووەو مانای ڕستەکە لە سەریەك ئاڵۆزو بێ سەرەوبەرەیە، پێموایە

نووسەر دەیەوێ بڵێ : (ئەوانەی ڕەخنەی ئەدەبی دەگرن، ئەگەر سەیرێکی خۆیان و ڕەخنەکانیان بکەین...) بەڵام دیارە ویستوویەتی ڕستەکە زۆر ئەدەبیانەو بەهێز بێ، بۆیە وای لێکردوە کەس بەهاسانی بۆی نەچێتەوە سەریەك !

٢) هەر لە دێڕەگی یەکەمدا دێڕی ٣٢، ٣٣، ٣٤، نوسەر دەڵێ : (ڕەخنەگرێك بۆ چاکتر شارەزابوون و قووڵتر چوونە ناو ناخی ئەدەبیەکەوە، واباشترە لەبەرهەمە ئەدەبێکەوە ئەوانە هەڵێنجێنێ کە مەبەستینی بە لێی یان پێچەوانەی...).

ئەوەی لێرەدا پتر سەرنجی ڕاکێشام، (چوونی ڕەخنەگرە بۆ ناو ناخی ئەدیب). چونکە ڕەخنەگرو ئەدیب هەر دووکیان ئینسانن، ئینسانی ماقووڵ و خۆش زەوق و خاوەن هونەرن. (ناخ)یش وابزانم بۆ قوڵایی، بۆ دەروون و بۆ هەناو بەکاردەهێندرێ. دەکرێ ڕەخنەگر بچێتە نێو ناخی ئەدەبەوە، وشەی ناخیش لەو جێگایەدا بەکاردێ. بەڵام نازانم ڕەخنەگر چۆن دەچێتەوە نێوناخی ئەدیبەوە؟ پرسیارم لە مامۆستا هێمن کرد، داخوا تائێستا هیچ ڕەخنەگرێك چۆتە ناو ناخی؟ گوتی: (دکتۆر دەڵێ کرمت هەیە) ! ئەگەر چاو لە بێ سەرەو بەرەیی ئەم ڕستە درێژە بپۆشین، ڕەنگە مەبەستی کاك دڵشاد ئەوە بێ کە ڕەخنەگر باشترە لە بەرهەمە ئەدەبیەکە ئەوانە دەستنیشان بکا، یان هەڵێنجێ کە مەبەستیەتی. جوانە، بەڵام ئەگەر وابێ کاك دڵشاد چ شتێك لە پێشەکییەکەی دکتۆر قاسلو ڕەت دەکاتەوە ؟ خۆ دکتۆر قاسملوش هەر ئەوانەی لە دیوانەکە (بەرهەمە ئەدەبیەکە)ی مامۆستا هێمن هەڵێنجاوە کە مەبەستیەتی. ئیتر نووسەری بەڕێز هەر بەگوێرەی قسەکانی خۆی ئەم ڕەخنەیەی بەجێ نییە.

٣) دیرەگی دووهەم، دێڕی ٥، ٦، ٧، ٨، (کە شاعیرێکە خەونەکانیشی واقیعین و لانەوازێنن بۆی بۆتە سەرچاوەی داهێنانێکی مرۆڤانە حەزم دەکرد دیوانەکەی ڕەخنەکەم). تۆ بڵێی خوێنەرانی تریش هەر ئەوەندەی من لەم تەعبیرە ئەدەبیانە گەیشتبن: (خەونەکانیشی واقیعین و لانەوازێنن) ؟ پڕ بەدڵ سوپاسی ئەوکەسە دەکەم کە شارەزایی قەڵەمی کاك دڵشاد بێ و بۆم ڕوون بکاتەوە.

٤) دیرەگی سێیەم : دێڕی ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، (یاخیبوونێکیان تیا بەدی دەکرێت دژی فەرمانڕەوایی یێکی نارەسەن و بەربادی وەکو ڕژێمی ئێستای ئێران بەرامبەر بە مرۆڤانی ئێران).

ئەم هەویرە زۆر ئاو هەڵدەگرێ. هیوام وایە خوێنەری بەڕێز لەم درێژدادڕیەم وەڕس و تووڕە نەبێ.

مامۆستا دڵشاد دەنووسێ : (قاسملو ئاوەڵەکانی... یاخیبوونێکیان تیا بەدی دەکرێت) کارم بەوە نییە کە نووسەری بەڕێز لێرەش دا (و)ێکی پەڕاندووە. قەیناکا، پیاو پیاو بێ واوێك هیچ نییە. بەڵام ناکرێ باسی ئەوە نەکەم کە مامۆستا دڵشادی نووسەر هێشتا نەیزانیوە یاخیبوون و خەباتی سیاسی شۆڕشگێڕانە فەرقیان زۆرە. ئەم وشە تورکیە کە دەگەڵ (یاسای) مەغوولی هاتۆتە نێو زمانی کوردی و فارسیەوە، هەمیشە حکوومەتە زاڵم و خوێنمژەکان بۆ شۆڕشگێڕانی بەکاردێنن.

یاخیبوون یانی لەهەق هەڵگەڕانەوە، یانی بەرهەڵستیکردنی شتی بەجێ و ڕەوا. یاخی بەو کەسە دەڵێن کە مل بۆ فەرمانی ڕەواو بەهەق ڕاناکێشی و لە ڕوویدا هەڵدەگەڕێتەوە. حکوومەتە دیکتاتۆرەکان شۆڕشگێڕان بەیاخی دەزانن. قاسملو و هاوەڵەکانی یاخی نین ئەوان تێکۆشەری سیاسی شۆڕشگێڕن کە لەدژی زوڵم و زۆرو ستەمی نەتەوایەتی، لە دژی ڕژێمی دیکتاتۆری و خوێنمژی شای ئێران، بۆ وەدەستهێنانی مافی ڕەوای گەلی کورد لە کوردستانی ئێران خەبات دەکەن. ئەوان یاخی نین، چونکە بۆ وەدیهێنانی ئامانجەکانی گەلی کورد لە کوردستانی ئێران، پێڕەوی لەبەرنامەیەکی سیاسی ڕوون و پێشکەوتوو دەکەن. ئەوان یاخی نین، چونکە دروشمی خەباتیان ئازادی و دیموکراسی بۆ ئێران و وەدەستهێنانی خودموختاری بۆ کوردستانی ئێرانە. ئەوان یاخی نین، چونکە ڕۆژنامەیەکی وەك ڕۆژنامەی (کوردستان) دەردەکەن کە وەك ئەستێرەیەکی پڕشنگدار لە ئاسمانی ئەدەبی کوردیدا دەردرەوشێتەوە.

بیجگە لەمە، نوسەر هەر لەم ڕستەدا وشەی (ناڕەسەن و بەرباد)ی بەکارهێناوە، دەپێشدا دەبێ بڵێم ڕەسەن بۆ ڕژێم و بۆ نیزامی کۆمەڵایەتی بەکارنایە. بە زۆری بۆ یەك سم و ئاژەڵ و زیندەوەرو شتی وا ڕەسەن بەکاردێنن فاشیست و ڕەگەز پەرستەکانیش باسی ڕەگەزی ڕەسەن دەکەن.

وشەی (بەرباد) وشەیەکی فارسیەو ئاواش دەنووسرێ (برباد). ڕەنگە کاك دڵشادیش سەری لەزمانی فارسی دەربچێ چونکە لە ڕیشەی زمانەکانی ئارياییە. بەڵام بەداخەوە لێرەدا نەیپێکاوە. (برباد)یانی فەوتاو ، وێران ، نەماو،(برباد شده) یانی وێرانبوو، یانی

تێکوپێکدراو. (برباد دهنده) یانی وێرانکەر. حافزی شیرازیش لە شیعرێکدا ئاوای گووتوە:

زلف برباد مده، تا ندهی بربادم

ناز بنیاد مکن، تا نکنی بنیادم

کەوابوو (بەرباد)ی کاك دڵشاد لێرەدا چ مانای نییە. نووسەر لە دیرەگی پێنجەم دێڕی ١٦ جارێکی تریش وشەی (بەرباد)ی بەکارهێناوە کە لەوێشدا جێی خۆی نەگرتووە.

کاك دڵشاد هەر لەم ڕستەیەدا دەنووسێ: (بەرامبەر بە مرۆڤانی ئێران). لاموایە بەکارهێنانی مرۆڤ بەم جۆرە ڕاست نییە. مەبەست لە (مرۆڤان) چیە ؟ بەرامبەر بە ئینسانان، بەرامبەر بە پیاوان ؟ هەریەك لەم دوانە کەمەبەستی نووسەربێ دروست نییە، **چونکە ڕژێمی ئێستای ئێران (بەرامبەر بە مرۆڤانی ئێران) نییە. ڕژێمی ئێران دژی چین و توێژی جۆربەجۆری خەڵکی ئێرانە کە بریتییە لە ڕووناکبیری پێشکەوتوو، کرێکار، وەزیرو زەحمەتکێشان و بورژوازی نیشتمانی.**

هەر لەوکاتەشدا چین و توێژی ئەوتۆ هەن کە نەك هەر دژی ڕژێم نین، بەڵکوو پاڵپشت و پشتیوانی ڕژێمن. کەوابوو لە جیاتی مرۆڤانی ئێران دەبێ گەلان، یا خەڵکی ئێران بەکاربێنین.

٥) هەر دیرەگی سێیەم، دێڕی ٨٠، ٨١، (بۆسەر فرازیان لە ستەم دەم بەخۆزگەیە). (سەرفراز) وشەیەکی فارسیە، یانی سەربەرز. سەربەرزی لە ستەم مانای نییە، پێویستە بگوترێ : (ڕزگاری لەستەم، دەربازبوون لە ستەم). نووسەر ئەگەر هەر پێیخۆش بوو هێندێك وشەی فارسی و عەرەبی بکاتە تێهەڵکێشی وتارەکەی دەبوایە (رستگاری ، یا نجات) لە (ستەمی) بەکارهێنابا. بەکورتی سەرفرازی بۆ ئەم جێگایە نابێ و بەداخەوە چاکی بۆ نەچووە.

٦) نارێکی ڕستەو زاراوەکان لێرەشدا بنی نایە و ناچارین بچینەوە دیرەگی پێنجەم. دێڕی ٦و ٧و ٨، (کە لە لایێك دەیانەوێت چاوی سوور بکات و ئیحساسە مرۆڤانەکەی خۆی ئەستوور بکات و لە لاییکی ترەوە، دەیانەوێت فێری قەناعەت و ئارامگرتن و ڕەفتاری بە ئەتەکێت و دبلوماسی بێت ..) زۆرم تین بۆ مێشکی خۆم هێنا شتێکی لێ هەڵکرێنم، هیچم بۆ دەگەڵ نەکرا. نەمزانی کاك دڵشاد دەیەوێ چ بڵێ ؟ وشەی (دەیانەوێت) جەمعە. (چاوی سوور بکات و ئیحساسی ئەستور بکات) هەردووکیان تاکن.

چاوی کێ سوور بکا ؟ چاو سوور کردن بە چ مەبەستێك بەکارهاتووە؟ بە مانا هاندان ؟ بە مانا خەمبارکردن ؟ هیچی دیار نییە. (ئیحساسی ئەستوور) ئیحساس نەبێ شتی دیکەی ئەستوورم بیستبوو، ئەوە شکور بۆ هەوەڵ جار لە ئەدەبی کوردیدا تووشی (ئیحساسی ئەستوور)یش دەبین. ئاخیری خێربێ.

نووسەر دەڵێ (ئەتەکێت و دبلوماسی بێت و...) بەبێ ئەوەی فیعلێکی بەدوادا هاتبێ و ڕستە تەواو کرابێ، دەبڕێتەوە تەنانەت قەولی نەداوە لەدوایشدا ڕستەکەمان بۆ تەواو بکا. لەبارەی وشەی (دبلوماسی بێت)ی کاك دڵشادە وەهەر ئەوەندە دەڵێم زمانی کوردی (پ)ی هەیەو ئەم وشەیەش ئاوا دەنووسرێ : (دیپلوماسی). ئەو هەموو ناڕێك و بێسەرەوبەرییە وای لێکردم کە تکا لە نووسەری بەڕێزو خوێنەرانی خۆشەویست بکەم کە مەردی خوا بن ئەگەر دەماناو ناوەرۆکی ئەم ڕستەو زاراوە گەیشتن، منیش تێبگەیەنن.

٧) هەر هەر لە دێرەگی پێنجەمدا تووشی ئەم زاراوانە دەبین: (بەربادی ڕقیان هەڵنەستێنێ) (لە بەرژەوەندی مرۆڤ بڕەخسێنرێت) و زۆر شتی دیکە، ئەگەر لەسەر هەمووان قسە بکەین، وەك فارس دەڵێ مەسنەوی حەفتا باتمانی کاغەز دەوێ.

٥- ڕەخنەکردن یا ڕەخنەگرتن:

مامۆستا دڵشاد لەوتارەکەیدا شێوەیەکی تازەی هێناوەتە نێو ئەدەبی کوردی، ئەویش وشەی (ڕەخنە کردنە). وەك بۆ خۆی دەڵێ: (حەزم دەکرد دیوانەکەی ڕەخنە کەم)، دیرەگی دووهەمە دێڕی هەشتەم. هەر هەمان دیرەگ دێڕی ١١: (پشت گوێ بخرێت و ڕەخنە نەکرێت)، دیسان دێڕی ٣٨ و ٣٩: (پێش ئەوەی ڕەخنەی دیوانەکە بکەم).بۆ هەوەڵجارە کە دەبینم ڕەخنەبکرێت، تا ئێستا هەر وا باوبوو ڕەخنە دەگیرا، ڕخنە لەسەر شتێك دەگیرا، بەڵام ڕەخنە نەدەکرا. کار دەکرێ، خەبات دەکرێ، تەنانەت هێلکەو ڕۆنیش دەکرێ ! بەڵام ڕەخنە دەگیرێ. لێرەدا جارێکی تریش ئەو ڕاستییە ڕوون دەبێتەوە کە نووسەری بەڕێز بە عەرەبی بیری کردۆتەوە و لە نووسیندا بەسەر کوردیدا کەوتووە. وشەی (نقد)ی عەرەبی هەڵگێڕاوەتەوەو (کردن)ی کوردی ڕەگەڵ خستووەو بەلای خۆی وشەیەکی کوردی دروستکردووە. سەیر ئەوەیە نووسەر کە لەیەك دوو جێگادا وشەی (ڕەخنەگر)یشی بەکارهێناوە، بەڵام لێی ورد نەبۆتەوە کە بزانێ ئەم (اسم فاعل)ە لە چ فعلێکەوە هاتووە. هەر بۆیەش بەو دەردەچووە.

لێرەدا کۆتایی بەم بەشە دێنم، چونکە بەڕاستی لێکۆڵینەوەو شیکردنەوەی باری ئەدەبی و ڕستەو زاراوەو ڕێنووسی وتارەکەی کاك دڵشاد کاری ئەدیب و نووسەرانەو لە وزەی قەڵەمی مندا نییە. لە وتاری داهاتوودا دێمە سەر لێکۆڵینەوەی بیرو ڕای کاك دڵشاد محەمەد ئەمین لەباری بۆچوونی ئەدەب و ئەرکی ئەدیب و شاعیرو ڕەخنەگرەوە.

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە (٢٤٢) , ١٩٧٤/١١/١٥ .

بابزانین چی ڕەت دەکاتەوە

- ٤ -

هەروەك لە وتاری سێیەمدا ناچار بووم سەردێڕی وتارەکە بگۆڕم، بەپێی ئەم ئەسڵەی کە پێویستە لە نووسیندا لەبەرچاو بیگری کە (سەردێڕی وتار دەبێ وەڵامدەری ناوەڕۆکی وتارەکە بێ)، ئەمجارەش سەردێڕەکەم گۆڕی. لە وتاری سێیەمدا نووسیبووم: دێمە سەرباسی بۆچوونی کاك دڵشاد لە بارەی ئەدەب و ئەرکی ئەدیب و شاعیرو ڕەخنەگرەوە، بەڵام ویستم زۆر پەلە نەکەم و جارێکی تریش بادەمەوە سەر ناوەڕۆکی وتاری (بیری سەربەست) ڕەتکردنەوەیەکی پێشەکییەکەی دیوانەکەی هێمن، بابزانین کاك دڵشاد چ شتێك لە پێشەکییەکەی (تاریك و ڕوون)، نووسراوی زانای بەڕێز دکتور قاسملو ڕەت دەکاتەوە. ئەگەر چاو بە وتارەکەی مامۆستا دڵشاددا بخشێنین بەڕاستی هیچمان بەرچاو ناکەوێ کە ڕەتکرابێتەوە. نووسەر بەڵێنی دابوو کە لە بەشی دووهەمی وتارەکەیدا، کە دەبووایە هەردوو دوابەدوای بەشی هەوەڵ نووسراباو بڵاوکرابایەوە.. بۆ خوێندەوار ئاشکرابکا کە مەبەستی (لە هەڵوەشاندنەوەی کام بۆچوونانەی قاسملووە)، بەڵام لە ناوەڕۆکی وتارەکەو شێوەی بۆچوونی نووسەر ڕا کە کورتی بکەینەوە، تەنیا دووشتمان بۆ دەردەکەوێ. یەکەمیان ئەوەیە کە کاك دڵشاد زۆر بەوەوە ماندووە کە ڕەخنەگر یان ئەدیب خاوەنی بیروڕای سیاسی بێ و ئیلتیزامی بە پارتێکی سیاسییەوە هەبێ ! دووهەمیش ئەوەیە کە زۆر بەو (١٣) خاڵەوە ماندووە کە دکتۆر قاسملو ویستوویەتی بەهۆی پێشەکییەکەوە دەستنیشانی بکا! بزانین دکتۆر قاسملو لە پێشەکی دیوانەکەی مامۆستا هێمنی شاعیردا چی گوتووە کەوا بووەتە هۆی ئەوەی نووسەرێکی وەك مامۆستا دڵشاد باسك لە ڕەتکردنەوەی هەڵماڵێ و پتر لە نیوەلاپەڕێکی ڕۆژنامەی هاوکاری لەسەر ڕەش کاتەوە، بەڵام ڕەتکردنەوەکەی دیار نەبێت : لە لاپەڕی (أ)دا دکتۆر قاسملو دەنووسێ : (هێمن ، ئاشقی کێو و تەلان و بەندەن و بەردی کوردستانە.. لەناسینو ناساندنی تەبیعەتی کوردستان و جوانییەکانیدا شارەزاو مامۆستایە). دیارە لەو لاپەڕەدا بەپێچەوانەی نووسینی کاك دڵشاد باسی (بەرگری لێکردن و ڕزگاربوون) نییە. باسی واقیعیەتێکە کە لەشیعرەکانی هێمندا خۆی دەنوێنێ. باسی ئەو دیمەنەیە کە تەنیا شیعری وەکو (بەهاری کوردستان) و(بەهاری لادێ)ی مامۆستا هێمن دەتوانێ

ئاوا بەخوێنەری بناسێنێ، خوێنەرێك كە بەدرێژایی تەمەنی چاوی بە لادێی كوردستان نەكەوتبێ:

عەزیزم تۆ وەرە ئێرە كە چاو لە جوانی نابێ تێر

ببینە خاوو گیابەندو هەڵاڵەو سوێسن و شلێر

لە لایەك زاوەماك دەڕوا، لە لایەكی دەكەن هاوێر

لەلایەك باسكی هەڵماڵیوە بێری مەڕ دراوە بێر

دەبینی دیمەنی واجوان لە ناو بازاڕی پڕ ئازار؟

دكتۆر قاسملو ئەو دیمەنە واقیعیە لە شیعرەكانی شاعیردا دەبینێ و دەنووسێ: (هێمن لەگەڵ تەبیعەت گەورەبووە لە تەبیعەت ئیلهامی وەرگرتووە)، بەڵام ئەگەر بچینە لاپەڕی (ب) مەعلووم نییە كاك دڵشاد بۆچی ئەوە ڕەتدەكاتەوە كە ڕەخنەگرێك بنووسێ (كورد نەتەوەیەكی زۆر لێكراوەو مافی خوراوە) ؟ بۆچی لەوە دەترسێ كە بگووترێ (شاعیر ئارەزووی ئەوەیە كورد لە ستەمی نەتەوایەتی ڕزگاربێ) ؟ بۆچی پێیوایە كە زمانی كوردی لە كوردستانی ئێران پێشێل نییەو ئەگەر بۆ ئازادبوونی زمانی كوردی خەبات بكرێ، (خۆ خەڵەتاندنە)و ئەگەر نووسەرێك ئەم دوو شیعرەی مامۆستا هێمن بە نموونە بێنێتەوە، ئەوە شۆڕشگێڕێگی سیاسی دڵڕەقە ؟:

داخرا دەركی ڕۆژنامە

شكاوە نووكی خامە

كوردی نووسین حەرامە

دوژمن دەڵێ بێ تامە

بۆچی كاك دڵشاد ڕەخنە لەوە دەگرێ كە (هێمن نەتەوەی خۆی خۆشبوێ و ڕقی لەنەتەوەی خۆی نەبێ)و (بەشەر دۆست بێت لە خەباتی نەتەوایەتیدا) ؟ مامۆستا دڵشاد لە لاپەڕە جیمی پێشەكییەكەدا بەشەر دۆستی شاعیر ڕەتدەكاتەوە لەوە داخدارە كە هێمن قازی محەمەدی وەك پێشەوای نەتەوەكەی خۆش ویستووە و خۆشەویستی ئەو كەسەی (بە دڵسۆزی بەشداری مەسەلەی ڕزگاری نەتەوایەتی كرد)، بۆ كاك دڵشادی ئەدیب (خۆ لە خشتەبردنە)!, بەلای كاك دڵشادەوە كە ئەدیب (بەزمانی جوتیاران قسە بكاو سادەو ڕەوان ئەدەبەكەی بنووسێتەوەو خەباتی جوتیاران و چەوساندنەوەیان دەستنیشان بكا)، ئەمە خۆ خەڵەتاندنە! بزانین نووسەری پێشەكییەی (تاریك و ڕوون)

لە لاپەڕەی (د) دا چ دەنووسێت کە کاك دڵشاد پێی لاوازە. دکتۆر قاسملو دەنووسێ: (فەلسەفەی ژیانی هێمن ئەوە نییە کە دانیشێ و لە دوورەوە تەماشای ژیان و خەباتی گەل بکاو.. هێمن ئەو ئەسڵەی قبوولکردووە کە ئەرکی شاعیری گەلێکی زۆر لێکراو تەنیا لێکدانەوەو خستنە نێو هۆنراوەی تەبیعەت و جوانی نییە. شاعیر لەپێشدا ئینسانە، ئینسانێکە ناسکە (دیارە هەستی ئەستوور نییە، وەك کاك دڵشاد دەڵێ)و زوو دەجووڵێتەوە.. چۆن شاعیری بەڕاستی، دەتوانێ بەرامبەر بە هەژاری و کوێرەوەری و بێ بەشی گەلەکەی بێلایەن بێ ؟)

کاك دڵشاد محەمەد ئەمین ئەم بۆچوونەی پێ لاوازە. ڕەنگە لەبەر ئەوەش بێ کە باشتر (دەگەڵ ئیحساسی مامۆستا هێمن ژیابێ و ئاگاداری جۆری دروستبوونی شیعرەکانی بێ)، بەڵام ناوەڕۆکی (تاریك و ڕوون)ی هێمن ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەخا کە بۆچوونی دکتۆر قاسملو لێرەدا نەك هەر لاواز نییە بەڵکو ڕاست و لەبارو پڕ بە باڵایە.

کاك دڵشاد پێشوازیکردن لە (پارتێکی نەتەوایەتی) بۆ شاعیرو بەشداری لە خەباتو تێکۆشانی گەل، بەشتێکی (کۆن و خۆ خەڵەتاندن) دەزانێ. لەکاتێکدا ئەو مامۆستا هێمنەی کە ئەو (لەگەڵ ئیحساسی) ژیاوە، هەر لەگەڵ پەیدابوونی حیزبی دیموکراتی کوردستان و لەگەڵ سەرەتای قۆناغی نوێی خەباتی ڕزگاری خوازی گەلی کورد، پێی ناوەتە مەیدانی ئەدەب و شیعرو گەیشتۆتە ئەو پلەیە کە بەشاعیری گەل بناسرێ. بابزانین هێمنی شاعیر وەزعی گەلی کورد لەپێش پەیدابوونی حیزبی دیموکراتی کوردستاندا چۆن باس دەکات:

لەمێژبوو هەقی کورد دەخورا بە فیڕۆ

لەمێژبوو کوردبوو دەیکرد شین و ڕۆڕۆ

لەمەیدانی شەقێنی دوژمنیدا

سەری سەرداری کوردی بوو وەکو گۆ

هەزار لاوی لە بەندیخانەدا مرد

هەزار پیاوی تەنافی خرایە ئەستۆ

کوڕی کوردی لە خوێنی خۆی دەگەوزی

کچی کوردی سەری کردبوو وە ئەژنۆ

لەپێش پەیدابوونی حیزبی دیموکرات و گەشەکردنی خەباتی نەتەوایەتیدا، کاتێکی وەزعی گەلی کورد ئاوابووە، بێگومان شاعیرو ئەدیبی کوردی قەڵەمیان شکاوەو لێویان دڕاوە ئیلتیزامیشیان نەبووە. ئەگەر شاعیرێك ویستبی شیعر بڵێ، لە چوارچێوەی پێهەڵاگووتنی خاڵی ڕەش و برۆی کەوانی و لێوی ئاڵ و لیمۆی کاڵ تێنەپەڕیووە: (سەد نامی خودا بێ لە دوو پوستانی ئەنارت تەنك و شلك و ناسك و پڕچەنگ و قەشەنگە).

دەور دەگۆڕێ، گەلی کورد قۆڵی لە خەباتی نەتەوایەتی هەڵدەماڵێ، شاعیری وەك هێمن دێتە مەیدانی خەبات و دەڵێ:

ئاشقی چاوی کەژاڵ و گەردنی پڕ خاڵ نیم

ئاشقی کێو تەلان و بەندەن و بەردم ئەمن

من لە زنجیرو تەناف و دارو بەند باکم نییە

لەت لەتم کەن، بمکوژن، هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن.

خەبات گەشە دەکا، پەرەدەستێنێ. حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران وەك پێویستییەکی مێژوویی دێتە کایەوە.. هێمنی شاعیر بە پێشوازییەوە دەچێ و لە بەڕێوبەرایەتی ئەو حیزبەدا جێدەگرێتەوەو دەڵێ:

هەتە حیزبێکی دیموکراتی پێشڕەو

کە پێویستە لە دەوری کۆوەبی کۆ

***   *   ***

مزگێنیم دەیە دەگەی بەئاوات

کوردە لەسایەی حیزبی دیموکرات

کەوابوو کاتێك دکتۆر قاسملو دەڵێ:(شیعری هێمن ئاوێنەی قۆناغەکانی خەباتی گەلی کوردە)، بەپێچەوانەی بۆچوونی کاك دڵشاد، نەك هەر کۆن نییە، بەڵکو واقیعیەتە.. واقیعیەتێکی تازەو بەرچاو کە لە تەواوی دیوانەکەی هێمندا بە ئاشکرا خۆی دەنوێنێ.

کاك دڵشاد لەخاڵی (١٠ – لەپەڕە – هێ)دا دیارە هەر ئەم بیروباوەڕە ڕەتدەکاتەوە کە دەنووسێ:(لەوبارەوە کە ئەدەب سەرخانی بارە کۆمەڵایەتیەکانە بەهەموو گۆشەو جۆری پێوەندێکانی پێوە کەواتە دەبێت ئەدەبەکە کت ومت دیاردەی قۆناغەکانی خەباتی گەلەکە بێت.) بێجگە لە چەوتی دارشتنی ڕستەکەو هەڵە ڕێنووسی هێندێ وشە لەلایەن کاك دڵشادەوە، لام وایە بیروڕای دکتۆر قاسملو لەم بارەوە ڕاستەو بە

چەشـنێکی زانسـتی بـۆ ئـەم باسـە چـووە. **لـەوتاری داهـاتوودا وێـڕای ڕاسـتکردنەوەی هەڵەکانی کاك دڵشاد لەبارەی داڕشتنی ڕستەو ڕێنووسەوە، دەگەڕێمەوە سەر ئەو باسەو بەپێی توانا باسی ئەوە دەکەم کە شیعرو ئەدەب دیاردەی قۆناغەکانی خەباتی گەلن.**

جاری لەم باسە تێدەپەڕم و تەنیا پرسیارێك لە کاك دڵشاد دەکـەم: ئەگـەر ئـەم دوانـزدە خاڵـە (کـۆنن و توانـای بـاوەش کردنەوەیـەکی وریاییانـەیان نییـە بـۆ ئومێـدو ئـاوات و خۆزگەو خەونـەکانی کـوردی مـرۆڤ) ئـەدی تازەکانیـان کامـەن ؟ ڕیزکردنـی وشـەی وەك خەون و خۆزگـەو ئومێـدو کـوردی مـرۆڤ و مرۆڤیانـەو شـتی واهاسـانە. مامۆسـتا دڵشـاد باشتر بوو خاڵە تازەکان نیشان بدا. ئەو (زانست و تەکنەلۆجیای نوێ)یە نیشان بـدا کـە کۆمەڵی کـوردەواری تێدایـە. دەبوو ئـەو (نـوێ)یـە نیشـان بـدا کـە (لەسـەر بناغەیـەکی واقیعیی، مادی ڕاستو ڕەوان داڕێژرابێت). **کەسێك کە بۆچوون و نووسین و لێکدانەوەی نووسـەرێك بـە (فـووتێکردن و ئیحسـاس خرۆشـاندن) بزانـێ، دەبـێ لانـی کـەم خـۆی (ئاڵترناتیڤ)ێك نیشان بداو شتێکی تر لە جێگای ئەودا بنێ. نەك هەر بەسـەر دێڕێکی قەبەو ڕیزکردنی وشەی گوایە ئەدیبانە (ڕەتی)کاتەوە.**

با بێینە سەر ئەو بەشە (لاوازە)ی کە مامۆستا دڵشاد وەك ئەدیبێك بە (باسـێکی لاواز)ی دادەنـێ: تاریـك و ڕوون دیوانێکـە لێکۆڵینەوەیـەکی قـووڵی دەوێ. شـیکردنەوەی هـەر غەزەلـە شـیعرێکی ئـەم دیوانـە پێویسـتی بـە شـارەزایی و کـار لەسـەرکردن و لێوردبوونەوەیەکی زۆر هەیـە. دکتـۆر قـاسملو ئیـدیعای نـەکردووە کـە دیـوانی مامۆسـتا هێمنی شیکردۆتەوەو لێی کۆڵیوەتەوە لەباری ئەدەبییەو وەك بەرهەمێکی تەنیا ئەدەبی لێکیداوەتـەوە. دکتـۆر قـاسملو لەپێشـەکییەکی چـەند لاپەڕیـدا، شـیعرەکانی هـێمن وەك (ئاوێنەی قۆناغەکانی خەباتی گەلی کورد) لەبارەی سیاسییەوە نیشاندەدا کە کـاك دڵشـاد پێی کۆنن.

لـەبارەی ئەدەبیشـەوە باسـی شـێوەو نـاوەڕۆکی شـیعرەکانی هـێمن دەکـاو دەنووسـێ: لـە سەرەتادا شیعرەکانی هـێمن لـەژێر تەئسـیری ئـەدەبی فارسـی و شـاعیرە کوردەکـانی وەك نـالی دابـوون, دەنووسـێ:(شـیعرەکانی ڕەوانـن، بـەزمان جـوان و بـەمانا دەوڵەمەنـدن.) دەنووسـێ:(پـاش ماوەیـەکی سـەرەتایی.. خـۆی لـە قافیـەو وەزنـی شـیعری کلاسـیکی ڕزگاردەکـا... هـێمن دەگاتـە ترۆپکـی ئـەدەبی کـوردی و بەڕاسـتی ئـەدەبی کـوردی پـێش دەخـا). دکتـۆر قـاسملو دەنووسـێ:(هـێمن شـاعیرێکی ڕیالیسـتە، ڕیـالیزمی ڕەخنەگرانـە

لەناوەڕۆکی شیعرەکانی هێمندا بەتەواوی بەرچاو دەکەوێ.) دەنووسێ: (زمانی هێمن زمانی کوردی پەتی و جوانە. نە پڕە لەوشەی بێگانە و نە وشەی دەستکردی تێدایە. زمانەکەی زمانی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستانە،) دەنووسێ:(تاکی لە جوانی پەرستیدا کەمەو وشە لە دەستیدا وەك مێوە, دڵتەڕو خۆش خەیاڵەو ناسك بینە، بەهونەرەو شارەزاو وشە ڕەنگینە). دکتۆر قاسملو بەمجۆرە لەسەر هێمن و لەسەر شیعرەکانی هێمن دەنووسێ. ڕەنگە تەواو نەبێ، ڕەنگە زۆر شت نەگووترابێ، ڕەنگە هێشتا هەوڵدانێکی زۆری بوێ تا دیوانەکەی هێمن شیدەکرێتەوە نرخی خۆی دەدرێتێ. بەڵام ئەوانەی دکتۆر قاسملو لەسەر شاعیرو شیعرەکانی نووسیوون، نەك بۆ ڕەتکردنەوە نابن، بەڵکو بە بەژنی دیوانەکە بڕاون و وەڵامدەری ناوەڕۆکی دیوانەکەی شاعیرن.

کاك دڵشاد ئەم پێشەکییە بە (وشەی باق و بریق و نەڕەی بێ مانا) دادەنێ. بەڵام ئەو ڕستەیەکی کە خۆی نووسیوویە، رەنگە بە ئەدەبی بزانێ : (مرۆڤ شەیدای گوڵە, دڕندایێتی ئەم گێتییەو کێشە مێلاقییێکی سپی نازدارە، بەڵام درەبەنگەکانی وایان لێکردووە...)[1]! ئێستا با خوێنەرانی بەڕێز سەر لەم ئەدەبە گوایە نوێیە دەربکەن‌و بزانن کاك دڵشاد چۆن ئەدەبی لەبارو بەهێزو پێزو نوێمان نیشان دەدا ! لێرەدا ئەم باسە دەبڕمەوە لەوتاری داهاتوودا سەرپێی هەروەك لەوتاری ڕابردوو بەڵێنم دابوو دێمە سەر باسی بۆچوونی کاك دڵشاد لەبارەی ئەوە داخوا (ئەدەب دیاردەی قۆناغەکانی خەباتی گەلە) یان ئەدیب و شاعیر بێ ئیلتیزام و ڕاڕاو واز وازین و بێ بیروبڕوا لەنێو کۆمەڵ دا دەخولێنەوە؟

ڕۆژنامەی هاوکاری : ژمارە - ٢٤٣ , ١٩٧٤/١١/٢٢.

---

[1] ئەوەی ڕاستبێ کاك دڵشاد ئەو ڕستەیەی بەمشێوەیە نووسیبوو" مرۆڤی مرۆڤ، شەیدای گوڵە میلاقەیەکی سپی نازدارە، بەڵام دڕندایەتی ئەو گێتییەو کێشە دەربەنگەکانی وایان لێکردووە" وە لەبەر هەڵەیەکی چاپەمەنی لە چاپخانە وایلێهات و کاتێ هەستی پێکرا ڕۆژنامەکە چاپ دەکراو دەرفەتی ئەوەش بە دەستەوە نەما بوو ڕاست بکرێتەوە. (ڕۆژنامەی هاوکاری)

پێموایە باشی بۆ نەچووە

- ٥ -

لە وتاری پێشوودا نووسیبووم دێمەوە سەر ئەو باسەکە داخوا (ئەدەب دیاردەی قۆناغەکانی خەباتی گەلە) وەك دکتۆر قاسملو دەڵێ، یان ئەم قسانە (کۆنن و خۆ خەڵەتاندن و خۆ لە خشتەبردن)ە، وەك مامۆستا دڵشاد محەمەد ئەمین دەفەرەوێ.

بابزانین هەر ئەوەندە بەسە کە ئەدیب بڵێ: (هەزار نەعلەت لە گێتی یەکی بێ ژن، گێتییێکی بێ جوانی و نازداری و شیرینی) ؟ (لێرەدا ببورن، تا لەبیرم نەچۆتەوە با ئەم پرسیارە لە کاك دڵشاد بکەم، داخوا لەباری ڕێنووسی کوردییەوە لەم دوو گێتییە کامەیان ڕاستە؟) ئەدەبی کوردی دەبێ نەعلەت لە دنیای کۆیلەتی و ژێردەستی و بەشخوراوی بێ دەسەڵاتی بکا؟ داخوا ئەدیب و شاعیرانی کورد دەبێ وەك هەندێك لە شاعیرانی ئاخری سەدەی نۆزدەو سەرەتای سەدەی بیستەم، تەنیا بە بەژن و باڵای ڕێكو لەبارو دیدەی مەست و پڕشنگداری یار هەڵبڵێن و لە تەعریفو تەوصیفی خاڵ و خەتو کولم و لێوو چاوو برۆو گوڵوگولزار و پیاڵەی مەی شنەی شەماڵو ئاسۆی جوانو تریفەی مانگ و ئەستێرەکاندا قەڵەمی خۆیان وەکار بخەن، یان وێڕای پاراستنی ئەم شێوەیە، ئەرکی دیکەشیان لە سەر شانە؟ ئەرکی ڕوونکردنەوەی کۆمەڵانی خەڵك ئەرکی هاندان و ڕێنوێنی بۆ مەیدانی خەبات و تێکۆشان، ئەرکی هەوڵدان بۆ ڕزگاری و ئازادی، ئەرکی زیندووکردنەوەی ڕێبازی حاجی قادری کۆیی. **شاعیرو ئەدیبی نەتەوەیەك کە لەدواییەکانی سەدەی بیستەمدا، لە هەموو مافێکی نەتەوایەتی بێ بەشە، زمانی زگماکی لێ قەدەغەکراوە، نەتەوەیەك لەژێر ستەمی نەتەوایەتی و سیاسەتی تواندنەوەدا پشتی چەمیوە، چۆن دەتوانێ وەك کاك دڵشاد دەیەوێت، تەنیا باسی (نازداری و شیرینی و جوانی) بکاو هەر بە (لەعنەت لە گێتییەکی بێ ژن) فیکرو قەڵەم و هونەری خۆی ببەستێتەوە ؟**

بەڵێ، شۆخی و نازداری و لەباری دیمەنەکانی تەبیعەت هەموویان جوان دڵگیر و هەست بزوێن و دڵڕفێنن. بەڵێ دنیای بێ جوانی و بێ ژن (بەڵام ژنی جوان !) لەعنەتی لێبێ. لەمبارەوە لەگەڵ کاك دڵشادم، بەڵام ناتوانم لەوبارەوە لەگەڵی بم کە وشەی ئازادی و ماف و خەبات و ڕزگاری نیشتمان و نیشتمان پەروەری و... بە کۆن بزانم. لام وایە

جوانی و دلگری و تەبیعەت و بەژن و باڵای یارو دڵبەری شۆخ و نازدارو (گێتی بە ژن و بێ ژن)، هەموویان بەبێ ئازادی و بەبێ ڕزگاری و سەربەستی بێ تام و بێ نرخن. مامۆستا هێمن لە بەستەی (شەنگەبێری)دا دەڵێ:

جیابوونەوەت دەردە، بەڵام تۆش دەزانی تامی نییە

ژووان و شەوڕاوو دڵداری، ڕازو نیازی بە دیلی

چۆن دەتوانم لەگەڵ ئەوەبم کە شاعیرو ئەدیب و ڕەخنەگری کورد، لە دونیای بێ بیرو باوەڕی وڕاڕایی و واز وازیدا بسووڕێتەوە، چونکە ئەدیبە، ئیتر (بەرهەمە ئەدەبیەکەی)نابێ بەلای سیاسەتەوە بچێ، چونکە ئەدیبە ئیتر چ کاری بەوەیە کە نەتەوەکەی دەچەوسێتەوەو ژێردەست و بێ کیانو بێ قەوارەیە. چونکە ئەدیبە چ کاری بە ئازادی و نیشتمان و نیشتمان پەروەری داوە. ئەدیبە با شیعر بڵێ و باسی جوانی و لەباری و شۆخ و شەنگی و نازداری بکا، چ کاری بە سیاسەت و خەبات و تێکۆشانە. زۆر جێگای داخە کە ڕووناکبیری نەتەوەی کورد لە دنیای ئەمڕۆدا ئەم بیروباوەڕە لەنێو ئەدەبی کوردیدا بڵاوبکاتەوە و شانازیشی پێوە بکاو بڵێ: (**ئەمن دیلێم و بێ باکم)!**

ماوەیەك لەمەوبەر چەند ئەدیب و شاعیرو هونەرمەند لە ئێران گیران و دووانیش گوللەباران کران. بەوە تاوانبار کرابوون کە باسی سیاسەتیان کردووە. ڕژێم بەوانی دەگوت ئێوە ئەدیبن، چ کارتان بە سیاسەت داوە، لەسەر ئەو هەموو دیمەنی جوان و دنیای ڕەنگاوڕەنگ و جوانی و لەباری ژن و تام و خۆشی ژیان ڕا، بۆچی خۆتان گومڕا کردووەو باسی سیاسەت دەکەن؟

دیارە کاك دڵشادیش بۆ شاعیرو ئەدەبی کورد ئەو ڕێبازەی دەوێ. بەڵام هێمن ئەو شاعیرە نییەو تەنیا ئەو ڕێبازەشی نەگرتووەو هێمن ئەو شاعیرە نییە کە کاك دڵشاد دیەوێ و دەڵێ:(لەگەڵ ئیحساسی ژیاوم و ئاگاداری جۆری دروستبوونی شیعرەکانی بووم).

باسەرێك بەنێو (تاریك و ڕوون) دا بسوڕێینەوەو چاوێك بە شیعرەکاندا بخشێنین. بزانین چۆن بە ئاشکرا ئەم ڕاستیە دەردەکەوێ کە ئەدەب دیاردەی قۆناغەکانی خەباتی گەلەو پێوەندییەکی تەواوی بەژیانی شاعیرو پلەی پێگەیشتنی کۆمەڵ و ڕادەی ژیان و خەباتی گەلەوە هەیە. ئیتر ئەوە تەنیا قسەو بیروڕای دکتۆر قاسملو نییە، ئەوە ڕەوتێکە

كە دیوانی هێمن بەتەواوی لەگەڵی ڕێكدەكەوێ. كورد گوتەنی یەزد دووره گەز نیزیكە. ئەوە دیوانەكەمان لەبەر دەستەو بزانین چۆنە؟

ساڵی ١٩٤٢یە، كۆمەڵەی (ژ.ك) تازە دامەزراوە. هەوەڵین شیعری هێمن (كوردم ئەمن) بڵاودەبێتەوە. هەر چەند لەو كاتەدا گەنج و هەرزەكارو شایی بەخۆو دەوڵەمەندیشە، كە ئەوانە هەموویان بۆ كوڕێكی لاو لەسەردەمێكی تایبەتی تەمەندا زۆر گرنگن، بەڵام شاعیر چاوی كەژاڵ و گەردنی پڕ خاڵ وەلا دەنێ و ئاشقی كێوو تەلان و بەندەن و بەردی نیشتمانەكەی دەبێ و لە زنجیرو تەناف و دارو بەند ناترسێ و هێشتا دەڵێ: **(كوردم ئەمن).**

هەر لەو ساڵەدا شاعیر (وتووێژی كوڕ و كچ)ێك دەگێڕێتەوە. ئەگەر بیرو ڕای كاك دڵشاد بسەلمێنین، دەبوو ئەم ووتووێژە تەنیا باسی ئەوین و دڵداری و خۆشەویستیی و وەرەو مەكەو ئەیەڕۆو ماچ وموووچ دەسبازی بایە. بەڵام ووتووێژی ئەم كیژو كوڕە لەو قۆناغەی خەبات و ژیانی كوردەواری بە پێچەوانەی ئەمەیە. كەدەڵێ:

دیلی، ژێردەستی ئەسیری، تاكەی ؟

ڕووتی، نەداری، فەقیری تاكەی ؟

(وەره مەیدانێ لەڕێی نیشتمان

بكە قوربانی سەرو ماڵ و گیان)

كوڕ چی پێدەڵێ ؟

كچی هەموو كەس ئیمڕۆ سەربەستە

هەر هەقی كچی كوردە پێ پەستە

لەگوێن (ژاندارك) هەستە وەك مەردان

دوژمن وەدەرنێ لە خاكی كوردان

ئەم قۆناغەی ژیانی گەل پێویستییەكی گرنگتری لە خۆشەویستی و حەز لێكردن دەخاتە پێش كچو كوڕی كوردی كە شاعیر بەهەق دەستنیشانیكردووە.

هەر لەو سەروبەندە دایە، بیری ئازادیخوازی لە دژی دەرەبەگ و كۆنەپەرستی پەرەدەستێنێ. هێمن هەرچەندە كە خۆی كوڕە ئاغایەكی دەوڵەمەندیشە، بەڵام لەم قۆناغەدا كوتانی دەرەبەگ و ئاغا بەهۆی پێشكەوتنی ڕزگاریخوازی دەزانێ؟(ئەمن

دەیڵێم و بێ باکم) دەهۆنێتەوە. لەبیرمە منداڵیش ئەم شیعرەیان لەبەر کردبوو لەکوچەو کۆڵاناندا دەیان گوتەوە:

نیانە بیری سەربەستی

دەکەن فەخری بەژێر دەستی

دەڕۆن هەروا بەرەو پەستی

ئەمن دەیڵێم و بێ باکم

هێمن وەك لە وتارێکی پێشوودا باسمکردبوو، بۆ ئەم جۆرە بیرو باوەڕو نووسینانە دەیگوت بێ باك بوو.

ساڵی ١٩٤٣یە. خەباتی گەلی کورد پەرەی گرتووە. گوڵ و گیاو چیاو کەژی کوردستانیش گەشاونەوە. بۆ ژێردەستی کورد بە پەرۆشن و داخی دڵی خۆیان دەردەبڕن. شاعیر گوێ بۆ ڕازو نیازی گوڵە مێلاقەو وەنەوشە ڕادەگرێ و ناچار دەبێ ئەو ڕازو نیازە تۆمار بکا کە مێلاقە دەڵێ:

ئەمن لەخاکی کوردی ڕواوم

بە ئاوی ساردی کانی دێراوم

کورد وا هەژارن من هەژار نەبم

ئەوان داخدارن من داخدار نەبم

وەنەوشەش لەم داخ و پەرۆشەدا هاوبەشی دەکاو دەڵێ:

کە تۆ هەناوت بۆ کوردی بووە ڕەش

منیش بۆ کوردی سەرم نا لەهەش

ساڵی (١٩٤٤)ە. گەلی کورد لە بەشێکی نیشتمانەکەیدا دەسەڵاتی گرتۆتە دەست. ئاڵای کوردستان لە مەهاباد هەڵکراوە. هێمن بەجۆرێك لەنێو دەریای خەبات و ئەوینی نیشتماندا نوقم بووە کە لە هیچ دەمو سەعاتو خۆشی و ناخۆشییەکدا نیشتمانی لەبیر ناچێتەوەو لە بەستەی (تۆم هەر لەبیرە)دا دەڵێ:

لە شایی دا لە وەختی هەڵپەڕینا

لە خۆشیدا لە کاتی پێکەنینا

لەکۆڕی ماتەم و گریان و شینا

ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

*   *   *

له کوێستانێ دەمی ڕاوو شکارێ

له مەزرایه که خۆم هەڵکرد له کارێ

لەجێژوانی که دەکوشم مەمکی یارێ

ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیره

ئەگەر ئازادی لە لای شاعیر لە هەموو شتێك گرنگترو نیشتمان لە هەموو شتێك خۆشەویستتر نەبا، چۆن لەجێژوانێ، لەو کاتی ناسکەدا لەبیری نەدەچۆوە؟

ساڵی (١٩٤٥)ە. کورد دەستەڵاتی سیاسی خۆی بەدنیا ڕاگەیاندووە. هێمن لە (دوا ڕۆژی ڕووناك)دا باسی ڕابردووی گەلی کورد دەکاو دەڵێ:

لەمێژ بوو هەققی کورد دەخورا بەفیڕۆ

لەمێژ بوو کورد دەیکرد شین و ڕۆڕۆ

گوڵستان و زەمەندی کوردەواری

بەپێی دوژمن دەبوو پێشێڵو بۆژۆ

لەبەر زوڵم و فشارو جەورو بێداد

چلۆن تێکچووبوو لێمان ڕایەڵ‌وپۆ

شاعیر تەنیا بەباسی ڕابردوو واز ناهێنێ و بەدڵگەرمییەوە باسی سەرکەوتن دەکا:

لەپڕ جووڵاوە خەڵك و تێکی ڕووخاند

بناغەی کۆشکی ئیستیبدادی یارۆ

شکا بێگانە، پاڵاوتی لە ترسان

کوڕی کورد ، هاتەوە دیسان هەڵی تۆ.

پاشان ڕۆڵەکانی گەلی کورد بۆ خەبات و تێکۆشان هاندەداو وەبیریان دێنێتەوە کە پێویستە لە دەوری حیزبە پێشڕەوەکەیان کۆ ببنەوە:

مەوێستە، خۆت مەگنخێنە، مەترسە

له فیشاڵ و له بوختان له دەمگۆ

هەته حزبێکی دیموکراتی پێشڕەو

که پێویسته له دەوری کۆ وەبێ کۆ

دەسا خۆت هەڵکە، ڕێ ببڕە بە گورجی

بڕۆ پێش بێوچان ، لێبخوڕە.. باژۆ

هەر لەساڵی ١٩٤٥دا شاعیر (یادگاری شیرین) دەهۆنێتەوە. شیرین هەروەك دکتۆر قاسملو لە پێشەکیەکەدا باسیکردوە. لەوکاتەدا کە بەشێوەیەکی زۆر وەستایانە برژانگی تیژو بڕۆی ڕاکشاو ودیدەی بەخورمارو بەژنی بەرزو ئارەقی گەردن و ماچی شیرن و خرمەی پاوانەی تێدا جێ کراوەتەوە، دەردو کوێرەوەری و بەشداربوونی کچی کوردیشی لە کارو زەحمەتکێشاندا نیشانداوەو شاعیر نەیتوانیوە خۆی لەهاندان بۆ ڕاپەرین، بۆ فرێدانی چاشێو و گەیشتن بەزانست و سەنعەت بپارێزێ و دەڵێ:

کۆیلەتی باوی نەماوە، کیژی کوردی خۆشەویست

ڕاپەڕە، هەستە لەخەو، ئاخر چ وەختی خەوتنە

دەرگە بشکێنە ، پەچە بدڕێنە ، ڕاکە مەدرەسە

چاری دەردی کوردەواری خوێندنە ، هەر خوێندنە

بە کورتی هەروەك لە ڕێکخستنی دیوانەکەو تاریخی شیعرەکان دەردەکەوێ، (ڕێبەندان و شاعیر)، (بژی دیموکرات)، (ڕۆژی خۆشی)، (هەتاوی ئیقبال) ، (ڕەشەمە)، (دایکی نیشتمان)، (نەورۆزی کوردستان)،(کوردو ئازەربایجانی) هەموویان لەسەردەمی پەرەگرتنی خەباتی ڕزگاریخوازی کوردو دامەزرانی کۆماری دیموکراتی کوردستان گوتراون، هەموویان هەستی نیشتمانپەروەری، بەتینکردنی گڕی خەبات، هاندان بۆ تێکۆشان و خۆشی ڕزگاری لەژێردەستی و کۆیلەتیان تێدا دەبینرێ و نیشاندەری قۆناغێکی دیاریکراوی کۆمەڵن.. شاعیر لەو ماوەیەدا نەیتوانیوە لەم چوارچێوەیە لابدا. خۆ ئەگەر ویستی سەرێك لە دنیای جوانی و نازداری و شۆخ و شەنگیش هەڵبێنێ، دیسان لە گۆشەیەکدا هەربایداوەتەوە سەر هەستی خەبات و تێکۆشان و نیشتمان پەروەری و نەیتوانیوە خۆی لە باسی سیاسەت و گیروگرفتەکانی کۆمەڵایەتی بپارێزێ.

ساڵی (١٩٤٧)ە، کۆماری کوردستان تێکدراوە، قیبلەی ئاواتی کورد ڕووخاوە، لەشکری زۆردارو خوێن خۆر کوردستانی ئیرانی داگیرکردۆتەوە، گیران و ڕاونانی ئازادیخوازانی کورد دەستپێکراوە، شاعیری تێکۆشەرمان وەك زۆر لە بەرێوەبەران و نیشتمانپەروەرانی کورد ڕایکردوەو بەرەو کوردستانی عێراق ڕۆیشتووە لە (گردبداغ)ی پشدەرێ

گیرساوەتەوەو بەستەی (ڕۆژگاری ڕەش)ی هۆنیوەتەوە، شاعیر دەردو داخی دڵی خۆی لەو ڕووداوو کارەساتە دەردەبڕێ بە پەرۆشەوە باسی ئەو تێشکان و لێقەومانە دەکا:

وەپاش کەوت خەباتمان

داگیرکراوە وڵاتمان

تێپەڕێ ڕۆژی هاتمان

ڕوخا کۆشکی ئاواتمان

***   *   ***

وڵاتمان کرا داگیر

ڕاوکەر بوونەوە نێچیر

یووسف خرانە ناو بیر

***   *   ***

لە سەقزو لە بۆکان

تێکۆشەر لەدار دران

قارەمان لە ناوبران

دیارە ئەم پارچە شیعرە لەباری هونەری شێعر و هۆندنەوەو ناسکی و تەڕوپاراوی و تەنانەت باسی لەباری و جوانی شیرینیشەوە، چەپی دەبەر شیعرەکانی تردا نەکردوەە:

پۆلی جوان و نەشمیلان

دەستەی دەسماڵ تەنزیلان

ئەوساڵ ناچن بۆ دیلان

نەنگە دیلان بۆ دیلان

***   *   ***

بڕا نانی سەر خوانان

گرا لاوی گوێسوانان

کاڵ بۆوە پەنجەی جوانان

کوانی گەمەی جێژوانان ؟

(ڕۆژگاری ڕەش) هەر وەك لەباری سیاسی و کۆمەڵایەتییەوە سەرەتای قۆناغێکی تازە داهاتی خەباتی گەلە، لەباری ئەدەب و شیعریشەوە سەرخانی ئەو قۆناغەیە, دیاردەی

ئەو ژیانەیە کە شاعیر نووسیبووی. هەر لەو سەروبەندەدا شاعیر (کچی مەهاباد)ی دێتەوە بیرو دەیەوێ لە دوورەوە ڕازو نیازی لەگەڵ بکا، بەم شێوە ناسکوجوانە دەیدوێنێ:

لەباری، نازەنینی، نەرم و نۆڵی، دڵتەڕی، شادی

لەچاوی بەد بەدوور بی،ئەی کچی جوانی مەهابادی

بەڵام لە ڕازونیازدا هەر باسی جوانی دڵداری لەگەڵ ناکاو بەزمانی سیاسیش دەیدوێنێ و دەڵێ:

ئەوێستا تۆ لەوێ دیلی دەسی بێگانەی و ئەمنیش

لەدووری تۆ دەکێشم ڕەنج و دەردو داخی بێ مرادی

بەهاری (١٩٤٧)ە، هێمن لە کوردستانی عێراقەوە بەرەو کوردستان دەگەڕێتەوە، تووشی کوێستانچی و چادرو ڕەشماڵو هۆبەو هەوارو مەڕو مالات دەبێ و (بەهاری کوردستان) دەهۆنێتەوە کە لە هەر بارێکەوە بیگری شاکارێکەو گەنجینەی فەرهەنگ و وشەی زمانی کوردیە، شیعری بەهاری کوردستان ئەو (ناتورالیزم)ەیە کە دکتۆر قاسملو باسی دەکا، مامۆستا هێمن بەشێوەیەکی بێ وێنە باسی جوانی تەبیعەت و ڕازاوەیی دەشت و چیمەن و، ڕەنگینی چیاو کەژو لەنجەو لاری کیژوکاڵو هاتووچۆی بێری نێو مەڕو فیتەی شوان و باللۆرەی بەلەك چاوان و خۆشی بەهاری کوردستان و دیمەنە جوانەکانی دەکا، شاعیر لەژێر تەئسیری جوانی کوردستان و هەلومەرجی ژیانی ئەو ڕۆژەدا، پڕ بەدڵی کاك دڵشادەو ئیتر لەم شیعرە باسی سیاسەت و خەبات و تێکۆشان ناکا، بەڵام ئەو شاعیرەی کە لەگەڵ خەبات و تێکۆشان خونچەی ئەدەبی پشکووتوە، ناتوانێ زۆر بەکەیفی کاك دڵشاد ببزوێتەوە، دەربەدەری.. بێ سەرو سامانی، لێقەومانی سیاسی کاری تێدەکاو دەردو داخی دەروونی خۆی بەهۆی (بابردەڵە) دەردەبڕێ و لەزمان بولبولێکی وەك خۆی لێقەوماو دەڵێ:

چ خۆشە عیشق و سەمەستی ، چ خۆشە

چ خۆشە ژین بە سەربەستی.. چ خۆشە

چ تاڵە کۆیلەتیو دیلی ، چ تاڵە

بەکەم بێ ژینی وا پڕ ئاهو ناڵە

لە سوێ هێلانەکەم لەت لەت بوو جەرگم

له تاوی گوڵ نەمام، نیزیکە مەرگم

چ ئینسافە ئەمن بەو دەنگی خۆشم

ئەسیرو دیل و زیندانی و خەمۆشم

پاشان لەگەڵ بولبول دەبێتە هاودەردو ئێش ژانی خۆ بۆ دەردەخاو کوڵو کۆی دڵی خۆی بۆ هەڵدەڕێژێ:

منیش ئەی بولبولی بەندی وەکو تۆم

وەها دوورم لە هێلانەو گوڵی خۆم

منیش وەك تۆ لەکیسم چوو گوڵی سوور

منیش هێلانەکەم لێکراوە خاپوور

منیش زۆرداری پرزەی لێ بڕیوم

منیش بەدکاری بواری لێ تەنیوم

منیش بێدادی شابالی شکاندم

بە ناکامی لە خوێناوی تلاندم

ژیانم پڕ لە ڕەنج و دەردو داخە

ئەوە گیرسامەوە لەو کێوو شاخە

بەڵام لەسەر ئەو حاڵەش ڕا ورە بەرناداو واز ناهێنێ و دەڵێ:

هەتا دوژمن نەگەوزێنێ دەخوێنم

دەخوێنم بۆ گەلی خۆم، هەر دەخوێنم

لێرەدا لەبەر ئەوەی خوێنەرانی بەڕێز زۆر ماندوو نەبن، وا باشە وچانێك بدەین.. بەڵام بۆئەوەی بە جوانی دەرکەوێ کە ئەدەب دیاردەی قۆناغەکانی خەباتی گەلە، لەژمارەی داهاتوودا ئەم باسە درێژە پێ دەدەین.

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژمارە(٢٤٤) ٢٩, /١١/١٩٧٤.

پێموایە باشی بۆ نەچووە

- ٦ -

لە بەشی پێشووی سوڕانەوەکەمان بە نێو گوڵزاری تاریك و ڕووندا، گەیشتینە ئەو جێگایە کە شاعیر تووشی دەربەدەری و ئاوارەیی بووە، بەڵام لەگەڵ ئەوەش وازی لە خەبات و تێکۆشان نەهێناوە. دوا بەدوای ئەو ژیانەیە، شاعیر دەگاتەوە نێو ماڵو کەس‌و کاری خۆی. ساڵی هەزارو نۆسەدو چل و هەشتە. هێمن دەست بەسەرو گۆشەنشینە. لەو حاڵەدایە کە شەش خانی ئومێدی لێدەگیرێ و دنیایەك مەمنوونی (فرمێسکی گەش)ە، چونکە ناهێڵێ دوژمن بە ڕەنگە زەردەکەی پێبکەنێ. ئەم وەزعە هەر درێژەی هەیە، لەوماوەیەدا (گریانی نیوەشەو)و (ئارەزووی فڕین)و (گۆمی خوێن) دەهۆنێتەوە کە بەجوانی ئەو قۆناغە نیشاندەدەن کە شاعیر تێیدا ژیاوە.

لە ساڵی ١٩٥١دا خەباتی سیاسی لەسەرانسەری ئێران پەرەدەستێنێ. کوردستانیش لەوبارەوە لەدوا نییە. حیزبی دیموکراتی کوردستان وەك هێزێکی سیاسی لەکوردستان خۆی نیشاندەدا. لەوکاتەدا هێمنی شاعیر بە هیواو هومێدێکی زۆر دێتەوە مەیدانی خەبات و لە (ئاواتی بەرز)دا دەڵێ:

دەستی دا دەستی برای و هاتە ناو کۆڕی خەبات

کیژی نەشمیل و لەبارو شۆخ و گوێ بە گواری کورد

فێری زۆر دەرسی بەکەڵك و باشی کردین تێشکان

جا ببینە ڕاپەڕین و شۆڕشی ئەمجاری کورد!

بێ وچان دەڕواتە پێش و ڕێگە دەبڕێ بۆ هەدەف

زۆر لە ساڵان ڕوونترە ئەو ساڵەکە ئەفکاری کورد

وا گزینگی دا بەیانی جوانی ئازادی بەشەر

ڕۆژی ڕووناکە، نەماوە زوڵمەتی شەوگاری کورد

دێتە سەر ڕێبازی ڕاست و دێتە ناوکۆڕی خەبات

خوارە پێچەی لێ براوە پیاوی خێچو خواری کورد

خۆی لەبەر لافاوی قینی توندی گەل ڕاناگرێ

دوژمنی وەحشی دڕندەو زاڵم و زۆرداری کورد

لەم قۆناغەی خەباتدا، هێمن تەنیا بە بیری نیشتمانی و کوردایەتییەوە فیکری خۆی نابەستێتەوەو بۆ پۆ پلەی بەرزترو بەر فراوانتری خەبات پەل داوێ و دەڵێ:

تێکدەدەن کۆشکی بڵندی مفتەخۆری زگ زەلام

پاڵەو جوتیاری برسی، کارگەری بێکاری کورد

مەدرەسەو دانیشکەدە بۆ شارو لادێ دادەنێن

خوێندەواربێ تاکو ڕۆڵەی زیرەکو نازداری کورد

هەر لەو ساڵانە دایە خەباتی گەلانی ئێران دەگاتە ئەوپەڕی توندو تیژی و شا لە ترسی قین و تووڕەیی خەڵك بەرەو ئیتاڵیا دەیپاڵێوێ. هێمنی شاعیر لە کۆبوونەوەیکی دە هەزار کەسیدا، بەو بۆنەوە (بەغدا نیوەی ڕێیەت بێ) دەخوێنێتەوە.

ئەو سەردەمە زۆر درێژە ناکێشێ. جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی لەئێران سەرکوت دەکرێ، ئازادیخوازان لەهەموو شوێنی وڵات دەکەونە بەر پەلامارو ڕاونان و ئازارو جەزرەبەوە.

لەکوردستانیش ڕۆڵە نیشتمانپەروەرەکان دەگیرێن و دەربەدەر دەکرێن. هێمن سەرلەنوێ تووشی دەربەدەری و خۆشاردنەوە دەبێ. لە (موو ناپسێنم)دا گۆشەیەکمان لە ژیانی ئەو سەردەمەی پێ نیشاندەدا کە چۆن دڵی وەکو زیندانی ئینفیرادی تەنگەو لەبەر دەردو خەفەتی زۆر سەری شووشەی شەراب بادەداو ناچارە خۆی مات بکاو ناتوانێ موو بپسێنێ:

شەوانە هاونشینی جامی بادەم

بە بادە با پەژارەو غەم بە بادەم

کە دەستی ڕۆژگار بایدا سەری من

سەری شووشەی شەراب واچاکە بادەم

هەر لەو ساڵانەدایە کە لەبەر هەلومەرجی نالەباری خەبات و ژیان بێزارو تووڕە دەبێ و بۆ چاری دەردی پەنا بۆ ساقی و مەی و مەیخانە دەبا. لە (تووڕەیی)دا دەڵێ:

حاسڵی تێگەیشتن و زانین

چ بوو بۆ من جگە لە کوێرەوەری ؟

سەردەمێکش پەنا دەبەم بۆ مەی

تا بزانم چلۆنە بێ خەبەری

لەو ولاتە کەسێک لەخەو ڕابێ

بەشی چارەڕەشی و خەم و شینە

تێگەیشتم عیلاجی دەردی من

مەستی و شێتی و نەزانینە

لێرەدا تەنیا هەلومەرجی قۆناغی خەباتی گەلە، کە هێمن تووشی ئەو ڕۆژە دەکا مەستی و شێتی و نەزانی بە عیلاجی دەردی بزانێ. تا ساڵی ١٩٦١ ئەم وەزعە هەر درێژەی هەیە.

ساڵی ١٩٥٩ سازمانی ئەمنییەتی ئێران لە سەرانسەری کوردستان حیزبی دیموکرات پەلامار دەداو گەورەترین زیان وە جوڵانەوەی ڕزگاریخوازی کورد دەکەوێ. سەدان ڕۆڵەی نیشتمانپەروەرو ئەندامی (ح.د.ك) دەگیرێن و هەڵوەدای هەندەران دەبن. مامۆستا هێمن لە سەرگوزشتەکەیدا دەنووسێ:

"منیش لەو سەردەمەدا تووشی نەخۆشییەکی ڕوحی هاتم. ناهومێدییەکی ڕەش ئاسۆی ژیان و بیرکردنەوەی داگرتم. ئەو ناهومێدییە زۆر جار تا حاڵی خۆکوشتن پاڵی پێوەنام"

بەڵێ، شیعرەکانی (بۆسەی ڕۆژگار ، چارەنووسی شاعیر، جۆلانە، ماچی شیرین، هێلانەی بەتاڵ، گلێنەی شاعیر) هەموویان دیاردەی ئەو قۆناغەن کە شاعیر تێیدا ژیاوە:

ڕۆژگاری سپڵە بۆمن بۆسەیەکی نایەوە

نەمدی هەر تیرێکی دەیهاوێ بەرەو سینەم نەبێ

خۆم دەسووتێنم هەتا بەزمی خەڵك ڕۆشن بکەم

کێ لە ڕێی خەڵکا وەکو شاعیر دەسووتێ، شەم نەبێ

(بۆسەی ڕۆژگار) ل / ١٣٢

دەزانی بۆچی من هێندە پەرێشان و خەفەتبارم

لە بازاڕی ژیان غەیری هونەر نیمە چ سەرمایە

لەگەڵ چارەڕەشی و دوورە بەشی و نەگبەت دەبێ هەڵکەم

لەمێژە چارەنووسی شاعیرانی کوردی هەر وایە

(چارەنووسی شاعیر) ل/ ١٣٣

الەگۆشەی بێ کەسیدا ئێستە وا دڵتەنگ و خەمبارم

نییە باکم ئەگەر ماڵم بە جارێکی بە قوڕ داچێ

بەشی کوردێکی زانا لەم وڵاتە مەینەت و دەردە

ئەوەی نەتویست بڵێ ڕەببی بە دەردی کوردی زانا چێ

(ماچی شیرن) ل/ ١٣٥

ئەگەر خەرمانی عومرم ئێستەکانە پاکی با بی با

بە مەرگی تۆ مچوڕکیشم بەدڵدا نایە، با بی با

هونەر گەر خۆی پەرێشانی نابایە لەم وڵاتەیدا

بەشی من بۆ دەبوو چارە ڕەشی و خانە خەرابی با

وەبەر من نایەڵێ لێرەش مەی و ساقی جەنابی شێخ

دەنا لەولاو شەراب و حۆری با هەر بۆ جەنابی با

(گلێنەی شاعیر) ل/ ١٣٩

ئەم شیعرانە نەك هەر نیشاندەری ژیانی ئەو سەردەمەی شاعیری گەلن،بەڵکو دیاردەی قۆناغی خەباتی کۆمەڵیش.

شیعری (هێلانەی بەتاڵ) لەکاتێکدا گوتراوە کە لەعێراق شۆڕشی ١٤ی تەمووز ڕوویداوە. کتێب و چاپەمەنی و شیعری کوردی بە چەشنێکی سەربەست و هەراوبڵاودەبێتەوەو دەنگیان دەگاتە کوردستانی ئێرانیش، بەڵام لە ئێران کوردی نووسین باسی سەرەو کتێبی (مێژووی ئەدەبی کوردی) نووسراوی مامۆستا (عەلائەدین سەجادی) لە مامۆستایەك دەگرن و(٣) ساڵ حەبسی دەکەن. لە حاڵێکی ئاوادا شاعیر داخی دڵی خۆی دەردەبڕێ و دەڵێ:

نییە باکم ئەگەر زاڵم شکاندوویەتی باڵی من

ئەوە سەختە کەوا ناگاتە گوێی کەس ناڵە ناڵی من

بەهار هات و تەبیعەت حوکمی ئازادی مەلانی دا

لەناو کونجی قەفەزدا دیارە چۆنە ئێستە حاڵی من

لە گوڵزاری وەرینگەی بولبولی سەرمەست و شەیدا دێ

بەڵام نایە جریوێکیش لە هێلانەی بەتاڵی من

لە ساڵی هەزارو نۆسەدو شێست و یەك بەولاوە. لە ژێر تەئسیری وەزعی کوردستانی عێراق هەروەك لە سەرگوشتەکەیدا دەنووسێ:

(سەر لەنوێ تێهەڵچوومەوە هاوکاری ئازادی خوازانم دەست پێکردەوە).
لەگەڵ ئەو تێهەڵچوونەوەدا شاعیر (گوڵی هیوا) دەهۆنێتەوە، کەهەر وەك لە ناوەکەیدا ڕادیارە، پشکووتنەوەی هیواو هومێدی لێ دەردەکەوێ. لەپێش ئەو تێهەڵچوونەوەدا ماوەیەکی زۆرە باسی ئازادی و هیواو تێکۆشان لە بەرهەمی ئەدەبی مامۆستا هێمندا نابینین.
لەساڵی ١٩٦٣دا (تەپڵی ئەمان) دەهۆنێتەوە. لەو شیعرە وێڕای سکاڵا لە دەست زەمانەوە دۆست و ئاشناو خزم و کەس و کار، بە گڕ ڕژێمدا دێ و دەڵێ:

ئەوی دایم لە ژێر خەڵکا ژیاوە

لە سەر من پاڵەوان و قارەمانە

هەمە هیوا بە دوا ڕۆژێکی ڕووناك

بەشی ئینسانی بێ هیوا نەمانە

بەشیوەن چاری نایە کاری ئێمە

خەبات ، کەڵکی نییە مامە خەمانە

لێرەدا باشە لەکاك دڵشاد بپرسین ئەو مامۆستا هێمنەی کە لەساڵی ١٩٥٩دا ناهومێدییەکی ڕەش ئاسۆی ژیان و بیرکردنەوەی داگرتبوو، چۆن بوو پاش (٤)ساڵ تێهەڵدەچێتەوەو هیوای بە دواڕۆژێکی ڕووناکەو بەشی ئینسانی بێ هیواش بە مردن و نەمان دادەنێ ؟ داخۆ ئەو تەنیا لەژێر تەئسیری جوانی و نازداری و شیرینی و دنیای بە ژنەوە دابووە، یان لە ژێر تەئسیری گۆڕانی قۆناغی خەباتی کۆمەڵانی گەلی کورددا ؟ لەبەر ئەوە کاك دڵشاد لەگەڵ ئیحساسی مامۆستا هێمندا ژیاوە، دەکرێ باشتر وەڵامداتەوە.
با گەڕانەکەمان بەنێو گوڵزاری تاریك و ڕووندا درێژە پێبدەین. هەر لە ساڵی ١٩٦٣دا مامۆستا هێمن (پەری شیعر) دێنێتە ژوانی خۆی. پەری شیعر, هەروەك دکتۆر قاسملوش لەپێشەکییەکەیدا بەنموونەی مامۆستایی شاعیر لە ئاست باسی ژن هێناوەتەوە، بەڕاستی شاکارەو دەکرێ بڵێین گەیوەتە ترۆپکی ئەدەبی کوردی:
شێعرێک وەک خوناوەی باران
شێعرێک وەک سرتەی دڵداران

ناسکتر لە هەودای خەیاڵ

شیرینتر لە بزەی مناڵ

وەک ئارەقەی هەنیەی جوانان

وەک دڵە خورپەی جێژوانان

لە کوشینی دەستی دۆ خۆشتر

لە مەکەو ئەیەڕۆ خۆشتر

بەڵام هێمنی شاعیر لە پەری شیعریشدا کە ئەو هەموو ناسکی و جوانی و نازدارییەی تێدا جێکردۆتەوە، نەیتوانیوە خۆی لەباسی سیاسەت ببوێرێ و تەنیا بەباسی جوانی و دلگری وازبێنێ. لە دنیای خەیاڵەوە هاتۆتەوە دنیای واقعییەت، ئەو دنیایە کە لەو ڕۆژەدا تێیدا ژیاوە:

شێعرێک مزگێنی نەجات بێ

شەوچەلەی کۆڕی خەبات بێ

شێعرێک ڕەق بێ ، ڕق بێ ، قین بێ

گڕ بێ ، بڵێسە بێ ، تین بێ

بڵێسەی گوللەی هەڵمەت بێ

شەپۆلی ڕقی میللەت بێ

شێعرێک نووستوو ڕاپەڕێنێ

شێعرێک دوژمن داپەڕێنێ

نرکەی سینگی کرێکار بێ

ئالآی شۆڕشی جوتیار بێ

شێعرێک هەم توند بێ هەم ورد بێ

یانی شیعری ئەوڕۆی کورد بێ

دیارە شێعری ئەوڕۆژی کورد، شێعری تەنیا پێ هەڵخوێندن بەجوانی تەبیعەت و لەباری ژن نەبوو. شێعری هاندان بۆ خەبات و تێکۆشان و نەبەزین بوو.

ساڵی هەزارو نۆسەدو شێست و هەشتە. لە کوردستانی ئێران ڕاپەڕینی چەکدار دەستپێکراوە، بەڵام لەبەر زۆر هۆی ئەوتۆ کە ئێرە جێگای باسکردنیان نییە، ئەو ڕاپەڕینە سەرکوتکراوە. دەیان کادری حیزبی و ڕۆڵەی نیشتمانپەروەر شەهیدکراون.

هەزران تێکۆشەر گیراون و بۆ بەندیخانەکانی شا بەڕێکراون. هێمن سەرلەنوێ برینی سەردەمی تێکچوونی کۆماری مەهابادی سەرهەڵدەداتەوە لەبەر دەردو پەژارەی زۆر دیسان تا ماوەیەك پەنا بۆ مەی دەبا. لە (ناسۆری تەشەنا)دا دەڵێ:

تەشەنا بۆتەوە ناسۆری دەروونم دیسان

زامی کۆنەو بەمەیی کۆنی دەبێ مەڵهەمم کەم

ئێستا بۆ چاری خەمم گۆشەی مەیخانەیە جێم

من کە ڕۆژێک دەمەویست میللەتەکەم بێ خەم کەم

چۆن نەبەم بۆ مەیومەیخانە پەنا ، تێگەیوم

لەو ولاتە هەموو شت زۆرە ، بەنی ئادەم کەم

جولانەوە لە قۆناغی پاشەکشەدایەو زوڵم و زۆری ڕژێم بەتووندی درێژەی هەیە. هێمنی شاعیر چ بکا باشە ؟ بەپێی بیروڕای کاك دڵشاد، چونکە ئەدیبەو شاعیرە دەبێ هەر بەجوانی و جوانی پەرستیەوە خەریك بێ ؟ نا ، واناکا. ڕادەکا. نایەوێ ببێتە نۆکەری بێگانە. ترسی ئەوەی هەیە بیگرن، قەڵەمی بشکێنن و زمانی ببەستن. بۆیە ناچار دەبێ ولات بەجێ بێڵێ، هەروەك لە (ڕەق هەڵاتم)دا دەڵێ:

کوا بەخۆشی خۆم بەجێ دێڵم ولاتی خۆشەویستم ؟

من لە ترسی زللەو باتووم و دار و شەق هەڵاتم

هەڵاتنیش دوو جۆرە. هێندی کەس هەڵدێ، دەبەزی و دەچێ خۆی لە گۆشەیەکی تەرك مەلاس دەداو خواخوایەتی کەس نەبینێ و کەس نەیبینێ. بەڵام هێمن لەوجۆرە ڕاکردوانە نییەو لە دەربەدەریدا واناکا. بۆ خۆی هەڵاتووە، بەڵام بیروهەستی لەنێو گەلە بەش خوراوەکەیەتی. لەشین و تازییەی کوڕو برا کوژراوەکاندا بەشدارە. لەخەمو پەژارەیاندا شەریکەو (گەرمە شین)دەگێڕێ:

بۆ شەهیدێکی کە گەوزیوە لەنێو خوێن دەگریم

بۆ هەڤاڵێکی کەچوو بێسەرو بێ شوێن دەگریم

ماچ دەکەم ئەو مەچەکانەی بە کەلەبچە دێشن

بۆوسەرانەی بە گرێی قامچی دەگروێن دەگریم

دوور لە ئازادی لە زیندانی ڕەش و بۆگەندا

بۆ کەسانێکی دەژین چڵکن و دزوێن دەگریم

تاكو نەسڕێتەوە فرمێسكی هەتیوباری هەژار

تا هەتیو لێوی وەکو خونچە نەپشکوێن، دەگریم

تا بەدەستی پەری ئازادی لەسەر گۆڕی شەهید

گوڵە شلێرە لە گشت لایەکی نەڕوێن دەگریم

پاش ساڵی ١٩٦٨ ژیانی شاعیرو هەروەها خەباتی کۆمەڵایەتی گەلی کوردیش پێدەنێتە قۆناغێکی تازەوە. مەتەرێزی شەرەف، شەنگە بێری، ئامێزی ژن، شەپۆڵی تۆڵە، ترۆپکی ڕزگاری، گاو گەردوون، شەو و شەیتان، ئارەق و تەین، فریشتەی پەڕیوە، کاروانی خەبات، لەبیرم مەکە، یادم بکەن، دەست کەوتی خەبات، بناری هەڵگورد، ئەوانە هەموو بەرهەمی ئەدەبی ئەوقۆناغەن کە خەباتی گەلی کوردو ژیانی مام هێمنی پێدا دەڕۆن.

شەنگە بێری و ئامێزی ژن و فریشتەی پەڕیوەو لەبیرم مەکەو یادم بکەن، هەموویان لەتەڕو پاراوی و دەرخستنی ئیحساسی شاعیرانەو باسی و دلگری و ڕازاوەیی دیمەنەکانی تەبیعەت و جوانی و لەبارەی ژندا هیچیان نەهێشتۆتەوە. لەوانە بوو ئەگەر هەر بەستەی یەك دوو شیعریان تێدا نەبایە کە باسی خەبات و ئازادی و ڕزگاری و (قسەی کۆن) ! دەکەن، پڕ بەدڵی کاك دڵشاد بان. بەڵام هێمن شاعیری گەلە. شاعیری گەلێکی زۆر لێکراوە. هەروەك دکتۆر قاسملو لە پێشەکییەکەیدا دەڵێ: **" هێمنی شاعیر لە هێمنی خەباتکەر جیا ناکرێتەوە"**

بەڕاستیش ناتوانێ خۆی لە خەبات و تێکۆشان جیابکاتەوە. بەلای هێمنەوە هەمیشە نیشتمان و خەبات و ئازادی لەژن، لە یار ، لە جوانی خۆشەویستر بووە. لە (شەنگە بێری)دا دەڵێ:

وا من پێشمەرگەم دەجەنگم بۆ وڵاتی لە تۆ شیرینتر

نەمدەدا بە تەختی شایی دەنا بەردە بێری شوانی

جیابوونەوەت دەردە، بەڵام تۆش دەزانی تامی نییە

ژوان و شەوڕاو و دڵداری، ڕازو نیازی بەدیلی

لە (ئامێزی ژن)دا دەڵێ:

بەڵێ سەختە ، یەکجار سەختە

دووری لە ژن ، نامرادی

بەڵام لە ژن خۆشەویستتر

لەلای من ئەتۆی ئازادی

لە (لەبیرم مەکە)دا دەڵێ :

کەسێک دەیەوێ قەت نەکرێ لەبیر

ناوی لاپەڕەی مێژوو بکا داگیر...

خۆ فیدا بکا بۆ گەل و خاکی

ناوی نەمرە بە پاکی و چاکی

لە (یادم بکەن)دا دەڵێ :

یادم بکەن ، یادی منی دوور وڵات

یادی منی ڕێبواری ڕێگای خەبات

یادی منی بێبەش لە خۆشی و شادی

یادی منی سەوداسەری ئازادی

ئەوانە هەموو بەڵگەی زیندوو و حاشالێنەکراون بۆ سەلماندنی ئەم چەند ڕاستییە :

١- شاعیرو ئەدیب و ڕەخنەگر ناتوانێ بێ بیروڕاو بێ ئیلتیزام و بێ ئامانج و ئاوات بێ.

٢- ئەدیب و شاعیری گەلێکی زۆر لێکراوو بەشخوراو لە دنیا ئەمڕۆدا، ناتوانێ خۆی بەجوانی و نازداری و پێ هەڵاگووتنی چاوی ڕەش و کوڵمی گەش و بەژنی بەرزەوە خەریك بکا. ڕەنگە شاعیرو ئەدیبی ئاواش هەبن، بەڵام مامۆستا هێمن ئەو شاعیرە نییە، بەڵکو لە کاتێکدا کە شاعیری خەبات و تێکۆشانە، شاعیری جوانی پەرستیشە.

٣) ئەوخالانەی دکتۆر قاسملو لە پێشەکی تاریك و ڕووندا پەنجەی لەسەر داناون، ئاوێنەی ناوەڕۆکی دیوانەکەن و ئەم بۆ چوونەشی زۆر ڕاستە کە دەڵێ:

" هێمنی شاعیر لە هێمنی خەباتکەر جیا ناکرێتەوە".

ڕۆژنامەی هاوکاری: ژمارە (٢٤٥)، ٦/١٢/ ١٩٧٤.

لە پەنا حەجەکەوە ... خشکەییێك

کاکەی فەلاح

- ١ -

ماوەیەك لەمەوبەر لە ڕۆژنامەی (هاوکاری)دا مشت ومڕێکی ڕەخنەگرانە، یا با بلێین دەمەتەقێیەکی (تیژ) لە نێوان مامۆستایان (کەریمی حیسامی و دڵشاد محەمەد ئەمین)دا بەرپا بوو، سەرەتاکەی ئەگەڕێتەوە بۆ وتارێك بە ناونیشانی (ڕەتکردنەوەیەکی پێشەکییەکەی دیوانەکەی هێمن) لە لایەن کاك دڵشادەوە هاوکاری ژمارە (٢٣٨) ١١/ ١٠/ ١٩٧٤ دوا بەدوای ئەو وتارە کاك حیسامی شەش وتاری دوور و درێژی بەزنجیرە لە ژمارەکانی (٢٤٠ و ٢٤١ و ٢٤٢ و ٢٤٣ و ٢٤٤ و ٢٤٥)ی ئەم ڕۆژنامەیەدا بلاوکردەوە. کاك دڵشادیش وەك بەدیهێنانی بەڵێنێك بۆ ڕەخنە لێگرتنی دیوانەکەی مامۆستا هێمن (تاریك و ڕوون) و ڕەتکردنەوەیەکی ناواخناوی بۆچوونەکانی کاك حیسامی کەوتە نووسین و وەڵامدانەوەو سەلماندنی بیرو ڕاو بۆچوونەکانی خۆی لەژێر ناونیشانی " تاریك و ڕوون لە بۆچوونێکی مرۆڤانەدا " کە تا ئێستا سێ بەشی لێ بلاوکراوەتەوە لە ژمارە (٢٤٣ و ٢٤٤ و ٢٤٥)ی ئەم ڕۆژنامەیەدا کە لەوانەیە دوو سێ بەشی تری مابێ. باس‌و خواسی دەمەتەقێ کە ڕۆژنامەی بەڕێزی (گریق الشعب)یشی تەنیەوە بە نووسێنێك لە لایەن مامۆستا حسین محەمەد سەعیدەوە، لە ژمارە ٣٧٠ ی ٦/ ١٢/ ١٩٧٤ دا بەناونیشانی (بەشداربوونێك لەو گفتۆگۆیەدا کە هەیە).

پێش هەموو شتێك حەز ئەکەم پێ لەو ڕاستییە بنێم کە ئەم دەمە تەقێ و ڕەخنەو ڕەخنەکاریە، سەرباری هەموو کەم وکورتی و جار جار دوورکەوتنەوەو شتی لاوەکی تێئاخنێن و درێژەپێدان و سەرکردنێك، مایەی بایەخپێدان و سۆراخکردن و بەراوردێکی وردە لەلایەن نووسەران و خوێنەرانی کوردەوە تا ڕادەیەك بێ دەنگی وکپی دنیاو ئەدەبی کوردی هەژاندەوەو دیوانی (تاریك و ڕوون)ی کاك هێمن مەهابادیش کەوتۆتە گێژی باس و لێدوانەوە، کە ئەمە خۆی لەخۆیا بزووتنەوەیەکی پیرۆزی ئەدەبییە لەم ڕۆژەدا.

ئەوەی ڕاستی بێ، بناوانی ئەم لەسەر نووسین و دەمەتەقێیە ئەگەڕێتەوە بۆ وتارێك بەناوی (ئاوارەبوون و غەزەلێك) لەلایەن کاك دڵشادەوە کە لە ژمارە پێنجی ساڵی ۱۹۷۳ی گۆڤاری (ڕۆژی کوردستان)دا بڵاویکردۆتەوە بەناوی ڕەخنەو لێکۆڵینەوەی (فرمێسکی گەش)ەوە. خوێندنەوەیەکی سەرپێی ئەو نووسینە پێمان ئەسەلمێنێ کە نەڕەخنەیەو نە نووسەرەکەی لە شیکردنەوە و لێکۆڵینەوەی بەیتەکاندا پێکاوەتی.. شیعرەکە هەر لە ناونیشانەکەیەوە کە (فرمێسکی گەش)ە بیگرە تا دوا بەیتی بریتییە لە چەند تابلۆیەکی ڕەشی نائومێدی و هەناسە ساردی و بێ هیوایی..

هەرچەند ئەکەم تێناگەم بۆ کاك ڵشاد لەناو ئەو هەموو شیعرە بەرزو ناسکانەی کاك هێمن دا ئەم فرمێسکە گەشەی بەنموونە هەڵبژاردووە!!

لەم ڕووەوە، من بەش بەحاڵی خۆم لەگەڵ شیکردنەوەو بۆچوون و یەك لاکردنەوەکانی کاك حیسامی دام دەربارەی واتای ئەم شیعرە, وا دەرئەکەوێ دەربەدەری و ئاوارەیی و زامە ناسۆرەکانی شاعیر کارێکی ئەوتۆی کردۆتە سەر هەست و ویژدانی نووسەر کە هەرگیز واتای نائومێدی و بێ هیوایی و خۆشلکردنێکی بێ ئەندازەی بۆ ڕەشبینی پێ ڕەوا نەبینێ. بێ ئەوەی نووسەر گوێ بداتەوە واتا زەق و دیارەکانی ئەم شیعرەو تەنانەت وشەی (چارە ڕەشی و ئەو دابی کوردییەی کە لاگیری لێ قەوماو نییە)و ئەم جۆرە وشەو واتاو پەندانەی کەلە فەرهەنگی هیواداران و بڕوادارانا دەست ناکەون.

بەلای منەوە، ئەگەر هەر ئەبووایە لەم شیعرە بدوێین ئەبوو جگە لەوەی واتەی ڕاست و مەبەستی تەواوی شاعیرمان دەربخستایە، پەنجەمان بۆ ئەوە ڕابکێشایە کە شاعیر، وەك مرۆڤێکی هونەرمەندی هەست ناسك، تەواو ڕاستگۆ بووە لە دەربڕینی حاڵەتی دەروونی خۆیا، بێ پێچ و پەناو ڕتووش و دەسکاری ڕواڵەتاوی.

هەر بەم بۆنەیەشەوە لە باسی ئەم شیعرەدا حەز ئەکەم ئەوە بڵێم کە نووسەر لێچوواندنێکی بەهەڵەی نێوان دوو بەیتی گۆران و هێمنی بەنموونە هێناوەتەوە کە گوایە بەیتەکەی کاك (هێمن)ی لا بەهێزترە کە ئەڵێت:

قەت لە دونیادا نەبوو بێجگە لە ناخۆشی بەشم

مات و داماو و پەشێوو بێ کەس و چارە ڕەشم

نەك بەیتەكەی ((گۆران)) كە ئەڵێت:

قژ کاڵی ، لێو ئاڵی ، پڕشنگی نیگا کاڵ

ئەی کچە جوانەکەی سەرگۆنا نەختێ ئاڵ

بەوەی نووسەر ئەڵێت:

گۆران لەبەیتێکدا پێنج سیفەت و وەسف کراوی کۆ کردۆتەوە، کەچی کاك هێمن لەنیو بەیتا پێنج سیفەت و وەسف کراوی ڕێزکردووە.. پێموایە ئەم شیکردنەوەو بەراوردە تەواو نەبێت وەسفەکەی گۆران زۆر وردترو شاعیرانەترە، چونکە شاعیر لەبەیتێکدا وەسفی پێنج شتی جیاوازی کردووە : قژ کاڵە.. لێو ئاڵە، پڕشنگی نیگا کاڵە، کچە جوانە، سەر گۆنا نەختی ئاڵە. بەڵام کاك هێمن تەنیا وەسفی خۆی کردووە بەوەی (مات و داماوو پەشێو و بێکەس‌و چارە ڕەشە) ئەم وشانە لە واتادا هەموویان زۆر لەیەك نزیکن‌و تەنیا بۆ یەك کەس کە شاعیر خۆیەتی بەکار هاتوون.

لەبەیتێکی تری ئەم شیعرەدا ناکۆکییەکی زەق ئەبینم کەئەڵێت:

نایەڵێ دوژمن بە ڕەنگە زەردەکەی من پێ کەنێ

تا دەمی مردن ئەمن مەمنوونی فرمێسکی گەشم

ئەم فرمێسکە گەشەی کە شیعرەکەی پێ ناونراوە نازانم بۆ کاکی شاعیر ئەبێ مەمنوونی بێ.. فرمێسکی گەش کە بریتییە لە گریانێکی بەکوڵ و بەجۆش، زۆر لە ڕەنگە زەردەکە ئاشکراترو بەرچاوترو بەرچاوی دوژمن کەوتووترە، ئیتر تێناگەم بۆ لێرەدا وەك زەردەخەنەیەك دراوەتە قەڵەم و ڕەنگە زەردەکەی شاعیری بەجۆرێك شاردۆتەوە تا دوژمن پێی خۆش نەبێ و لەپاداشتی ئەو چاکەیەدا شاعیر بەدڵ‌مەمنوونی ببێت و سوپاسی بکات. نامەوێ بیشارمەوە، ئەو لەسەر نووسین و کۆڵینەوەو (ڕەخنە)یەی کە کاك دڵشاد دەربارەی (فرمێسکی گەش)ی نووسی, بەو شێوەیەی لەسەرەوە لێی دواین، ئەگەر کاك حیسامی وەك هاوبیرو بڕوایەك و هاوڕێیەکی دێرینی شاعیرو, پێشەکی نووس د. قاسملو وەڵامی وتارەکەی (ڕەتکردنەوەیەکی پێشەکییەکەی دیوانەکەی هێمن)ی نەدایەتەوە بەم چەشنەی ئێستا دەمە تەقێیەکە قووڵ نەئەبووەوەو هەر کەس لەڕاستی خۆیەوە شۆڕ نەئەبۆوەو ئەو مشت و مڕەش وەك ئەیبینن وا گەرم و گوڕو لەکوڵ نەئەبوو. ((لە ژمارەی داهاتوودا لە (ڕەتکردنەوەیەکی پێشەکییەکەی دیوانەکەی هێمن) ئەدوێین)).

ڕۆژنامەی هاوکاری ، ژمارە (٢٤٦) ، ١٩٧٤/١٢/١٣ .

لە پەنا حەجەکەوە ... خشکەیەک

- ٢ -

کاک دڵشادمحەممەد ئەمین لە ژمارە (٢٣٨)ی ئەم ڕۆژنامەیەدا بەناونیشانی ڕەتکردنەوەیەکی پێشەکییەکەی دیوانەکەی هێمن) وتارێکی بڵاوکردەوە.. منیش ویستم لەبارەی ئەو نووسینەوە باری سەرنجی خۆم دەربڕم.

پێشەکیش ئەمەویٚ ئەوە بڵێم، سەبارەت بە نزیکیم لەم ڕۆژنامەیە، ئەو (بیری سەربەست)ەی نووسراوە بە سەر سەرەتای نووسینکەوە هی ڕۆژنامەکە خۆیەتی، نەك هی برای نووسەر.

کاک دڵشاد هاتووە لەپێشەوە باسی (ڕەخنەگرو ئەو کەسانەمان بۆ ئەکات کە خاوەن بیروڕایەکی سیاسین و بە پارتێکەوە بەستراونەتەوە بە شێوەیەکی کۆنترۆڵی وشك لەبەر ئیلتیزامەکەیان و خۆیانو بیروڕایەکانی خۆیانیان مەبەستە نەك ناخی شاعیرو ئەدیبەکەوە بەرهەمە ئەدەبیەکەش ئەکەن بە قوربانی بیروڕاکانیان).

هەر کەسێك کەمیٚ بەوردی ئەم پێشەکییە بخوێنێتەوە بەئاسانی ئەگاتە چوار ئەنجام:

١- د.عبدولرەحمان قاسملوڕەخنەگرێکی سیاسییە لەم باسەدا.

٢- ڕەخنەو لێکۆڵینەوەی ئەوانەی بیری تایبەت و سیاسییان هەیەو سەر بە پارتێکن هیچ بایەخێکی نییەو زیانی هەیە.

٣- دیوانەکەی هێمن کراوە بە قوربانی بیروڕا تایبەتییەکانی د. قاسملو.

٤- تەنیا ئەبیٚ هەر بەرهەمی ئەدەبی بنچینەی ڕەخنەو لێکۆڵینەوە بێت.

بابزانین ئەمانە وان، یان پێچەوانەیان ڕاستەو ئەگەینە کویٚ؟ پێش ئەوەی بیروڕای خۆم دەربارەی ئەو چوار خاڵەی لای سەرەوە دەربڕم، حەز ئەکەم پەنجە بۆ ئەو هەڵامەتە ڕابکێشم کە تەواو لە نووسینی ڕەخنەو لێکۆڵینەوەی کوردی یا وەك باوی لێهاتووە، ئەویش نووسینی جۆرە پێشەکی و سەرەتایەکە بۆ ڕەخنە، نازانم بۆ ئەبیٚ یەکسەر نەچینە ناو باس و دەربڕینی مەبەستەوە، بیٚ ئەوەی کورتەیەکی ئەو باسو خواس و بابەتانەی لەبارەی بنچینەو ڕێگاو شێوازی ڕەخنەوە هەن و بیستوومانن لێیان بدوێین.. با ئێمەش دوورنەکەوینەوەو بڵێین : بەبڕوای ئێمە د. قاسملو وەك ڕەخنەگرێکی سیاسی یان ئەدەبی پێشەکی بۆ (تاریك و ڕوون) نەنووسیوە.. بەڵکو تەنها وەك هاوبیرو

یاوەرێكو هاوڕێیەكی دێرینو شارەزای وەختە بڵێم بست بەبستی هەڵگێڕو داگێڕی ژیانی شاعیر هاتووە لەچەند لاپەڕەیەكی كەمدا، لەژێر ناوی (شاعیری گەل)دا خاوەنی (تاریك و ڕوون)ی پێشكەش بە خوێنەرانی كورد كردووە. ئەگەر چی شاعیرێكی ناسراوی وەك كاك هێمن زۆر دەمێكە بەشیعرەكانی خۆی پێشكەش بە نەتەوەی كورد كردووە، جگە لەمەش هەستی پیا نازین و ڕێزی بەرامبەر شاعیرو بەرهەمەكەی دەربڕیووەو وەك ڕۆشنبیرێكی سیاسی ئەدەب پەروەر و نیشانەی وەفاییەك ئەو پێشەكییە كورتەی نووسیوەو لەباری سەرنج و تێبینی و ئەو شارەزاییەی هەیەتی ئەركێكی سەرشانی خۆی جێ بەجێ كردووە. یەكێك بەكارێكی وا هەڵسێت پێموایە پێی ناڵێم ڕەخنەگر.. ئەركی ڕاستەقینەی ڕەخنەگر زۆر لەمە وردترو قووڵترو فراوانترە. بەڵێ ئەگەر د. قاسملو بهاتایە چەند نموونەیەكی بەرز یان نزمی لەهەموو مەیدان و ئاقارێكدا، لە شیعرەكانی كاك هێمن بهێنایەتەوەو لە ڕووی ناوەڕۆك و شێوەوە تەواوی شی بكردایەتەوەو دیوی ڕووناكو تاریكی بخستایەتەڕوو، گەشتێكی تێرو تەسەلی ڕەخنەگرانەو لێكۆڵەرەوانەی بەناو باخچە ڕەنگینەكەی دیوانەكەدا بكردایەو پەنجەی پەسند یان بێزاری بۆ گوڵە بەرز و گەشەكان و گوڵە سیسو ژاكاوەكان درێژ بكردایە، ڕەگ و ڕیشەی لەیەك ئاڵاوی ئەو گوڵانەیشی بەناخی شارەزا لێبووی ژیانی شاعیر خۆیەوە ببەستایەتەوە، ئێمە لەپێش كاك دڵشادەوە دەستی ئۆباڵمان ئەكێشا كە پێشەكی نووسەكەمان ڕەخنەگرە.

لەبارەی خاڵی دووەمەوە، ئایا ڕاستە هەر ڕەخنەگرێك خاوەنی بیروڕایەكی سیاسی تایبەت بێ و سەر بە پارتێك بێ ڕەخنەو لێكۆڵینەوەكەی تەنیا تەرخانە بۆ ئەو بیروڕا تایبەتە نەك بۆ هەست و نەستی پەنگ خواردووی ناخی شاعیرو ئەدەبەكە خۆی؟ پێچەوانەی ئەمەش هەر ڕەخنەگرێك خاوەن بیروڕایەكی تایبەت نەبێ و سەر بە پارتێك نەبێ ڕەخنەو لێكۆڵینەوەكانی ڕاست و دروستن و تەنیا مەبەستی هەست و ناخو بەرهەمی شاعیرو ئەدیبەكەیە ؟.. فەرمان دەركردنی وا دەم بڕو گشتی ئەوەندەی من ئەقڵم پێی بشكێت ڕەوانییە, ئەگەر ئێمە ئەو قسەیەی كاك دڵشاد بسەلمێنین مانای وایە هەرچی نووسەرو ڕەخنەگر و شاعیر و لێكۆڵەرەوەو زاناو پسپۆڕێكی خاوەن بیروڕای تایبەت و سەر بە پارتێك هەیە دروست نییە هیچ ڕەخنەیەك بگرن، یان لەهیچ

شتێك بكۆڵنەوەو بدوێن، سەبارەت بەوەی لە گۆشەی تەسكی بیروڕای خۆیانەوە ئەڕوانن.
وابـزانم، لەگـەڵ هـەموو ڕێزێكمـان بـۆ ڕاوبۆچوونی پێچەوانە، گیروگرفتەكـە ئەوەنییـە كەلەبەر ئەوەی خاوەن بیروڕایەكی تایبەت و سەر بەپارتێكن بۆیاننـالوێ دەم لەڕەخنـەو لێكۆڵینەوەوهەڵسەنگاندنەوە بـدەن، بـەڵكو لەوەدایـە كەئـەو جـۆرە كەسـانە ئـاخۆ تـا چ ڕادەیـەك شـارەزای ئـەدەب و ڕەخنـەو لێكۆڵینـەوەو نـرخ پێـدانن.. بـەپێی پێـودان و بنچینەكانی زانستی ڕەخنەو شیكردنەوەو بەراورد ئەجوولێنەوە...
مەسەلەی ڕەخنەی ئەدەبیش وەك هەموو ڕواڵەتێكی ئەدەبی و ژیان، شتێكی نیسبییە. هەیە سـەر بەپارتێكیشـەو ڕەخنـەو نووسـینەكانی زۆر وردتـرو بـەپێزترن لـە نووسـینی یەكێكی پێچەوانەی ئەو.. هی واش هەیە پێچەوانەكەی بگری ڕاست دەرئەچێت. ڕەگی ئەم جۆرە بەراوردو فەرمانانە ئەگەڕێتەوە بۆ بـەهرەو توانـاو شـارەزایی و زانسـتی نـەك بۆ بیروڕای تایبەتی پارتایەتی.
بـەواتای كـاك دڵشـاد بـێ ئـەبێ دیوانەكـەی هـێمن مهابـادی كرابـێ بـەقوربانی بـیروڕا تایبەتییـەكانی د.قـاسملو. یـەكێك ئـەم تێبینییـەی بەرچـاوبكەوێ وائـەزانێ شـاعیرو پێشـەكی نـووس هـاوبیروڕاو هاوڕێیـەكی تایبـەتی نـین. بـەڵێ ڕاسـتە د. قـاسملو وەك ڕۆشـنبیرێكی سیاسـی, بـۆ چـەند مەبەسـتێكی روونـاك و تایبـەت, تـەواو زیـاتر ئـەو شیعرانەی دەستنیشان كردووە كە ئاگری خەباتی نەتەوایەتییان خۆش كردووەو گیـانی ورەو زات و خـۆ بـەخت كردنیـان گرتۆتـە خـۆی و هـانی نەتـەوەی زۆر لێكـراوی كـورد ئەدەن بۆ داماڵینی تـەوقی دیلایـەتی و سـتەملێكردن لـە كوردسـتانی ئـەو دیـوا، ئـەوەش ڕاسـتە ڕەنگـە لـە هێنانـەوەی چـەند وێنەیـەكی شـیعرەكانا، لـەڕووی هونـەرەوە، سـەرنەكەوتبێ.. بـەڵام هـیچ ئـەوە ناگەیـەنێ كـە ئـەو بەرهەمـە ئەدەبییـەی كردبـێ بـە قۆچی قوربانی بیروڕاكانی..
مایەوە ئەوەی كە ئاخۆ ڕاستە بەرهەمی ئەدەبی تاقە ڕێگایە بۆ شۆڕبوونەوە بۆ ناخ و دنیای تایبەتی شاعیرو ئەدیب. بەڵێ ڕاستە بەڵام هەمووی نییە..
ئەگەر ڕەخنەگرێكی وریا هاوچەرخ و هاوڕێ و شارەزای تەواوی شـاعیرێك یـان ئـەدیبێك بـێ و هـەزاران تـەرمی ئـەمڕۆیان لـەگۆڕی دوێنێـدا بەیەكـەوە ناشـتبێ و بـە تۆمـاری بـیرەوەری و بۆنـەی شـیعرو هەڵسوكەوتوو نـەبزی دڵـی بەرهەمـەكان بپێچـەوە، ئایـا

ڕەخنەگرێکی وا ناتوانێ، ئەگەر کەوتە نووسینەوەی ژان و کسپەو سۆزو خۆزگەو خەو وهیواکان، بەرهەمێکی پوختی ئەوتۆ بێنێتە کایەوە کە نەك هەر جوان و سەرکەوتووبێ، بەڵکو ببێتە سەرچاوەیەکی گەش و پڕشنگدار بۆ ئەو نووسەرو ڕەخنەگرو تینوانەش کە هەرچەن بین ئەنێن بەکانیاوی بەرهەمە ئەدەبییەکە خۆیەوە تاسەو تینوێتیان ناشکێت.

کاك دڵشاد هاتوە پێشەکییەکەی د. قاسملوی، لەڕووی بیروباوەڕی تایبەتییەوە، کردوە بە ١٢ خاڵەوە، لەیەکێك وایە کە ئەم خاڵانە ئەخوێنێتەوە یەك بەیەکیان ڕەت ئەکاتەوەو بەرپەرچیان ئەداتەوە. کەچی سەرجەمیان بەخەتێکی ڕاست و چەپ (کۆنن.. زۆریش کۆنن) (کوێر) ئەکاتەوە، بەبێ ئەوەی کەم و زۆر لەجیاتی ئەو بیروباوەڕە نەتەوایەتییانە هیچ بریتییەك دابنێت، یان ئاوڕێك لەو ڕاستییە بداتەوە کە ئەو جۆرە بیروباوەڕە پێشکەوتن خوازە نەتەوایەتیانە، بۆ نەتەوەی کوردی لەکاروان جێماوی وڵاتی ئێران نوێ و پێویست و پڕ بەپێستی دارو باری ژیان و گوزەرانیانە بۆ خۆشکردنی بزووتنەوەی ڕزگاری و چاوکردنەوەو وریابوونەوەیان.

وەك دەرئەکەوێ کاك دڵشاد لە داوێنی نووسینەکەیەوە پێی لەسەر دوو تێبنیی ڕاگرتووە یەکەمیان: ڕەشبینی و گەشبینی ئەدەب . ئەوەی تریان (ئازادی و ژن و ئەدیب). لەیەکێك وایە، کە سەرنجەکانی بەشی یەکەم ئەخوێنێتەوە پێشەکی نووس بەتوندی ڕەخنەی لە شیعر گرتووە لەسەر ڕەشبینی وە نائومێدی و بێ هیواییەکانی. بەڵام من، بەش بەحاڵی خۆم، لە خوێندنەوەی پێشەکییەکەیدا شتێکی ئەوتۆم لەم بابەتە بەرچاو نەکەوت، ئەوە نەبێ کە لەڕۆژانی کشانەوەو شکستی بزووتنەوەی کوردایەتی دا جاروبار ڕۆژگارێکی ڕەشی ئەوتۆ یەخەی شاعیری گرتووە، ئەمیش وەك مرۆڤێکی هەست ناسك و دڵ بریندار و کۆلیل دەروون لە خەم کەیل و شاعیرێکی لەگەڵ خەڵك و خۆدا ڕاستگۆ، تابلۆی ئەو خەموپەژارەو نائومێدی لەبۆتەی شیعردا جۆشداوەو دەبڕیوە، پێشەکی نووسیش وەك شارەزایەکی ژیانی شاعیرو بەسەرهاتەکان و ڕەوتەنیەك، لەو پێشەکییەدا جاروبار پەنجەی بۆ ئەو جۆرە شیعرانە درێژکردووە، نەك بەمەبەستی ڕەخنەلێگرتن، بەڵکو تەنیا بۆ دەرخستنی ڕاستی و بەستنەوەیان بەسەردەمە ناخۆش و دژوارەکانی بزووتنەوەی کوردەوە. ئەگینا ئەو ڕاستیانەی کاك

دڵشاد لەبەشی یەکەمدا بۆ شاعیرو ئەدیبی هێناوەتەوە هەموویان تەواوو بەجێن و مایەی لێدوان نین.

ئەوەنەبێ کەهیچ مەرج نییە هەموو جۆرە شاعیرو ئەدیبێکی تێکۆشەرو ئاوارەو بەندو ستەملێکراو ئەبێ لەوجۆرە حاڵەتانەدا ڕەشبین و نائومێدو دەستەوەسان بێ. وابزانم لە مێژووی بەسەرهاتی زۆر ئەدیب و شاعیری بەرزی جیهاندا بەڵگەی پێسەلماندن ئەوەندە هەیە کە نموونە هێنانەوە بە پێویست نەزانین.

ئازادی و ژن و ئەدیب:

وائەزانم لەم بەشەدا تێکەڵ و پێکەڵی و ئاڵۆزییەك هەیە کەزۆرتر پێویستی بەڕوون کردنەوە هەیە : د. قاسملو لە پێشەکیەکەیدا بابەتێکی شاعیری لێکداوەتەوە کە (خەبات بۆ ڕزگاری گەل، بۆ ئازادی کۆمەڵانی خەڵك لە ژن خۆشەویست ترە) ئەم قسەیە قسەی پیاوە سیاسییەکان نییە، قسەی شاعیرە کە مەبەستی خێزانەکەی خۆیەتی، هەر کەسێ شارەزای چەند لاپەڕەیەکی تۆماری ژیان و بەسەرهاتی ئاوارەیی و دەربەدەری کاك هێمن بێت ئەزانی تەریوی چییەو لەسەر چی ئاوارەیەو بۆچی ژن و تاقانەکەی بەجێهێشتووە. بۆ شاعیر هەیە لە تەوژمێکی بیرەوەری و یادی وروژاوا، بەنیازی سووربوونو پێداگرتن لەسەر بیروباوەڕی خۆی، ڕووبکاتە خێزانەکەی و بڵێ:

(ڕاستە تۆم زۆر خۆش ئەوێ بەڵام بمبەخشە کە ئازادی و رزگاری وڵاتم لەتۆ خۆشتر ئەوێ).

ئەمەش شیعرە بەرزەکەی (گۆران)مان ئەخاتەوە یاد کە بەبۆنەی شەشی ڕەشی ئەیلوولەوە هەڵۆ بەگی پێکراو لەدەمەدەمی گیانەڵادا ڕووئەکاتە بولبولەکەی باخی سەراو پێی ئەڵێت:

بڵێ بەو بووکی تازەی یەك شەوەم ئەگەر هاتە سەرنەعشم

نەڵێ خۆی بۆ وەتەن کوشت و لەڕێی عەشقی منا نەژیا

وەزیفەم بوو لەپێناوی وڵاتێکا سەرم بەخشم

کە تۆی پەروەردە کرد بۆ من لە دامێنی چیاو کەژیا

ئەوڕاستی خۆشەویستیی خەبات و ڕزگارییەی شاعیر لێی دواوەو لەگەڵ خۆشەویستی خێزانەکەیا بەراوردی کردووەو پارسەنگی ئەویانی داوە بەسەر ئەمیاندا, هەر بەڕاستی ئەگەر تەماشای تابلۆی ژیانەکەی بکەین ئەبینین تەواو سەلماندوویەتی و ئیشی پێی

کردووە, ئەگینا پێموایە شتێکی ڕەواو گونجاو نەبێ کەس بەپیری ئەوپرسەوە بچێت کەئایە ئافرەت خۆشەویستترە یان ڕزگاری نیشتمان؟ ئەگەر کاك دڵشاد لەباسی ژن یان ئافرەتدا لەڕێگای واتا جنسیەکەیەوە تێ هەڵچوایە دروست تربوو. ئەو بەشێوەیەکی سەیر لەمەسەلەکەوە ئالاوەو وای بۆچووە : (مادام ئازادی و ڕزگاری لەنێرو مێ خۆشەویست ترە کەواتە ئازادی و ڕزگاری لە مرۆڤ خۆشەویست ترە، جا کە ژن و پیاو نەما ئەی گەل و کۆمەلانی خەلك چین ؟ دوای مرۆڤ ئازادی و ڕزگاری کێ..هتد)

بەلای منەوە مەبەست ئەمە نییە. لێرەدا دوو جۆر خۆشەویستی هەیە، خۆشەویستی نیشتمان و خۆشەویستی ئافرەت یان پیاو. مەبەستی پێشەکی نووس ئەوەیە کە شاعیر خۆشەویستی نیشتمانی شکاندووتەوە بەسەر خۆشەویستی و سۆزی ژنەکەی دا (بەواتا جنسیەکەی) ئەم ڕاستیەش لە زمانی شاعیر خۆیەوە ئەگێرێتەوە کە لە (ئامێزی ژن)دا ئەڵێت:

بەڵێ سەختە ، یەکجار سەختە

دووری لە ژن ، نا مرادی

بەڵام لە ژن خۆشەویست تر

لەلای من ئەتۆی ئازادی

مەسەلەی ئازادی و ڕزگاری و وڵاتیش هیچ ناکۆکییەکی تیانییە کە لەگەڵ بەرژەوەندی مرۆڤدا بگونجێ، بەڵکو بەپێچەوانەیەکی تەواوەوە ئازادی وڵات بۆ سەربەستی و بەختیاری مرۆڤە زۆر لێکراو و چەوساوەکانە، بۆ بەرەڵاکردنی مەلە دیلەکانی ناو قەفەزە ئاسنینەکەیە کە پێی ئەڵێن ((نیشتمانی دیل)), ئەگەر ئازادی و ڕزگاری وڵات کاك دڵشاد واتەنی (خۆخەڵەتاندن و لە خشتەبردن و وشەی باق و بریق و نەرەی بێ ماناو قسەی کتێبی و لافیتە بێ) کە بەلای نیشتمان پەروەران و پێشکەوتن خوازانەوە تاقە ڕێگایەکە بۆ بەرژەوەندی مرۆڤ و گەڕانەوەی نرخ و بایەخی تەواو بۆ مرۆڤی دیل و چەوساوەو پلیشاوە، ئەوا نازانن بەلای کاك دڵشادەوە چ ڕێگایەکی دۆزراوەو داهێنراو هەیە تا کاروانی خەباتی مرۆڤایەتی بیگریتە بەر ڕووەو ئاسۆی ڕووناکی و پاشە ڕۆژی پڕشنگدار مل بنێ و لەژێر سێبەری بەئاوات گەیشتن و سەربەخۆیی و سەربەستی دا هەنگاوی گەورەی پێشکەوتن و دڵنیایی و دروست کردن داهێنان بنێت؟

لەم بارەیەوەشەوە وەك شتێك نامەوێ باز بەسەر دەربڕینێكدا بدەم كە جاروبار بەربای گوێمان ئەكەوێ كە ئەویش (قسەی كتێبی)یەو كاك دڵشادیش لە داوێنی نووسینەكەیەوە بەكاری هێناوە. ئەم دەربڕینە پێموایە بۆ هیچ ڕۆشنبیرێك نەهاتووە بەكاری بێنێ.. كتێب سەرچاوەی ڕۆشنبیری و زانستییە، كانگای تاقیكردنەوەو بەسەرهات و بیرە، پاڵاوتەی زانین و شارەزایی و لێهاتن و بەهرەیە، كتێبیش هەیە یەك پارچە ژەهرو دەرزی سڕكردن و بۆگەنییە.. ئەو (قسەی كتێبییە)ش كە لەو نووسینەدا هاتووە لەوانەی بەشی یەكەمە كە باسی ئازادی و ڕزگاری ئەكەن و پێویستە مرۆڤێكی باش هان بدرێ بینی پێوەنێ، نەك لەبەر چاوی بخەین و ببیزرێ، بەڵكوو كڕنوشی ڕێزی بۆ بەرین .

ڕۆژنامەی هاوكاری ، ژمارە (٢٤٧) ، ١٩٧٤/١٢/٢٠.

لە پەنا حەجەكەوە ... خشكەییەك

- ٣ -

دوا بەدوای وتارەكەی كاك دلشاد (ڕەتكردنەوەی پێشەكییەكەی دیوانەكەی هێمن) كاك كەریم حیسامی شەش وتاری دوورو درێژی لەم ڕۆژنامەیەدا بە زنجیرەیەك، لەژێر ناونیشانی (پێموایە باشی بۆ نەچووە)و (مەگەر خۆی تێی بگا)و (با بزانین چی ڕەت دەكاتەوە) بڵاوكردەوە. ئەوەی ڕاستی بێ كاك حیسامی ئەوەندەی لق‌و پۆپی لە باسەكە كردۆتەوەو ئەوەندە شتی وروژاندووە، پیاو نازانێ لە چ دەرگایەكەوە بێتە ژوورەوە، ئەگەر ئێمەش هەمان شێوە بگرین لەوانەیە كە هاتینە ژوورەوە ڕێی چوونە دەرەوەو سەر لێدەركردنمان ئەوەندە ستەم‌و ئاڵۆزبێ بۆمان نەدۆزرێتەوە.

پێشەكی ئەڵێم هەق وابوو یەكێكی تر وەڵامی كاك دڵشادی بدایەتەوە نەك ئەو، سەبارەت بەوەی كە كاك حیسامی پەیوەندییەكی تەواو (خۆیانە)ی هەم بە پێشەكی نووس‌و هەم بە شاعیرەوە هەیەو ئەم پەیوەندییەش، بمانەوێ‌و نەمانەوێ، بەرگێكی لەسەركردنەوە، نەك ڕەخنەگرتن‌و وەڵامدانەوە، ئەكا بە بەر كاسەكەداو زۆرجار لە مەبەستا دوورئەكەوێتەوەو ئەوەی ئەمانەوێ دەستنیشانی بكەین ئەوە نابێ، جگە لەوەش كە وەڵامی ئەدایەوە، بەلای منەوە باشتر ئەوەبوو كە بوەستایە چاوەڕوانی بڵاوكردنەوەی پاشماوەی یان تەواوكەری نوسینەكەی كاك دلشادی بكردایە لەسەر

(تاريكو ڕوون) چونكه پێموایه ئەوسا بەر چاومان ڕووناكترو مەسەلەی (دەمەتەقێ)كەش جوانتر خۆی لە چوارچێوەیەكی بابەتی زانستانەدا ئەدیو ئەوەندەش لقو پۆپی لێنەئەبووەوە.

هەرچەن ئەكەم، ناتوانم بە خۆم بسەلمێنم كە تاقە وتارێك، لە هەر ئاستو ڕادەیەكدا بێ، شەش دانە وتار بە ناوی ڕەخنەو لێكۆڵینەوەو ڕەتكردنەوەو وەڵامدانەوەوە هەڵبگرێ ئەگەر زۆر باسو خواسی لاوەكی لە خۆیەوە نەپێچێ.

كاك حیسامی هەر لە سەرەتای وتارەكەیەوە بەشێوەیەكی ئەوتۆ هاتۆتە پێشەوە كە نووسینەكەی كاك دڵشادی بەلاوە هیچە (وامزانی ئەم گومبەزە شەخسێكی تیایە)و (جوابی تەحای پەحایە), جا كە مادام وایە یان بە وتارێكی خەستو خۆڵو بابەتی وەڵامبدرێتەوە، یان پشتگوێ بخرێ، نەك بە كردەوە ئەو هەموو بایەخەی بدرێتێو واشی دەرخەین هیچ نییە.

ئەوەی سەرەتای وتاری دووەم بخوێنێتەوە ئەگاتە ئەوەی كاك دڵشاد دژی ئیلتیزامە، بەڵام نازانم چۆن كاك حیسامی گەیشتۆتە ئەم (ڕاستی)یە. بەڵێ كاك دڵشاد لەو باوەڕەدایە كە هەر پێشەكی نووسێكی سیاسی خاوەن ئیلتیزامی سەر بە پارتێك ڕەوا نییە هیچ بەرهەمێكی ئەدەبی هەڵسەنگێنێ، بەڵام ئایا ئەوە ئەگەیەنێ كە خاوەنەكەی بێ ئیلتیزامە؟ نەخێر. وشەی ئیلتیزام زۆر سەری لێ ئەبێتەوە، سەر بە پارتێك، سەر بە چینێك، سەر بە نەتەوەیەك، سەر بە میللەتێك، سەر بە نیشتمانێك....هتد، ڕوونكردنەوەی ئەم لایەنە زۆر شت ڕوون ئەكاتەوە، هەروەك چۆن ناولێنانی بێ ئیلتیزامیش زۆر شت ئەشێوێنێ.

كاك حیسامی لە مەبەستی (٢)دا وای پیشانداوە كە (هەوەڵ شیعری دیوانی هێمن بە "كوردم ئەمن" دەستپێدەكاو بە "ڕقی پیرۆز" دوایی دێ ئەمە وایە، بەڵام ئەبێ ئەوەش بزانین كە بۆیە وایە، چونكە لەلایەن (بنكەی پێشەوا)وە دەرچووە، واتە شێوەی دانانی دیوانەكە بریتی نییە لە چۆنیەتی دەستپێكردنو هاتنو دواییپێهێنانی بەدوا شیعری شاعیر، هیچ گومانم لەوەدا نییە كە شێوەی وا دانانی دیوانەكە لە چوارچێوەی مەبەستی سیاسی بنكەكەدایە، بەڵگەیشم یەكەم شیعرو دوا شیعری كاك هێمن نین، بەڵگەیەكی تریش بۆ ڕاستی ئەم بۆچوونەم (گوڵبژێرێكە لە شیعرەكانی هێمن) كە بەلای منەوە ئەبوو ئەم دیوانی (تاريكو ڕوون)ە هەموو ئەو شیعرانەی بگرتایەتە خۆی نایەوێ

بمرن، جگە لەوەش بەقەدەر ئەو سەرگوزەشتەی ژیانەی کە (لە کوێوە بۆ کوێ)یە ئەبووایە بایەخ بدرایە بە نووسینەوەو ڕوونکردنەوەی بۆنەو هۆو چۆنیەتی لە دایکبوونی شیعرەکان، نەك فەرامۆش بکرایە یان لابرایە. مەسەلەی (چاوی کەژاڵو گەردنی پڕ خاڵ)یش وەنەبێ شتێکی دەروونی بێ، بە تایبەتی لەو سەردەمی لاوێتییەو بۆ شاعیرێکی جوانی پەرستی وەك هێمن، تەنها بۆ مەبەستێکی سیاسیو هاندانێکی لاوان هاتۆتە پێشەوە، بەتایبەتی ئەگەر زانیمان بەو ئاواتە گەیشتوەو گیروگرفتێکی ئەو سەردەمەی نەبووە.

نازانم بە چ پێوانەیەك سەدی حەفتای شیعرەکانی کاك هێمن سیاسیینو بۆ ئەبێ کە بەرهەم دیوانێکی شیعر بێ هەر بە زمانێکی پاراوی ئەدەبی هەڵنەسەنگێنرێو ئەم ئەدەبیو سیاسییە بۆ لە یەکتری جیا بکەینەوە؟

لە وتاری سێیەمیشدا کە تەرخانە بۆ باری ڕێنووسو داڕشتنی ڕستەو بەکارهێنانی وشە، خوێنەر وا ئەزانێ وەڵامدانەوەو ڕەتکردنەوەی بۆچوونەکانی کاك دڵشاد کۆتایی هاتووە، کەچی هەر لە وتاری دواوەیدا ڕەتکردنەوە سەر هەڵئەداتەوە، کە هەق وابوو ئەم مەسەلەی ڕێزمانو ڕێنووسانە بخرایەتە دوای هەموو نووسینەکانەوە، با ئەوەش بڵێین کە هەموو نووسەران لەسەر ئەو ڕایەن کە تا ڕادەیەکی سەرنجڕاکێش پاشاگەردانیو کەلە کەسیمان بە نووسینەکانمانەوە دیارەو کاك حیسامیش بۆیە دەستنیشانی ئەو هەڵانە ئەکا تا لەسەر کاك دڵشادی قەیدکا، ئەگینا بەم ڕۆژگارانە سەدان هەڵەی چاو زەق چاو زەق لە دووتوێی گۆڤارو کتێبو ڕۆژنامەکانا تەراتێن ئەکەن.

ڕەخنەگرو ناخی ئەدیب:

لای کاك حیسامی وایە بۆ ڕەخنەگر نەهاتووەو ناتوانێ بچێتە ناو ناخی شاعیر یان ئەدیبەوە، تەنها ئەتوانێ خۆبکا بە ناخی ئەدەبەکەدا. پێمووایە ناخی ئەدەبو ناخی ئەدیب هەر یەکێکەو لە یەکتر جیا ناکرێتەوە. دەربڕینی ناخ شتێکی مەجازییەو لە ئەدەبا مەبەست دنیای تایبەتی بیرکرنەوەو خەیاڵو هەستو سۆزو هیواو ئەم بابەتانەیە، هیچ پەیوەندییەکی بە ورگو ڕیخۆڵەوە نییە، زیاتر پەیوەندی بە مێشکەوە هەیە، ئەگەرچی لە کۆنەوە ئەو شتانە بە دڵەوە بەستراوە بەو پێیەی کە سەرچاوەی ژیانە، وەك (دڵداری، بە دڵم نییە، دڵم گیراوە).

لەبەرئەوە بۆ هەموو ڕەخنەگرێك هەیە خۆی بكا بە ناخی ئەدیبا، یان لە بەرهەمە ئەدەبییەكەدا كە بەشێكە لە ناخەكە بۆ بەشەكانی تری بگەڕێ، بێ ئەوەی پێویستیمان بە ژووری عەمەلیات بێت. وشەی بەربادو نارەسەنو یاخیش لە فەرهەنگی ئەدەبی كوردستانی عیراقدا بەكارهاتووەو بەكاریش دێت، بەڵام وا دەرئەكەوێ ڕاوكردنی ئەو وشانە بۆ مەبەستی ڕوونكردنەوەی ڕێبازو دەوری خەباتگێڕانەیە, لە داوێنی ئەو وتاری سێیەمەوە كاك حیسامی پێ لەوە ئەنێ كە (لێكۆڵینەوەو شیكردنەوەی باری ئەدەبیو ڕستەو زاراوەو ڕێنووسی وتارەكەی كاك دڵشاد لە وزەی قەڵەمی ئەودا نییە)، چونكە (كاری ئەدیبو نووسەرانە)و، كەچی هەر لە پاڵ ئەو قسەیەدا ئەڵێ (لە وتاری داهاتوودا دێمە سەر لێكۆڵینەوەی بیروڕای كاك دڵشاد لەباری بۆچوونی ئەدەبو ئەركی ئەدیبو شاعیرو ڕەخنەگرەوە).

وتاری چوارەمی كاك حیسامی بریتییە لە دەستپێكردنەوەو چاو پیاخشاندنەوەیەكی سەر لە نوێی باسەكە. تێناگەم بۆ كاك حیسامی لای وایە كە ئەگەر بە موناسەبەتی شیعرێكەوەو لە شوێنێكدا (لەعنەت لە دنیای بێ ژن) كرا ئیتر ئەمە مانای وایە ئەو كەسە سەرومڕ ئەیەوێ شیعر تەنها تەرخانی (جوانیو شیرینیو نازداری) بێو بۆی نەهاتووە قەرەی سیاسەتو كۆمەڵایەتی بكەوێ. بە شاعیر، شاعیری ڕاستەقینە، سەربەستە لە دەربڕینی هەستو نەستو بەهرەی خۆیا، هەیە زۆرتر بە لای ئافرەتو جوانی سروشتا لەنگەر ئەگرێو داهێنان دائەهێنێ، هی واش هەیە زۆرتر زاماری برینو زامەكانی نەتەوەكەیەتیو بەرهەمی ئەكاتە كۆشەوە، واتە زۆرتر لە هەوێنی سیاسەتو دەردو بەڵای كۆمەڵایەتی نەتەوەكەی شیعرەكانی دائەڕێژێت، هی واش هەیە بیرو بڕوای چینی چەوساوەو مرۆڤایەتی كانیاوی بەهرەی شاعیرانەی ئەتەقێنێ، شاعیر، پێش ئەوەی سیاسی بێ، هونەرمەندە، هونەرمەندیش دنیای سۆزو ئەندێشەو هەست و ئاسۆی بیركردنەوەی خۆی هەیە، كە لە بنچینەدا ئەگەڕێتەوە بۆ بەهرەو تواناو سەلیقەو زەوقی تایبەتی خۆی، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە كە كەوتە ژێر ئیلتزامێكی سیاسی پارتایەتییەوە ئیتر ڕادەی شاعیرانەی ئەبێ بێتە خوارەوە، هەیە بەرز ئەبێتەوە، هەشە وشك ئەبێتەوە، بەڵام لە هەردوو حاڵەتەكەدا، واتە پێش پارتایەتیو دوای پارتایەتی، شاعیر هەر شاعیرە پێش ئەوەی سیاسی بێ، ئەبێ هەڵسوكەوتێكی تایبەتیو تا ڕادەیەك جیاوازی لەگەڵدا بكرێو بتوانرێ (دەستدرێژی) بۆ ناو ناخو دنیاكەی نەكرێ، ئەگینا

قسەی خۆمان بێ، مەڵی شەوی حەزی شاعیرو ئەدیب زۆرتر حەز بە فڕینی ناو ئاسمانێکی فراوانو سەربەستی هەڵبژاردەی خۆی ئەکا نەك ئاسمانێکی بەسەرا سەپێنراو.

ئەم ڕاستیەش لەگەڵ سروشتی ئەوا هاتووەو خەتای کەس نییە، هەتا شاعیر ڕووناکترو پتەوترو بەبڕواتر ئەو مەسەلەیە ئەپەرستێ کە لە ناخەوە ئیمانی پێیەتی، بابەتی بەرهەمی جوانترو داهێنانی گەشتر دروست ئەکات.

لە ڕەتکردنەوی بۆچوونەکانی کاك دڵشادو ڕاستکردنەوەی هەندێ هەڵەی ڕێزمانو ڕێنووسو بەکارهێنانی وشەو دیاریکردنی سەردەمەکانی، نەك قۆناغی، خەباتی گەلی کورد لە کوردستانی ئێرانا حیسامی چەن کنەو ڕوونکردنەوەیەکی وردو جوانی هەیە، بەڵام داخەکەم کەفو کوڵی بۆچوونو گەرم بوون لە سەرجەمی وتارەکانیا ئەگەر درێژ نەبێ تەواو سپی ئەچێتەوە، کە سەرەکیەکانیان، بەسەرە قەڵەمێکی درشت نین ئەمانەی لای خوارەوەن.

یەکەم: هاویشتنی پلارو توانجو تەشەری گاڵتەو سووك زانین:

ئەو شێوازی ڕەخنەگرتنو ڕەتکردنەوەو لێکۆڵینەوەی کاك حیسامی لە وتارەکانیا گرتوویەتی، لەژێر کارتێکردنی ڕەخنەی ئەدەبی فارسیداو گوایە بۆ تێکەڵاوکردنی نوکتەو بەهاراتی گەشەپێدانو خۆشکردنی ئاسۆی خوێندنەوەو بەسەرکردنەوەیەکی پەندو قسەی نەستەقی کوردەواری شێوازێکی سەرکەوتوانەو سەلمێنەرانە نییە، بەڵکو بە پێچەوانەوە بە بڕوای من زیانی ئەم جۆرە شێوەیە بۆ قەڵەمەکەی خۆیو نووسینەکەی خۆی ئەگەڕێتەوە, (وامزانی ئەم گومبەزە شەخسێکی تیایە، جوابی تەحای پەحایە، شەلم کوێرم ناپارێزم، لەگەڵ ئیحساسی هێمن ژیاوە، نووسەری بەڕێزمان، کاغەز ڕەش ئەکاتەوە، لە هۆنینەوەی وشەو ڕستەدا شارەزایە، ئەمانەتی لەژێر پێ ناوە، کەر لە کوێ کەوتوەو کوندە لە کوێ دڕاوە، مێینەی دنیا بەهاو ئامێزی شاعیر دابنێین، نێری وردە ماڵان، زانکۆی ئەدەبیم تەواو نەکردوە، ڕستەکە زۆر ئەدیبانەو بەهێز بێ، دکتۆر دەڵێت کرمت هەیە، لەم تەعبیرە ئەدیبانە گەیشتبین، لەم درێژ دادڕیەم، پیاو پیاو بێ واوێك هیچ نییە، نوسەرێکی وەك مامۆستا (دڵشاد), ئەم جۆرە دەربڕینو بەندو (نوکتانە) لە وتارو نووسینی ڕەخنەو ڕەخنەکاریا، ڕەنگە بۆ خوێنەر پێکەنینی بە دەمەوە بێ، بەڵام لەسەر حیسابی کێیە؟ لەسەر حیسابی ڕەخنە لێگیراوەو بۆ مەبەستی کەمکردنەوەو

گاڵتەکردنە بە نووسەرو نووسینەکانی، جا ئێمەش کە لە ڕەخنەو لێکۆڵینەوەدا مەبەستی تاقانەمان هەر ڕوونکردنەوەو پێ سەلماندنی خوێنەران‌و تەنانەت نووسەرەکەشە بۆمان نەهاتووە بە هیچ جۆرێ ملی ئەو ڕێیە بگرین کە دووراو دووریش بێ تۆزقاڵێ لە هەستی ناسکی نووسەر بڕووشێنین.

دووەم: چوونە دەرەوەو لق لێکردنەوە:

ئەوی بەو وتارانەدا بچێتەوە بە ئاسانی ئەگاتە ئەوەی کە زۆرجارو لە زۆر لاوە شتی لاوەکی‌و تێئاخنین‌و درێژەپێدانی ناپێویست ئەبینێ، وەك مەریوانی، یان محەممەد ئەمین‌و خەونی ڕەنگاو ڕەنگ‌و مەسەلەی بێ ئیلتیزامی‌و لەسەر ڕۆیشتنێکی زۆر ئەم لایەنەو ڕێنووس‌و ڕێزمان‌و لێکدانەوەیەکی زۆر وشەی یاخی‌و بەربادو ناڕەسەن‌و بەکارهێنانی بەشێکی (دەمەتەقێ) کە بۆ باسکردنی خەباتی سیاسی پارتەکەیان‌و, ئایا ئەدەب دیاردەی (قۆناغەکانی) خەباتی گەلی کوردە لە کوردستانی ئێران, ئەمانەو شتی تری لەم بابەتانەش کە بە بڕوای من لە چوارچێوەی دەمەتەقێکە چۆتە دەرەوەو لە شێوەی وەڵامدانەوەو ڕەتکردنەوە بەدەرە.

سێیەم: نووسەر هیچ بیری لە هەڵەی چاپ‌و سەهو نەکردۆتەوە، تێکرا هەمووی کردووە بە هەڵەو لە بەردەمی کاك دڵشادی داناوە بۆ نموونە: بەسەر تاقە واوێکا چییە بازی نەداوە, کە لەوانەیە نووسەرەکەی بیری چووبێ یان لە چاپکردن پەڕی بێ یان بەسەر ڕاستکەرەوەدا تێپەر بووبێ....یان وشەی (لانەوازێتی) بە (لانەوازێتن) نووسراوە کە ئەمە تاوانی نووسەر نییە, یان ئەو ڕستە پاش‌و پێش کەوتوەی کە (هاوکاری) خۆی دانی پیاناوەو ڕاستیکردۆتەوەو دەیان وشەو ڕستەی ئەوتۆ کە بە هەڵە چاپ‌و بڵاو ئەکرێتەوە.

چوارەم: دووبارەکردنەوەی ڕستەو دەربڕین، لەسەر هەمان شێوەی تەوس‌و تەشەر. وەك دووبارە کردنەوەی زۆر نا پێویستی ڕستەی (لەگەڵ ئیحساسی هێمن ژیاوە) کە بە لای منەوە یەکجار بەسە شوێنی خۆی ئەگرێ‌و پێویستی بەو هەموو بەکارهێنان‌و بیرخستنەوەیە ناکات، یان وشەی (مەریوانی)یە یان (محەممەد ئەمین) کە هەموو نووسەرێك سەربەستە لە بڵاوکردنەوەی ناو یان لەقەبی خۆی بەهەر شێوەیەك ئەیەوێ بێ ئەوەی خوێنەر لەسەر ئەوە هەڵبداتێ.

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ٢٤٨، ساڵی ١٩٧٥، ل٣ و ٧.

له پەنا حەجەكەوە ... خشكەییەك

- ٤ -

كاك دلشاد محەمەد ئەمین لەم ڕۆژنامەیەداو لەژێر ناونیشانی (تاریكو ڕوون لە بۆچوونێكی مرۆڤانەدا) پێنج وتاری دوورو درێژی بڵاوكردەوە ئەمیش، وەك كاك حیسامی، هەم توورەو ئاڵۆزەو هەم زۆر سەری لە باسەكەش كردۆتەوە، بۆ سەلماندنی ئەم ڕاستییە تەنها دەستنیشانی دوو هەڵوێست ئەكەم، یەكەمیان لە سەرەتای وتاری یەكەمەوە دەست پێ ئەكا كە دوورو نزیك پەیوەندی بە ڕێبازو ڕەوتی ڕەخنەو هەڵسەنگاندنەكەوە نییەو بە زەقی ئەوەمان تێ ئەكەیەنێ كە كاك دڵشاد تەواو پەستەو نووسینەكانی كاك حیسامی، بە تایبەتی شێوازەكەی، وایلێكردوە كەفو كوڵی دڵی خۆی لەو پێشەكییەو سەرانسەری وتارەكانیا بڕێژێو وەك ڕەخنەگرێك .. لێكۆڵەرەوەیەك بە چاوێكی ترەوە بێتە كایەوەو لە بەرهەمی (تاریك و ڕوون) ورد ببێتەوە تا ئەگاتە ئەوەی بڵێت: (بڕبەندەكان لووسم ناكەن، گوریسەكان منیان پێ شەتەك نادرێ، تەورەكانیش نامبڕنەوە, لە هەموو جێ تەورێكەوە چرۆیەكی نوێ دەردەكەم، هەموو مۆرفینو فالیۆمەكانتان ڕەت دەكەمەوەو مرۆڤ پیرۆزترین زیندەی ئەم زەمینە بچووكەیەو.....هتد) ئەمە لە قسەی پاڵەوانی چیرۆكێك ئەچێ نەك سەرەتای ڕەخنەیەك دووەم هەڵوێست: لە كۆتایی وتاری سێیەما ئەڵێت: (....بەڵام كە شاعیرو دۆستانی شاعیر خۆیان وەكو سیاسییەكی پێشكەوتووخوازی هاوچەرخ پێشكەشكردو بە دەمارێكی گرژەوە هاتنە دواندن، ناچار بووم هەڵوێستی خۆم دیاری بكەمو كەسیش لەسەرحیسابی من نەبێتە قارەمان بە تایبەتی لە كاتێكدا كە ئەو كەسو خەڵكە هەڵگری باوەڕێك بن، من سەدی نەوەتی ڕەت بكەمەوە، .... هتد) بەم گیانو هەستەوە كاك دڵشاد دەروازەی ڕەخنەگرتنو لێكۆڵینەوەی (تاریكو ڕوون) ئەكاتەوەو دێتە پێشەوە، بێ ئەوەی كە گوێ بداتە ئەوەی كە لە ناو نووسینی ڕەخنەو هەڵسەنگاندنا ئەگەر (بڕبەندو گوریسو تەور) هاتەكایەوە ئەو هێمنیو بابەتیو وردكردنەوەو ماف پێدانەی كە مەرجو بنچینەی بنەڕەتی هەموو ڕەخنەیەكی ئەدەبییە وەك ڕەنگێك تەواو كاڵ ئەبێتەوەو لەبەر سەروو ژێركردن نیشان ناپێكێ، جگە لەوەش ناوی خاوەنی (تاریكو ڕوون)ی بە جۆری بردووە كە گوایە هاتۆتە قسەو بە دەمارێكی گرژەوە دواوە،

له كاتێكدا به نووسین شتێكمان لەم بارەیەوە نەدیوە، جا ئەو (ناچاری)و (ڕەتكردنەوەی سەدی نەوەت)ەو هاتنە پێشەوەی بەو جۆرە بۆ ڕەخنەگرتن‌و لێكۆڵینەوەی بەرهەمی شاعیرێكی وەكو كاك هێمن، پێموایە دروست‌و ڕەوا نەبێ‌و لەوانەیە لە مافی خۆی زۆر كەم بكاتەوە...

بە پێچەوانەوە چەن جوانتر‌و تەواوتر ئەبوو ئەگەر كاك دڵشاد، بەپێی ناونیشانی وتارەكەی (كە لام وایە پێش وەڵامدانەوەی كاك حیسامی لە دڵیا مەیی بوو) بەڵێنەكەی خۆی بهێنایە دی‌و لە (تاریك‌و ڕوون) بدوایەو شێوازی كاك حیسامی نەیجولاندایەو چۆن لە شاعیر گەیشتبوو ئەوەی بدركاندایەو هەورازی ناچاری نەگرتایەتە بەر..هەرچی چوو..چوو.

بە لای منەوە، لە باتی ئەوەی لەو جۆرە دەرگایانەی لای سەرەوە، بچینە ناخی شاعیرو بەرهەمەكەیەوە، هەق وابوو پێش هەموو شتێك بە خەتێكی درشت ئەوە دیاری بكەین كە كاك هێمن یەكێكە لە شاعیرە هەڵكەوتووەكانی كوردستانی ئێران, لە چلەكانەوە وەك بولبولێكی سەرگەرم‌و خولیادار بەستەی بە سۆزو گەرم‌وگوڕ بۆ نەتەوەی زۆر لێكراوی كوردو خاكی كوردستانی پێشێلكراوو خەباتی نەتەوایەتی‌و سروشت‌و جوانی‌و ئافرەت‌و, بۆ ژیانی ئاوارەیی‌و دەربەدەری‌و هێلانەی شێواوی خۆی ئەخوێنێ‌و ئەلاوێتەوە...

كاك دڵشاد، بەداخەوە، هەر لە سەرەتای وتارەكانیەوە، بە پێی بۆچوون‌و قەناعەتی خۆی، ئەو فەرمانەی داوە كە (هێمن شاعیری ئافرەت‌و جوانییە پێش ئەوەی شاعیری هیچ شتێكی تر بێت) بێ ئەوەی ئەو ڕاستییە بخاتە بەرچاو كە ئایا شاعیر لە چلەكانەوە شیعری سیاسی بۆ نەتەوەیەكی تەواو خوێندەوارو پێگەیشتوو و پێشكەوتوو ئەڵێت یان بۆ نەتەوەیەكی تەواو نەخوێندەوارو لە كاروان جێماوی وەك نەتەوەی كورد لە ئێرانا.. شیعری سیاسی، وەك هونەرێكی تا بڵێی سەخت‌و دژواراوی، بە پێچەوانەی بابەتەكانی تری شیعرەوە، ئەبێ ساكاری‌و ڕوونی‌و زەقییەكی ئەوتۆی تیا بێ كە مەبەست‌و نیازی خۆی لە كارتێكردنی ڕاستەوخۆو هاندان‌و وروژاندن‌و ڕاپەراندنی جەماوەری گەل بێنێتە دی، ئەو ساكاری‌و ڕوونی‌و زەقییە (لەرزوتا) نییە...بەڵكو هەوێنێكی پێویستی شیعری سیاسی شاعیرانی ناو نەتەوە دواكەوتوەكانە..جا ئەگەر كاك دڵشاد بە چاوی ئەمڕۆ تەماشای شیعری چلەكانی هێمن بكا، یان شیعرە ناسكەكانی كە بۆ ئافرەت‌و ئاوارەیی چاویان پشكوتووە زیاتر بیانجولێنێ، نەك شیعرە سیاسییەكان، ئەوا مانای ئەوە

نییه كه كاك هێمن نزار قەبانی كوردەو بە شاعیری ئافرەت ئەبێ بدرێتە قەڵەم، تەنانەت قەبانیش ئەو ناتۆرەیە بۆ خۆی ڕەت ئەكاتەوە، ئەو شێوەی لافیتەییەش كە كاك دڵشاد ناو بە ناو پەنجەی بۆ ڕائەكێشێ، جگە لەوەی كە لەژێر سێبەری هونەری شیعری سیاسیدایە، پێویستی خۆشكردنی بڵێسەی خەبات دروستی كردوە بۆ هەمان مەبەستەكانی شیعری سیاسی. ئەم جۆرە بە خەوش گرتنو بە خاڵی كەمو كورتی دانانە لەوانەیە بۆ شاعیرێكی تەواو لاوی شەستو حەفتاكانو ئەم سەردەمەی ئێستای نەتەوەی كورد لە كوردستانی عیراقا جێی خۆی بێ، نەك بۆ شاعیرێكی پەروەردەی چلەكانو ئەو سەردەمەی ئەوسای كوردستانی ئێرانو تەنانەت ئەم سەردەمەی ئێستای ئەو وڵاتەش. كاك دڵشاد بۆ سەلماندنی بۆچوونەكانی هاتووە لە هەر شیعرەی بەیتێكو لە هەر هێشووەی بۆڵێكی هەڵبژاردون شاعیر لە ١٩٤٠ەوە شیعری هەمە چەشنە ئەڵێ، كەچی ڕەخنەگر تازە بەیتێكی (شەوگاری تەنیایی)یی ساڵی ١٩٧٤:

ستەمكاری منی دوورخستەوە لەو یارە شیرینەم

ئیتر من چۆن ڕقی زۆرم لە ئازارو ستەم نابێ

بە نموونە ئەهێنێتەوە لەسەر ئەوەی كە ئەمە (ڕەنگدانەوەیەكی نەفسی)یەو نیشانەی ئەوەیە كە شاعیری ئافرەتەو بۆیە ڕقی زۆری لە ستەمكارە، چونكە لە یارەكەی دوورخستۆتەوە. بەڵێ بولبولەكەمان ئاوارەیەو باڵی بە هێلانەكەی ناگا، بەڵام لە بەرچی ئاوارەیە، ئایا لەسەر دڵدارەكەی، یان لەسەر نیشتمانو نەتەوەكەی؟ جا ئەگەر ئەو ڕقی دووریو ئاوارەییەش بخاتە سەر ڕقو قینە زۆرەكانی كەی بۆ ئەبێ شتێكی ڕەواو گونجاو نەبێ؟ بە پێچەوانەی ئەمەشەوە ئەگەر وای دەرخەین بۆیە شاعیر ڕقی لە ئازارو ستەمە، چونكە لە یارەكەی دوورخستۆتەوە بۆ ئەبێ شتێكی ناڕەوامان دركاندبێت. هەر لە خوار ئەو بەیتەوە لە (شەوگاری تەنیایی)دا بەیتێكی تا بڵێی ناسكو ڕاستو ڕەوانمان بەرچاو ئەكەوێ:

ئەوی سەر بەرزە لەم وێرانەدا تووشی خەمو دەردە

چیای سەركەش ببینە قەت سەری بێ هەورو تەم نابێ

ئەم بەیتە وەڵامی سەرەوە ئەداتەوەو پێ لەو ڕاستییە ئەنێ (كە مرۆڤی ڕاستو خەباتكەرو مرۆڤپەروەر، لە وێرانەیەكی وەكو ئەو وڵاتەدا، ئەگەر بیەوێ بەسەر بەرزی

بژی ئەبێ لە گێژاوی خەمو دەردا بێ، بەڵگەش چیای سەرکەشو بڵندە کە هەرگیز هەورو تەمی ناڕەوێتەوە.

کۆماری مەهابادو شیعری هێمن:

ئاشکرایە یەکێك لە ئەرکە پیرۆزەکانی، بگرە هەرە گرنگەکانی شیعر ئەرکی کۆمەڵایەتییە، جا ئەگەر بە وردیو بە چاوی چلەکان بڕوانینە ئەو کۆمەڵە شیعرە سیاسییە کە شاعیر خەڵاتی بزوتنەوەی کوردایەتیو کۆمارە ساواکەی مەهابادی کردوە، بە زمانێکی سادەو ساکاری ئەوتۆ کە ئاگر خۆشکەری خەباتی نەتەوایەتییان بووەو جۆشینەی هەستو هۆشیان بووە تا ڕادەیەکی باش، بۆ ئەو ڕۆژو ڕۆژگارە، ئەو ئەرکە کۆمەڵایەتییەی هێناوەتەدیو وەکو تۆوێك لە دڵو ویژدانی ئەو خەڵکە ساکارەدا شین بووەو جێگای خۆی کردۆتەوە. بەڵێ ڕاستە ئەو جۆرە شیعرانە جێ دەستو پەنجەی لافیتەییو بۆنەو ساکارییان تەواو پێوە دیارە، بەڵام ئەتوانین بڵێین کە بەشێوەیەکی گشتی شیعری سیاسی، وەك وتمان، لە نێو نەتەوە نەخوێندەوارو دواکەتووەکانا ئەم شەقڵەیان لە خۆیان داوە، چونکە بۆ زۆربەی گەل دروستبوون، نەك بۆ چەند ڕۆشنبیرێکی دیاریکراو، ڕەگو ڕیشەی ئەم بابەتە لافیتەییو بۆنەییو ساکارییانە لە بنەڕەتەوە ناچێتەوە بۆ مەسەلەی ئیلتیزامو پارتایەتی بەڵکو ڕاستەوخۆ ئەگەڕێتەوە بۆ ڕادەی هۆشیو تێگەیشتیو پلەی زانیاریو ڕۆشنبیری زۆربەی میللەت، ئەگەرچی شێوەی بۆچوونو چۆنیەتی هێنانە پێشەوەو تێوە ئاڵانو داڕشتنی لە بۆتەیەکی هونەریدا لەلایەن ئەم شاعیر، یان ئەو شاعیرەوە جیاوازی هەیەو وەك یەك دەرناچن.

ئەگەر کاك دڵشاد ئەو شەپۆڵی ئازادیو سەربەستیو مافی چارەنووسی گەلانی جیهانی دوای شەڕی دووەمی دنیایە، بەرلە (٣٠)ساڵ پێش ئەمڕۆ بێنێتە پێشچاو، ئاوڕێکی ڕاستەقینەش لەو لافاوی خۆشیو شادییە بداتەوە کە پاش ساڵەهای ساڵی دیلەتیو دەستبەسەری نەتەوەی کوردی ئێرانی بە سایەی کۆماری مەهابادەوە گرتەوە، لامواییە ئەم جۆرە ڕەخنانە ئاراستەی شاعیرو بەرهەمەکانی ئەو سەردەمەی ناکات، لە کاتێکدا کە هەموومان لەسەر ئەوە یەککەوتووین کە ئەو کۆمارە، لە مێژووی نەتەوەی کوردمانا ئەڵقەیەکی پیرۆزی زنجیرەی خەباتو ڕاپەڕینو شۆڕشەکانمانە... بۆ نموونە شیعری (ڕێبەندانو شاعیر) لە ڕووی هونەری شیعرییەوە بۆیە شاعیر ئەو تابلۆیانەی ئەوەندە تاڵو ڕەشو ناهەموار کێشاوە تا سنووری دەریای خۆشیو شادییەکە فراوانترو دوورتر

بنوێنێ.. هەڵبژاردنی سەرەك كۆماریش، لە هیچ شۆڕشێكی گەلاندا، یەكسەر نابێتە (كولێرەو گەرمی هێنەر) تا ئەو ڕژێمە نوێیە ڕەگدا نەكوتێو بەرهەڵستەكانی ڕانەماڵێو میللەت نەكەوێتە سەر باری خۆی.

دەك بەخێر بێی، قەدەمت خێرە، چ خۆشی ڕەشەمە

تاكو تۆ هاتی، نەماو تێپەڕی ڕۆژی ڕەشی مە

ئەم بەیتەم بۆیە نووسیەوە كاك دڵشاد ئەڵێ، جارێ لە ڕووی مۆسیقاو سۆزەوە پێموایە تەواو نییە، بەم ڕایەدا وا دەر ئەكەوێ ڕەخنەگر تەنها لەم جۆرە شیعرە سیاسییانەدا بۆ مۆسیقاو سۆز ئەگەڕێت، هیچ دەخلی بە سەر ناوەڕۆكەوە، بیرەوە، نییە، بۆ شێوە، قەوارە عەودالە، حەز ئەكەم ئەوە بڵێم كە بۆ شیعری سیاسی، پێشی هەموو سۆزو مۆسیقاو كێشو قافیەیەك ناوەڕۆك مەرجی هەرە بنەڕەتییە، ئەگەر تەنها خۆمان ببەستینەوە بەتوێكڵەوە، بێ ئەوەی هیچ نرخو بایەخێك بدەین بە كاكڵ (ناوەڕۆك), ئەوە مانای ئەوەیە شیعرێكی مردوومان ئەوێ، شیعرمان بۆ شیعر ئەوێت، هونەرمان لەبەر چاوی ڕەشی هونەر خۆشئەوێ، ئەم ڕایەش دەمێكە كاروانی ژیان بەجێ هێشتووە.

حاجی قادرو تاكە بەیتەكەی:

حاجی قادر شاعیرێكی هەرە گەورەی نەتەوایەتی كوردەو لەو بەیتەدا كە كاك دڵشاد دەستنیشانی كردووە مەبەست شۆڤینیەتو بیرتەسكی نییەو بە هیچ جۆرێك نە ژەهرەو نە كوشندەیە، تەنها مەبەست شانازیكردنێكی ڕاستەقینەو دروستە بە نەتەوەوە. حاجی بەو شێوەیەو لە بۆنەیەكدا هانی ڕۆڵەكانی نەتەوەكەی داوە كە هەموو یەكێكیان شانازی بكەن بە زمانی زگماكی خۆیانەوە كە كوردییە، جا ئەگەر كاك هێمن شاعیر بە بۆنەی ئاهەنگی دروستكردنی پەیكەری حاجی قادری نەمرەوە شیعرێك دابنێو تێهەڵكێشێكی یەكێك لە بەیتەكانی بكات چ پێویستی بەم هەموو ناوو ناتورەیە هەیە؟.

گۆران و ڕای ڕەخنەگر:

بەلای كاك دڵشادەوە گۆران شاعیرێكی ڕۆمانیكییەو بەس، كورد وتەنی: ئەم هەویرە زۆر ئاو ئەكێشێو قسەش هەزارە دوانی بە كارە: گۆران پێشەوای نوێ كەرەوەی شیعری كوردییە لە كلاسیكییەوە بۆ ڕۆمانتیكی، هەروەها لە ڕۆمانتیكییەوە بۆ ڕیالیزمی شۆڕشگێڕانەی بەرەو سۆشیالیستی (هیوادارم بەپێی دەرفەتو توانا چەند تێبینی وتارێك لەم بارەیەوە پێشكەش بە ئەدەبی كوردی بكەم).

بڕوای شاعیر:

ئەگەر بڕوانینە سەرجەمی شیعرە سیاسییەکانی ئەبینین گەوهەری بڕوا بە سەرکەوتنی کورد لە دوو توێی هەموو بەیتەکانا ئەدرەوشێتەوە تەنانەت لەو بەیتەشدا.

تا بە داسی دەسی ئەو پاڵە بەکارەی کوردی

درکو داڵی سەرەڕێ گشتی نەدروێن دەگریم

وە نەبی تەنها بریتی بێ لە خەمو گریانێکی بە کوڵ، یان (هەڵوێستی لاتەریکی بێ بەرامبەر چینە زەبوونەکان) وەك کاك دڵشاد ئەڵێت، ئەم شیعرە جگە لەوەی کە (گەرمەشین)ێکی بە سۆزەو چەند تابلۆیەکی بلێسەدارە، هەستی شاعیرو بڕوای شاعیرمان بە سەرکەوتنی کورد وەك ڕۆژی ڕووناك پیشان ئەدات، شاعیر وەك هونەرمەندێکی خاوەن بڕوا لەم شیعرەدا تەواو وەستایانە ئەرکی شاعیرانەی خۆی بەجێ هێناوە.

شاعیرو لادێ:

ئەو چەند شیعرەی کاك دڵشاد لە وتاری سێیەما بە نموونە هێناونیەوەو لەو ڕێیەوە پەیوەندی نێوان لادێو شاری بە پێی تیوریەکانی مارکسیزم – ئەنگلیزم باسکردووە، ئەگەڕێنەوە بۆ چلەکان.. لەو سەردەمەدا شاعیر سەرەتای شیعر دانانو بزوتنەوەی سیاسی بووە، بە بڕوای من شاعیر، وەك هونەرمەندێکی پەروەردەی لادێ، تەنها وەسفی ئەو تابلۆ دلگیرانەی کردووە کە بەڕاستی هەستو نەستی جوڵاندووەو نەخشی کێشاوە، هەر لەو شیعرانەشدا جار جار هێرشی بردۆتە سەر ستەمکاریو ئاغایەتی!

نمەیەك خوردەی دەسی وەرڕێزە شێخو حاکمو سەردار

* * *

دەکێشن زەحمەتو ناخۆن وەکو وان نانی خۆڕایی

دەکەن کارو دەرێژن ئارەقو ناژین بەڕیسوایی

لە سەریاندا نییە پۆزو ئیفادەو فیزی ئاغایی

لە سایەی زەحمەتو ڕەنجو لە سایەن کارو ئازایی

بەسەربەرزی دەژین بۆ کۆمەڵو گەل نابنە سەربار

شاعیر وەك کوڕە شیخێکی دەست ڕۆیشتوو، ئەمە هەستی بێ لەو ڕۆژەدا، ئایا جێی ڕەخنەیە یان ڕێز؟

شاعیرو جوانی ئافرەتو ئاوارەیی:

لەم بارەیەوە بە دەستی ئەنقەست ئەمەوێ لە کورتی بیبڕمەوە کە شاعیر، وەك کاك دڵشاد، لە وتارەکانی دواییدا، بە وردیو جوانی ئەم لایەنەی ڕوونکردۆتەوە، تەواو سەرکەوتوانەو هونەرمەندانە هەستی جوانی پەرستیو ئاوارەیی خۆی لە بۆتەی هونەری ناسکی شیعردا جۆشداوە..ئەوەی ئەمەوێ ئەو بۆنەیەوە بیڵێم ئەوەیە کە تا بابەتی شیعر خۆی (زاتی) بێ، واتە دەربارەی هەستو نەستی دەروونی شاعیر خۆی بێ، وەك مەیلی جوانی پەرستیو ئازارو ژیانی ئاوارەیی، شاعیر، بیەوێو نەیەوێ، شیعری بۆ خۆی ئەڵێت، خۆی زیاتر مەبەستەو وەك ئاوازێکی ناسۆر ئەیدا بە گوێی هەستی خۆیا، بە واتایەکی تر، وەك ئەو شیعرەی بۆ جوانی پەرستیو ژانی دەربەدەریو ئاوارەیی لە دایك ببێ هەوێنەکەی زیاتر بریتییە لە سۆزی شاعیر (عاگفە) نەك لە بیرەکەی، بۆیە هەمیشە گەرمو گوڕو بە جۆشو جووڵێنەرە. بە پێچەوانەی شیعری سیاسییەوە کە بابەتەکەی خۆیی نییە، پەیوەندی بە هەموو گەلو کۆمەڵەوە هەیەو کەرەسەو بابەتەکانیشی کەمتر سۆز ئەگرنە خۆیانو زۆرتر هەوێنی بیریان پێویستەو ئەگەر ماوەم بدەن ئەڵێم: تەڕو بڕیو گەرمو گوڕی سۆزیان کەمەو وشکنو ئەبێ لە ڕادەیەك دابن خەڵکی ڕەشۆکیو سادە لە زمانیان بگەنو کاریان تێ بکات. ئەمە نە خەتای منەو نە هەڵەی تۆیە، شتێکی پێموایە سروشتییەو دەسەڵات نییە..ئەرکی شاعیری پێشکەوتووخوازو نوێ پەرستو هیواداریش ئەوەیە تا ڕادەیەك ئەتوانێ جوانیو ئافرەتو ئاوارەیی، وەك خەمو پەژارەیەکی خەستی خۆی ئاوێتەی خەمو پەژارەو ناسۆرییەکانی گەلەکەی بکاتو بە خوێنو ئارەقی هونەرمەندانە (هەویر)ی ئەو خەمانە جوان جوان بشێلێو پارچە پارچە لە تەنووری هەمیشە داگیرساوی هەرگیز نەکوژاوەی دەروونی بیانبرژێنێو سووریان بکاتەوە جا دەرخواردی هاودەردو ئازارەکانی چینی چەوساوەیان بدات.

هێمن موکریانی شاعیری کورد پەروەرو مرۆڤ ویستو جوانی پەرستو ئاوارەمان یەکێکە لەو شاعیرە هەڵکەوتوانەی ئەم سەردەمەمان، کە وەك بولبولێکی خۆشخوێن بەسەر لقی بەرزی هونەری شیعری کوردییەوە بەستەی بە سۆز بەسەر ئاواتو هیوای دواڕۆژی کوردو خەباتو جوانیو ئاوارەییدا ئەخوێنێ. ڕێزم بۆ هەمووان.

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ٢٤٩، ساڵی ١٩٧٥، ل٣ و ٧.

چەند سەرنجێك لە تاريكو ڕوون لە بۆچوونێكی مرۆڤانەدا

كەمال غەمبار

- ١ -

كاك دڵشاد محەمەد ئەمین لەسەر لاپەڕەی ئەم ڕۆژنامەیە پێنج ئەڵقەی دوورو درێژی دەربارەی دیوانەكەی مامۆستا (هێمن) بڵاوكردەوە، دوا بەدوای ڕەتكردنەوەی پێشەكی دیوانەكە كە دكتۆر قاسملو نووسیبووی، مامۆستا كەریم حیسامی هاتە دەنگو ئەویش شەش وتاری درێژخایەنی بە زنجیرە بڵاوكردەوە. ئینجا مامۆستا كاكەی فەلاح چوار ئەڵقەی لەسەر هەردووڵا بڵاوكردەوەو ڕای خۆی بە وردیو پوختی لەسەر بابەتی نووسینەكانو چۆنیەتی ڕەخنەو ڕەخنەگەری دەربڕیو تا ڕادەیەكی زۆر من لەگەڵ ڕایەكانی ئەوەو نووسینەكانیم بەدڵ بوو، هەرچەندە ئەمجۆرە نووسینو ڕەخنەگرتنە لە ڕاستیدا دیاردەیەكی ڕاستو دروستنو دەرگا ئەكەنەوە بۆ ساغكردنەوەی گەلێ مەسەلەی ئەدەبی، بەڵام لە سنوور دەرچوونو پەل هاوێشتن بۆ هەندێ بابەتی لاوەكی هەرگیز خزمەتی بزووتنەوەی ئەدەبی نەتەوەكەمان ناكات، بەڵكو ڕامان ئەكێشێت بۆ شتی بێ سوودو كات كوشتنێكی بە فیڕۆیانەیە، هەر بۆیە منیش بە پێویستم زانی چەند سەرنجێكی خۆم لە ئاستی نووسینەكانی مامۆستا دڵشاد دا دەربڕم كە لە زۆر شت لەگەڵیان نیمو وابزانم مافی خۆی نەداوەتە دیوانەكەو پێشەكییەكەو نەیتوانیوە نیشانە بپێكێ، لەوانەشە خۆی وا تێبگات كە ڕووناكییەكی تەواوی خستۆتە سەر دیوانەكەی (هێمن)و لەسەر بنچینەیەكی زانستیانەو بە گیانێكی دوور لە لایەنگیرانە هەندێ كارتێكردنی تایبەتی هۆنراوەكانی یەك لا كردۆتەوە. ڕەتكردنەوەی پێشەكییەكەی دیوانەكەو پەنجە درێژكردن بۆ چەند خاڵێكی تایبەتیو ڕەفزكردنی هەموو نووسینەكە كارێكی نادروستە، چونكە ڕەتكردنەوەو ڕەفزكردنی هەر شتێك ئاوا بەسووكو ئاسانی نابێت، بەڵكو ئەگەر لە جیاتی (بدیل)ێكی لە شوێنا دابندرێت ئەگینا مەسەلەكە بە بۆشی ئەمێنێتەوە، ئەو كاتەش هەر دەستی نەدرابایە ماقووڵتر بوو...

سەرنجێك لە نووسینەكانی نووسەر ئەمانگەیێنێ بە چەند خاڵێكی تایبەتی كە ئەتوانین بە ڕوونی دەستنیشانیان بكەین:

١. ئیلتیـزام هونەرمەنـدو نووسـەر بـەرز ئەكاتـەوە وەك پڕوپاگەندەیـەكی تایبـەتی جا ڕادەی هونـەری هـەر چۆنێك بێت. هـەروەها ئیلتیـزام ڕێگـەی داهێنـانو پێشكەوتن لـە نووسەر ئەگرێت.

٢. هێمن شاعیری ئافرەتەو بەس.

٣. شـیعرە سیاسـییەكانی هـێمن مـەرجی شـیعریان لـێ نایەتـە دیو بـریتین لـە قسـەی كتێبو لافیتە.

٤. مەسەلەی ڕەشبینیو روونبینی ئەدیب.

لـەم بەشـەدا ئەمـەوێ لـە خـاڵی یەكـەم بـدوێمو چـەند ڕوویـەكی ئـەم مەسـەلەیە ڕوون كەمـەوە، ئـەوەی كـە كـاك دڵشـاد نووسـیویەتی ئـەوە ئەگەیـەنێ كـە شـاعیرێك سـەر بـە پارتێك یان كۆمەڵێكی سیاسی بوو، پڕوپاگەنـدەی بـۆ ئـەكرێتو لـە هیچـەوە ئـەبێت بـە شتو بە پێی ئایدۆلۆژیەتی پارتییەكە بەرهەمەكەی سـەیر ئـەكرێت، وە ئەگـەر شـاعیر مولتـەزیم بـوو، ئـەبێ لـە چوارچـێوەیەكی تایبـەتی سـەرهەڵبداو لـەو سـنوورەی بـۆی كێشراوە دەرنەچێت، وەك بڵێـی ئیلتیـزام جـۆرە كۆتو پەیوەندییەكە لـە دەسـتو پێـی نووسـەر دەیئـاڵێنن لـەم ڕووەوە كـاك دڵشـاد دەڵێـت: "ئەوانـەی دەربـارەی ڕەخنـە تاقیكردنەوەیـەك یـان زیاتریـان هەیـە، گـەر بـە خۆیـانو تاقیكردنەوەكانیانـدا بچـنەوە دەبینین هەموو خاوەنی بیروڕایەكی سیاسـی تایبـەتو ئیلتزامێكمـان هەیـە بـە پـارتێكی سیاسـییەوە تاقیكردنـەوەكانیان بەشـێوەیەكی كـۆنترۆڵی وشـك بەسـتراوەتەوە بـە ئیلتیزامەكەیانەوە هـەموو دەم پێشـتر خۆیـانو بـیروڕا تایبەتیـەكانی خۆیـان مەبەسـتە وەك ناخو ئیحساسی ئەو ئەدیبەی ڕەخنەی لێدەگرن" دیسانەوە نووسەر لە دانیشتنێكی تایبەتیـدا لـەو ڕایـە دابـووە كـە ئەگـەر (پیكاسـۆ) ئیلتزامـی نەبووایـە ئـەوا بـەرز نەئەكرایـەوە، چـونكە زۆر هونەرمەنـدی جیهـانی ڕادەی هونـەرییان لـە ژوور توانسـتو داهێنـانی پیكاسـۆ بـوو، بـەڵام لەبەرئـەوەی مولتـەزیم نـەبوون ئـەو ناوبانگـەیان وەرنەگرت..وا دیارە ئیلتیزام جۆرە پروپاگەندەیەكەو زۆر شتی پووچەڵی لەسـەر بنیـات ئـەنرێت. خـۆ ئەگـەر ئـەو بۆچـوونەی مامۆسـتا دڵشـاد ڕاسـت بووایـە ئەبوایـە شـاعیری مولتەزیمی لێنەهاتوو شوێنی بەهرەدارو كارامە بگرێتەوە.

ئەگەر چاوێك بـە نووسـەرە بەناوبانگەكانی جیهانـا بگێـڕین بـە چـاكی بۆمـان ئاشـكرا دەبێت كە ئیلتیزام هەرگیز نەبۆتە كێوێك لە بەردەم داهێنـانو گەشـەپێدانی بەرهـەمی

ئـەدەبیو هونـەریو ڕێگـەی لـە نووسـەرو هونەرمەنـد نـەگرتووە کـە بایـەخ بـە ڕادەی ئیستاتێکی بەرهەمەکانیان نەدەن.
نووسەری بەناوبانگی سۆڤیەتی شۆلۆخۆف دەڵێت: دوژمنـانی ناحـەز لـە دەرەوە دەڵێن: ئێمـەی نووسـەرانی سـۆڤیەت لەسـەر داواو فـەرمانی حـزب دەنووسـین، بـەڵکو بـە پێچەوانەوە هەر یەکێك لە ئێمە بەپێی دڵو دەروونی خۆمان ئەنووسین، دڵیشمان هی حزبو گەلی خۆشەویستە کە بە هونەری خۆمان خزمەتی دەکەین".
لیـنین پێـی وابـوو کـە نابێـت ئـەدەب لـە ڕووی ڕەوشـتی داهێنانـەوە پێشـێڵ بکرێـتو بکەوێتـە ژێـر بـاری دەسـەڵاتی زۆرینـە بەسـەر کەمینـەو هـیچ گومـان لـەوادا نییـە گەمارۆدانی فراوان بۆ دەستپێشکەری شەخسیو ئارەزووی تاکەکەسیو بیرو ئەندێشەو فۆرمو ناوەڕۆك هێجگار پێویستە.
بـە هەڵـە ناچـم کـە بڵێم نووسـەری مولتـەزیم لـە ڕێگای ئیلتیزامێکی هۆشمەندانـەوە ئەبێتە مرۆڤێکی خاوەن بینینێکی سیاسیانە (رۆیـە سیاسـیە)و بەرهەمـەکانی نموونـەی شیکردنەوەی واقیعی ژیانی کۆمەڵن. وەلەبەر ڕۆشنایی هەڵوێستی ئایدۆلۆژیانەی خۆیدا مەسەلەی ئەدەب ئەبێتە بەشێکی گرنگ لە تێکۆشانی گەل، نەك مەسـەلەیەکی تایبـەتی خـۆیی (ژاتـی)، لـەم ڕووەوە لیۆنیـد سـوبولێف وتویـەتی: "ئێمـە هـەموو مافێکمـان وەرگرتـووە تـەنها یـەك هـەق نـەبێ ئـەویش ئەوەیـە کـە نـاتوانین ئـەدەبێکی پروپـووچ بنووسین".
هەروەها نووسەری هاوچەرخی سۆڤیەتی دەڵێت: "ئـەدەبی سـۆڤیەتی پـڕە لـە داهێنـانی هەمـەجۆر، داهێنـانی هونـەریمان هـەبووە وەکـو ڕۆمـانتیکیو دواڕۆژیو هـیچ نـا " الانگيباعيه والمستقبليه واللاشيئيه "، بەڵام ئەم داهێنانانە پاشەکشەیان کـرد، سـەبارەت بە گۆڕانی ئایدیۆلۆژیەتی ئەو بیروباوەڕە سۆشیالیزمانەی کە بڕوامان پێی هەیە".
کەواتە مەسەلەی داهێنانو جۆری فۆڕمو نـاوەڕۆك ئەگەڕێتـەوە سـەر نووسـەر بـۆ خـۆی نەك شتێکە لە دەرەوە بە زۆر سـەپێندرا بێـتو نابێـت لێـی لابـدات. هـەر لـە کۆنـەوەش مایکۆڤسکی وتوویەتی: "ئێمە پێویستمان بە شاعیری زۆر هەیە، بەڵام ئەبێت جیاوازیـان هەبێت لە نێواندا".
جـا نووسـەری خـاوەن بـەهرە لـە ریـزی پـارتێکی سیاسـیدا هـەردەم گەشـە بـە بـەهرەو توانستی داهێنانی خۆی ئەداتو باوەشی گەرمی بۆ ئەکرێتـەوەو سـەر بەرزیـە بـۆ ئـەو

حیزبە کە لەو ڕێگەوە پەرە بە بەرهەمەکانی بدات هەروەکو لینین دەڵێت:"بەهەرە شتێکی دەگمەنە ئەبێ بەشێوەیەکی ڕێك‌و پێك‌و دروست بایەخی پێ بدرێت".

(پیکاسۆ) هونەرمەند بە گیانلەبەرێکی سیاسی ئەداتە قەڵەم کە هەردەم وریایە لە ئاستی ڕووداوەکانی جیهانداو گشتیان کاری تێئەکەن. جا ئەگەر ئەو ڕووداوانە، ڕووداوی جەرگبڕ بن یان ناسك‌و دڵبەجۆش بن".

پیکاسۆ بەرلەوەی ئیلتیزامی هەبێ هونەرمەندێکی کارامە بوو بە چەند قۆناغ‌و قوتابخانەی هونەری تێپەڕی‌و کە بووە هونەرمەندێکی مولتەزیم نەبووە مرۆڤێکی تر، بە جۆری ئلتیزامەکە ڕادەی هونەرەکەی وەکو گەرماپێوێك بهێنێتە خوارەوەو بچێتە قاڵبێکی ترەوە، تەنها ئەوەندە نەبێت کە هونەرەکەی ڕوویەکی تری وەرگرت ئەویش خزمەتکردنی مرۆڤایەتی بوو، بەپێی ئایدیۆلۆژیەتی پێشکەوتوخوازانەی هۆشمەندانە.

یان شاعیرێکی گەورەی وەك لویس ئاراگۆن کە لە سەرەتای دامەزراندنی قوتابخانەی سوریالیزم یەکێك بوو لە ستوونە زلە خوێن گەرمەکانی، بەڵام کە ساڵی ١٩٣٠ ز لە کۆنگرەی (کارۆف) گەڕایەوەو بڕوای بە ڕیالیزمی سۆشیالیست هێنا پاش ئەوەی کە ئەندرێ بریتۆن لە ساڵی ١٩٢٩ دا بەیانی دووەمی خۆی بلاوکردەوەو هەڵوێستی خۆی تیادا دیاریکرد کە هەڵوێستێکی شۆڕشگێڕانەی مولتەزیمە، شۆڕشی چەپڕەوی سەرکێشانەی دوور لە هەموو حیزبێکی سیاسی، چونکە ڕای وابوو کە نابێت هونەرمەند سەر بە هیچ ڕێکخراوێکی کۆمەلایەتی بێت، جا هەر چۆنێك بێت تەنانەت شێوەیەکی شۆڕشگێڕانەشی هەبێت".

وا بزانم ڕایەکەی کاك دڵشاد لەگەڵ ڕای بریتۆن جووتە لە ڕووی نامولتەزیمی هونەرمەند بە پارتێکی سیاسییەوە، هەروەها پۆڵ ئێلواری شاعیری ناسراویش لە ساڵی ١٩٣٨ دا لە بریتۆن جیابۆوەو ئەویش بووە شاعیرێکی مولتەزیم‌و ئەندرێ بریتۆن بە تەنیایی مایەوەو چرای جولانەوەی سوریالی کوژارەیەوەو کۆمەڵەکە هەڵوەشایەوە.

چاکترین بەڵگە کە بەدەستمانەوە بێت ئیلتیزامی شاعیری شیلی مەزن پاپلۆ نیرۆدایە کە ئەبێت چ جیاوازییەك ببینین لەنێوان ئەو کاتەی کە لە دەرەوەی کۆڕی ئیلتیزامدا وەستابوو وەکو شاعیرێك‌و دوای ئەوەی بوو بە شاعیرێکی مولتەزیم، مەگەر جۆرە گۆڕانێکی هەستپێکراو نەبێت لە ڕووی ڕوونبینی‌و داهێنانی هونەری دروستکەرانەو لایەنی مرۆڤایەتی پڕشنگداردا، وە گومان لەوەدا نییە نەك تەنیا هاوبیرەکانی شاعیر

بەڵكو نووسەرە بورژوایەكانیش نێرۆدا بە شاعیرێكی گەورە ئەدەنە قەڵەم. بروسكەی ئاژانسی یونایتید پرێس كە هەواڵی خەڵاتی نۆبڵی ئاداری ساڵی ١٩٧١ ی بڵاوكردەوە چاكترین نموونەیە كە ئیلتیزامە سیاسییەكەی شاعیر نەبووە پاسەپۆرتێك بەرەو ئەوپەڕی خەڵاتەكە وەك بۆچوونەكەی كاك دڵشاد..دەقی بروسكەكە بەم شێوەیە بوو "نیرۆدا كە ئێستا باڵوێزی وڵاتەكەیەتی لە پایتەختی فەرەنسا خەڵاتی (نۆبڵ)ی پێ ڕەوا بینرا، چونكە هۆنراوە هەڵقوڵیوەكانی بە زیندوویەتی خۆڕسك، سەرئەنجامو خەوی سەرجەمی كیشوەرێك بە ژیان دەبەخشنەوە". ئەم بڕیارە گەورە پڕ لە ڕێز لێگرتنەی مەزنی جیهانی وەك شاعیرێك، سەرەڕای وەستانی نووسەرو ڕۆشنبیرە بۆرژواكان دژی ئەم بڕیارە، بە نموونەیەكی هاوچەرخ ئەدرێتە قەڵەم كە نیرۆدا شوێنی " س. ئەلیوتو ئەزرا پاوند"و هی تر ئەگرێتەوە, ئەوەش لە توانستی هونەری ئەوانە كەمناكاتەوە، بەڵكو سەلماندنی هەڵبژاردنی ئەو نموونانەن كە پێداویستییەكانی كۆمەڵایەتیو مرۆڤایەتی ئەیسەپێنێ".

دیسانەوە هەڵوێستی شاعیری شۆڕشگێری سۆشیالیزم "مایكۆڤسكی" گەورەترین بەڵگە بۆ مەسەلەی ئیلتیزام كە بەر لە ئیلتیزام, واتە ساڵی ١٩١٢ چ هەڵوێستێكی هەبوو بەرامبەر شاعیرانی تر كە چۆن لەگەڵ (بۆرلیۆك كرو چینخ و كلینۆف) بەناوی (زللەیێك لە ڕووی چێژی گشتیدا) بەیانێكیان دەركرد تیایدا نووسرابوو: هەر ئێمەین بە تەنیا نوێنەری سەردەمی خۆمان، وشەكانی هونەر كە ئێمە دایئەڕێژین شەیپورێكە زەمانە فووی پیائەكات..ڕابردوو هەناسە بڕە، ئەكادیمیەتو شیعرەكانی پۆشكین لە دروشمەكانی هیرۆغلیفی تەماوی ترن.. لە كەشتی سەردەمەوە (عصر), پۆشكینو دوستویفسكیو تۆلیستۆیو هیتر بخەنە دەریاوە".

ئاخۆ كە مایكۆڤسكی ئیلتیزامێكی پەیداكرد لە شاعیریەت كەوت؟ لێرەدا پرسیارێك ئەكەین مایكۆڤسكی چ دەورێكی بینی لە نوێكردنەوەو پێشخستنی شیعری شۆڤیەتی, نووسەری پێشكەوتنخوازی لوبنانی"حەننا مینە" وەڵامی ئەم پرسیارەمان ئەداتەوە, مایكۆڤسكی لە ڕێگەی توانستی شیعرەكانییەوە كە ئیستاتێكیەتی دروستكەری داهێنەربوو شۆڕشێكی بەرپا كرد بە جۆری ئامرازی گرتەوەو بە ئاوازی هەڵقوڵیوو دیمەنی شیرینی هۆنراوە سەردەمی خۆی بە قسە هێنا".

لـه سـەرەوەش مایکۆڤسـکی لـە ڕووی هونـەری شـیعرەوە لـە پوشـکین بـالاتر نـەبوو، بەڵگەشمان بۆ ئەم بۆچوونە قسەکەی"لینین"ە کە جارێك کتێبێك بە دەست یەکێکەوە ئەبینیو پێی ئەڵێت چ دەخوێنیتەوە؟ ئـەڵێت: مایکۆڤسکی, لینینـیش دەڵێـت: پۆشکین بخوێنـەرەوە، کـە واتـە تاقیکردنـەوەی نووسـەر بەشـێوەیەکی کـۆنترۆلی وشـك بـە ئیلتیزامەکـەوە نەبەسـتراوەتەوە وەك مامۆسـتا دڵشـاد تێیگەیشـتووە، وتـراوە: "هـیچ گیروگرفتی نییە کە هونەرمەند مرۆڤێکی مولتەزیم بێت بـەڵکو بنچینەیەو مـەرجێکی سەرەکییە لـە ژیـانی هونەرمەنـدو هونەرەکەیدا". خـۆ بلـزاك کـە لـە ئاسـتی سیاسـەتدا دووره پـەرێز ئەوەسـتا، هـەموو سـۆزو هەسـتی بـەلای ئـەو چـینە بـوو کـە خـەریکی هەرەسـهێنان بـوو سـەرەڕای ئـەوەش هـەروەکو ئیـنگلس دەڵێـت: شـاکارە نایابـەکانی حەتمیـەتی ئـەم چـینەی"چـینی بـۆرژوا" زۆر چـاك نەخشـە کێشـاو بۆیـە بلـزاك بـە گەورەترین سەرکەوتنی ڕیالیزم دەژمێردرێت".

یا شاعیرێکی وەکو ئەلیوت کە هەرگیز ناتوانێن بیخەینە پشتگوێو لـە بـەهرەی شـیعری کـەم کەینـەوە هـەر لەبەرئـەوەی کـە ڕایـە کۆمەلایـەتیو سیاسـییەکانی پوچـەڵو کۆنەپەرسـتان, مـەحموود دەرویـش کـە شـاعیرێکی پێشکەوتنخوازی مولتەزیمـە دەڵێـت: "ناتوانم شیعری ئەزرا پاوند یاخود ئەلیوت بە شـیعرێکی شۆڕشـگێرانەیان دانـێم، بـەلام دایان ئەنێم کە چەمکێکی شۆڕشگێڕانەیان خستۆتە نـاو شـیعرەوە، واتـا ناگونجـێ شـاعیر لەناو هۆنراوەدا شۆڕشگێر بێتو لە شەقامیشا کۆنەپەرست بێت هـەروەها ناگونجـێ لـە شەقامدا شۆڕشگێڕ بێتو لەناو هۆنراوەدا کۆنەپەرست بێت".

لێرەدا بەشێوەیەکی گشتی نکۆڵی لەوە ناکرێت کە ئیلتیزام بە هیچ کلۆجێك بەرهەڵستی داهێنـانو دروسـتکردنو پێشـکەوتنو پەرەپێـدانیو بەرهـەمی هونەرمەنـدو نووسـەر ناکـات. وە ئەگـەر کـاك دڵشـاد وا بزانێـت، ئیلتیزامـی (هـێمن) بـە حیزبەکەیـەوە جـۆرە ڕەچـێتەیەکی تایبەتییـە ئـەبێ پـەیڕەوی بکـات، بـەلای منـەوە بۆچـوونێکی هەڵەیـە، چونکە شاعیر نەبۆتە ئامرازێك بەدەست ئیلتیزامەوە، ڕاستە "ئـەدیب سـۆپەرمان نییـە، گرامەفۆنیکی یەك دیو نییە، بەس پێکەنینی لەسەر تۆمار بکرێتو ژانو خەمێك کاری تێنەکات، بەڵکو کەسێکی هەست ناسکە بە هەزارو یەك داو بەستراوەتەوە بە مرۆڤایـەتی دەورو پشتو گێتیو گەردوونو هەموو کارەساتەکانیانەوە" دیسانەوە کاك دڵشاد دەڵێت: ئەو ڕووداوانەی کەسێکی ئاسایی نایبینیو هەسـتی پـێ ناکـات ئـەو بـەدی دەکـاتو کـاری

تێدەكات، لە ماوەیەكی كەمدا هەزار جار دەمرێتو هەزارو یەكجار زیندوو دەبێتەوە, بەلای من مافێكی ڕەوای خۆیەتی كە خشتەی پیاوە سیاسییەكان ڕەتكاتەوە". لێرەدا نووسەر ئەدیب بە سوپەرمان دانانێ، بەڵام لە هەمان كاتیشا لە خەڵكی جیائەكاتەوە. ئاشكرایە ئینسانی سیاسی وەك شاعیر تێبینیو ڕای وردو سەرنجی قووڵی هەیە بەرامبەر ژیانو گۆڕانەكانی كۆمەڵ، مانای ئەوە نییە كە ئەبێ شاعیر ڕۆژێ هەزار جار بمرێتو هەزارو یەكجار زیندوو بێتەوە، ئاخۆ (هوشی مێن) كە سەركردەیەكی بە وەجی گەلی ڤێتنام بوو ئەو ڕەوشتانەی كاك دڵشاد بۆ ئەدیبی دەستنیشان كردووە لێی ئەهاتە دی؟! شاعیری فەرەنسی بەناوبانگ پۆل ئێلوار وەڵامی ئەم پرسیارەمان ئەداتەوە: "شیعر نووسینتان نابێتە هۆیەكی ماقوول كە ئێوە خۆتان لە خەڵكی تر جیاكەنەوە".

مامۆستا دڵشاد لە كۆتایی وتارەكەیا دەڵێت: مرۆڤی مرۆڤ شەیدای گوڵە, دڕندەیەتی ئەم گێتیەو... لە پێناوی ژیانێكی مرۆڤانەدا قوربانی بەمرۆڤ دەدات, نەك لەپێناوی لافیتەیەكدا كە ناوی ڕزگاریو ئازادییە، مرۆڤ هەموو مرۆڤ واز لێ بێنێ و لەناوی ببات" وەك بڵێی تێكۆشانی سیاسی هەر حیزبێك خۆخەڵەتاندنو لە خشتەبردنەو ڕەوڕەوەی مێژوو بە فووی ئەدیب ئەكەوێتە گەڕو پەیوەندییەكی دیالیكتیكی پتەوو نەپچڕاو نییە لەنێوان تێكۆشانی پارتە سیاسییەكانو گۆڕانی كۆمەڵگای ئادەمیزاددا، وە بەناوی پەرژوەندی مرۆڤو گرنگی لایەنی هونەری بەرهەم مەسەلەی ئیلتیزام شتێكی پوچەڵەو سەربەستیو بەرەڵایی نووسەر هەموو شتێكە لەم جیهانەدا، بەڵام كە نووسەر ئیلتیزامی نەبێ ئەبێ لەگەڵ كام هێزو بەرە بێت؟! گۆركی وتەنی: ئێوە لەگەڵ كێن ئەی نووسەرەكان، هەڵوێستی خۆتان دیاری كەن!".

رۆژنامەی هاوكاری، ژ٢٥١، ساڵی ١٩٧٥.

چەند سەرنجێك لە تاريكو روون لە بۆچوونێكی مرۆڤانەدا

-٢-

لـە ئەڵقـەی يەكـەمی نووسـينەكانی كـاك دڵشـاد دا ئـەديب جـۆرە ڕەوشـتو ڕەنـگو ڕوخسارێكی تايبەتی پێوەلكاوە لـە چوارچێوەيەكی ڕۆمانسيدا ئەتوێتـەوە، چونكە وەك خـۆی دەڵێـت: سـۆپەرمان نييـە، كەسـێكی هەسـت ناسـكە بـە هـەزارو يـەك پـەت بەسـتراوەتەوە....هـەزارجار دەمريـتو هـەزارو يـەك جار زينـدوو دەبێتـەوە، بـەڵام ئـەم ئەديبە سنوورەكانی مامۆستا دڵشاد ئەشكێنێو داوەكان ئەپچڕێنێو ئەبێتـە پاڵـەوانێكی ئەفسانەيی وەك بڵێی بازووبەندی پێيە، بۆيە "بڕبەندەكان لووسـم ناكـەنو گوريسـەكان منيان پێ شەتەك نادرێتو تەورەكانيش نامبڕنەوە"، بـەم شـێوەو ڕێبـازە كـاكی نووسـەر لەگەڵ هۆنراوەكانی هێمندا دەكەوێتە زۆرانبازیو بە هەموو جۆر ئەيەوێت بـە خوێنـەر بسەلمێنێ كە هێمن شاعيری ئافرەتو جوانييە نەك شـاعيری ئـاوارەيیو تێكۆشـان, بـەلای منـەوە شـتێكی ئاشـكرايە كـە ترازانـی شـاعيرو داپچڕانی لـە مرۆڤايـەتیو دابەشـبوونی شەخسـيەتی بـۆ شـاعيرو مـرۆڤ خـۆی ئەخاتـە هەڵوێسـتێكی كـزو لاواز كـە نـەتوانی شيعرەكەی تەرخان كـات لـە پێنـاوی ئـەو ئامانجانـەی كـە بـڕوای پێهێنـاون هـەوڵيان بـۆ ئەدات، هەروەكو ئيفتيشينكو دەڵێت:"هـۆنراوە ئافرەتێكـە زوو تۆڵـە ئەسـێنێو چـاو لـە درۆ ناپۆشێت"، كە شاعيرێكی وەكـو هـێمن سەرگوزشـتەی خۆيمـان بـۆ ئەگێڕێتـەوە، درۆ لەگەڵ خۆیو خوێنەر ناكات، ئەگەر شـاعيری جوانیو ئـافرەتو جنس بووايـە، ئـەويش وەكو شاعيری بەهرەدارو بليمەت (رامبۆ) ئـەبوو، كـە بـووە بازرگـانێكی گـەورەی كـڕينو فرۆشتنی قوڵەڕەشەكان بە تەواوەتی وازی لە هۆنراوە هێناو تا سـەر خـەريكی بازرگـانی بـووە، مامۆسـتا دڵشـاد بـۆ نموونـە چـەند دێـرە شـيعرێكی هـێمن دەهێنێتـەوەو ئەيكاتـە بنكەی نووسينەكەو بۆچوونەكەی:

شيعرێك هەم توند بێو هەم ورد بێ

يانی شيعری ئەورۆی كورد بێ

"كە شاعير ئەوە ڕوانينی بێت بۆ شيعر وە دوو خەتی بۆ دياری بكات يان بە دوو بابەتی گشتی بزانێت داخوا وەكو شاعيرێك شيعری زۆرتر بۆ كام بابەتيان وتووە!؟ وە ئەگەر بۆ هەردوو بابەتەكە شيعری داناوە ئايا لە كاميانـدا سەركەوتووترو گونجاوترە تيايدا!؟".

لێرەدا ئەم جۆرە پرسیارانە وەڵامی تایبەتی خۆیان هەیە، هیچ مەرجێکی سەرەکی نییە کە شاعیر لە کام بابەت شیعری زۆرتر داناوە بەو ناوە بخوێنرێتەوە، خۆ ئەگەر ئەم مەرجە بکەین بە بنکە ئەوە ئەبێت زۆر شاعیری سیاسی گەورە کە لە کاتی خۆیا زۆربەی شیعرەکانیان دڵداری بوون ئەبێ ببن بە شاعیری دڵداری، ژمارەی هۆنراوە نابێتە پەساپۆرتی شاعیر، چونکە شاعیری وا هەیە واز لە بابەتی کۆن ئەهێنێو ئەچێتە قاوغێکی ترەوە، بەپێی ئەو جۆرە لێکدانەوەیە بێت، ئەبێ بڕوا بە سنوور شکاندنو تێپەڕاندن (تجاوز)ی هونەرمەندو نووسەر نەهێنینو گوێ نەدەینە نوێکردنەوەو داهێنانو دروستکردن. دیسانەوە کە دەڵێت:

"وە ئەگەر بۆ هەردوو بابەتەکە شیعری داناوە، ئایا لە کامیاندا سەرکەوتووترو گونجاوترەو داهێنەرانەترە تیایدا؟ " وا بزانم ئەگەر ئەم پرسیارە لە (هێمن)ی شاعیر بکەیت یەکسەر پێت دەڵێت:

لە شیعرە دڵدارییەکانم، لە جوانی ئافرەتو دیمەنە ڕەنگینەکانی کوردستان، بەڵام بۆ؟!

ئەم پرسیارە پێویستی بە لێکۆڵینەوە هەیەو وەڵامێکی ڕاستو دروستی ئەوێ..

گەر چاوێك بە شیعرەکانی لویس ئاراگۆندا بگێڕین، ڕاستییەکمان بۆ ساغ ئەبێتەوە کە ئەو شیعرانەی بۆ (ئەلیزا)ی خێزانەکەی خۆی دایناون زۆر قووڵترو هەست بزوێنترن لە شیعرە سیاسییەکانی، بەڵام ئاخۆ ئاراگۆن بە چ ناوێك ناسراوە؟! بە شاعیری دڵداری یان شاعیری بەرگری؟ بێگومان ئەوەی ئەم شاعیرە گەورەیە، بناسێت ئەزانێت چ دەورێکی باڵای بینی لە بەرگری کردنی گەلەکەیو جەنگان دژی سوپای نازی "هۆنراوە کورتەکانی بە ئاسانی ئەنووسرانەوەو ئەو دەستو ئەم دەستی ئەکردو زوو لەبەرئەکرانو لە ئێستەگەکانی ڕادیۆی دژ بە فاشیستەکان بڵاو ئەکرانەوە"، یا شاعیرێکی وەك (ناقم حکمت) ئەبێت شاعیری خێزانو منداڵەکانی بێت، بە سۆزترین هۆنراوەکانی ئەو بابەتانەن کە لەباری ژیانو چۆنیەتی زروفی خێزانەکەی ئەدوێن، گەرچی ئەم گیروگرفتەی کە شاعیر دووچاری بووە بەشێکە لە هی گشتی کە گەلو مرۆڤایەتییە و جیا ناکرێتەوە، بەڵام شاعیری مرۆڤایەتی (ناقم حکمت) بە شاعیرێکی ئینسانی ناوی دەرکردووە... خۆ ئەگەر سەیری شیعرەکانی گۆران بکەین ئەبینین زۆربەیان دڵداریو وەسفی سروشتو بابەتی ترن، وە سەرکەوتنی زیاتری لە شیعرە سیاسییەکان وەدەسهێناوە، کەواتە وەك کاك دڵشاد بۆی چووە شاعیرێکی ڕۆمانتیکییەو

بەس، لێرەدا من نامەوێ بچمە بنەوانی ڕایەکەی کاك دڵشادەوەو لە کاکڵی نووسینەکەم دەرچم هەروەك مامۆستا کاکەی فەلاح بەجێ دێڵمەوە:چاوەڕوانی ئەم کاتەم کە مامۆستا دڵشاد ڕاستی بۆچوونەکەی خۆی بۆ خوێنەران ساغ ئەکاتەوە.

بێینەوە سەر هێمن‌و شیعرەکانی مامۆستا دڵشاد دەڵێت: هەر خوێندەوارێك "تاریك‌و ڕوون" بخوێنێتەوە کە دیوانی هێمنی کوردستانییەو داینـاوە بـە "گوڵبـژێرێك لـە شیعرەکانی", یەکسەر تێدەگات کە هێمن شاعیری ئافرەت‌و جوانییە پێش ئەوەی شاعیری هیچ شتێکی تر بێت, وەلاوازی گەر تەشبیە بکەین بە نەخۆشی شیعر ئەوە بە پێچەوانەی شیعرە ناسکەکانی, شیعرە سیاسییەکانی زۆربەی لەرزو تایانەو خۆنادەن بە دەست شیفاوەو, لەسەر نوێنی ڕووکاری‌و قووڵبوونەوە تەنیا دەنگی لافیتەیی بە شەکەتی‌و خەستەیی دەمێننەوەو داهێنانی نوێیان کەم تێدا دەبینین، لە کاتێکدا کە شیعرەکانی بۆ ئافرەت‌و جوانی‌و ئیحساسی لانەوازی مرۆڤ لەم زەمینەداو ناسکی تەعبیر تا دێت قووڵترو فراوانتر دەبن جگە لە هەندێکیان کە ئەویش شتێکی ئاساییەو مەرج نییە هەموو بەرهەمی شاعیرێك برنجی بێت‌و لاوازی نەبێت لە بابەتێکدا" وەك دەرئەکەوێت کاکی نووسەر ڕایەکەی خۆی بە ڕای زۆربەی خەڵکی وریا تێدەگات‌و گەشتێك بەناو "تاریك‌و ڕوون"دا دەکات، بەڵام کام گەشت‌و کام هۆی گەشت کردن‌و کام بۆچوونێك!؟

بەر لە هەموو شتێك ئەبێ ئەوە بزانین کە ڕۆشنبیری‌و هونەرو ئەدەب، لە واقیعی پێشکەوتن‌و شارستانییەتی گەلان جیا ناکرێتەوە، وە کات‌و شوێن کارێکی گەورە ئەکەنە سەر ئەدەب، وە ئەدیب پەیوەندیەکی دیالیکتیکی پتەوی هەیە بە کات‌و جۆری پەیوەندی کۆمەڵایەتی‌و ڕێگەی بەرهەمی پیشەسازی‌و کشتوکاڵ‌و پەیڕەوکردنی هەرجۆرە پرۆگرامێك لە ڕەخنەگرتن‌و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی کە واقیعی ناوبراو پێشێڵ کات، دوورە لە قوتابخانەی ڕەخنەگرتنی مارکیسیزمانە، بۆیە دەڵێم نووسەری خۆشەویست لە شیکردنەوەی شیعرە سیاسییەکانی هێمن سەرنەکەوتووە، چونکە هەر دیوێکی شیعرەکانی خستۆتە بەر ڕووناکی بەڵام دیوەکانی تری چاوی لێ پۆشیوە..ئەبووایە چاوێك بە نووسینەکەی هێمندا بگێڕێت، کەمێك ڕەچاوی باری کۆمەڵایەتی‌و سیاسی کوردستانی ئێران‌و ڕادەی خوێندەواری‌و ڕۆشنبیر گەلی کوردی بکردایە، دکتۆر عیزەدین ڕەسووڵ باسی سەردەمی گەشانەوەی ڕۆژنامەگەری کوردی

ئەکاتو ئەڵێت:"سەردەمی مەهاباد، ئەو سەردەمەیە کە بەر لە دامەزراندنی کۆماری کوردستانو لەماوەی دامەزراندنییەوە بۆ ساڵێك لە مەهاباد دەست پێئەکات کە بەراستی بە ماوەی گەشانەوەی ڕۆژنامەگەریو چاپەمەنی کوردی ئەژمێردرێت، لە ناوچەیەکدا کە پێش ئەو کاتە هیچ مافی وەی نەبوو سەربەست بێت لە دەرکردنی وشەی کوردی بەرەو ڕووناکی" ماوەیەکی زۆر کەم نەبێت ئەویش لە ناوچەیەکی بچووك نەك هەموو کوردستانی ئێران جا کەی گەلی کورد سەربەستیو خوێندەواریو خوێندنی بە زمانی (زگماك)ی خۆی بە خۆوە دیوە؟! (هێمن)ێك لەو قاوغەدا سەری دەرهێنابێو وەك شاعیرێکی سیاسی ئەبێ شیعرەکانی چۆن بن؟! یا ئەبی ئەو شاعیرانە کە سەردەمی هێمنو دوای ئەو شیعری سیاسییان وتبێت ڕادەی داهێنانو هونەری شیعریان چۆن بێت؟! ئاخۆ هێمن دواکەتووە لە کاروانی ئەم جۆرە شیعرەدا؟! ڕاستە هەر شاعیری ئافرەتو جوانییە؟!

با منیش گەشتێك بکەم بە دیوانەکەی شاعیرداو لەبەر دەرگای (کوردم ئەمن)دا بوەستمو سەرێك لە شاعیرو شیعرەکەیدا خوارکەمەوە، تا بزانین ئەگەر سەرەتایەکی پتەوو سەرکەوتوو بێت بۆ ئەبێ شیعرەکانی تری پووچەڵ بن؟! کە شاعیر دەڵێت:

گەر لە برسانو لەبەر بێ بەرگی ئیمڕۆ ڕەق هەڵێم

نۆکەری بێگانە ناکەم تا لەسەر هەردم ئەمن

من لە زنجیرو تەنافو دارو بەند باکم نییە

لەت لەتم کەن، بمکوژن، هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن

کاك دڵشاد تەنیا دێرێك هەڵدەبژێرێت:

ئاشقی چاوی کەژاڵو گەردنی پڕ خاڵم نیم

ئاشقی کێوو تەلانو بەندەنو بەردم ئەمن

"هەموو خوێندەوارێك دەزانێت ساڵی ١٣٢١ گوتویەتی" ئەوەی سەرەوە دوو دێڕە لە یەکەم شیعری دیوانەکەی کە کردیان بە خوێنی سیاوەحش بەسەر ئەو خەڵکەوە" دیسانەوە دەڵێت: قسەیەکی زۆر بێ تامو بێ ئیحساسی مرۆڤانەیە". ئەبووایە کاك دڵشاد سەرنجی لە ساڵی دانانی شیعرەکە بدابایە ئەوجا "نەعلەتی لە هەزار کیوو تەلانو بەرد بکردایە، کە مرۆڤ...ئافرەت...خۆشەویستی تێدانەبێ" ئەم شیعرە ئەگەڕێتەوە ئەو سەردەمەی کە (هێمن) چووە ڕیزی کۆمەڵەی (ژ.ك)و بووە بە شاعیرێکی ئەوتۆ کە ئەو

حەلە وا لە سیاسەت گەیشتبوو, کەپیاوی سیاسی ئەبێ دووربێت لە شیعری دڵداریو باسی جوانی، تووشی بینینێکی سۆفیانە ببوو، وابزانم ئەم جۆرە بیرو رایانە نیشانەی ڕادەی ڕۆشنبیری شاعیرە، کە زۆر کەس لە قۆناخێکی تایبەتییەوە بچنە قۆناخێکی تر، شتی نوێ بە وشکی وەرئەگرنو زۆر چاك لە مەسەلە نوێیەکە ناگاتو لەوانەیە تووشی هەڵەو دوورکەوتنەوەو لادانیش ببێ لە هێلی مەسەلەکەوە، بەلام ئاخۆ ئەو ساڵەی کە ئەم شیعرەی تیا دانراوە، واتا ساڵی ١٩٤٢ چ قۆناخێکە لە واقیعی میللەتەکەمان؟! ئایا ئەم شیعرە ماقوولترو پڕشنگدارترە، یا ئەی ڕەقیبی (دڵدار) کە دکتۆر مارف خەزنەدار بە (مارسلیز)ی نەتەوەی کوردی دائەنێ..خۆ ئەگەر بە پێی بیروڕای ئەمڕۆی هەڵسەنگینی ئەبینی لە ڕووی فۆرمو داڕشتندا شیعر نییە، بەڵکو تۆپەڵە قسەیەو لەسەریەك داندراوە بڕوانە چ دەڵێت:

ئەی ڕەقیب هەر ماوە قەومی کورد زبان

نایشکێنێ دانەیی تۆپی زەمان

کەس نەڵێ کورد مردووە کورد زیندووە

زیندووە قەت نانەوێ ئاڵاکەمان

لە دواییدا دەڵێت:

ئێمە ڕۆڵەی (میدیا)و (کەی خەسرەو)ین

دینمانە.. ئایینمانە نیشتمان

چ لایەنێکی هونەریت بەرچاو ئەکەوێت لەم سروودەدا؟! سەرنجێك لە داڕشتنی وشەکانو قاڵبی شیعرەکە، سەرنجێ لە بیرو باوەڕی شاعیر, ئێمە ڕۆڵەی (میدیا)و (کەی خەسرەو)ین...لە هەموو ڕوویێکەوە پووچەڵ ئەکرێتەوە، کە ئەو شیعرە نییە کاك دڵشاد بەدوایا دەگەڕێت، بەلام لە سەرەوەش بۆتە شیعرێکی شۆڕشگێڕو تەقلیدێکی نەتەوایەتی، کەم ئاهەنگو موناسەبەت هەیە ئەم سروودە نەوترێتو خەڵکەکە بە جۆش نەهێنێ، کەواتە لێرەدا بۆمان هەیە پرسیارێ بکەینو دووربین لە هەر جۆرە لایەنگیرییەكو داتاشین بۆ لایەك، (کوردم ئەمن) شیعرترە یا (ئەی ڕەقیب)؟, هەرچەندە هێمن پێش دڵدار ئەم شیعرەی گووتوەو هەر شیعرەش زروفێکی تایبەتی خۆی هەیە، بەلام گەر هۆنراوەکەی هێمن کرابێتە (خوێنی سیاوەحشو قسەی زۆر بێ تامو ئیحساسی مرۆڤانە بێت) ئەبێ (ئێمە ڕۆڵەی میدیاو کەی خەسرەوین) چ بێت،

ڕۆڵەی پاشایان، یا ڕۆڵەی کاوەی ئاسنگەر؟! لەسەرەوەش نابێ لە نرخی سرودەکە کەم کەینەوە، چونکە دەوری خۆی بینیوەو هێشتاش بەردەوامە.
جا ئەبێ بە پێی زروفو واقیعی گەل بەرهەمی نووسەر هەڵسەنگێنینو لە مەحەکی بدەین. مەسەلەکەش زۆر ئاشکرایە کە شیعری سیاسی زاتییەتی کەم تیایەو شاعیر بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ ئەچێتە ناو واقیعی ژیانەوەو موعاناتی توندو تیژو ژانی خەمو پەژارەکانی جۆرە شەقڵێکی تایبەتی ئەبەخشن بە شیعرەکانی کە ڕەنگو ڕوخساری شێوەی خگابی حماسیو ڕاستەوخۆیان پێوە دیار بێ.
وا بزانم هەر بە تەنیا شیعرە سیاسییەکانی هێمن لەو چوارچێوەیەدا ناخولێنەوە، بەڵکو زۆربەی شاعیرەکانمان ئاوانو لەوانەیە هێمن لەوان پێشکەوتووتر بێت لە داڕشتنو مەرجی هونەری شیعردا. وە ئەگەر مەبەستی مامۆستا دڵشاد شیعری لافیتە بێت، گوایە شیعرەکانی هێمن زۆربەی لەرزو تایانەو خۆ نادەن بە شیفاوە، ئەمەوێ لە کاك دڵشاد بپرسم کام شاعیر شاعیر ڕەنگی لافیتەیی بە شیعرە سیاسییەکانییەوە نەلکاوە، چ شاعیرە مردووەکانمان چ زیندووەکانمان، با لێرەدا بەراوردێك بکەین لەنێوان شیعرەکانی هێمنو شاعیرانی تردا. تا خوێنەری خۆشەویست لە ڕایەکانی کاکی نووسەر بگەنو گەر بە گوێی ئەو بکەین ئەبێت شیعرە ساسییەکانی زۆربەی شاعیرەکانمان توڕ دەینە دەریاوەو سیاسەتو شیعری سیاسی بە نەعلەت بکەینو نەڵێین شیعری سیاسیمان هەیە. بۆ نموونە (داری ئازادی)یەکەی بێکەس کە بەرزترین شیعرە سیاسییەکانی شاعیرەو لە کاتی خۆیا تەقینەوەیەکی گەورە بووە لە جوولاندنی هەستو نەستی ڕۆڵەکانی گەلی کوردو جۆرە تینو جۆشێکی بەخشیوە بە بزووتنەوەی شۆڕشگێڕی نەتەوەکەمان، بێکەس دەڵێت:

داری ئازادی بە خوێن ئاو نەدرێ قەت بەر ناگرێ

سەربەخۆیی بێ فیداکاری ئەبەد سەرناگرێ

لە دواییدا دەڵێت:

نێرو مێ هەر دوو بە جووتە بۆ وەتەن هەوڵێ نەدەن

دوورە دەرچوونی لە دیلی مەل بە باڵێ نافڕێ

ئەم هۆنراوە، دێڕەكانی شەقڵێكی ڕاپۆرتییان پێوە دیارەو بریتین لە دروشم‌و لافیتەی وەرگیراو وەكو: "الحریه شجره تسقی بالدماو", (الاستقلال یؤخذ ولایعگی), دیسانەوە دوو دێری لە جەمیل صدقی زەهاوی وەرگیراوەو كراوەتە كوردی:

یرفع الشعب فریقان اناث وذكور

وهل الطائر الا بجناحیه یطیر

دێڕەكەی دوایی: یشهد التاریخ علی قدم الصداقه الكردیه — العربیه.

ئەم هۆنراوەی (بێكەس) نەوتی كڵپەی تێكۆشانی گەلەكەمان بوو لە مانگرتن‌و خۆنیشاندان‌و ڕاپەڕینەكانی، ئەگەر بێكەس نركەی بێت‌و بڵێت:

پیاو ئەبێ بۆ سەندنی حەققی لە كووشتن سڵ نەكا

هەر بڕوخێ بەس نییە تاكو نەسێنرێ نادرێ

(هێمن) لەوێ تێپەڕ ئەكات‌و شۆڕشگێڕانە دێتە دەنگ‌و لە هاڕژنە ئەدات‌و ئەڵێت:

توخوونی دوژمنی بەد كارە نابین

كە سووتاوە دەسی ئێمە بە پشكۆ

زمانی ئێمە گەر نازانێ دوژمن

دەبێ حاڵی بكەین ئەو جار بە بڕنۆ

لە پێشماندایە دواڕۆژێكی ڕووناك

ئیتر ناخورێ هەقی ئێمە بە فیڕۆ

مەهاباد ١٩٤٥

كەمێك لەم چەند دێرەی (دوا ڕۆژی ڕووناك) ووردبینەوە كە شاعیر بەر لە (بێكەس)یش دایناوە، ئەگەینە ئەنجامێ كە (هێمن) پێش بێكەس كەوتۆتەوەو شیعرە (سیاسییەكانی) ئەو زۆر باڵاترن لە هی بێكەس‌و شاعیرانی تر یا (ئازاری خوا)یەكەی ئەحمەد هەردی كە لە گۆڤاری بڵێسە بلاویكردۆتەوەو ئەم پێشەكییەی بۆ نووسیە: "ئەمە یەكێكە لەو هەڵبەستە شۆڕشگێڕانەی كە لە دەمی پاشایەتی كۆنی ڕماودا گۆرانی سەردەمی هەموو ئازادی پەروەرێك بوو، یادێكی بە سۆزی خەباتی خوێناوی هەموو چینە نیشتمانییەكانی گەلی پێوەیە كە ئەبێ هەموو كاتێ بە شانازییەوە گۆرانی ڕێگای كاروانی خەباتمان بەسەر دەمەوە بێ":

ئازادی خوای کوردین ئێمە

شورەی پۆڵاو بەردین ئێمە

پشتی جوتیاری زەبوونین

ئاڵای بەرزی چوونیەك بوونین

شیری دەستی لێقەوماوین

لە ڕووی زوڵما هەڵکیشراوین

ئاغاو بە گزادانی زۆردار

جەردەی گیانی کوردی هەژار

خوێن خۆری ئەم نیشتمانەن

ئاڵەتی دەستی بێگانەن

ڕوژی خۆی گیانیان دەردێنین

تۆڵەی گەلیان لێ ئەسێنین

ئەمەش نموونەی شیعری شاعیرێکی هەڵکەوتووی کورد (هەردی)یە کە هەمان ڕەنگو ڕوخساری هەیە:

ئەو گەلەی لە خەوا ڕاستی بۆتەوە

نابەزێ لە ڕێی ئەم ژیانەدا

قاچی ڕۆڵەکەی گەر بە کۆتەوە

هەڵوەرێت لە ناو بەندیخانەدا

ئایا کاك دڵشاد چ جۆرە داهێنانێكو بەهایەکی هونەری ئەبینێ لە هۆنراوە سیاسییەکانی بێکەسو هەردیو دڵزارو زیوەرو دیلانو شاعیرانی تر، هێمن لەم نیعەتە بێبەشەو، لە ڕیزی شاعیرەکانی دەوری خۆی ناوەستێت.

هێمن لە شیعرە کۆمەڵایەتییەکانیشی لە پێشەوەی شاعیرەکانمان وەستاوەو شارەزایانە چارەسەری دەردەکانی کۆمەڵی کردووەو بەهرەی شیعری خۆی لەگەڵ بیروباوەڕی پێشکەوتنخوازانە تێکەڵاو کردووە، کە ئەو حەلە شاعیرەکانی کوردستانی عێراق دووربن لەم جۆرە بیرو باوەڕانە وەکو لە (وتووێژی کچو کوڕ)دا دەرئەکەوێت، کوڕ:

دیدە گیان کچی کوردی ژیکەلە

داوێنی پاکت دوور بێ لە پەڵە

(لینین) ڕاپەڕی ماڵی چارشێوا

تۆ هێشتا حەپسی لەژێر چارشێوا

لە گوێن (ژاندارک) هەستە وەك مەردان

دوژمن وەدەرنێ لە خاکی کوردان

بەراوردێك لەگەڵ هۆنراوەکەی (بێکەس) (نەسرین دەمێکە داخت لە دڵمە گیرودەو بەنیدت زیانو زوڵمە).

هەرچەندە شیعرەکەی هێمن کۆنترە، بەڵام لە ناوەڕۆكو فۆرمدا سەرکەوتووترە لە شیعرەکەی بێکەس، (هێمن)یش نکۆڵی ناکات لەوەی کە گۆڤاری گەلاوێژ ڕۆڵێکی باشی یاری کردو لاوەکانی فێری کوردی خوێندنەوەکرد، لە ڕێگەی ڕۆشنبیرانی عێراقەوە چاوی بە شیعرەکانی بێکەسو پیرەمێردو ئەحمەد موختارو حەمدی کەوتووە. بەڵام شیعرە سیاسییەکانی هێمن بە پێی زروفی ئەو کاتە لە هی شاعیرانی تر نزمتر نەبووە. بەڵام لە سەرەوەش مامۆستا دڵشاد بە چاوێکی تر شیعرەکانی یەکلا دەکاتەوەو خەتێکی زل بە سەر هەموو شیعرە سیاسییەکانی دائەهێنێو لە (تاریكو ڕوون)دا دەریان ئەکاتە دەرەوە، چونکە (قسەی کتێبنو لافیتەن)، ئەبووایە بڵێت قسەی ڕۆژنامەن (حکی الجرائد) عەرەب وتەنی، نەك کتێب، تا ئێستا وا یەکەم جارە قسەی کتێب بکەوێتە بەر داسی نووسەر، ئەبێ نووسینی کاك دڵشاد شیاوی ئەوە نەبێ بچێتە ناو کتێبانەوە، چونکە نووسینی کتێب سادەو ڕەشۆکییە نووسەرە برژوایەکان زۆرجار گاڵتە بە ڕۆژنامە ئەکەنو ئەڵێن قسەی ڕۆژنامەکان، گوایە قسەکانی وان ئەتەکێتو شێوازێکی تایبەتی هەیە، پایەی سنووورداری پێوە دیارە، بەڵام وا ئێمە کتێبیشمان بۆ زیاد بوو، ئیتر شاعیری بەهرەداری گەورەی عەرەب (المتنبی) زۆر بە هەڵە چووە کە وتوویەتی:

"وخیر جلیس فی الزمان کتاب" واتا چاکترین هۆگر لە دونیادا کتێبە.

هەروەها کاك دڵشاد دەڵێت: تەنانەت بەرامبەر چینە زەبوونەکانیش هەڵوێستی لاتەریکی وەردەگرێتو دەڵێت:

تا بە داسی دەسی ئەو پالە بە کارەی کورد

دڕكو داڵی سەرەڕێ گشتی نەدروێن دەگریم

هەموو شاعیرێك دەتوانێت بگری، زۆربەشیان دەتوانن خەڵکی بخەنە گریان گەر مەسەلەکە هەر (سۆز) بێت بە تەنیا، بەڵام کەم شاعیر دەتوانێت هەنگاوێك پێش خەڵکەکە بکەوێتو ڕابەر بێت بۆ ژیانێکی بێ گریانو چەوساندنەوە"

گریانی شاعیر، گریانێکی بێ دەسەڵاتانەی ڕاستەقینە نییەو ڕاکردنێك نییە لە ژیاندا وەك نووسەر تێیگەیشتووە، چونکە پێناسەکەی شاعیرو شیعرە شۆڕشگێرەکانی چاکترین بەڵگەن بۆ ڕەتکردنەوەی ئەو بۆچوونەی ئەدرێتە پاڵ شاعیر، وە گەر شاعیرێکی جیهانی ئەمەی بگووتبایە ئەوە ڕوویکی تری وەرئەگرتو ئەچووە قالبێکی ترەوە، بەڵام مادام هێمن گوتوویەتی، ئەوە شتێکی ترەو، مەبەست چەسپاندنی نا شاعیریەتی (هێمن)ە لە ڕووی سیاسییەوە. کەچی شاعیری یۆنانی وەکو (منلاوس لاورس) لە نامەکەیدا بۆ (ناقم حکمت) شیعرەکەی مۆرکێکی مرۆڤایەتی وەرئەگرێتو ئەچێتە ڕیزی شاکارە بە نرخەکانی شاعیرە ئینسانییەکانی جیهان، لاورس دەڵێت:

پێناکەنمو

هەرگیز پێناکەنین

هەتا فرمێسکی جیهان نەسرێتەوە

*　　*　　*　　*

(ناقم) کە سبەی

زنجیرو کۆتەکەنمان ئەپچڕێنین

ئەو حەلە دێم بۆ دیدەنیتو

بە یەك ئەگەینەوە

وە ئەگەر کاك دڵشاد، وا بزانێت شاعیرەکانی ئەمڕۆ، وە بەتایبەتی لاوەکان, سنووری شیعری لافیتە داریان شکاندووە، ڕاستی بۆ نەچووە، بەڵکو ئەتوانم بڵێم کام شاعیری لاو خۆی بە خاوەن بەهرەو داهێنانو نوێکردنەوەی دەزانێ، گەر بە چاوێکی ورد سەیری شیعرەکانی بکەیت ئەبینێ ئەم دیاردەیە بە زەقی خۆمان بۆ دەرئەخات، بۆ نموونە چەند دێرێکی شاعیرێکی لاوی بەهرەدار ئەخەمە بەرچاو، کە هیچ لایەك نکۆڵی لەپێشکەوتنی هونەری شیعری ناکات کە (شێرکۆ بێکەس)ەو دەڵێت:

تەنیا لە لوولەی تفەنگا

ئازادی چاوی هەڵدێنێ

هەق بانگ ئەدا

تەنیا هەر لە ئاستی چەکا

داگیرکەر ملی کەچ ئەکا

ئەم هۆنراوە دروشمێکی سیاسییە، وتەی ماوتسی تۆنگە کە دەڵێت:"لە لوولەی تفەنگا دەسەڵاتی ناوەندی سەر هەڵئەدا"

تەنیا هەر لە ئاستی چەکا

داگیرکەر ملی کەچ ئەکا

هەمان مانای یەکەم ئەبەخشێ.

وەکو دەرئەکەوێت نووسەر ئەیەوێت وا لە خوێنەر بگەیێنێ، ئا ئەمەیە مەسەلەی ئیلتیزامی شاعیرو پووچەنی شیعرە سیاسییەکانی، گەر (هێمن) سیاسی نەبووایە ئێستا شاعیرێکی تر بوو، وا ئەزانێت هەر تەنیا شیعرە سیاسییەکانی (هێمن) ئەو رێچکەیان گرتووە, نەك شیعری گشت شاعیرەکانمان، بگرە شاعیرانی گەلی عەرەبیش سەرەڕای جیاوازی واقیعی ڕۆشنبیری‌و هونەری‌و ئەدەبی هەردوو نەتەوە، محمد الجزائری دەڵێت: پاش ئەوەی بڕگەیەك لە شیعری شاعیرێکی عەرەب ئەهێنێتەوە" ئەم بڕگەیە زیاتر لە بەڵگەیێکمان ئەدا بە دەستەوە کە شیعری زۆربەی شاعیرەکانی عێراق سەرەتایەتی‌و شەقڵی پەخشان‌و ڕاستەوخۆیی‌و لافیتەییان پێوە دیارە.. شیعرەکانی زۆربەی شاعیرەکانمان بە دوای شۆڕشی چواردەی تەمموزی ٥٨ کەوتبوون‌و هانە هانکیان پێوە نووسابووو پەیڕەوی نووسینی سیاسییان دەکرد".

هەروەها سعدی یوسف دەڵێت: "ڕێبازی سیاسی ئاشکرایە، بەڵام لە دەرەوەی هۆنراوەدا، کە کارێکی هونەرییە، ئەمەوێ بڵێم سیاسەت وەك چەمکێك‌و چالاکییەك‌و زەمینەیەك، هێشتا لە هۆنراوەدا بە شێوەی بیروباوەڕ خۆی نیشان ئەدات، نەك بە شێوەی ناوەڕۆکی هونەرانە، واتە پەیوەندی نێوان سیاسەت‌و شیعر نەگەیشتۆتە قۆناغی تەمسیلکردن".

وە گەر ئەوە باری شیعری سیاسی شاعیرانی عەرەب بێت ئەبێ باری شیعری ئێمە چۆن بێت، بە تایبەتی ئەو هۆنراوانەی چارێکە سەدەیێك زیاترە دانراون‌و ڕۆڵی خۆیان بینیوەو چوونەتە دەفتەری (شیعری کوردی)مانەوە, گەر بە پێی بیروباوەڕی سەردەم‌و پێشکەوتن‌و گۆڕانی شیعری ئەمڕۆ، هۆنراوەی سیاسی هەڵسەنگێنین، ئەبێ نەك شیعر، بەڵکو هەموو کەلەپووری نەتەوایەتیمان بسووتێنین‌و لەبەر نەبوونی سامانی

نەتەوایەتیمان (ڕەق هەڵگەڕێین)..بۆیە ئەبینین "نووسەرە سۆڤیەتییەکان بە پێی نەریتی وڵاتەکەیان سەردەمو پایەی شیعری خۆیان ئەپێون".

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ٢٥٢، ساڵی ١٩٧٥.

چەند سەرنجێك لە تاریكو ڕوون لە بۆچوونێکی مرۆڤانەدا

- ٣ -

مامۆستا دڵشاد لە وتاری سێیەما دەڵێت: هێمن تووشی (دەردە ڕۆژهەڵاتی)یێکە دەبێت کە ئەویش کەس پەرستییە، کە زۆرجار ئەو دەردە بەرژەوەندی گشتی کۆمەڵانی خەڵکی لەژێردا دەپڵیشێتەوە وا دەبینی کە پێشەوابوونی وەکو سەر کۆمارێك یان وەکو ڕابەرێك بەسە بۆ ئەوەی هەموو خەڵکی بگەنە ئامانجو ئاواتەکانیان:

میللەتی ئێمە هومێدی زۆر بە کاری پێشەوایە

لە کاتێکا کە من دژی کەس پەرستی (عبادە الفرد)م، بەڵام نابێ ئەوەمان لە بیر بچێ کە ئەو ڕۆژەی هێمن بەو ڕێبازە هەنگاوی ئەنا، بە دەیان پارتییە پێشکەتنخوازە چەپڕەوەکان تووشی ئەم نەخۆشییە هاتبوون ئاخۆ کەی ئەم دەردە چارەسەکرا؟! ئێستا ئەم دەردە لە ناو بزوتنەوەی گەلانا باوە یاخود نا؟! ئەگەر هێمنێك چەند دێڕێك شیعری بۆ پێشەوا قازی وتبێت زۆر نەڕۆیشتووەو لە خەت لای نەداوە کە بە هەڵەیەکی گەورەی دابنێین، جگە لەوە کە پەیوەندییەکی گیانیو سیاسی هەبووە لەنێوان هەردووکیانا، سەرەڕای دەوری پێشەوا قازی لە دروستکردنی کۆماری مەهاباد، ئەگەر (هێمن) تووشی ئەم دەردە بووبێت ئەبێ بە مایکۆفسکی بڵێین چی کە لە ساڵی ١٩٢٤دا شیوەنێك بۆ لینین دادەنێتو دەڵێت:

ئەگەر منو هاوارەکانم پێشێل کراین

نەفرەت لە ئاسمان ئەکەمو

بۆمبایەک بە (کرملین)

ئەدەمو هاوار ئەکەم بروخێ

کۆمیتەی ..

مامۆستا دڵشاد له ئه‌ڵقه‌ی پێنجه‌مدا نوسیوویه‌تی: كاتێك شاعیر بۆی هه‌یه خۆشه‌ویستی بۆ ئافره‌تێك یان كه‌سێك له ته‌ك خۆشه‌ویستی بۆ نیشتمان‌و گه‌ل‌و شته‌كانی تر دابنێت‌و پێكیانه‌وه ببه‌ستێ كه په‌یوه‌ندییه‌كی جه‌ده‌لی (ماددی) بدۆزینه‌وه له‌نێوانیانداو دیاری بكات‌و بیكاته مه‌ركه‌زێكی به‌هێز بۆ پێكه‌وه لكاندنی هه‌ردوو خۆشه‌ویستییه‌كه "واته خۆشه‌ویستی بۆ زاتێك له‌گه‌ڵ خۆشه‌ویستی بۆ كۆمه‌ڵێك یا نیشتمانێك" له دواییدا بۆ چه‌سپاندنی ئه‌م ڕایه‌ی نموونه‌ی شیعری شاعیری نه‌فره‌تلێكراو بودلێر ده‌هێنێته‌وه، له‌پاشا باسی جێگای چینایه‌تی شاعیرو ئیلتیزامی فیكری‌و ته‌نزیمی‌و سه‌ره‌ڕۆیی‌و سامكردن له هه‌ندێ شتی دیاریكراو ده‌كات‌و ده‌ڵێت: هێمن شاعیرێكی بورجوای چاوكراوه‌یه.

لێره‌دا ده‌مویست كاكی نووسه‌ر (بودلێرێك) نه‌كاته ڕه‌مزێك‌و نیشانه‌یه‌ك بۆ شیكردنه‌وه‌ی شیعره‌كانی هێمن‌و بیرو باوه‌ڕه‌كانی شاعیر، چونكه بودلێر وه‌كو شاعیرێك، بیروڕاو هه‌ڵوێستی له هی هێمن پێشكه‌وتنخوازترو شۆڕشگێڕتر نه‌بووه كه بیكه‌ینه وێردی سه‌رزمانمان‌و شاده‌ی پێی بینین‌و داوا له شاعیرێكی وه‌كو هێمن بكه‌ین كه په‌یڕه‌وی ئه‌و بكات، ڕاسته بۆدلێر شاعیرێكی خاوه‌ن به‌هره‌و هونه‌رمه‌نده، به‌ڵام "زامه‌كان‌و برینه‌كانی‌و ته‌مه‌ڵی‌و به‌سوودی‌و په‌ككه‌وتنی خۆی له ده‌روونی ئه‌م سه‌رده‌مه پڕ له كاری به‌رده‌وامدا ده‌رئه‌خست".

شاعیری گه‌وره‌ی ئه‌ڵمانیا گۆته ده‌ڵێت: هه‌موو هۆنراوه‌ی كات‌و زروف‌و له واقیع وه‌رگیراون‌و له‌سه‌ری بنیاتنراون‌و له ناویا چه‌سپاون هیچ كاریشم به‌سه‌ر ئه‌و هۆنراوه نییه كه له‌سه‌ر هیچ ڕاست ئه‌بێته‌وه" كه‌چی بۆدلێر به پێچه‌وانه‌وه ده‌ڵێت: "هۆنراوه‌ی ڕاسته‌قینه ئه‌و هۆنراوه‌یه كه ته‌نیا له‌به‌ر خۆشی نووسینی هۆنراوه‌كه وتراوه" ئه‌م جۆره ڕایه‌ی بۆدلێر له‌گه‌ڵ ڕێبازی هونه‌ر بۆ هونه‌ره‌و ئه‌ده‌ب بۆ ئه‌ده‌ب لێكئه‌داته‌وه دوور له شه‌قامی كاروانی گه‌ل ئه‌وه‌ستێت‌و له دووره‌وه سه‌یری قۆناغی ژیان ئه‌كات.. "ئێمه كه گوێمان له گۆرانییه‌كانی پۆل رۆبسن ئه‌بێت تێده‌گه‌ین چ خزمه‌تێكی گه‌وره‌ی مه‌سه‌له‌ی ئاشتی‌و مرۆڤ ده‌كه‌ن، هه‌رچه‌نده پوخته‌ی گۆرانییه‌كانی هۆنراوه‌ی ئاشكراو وشه‌ی ساده‌ن، به‌ڵام پڕن له جوانی‌و شیرینی‌و هۆیه‌كی ئاسانه كه شیعر ته‌نیا خۆی له‌ناو وشه‌دا بئالێنێ" ئه‌و كاته له‌سه‌ر كه‌ناری وشه گیان ئه‌دات‌و ناگاته مێشكی خوێنه‌ر كه ڕایبكێشێ بۆ ڕێزی مه‌سه‌له‌كه‌وه". وه مرۆڤی پێشكه‌وتنخواز ئه‌و مرۆڤه‌یه هه‌روه‌كو

نووسەری بەناوبانگی سۆڤیەتی تمارا موتلیفا دەڵێت: کە لەنێوان پەیوەندی دەورو پشتی خۆیو هەڵوێستی بەرامبەر نیشتمانەکەیو ئەو ئافرەتەی کە خۆشی ئەوێتو شارستانی خۆیو هی جیهانو دۆستو هەڤاڵەکانی دەرئەکەوێ "باسی جوانیو تەڤینەوەی هەستی خۆشەویستیو دڵداری هەرگیز شاعیر لە خۆشەویستی گەلەکەی جیاناکەنەوە، وە شیعرەکانی هێمن بە تایبەتی سیاسییەکانی لە ناوەڕۆکی ئەو کتێبە بە نرخانە جیانابنەوە کە زادەی بیری ڕۆشنبیرانو پێشکەوتنخوازانی هەموو مرۆڤێکی سەرزەمینن، چونکە شاعیر نایەوێت خۆی بەو وشە زلانەی ناو بەیاناتی شیعری ببەستێتەوەو دوور بێت لە چاودێری هەستی تەواو بە واقیعی خۆیو نەتەوەکەیو مرۆڤایەتی لەم ڕووەوە ئاراگۆن دەڵێت: کە دادا دان بە غەریزە داناهێنێ، هەر لە پێشەوە دژی ئەم لێکدانەوە وەستا، بۆیە داوامان لێئەکات کە خۆمان لە هەموو چاودێریەکی سەر زانی خۆمان ڕزگارکەین".

دیسان کاك دڵشاد دەڵێت: کەرچی هێمن وەکو شاعیرێکی "زۆرجار چورتم تووش هاتوو" لە هەندێ شیعردا باسی تێکشاندنی خۆی کردووە، بەڵام دیارە دەنووکی گروپەکەی, واتا ئامۆژگاری دۆستانی ئیلتیزامەکەی کە دەبێت شاعیر هەردەم خۆشبین بێو سوور بێ لەسەر خەباتو ئەدەبەکەی. نابی باسی خەمی تێدا بێت، خەمیشی تێدابێت دەبێ دواییینەی هەڵسانەوە بێت. لێرە دەمەوێت ئەم مەسەلەیە ڕوون بکەمەوە کە کاك دڵشاد بۆی چووە، ڕاستە شاعیر زۆرجار ورە بەرئەداتو ئەچێتەوە قاوغێکی ترو تووشی ڕەشبینیو نائومێدی ئەبێت، بەڵام پێشڕەوە سیاسییەکەی لەم کەندەڵانە ڕزگاری ئەکاتو ئاسۆیەکی تری بۆ ئەکاتەوە کە گۆشەگیریو خەم خواردنەوەی شاعیر دەردی کۆمەڵ چارەسەر ناکەنو برینەکانی سارێژ ناکەن.. بۆیە هەنری لۆڤاڤەر دەڵێت: وازهێنان لە شێوە کۆنەکانو دروستکردنی شێوە نوێیەکان بە ئەزموونی ڕاستکراوەو بە کردەوەی هەستکردن بە ڕووداوەکانی نوشوستیو کەوتنو ڕەخنە لەخۆگرتن نەبێت نایەتە دی، وە لەم ئەرکە گرانەدا, کە مەبەست هۆش وەرگرتنە (ڕەخنەو ڕەخنەلەخۆگرتن), هونەرمەند ناتوانێ بە تەنیا بێت، وە هەرچەندە خۆی لە گۆشەگیری دەرباز کرد سەربەستی پتر ئەبی ئەمەش پێویست بەوە ئەکات کە هەست بە (خەڵك) واتە بە گەلو جەماوەرو پێشڕەوە سیاسییەکەی بکات".

من لەگەڵ کاکی نووسەر نیم کە ئیلتیزام ئەوەیە کە ئەدەب نابێ باسی خەمی تێدا بێت، گەر باسی خەم نەکرێتو حوزنو خەمو پەژارە بەخۆوە نەبینێ تام لە ژیانی خۆشی ناکات، بەڵام مانای ئەوە نییە بە چاویلکەیەکی ڕەش سەیری ژیان بکاتو تەنیا تارمایەی ڕەشو ترشو تاڵی تێدا ببینێو هیچی تر، چاویش لە ئاستی ڕووی گەشو ڕووناکیدا بنوقێنێو وەك بڵێی مرۆڤ دروست بووە، کە هەردەم کلۆڵو خەم نشین بێ و لەم جیهانە بێزاربێو خەمو پەژارە دایبگرێت, لەم ڕووەوە نموونەی زۆرمان بەدەستەوەیە ماوتسی تۆنگ دەڵێت: ئەدەبی سۆڤیتی لەسەردەمی بنیادنانی سۆشیالیستیدا بەشێوەیەکی سەرەکی لە ڕووی ڕووناکی ئەدوێت، لەسەرەوەش دەربارەی کەموکوڕییەکان لە ئیشو کارو شەخسیاتی سەلبی ئەنووسێت، بەڵام ئەوە تەنیا بۆ نیشاندانی ڕووی ڕووناکە بەتەواوەتی، بەم شێوەیە هەردوولا بەیەك چاوو یەکسانی باس ناکات".. ڕاستە کە شاعیر باسی خەم ئەکات ئەبێت دواییەنەکەی هەڵسانەوە بێت، چونکە هەروەکو لینین دەڵێت: "دایلێکتیك ئەو تیۆرەیە کە چۆنیەتی دژەکانمان "الاچداد" نیشان ئەدات کە ئەبنو لەوانەیە بەشێوەیەکی ئاسایی یەکگرن، وە لە چ کاتێکا یەکگرتوونە، وە کە یەکێك ئەبێتە ئەوی تر، بەڵام ناکۆکی نێوانیانو ململانێیان شتێکی موتڵەقە، هەر دژێك ئەیەوێت بەسەر ئەوی تردا زاڵ بێتو دژەکە لە بن بێنێ" نووسەری بەناوبانگی سۆڤیەتی مەکسم گۆرکێ زۆرجار ئەکەوێتە ژێر باری نائومێدیو کڵپەی شۆڕشگێڕی لەدڵو دەروونیا کز ئەبوو, لە تێکۆشان سارد ئەبۆوە، بەڵام لینین دەستی ئەگرتو لە گێژەنەی شپرزەییو ورە بەردان ڕزگاری ئەکرد بۆیە وتوویەتی: "حەز لە ئەدەبی هاوچەرخ ناکەم لەبەرئەوەی بە چاوێکی ڕەشبینی سەیری ژیان ئەکات.. ژیان لە هی ناو کتێبەکان جوانترە، ئەگەر کتێبەکەش نایاب بێت".

وە کە کاك دڵشاد هۆنراوەکانی هێمن بە قسەی ناو کتێب تێئەگات وا بزانم هێمن شانازی بەوەوە دەکات کە کتێب ڕابەڕی شاعیرەو بینینی خۆی لە ژیانی گەلی کوردو گەلانی جیهانو هۆنینەوەی ئەو کتێبانەی بەرهەمی شەونخونیو ئەرکو ڕەنجی ڕۆشنبیرانو نووسەرانو هونەرمەندانەو, لەم ڕێگەوە مێشکی خۆی ڕۆشن ئەکاتەوەو ڕێگەی خۆی پێ دەرئەکات بە پێچەوانەی نزار قەبانی کە دەڵێت: "شیعر کردەوەیەکی سەرەو ژێرکردنە کە مرۆڤێکی تووڕە ئەیکاتو جێبەجێی ئەکات.. شیعر

بزووتنەوەیەکە لەناو مەندی (سکون) کتێبو کەلەپوورو زماندا، شیعر بە شۆڕشو منالیەتیو شێتی بەستراوەتەوە".
کاك دلشاد لە کۆتایی دوا ئەلقەی نووسینەکانیدا دەلێت "باوانەکەم .. بە بڕوای من شیعر کارەباییێکی مرۆڤانەیە بە گوێرەی یاسایەکی دالیکتیکی ئاشکراو ڕەوان لە سالیبو مووجەبێك پێکهاتووە سۆزێك کە زادەی وەعی بێت + توانای داهێنانی هونەری = بەو کارەبا مرۆڤانەیە شیعری پێ دەلێین" لە دواییدا دەلێت: شیعر ماددەیەکە بەگوێرەی وەعی چینایەتی خۆیو تێگەیشتنی لە مرۆڤ و گەردوونو کارەساتەکانی ناوی دەیخاتە کار بۆ خزمەتی ئەو فەلسەفەیەی باوەڕی پێی هەیە" کە دەلێین کارەبا سالبو مووجەب، ئەبێ چۆن لەم دوو سەرەی تەلی کارەبا بگەین"گەرمو سارد" کامیان ساردنو کامیان گەرمن؟! فۆڕمەکە یان ناوەڕۆکەکە... ئاخۆ مەرجە کارەبایەکە مرۆڤانە بێت..زۆر شیعر هەیە دوژمن بە مرۆڤەو ژەهر بلاوئەکاتەوە کەچی شیعرەو هونەری شیعری تیایە، مەسەلەی ئایدۆلۆژیەتی شاعیریش شتێکی ترە..بۆ نموونە شاعیرێکی ئینگلیزی کپلینغ کە دوژمنێکی خوێنینی هەموو بیروباوەڕێکی پێشکەوتووخوازانەیەو شاعیرێکی نازی پەرستو خاوەن زاراوی بۆگەنو پووچەلە دەلێت: ڕۆژهەلات هەر ڕۆژهەلاتەو، ڕۆژئاواش ڕۆژئاوای بارگرانی مرۆڤی سپییە، دەربارەی بەریتانیا چ دەزانن ئەوانە کێن کە تەنیا بەریتانیا دەیانناسێت؟
ئاو ئەو شاعیرەی کە دەلێت:"من چیم بۆ کردی ئەی ئینگلتەرای خۆشەویستم" وە کە هەموو خەلکی ئاسیاو ئەفریقای ئازادیخواز بە مرۆڤو دارو بەردو خاکو خۆلییەوە نەفرەت لە گیانی ئیمپریالیزمی ئینگلیزی ئەکەنو تف لە هۆنراوەکانی شاعیر دەکەن کە دەلێ:

با لەنێوان دار خورماو

زەنگی کەنیسەکاندا

دەلێت:

ئەی سەربازی بەریتانی

جارێکی تر بگەرێرەوە ماندالی".

وە کە شاعیر لە پیاهەلدانی ئیمپریالیزمی ئینگلیزیو چۆنیەتی داگیرکردنی ولاتاندا (داهێنانێك)ی وە دەستهێنا بێت، ئەبێ شیعرەکانی چ کارەبایەکی مرۆڤانە بنو ئەگەر

سالبو مووجەبەکە بە گوێرەی ئەو معادلەی کاک دڵشاد بۆی داناون لە ڕێگەی وەعییەوە بگەن بە یەك تەوژمی مرۆڤانە سازئەکەن؟ ئاخۆ ئەو تەعریفە بۆ شیعرێك ئەگونجێت؟!... لێرەدا بە چاکی بۆمان ڕوون ئەبێتەوە سۆزی وەعی شاعیر دیارە کە چییە + توانای داهێنانی هونەری - کە نکوڵی لەوە ناکرێت، بەڵام ئەنجامەکەی ئەم معادەلەیە ئایا کارەبایەکی مرۆڤانەیە؟! لە دواییدا دەڵێت: شیعر ماددەیەکی ..."بەپێی ئایدۆلۆژیەتی ماتریالیزم وەعی ڕەنگدانەوەی ماددەیە هونەرو ئەدەبیش ڕەنگدانەوەی ماددەن، چونکە تەنانەت بیرو خولیای مرۆڤ هەرچەندە دوورکەونەوە لە چوارچێوەی واقیع دەرناچن.. ژیان سەرچاوەیەکی لەبن نەهاتوو ماددەیەکی بە پیتو فراوانی ئەدەبە، بۆیە دەڵێم کە شیعر ماددە نییە..هەروەکو هێگڵ دەڵێت: "شوێنەواری هونەری لە ناوەراستی ڕێگەی نێوان هەستپێکراوی ڕاستەوخۆو بیری ئایدیالیست دەوەستێت، هەر تەنیا بیرێکی ڕووت، بەڵام بە بوون (وجود)ێکی ماددیش داناندرێت".

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ٢٥٣،ساڵی ١٩٧٥.

با منیش لێرەوە پەنجەیەکی تێوەردەم!

محەمەدی مەلا کەریم

بە پەراوێزی ڕەخنەکانی دڵشاد محەمەد ئەمینەوە لە هێمنی کوردستانی:

کاك دڵشاد لەگەڵ ئەوەشدا کە بە سەنگو تەرازووی شاعیرانە وەك خۆی ئەڵێ، هێمنی هێناوەتە پای "دادگا"، لەگەڵ کۆڵینەوەکەیدا وەك قەشەکانی سەردەمی (پشکنینەوە)ی سەدەکانی ناوەڕاستی ئەوروپا لەسەر ئەم وشەو ئەو وشە لەگەڵی ئەکۆڵێتەوە. گوێ بەوە نادا کە لە شیعردا مەرج نییە هەر وشەیەك مەعنا حەرفییەکەی بداو زیادەڕەۆیی دروستەو ئەگەر شاعیر لە تافی خۆشیەکەیدا بلێ خەم لە دڵما نەما درۆ ناکا هەرچەند خەم و پەژارەیەکی زۆری کەشی لە دڵدا مابێ.. بە داخەوە بەشێکی گرنگی ڕەخنەکانی کاك دڵشاد لەسەر ئەم بناغەیە بنیاتنراوە. کە دێتە مەیدانی سیاسەتیشەوە کاك دڵشاد خۆی لێئەکا بە دادیار (محامی)ی بەرژەوەندی جوتیارانو کرێکاران. بێگومان مایەی خۆشبەختییە ڕۆشنبیرێکی تریش بێتە بەرەی خەباتەوە بۆ مافی کرێکارانو جوتیاران، بەڵام بە مەرجێ لەبەر ڕووناکی ئەو بیروباوەڕەدا بڕوا بەرێوە کە ڕێگای ڕاست پیشانی کرێکارانو جوتیاران ئەدا، واتە: مارکسیزم " لینینیزم". جا ئاخۆ کاك دڵشاد ئەم مەرجەی تیا هاتۆتەدی، یان لێی نزیك بووەتەوە تا خۆشییەکەمان تا سەر بێ، یا خێر؟ بە داخەوە: نەو.

کاك دڵشاد، درێژەی نەدەینێ ئەیەوێ لەم بستە زەوییە گەمارۆدراوە، لە سەردەمی دەرەبەگیو لە قوڕقوڕاگەی ڕژێمی سەر بە ئیمپڕیالیزمی ئێراندا ژیاوەی کوردستاندا کە ساڵێك پتر نەژیاو مەودای دەسەڵاتی لە مەهابادو چەند ناوچەیەکی دەورو پشتی تێنەپەڕی بوو، کێشەی یەکەم بە کێشەی نێوان ڕەنج خۆرانو ڕەنج خوراوانی ناوخۆ دانێ. بێئاگا لەوەی کە ئیدیای ڕەنج خوراوان خۆیان ڕێگای هەڵەشەیی وا ناداو قۆناغی جیاجیای بۆخەبات دیاریکردووەو لێکیداوەتەوە، کەوا بۆ گەلانی ژێردەستە مەبەستی یەکەم وەدەستهێنانی ئازادی سیاسییەو، ڕێگاش بەرەی یەکگرتووی هەموو چینەکانی گەلەو پاش لێبوونەوە لە وەدەستهێنانو جێگرکردنی ئەم ئازادییە، کێشەی چینایەتی ئەبێ بە کێشەی سەرەکیو پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی شان بە شانی پاراستنی ئازادی ئەبێ بە شا ئەڵقەی ئامانجەکانی خەبات.

دڵشاد زۆر سادەو ساکار بە هێمن ئـەڵێ تـۆ بـە شـانو بـاڵی مـانگی ساردو سـڕو بـەفراوی (ڕێبەنـدان)ا هەڵئـەدەی؟ هـەڵکردنی ئـاڵای کوردسـتان لـەو مانگـەدا بەچـی ئەچێ مـادام هێشتا ڕووتـەو هـەتیوی کـورد لـە سـەرمادا چـەقۆی ددانیـان دێو دادی کۆمەڵایـەتییان دەستگیر نەبووە؟

بەڕاستی پێشینان ڕاستییان وتوە کە وتویانە (نیمە مـەلا دیـن میبـەرەد.. نیمـە حـەکیم جان میبەرەد).. نیمە مارکسیستیش بە دروشمی سەرەڕۆیانەی وەك (یا هیچ، یا هەموو) ئەیانـەوی هەرچـی بەرهـەمێکی خـەباتی خوێنـاوی ساڵەهای سـاڵە بـە هیچـی دەرکـەن چـونکە هێشـتان ئـەو ئامانجـەی بـە خـەیاڵی خۆیـان دوا ئامانجـە نەهاتۆتـەدی. دڵشـادی گرانەتای چەپڕەوی گرتوویش، پـاش دەیـان سـاڵ خـەباتی بـە ئاکـام نەگەیشـتووی گـەلی کـورد ڕێگـای خـۆی ئـەدا بڵـێ ئـەو سـەرکەوتنە مێژووییـە مەزنـە لەپاشـان خـەڵتانی خوێنکراوەی گەلی کورد کە بە هەزار چەرمە سەریو کوێرەوەری دەسـخرا، هـیچ نـەبوو بە هیچ نە ئەچوو.. سەد حەیفو سەد مەخابن!

ئینجا خۆزگە کاك دڵشاد ئەم "چەپڕەوی"یەشی تا سەر بووایە..

ئـەمان وت مـادام مەبەسـتییەتی "چـەپڕەو" بـێ هـەر ئەکەوێتـە سـەر ڕێـی ڕاسـتی چەپڕەوی.. بەداخەوە چەند دێڕێکی پێ ناچێ بائەداتـەوە هێرشـێکی بـێ ئامـان لـەژێر پەردەی "ئیلتیزامی واعی!"دا ئەباتە سەر ئیلتیزامو ئـەو بنێشـتە خۆشـەیە ئەجوێتـەوە کە چەند ساڵێکە لە ریڤیزیۆنیستەکانی ئەوروپاوە هاتووەو کەوتۆتە سەر زمانی هەنـدێ "ڕۆشـنبیر"ی ئێمـەش.. گوایـە "هـیچ پارتییـەك ناتوانـێ پـڕ بـە پـڕی چـینێك جێـی بگرێتـەوەو بـە قـەوارەی تـەواوی ڕەوڕەوەی داخوازییـەکان ڕێگـای پێشـکەوتنو گـۆڕان بکرێتەبەر تا سەر". بێ گوێدانە شێوەی ئاڵۆزی ڕستە داڕشتنی کاك دڵشاد کە بەداخەوە بـووە بـە تـەوقو لـە هـەموو نووسـینەکانیا لـە ملـی نابێتـەوەو، منـیش هـەر بۆیـە لـەم دەمەتەقێیە "پوختە"ی بیرەکانیم پیشانداوەو (سایە)کانیم نەهێناوەتـەوە، بڵێم چـی ئەگەر کەسێك لە مەیدانێکا ئەوەنـدە کـۆڵ بـێو کەچـی ڕووشـی بـێ وا زەقو ڕەوان ئـەو شتەی خۆی بە هەڵ لێی حـاڵی بـووە بیکـا بـە مـاڵو بیـدا بـە گـوێی خـەڵکا؟ جارێ کـام پارتییە خۆی دەق لە جیاتی چینەکەی داناوەو ویستویەتی کـتو مـت جێـی بگرێتـەوە؟ ئەگەر پارتییە بۆرجوازییەکان ئەگرێ، بە دەگمەن یـەکێکیان تیـا هەڵئەکـەوێ خـۆی بـە پارتی چینێك بزانێ. هەموو لافی ئـەوە لێئـەدەن پـارتی تێکـرای گـەلنو ئـەڵێن هـەموو

گەلان لەگەڵەو بە ناوی هەمووانەوە قسەئەکەن. پارتی چینی کرێکارو جوتیارانی هەژاریشە کە یا بە ناوی پارتی کۆمۆنیست یا کرێکارانەوە کار ئەکا، ڕۆژو شەو دووبارەی ئەکاتەوە کە هەرگیز پارتی ناتوانێ جێگەی چین بگرێتەوە. پارتی، هەر پارتێك بێ، پێشڕەوی چینێك واتە بەشی وریاو تێگەیشتوو ڕێكو پێکی چینە. هیچ پارتێك بێ چینەکەی هیچی پێ ناکرێ، بەڵام بایەخی لەوەدایە تا ئەمیش نەبێ خەباتی چین ڕێگای ڕاستی خۆی نادۆزێتەوە. ئەنجا کاك دڵشاد، نازانم چۆن وا بە ئاسانی ئەتوانی بڕیار بدا کەوا "هیچ پارتێك ناتوانێ بە قەوارەی تەواوی ڕەوڕەوەی داخوازییەکان ڕێگای پێشکەوتنو گۆڕان بکرێتە بەر تا سەر، ئەوە هەر خاسیەتی پارتی چینی کرێکارە، چونکە بناغەی چینایەتی چینەکانی تر لەسەر چەسپاندنەوە دامەزراوەو، چەسپاندنەوەش تا سەر نابێ. سەرەنجام چینی کرێکارو جوتیارانی هەژار ڕژێمی چەسپاندنەوە سەرەونخون ئەکەنەوە. لەو کاتەوە پاش ماوەیەك بەش بە حاڵی چینی کرێکاریش چینایەتی نامینێو سەرەنجام پارتی چینی کرێکار خۆیشی ئەتوێتەوە، چونکە ئەرکی سەرشانی خۆی بە تەواوی بەجێ هێناوەو کۆمەڵ گەیشتووەتە ڕادەیەکی وای پێشکەتن پێویستی بە پارتیو دەوڵەتیش نەبێ، بەڵام ئەمە زۆر جیایە لەوەی کە کاك دڵشاد ئەیڵێ. لە قسەکەی کاك دڵشادەوە، یان وردتر لە قسەکانی ئایدیۆلۆجستەکانی نێو کۆلۆنیالیزمەوە کە کاك دڵشاد وەك هەنگی لە داردا دۆزیبێتەوە وا بزانێ کەس تا ئێستا ئەمەی نەبیستوە ئەیلێتەوە، ئەوە تێئەگەین پارتی هەرچەند شۆڕشگێریش بێ، پاش ماوەیەك بۆگەن ئەکاو ئەبی بە (چینێکی نوێ)و دەسبەرداری ئامانجەکانی خۆی ئەبێو ئەبێتەوە بە شمڵی شەڕو ئەچێتە گەردنی گەل.. چەند تاقیکردنەوەی تا ئێستای تێکڕای وڵاتە سۆشیالیستەکان درۆی ئەم بیرەی دەربڕیوەو ڕۆژ بە ڕۆژیش باستر دەریئەبڕێ. کاك دڵشادیش مەبەستی نییە ئەو ڕاستییە لەبەرچاو بگرێو هەر ئەوەندەی ئەوێ سەتڵی ئاوی کردبێ بە ئاوانەی شای ناحەزانی بیری مارکیسیزم" لینینیزمداو، لە خوا بەزیاد بێ!

بەڵام ئێوە بێن ئەوەم بۆ لێبدەنەوە ئەبێ کاك دڵشاد چۆن لە مەعنای (ئیلتیزام) بگاو، بۆ ئەبێ ئیلتیزامی ئەو "وریاو ڕووناکبیرانەو واعی" بێو هی خەڵك تەڵقی عەزازیل بێو چووبێتە گەردنیانو مارەکەی شێخ هۆمەر بێ لێی نەبێتەوە؟ بۆ ئەبێ ئەم هەموو

خەڵکە مولتەزیمە "دەبەنگو تاریکبیرو بێ ئاگا"بن بۆ؟ کێیە ئەتوانێ ئەو بڕیارە بداو نەترسێ دڵی لێبدا؟

کاك دڵشاد گەلێ نموونەی بۆ ئەوە هێناوەتەوە کە لە شیعری هێمندا دروشمی ناو خۆپیشاندان بە زەقی دیارە. ئەمە ڕاستە وایە. بەڵام من ئەمەوی ئەوە بپرسم ئاخۆ حەرامە ئەگەر لەناو حەشاماتێکی چەند هەزار کەسیدا لە ئاهەنگی هەڵکردنی یەکەمجاری ئاڵای کوردو کوردستانا شاعیرێك ئەوەندەی تر گڕ بەربداتە دڵیساڵەهای ساڵ سووتاویانو هاوار بکا بۆ ژیانی سەر کۆمارو دیموکراتو مەرگی دوژمنانی نەتەوەو وڵاتەکەی؟ وە ئاخۆ ئەگەر شیعری وا نەڵێ ئەبێ شیعری چۆن بڵێ بۆ ئەو هەزاران کەسە: شیعری دڵداری یان شیعری ڕوانگەیی؟ ئێمە مافی ئەوەمان هەیە ئەگەر هێمن وتی ئەم شیعرانەم شیعری بۆنە نینو شاکاری ئەدەبین، بڵێین نەخێر هیچ وانییە. بەڵام بێینو بە دوو هێڵی ڕاستو چەپ هەموو بکوژێنینەوە، چونکە وەك مەولەوی سالمو گۆران لە دەروونو ئافرەتو جوانی نادوێن، ئەمە بە هیچ سەنگو تەرازوویەك ڕەوای حەق نییە.

پڕژی هێرشی کاك دڵشاد تاقە چرایەکی تاریکستانی سەدەکانی ڕابردووی کوردستانیشی گرتووەتەوە. بە قسەکانی کاك دڵشاد بێ حاجی قادری مەزنی کۆیی کە وتوویەتی:

ئەگەر کوردی زمانی خۆی نەزانی

موحەققەق داکی حیزەو با بیزانی

بەوە بووە بە بیر تەسكو شۆڤێنیستو خزمەتگوزاری ئیمپریالیزمی جیهانی.. بەڵێ دڵشاد ئەم تاوانانەی ڕاستەوخۆ بە پاڵ هێمن داوە کە ئەم مەعنایەی حاجی لە شیعری خۆیدا دووبارە کردۆتەوە، بەڵام دیارە ئەگەر بزانین جیاوازییەکی ئەوتۆ لەنێوان ئەو سەردەمەی تێکرای کوردستان کە حاجی ئەو شیعرەی تیا وتووەو ئەمڕۆی کوردستانی ئێرانو (تورکیا)دا نییە کە هێمن ئەو شیعرەیان بۆ ئەڵێ تەنها بەو ئامانجە ئەگەین کە حاجیش (وەك هێمن!) بە ڕێگای خزمەتی بیری تەسكو شۆڤێنیزمو ئیمپریالیزمی جیهانیدا ڕۆییوە، چونکە دیارە بانێكو دوو هەوا هەرگیز ناگونجێ..

دڵشاد ئەگەر ڕەخنەکەی وا بگرتایە کەوا گەلی کوردی ئێران تاوانباری کوردی نەزانینی خۆی نییە، تاوانبار ڕژێمی کۆنەپەرستی تارانە کە گەلی کوردی ئێرانی لە مافی خوێندن بە زمانی نەتەوەیی بێبەش کردووە، بێگومان ڕەخنەکەی ڕاستو بەجێ ئەبوو. بەڵام وا

دیاره دڵشاد زیاتر ئەوەی مەبەستە ڕەخنە کەڵەکە بکاو مەبەستی نییە ئاخۆ کەڵەکەکەی خۆ ڕاگیرئەکا یان لە خۆیەوە ئەتەپێو تیری ڕەخنەکەی ئەگاتە نیشانە یا نە؟

کاک دڵشاد لە سەرێکی کەشەوە ئەیەوێ کێویکی قاف لەنێوان شاعیری تێکۆشەرو شاعیری ئادەمیزادا قنج کاتەوە لەوە ناکۆڵێتەوە کەوا ئەگەر هێمن ناتەواویەکی لە مەیدانی دەربڕینی هەبێ ئەوەتە درۆ ناکاو حەزی خۆی لەئافرەتو بیرکردنەوەی لە یارەکەی بە ئاشکرا ئەخاتە سەر قاقەز.. دڵشاد لەوە ناکۆڵێتەوە کە هێمن ڕۆڵەی چ چینێكو پەروەردەی چ ئاوو هەوایەكو قوتابی کام ئیدیایەو لە چ بارێکا وا زیاتر بە یادی یارەکەیەوە شیعر ئەڵێ, ئەم دیاردەیە لە خۆیدا ئەنجامی چ قۆناغێکی ژیانی بزووتنەوەی نیشتمانپەروەری کوردی ئێرانو تێکرای خەباتی ئازادی بەخشی ناوچەکەیە.. بۆیە ئەیەوێ هێمن (پەری) بێو فڕی بەسەر ئەم جیهانەوە نەبێ..

ناتوانم لە هەموو بابەتە بۆ ڕەخنە لێگرتن شیاوەکانی ڕەخنەکەی کاك دڵشاد بکۆڵمەوە.. بەڵام ڕاستتان ئەوێ لەکاتی خوێندنەوەی وتارەکانی کاك دڵشادا وا ئەهاتە بەرچاو هێمن گیراوەو (مودەعی عام)ێکی داخ لە دڵی لێ ڕاستبووەتەوە پەروەندەیەکی دوورو درێژی بۆ ئامادە کردووە کە بنیادەم گوێی لەو پەروەندەیە ئەبی ئەو مەسەلە کوردییەی دێتەوە یاد کە ئەڵێ: مێرد ئەگەر لە بیانوو گرتن بێ لە ژنەکەی، کە ئارد ببێژێ پێی ئەڵێ بۆ سەر ئەجوولێنیو، کە هەویر بشێلێ پێی ئەڵێ بۆ قنگ ئەلەقێنی!

قسە درێژەی زۆر کێشا. با ئیتر بیبڕینەوە. بەڵام پێویستە لەدوا دواییدا ئەوەش بڵێین وتن زۆر ئاسانە. گرنگ ئەوەیە پیاو لەبەر ڕووناکی ڕێڕەوێکی رەخنەیی ئاشکرادا ڕەخنە بگرێ.. کە ڕەخنەی گرت پەیوەندی ڕەخنە لێگیراوو کارەکەی, بەو بارو هەڵکەوتەوە کە تیا ژیاوەو کاری تیا کردووە, لەبەرچاو بێ وا نەبێ هەر ئەوەمان بۆ ئەمێنێتەوە بڵێین قسە هەزارە یەکێکی بەکارە.

ڕۆژنامەی هاوکاری، ژ٢٥٦، ساڵی ١٩٧٥.

ئافرەت لەناو هۆنراوەکانی مامۆستا هێمن دا

کوردستان موکریانی

گەر دیوانێ، چیرۆکێ، ڕۆمانێ، بەسەرهاتێ هەرچی لەم بابەتانەم وەدەست کەوت وەکو ئافرەتێك پڕ بەدڵ ئارەزوو دەکەم بزانم خاوەنەکەی چۆن سەیری ئافرەت دەکات وچۆنی دێتە بەرچاو؟! مرۆڤێکی جووانکیلەو بەس .. بووکە شووشەیەکی قشتیلەو بەناز .. پوولدارێك .. بەندەیەك .. هۆیەکی ڕابواردنو زیادبوون، یان نهێنییێکی داپۆشراو ؟ ! .

لە دیوانی بەنرخی (تاریك و ڕوون) دا وا دەردەکەوێ ،کەوا زۆربەی پیاوی کورد وەکو گیاندارێکی گوێ دیرو کەمەربەستە، هۆیەکی زۆربوون ، ئامرازێکی نێومالّ و ڕاژەکەی منداڵ ئافرەتی دێتە بەرچاو ، ئافرەتێك نەخێر، بەڵکو گیاندارێك شوێنی چوار دیواری تاری ماڵەوەیەو بەس، ئەمما هۆنەری بەڕێز مامۆستا هێمن بەشێوەیەکی تر ئافرەتی دێتە بەرچاو وەکو ئادەمیزادێك پێویستی بەسەربەخۆیی و سەربەستی و خوێندن و کارکردن و خەبات کردن و ... هتد هەیە ،بەڵام لەباری دڵدارییەوە مامۆستا هێمن باوەڕێکی ئەوتۆی بەئافرەت نییە!

مامۆستا هێمن وسەربەستیی ئافرەت:

مامۆستا هێمن وەکو زۆربەی ڕەوشەنبیرانی کورد دەنێو هۆنراوە بەرزو ناسك و شۆڕشگێڕەکانیدا داوای سەربەخۆیی و ئازادی ئافرەتی کورد دەکات و هانی پساندنی کۆت وبەندو زنجیری دەدات ، مامۆستا لەو باوەڕەدایە ، گەلێکی ژێردەست و بەندو دیلی وەکو کورد ئازادو سەربەست نابێ تاوەکو نیوەی کۆمەڵی، کە ئافرەتە لەنێو چوار دیواری تاری ماڵەوە دا بەسترابێتەوە ، لەپارچە هۆنراوەی (یادگاریشیرین) دا لەلاپەڕە (٧٠) دا دەڵێ:

چۆن دەبێ سەربەست گەلی ژێر دەست کە کچ دابەستەبێ

بەس نەبێ ئەو کۆیلەتی و ئەو کچ لە ژوور دابەستنە

مامۆستا هێمن داوای فڕێدانی عەباو پەچەی ئافرەتی کورد دەکات و تێی دەگەیەنێت ، کەوا لە ڕۆژگارانی ڕابردوودا ئافرەتی کورد خۆی لەنێو ئەو چەترە ڕەشە بۆرە چڵکنە

نەپێچاوەتەوە ، بەڵکو ئەمە دیاری دوژمنی بەدکارە، لەپارچە هۆنراوەی (یادگاری شیرین)دا لەلاپەڕە (٧١) دا دەڵێ:

ئـەو پەچەو ڕووبەندو چارشێوەی نـەدیوە نـەنـکی تـــۆ

ئـــەو شڕو شـالاتە دیـاری دوژمنی دڵ چـڵکنــــە

هۆنەری بەڕێز ، وەکو ڕابەرێکی زرنگ و تێگەیشتوو و دووربین چۆن گیروگرفتی دواکەوتنی ئافرەتی کورد دەخاتە ڕوو، ئاواش هۆی چارەسەرکردنی بۆ دەستنیشان دەکا، بە هەڵگیرساندنی شۆڕشێکی پێویستی سەرشانی خۆی بەشکانی دەرگای داخراو ، بەدڕاندنی پەچەی بەسەر ڕوو گوڵی داپۆشراو, بەچوونە قوتابخانەو خوێندن، چونکە خوێندن تاکە چەك و هۆی ڕزگارکردنی ئافرەتە لە نەزانین و دواکەوتن و زیندانی ماڵەوەدا، لە لاپەڕە (٧٢) ی هەمان پارچە هۆنراوەی باسکراودا دەڵێ:

دەرگــە بشـکێنە ، پـەچـە بـدڕێنە ، ڕاکــە مەدرەســە

چـاری دەردی کـوردەواری خــوێنـدنە، هـەر خـوێندنـە

مامۆستا هێمن لەم باوەڕەدایە، کەوامافی گەلی کوردی بەشخوراوو دابەشکراو تەنیا بە هەوڵ و کۆشش‌و خەباتی پیاو ناستێندرێ، بەڵکو بەهاوکاری ئافرەت و پیاو ئاواتی گەلی کوردی دلێر دێتەکایە، لە (شەپۆلی تۆڵە) لە لاپەڕە (١٧٦)دا دەڵێ:

تـاکو سەنـگەر نـەگرێ لاوو کـیژ

نـادرێ مـافی گـەلی کـوردی دلێر

بویژ، لەلاپەڕە (١٤٢) دا لەپارچە هۆنراوەی (گوڵی هیوا) دا وێنەی ئافرەتی شۆڕشگێڕی کورد ئاوا پیشاندەدات:

شـەقـت هەڵدا لـەزێـڕو جـل

تـووڕت داوە کلـدان و کـل

تـوندت کـردووە پشـتێنی شـل

فـیشەکدانـت کـردۆتە مـل

پـساندت بـازنـەو پاوانە

دەسـت دا تـفەنگ پیاوانە

مامۆستا هێمن و ئافرەتی لادێ:

وەكو لەسەر گوزشتەی مامۆستا هێمن ڕا دیارە، كەوا زۆربەی ژیانی لەلادێ یەكانی كوردستانی خۆشەویست بردۆتە سەر. كیژی لادێ بەجوانی ، ناسكی، هێمنی، ساكاری، ڕەفتاری بەرزی، داوێنپاكیو شۆخ و شەنگی كاریگەرێكی زۆر بەهێزو توانای هەبووە لەسەر هۆنەر، بەڕادەیەك بۆتە شێت و شەیداو دێوانەی، لە پارچە هۆنراوەی (كیژی لادێ)دا لەلاپەڕە (٦٤) دەڵێ:

منت كردووە شێت و وێتی خۆت

وەختە لەسوێیان گیانم دەرچێ بۆت

هۆنەر لە پارچە هۆنراوەی (بەهاری كوردستان)دا لەلاپەڕە (١٠٩)دا تابلۆی ڕووخساری جوانی و لەباریو ناسك و بێگەردو سیحراوی و بێ فڕوفێڵی ڕەوەندمان پێشاندەدات و دەڵێ:

لێو ئاڵن ، دەم بچووكن

خوێن شیرین ، ڕەزا سووكن

كوڵمەیان وەك گوڵووكن

گەورە كچن ، نۆبووكن

مامۆستا هێمن ، لەپارچە هۆنراوەی (بەهاری لادێ)دا لەلاپەڕە (٦٠)دا ئەو پیشەو كردەوانە دەستنیشان دەكات، كەوا ئافرەتی كوردی لادێ یی دەیكات و لە دۆشین و نانكردن و ئاو هێنان و مەشكە ژەندن و بژاركردن و ... هتد.

كچێك پێیەتی دوو گۆزە بەلەنجە دەچتە سەرئاوێ

كچێكی تر شەكۆی هەڵگرتوە دەڕواتە پاراوێ

ژنێك چەند ماشەری پێیە دەیانهێنێتە بەرتاوێ

ژنێكی تر بە دەستاڕێ دەهاڕێ گەنمی بۆدراوێ

بەرەو ماڵ بوونەوە پۆلێك و پۆلێك دەچنەوە بۆ بژار

لە پارچە هۆنراوەی (یادگاری شیرن)دا لەلاپەڕە (٧٠) مامۆستا هێمن جیاوازی نێوان كارو كردەوەو پیشەی ئافرەتی كورد لەگەڵ كیژانی كۆمەڵانی دێ دا پیشان دەدات و دەڵێت: **كچی خەڵكی خەریكی دروستكردنی ئەتۆمن و بەئاسماندا دەفڕن و دەریای دەپشكنن و گرەوی زانست و زانیاری و هونەریان لەپیاوان بردۆتەوە، كەچی پیشەی ئافرەتی كوردیش تەشی ڕستنو گۆرەوی چنین ولەنێو چواردیواری ماڵەوە دانیشتنە .**

کــورِ بەزینە ئــەو لەعیـلم و ئـەو لەکارو سەنعەتا

گــۆرەویشە ســەنعەتی تۆ، پێت خەنی بووم بیچنە

ئەم دێرە هۆنراوەی مامۆستا هێمن لەپارچە هۆنراوەی (کیژی لادێ)دا لەلاپـەڕە (٦٤) دا ئەوە روون دەکاتەوە کەوا ،کیژی لادێ لە کیژی شار سەربەست ترەو دەڵێ:

چــارشێوت نیــە ڕووناگری لــەکەس

نـامووسی خۆتە پاسەوان و بەس .

بەڵگەیــەکی دی ئــەوەی، کــەوا کیــژی لادێ لەکچــی شــار سەربەســت تــرە ئــەم دێــڕە هۆنراوەیەیە کە لەلاپەڕە (١٣٢) دابلاّوکراوەتەوەو دەڵێ:

کــــیژی شــــاریمان لــەخۆی وەرگــرتــووە چــارشێــۆی ڕەش

داخەکەم نەمـدی لــــەوێ مــانگێکی دەورەی تـــەم نــەبێ

مامۆستا هێمن ودڵداری:

مامۆسـتا هـێمن وەکـو زۆربـەی هۆنـەرانمان تووشـی داوی دڵـداری بـووە، هـەروەکو چـۆن هێزی بەتینی پیرۆزی کوردایەتی و نیشتیمان پەرستێتی بوونەتـە سەرچاوەی خورپـەو ئیلـهامی هـۆنراوە بەنرخـەکانی نیشـتمانی، ئـاواش ئـافرەتی کـورد سـروش و خورپـەی هۆنراوە دڵدارێکانی پێ بەخشیوە، بوێژ با وەکو لەلاپەڕە (٤٩) دا دەڵێ:

ئــاشقی چــاوی کـەژاڵ وگـەردنی پڕ خـاڵ نیم

ئــاشقی کێــوو تـەلان و بــەندەن و بەردم ئەمن

ئەمما لەلاپەڕە (١٠٣) دا لەپارچە هۆنراوەی نایابی (کچی مەهاباد) ئاوا گیرۆدەی ئـەوینی دڵداری بووە لەنێو ئاتەشکەدەی خۆشەویستی دا گەیشتۆتە پلەی شێت بوون، بەڕادەیەك لەسەدەی بیستەمدا ، لەوانەیە پیشەی فەرهادی کێو هەڵکەن وەخۆ بگرێ و دەڵێ:

لەسوێ یانت وەها دێوانەبووم چاو مەستی خـوێن شــیرین

لەقــەڕنی بیستەمــا ڕەنـگە ڕەچــاوکەم کـاری فەرهادی

ئەگەرچی مامۆستا هێمن ئازادی گەلو نیشتیمانەکەی لەلای لە ئافرەت خۆشەویست تـر بێت و دوورکەوتنی لێی لەلا سەختو ناهەمواربێت و لە لاپەڕە (١٧٣) دا بڵێت:

بــــەڵێ سەختە ، یــەکــجار سەخـتە

دووری لــــەژن ، نــــــامـــــــرادی

بـــەڵام لـــەژن خــۆشەویســـت تــر

لـــەلای مـــن ئـــەتـــۆی ئـــازادی

ئەمما بوێژ لەوکاتـەدا ، کـەوا ڕێگـای کۆشش‌وخەباتو ئـازادکردنی گـەلی گرتۆتەبـەر بـۆ ئافرەتێك دەناڵێنێ، تاوەکو لەم کارە سەختە هاوکاری بێت، کەواتا باوەکو ئازادی خۆشـتر بوێـت، نـاتوانێ ئـازادی گـەل‌و خۆشویسـتنی ئـافرەت لێـك جـودا بکاتـەوەو لێکیـان دوورخاتەوە ، لەلاپەڕە (٢٢٦) دا دەڵێ:

ســەرم ورِەو گــیانـــم دێـــشـــێ

کـــەس نیـــە نـــازم بـکـــێشێ

هەربۆیـە هۆنـەر بەخەووخـەیاڵی ئـافرەتێکی نەشمیلانـەوە شـەوان سـەر دەنێتـە سـەر سەرین، بەشکم کیـژێك بێتـە خـەوی و لەخـەوی دا نـازی بکێشێ، لەپارچـە هـۆنراوەی (بناری هەڵگورد)دا لەلاپەڕە (٢٢٤) ئاوا خەونە خۆشەکەی خۆی دەگێڕێتەوە:

یـــەکێك خۆی لـــەپاڵ دەخـــزاندم

یـــەك یـــەخەی بـــۆ دەترازانـــدم

یـــەك بـــەناز خـــۆی ڕێ دەخستـم

هەسـتیار، ئەوەنـدەی گراویەکـەی خـۆی خۆشویسـتووە نەیویسـتووە هـیچ سـاتێ لێـی دوورکەوێتەوە ، جا بۆئەوەی هەمیشەو هەردەم لەلای بەنـدبێت دڵی شیرین و چووکەو نازداری خۆی بۆ کردۆتە جۆلانە ، لە هۆنراوەی (جۆلانە) دا لەلاپەڕە (١٣٤) دا دەڵێ:

دڵـــــــە کـــوتم نییە، دڵـــــم

جــێی کیـــژێکی خـانومـــانە

منـــداڵە ، ئـــۆقرەی نـــاگری

بـــۆم دروست کـــردوە جـــۆلانە

مامۆستا هێمن ، ئەم جۆلانەی بۆ دڵنەوازەکەی لەچ دڵێکدا دروستکردوە ؟ لەدڵێکدا گەر بە گرمەی تۆپی دوژمن ڕانەچڵەکێ بەخرمەی بازنەی خۆشەویستەکەی دادەخـورپێ و ڕادەچڵەکێ و لەلاپەڕە (٦٩) دا دەڵێ:

دڵ بەگرمەی تۆپی گەورەی دوژمنیش ڕانەچڵەکی

دادەخـــورپێ ئـــەم دڵە، ئەمما بەخرمەی بازنە

هۆنەر قامك بۆ ئەو كارە نارەوایە ئەو بیروباوەڕە كۆنانە درێژ دەكات و ، كەوا هەندێ ئافرەتی چاونەكراوە باوەڕیان پێ هەیەو وا تێ گەیشتوون ، كەوا پارە .. سامان .. كۆشك و باڵەخانە ، هۆی بەختەوەری و كامەرانی ژیانە، نەك خۆشەویستی ڕاستەقینەو دڵسۆزی و لێكگەیشتن .مامۆستای بوێژ ، دڵدارەكەی بەجێی دەهێڵێ و واز لەخۆشەویستییە پیرۆزەكەی نیوانیان دێنێ و ئەو كۆشك و تەلارو ئاوات و خۆزگەو خواستەی كە هەردوویان بەخەیاڵ بنیاتیان نابوو ، دەیڕوخێنێ و هیچ بەزییەكیشی بە فرمێسكی خوێنینی هۆنەری دڵبڕاودا نایەتەوە ، لەلاپەڕە (١٣٦) دا دەڵێ:

كەماڵت بێ كەماڵت بۆچییە لەو شارە وێرانە

كەماڵی دەوڵەمەندی دی، گوڵم نەیویست كەماڵی من

لەكاتێكدا مامۆستا هێمن خۆی بەڕابەرو پێشڕەوو پارێزەرو ڕاوێژكەرو هاندەرو ڕێپێشاندەرو بگرە دڵسۆزترین و نزیكترین كەسی ئافرەت لە هۆنراوەكانیدا بۆمان دەنوێنێ، بەرانبەر ئەمانەدا هەموو لاپەڕە لە (٢٠٥) دا لە پارچە هۆنراوەی (لەبیرم مەكە) دا مۆری گوناهكاری و تاوانباری بە ناوچەوانی هەموو ئافرەتێكەوە دەنێ ودەڵێ:

تێ نەگەیشت بوو دڵداری بێ هۆش

كە كچ زوو كوڕان دەكەن فەرامۆش

زۆر موخابینە مامۆستا هێمن بەو هەموو هەستە بەرزو پاك و پاراوەیەوە ئافرەت بەتاوانی فەرامۆشكردنی خۆشەویستەكەی بداتە قەڵەم .. گەر خۆشەویستەكەی لە كولیجە گاڵتەی بەهەستی ئەو كردبێ ئەوە مانای ئەوە نییە ، هەموو ئافرەتێك خاوەن ئەم هەست و نەست و بیرو سۆزەن. من لەوباوەڕەدام گەر لەداب و خوو ڕەوشتی ئافرەتدا لەیادكردن و فەرامۆش كردن و گاڵتەپێكردن هەبووایە، هەرگیزاو هەرگیز دەها ئافرەتی ڕەفتار بەرزو داوێن پاك و یەك ڕەنگ لەپێناوی خۆشەویستی دا نەدەكوژران و نەدەبوونە قوربانی، ئێمەی كورد ئاگاداری ئەو هەموو قوربانیەین، كە ئافرەتی كورد لەڕێگای خۆشەویستێكی پاك و خاوێن و بێ لەكەدا داویەتی، كەچی دڵدارەكانیان لەدوای كوژرانی ئافرەتە خۆشەویستەكانیان هیچیان وەكو مەجنون نەكەوتنە دەشت وكێوان كەسیشیان وەكو فەقێ خەڵوز ئاوریان تێ بەرنەبوو نەبوونە ڕەژوو، هیچ كامێكیشیان وەكو پەروانە بە بڵێسەی مۆم نەسووتانو نەبوونە قەقنەس، ئەمن بەرامبەر ئەوانە

نـالێم کـوڕان کچـان لـەبیر دەکـەن ، بـەڵکو وەرامەکـەی ئـەم دێـڕە هـۆنراوەی خۆتـان دەدەمەوە کەلـەلاپەڕە (٢٠٤) دابلاْوکراوەتەوەو دەڵێ:

ژیـــن ڕانـــاوەستێ ، هــەوەس نـــامرێ

دڵـــداری لـــەگەڵ مردوو نـــاکرێ

گۆڤاری (بەیان)، ژمارە (٢٦)، حوزەیرانی ١٩٧٥.

دینامیکی بیرۆکەو شاعیری لەنێوان هێمن و هەڵمەت دا

هیوا عومەر ئەحمەد

هۆنراوە، هەڵبەست، یا هۆزان... بریتییە لە دەربڕینی هەست و نەست و هەڵچوون و ژانو ئازارو خۆشی و شادی و وێنەی گیراوی شانۆی جیهان و شانۆگەری ژیان... بەو شێوە تایبەتییەی کە شاعیر دەیبینێ هەستی پێدەکات. گەر مرۆڤێك چەند جارێ دیمەنی (دووئاوان) ی دیبێت و پیایدا تێپەڕبووبێ لەوانەیە ئەو دیمەنە دەگمەنە دڵڕفێنە، کەمێك هەستی جولاندبێت و کەمێك شادیو خۆشی پێ بەخشی بێ هەروەك چۆن ڕوانبێتیە تابلۆیەك یا نیگارێکی نیگارکێشێکی فرە هەست وبلیمەت، بەڵام ئەگەر مرۆڤ لە هۆنراوەکەی (پیرەمێرد) بڕی و بەچاوی ئەو لەنێوان هۆنراوەی (دووئاوان) دەوە لەودیمەنە بڕوانێ، کاتێ دەڵێت:

(دووئاوانەکەی شوێن ماڵە گەورە

سەرەوخوار ئەڕۆی بەپێچ و دەورە

تۆ بە ڕووناکی وێنەی بلووری

ئاوی زیندەگی گشت شارەزووری.........هتد)

ئەوا ئەو تابلۆیە گیانی بەبەردا ئەکرێ و لەهەموو چرکەیەکا ڕمبازی ئەسپ سوارو خرشەو خرپەی کراسی (کەتان) ی (نازدارنی جاف) و تەقەی داکوتانی خێوەتی (ڕەشماڵانی جاف) دەبیسترێ و هەستی پێ دەکرێ... شاعیر مرۆڤە...مرۆڤیش خاوەن ژانو ئازارە...کەواتە خاوەن ئامانجێکەو سەری تاڵی ئەو کلافە دەزوەی ناسیوە کە ڕێ پێشاندەریەتی بۆ بەئامانج گەیشتن و شوێن پێ و وشەی خۆی دەناسی و کلافە دەزووە ڕێنوماکەرەکە نا ئالۆزێنێ.

مامۆستا (هێمن و هەڵمەت) یش وەك هەموو شاعیرێکی ویژدان زیندوو ئامانجیان خزمەتی مرۆڤایەتی و نەمانی چەوسانەوە و زۆرداری و ئازادبوونی گیان و ژیان و مرۆڤو بگرە ئازادی مرۆڤیشە...وەك هۆنراوەکانیان تێمان ئەگەیەنن، ڕێبازیان بۆ گەیشتن بەئامانج و خزمەتی مرۆڤایەتی و بەرەنگاری چەوسێنەرو دەربڕینی هەست و ژان و ئازاری چەوساوەو ڕەش و ڕووتە, مامۆستایان لەبنەماکانی پێکهێنەری کەسایەتی شاعیردا جیاوازیان هەیەو هەریەکەیان مۆرکێکی تایبەتی خۆی هەیەو شەقڵی تایبەتی

خۆی هەیە، بەڵام لەبەر ئەوەی هەست و نەست و ئیلهامیان زادەی یەك كات و شوێن و مەڵبەندن‌و لەگەڵ هەمان مرۆڤاندا هەڵسوكەوتیان هەیەو بەرەو ڕوویان ئەبنەوە، بۆیە شتێكی ئاساییە كە هەردوو شاعیر هەست بە ڕووكارێ دەكەن هەریەكەیان بەنەخشەكێشی خۆی نەخشە بكێشێت و خەیاڵی گاز بكات لەچاوی ئەوەوە لەژیان وگەردوون بڕوانن...هتد، ئەم هاوهەستییەش ماكی لێدوان‌و خستنەڕووە كورت و سەرپێییەكەمانە...جا هیوادارم سوودێ ببەخشێ.

یەكەم:

مامۆستا هێمن لەمانگە شەوێكا ئیلهام وچێژ لەدیمەنی شوانێكی قەد پاڵی شەنگ وشەپاڵی كوێستانێكی كوردستان وەردەگرێ بەمە ماتە هەست و بیری دەهەژێت و سۆزو عاتیفەی هەڵ دەچێ و فوارەی هۆنراوەی بڵند ئەبێتەوەو خەڵكی بانگ دەكات وەك ئەو، ئەم دیمەنە ببینن كە چێژەی ئەمی مەست كردووە، ئەوانیش بورووژێنێت كۆتری ئارامیان ئاشت بكاتەوەو ڕابەریان بكات بۆ جیهانێكی تایبەتی و پڕ لە جوانی و پاكی و سەربەستی و دوور لەچەوساندنەوەو پەستی... چێژو شیرینی ئەم دیمەنە هێندە بەپێز دەبێت كە هۆنەر مەست دەكات و ڕاپی دەرئەبڕێ لەوەی چ جۆرە جوانی وچێژێكە...بەڵام كە تێئەگا دەنگی چریكەی بلوێری شوانێكە، وەك وێنەگرێكی هەستیار وێنەی دەروونی خۆی‌و دەروونی سروشت ئەگرێ و لە هۆنراوەیەكا بۆمان دەشواتەوەو بۆمان دەڵێ.

نـــیوە شەوە ، دونیا خامۆش
دێتە گوێم ئاهەنگێكی خـــۆش
ئـــاهەنگێكی دڵ پەروەرە
شادی هێنە ، خەفـــەت بەرە
ئـــاهەنگێكی دڵنەوازە
تارە، یۆلۆنە، یـــــا سازە؟
نـــا نا ئاهەنگی بلوێرە
جا وەرە گوێی بۆ ڕادێـــــرە

كاتێك لەهەست‌و نەستی شوانە تێ ئەگا، لە هەڵتووتان و بلۆێرژەنییەكەیەوە...ئاواتی پێ دەخوازێ وحەز دەكا لە جیاتی ئەو بووایە.

هـــــــەزار خۆزگەم بەخۆت شوانە

کە بەو مانگەشەوە جـــــــوانە...

هەڵمەتیش لە (خۆزگەی شەوانی باراندا) خۆزگـە بەوشـەوانەی هێمن دەخـوازێ ، بـەلاَم ئەم ئاوات خواستنە جیایە لەئاوات خواستنەکەی هێمن کە ئاواتی پێ دەخـوازێ، چـونکە سەربەست و گەردن ئازادەو (ئاغا) ش کە ترۆپکی چەوسانەوەو، زۆرداریيە ، بە نۆکـەری ناگرێ، بەلاَم هەڵمەت، بۆیە کاشکی پێ دەخوازێ، چونکە ئـەو شـوانە کـوڕی چیاو دۆڵو نشیوو جەنگەڵی کوردسـتانەو لـە گونـدێکی بنـاردا ئـەژی و لەگـەڵ بـەفر هاودەمـەو پـڕ سوێی دڵی شنەی کوێستان و پـڕ تـوێی دڵـی ئـاوی ڕەوان هەڵدەمـژێ و گـوێی لەقاسـپەی کەوو خووڕەی ئاوە.

هۆ شوانەکە.... خۆزگەم بەخۆت

بەس نییە تۆ پڕ سوێی دڵت شنەی کوێستان هەڵدەمژێ ...

دووهەم:

شاعیر وەکو هەر مرۆڤێکـی دیکـە لـە سـەردەمێکا... سەوداسـەری جـوانێ دەبـێ گـیرۆدەی ژوانێ دەبێ، هەست بەشەنگی ئافرەتێ ئەکا، شیعریشی بۆ ئـەڵێت و بۆشـی ئـەژی، بـەلاَم هێمن ئەوەی لا ڕوونـە کـە هـاودەمی ئـافرەت پێویسـتییەکی مەزنـەو دووری لـە ئـافرەت کارێکی سەختە، لەگەڵ ئەمەشدا لە ئافرەت خۆشەویستڕو بەنرخڕی ناسـیوە بـۆی دەژی و بـۆی ئـەمرێ و بـۆی ئەژێتــەوە ...کـە ئـەویش وڵات و خـاك و سـەربەرزی و ئـازادی وڵاتەکەيەتی.

بەڵێ سەختە ، یەکجار سەختە

دووری لەژن ، نامرادی

بەلاَم لە ژن خۆشەویستتر

لەلای من ئەتۆی ئازادی

(هەڵمەت) بە (فلاش بـاك) ێ ئـاورێ لـەڕابردوو ئەداتـەوەو سـەردەمی منـاڵی دێنێتـەوە پێش چاوی کە لەجیهانە تەسکە سنوردراوەکەیدا، تەنیا دایکی خۆشویسـتووە، بـەلاَم کـە گەورەبوو فامی کردۆتەوە دایکی هەمووان و خێزانە گەورەکەی کۆمەڵگەی خۆشـدەوێ و گیان لەسەر دەستانە بۆی و بەپیرۆزی دەگرێ .

جاران هەرتۆم خۆشدەویست

دایە ئێستا من گەورەم و عاشقی دارو بەردی ئەم ولاٚتەو

بەفری لوتکەو هەتاوم....

سێیەم:

هەڵمەت داوا لەهەژاران دەکا گەر هاتوو لە خەمی هەژارەکانا نەتوایەوەو هەردەم بۆ ئەوان نەژیا، ئەوا سزی بدەن لەداری دەن.

هەژارەکان ... ئەگەر نەبووم ... بەپەڵە هەورێ

لەگەردنی کەژوو کێوی ئەم شارە

شعرەکانم تف ڕێژبکەن

لقی داربەڕوویەکم بـۆ بکەنە سێدارە

یان ئەڵێ:

هەژارەکان ...

گەر هەستان کرد دەنگم دەنگی ئێوە نییە

ڕەنگم ڕەنگی ئێوە نییە

گەڕ هەستان کرد خەمم خەمی ئێوە نییە

دەمم دەمی ئێوە نییە

شیعرەکانم بدڕێنن

وەکو پەیکەرێکی نابووت بمڕوخێنن...

مام هێمن خۆی محەکی خۆیەتی و خۆی سزای خۆی ئەدا گەرلە ڕێگەی خزمەتی گەڵ و نیشتیمان لابدات.

گەر لەبرسان و لەبەر بێ بەرگی ئیمڕۆ ڕەق هەلێم

نۆکەری بێگانە ناکەم تا لەسەر هەردم ئەمن.

چوارەم:

هێمن لەئاوێنەی دەوروبەریا ... بەدفەڕی و دووڕوویی و بوودەڵەیی و نەگریسی و مەینەت و ژان و ڕاڕایی و ناپاکی و لەخۆیدا نامۆیی دەبینێ. بۆیە ئەیەوێ لەم جیهانە بن بۆشە مۆلەقە، قوتاربێت و بیری ئازادی و پچڕانی زنجیرو بەندوباوو پەیڕەوی

نەزۆك و ڕزیوی ئەکەوێتە کەللەو ئەیەوێ وەك باڵداری، مەلێ، بفڕێ و سەربەست بێ و بەئازادی ئاشنابێ.

هێزم لێ بڕا تاکەی دەربەرم

لەناو مەینەتودەردەسەر زەمین

ئەوە بەینێکە کەوتۆتە سەرم

بیری ئازادی و ئارەزووی فڕین

ئەم ئارەزووی فڕینە کە تروپکی ئەندێشە فراوانی و ڕۆمانسییە نەك تەنیا هەر (هێمن)ی گرتبێتەوە، بەڵکو گەلێ هۆنەری هاوچەرخی دیکەی گرتۆتەوە وەك (هەڵمەت)...بەلاّم فرینی هەڵمەت بەپێیە نەك بەباڵ ، وەمەبەستیشی دیدەنی نزرگاو مەڵبەندی پیرۆزی ئازیزیەتی.

بەرەو کفری هەڵدەفریم بەپێ نەک بەباڵ

لە قولاّیی کۆمی چەمە ماتەمەکەی دا

ڕێژنەی ڕەشی ئارەقەمم

دەشۆردەوەو خۆم دەدایە بەر شاباڵی شنەی شەماڵ...

هەڵمەت وەك بەپێ دەفرێت بۆ مەڵبەندێکی دیکە هەروەها دەیەوێ بچێتەوە قۆناخی منالّی و سەرکێشییەکانی منالّی بکاتەوە.

ئای ئەگەر ئێستا ئەمتوانی بەڕاستی نەک بەخەیاڵ

دەبوومە وە بە منالّ

چمکی کراسە شۆڕەکەمم

توند توند دەگرت بەدەمم

پێنجەم:

لە هۆنراوەی(بەهاری لادێ) دا، مامۆستا هێمن باسی جوتیاری چاپوك و بێ باکمان بۆ دەکات کەبە دڵپاکی و پێخاوسی و ئارەق ڕشتن وسنگ ڕووتی بژێوی خۆی وخێزانەکەی دابێن ئەکاو لە پێناوی ئەمەشدا پشوونادات لەکارو ئەرکەکەی بێزارنابێ و بەتوندو گورج و گۆڵی و بێ فڕوفێل بە سادەیی و بە دڵپاکی و دروستی وچوست وچالاکی هەوڵی خۆی ئەداو بەرەو پێشەوە ڕێگەی دەبڕێ و بەگژ تاڵ وتفتی و ساردو گەرمی و تین و کڕیوەو بەفرو باران و هەوردادێ و بەرهەمی خۆی پێشکەش دەکات بەبرای مرۆڤی.

ئەوێستا کاکی جوتیاری بەکاری چـاپوک ومەزبووت

بەبێ باکی بە دڵپاکی، بــەپێخواسی، بــەسنگی ڕووت

دەدێرێ ئاو، دەچێنێ تۆو، دەکا جێ شەتلی پەین وکووت

دەرێژێ ئارەقە، پەیدا بکا تا بۆمنداڵی قووت

پشوونادا، وچان نادا، وەرزنابێ لەئەرک وکار

هەڵمەت ڕەوتی مەبەستی ئەم هۆنراوەیە دەگەێنێتە ئێلاخ و پەرەی پێ ئەداو بە سواری ئەسپێکی ڕەسەنی بەکاردا بەبناردا هەڵئەبەزێ و هۆنراوەکە تەواو دەکات بەوجۆرەی بە دەست و پەنجەی قڵیشاوی سەر بەقەتماغـەو سنگی ڕووت و پێی خاووسی جوتیارەکان فێری خۆشەویستی و گۆرانی ومرۆڤ ویستیان کردووە.

مـــــن گۆرانیم نـــــەدەزانی

هـــەژارەکان فێریان کـــــردم

تـــوورە بوونم نـــــەدەزانی

زۆر دارەکان فێریان کردم ....

دەست وپەنجەی قڵیشاو پێی خاوسی

جوتیارەکان فێریان کردم

هەر ڕادەیەک لەپێناو هەژاراندا نەمری

ئەگەر مردن هەر نەش بوایە

لەپێناوی هەژاراندا من دەمردم

نـەك هـەر ئەمەنـدە بـەڵکو لـە (دوابڕیـاردا) بـوون و ناسـراوی خـۆی بـە هەژارەکانـەوە دەبەستێتەوەو نایەوێ لێیان دووربێ و بۆ ئەوان ئەژی.

من چیم ئەگەر ئێوە ناوم لەبەر نەکەن

شاعیر...کێیە؟ چییە...؟ ئەگەر

ئێوە تاجی لەسەر نەکەن ...

شەشەم:

زانـاو شـارەزا دەروونییـەکان لـەو بـاوڕەدان (خـەون ئاوێنـەی ، کەسـایەتی و شـانۆگەری ڕۆژانەی مرۆڤە) وەهەندێکیان دای دەنێن بە (بەدیهاتنی حەزوئارەزوو خولیا...بەدینـە هاتووەکانی مرۆڤ)... ئەگەر لەژیانی هێمن وردبینەوە لەنێوان هۆنراوەکانییەوە، بۆمـان دەرئەکـەوێ، کـە هـەردەم تێکـەڵاوی ڕەش و ڕووت و خـەڵکی خـاکی بـووەو ژانـەکانی ئاوێتەی ژانەکانیان کردووە, لە خۆشیدا لەگەڵیانا تریقاوەتەوەو لەتەنگانەشدا پشتی تـێ نـەکردوون و خۆشـی خـۆی کـە زۆر کـەمیش بـووە لـە بـزەی سـەرلێوی ئـەو خەڵکـەوە هەڵهێنجاوەو هەردەم سکاڵایانی بیستووەو گوێی بۆ شل کردوون و وەك خاوەن هەستێك و ویـژدان زیندوویـەك، لـەبوون و هـۆو چـۆنی ژیـانی خـۆی و ژیـانی کۆمەڵەکـەی تۆژیوەتەوەو ویستویەتی یاقووتی ڕاستی لەناو قوڕو لیتـەی شێواندنا دەربهێنێت و بـە خەڵکی بناسێنێ و ئازاری هەموویان یەکخاو ئاواتی هەموویان یەکخاو خەم و پـەژارەیان یەکخا. بۆیە شتێکی ئاساییە، کە کاتێ خەونێکی سەوزی خۆیمان بـۆ دەگێڕێتـەوە. باسـی ئەو ڕەش و ڕووتەو ژان وئازارو خەم و خەونی ئەو ڕەش ڕووتە بێ.

لــە کاتی نیوە شەودا بـــوو شەوێ دی

ژنێکی پیرو ڕەشپۆشم لەخەو دی ...

هەڵمەتیش کـە لەژیانیـدا هـۆگرو سەوداسـەری ئازادییـەو ئـەو ئازادییـە ناوچـە پـەڕێکی زێـڕین ناگۆڕێتـەوە بـە ژیـانی پارچـە پـەڕێکی زێـڕین، یـاخیش دەبـێ بـۆ پاراسـتن و هێشتنەوەی سەربەستی و ئازادییەکەی ... بەم پێیە شـتێکی ئاسایی دەبێت کـە لـەکاتێ خەونێکمان بۆ ئەگێڕێتەوە ... وا لەپاڵەوانی خەونەکەی بکا، کاتێ دەیانەوێ، لەکۆشکێکا دەسبەسەری بکەن تاجی شاهی لەسەر بکەن.. ئەم تاجـە وردوخـاش دەکـاو بـە گـەردەنی ئازادو گیانی سەرکێشەوە ئەدا لە شەقەی باڵ و ئەفڕێ بۆ ئەو پەڕی زەوی و ئاسمان.

خەوم بینی ئیمپڕاتۆری جیهان بووم

تۆش پەرییە تاوانباری بێ تاوان بووی

دەرکراوی بەهەشتی زەوی و ئاسمان بووی

لە کۆشکەکەمدا میوان بووی

تاجەکەمم کردە سەرت ..

هەڵمەت شەیدای خاك وخۆڵو تاڤگەو نشێوو نەوىو بڵندىو گردویاڵو بنارو قەد پاڵ و چیاو شاخی ولاّتەکەیەتی و هەموویان بەجوان ئەزانێ و ئیلهام و چێژیان لێ وەرئـەگرێ، شـتێکی نائاسـایی نییـە گـەر لەخـەونێکا باسـی ئـەوەمان بـۆ بکات کـە لەسـەر ترۆپکی بڵنـدترین شـاخی ولاّتەکـەی ئەوەسـتێت و ئەڕوانێتـە دەوروبـەری و چـاوی لـەجوانی سروشـت تێـر ئـەکاو ژیـانی تێکـەڵ ژیـانی لادێ و شـوان و کچـۆڵەی بـەفراوو خـۆڕەی کوێستان دەکات:

خەوم بینی ... شەوبوو لەسەر لوتکەی حەسارۆست ڕاوەستاوم...

کەیلی جوانی کوردستان بوو گلێنەی دڵی تەماشام...

بەهەر لایەکدا دەمڕوانی ، هەر جوانی بوو

قاسپەی کەو بوو ... باڕەی مەڕبوو ،گۆرانی بوو،

بۆنی پرچی کچۆڵەی ... ڕێی کانی بوو

حەوتەم:

سـەرەڕای ژانـی دەربـەدەری و ئـاوارەیی ولانـەوازی و شـەکەتی لـەش ومانـدوویی گیـان و دەردەسەری و مەینەت وئـازار... مـام هـێمن خـەمێکی قورسـی دیکـەی هەیـە کـە بۆمـان دەگێڕێتەوە ئەویش دووری و دەردی دووری خۆشەویستانە، ئەودووریەی، تروسکا ییـەك هیوای نزیکبوونەوەی تیـا بـەدی نـاکرێ... باسـی دووری جگەرگۆشـە بـێ نازەکـەیمان بـۆ دەکات کە لێی دوورەو دووری نێوانیان هێکجار سەخت و بە سنورە:

ئەی ئەوکەسەی دەتپەرستم و لێم ونی

تۆ خودانی ، تۆ خۆشەویستی منی

لە ئاسمان نی تا وێت ڕانەگا دەستم

لەقاف نی کالەی ئاسنت بۆ هەڵبەستم ...

هەڵمـەت..جگـەر گۆشــەی نییــە، تــا باســی دوورییەکــەیمان بــۆ بکــات، بــەڵکو باســی دوڵبەرەکـەیمان بـۆ دەکـات... کـە چـەندە لێـی دوورەو ئـەم دووریـەش خـەم و ژانـی ئاوارەییو لانەوازەییەکەی پتر ئەکاو نێوانیان تـەنراوەو ڕێگای پێگەیشتنی ستەم و پـڕ زەبرە.

ئامۆزاگیان

تۆ دووریت و ڕێگاش دووره ، ئامۆزاگیان

هەزارەها کێوو تەلان هەزارەها چەتەی برسی

لەنێوانماندا سنووره ئامۆزاگیان ...

هەشتەم:

کێژێ داخوازی هۆنراوەیەك دەکا لە هەڵمەت، هۆنەریش دەستەوستانی خۆی نیشان ئەدات بەرامبەر ئەو داواکاریە، ئەم دەسەوسانەش وەنەبێ لە ئەنجامی بێ تینی هۆنەرەوەیی و توانای بەسەر هۆنراوەیەکی وادا نەشکێت، بەڵکو لەبەر ئەوەیە ، کە کیژە خۆی شیعرەو ئیلهامو چاوگی چێژی ئەدیبانەیە، لەبەر ئەمە تا هۆنەر لەوچاوگە (کە جوانی گۆناو دەمو لێوو پێستی پەمەییە) پاراو نەبێ ، ئیلهامی بۆنایەو دەسەوساوە.

نۆهەم:

هێمن لە (ئامێزی ژن) دا، باسی نازو بەهرەی بەتام و چێژو گەرم و گوڕی خۆشی و ژیان و دووریی لە ئاهێن و پەستی و بەجوانی ئافرەت مەستی و ئارامی دڵ و دووری لەژن و سوگوارمان بۆ دەکات، بەڵام باسی لەمانە خۆشترو بەنرخترمان بۆ دەکات کە (ئازادی) یە.

بەڵێ سەختە ، یەکجار سەختە

دووری لەژن، نامرادی

بەڵام لەژن خۆشەویست تر

لەلای من ئەتۆی ئازادی

هەڵمەتیش وەك پێویست لەسەر زمانی کەوێکی دیلکراوی ناو کۆشکی شاهی و نێوان بەهرەو خۆشی و نازی خوایی ، کە لەهیچ پێویستییەکی مادی کەمی نییە (ئەوکاتەی خۆی دەرباز کرد ... شازادە لێ ی پرسی بۆ لەم نازو خۆشی یە ڕادەکەیت ، چ شتێك لەم ژیانەت خۆشتر دەست ئەکەوێت) ... پێمان دەڵێت کە (لە گشت شت بەبەهاترو ئازیزتر ئازادی و لوتکەی چیاکانە).

بۆ کوێ ئەڕۆی ئەی کەوی جوان

کوێ لەکۆشم گەرمترە

چی لەم کۆشکە بەرزترە

کەوی فێرە بەفری کوێستان

وتی: لوتکەی چیاکانی کوردستان

دەهەم:

هەڵمەت ... بۆدیدارو دیدەنی دڵخوازەکەی ... داوا لە پەڵە هەورێ دەکات بیکاتە کوڵ و بیگەیەنێتە جێ مەبەست.. هەروەها سەرێك لەخەزێنەی فۆلکلۆری کوردی ئەداو وەك پاڵەوانی ئەفسانە کۆنەکان پێویستی بە (سیمورخێ) هەیە بیگەیەنێتە دڵخوازەکەی.

ئەرێ بشێ هەورێك نەبێ

سواری پشتی خۆیم بکات

بۆ وڵاتەکەی خۆمم ببات

یان کە دەڵێت:

بۆ هەڵبەستێک دەگەڕێم وەك سیمرخێ

گشت سنوورەکان ببڕێ

بۆ وڵاتە دوورەکەی خۆم هەڵمگرێ

تا دێتەوە هۆش و دەڵێت:

گەر خوام هەبێ هیچم ناوێت لە خواکەم

دووپێ نەبێ تا کوردستان پێی ڕاکەم

مامۆستا هێمن گەر بلوێ لەمە پتر دەکات و گەرخۆشەویستەکەی لەئاسمان بێ دەچێتە لای‌و خۆ ئەگەر لەسەر زەوی بوو تەنانەت لە قوللەی قافیش بێت کاڵەی ئاسنی بۆ هەڵئەکێشێ و ئەیگاتێ، بەڵام خۆشەویستەکەی لەم شوێنانە نییە.. هێجگار دووریش نییە، بەڵام بستۆکێ کێشراوە لێکی کردوون.

تۆی لەمن ون کردو منی لەتۆ دوور

ئەو بستۆکەی دوژمن ناوی نا سنوور

یانزەهەم:

هێمنی دنیا دیدە .. لەگێژەڵووکەی بەسام و توندی خەزان دەسڵەمێتەوەو بەوە تاوانباری دەکات کە پەلاماری باخ و ڕەزو نەمامی شلك و تەڕو گوڵی بۆنخۆشی بەبەرامە

پـەڕە پـەڕە دەكـات وجـوانی سروشـت ئەشـێڵی و خەنـەی پەنجـەی بـووكی سروشـت دەشواتەوە:

كێژەڵووكەی بەسام وتوندی خەزان

كە پەلاماری دایە باخ و ڕەزان

دەشكێنێ نەمامی شلك وتەڕ

گوڵی بۆن خۆش و تەڕ دەكا پەڕ پەڕ

ئەو گوڵەی باخی پێ دەڕازاوە

داخەكەم ئێستە هەڵپرۆكاوە

هەڵمـەت ڕەشـەبای دەسـتەبرای (گێژەڵووكـە)، بـەتاوانبار دائـەنێ لـە چـەپەری تاوانـا گـەمارۆی ئـەدات و دادگای بۆگـەرم دەكات، چونكە پـەل وپـۆی داری شـكاندوەو منـداڵی هەڵپڕووقاندوەو باڵداری لە لێر تەڕاندوەو چاوی شـاری ئـازار داوە ... بۆیـە دەبـێ سـزای خۆی وەرگرێت.

تا ڕەشەباش تاوانبارە

ئەی ڕەشەبا، كەم پەل وپۆی داری شكان؟

ئەی ڕەشەبا، كەم مناڵی هەڵپرۆكان ؟

ئەی ڕەشەبا، كەم باڵداری لەلێر تەڕان ؟

دوانزەهەم:

زۆربەی مرۆڤ هەرچەندە لەو ڕۆژەدا دەژین كە بەسەری دەبەن، بەڵام نـاتوانن كـە گشت ڕابردوو بنێژن و لەیادی بكەن ... هەر چۆن بۆ داهاتوو دەكێشن، چونكە دەزانن داهاتوو تەواوكەری ئێستایەو ئێستاش بەردەوامی و تەواوكەری ڕابردووە، هێمنیش یەكێكە لـەم كەرتە گەورەی مرۆڤ و ڕابوردوو گۆڕ ناكات و نایەوێ هەموو ڕۆژی سەرلەنوێ لـە دایـك بێتـەوە لـە نوكـەوە كـاروان بخاتـە ڕێ، چونكە زوڵـم و زۆرداری زۆرداران و تریقانـەوەی نازداران و ماچ و مووچی ژوان كانییـەكی شـێتن لـەیادیاو لەگـەڵ هـەر دەرفەتێكدا سـەر هەلئەدەنەوە وەك لە (ماچی شیرین) دادەبینین بە (فلاش باك) ئاوڕێـك لـەفیلمی ژیـانی خۆی ئەداتەوەو بیرەوەری سەردەمی منـاڵی ئەیهـەژێنێ كـە چـۆن ماچێكی شـیرینی لـەو نـازدارە شـەنگە ئەسـتاندووە تـاكو ئـەمرۆش گـیرۆدەی ئـەو یادگاریـەو كـەف وكوڵەكـەی دانامركێتەوە هەردەم دەژێتەوە:

به منداڵی له لێوی ئاڵی تۆم ئەستاندووه ماچێ

بەپیریش لەزەتی ئەو ماچە شیرینەم لەبیر ناچێ

بەسەد دکتۆرو دەرمان و پەرستار ناکرێ چارەی

کەسێک تیری مژۆڵی ئەو کچە کوردەی لەدڵ ڕاچێ

هەڵمـەتیش لـەم دەسـتەیەیە، کـاتێ بـە (فـلاش بـاك) لـەفیلمی ژیـانی ڕابـردووی ورد ئەبێتەوه جیهانی منداڵی زیندوو دەکاتەوە، یادی ماچێکی شیرینی لێوی ئاڵی نازدارێ نایهـەژێنێ بـەڵکو یـادی کاروسـاکاری و فێڵبـازی و بزێـوی منـاڵی دەیـورژێنێ و کـاژێری ڕۆژگارو بەسەر هات بەلای ڕاستا، واته بۆ دواوه بائەداتەوە لەخۆی ئەڕوانێت:

ڕۆژانێ بوو لەو کوێستانه

هەر چەند باران دەباری

داوو تەپکەم دەنایەوە

بۆکۆتره کێوی و پاساری ...

یان که به منداڵی:

به مناڵی که پەڵکه زێرینەی سامالْ

ئاسۆی دەگرت وەك ڕەوه پەپووڵەی خەیالْ

حەزم دەکرد وەك مەلْ بدەم لەشەقەی بالْ

بڕۆم ... بڕۆم وەها هەڵفڕم بۆ بەرز

هیچ سیمرخێ نەمهێنێتەوە بۆسەر ئەرز

سیانزەهەم:

ئەو کەسەی بژی بۆ مرۆڤ ومرۆڤایەتی، مرۆڤیش بۆ ئەو دەژی، لەبەر ئـەوەی کـه مـرۆڤ و مرۆڤایـەتی نـەمرن ...کەواتـە ئـەو ئادەمییـە نـەمر دەبـێ‌و، هـەردەم لـەدڵی مرۆڤـدا لاوەوپیربوون و مردنی بۆ نییه، هێمنیش چرایەکه لەو چرا هـەڵکراوه پڕشـنگدارەی کـه شەوەزەنگی ژیانی زۆری ڕۆشن کردۆتەوەو وەك پێویست گڕ لـەخۆی بەرئـەدات و بۆیـان دەبێتـە ڕوونـاکی و ویـژدانی خـۆی ژێـر دەکاتـەوە، چـونکه نایـەوێ بەچـرا دابنـرێ، بـێ ئەوەی ڕووناکی هەبێ ناشیەوێ خەڵکی بەتاریکی بمینێتـەوەو ڕێگـەی ژیـانی پـڕ هـاتو نەهاتی تاریك و نوتەك ڕۆشن دەکاتەوە، تائەو ئاستەی له مەودای توانایەتی.

خۆم دەسووتێم هەتا بەزمی خەڵك ڕۆشن بكەم

كێ لەڕێ خەڵكا وەكو شاعیر دەسووتێ شەم نەبێ

ئەم بیرو هەستەش هەڵمەت دەگرێتەوە ، بنۆڕە چۆن بە(شێوازی هەڵمەت) ی دەمانهەژێنێ:

ئەگەر شەوێ لەشەوان

لەتۆی خاكی گڵكۆوە

ڕووناكییەك دڵۆپ ، دڵۆپ ،تاریكی ماڵی كردو كردی بەچراخان

وانەزانی مۆمە ، منم ... من ئەسووتێم بەدیار تۆوە ئەی دایە گیان

چواردەهەم:

هەرچەندە هێمن باری زستان وتۆف وتاری خەزان ئەزانێ كە چەن تورەو شێتن، سروشت لە زستانا چەند دڵتەنگەو پیرە ڕەشەبا چۆن دەنركێنێت و ئاسمان چۆن فرمێسكی بەسەر گلگۆی خاكدا دەبارێنێت، بەلاَم هێندە سەوداسەرو شەیدای دڵخوازەكەیەتی، تەنیا نزیكی دڵخوازەكەی ئەم زستانە ڕەشە دەگۆڕێت بە بەهارێكی شین و ئاسمانێكی ساوو تەنانەت سروشتیش تارای بووكێنی دەپۆشێت بە هاتنی گوڵەكەی هێمن:

بەهاربوو فەسڵی زستانم ئەگەر یارم لەگەڵ بایە

درۆیە گەر گوتوویانە ، بە خونچێكی بەهار نایە

هەرچەندە ئەم گۆڕانە بەسەر هەڵمەت دانایەت، بەلاَم وەك كامێرایەكی زیندوو ئەوەمان دەخاتە پێش چاو، لە تابلۆیەكی نایابی هۆنراوەكەیدا، كە زستانی بە هەڕەشەو گوڕەشەی لادی و تەنگە بەری، بۆ شوانی بەرباران خۆشە، چونكە لەگەڵ دۆستەكەیدا لە ئامێزی یەكتر خزاون و زستان بۆیەكتر دەكەنە بەهارو دەبنە چاوگی شادی یەكتری:

هۆ ... هۆ شوانە سەر شێتەكە

شەو درەنگە سەرما و تۆفە

بەس لەسۆنگەی خۆشیەك دا كەناگیرێ

لەش ولاری ـ خازە ـ وا توند هەڵگلۆفە

دە دوا ماچی لێ بستێنە خۆت ئاسایی

ڕەوانەی كە ... هەتا سەرەڕێی ئاوایی ...

پانزدەهەم:

هێمن کە دڵی بۆتە پێشانگایەکی خەمی مرۆڤ و سەگواری ژیان وژانی دەردە کۆمەڵایەتییەکانو ئازاری ئاوارەیی و لانەوازی، دەیەوێت کەمێ ئەم مۆتەکە قورسەی سەر دڵی سوك بکات و شەوێ ڕوو دەکاتە سەر گردێك و لە بەرزاییەوە نزیك بە ئەستێرەکان سکاڵای خۆی بۆیان دەکات وهاوبەشی خەمی خۆیان دەکات، چونکە ئەم کارە بە دەرمانو سارێژی برینەکەی تۆیی دڵی دا ئەنێ:

تەک و تەنیا دەچم بۆ گردەکەی سەر دێ

بەدڵتەنگی و کزو خەمناکی ڕادەکشێم لەسەرِ بەردێ

دەکەم جا سەیری ئەستێران و هەڵدەمژم شنەی شەوبا

شەووبێ دەنگی چەن خۆشە ، هەمیشە خۆزگە هەر شەوبا

وەکو ئاواڵی چاك ئەستێرەکان گوێ ڕادەدێرن بۆم

هەتا بۆیان بەیان کەم ، موو بەموو ڕازی دەروونی خۆم

هەڵمەتیش داخوازی لە ئەستێرەکان دەکات کە لەگەڵ خۆیاندا بیبەن بۆ کوێ ؟ بۆ بەرزایەکەی جێ نزرگەی خۆیان ... بۆ ئەوەی لەوبڵندییەوە تۆزێ لە ولاتە دوورەکەی ڕامێنێ و تاسەی ئەو دوورییە بشکێت و دڵی گڕ گرتووی ڕابژەنێت و ژیری بکاتەوە ... بەڵێنیش بە ئەستێرەکان ئەدا کەبەبێ دەنگی دەمینێتەوە:

ئەی ئەستێرە دوورەکە لەگەڵ خۆتدا بمبە

تابەرەبەیان ...

تیشکەکانت نا دزم ...

ئەم ئاشنایەتییەی هەڵمەت و گەردوون شتێکی سەیرو سەمەرە نییە هەر چۆن ئەم سکاڵای خۆی بۆ گەردوون وئەندامەکانی دەکات ، هەروەها گەردوون و سروشت و ئەندامەکانی ... سکاڵا بۆ هەڵمەت دەکەن.

چنگێ ئاوم لەناو دیجلە دەرهێناوە

دلۆپ ، دلۆپ ، ئاو گریا

ووتی: بریا

دەتدامە بەر ئەم هەتاوەو دەبووم بە تەم

دەچوومەوە بۆ بەرزایی

کوێستانەکەم

شانزەهەم:

هێمن لە(بۆسەی ڕۆژگار) دا، باسی هاودەمی خۆی و خەم ئەکا، کەچەند دڵسۆزە تەنانەت لەو ڕۆژانەی لەو پەڕی نا سۆرو سوگوار دایە لای بەرناداو هەمیشە لەبن باخەڵی خزاوەو تێکەڵ هەناسەو ئاخافتنییەتی و لەژێر سایەی یەکترا دەشنێتەوەو دەمی زامەکانی و بڕینی کۆنی دێنێتەوە سۆ .

نیمە ئاواڵێ لەگۆشەی بێکەسی دا غەم نەبێ

چاکە ئەو لێرەش وەفای هەرماوە، سایەی کەم نەبێ ...

وادەرئەکەوێ کەخەم تەنیا ئاوەڵ ودڵسۆزی هێمن نەبووە لە گۆشەی بێ کەسیدا ، بەڵکو هاوەڵ وهاودەمی هەڵمەتیش بووەو بە مووڵێی دوور نەکەوتۆتەوە ... بەلام هەڤاڵییەکی سەیرو سەمەرەی دوای ترس و سڵە مینەوەیەکی فرە, ئاوازی دڵ کەرەوەو شادی دەری هەڵمەت هەر گۆرانی خەمەکانییەتی, بۆیە دەروونی خولیای خەمەو ڕەنگی خەمی گرتووە.

جاران لە خەم زۆر دەتر سام

بەلام ئێستا هەرچەندە هەست بکەم تەنیام

دەمێنمەوە.

لێم ببورە ئەگەر هات و شیعرەکانم

وشک وزڕبوون

ساردو سڕبوون

لەزستانی ژوورەکەتدا

توانەوە وەک چلوورە ...

کاتێ کیژێ بەرۆکی هێمن دەگرێت بۆ هۆنراوەیەك ، ئەمیش بەوە خۆی دەپەڕێنێتەوە کەگوایە چۆتە تەمەنەوەو شعریش وەك کچی جوان و لاو سەر نادا لەشاعیری پیرو لێی دوورە پەرێزە:

شعرت دەوێ لەمنی پیر

لەمنی پیری گۆشە گیر ...

تا لەکۆتایدا دەڵێت:

پەری شیعر وەك کچی جوان

بۆ پیاوی پیر نایەتە ژوان

حەڤدەهەم:

هێمن ئاشقی کێوو تـەلان و بەنـدەن و بـەردی وڵاتەکەیـەتی لـە جیـاتی شـەیدایی چاوی کەژاڵی خوێن گەرمان و گەردنی پڕ خـاڵی کـەوڕەوان... هەرچـەندە لەسـەر ئـەم ئەشـقە توشی ڕەنجـەڕۆیی و حەسـرەت ودەردە، بـەڵام هـەر ئەمەنـدە نـا بـەڵکو گـەر لەبرسـان و لەبەر بێ بەرگی ڕەق بێتەوە تا لەسەر هەردبێ واز لەم ئەشقەی ناهێنێ، گـەر بـەزنجیرو تــەناف و دارو بەنــدو کــۆت چــاو ترســێن بکرێــت، ئــەم بــاکی نییــەو هــەر ئاشــقی ئازیزەکەیەتی.

گەرچی توشی ڕەنجەڕۆیی وحەسرەت ودەردم ئەمن

قەد لەدەست ئەم چەرخە سپڵە نابەزم ، مەردم ئەمن

ئاشقی چاوی کەژاڵ وگەردەنی پڕخاڵ نیم

ئاشقی کێوو تەلان و بەندەن و بەردم ئەمن

هەڵمەت ئەم سنوورەی هێمن دەشـکێنێت و پـڕ بـە قـوڕگی هـاوار دەکـات کـەوا لـەجیاتی ئاشقی (شێت) ی دارو دەوەن و کوسارو خاك و بەهاری وڵاتەکەیەتی:

نەءگیانەکەم نەمن دەست بەرداری تۆ دەبم و

نەسەوزایی لە دارستانەکانی کوێستان دەبڕێ و

نە بێستانەکانی گەرمیان بێ شەمامەدەبن ...

گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (٦٦)، ئاداری ١٩٧٨.

قۆناخەکانی شیعری هێمن

محەمەد ئەمین ئەحمەد

بۆچوونە ناوجیهانی ئەم شیعری هەر شاعیرێکەوە، پێویستە چەند مەسەلەیەکی ورد هەیە بزانرێ کە پەیوەندییان بە ژیان و هەڵسوکەوتی شاعیرو دەوروبەریەوە هەیەو رووناکییەکی تەواوی بخرێتە سەر بۆ زانینی ئەو زانیاریانەی کە پەیوەند ییەکی راستەوخۆیان هەیە بەشاعیرو کۆمەڵ ولایەنە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی و رۆشنبیرییەکانییەوە.. ئەوەشیان بۆدەستنیشانکردنی ئەو قۆناخەی کە شیعرەکانی پێدا رۆیشتوون، هەرچەندە ئەم کارەش سووكو ئاسان نییە، چونکە لەوانەیە ئێستاکە ئەو ماوەیەمان نەبێ بەدوای زۆرلەو مەسەلانەدا بگەڕێین کە پەییوەندییان بە لێکۆلینەوەکەمانەوە هەبێ.. دووەمیان ئێمە بەهۆی دیوانی (تاریك و روون)ەوە، یا بەهۆی ئەو گۆڤارو رۆژنامانەوە دەتوانین شتێك لەو بارەیەوەوە دەست بێنین، کە زیاتر شێوەی تویژینەوە دەگرێتەوە خۆی و تاکو بە هۆی ئەو شیکردنەوەوە دەگەینە ئەنجامی مەبەستەکەمان، هەرچەندە زانینی ئەو لایەنانە، کە باسمانکرد، مەرجێکی سەرەکییە بۆ ناسینی هونەرمەندی پایەبەرزو بلیمەت کە ئەو داهێنانە جوانانەی، کە بەهۆی پوخت و سفتی کارە هونەریەکەوەو هەڵوێستی رۆژانەی خۆی، خۆی لەناو کۆمەڵ دادەچەسپێنێ. چونکە هونەرمەند ئەرکێکی کۆمەلایەتی بەجێ دێنی و ئەمەشیان جێ بەجێ نابێت ئەگەر(خەڵك) بەرەو پیری ئەو داهێنانەوە نەچێت.. وە لەبەر ئەم چەند هۆیانەی پێشوو ناچارین پەنا بەرینە بەر(تاریكو روون) و (ئەزموونە شعیریەکانی)هێمن و(ئیعترافاتی) شاعیر خۆی، تاکو بتوانین قۆناخە شعرییەکانی دەستنیشان بکەین. تاکو نەکەوینە ناو لێشاوی بەزەییو ئەندێشەوە بەڵکو بەشێوەیەکی زانستیانە هەندێ لەو قۆناخانە دەستنیشان بکەین. ئێمە دەزانین دەستپێکردنی هەر هونەرمەندێك بەچەند پلەو پایەدا رۆیشتووە بەڵکو چەند قۆناخی بڕیوە، تا گەیشتۆتە ئەو پایەیەی کە لە ئەنجامدا خۆی و هونەرەکەی تێدا دەگرێتەوە. ئێمە دەزانین هیچ هونەرمەندێك هەر لەخۆیەوە، سەری هەڵنەداوە یا بەبێ بەهرەی هونەری پێ نەگەیشتووە, بەڵکو بەهرەی هونەری تێدا هەبووەو ئینجا کارتێکردنی خێزان و قوتابخانەو کۆمەڵ و رووداوەکانی ژیان کاریان تێکردووە وەبوونەتە هۆی ئەوە کە

هونەرمەنـد بـەدوای ڕاسـتییە ون بووەکـەدا بگـەڕێ لێـرەدا، تەنانـەت زۆر جـاریش وای لەهونەرمەند کردووەکە لەو پەڕی بەختـەوەریو خۆشـی ژیانـدا بێنێتـە خـوارەوەو بـە خـەیاڵی دانەیـەت. بـەڵکو بـەنانی جۆ(قـانع)بـێ! هـەر سـووریش بـووەو کـۆڵی نـەداوەو نەبەزیوە، بەپێچەوانەی ئەو هونەرمەندە کە هەناسەی کورتو سوارەو ناتوانێ ڕێرەوی ژیان بگۆڕێو شتی تازە بێنێتەکایەوە. لێرەدا مەبەستمان بەبـەروارکردنی هونەرمەنـدی لاواز، لەگـەڵ هونەرمەنـدی ڕەسـەنو هەڵکـەوتودا نییـە، بـەڵکو دەمانـەوێ قۆناخـە شیعرییەکانی،مامۆستا (هێمن)ی بلیمەت بەپێی ئەو بۆ چوونانەمان دەستنیشان بکەین، لەبەرئەوەی کە ئەم لێکۆڵینەوەیە زۆری دەوێ، زۆر شت ناخەینە ڕووەوە، دەتـوانین ئـەو قۆناخـە شـیعریانە کـە مامۆسـتا (هێمن)ی بـەهرەدار پێدا ڕۆیشتووە بیکەین بەچەند بەشێکی سەرەکی.. هەر چەندە لەنێوان قۆناخەکانیشدا سـەرکەوتنو دابـەزین، ئومێدو نائومێدی، دیار دەدەن، واتە هەڵچوونو داچوونێك دروست دەکەن، بـەڵام نابێتـە هـۆی تێکــدانی ئــەم قۆناخانــە کــە ئــەوانیش بەســتراون بــەباره سیاســی و کۆمەلایەتییەکـەو...هتـد.. هـەروا بـاری دەروونـی و فیکـری فەلسـەفی و بیروبـاوەڕ، ڕای هونەرمەنـدیشو هەڵوێسـتی لـەولا بمێنێتـەوە.. جـا لێـرەدا بـەپێی بۆچـوونی خـۆم حەزدەکەم هەریەکە لەو قۆناخانە سیمای خۆی بدەمێ، چونکە نـاتوانین ژیـانی شـاعیرو بارە خێزانییەکەی, باری کۆمەڵایەتیو ئابووریو سیاسیەکەو لەگەڵ پەروەردەی منـداڵی شـاعیری و هەڵسوکەوتی لـەماڵو لەقوتابخانـەو لـەناو هاوەڵانیـدا جیـا بکەینـەوە، بۆیـە بەپێی مێژووی شیعرەکانی ئەو قۆناخانە بەمجۆرەی خوارەوە دابەش دەکەین:

یەکەم قۆناخی لاوێتی:

کـە لەپێگەیشـتنی شـاعی، وەکـو شـاعیرێك ناسـرابێ دەسـت پێـدەکا، واتـە لەسـاڵی ٩٣٩/١٩٤٠/٩٤١/٩٤٢ دا یەکەم شیعری (خاوەنی زێرە)لە ساڵی ١٣٢٠/٩٤١دا بەرهەمی هێنـاوە، لـەو مێـژووەوە تـا دەگاتــە سـاڵی (٩٤٦/٩٤٧). دووەم لەسـاڵی (١٩٤٧)وە وەکـو شـاعیرێکی پێگەیشتوو قۆناخی شیعری لای وی دەست پێدەکا. هەرچـەندە لەهـەڕەتی لاوێتـی دایـە، بەڵام ئەو کارەساتە هەرەگەورە کاریگەرە، کاری تێدەکا، تاکو دەگاتە ساڵی ٩٥٣ کە شیعری (ئاواتی بەرز)ی شاعیرمان لە دایك دەبێ و لەگەڵ شیعرەکانی ئەوسەردەمەی دا..

سـێیەم لەسـاڵی ١٩٥٣ داقۆنـاخی سـێیەم دەسـت پێـدەکا کـە شـاعیری بـەهرەدار تووشـی نووشووسـتیو نائومێـدیو تێکشـکان دەبـێ و تـا دەگاتـە سـاڵی (١٩٥٩) کـە شـیعری

(چارەنوسی شاعیر)و شیعرەکانی تری کە لەو بابەتەن لەدایك دەبن.چوارەم قۆناخی چوارەم لەسالی (٩٥٩)دەست پێدەکا، تا دەگاتە سالی ١٩٧٠.وە لەنێوان (٩٥٩) و(٩٧٠) شیعری (گەرمەشین) و شیعرەکانی تری دێنە کایەوە.

قۆناخی پێنجەم لەسەرەتای سالی (١٩٧٠) وە دەست پێدەکا...وە لەئەنجامی ئەم دابەشکردنەدا چەندەها لق و پۆی لێ دەبێتەوە وەئەوەشیان لەلاپەڕەکانی داهاتوودا باسیان دەکەین.

(قۆناخی یەکەم) قۆناخی لاوێتی:

ئێمە دەزانین (هێمن)لەدایکبووی سالی (١٩٢١)، بەلام نازانین لەسالانی ١٩٣٣- ١٩٣٩ دا شیعری وتووە یا نەء ؟ واتە لەتەمەنی (١٢) سالێدا یا لە تەمەنی (١٧- ١٨)سالێدا شیعری هەبوە یا نەو؟!

بۆ وەلامی ئەم پرسیارە، دەبێ بگەڕێینەوە بۆ پێشەکی (تاریك و ڕوون) و (ئەزموونە) شیعرییەکەی، کە لە پێشەکیەکەدا دەلێ: (سالی ١٣١٧ کە لاوێکی (١٧) سال بووم ، مامۆستاکەم لە کولیجە ڕۆیشت ومنیش دەستم لە خوێندن هەلگرت و چوومەوە مالی و دەستمکرد بە کاروکاسبی... بە ڕۆژ کارم دەکردو بەشەو موتالا..) (ئینجا لەسەر باسەکەی دەڕواو دەلێ (١٣٢٠- ١٩٤١ م) من لاوێکی پێگەیشتووبووم لەکارو باری کشتوکال و ئاژەلداری کارامە ببوم و لە ئەدەبیاتی فارسی و کوردیشدا، شارەزایی تەواوم پەیدا کردبوو بۆ خۆشم شیعرم دادەنا. هەروەها دەلێ: (شازدە حەڤدە سالێدا دەستم بەشیعر دانان کرد. چونکە زیاتر لەژێر تەئسیری شیعری فارسی دابووم. بە فارسی شیعرم دەگووت) وە (لە تەمەنی بیست سالییەوە بووم بە شاعیر، زیاتر هەست و عاتیفەی خۆمم دەخستنە نێو شیعرەوە)

بەلام وەکو خۆی دەلێ ئەو شیعرانەی کە نوسیبووی لە دووتۆی دەفتەرێکدا بوون و هەمووشیان سووتێنراون. (ڕۆژێك خەریکی شیعر نووسینەوە بووم کارێکم هاتە پێش وە دەرکەوتم و دەرفتەرەکەم لە گۆڕێ بە جێهێشت. ترسی وەم نەبوو بابم لەو وەختەدا بێتە دیوەخان زۆرم پێ نەچوو کە هاتمەوە دەفتەرە سوور دیار نەبوو پرسیارم کرد گوتیان: بابت دەستی دایەو بردی؟ لە پشتێن بەرەو ژێرم مرد. پێموانەبوو بەهاسانی نەجاتم بێ. زانیم خراپم لێ قەوماوە. شیعرەکانم پوختە نەبوون، لاسایی شاعیرە کۆنەکانم کردبۆوە، هەموو جۆرە شیعرێکم دانابوو، تەنانەت لە فرِ هاویشتن دا لاسایی

شێخ ڕەزاو ئیرەج میرزای فارسیشم کردبۆوە. بۆیە هەقم بوو بترسم. من هەم شاعیر بووم و هەم ئیعترافم بە گوناە کردبوو. با بەخەیاڵیش بێ. منیش وەك شێخ ڕەزا بوختانم بۆ خۆم کردبوو و بابم شتی وای پێ قەبووڵ نەدەکرا. بەڵام وادیاربوو نەیخوێند بوونەوە) .

لەم وتووێژەی مامۆستا (هێمن)وە لەم دانپێدانانەی شاعیر خۆی؟ زۆرشتمان دەدا بەدەستەوە یەکێك لەوانە کە مەبەستمانە ئەوەمان بۆ جەخت دەکا کە دەفتەری شیعری وەکو لاوێکی پێگەیشتوو هەبووە وە هەمووجۆرە شیعرێکی وتووە. وەلەپێشەکێکەدا بۆمان دەردەکەوی، کە لەساڵی (١٩٤١)دا لاوێکی پێگەیشتوو بووە، (لە ئەدەبیاتی فارسی و کوردیشدا شارەزایی تەواوم پەیدا کردبوو. بۆخۆشم شیعرم دادەنا. دیوانێکی گەورەم دروستکردبوو. بابم ئەگەرچی بۆخۆی ئەهلی زەوق بوو شیعری زۆر پێخۆش بوو.. زۆری پێ ناخۆش بوو من ببم بە شاعیر. لەکن ئەو بڕای بڕای باسی شاعیری خۆم نەکردووە.دەفتەری شیعرەکانم وەك بێچوە پشیلە لە بابم دەشاردەوە)

لێرەدا دژوارییەك دروست دەبێ، چونکە لە (ئەزموونی شاعیریم)دا ئەوەی وتووە کە هیچ بەخەیاڵیدا نەهاتووە ببێ بە شاعیر یان ئەدیب یا نووسەر بەڵکو حەزی کردووە ببێ بەئەفسەرو دکتۆر، کەچی لەم پێشەکی دیوانەکەیدا دەبینین شاعیرمان هەر لەمنداڵییەوە حەزی لەشیعرو ئەدەبیات کردووە، بەڵکو لە شازدەو حەڤدە ساڵیدا شیعری وتووە،لە تەمەنی بیست ساڵیدا بەتەواوی شاعیریەتی (هێمن) نەشونومای کردوووە.

لەو ساڵانەدا، واتە لە دەوروبەری گۆڤاری گەلاوێژدا یەکەم شیعری بۆ بڵاوکراوەتەوە، کە دەڵێ: یەکەم شیعرم لەگۆڤاری گەلاوێژدا بەناوێکی موستەعار بڵاو بۆوە. شیعرێکی سیاسی ڕێكوپێكو ڕەوانە. ئەودەمی زۆرم شایی بەخۆم بوو کە شیعرم لەگۆڤاریدا چاپ دەکرێ، کەچی ئێستا خۆم لێ بێ ساحێب کردووەو نامەوێ کەس بزانێ ئەوشیعرە ئی منە، هەروەها دەڵێ: (دووەم شیعرم لەژمارەی (٢)ی گۆڤاری (نیشتمان)دا نزیکەی (٣٣) ساڵ پێش چاپکراوەوە لەلاپەڕەی (٥٢) ی تاریك و ڕوون دا دووبارە چاپ کراوەتەوە) ئەم شیعرە کە باسی دەکاو لەدیوانەکەی دایە (دەیڵێم وبێ باکم) مێژووی لەسەر نییە؟ بەپێی ئەم قسەیەی شاعیری بەناوبانگ کە پێش (٣٣)ساڵ بڵاوبووبێتەوە ئەوا دەگەڕێتەوە ساڵی (١٩٤٥) ی زایینی: ئەگەر شاعیر مەبەستی لەو (٣٣) ساڵە بەپێی ساڵی

زایینی بێت....وەئەگەر مەبەستی لەساڵی کوردیش بێ ئەوا دەکاتە (١٣٢٤) هەمان شت دەگرێتەوە. کەچی شیعری واشی لەدیوانەکەیدا هەیە کە دەگەڕێتەوە بۆساڵی (١٩٤١) زایینی. بەناوی (خاوەنی زێڕ)ەوە، تۆمارکراوە. واتە سەرەتای شیعری (هێمن) پێش (١٩٤١) دەست پێدەکا، بەڵام وەکو شاعیرێکی پێگەیشتوو و بڕوای بەخۆی کردبێ لەساڵی (١٩٤١) دا بەدی دەکرێ و شوێن پەنجەی خۆی لە جیهانی شیعردا کردۆتەوە. ئەمەشیان بەقۆناخی شیعری لاوێتی شاعیر دادەنرێ، هەرچەندە لەو دەستنووسەی کە باوکی سووتاندوویەتی هیچ شعرێکمان بەرچنگ نەکەوتووە، بەڵام لە ئەنجامی گەلاڵەکردنی مێژووی شیعرەکانی (من دەیڵێم و بێ باکم) لەگەڵ شیعری (خاوەن زێڕ) ساکاریان پێوە دیارە، بەڵکو شیعری موناسەبەتە. شیعرێکی دروشمییە هەر وەکو خۆی دەڵێ (ئەو دەمی زۆرم پەرۆش بوو، بەڵام پاشان گووتم دەستی خۆش بێ، چونکە بێگومان ئێستا مابان خۆم دەمسووتاندن. ڕاستە هەموو مەوزون بوون و قافیەیان هەبوو، بەڵام لاسایی تەواو بوون، هەستی شاعیرانەی خۆمیان کەم تیا بوو، پاشانیش زۆری وام فڕێ داون)، واتە وەکو هەموو (نوسەرێك) یا (شاعیرێك)ی تازە پێگەیشتوو دەستی دابێتە نووسین و شیعر دەبێ بەو قۆناخەدا تێپەڕبووبێت، لە قسەکانی(هێمن) ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە پێش تەمەنی بیست ساڵیش شیعری ووتوە.کە بریتی بوون لە کێش‌و قافیەو (ئێستا مابان بۆخۆم دەمسووتاندن) ئەوەشیان ڕاستییەکە ناشاردرێتەوە، چونکە پلەی پێگەیشتنی (هێمن) لەقۆناخی ئیستایدا دەیان وەکو ئەو شیعرە مەوزوون موقە ففایە دەپێچێتەوە. بۆیە لەڕوانگەی ئێستایدا دەڕوانێتە ئەو سەردەمە.. وە ئەم پێشەکییەشی لەساڵی ٣ ـ ١١ ـ ١٩٥٢ دا نووسیوەتەوە. بەڵام سەرکەوتنی شاعیرو قۆناخە شیعرییەکانی جگە لەو سەرەتایەی کە سووتان و فەوتاون، دەتوانین بەمجۆرە دابەشی بکەین کە لە پێشەوە باسمانکرد. بەڵام دەبێت ئەم پرسیارەش بکەین ئەگەر مامۆستا هێمن وەکو خۆی دەڵێ ئەو شیعرانەی کە بێ کەڵك بوون ولەئەنجامدا حەزی لە سووتاندنیان کردبێ و فڕێی دابێ ئەدی چۆن لەساڵی ١٩٤١ دا شیعری(خاوەنی زێڕ) ی داناوە؟ یا ماوەتەوەو نەفەوتاوە؟ هەرچەندە ئەم پارچە شیعرەی جوانەو پڕ مانایە، بەڵام سەرەتایی پێوە دیارە لەکاتێك دابمانەوێ بەراوردێکی کورت لەنێوان (خاوەنی زێر)و شیعرێکی ئەو سەردەمەی بکەین؟ لەلایەکی ترەوە ئەو شیعرەی لەبیست ساڵی دا(١٩٤١) دایناوە کە دەڵێ:

لەبارو قیت و قۆزە خاوەنی زێڕ

ئەگەر کوڕەو وەگەر گۆجەو شەلۆ گێڕ

بەژن باریك وشووش‌و شۆڕەلاوە

ئەگەر پیرێکی خوێن تاڵەو ورگ تێڕ

دەڵێن زاناو ئەدیب و خوێندەوارە

ئـــەگەر نەیخوێندبێ شەش پیت‌و دوو دێڕ

بەڵام زێڕت نەبێ سووکی ئەگەر تۆ

بـــــــدەی دەرسی هەزاری وەك شکسپیر

ئەگەرچی ئەم پارچە شیعرە پەردە لەسەر کۆمەڵی بۆرژواو دەرەبـەگ و خـاوەن پـووڵو پارەو سامان هەڵدەداتەوە، بەشێوەیەکی هێمنانە توانج وپەلاریان تێدەگرێ کـە پـارە لای وان هەموو شتێکە ئیتر زانست وسەقافەتی چی؟ هـەر لەدانپێدانانەکـەی (هـێمن) وابـۆی دەچم کە باوکی حەزی نەکردووە یا نەیوویستوە (هێمن)ی کوڕی ببێ بـە شـاعیر، بـەڵکو نەیشیویستووە ببێ بە دکتور یان ئەفسەر، بەڵکو ویستوویەتی ببـێ بەزانایـەکی گـەورە، خزمەتی ئایین و شەریعەتی ئیسلام بکا، وەکو خـۆی دەڵـێ وجێگـای بـاوکی بگرێتـەوە.. هــەروەکو بیروبــاوەڕی هــەموو پیــاوە گــەورەکانی ئــەو ســەردەمانە حــەزیان لەشــیعری گونـاهکردن و جـوێن فرۆشـتن نـەکردووە، چونکە لەقورئانـدا باسـی ئـەوەی کردووەکـە (والشعراء یتبعهم الغاوون الم ترانهم فی کل واد یهیمون، یقولون مالا یفعلـون، الا اللـڑین أمنوا وعملوا الصالحات) واتە بەپێی ئەم ئایەتە بـەهۆی سۆفیگەرێتی بنەماڵـەی هـێمن، باوکی حەزی نەکردووە کوڕەکەی ببێ بەشاعیر(بۆیە هەقم بـوو بترسـم.مـن هـەم شـاعیر بـووم وهـەم ئـیعترافم بـەگوناە کردبـوو بـا بەخـەیاڵیش بێـت . منـیش وەك شـێخ ڕەزا بوختانم بۆ خۆم کردبوو وبابیشـم شـتی وای پـێ قبـووڵ نـەدەکرا) ئـەم قسـەیەی دیـارو ئاشکرایە ویستوویەتی ڕێبازی شێخ ڕەزا ڕەچاو بکا؟ یا لەبەر ئەوە بووە کـە شـیعرەکانی تووندو تیژبوون، بەتایبەتی بەگژا چوونی شێخ و سۆفی و کۆڵکە مەلاو خانـەقادا، بۆیـە بـاوکی نەیویسـتووە ئـەو نهێنییانـە بـدرکێنێ و لـە بنەماڵەکـەیان هەڵبگەڕێتـەوە، ئـەم ڕووداوەش ڕووداوێکی مێژوویم دەخاتەوە یاد کە بـاوکی شـاعیری بـەناوبانگ (الفـرزدق) ی شاعیری عـەرەب....نەیویستووە کوڕەکـەی ببـێ بەشـاعیرو ناچـار شـکایەتی لای ئیمام

(علی) کـردووه، ئـەویش داوای لێ دەکـا کـە ڕووبکاتـە قورئـان و شـەریعەت. ئەوهۆیانـە هەمووشـایانی بـاس و لێکۆلینـەوەن و هەرچـۆن بـووبێ. ئـەمجۆرە شـیعرانەی مامۆسـتا هێمن بەسەرەتای قۆناخی یەکەمی دادەنرێت کە زیاتر بەشێوەی کلاسیکییەکی خەست وخـۆل شـیعری نووسـیوە بەتایبـەتی (خـاوەنی زێـڕ)و (دەیلـێم وبـێ بـاکم)..وە نـەبێ شـیعرەکانی لـەم قەوارەیـە دەرچووبن، بـەڵکو گـۆڕانێکی هـەرە گـەورەیان تیادایـە ، ئـەم باسەش دەهێڵینەوە بۆدەرفەتێکیتر، چونکە ئینتماکردنی بۆ (کۆمەڵە)، دەست هەلگرتنی لـە یـارو شـەوداوەت، جـوانترین وبـەرزترین شـیعری داهێنـاوە کـە هـەتا هەتایـە لـەگوێی مێژووی نەتەوایەتیماندا دەزرینگێتەوە (گەرچی تووشی ڕەنجـەڕۆیی وحەسـرەت ودەردم ئـەمن).مـن وابەباشـی دەزانم کـە ئـەو شـیعرەی (بکـرێ بـەقۆناخی یەکەمی،کـە لەسـالی (۱۹٤۲)دا دایـنـاوە وەکـو لاوێکـی خـوێن گـەرم بـیر بکاتـەوەو قۆنـاخی هـەرزەکاری بـەجێ دەهێڵی وەکولە سایکلۆژیادا باسکراوە.دەبا ئەوەشمان لەبیر نەچێتەوە کە مەبەسـتمان لـە قۆناخی یەکەم تەنیا ئەوە نییە کـە شـاعیری پایەبـەرز لەبـەر ئـەوە کەلاوێکی زیـرەك و کاسـب و وریـا بـووە بۆیـە ناومـان نـاوە قۆنـاخی یەکـەم. نـەخێر، بـەڵکو مەبەسـتمان شـیعرەکانیەتی، وە هـەروەکو وتمـان. ئـەم قۆناخـەش لەسـالانی ۱۹٤۱/۹٤۲/۹٤۷هـەر بـە قۆناخی یەکەم دادەنرێت. وەلـەم قۆناخـەدا زیـاتر (ڕیـالزم)یانـە بـیر دەکاتـەوە، تـا وردە وردە بـەرەو ڕۆخـی خـەم وخەفـەت ودەردو مەینـەت، ئومێـدو نائومێـدی سـۆزو سـکالا هەنگاو دەنێ وەئاشکرا لە هەندێ شیعرەکانی سالی ۱۹٥۳ دا دیاردەکەوی. هەروەکو شاعیر خۆی لە (ئـەزموونی شـاعیریم) و (پێشـەکی دیوانەکـەی دا، لـەکوێ وە بـۆ کـوێ) داباسـی کردووە کە لەدوایی سالی (۱۹٤۷) تووشی ئەو حەسرەتو نامۆییە بووە. هەرچـەندە کاکـە (ئاوارە) لە(بیری نوێ) دا قۆناخی لاوێتی شاعیری لە سالی (۱۹٤٥) دەستنیشانکردووە کـە دەڵێ (شاعیر لەهەڕەتو تافی لاوێتیـدا بەشـداری لەچالاکی سیاسـی کـردووە، بەتایبـەتی لەسەردەمی (کۆمەڵە) و بەرەو دواوە بەشیعری شیرینو ناسکی نیشتیمانی وکۆمەلایـەتی هانی گەشەسەندنی هەستی نەتەوایەتی کۆمـەلانی خـەڵکی داوە. کـە شـاعیر لـە هەسـتی مرۆڤ پەرستیدا ئەتوێتەوە هەموو ئازارو ئەشکەنجەی ئەوان لەئاوێنەی گیان و بیری ئـەم دا تیشـك ئەداتـەوە) ئینجـا دەڵـێ (بـەم چەشـنە شـاعیر تـا سـالی ۱۹٤٥ کـە سـەرەتای شاعیریەتی بووە ئاوێنەیەکی سەردەمی ڕاپەڕینی خۆیەتی و هـەموو ئـازارو ئەشـکەنجەو مەینەتی لەبیرو باوەڕیدا تیشك ئەدەنەوە. شاعیر مرۆڤێکی هەست زینـدوو، ئـازادیخواز،

مرۆڤ پەروەر، نیشتیمان پەرستە) بەپێی بۆچوونمان کە لەپێشەوە باسمانکرد، سەرەتای شاعیریەتی هێمن لەساڵی ١٩٤١/١٩٤٢ دەست پێدەکا چ بە لەوباسکردنەی کە لە پێشەکیەکەی دا باسی کردووەو چ لەشیعری (خاوەنی زێڕ) چ لەشیعری (کوردم ئەمن)دا کە ئەم شیعرە بە بەهێزترین شیعری مامۆستا هێمن دادەنرێ کە لەساڵی ١٩٤٢دا وتوویەتی، بەڵام ساڵانی ١٩٤٥/١٩٤٦/١٩٤٧ دا دەتوانین بڵێین هێمن توانیویەتی شیعرەکانی خەستتر بکاتەوە ، وێنەی واقیعی زیاتر بەخۆیەوە بگرێت ، وزیاترلەکەم وکوڕیی ونەخۆشییەکانی گەڵ ونیشتیمان و مرۆڤی کورد نزیك بێتەوە . هەروەکو لەشیعری (خاوەنی زێڕ ١٩٤١ کوردم ئەمن ساڵی ١٩٤٢، دەیلێم و بی باکم، قەڵای نیشتیمان، ئەمەکی گوڵان ساڵی ١٩٤٣، بەهاری لادی ١٩٤٣، تۆم هەر لەبیرە ١٩٤٤، کیژی لادی ١٩٤٥، بژی دیموکرات ١٩٤٥ڕۆژی خۆشی ١٩٤٥، هەتاوی ئیقبال (مێژووی لەسەر نییە) ڕێبەندان وشاعیر ١٩٤٦ ، نەورۆزی ڕزگاری ١٩٤٦، پێکەنینی گوڵ ،١٩٤٦ بلوێری شوان ١٩٤٦، کوردو ئازربایجانی ١٩٤٦) تادەگاتە (ڕۆژگاری ڕەش کەساڵی ١٣٢٦/١٩٤٧) دا وتوویەتی کە دەبێتە قۆناخێکی تایبەتی و سەرەکی لەقۆناخە شیعرییەکانی (هێمن) هەرچەندە هێمن خۆی لەهەرەتی لاوێتی دایە، بەڵام شیعری قۆناخی دووەمی لە شیعری شاعیرێکی پیری خاوەن ئەزموون و دنیا دیدەو قاڵبوو خۆی دەنوێنێ.

قۆناخی دووەم

ئەم قۆناخەش لەساڵی ١٩٤٧دا وەکو شاعیرێکی پێگەیشتووی قاڵبووی ناو ڕوداوو کارەسات دەست پێدەکا. تا دەگاتە ساڵی ١٩٥٣ کە شیعری (ئاواتی بەرز) ی شاعیرمان لەدایك دەبێ، هێمن خۆی دەڵێ (هەرچەندە لە شیعرەکانی پێشووشمدا سۆزی شاعیرانەو خەمناکانە تا ڕادەیەك بەدی دەکرێ. بەڵام ئەو سۆزە لەپاش ساڵی ١٩٤٧ دا کە توونددترین زەبرم لێ دراو گەورەترین موسیبەتم بەسەرهات. لەتیف ترو گەرمترو شاعیرانەتر کەوتە نێو شیعرمەوە لە (بابردەڵە) دا کە ئەو ساڵ لە ولاتی غەریبایەتیدا گوتوومە لەگەڵ بولبول دەدوێم).

لەو قسەیەی مامۆستا هێمن بۆمان دەردەکەوێ کە ئەم شیعرەشی لەساڵی ١٩٤٧ دادناوە، کە ئەو خەمناکی یەش باسیکردووە لە (ئاواتی بەرزدا) کە ساڵی ١٣٣٢/١٩٥٣ دا وتراوە. گەڕانەوەیەکی هەرە بەهێزی تێدایە، بەڵکو بەرەو قۆناخی لاوێتی دەکشێ واتە هەر لەشیعری لاوێتی (هێمن) دادەنرێ،چونکە بەهەمان هێزو تواناو سۆزو عاتیفەوە دەڵێ:

دەستی دا دەستی برای و هاتە ناو کۆڕی خەبات

کیژی نەشمیل و لەبارو شۆخ وگوێ بەگواری کورد

واتە لەم ساڵەوە، بەهۆی ئەو کارەساتەوە کارێکی هەرە گەورە دەکاتە سەر شاعیری پایەدار، وای لێدەکا کە بەرەو قۆناخی نوشووستی و نائومێدی هەنگاوبنێت. کە هەرچەندە لەم قۆناخەشدا بەتێکرا لەڕیالیزمی لای نەداوە، بەلاّم لەناو ئاهوهەناسەی گەرم وحەسرەتدا زیاتر ئولفەت دەگرێ. ئەو لاوە بێ باکە، پڕ لەڕقی پیرۆز کە دەڵێ:

منـــــم لاوێکی بێ پـــــەروا

لــــــەکەس باکم نییە بــــەخوا

ئـــــەگەر ئــاغا لەحەپسم کـــا

ئـــــــەمن دەیڵێم وبێ بــــــاکم

کە دەیبینین چۆن لەپاشان وا پەنا دەباتە بەرسۆزو گریان وئاهو ناڵەی بێداری شەو. هێمن، وەکو دەڵێ: (لەپاش ساڵی ١٩٤٧ دا کەتوندترین زەبرم لێدراو گەورەترین موسیبەتم بەسەرهات)، چونکە شاعیر (لە کاتێکدا سەر گەرمی بادەی سەرکەوتنەو دڵشادی باخی ئاوات و ئامانجی بەرگرتوویەتی، ڕووبەڕووی کارەساتێکی گەورەی جەرگبڕ ئەبێت).

ئەم بەڵگەیەو چەند بەڵگەیەکی تریش کە لەکاتی خۆیدا باسیان لێوە دەکەین ئەوەمان پێ ڕادەگەێنی کە پەرچی ڕایەکەی دکتۆر قاسملو دەداتەوە کە دەڵێ هێمن نەیتوانیوە هاندەری ڕێرەوی ژیان بێت بۆیە پەنای بردۆتە بەر ئەندێشەو تاکو لە واقیعە تاڵەکە ڕابکاو خۆی ڕزگار بکا, بەلای منەوە جگە لەو زەبرو توندییەی ژیان و موسیبەتەکە تووشی شاعیر بووە هۆی کەش هەیە بۆ هاندانی شاعیر بەرەو سۆزو ئەندێشەو نامۆیی و نائومێدی کە ئەوەشیان ماکی پەروەردەی منداڵی و نەریتی ماڵەوەیان وحوجرەو تەکیەو سۆفیو باوکی و خێزانەکەیانە!, بۆیە دەبینین وردە وردە دەکەوێتە گومانەوە، پەنا دەباتە بەرسۆزو ڕۆمانسیەت، چونکە کاتی شادیەکەی بەئاگرو خەم دائەپلۆخی، ژانی ئازارە بەسوێیەکان نێرك ئەکەن، لە ناخی دەریای سۆزو هەستەوە، فرمێسکی بێ پایان سەرئەکا، لەقوڵپی هەرهەنسکێکا ئاخ و ئۆفێك جوانەمەرگ ئەبێ، جا شاعیرێکی هەست ناسکی وەك هێمن زۆرجار لەگۆشەیی تەنیاییدا سکالأیەکی تەزیوو دنیای دەروونی ئەشلەقێنێ و هەناسەیەکی سارد بەدەم تاسەیەکی نەرم و گەرمەوە بەبا ئەدا.

بــــــــەڵێ گریانی نیوەی شـــەو دەکـــــا ناسۆری دڵ مەرهـــــەم

کـــــولْ وکۆم دادەمـــــــــرکێنێ و بـــــەجێ دێڵێ دڵی من خـەم

شاعیر پایەدار هەست بەتەنیایی دەکا. تەنیا هاوڕێیەکی هەیە، ئەویش خەمە وەکو لە (شیعری سکاڵاکەیدا باسمان کرد). وەئەم سۆزەش لە شیعرەکانی (ڕۆژگاری ڕەش ١٩٤٧، کچی مەهاباد ١٩٤٧ ،بابردەڵە ١٩٤٧، فرمێسکی گەش ١٩٤٧، گریانی نیوە شەو ١٩٤٨، گۆمی خوێن ١٩٥٣) دا بەدی دەکرێن هەر چەندە لەساڵانی ١٣٢٩، ١٩٥٠، ١٣٣٠، ١٩٥١،١٣٣١- ١٩٥٢، (١٩٥٥/١٣٣٤) و ساڵی (١٣٣٥/ ١٩٥٦) و(١٣٣٧/٩٥٨) داشیعری ئەو تۆمان بەرچاو ناکەوێت؟ بەڵام ئەم هەڵسوکەوتەی ئومێدو نائومێدی لەساڵی ١٩٥٩ دا زیاتر سەر هەڵدەداو وەکو شاعیرخۆی باسی کردووە دەڵێ:

١ ـ (ساڵی ١٣٣٨ ساڵێکی زۆرم شووم بوو لەمێژووی ژیانی من دا) جگە لەوە هۆیەکی تری هەرە گەورەتر کاری کردۆتە سەر شاعیر ئەوەیە کە خۆی دەڵێ:

٢ ـ (منیش لەو سەردەمەدا تووشی نەخۆشی یەکی ڕۆحی هاتم. ناهومێدییەکی ڕەش ئاسۆی ژیان و بیرکردنەوەی داگرتم) دوورنییە وەکو لەپێشەوە باسمان کرد، خاڵی دووەم ، لەگەل خاڵی یەکەمدا پەیوەندییەکی هەرە بەهێزیان لەگەڵ یەکدا هەبوو بێ!! کە دەبێتە پردێك بۆ قۆناخی سێیەمی شیعری هێمن

قۆناخی سێیەم

لەساڵی(١٩٥٣) وە دەست پێدەکا تا دەگاتە ساڵی (١٩٥٩) لەدوای ئەوساڵەشەوە تا دەگاتە شەستەکان کە شیعری (بۆسەی ڕۆژگاری لە ١٣٣٨) دا وتووە. چارەنووسی شاعیر لەساڵی ١٩٥٩/٣٣٨ داوە (ماچی شیرین) لەساڵی ٩٥٩/١٣٣٨ دا) وتووە. کە لە (گلێنەی شاعیردا) بەتەواوی دیارو ئاشکرا ڕەنگدەداتەوە کە لە ساڵی ١٩٦١ دا ئەم شیعرە دەڵێ:

ئەگەر خەرمانی عومرم ئێستەکانە پاکی با بیبا

بەمەرگی تۆ مچوڕکێشم بەدڵدا نایە بـــــابیبا

قۆناخی چوارەم:

لە (ناسۆری تەشەنا) دالە ژیانی واقیعی ڕادەکاو بەرەو ڕۆمانسیەتێکی پڕ لە ئەندێشە هەنگاو دەنێ شیعرەکانی لەم قۆناخەدا زیاتر خەستر دەبێتەوە کە لەساڵی (١٩٦٠) دەست پێدەکا تا دەگاتە (١٩٧٠).

قۆناخی پێنجەم:

لەساڵی هەفتاوە دەست پێدەکا تا دەگاتە شیعری (عیشق وئازادی) و (جوانی بەس نییە)و (چاوێلکە) و (جەژنە پیرۆزە ، کە لەپاشکۆی ڕۆژنامەی عیراق دا بڵاوکراوەتەوە) هتد. هەرقۆناخێك لەم قۆناخانە کە باسمانکرد سیماو ڕوخساری تایبەتی خۆی هەیە. بائەوەشمان لەبیرنەچێت کە لەنێوان ساڵی ١٩٤١ تا ساڵی ١٩٧٨، شاعیری پایەدار شیعری وتووە کەچی مێژووی دانانی لەسەر نییە، یا ساڵی واش هەیە (لە ئەنجامی بەراوردکردنی مێژووی شیعرەکانییەوە) شیعری نەبووە، لەوانەیە وتوویێتی بڵاو نەبوویێتەوە. بۆیە دەبینین زنجیرەی ساڵنامەی شیعرەکانی پچڕ پچڕ دێنە بەرچاو بۆ نمونەش شیعری (دەیلێم وەبێ باکم)، (قەڵای نیشتیمان)، (هەتاوی ئیقبال) مێژووی دانانیان لەسەر نییە. هەروەها شیعری (موو ناپسێنم). وەلەساڵی(١٣٢٩/١٩٥٠) (١٣٣٠/١٩٥١) (١٣٣١/١٩٥٢) (١٣٣٥/١٩٥٦) (١٣٣٧/٩٥٨) (١٣٤٣/١٩٦٤) (١٣٤٤/٩٦٥) (١٣٥٤/٩٧٥) لەم ساڵانەدا شیعری (هێمن) مان بەدەگمەن دێتە بەرچاو بەڵکو هەر بڵاونەکراوەتەوە!! وابزانم (حەز دەکەم بە هەڵەدا چوویێتم) ئەو مافەمان هەیە بپرسین بۆچی لەو ساڵانەدا شیعر نەبووە؟ ئایا ڕووداوەکان نەیهەژاندوونی؟ یان هەیبووەو بۆچ بڵاوی نەکردوونەتەوە؟ ئەوەندە دەتوانم بڵێم دیوانەکەی (تاریك و ڕوون) کە گوڵبژێرێك لە شیعرەکانی (هێمن) ەوە لەساڵی ١٣٥٣/١٩٧٤ دا کەوتۆتە بازاڕەوە، وابزانم ئەم گوڵبژێرەش تا ڕادەیەك وەڵاممان دەداتەوە کە هەیبووەو هەیەتی.. وەئەم کەم بڵاوکردنەوەش لەلایەنی شاعیرەوە ئەوەمان بۆ دەردەخا، کە (هێمن) شاعیرێکی سەنعەتکارە، لە ساڵێك سێ چوار شیعر دادەنی!!

گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ، ژمارە (٧٥) تەمووزی ١٩٧٩.

هێمن وسکالا

محەمەد ئەمین ئەحمەد

(ئەوڕۆکە هەر کەسێ لە ئەدەبی کوردی شارەزابێ ناوی هێمنی بیستووە، شیعرەکانی خوێندۆتەوەو بێگومان دەزانی کە هێمن یەکێك لە شاعیرە هەرە بەرزەکانی کوردی سەردەمی ئێمەیە).

واتە هێمن نەغمەی بوونی ئەزەلییە، لەگەڵ شنەبای کوێستانا دەخزێتە ناخی دارو درەخت و مرۆڤ و ساتەکانی ژیانەوە، بەسۆزێکی پڕ لە ڕازو نیازەوە، لەناو کلپەو بڵێسەی ئاتەشی دەروونی پڕ جۆش و خرۆشەوە جێگای خۆی لەناڵەی نەی سووتاوی دەستی ئاوازی سەرفیرازی دەکاتەوە. دڵە داماوەکەی دەلاوێنیێو لەگەڵ سکاڵای هەست و نەستی تێکەڵاو دەبێتەوەو لەگەڵ ئەزموون و تاقیکردنەوەکانیا، کە بریتین لەئاوارەیی و بێکەسی و دوورە وڵات و ئومێدو نائومێدی و دێوانەی دەستی سووڕی دەوران ،کە بوونەتە ماكو هەوینی ژانی پیرۆز کە لای هێمن کۆ دەبنەوەو وەکو منداڵی ساوا دەیانگرێتە باوەش‌و سەرو ماچیان لەسەر تەڵی ئێش و ئازارەکانیان دا تۆمار دەکا.

بەڵێ، هەروەکو لە (ناڵەی جودایی) دا دەڵێ:

چـــۆن نەناڵی ئەو دڵە ئەنگاوتەیـە
بـــــەرد لەبەردی بێتەوە دەنگی هەیـە

یـادەڵـێ:

ئــــاگری سینەم بڵێسەی دێو وڵات ڕۆشن دەکـا
ئەو دەمەی خۆم وەك دڵۆپێك دەچمە ناو دەریای عەدەم

شاعیری پایەدار بەخەیاڵیشی دانایەت لەپاش گڕوبڵێسەو سووتوو بێتە گەردێك و بچێتە ناو گۆمی عەدەمەوە. وە گوێی نەداوەتی چونکە (خدر) نییە بۆ تەمەن شێت بێت، بەڵکو ئەوەندەی دەوێ وەکو هەموو مرۆڤێکی بەختەوەری ئەم سەردەمە لەناو خێزانێکی بەختەوەردا لە ئامێزی ژنێکی نەرم و نۆڵو نیان دا بەبێ ترس‌و لەرز، دەست لەملان بکا، دوور لە ڕەقیب، دەم بنێتە نێو دەمی خۆشەویستەکەی، بەبێ پاڕانەوەی کڕنووش بردن.

ئێمە دەزانین ئەدەبی ڕەسەن، ئەو ئەدەبەیە کە ڕاستی هونەری تێدا بەدی دەکرێ و نەترسانە, لەناخی مرۆڤی ئەو کۆمەڵگایە دەدوێ کەشاعیر تێدا ئەندامێکی هەرە بەهێزو کاریگەرە، ئەدەبی ڕاستەقینەو شۆڕشگێڕ لە ناخییەوە سەر هەڵدەداو لەناو کۆمەڵ دا دەتەقێتەوەو تیشك دەهاوێتە دەوروبەری.. بۆیە بەبێ دوودڵی دەتوانین بڵێن: شیعرەکانی هێمن خۆی لە خۆی دا کەلەپوورێکی ئەدەبی و شۆڕشگێرە، مەبەستمان لەو زاراوە تەنیا لایەنە ڕامیاریەکەی نییە، بەڵکو هەموو لایەنەکانی ژیان دەگرێتەوە، هەوڵدەدا بۆ گۆڕینەوەیان. کە لەژێر تەرزو نەریتی کۆنی بێ سەمەردا منیلەیان دێ و ،شتی تازەی پوخت و پاراو و سفت دادەهێنێ کە لەگەڵ سیستەمی ئەم سەردەمەدا گونجاو بێ.

بۆیە شیعرەکانی (هێمن) شان بەشانی شیعری جیهانی دەڕوات، بەڵکو بەزیادیشەوە، لەگەڵ نازم حیکمەت و پابلو نیرۆداو جەواهیری و خەیام و بێکەس و سەلام و بێخودو زێوەرو حاجی قادرو قانع و گۆرانو ئەحمەد هەردیدا یەك دەگرنەوە.

هێمنو شاعیرە تازە خاوەن دەنگە تایبەتیەکانیشمان، تێکرا بۆ مرۆڤ ومرۆڤایەتی ئەم کیشوەرە دەنووسن و مامەڵە لەگەڵ مرۆڤی پاك و خاوێن و بێ گەرددا دەکەن، چونکە ئەو مرۆڤانەن ماك و هەوێنی ژانو ژیان.. بۆیە دەبینین (هێمن) هیچ کاتێك مرۆڤی کورد لەمرۆڤی تر جیاناکاتەوە، بەڵکو دێت و کات و سات و ڕووداوەکانی ژیان و مێژوو زەق دەکاتەوەو زەمەنەکان تەی دەکاو شوێنەکان دەگەڕێو لەگەڵ شوێنو کاتو مرۆڤ دا یەکیان دەخاتەوە. واتە ئەدەبی ڕەسەن وشاعیری ڕەسەن و ڕاستگۆ ئەو شاعیرەیە، کە بەبیرێکی تەسکەوە، نەڕوانێتە دەورو پشتی خۆی، بەڵکو ئێش و ئازارو ئومێدو نائومێدیو خۆشی و ناخۆشی هەموو مرۆڤ و مرۆڤایەتی بگرێتە باوەش و دژی هەموو ڕەشبینێك بوەستیو لایەنگیری ئاوو هەواو هەتاو بکات .

بەم جۆرە دەبینین هەستی نیشتمانپەروەری لەگەڵ ئاوارەیی و نامۆیی و سۆزو سکاڵا دا تێکەڵاو دەبن. ئەمجۆرە سۆزانەش لە شیعرەکانی مامۆستا (هێمن) دا، بەئاشکرا بەدی دەکرێن.. زیاتر ئەو سۆزانە لە شەودا خەستتر دەڕوانن، بۆیە شیعری ئومێدی نائومێدیی هێمن لەگەڵ شەودا زیاتر ئولفەت دەگرن و هۆگر دەبن و لەگەڵیانا دەروونی دەحەسێتەوە کاتێ باسی (شەو) مان بۆ دەکا مەبەستی تەنیا لەوشەی (شەو) وەکو زاراوەیەك نییە، بەڵکو شەو لای (هێمن) و شاعیرانی ترمان زۆر پیرۆزەو شەو لەلای

هێمن چەندەها جۆرە ڕەنگدانەوەی هەیە، ئەوەشیان دەکەوێتە سەر باری دەروونی شاعیر، لەشیعری (تۆم هەر لەبیرە) دا شەوو ڕۆژی لەلا وەك یەك وایە كە دەڵێ:

بەشەو تاکو بەسەرما زاڵ دەبێ خەو

بەڕۆژ تاکو دووبارە دێتەوە شەو

لەکاتێك دا كە دەدوێنم ئەم و ئەو

ئەمن ئەی نیشتیمان تۆم هەر لەبیرە

بەلاَم کاتێ زەردی ئێوارە دادێ، زەردی ئومێدو نائومێدی لێوە دەتکێ و دەبێتە هۆی کردنەوەی دەرگایەکی پڕ لەئەندێشەو ئاوات و سۆز و گریان، کەشاعیر سکاڵای خۆی تێدا هەڵدەڕێژەێ و خەم و خەفەتی خۆی و کۆمەڵەکەی بەبا دەدا، کە لە (گریانی نیوە شەودا) دەڵێ:

شەوانە ئەو دەمانەی شەو دەگاتە کاتی نیوەی شەو

خەڵك نووستو و لە چاوی من كەسەر دیسان ڕەواندی خەو

سکووتێکی بەسام سەرتا سەری ئەو دێیە دادەگرێ

دەڵێی هەر زیندەوارێکی هەیە لەو دێیەدا دەمرێ

لە هیچ لا خشپەیەك نایە، چرای ماڵێکی ناییسێ

بەئەسپایی لەماڵ دێمە دەرێ دەخوشم وەکو نیسێ

کاتێ لەماڵ دەردەچێ بەو نیازەی تۆزێ شنەی با هەڵمژی و سەیری ئەستێران بکاو لەگەڵیان دا بدوێ و بیانکاتە شەریکی خەمەکانی کە دەڵێ:

دەکەم جا سەیری ئەستێران و هەڵدەمژم شنەی شەوبا

شەوو بێدەنگی چەند خۆشە هەمیشە خۆزگە هەر شەوبا

دیارە شاعیر لەم شەوەدا دڵخۆش و سەرمەست و دەروون بەختەوەربووە، ئەگینا شاعیری پایەدار لە شیعرەکانی تری دا خەم شۆڕدەبێتەوە، بۆیە لێرەدا شەوەکەی شەوێکی موژدەبەخشە، کەچی ئەو خۆزگەیەی بەو شێوە نامێنێتەوەو بەڵکو شەوەزەنگ شاباڵی خۆی دەکێشێتە دەروونی شاعیرەوە كە لە (شەوی شاعیر) دا دەڵێ:

کێ دەزانی بەشەو لەمن چی دەکا ئەو خەیاڵە پەشێوو ئاڵۆزەم

کێ دەزانێ كە چم بەسەر دێنی ئەو دڵە پڕ بڵێسەو سۆزەم

تۆ بڵێی شاعیر هەر حەزی لە (شەو) و تاریکی شەو بێ ؟

لەبەراورد كردنی شیعرەكانی و هەڵسانگاندنیاندا. بۆمان دەردەكەوێ كە شاعیر هەرگێز حەزی لە شەوی سامناك و ترسێنەر نەبووە، بەڵكو مرۆڤێكی ڕەشبینیش نییە كە ئەم گێتیە لەپێش چاوی دا هەر تاریكستان بێ و ئیتر هیچ مۆمێكی تیادا هەڵنەكرابێ! بەڵكو هیوای بەوەیە كە ڕۆژ بێتەوەو ئەو كارەساتە ناهەموارەی شەوەزەنگە بێ دەرامەتە بڕەوێنێ.. بۆیە پەنای بردۆتە بەرشەو تاكو دا خوازی و گریی دڵ و دەروونی بۆ بكاتەوەو كەف وكوڵی دڵە بەئاوات نەگەیشتووەكەی، (كە ئامێزی خۆشەویستەكەیەتی) دابمركێنێ و نەغمەی ئۆخەی لێ بەرزبێتەوە. سا بەڵكو ئەو شەوە كۆتایی بێت و ڕۆژ لەشاعیر هەڵبێت كاتێ ڕۆژیش هەڵدێتەوە هیچ برینێكی سارێژ ناكات، چونكە ئەویش وەكو شەو خۆ دەنوێنێ، شەوەكە تاڕادەیەك ئەندێشە بەخشە كەچی ڕۆژەكە هیچ لەمەسەلەی ناگۆڕێت بەڵكو زیاتر تەشەنەی پێ دەكا, زیاتر سۆزی نامۆیی و ئاوارەیی و ئومێدو نائومێدی لەناو دڵیا سەوز دەكا تاوای لێدێت پەنا بەرێتە بەر ئەندێشەو, سەربانێكی ڕۆمانسیەت بۆخۆی ساز بكات و جارجاریش تارماییەكی ڕەشبین بەسەر دڵە خەماویەكەیدا بكشێ و شۆڕبێتەوە، وەكو دەڵێ:

شەوانە گەر نەكەم ئەو شیوەن و ناڵین وگریانە

دەسووتێنێ وجوودم ئاگری ئەم جەرگە بریانە

بەڵی گریانی نیوەی شەو دەكا ناسۆری دڵ مەرهەم

كوڵ و كۆم دادەمركێنێ و بەجێ دێڵێ دڵی من خەم

بەمجۆرە دەبینین (شەو) و (فرمێسك) و (گریان) و (زامی تەشەنەو ناسۆر) و (شیوەن) و (ناڵە) لەگریانی نیوە شەوی هێمن دا هەنسك دەدەن.

ئەم گریان و هەناسە ساردیەی هێمن ئەوە ناگەیێنێت كە ڕەشبین بووبێ! بەڵكو ئەو دادو ئاخ و ئۆفە دەستكردن.

مادام دەستی ڕۆژگاری چەپگەردە، بۆیە لەشیعری (ئارەزووی فڕین)دا شاعیر ئاواتە خوازی ڕزگاربوونە لە دستی كاولی خەم كە دەڵێ:

ئەوكاتە هەستە بڕۆ بەرەو ژوور

مەوێستە هەتا تەشكی ئاسمان

بم بەرە نزیك ئاسۆی جوان و سوور

نەجاتم بدە لە كاولی خەمان

شاعیر نایەوی تەنیا ئەو بەغەم بێ, بەڵکو دەیەوی سروشت و گیاندارانیش لەگەڵیا هاوەبەشی خەمو شەوی دوورو درێژیش بن .. مۆمەکەشی تواوەتەوە یا بڵێین دەتوێتەوە، دەیان مۆمی تر هەڵبکرێ ئینجا ئەو شەوە زەنگە چمکێکی لێ ڕووناك بێتەوە. دەبێ هێمن چارەسەری دەردەکەی بکا؟ چی بکا ؟ پەنا دەباتە بەر هەمان شەوو مەی و دەکەوێتە بادانی سەری شووشە کە دەڵێ:

شـــەوانە هـــاونشینی جـــامی بـــادەم

بـــە بـــادە بـــا پـــەژارەو غەم بە بـــادەم

کـــە دەستـــی رۆژگـــاری بـــای دا سەری من

ســـــــەری شووشەی شەراب وا چاکە بادەم

دیارە دەسەڵاتی رۆژگاری نییە بۆیە لە داخانا سەری شووشەی شەراب بادەدا، تاوای لێدێت وردە وردەهەنگاو بەرەو نائومێدییەکی سەخت و خەست دەنێ، چونکە ڕۆژگاری سپڵە وای بۆ سازکردووە، لێرەدا ڕایەکەی (دکتور قاسملو) مان بۆ جەخت دەکا هەر چەندە من لەگەڵ ئەو ڕایەدا نیم، چونکە ڕۆژگار جاری وا هەیە دەورێك دەبینێ مرۆڤ کاسو وێڵ دەکا. کە لە دەرفەتێکی تردا باسی ئەوە دەکەم. دکتور قاسملو دەڵێ:

(هێمن شاعیر جارێکی تر تووشی نائومێدی دەبێ)..(ئەو توورەییەو ڕەشی چارەنووسی شاعیر, لە شیعرەکانی تریشی دا هەر بەرچاو دەکەوێ ..) ئینجا لەسەر باسەکەی دەڕواو دەڵێ:

(لەناسۆری تەشەنادا ڕاکردن لەژیانی واقیعی ، لەوحەقیقەتە تاڵەی کە شاعیر تووشی بووەو نایەوێ قبووڵی بکا بەتەواوی دیارە. هێزی ئەوەی نییە ژیان بگۆڕێ ڕێگای نییە خۆی دوور بخاتەوە، دەیەوی ڕابکاو خەیاڵی دەکا) هەر وەهاش بەیارمەتی مەی ڕوو لەدنیایەکی دیکە دەکاو لە شیعری (گاو گەردوون) و (شەو و شەیتان) و (شەوی شاعیر)و (شەوگاری تەنیایی) یش دەڵێ:

لـــەناو ئـــاورینگ و ئـــاونگا شـــەوم ڕادەبڕێ بێ هەمدەم

بـــەڵی شـــەوگـــاری تـــەنیایی بـــەبێ فرمێسك وخەم نابێ

کەچی لەئێوارەی پاییزدا دەڵێ:

ئـــاخ دیسان ڕوو پـــەڕێك دڕا

لـــــە رۆژ ئـــەژمێری تـــەمەنم

ئـــاخ دیسان شەو داهـــاتەوە

مـــــن هــــەر وا دووره وەتەنم

ئـــاخ دیســـان چوومە ژێر باڵی

ڕەشــــی شەوگــــاری تـەنیایی

ئـــاخ دیسان دەبـــــێ بچێژم

زەهــــــراوی تـــاڵی جــــوودای

دەڕۆم دەلـــــەرزم دەتــــــرسم

لـــــەپەلامــــــاری مۆتەی شەو

داد لـــــەدەس ئـــــەو دڵەی بە خەم

وای لـــــــەدەس ئەو چاوەی بێ خەو

دەرۆم تـــــا سەر پێکــــــەوە نێم

دەگـــــەڵ دەردو ژان و ئێشـــــم

دەڕۆم تــــــاشەوێکی پـــــاییز

مـــــن شەو نـــخوونی بکێشم

دوا بەدوای ئەو بیرانە، دەبینن شاعیر لە پڕێکا دەستی مرۆڤە خەفتبارەکە دەگرێ و دەیکا بە مۆمێك، بە مەشخەڵێك بۆ چەسپاندنی ئەو (زاتە) سووتاوە گڕگرتووە کە شاعیر خۆیەتی، دەسووتێ نەك لەپێناوی سووتاندن و بەس, بەڵکو دەسووتێ تاکو ڕێگا بۆ خەڵکی ڕۆشن بکا. کە لە بۆسەی (ڕۆژگار)، دا دەڵێ:

شــــادی جـــارێکی بـــەمیـــوانـــی نـــەهاتۆتە دڵم

ڕەنـــگە خــــەڵوەتخانەی خـەم شوێنی نـــامەحرەم نەبێ

خــــــۆم دەسووتێنم هەتا بەزمی خەڵك ڕۆشـــن بــــــکەم

کـــــێ لـــە ڕێی خەڵکا وەکـــو شاعـیردەسووتێ شەم نەبێ

تۆ بڵێی وا بێ کە شادی هیچ نەدیبێ؟ بۆچی ڕۆژێ لەڕۆژان ئەو شادییە نەهاتۆتە میوانی؟ ئەگەر ئەو میوانە ئازیزە جارێکیان میوانداری پێکرد بێ خۆ دەبێ لەجێگایەکدا دایبنێ قابیل بەبالای بێ! خۆ ناشبێ لە ژوورێکی ساکارو تەپیودا دابنرێ؟! نەخێر.. جێگای ئەو میوانە (شادیە) پەڕەیی دڵە ! بەلام لای شاعیر نامەحرەمە، چونکە

ئەو دڵە بۆتە مەحرەمخانەی خەم، (حەرەم) یش نابێ مێوانێکی غەریبی تێدا دابنرێ !
ئەدی کەی دەبێ؟

ئەم وێنە شیعرییانەمان بۆ دادەهێنێ کە وشەکانی وەکو چۆلەکە دەجریوێنن، پەڕو باڵ دەکەنو لانەش دروست دەکەن.. شاعیرمان ئەو ڕستە چڕانەو وشە پڕ واتانەو موسیقای ناوەوەی شیعرەکەو وێنەکان بە هونەرمەندانە دادەهێنێ. بەمجۆرە دەبینین (هێمن) شاعیری هەست بەتین و دڵ ناسك، شریتی تەمەنی ڕابووردوو داهاتوو لەگەڵ بیرەوەری هەموو ساتەکاندا لەناو دڵ و دەروونی دا سەر هەڵدەدەن و دەیان نەشتەری تێدا هاتووچۆ دەکەن و برینەکانی دەبنە باخچەیەکی وشك و زەرد هەڵگەڕاو، باغەوانەکەشی لەگەڵ تەم و غەم و فرمێسك و پەژارەدا ئولفەت دەگرێ و ناچار تریێ ڕەزەکەی دەکاتە شەرابو پەنا دەباتە بەر مەستی, تاکو دڵە نەسرەوتەکەی بە هونەرێکی مەست دابمرکێنێ، کە لەو هونەرە زێتر هیچ شك نابات کە دەڵێ:

دەزانی بۆچی من هێندە پەریشان و خەفەت بارم

لەبازاری ژیان غەیری هونەر نیمە چ سەرمایە

ئومێد و نائومیدی، دەردو حەسرەت و مەینەت و عەزرەت بە زیادە لە شیعرەکانی هێمندا دیارن بەتایبەتی لە شیعری (ناڵەی جودایی) و (گریانی نیوە شەو) و (عیشق وئازادی) کەلەساڵی ١٩٧٧ بلاّو کراوەتەوە . بەبێ موبالەغە کردن دەڵێم (عیشق وئازادی) ڕۆمانێکە .. داستانێکە بەلوتکەی ئاسۆی شیعری (هێمن) و ترۆپکی ئومێدو نائومێدی دادەنرێ ! کە کەم کەس لەو شاعیرە بلیمەتانە توانیبێتی لە دارشتنی ئەو شیعرە بە ئارام بێ و شاکارانە دایڕژتبێ, مەگەر سۆزو سکالاّی گەرمی هێمن و معاناتەکانی ئیلهامی ئەو شیعرەی پێ بەخشی بێ !! کە دەڵێ:

ئەگەر چی شەو درەنگە ساقی بۆم تێکە کەمێکی تر

کەوا ئەمشەو سەری هەڵدا لەناخم دا خەمێکی تر

لە بادە ئەم ژەمە تێرکە منی تینووی جگەر سووتاو

بەچی دیارە کە دەبینم شەوێکی تر.. ژەمێکی تر .

دەتوانم بڵێم نەك لەوێنەو بەلاغەت و زمان دا هێمن لەم پارچە شیعرەدا، سەرکەوتنی بەدەست هێناوە، بەڵکو لەڕووی کێش و قافیەشەوە سەرکەوتووە، تەی کردنی مێژوویەکی دوورو درێژو گەڕانەوە بۆ ئەو ساتەی کە تێدا ژیاوە کارێکی هونەری

هەرەشـاكارە ، بەنەغمەيـەكی خەمناكـەوە، بـەزمانێكی تـەڕو بـڕەوە، بەسـۆزێكی لاواندنەوەوە، هەست و نەست و هۆش و ئەندێشەی مرۆڤ دەبزوێنێ، هەموو دەبنـە چاو دەڕواننە ئەو ئێش و ناسۆرەوە كە تك تك زوخاوی لێ دێتە خوارو هیچ مەرهەمێك نییە ئەو برینانە سارێژبكاتەوە لەعیشق و سووتان زیاتر، جگە لەو كزەو كسپەكانی خەم، هۆشیار ترمان دەكاتەوەو دەمانخاتە ناو تابلۆیەكی هەناسە ساردی و ئاهی دڵدارانەوە. وە لەو هەناسەو ئاخو ئۆفانەدا ئەوین و خۆشەویستی و ئامێزی ژن و ئازادی و سەربەستی مرۆڤی سۆفیگەر بەدی دەكرێ. كە هێمن لەو شیعرەی دا سۆفییەكی تەواوە وەكو تاغور لەگەڵ هەموو چپەو كسپەو جریوەو جوانی و سۆزو سكاڵاو نامۆو ئومێدو نائومێدی دا دەجووڵێ, لە (ناڵەی جودایی) و (بابردەڵە) و (ناسۆری تەشەنا) و(گریانی نیوە شەو) و (شەوی شاعیر) و (عیشق وئازادی) یەك دەبێتەوە (توحد) دەكاو تووشی حلولیەت دەبێ!! هێمن بەم شێوەیە دەسووتی و هەڵویستی خۆی دەسنیشان دەكاو لەگەڵ سروشت و بەهاری سپی و بەهاری سوردا دەدوێ. هێمن لەدارشتنی شیعری عیشق و ئازادی دا كێش و قافیەیەكی سەختی گرتۆتە بەر مەگەر هێمن توانیبێتی و لەو داهێنان و داڕشتنەدا نەگلابێ. وێنە بەدوای وێنە ڕەمز بەدوای ڕەمزەوە ئەم داهێنانەی وای لێكردووە بیگەیێنێتە ترۆپكی بلیمەتی. وە ئێمە دەزانین چ نووسەر بێ.. چ شاعیر"بۆ ئەوە نانوسێت كە تەنیا خۆی وەربگرێ، بەڵكو بۆ ئەوە دەنووسی كە تام وچێژ لەداهێنانەكەی وەربگری، وە ئەم تام و چێژەش دەبێتە هۆی پاڵدەرێك و هاندانێك بۆ نووسینەوەو داهێنانی لەبارتر، وەبەوەش تۆزێ كەفو كوڵی ئەو زوروفەش دادەمركێنێ كە هەستی پێدەكا. بەم چەشنە نووسەرو شاعیر لەدوای ژان گرتنێكی خەست, وشەكان گێنگڵ دەبەستن و كاتێ لەدایك دەبن هەست بەحەسانەوەیەك دەكەن. كاتێ ئاوڕ لەو جۆرە شیعرانە دەدەینەوە وا هەست دەكەین كەلە پیرێكی موغان گوێ دەگرین كە بە یاهو یاهو شەرابی خوشەویستی و ئەوین و (عشق و ئازادی) سووتان و توانەوەو یەكبوونی دەرخواردی موریدەكانی دەداو زام و برینەكانیان مەرهەم دەكاو دەبێتە شیفا گێڕیان، هەتا گوێ لە ئاهو ناڵەی (هێلانەی دڵ)، بگرین كە دەڵێ:

ئـەری ئەی ئاسكی ناسك هەتاكەی دەستەمۆ نابی؟

ئـەرێ پیرۆزەكەی خۆشفەڕ هەتاكەی نایە ماڵی من؟

گوتت: بۆت دێمە جێژوانیٚ، هەزارسوێندت بە شاڵم خوارد

لە ئاهی ئاشقانەی من بترسە، نەک لە شاڵی من

ئەم وتانە هەڵقرچانە, بۆن کرووزە ، ئاسکێکی سرك، ئاسکە پیرۆزەیە, کە خۆی بەدەست هەموو کەسێکەوە نادات ! ئاهە، ژانە، ئەم خۆشەویستە سەیرە وادە دەداو نایهێنێتە جیٚ؟ هێمن زۆر سەقافەتەکەی پان و بەرینە ئەو ئاسکە پیرۆزەیەی لە کەلەپوور وەرگرتووە!

گۆڤاری بەیان ، ژمارە (٥١) (١٩٧٩).

زمان لەشیعری هێمن دا

محەمەد ئەمین محەمەد

لەڕاستیدا گەر بمانەوێ لەشیعرەکانی (هێمن) بدوێین، بابەتە شیعرییەکانی یەك یەك شی بکەینەوە، پێویستە ئاگاشمان لەمێژوویەکی دوورو درێژی ژیانی ئەم شاعیرە پایەدارەبێت. چ لەبارەی (السیرە الژاتیە)ەوەو چ لەبارەی کۆمەڵی کوردەواریمانەوە.. لەبەر ئەوە دەبێ شارەزاییەکی تەواومان لەزۆر مەسەلە بێت وەکو کەلەپووری نەتەوایەتی، سەقافەتی شاعیر، شاعیرەکانی هاوچەرخی و شاعیرەکانی دەورو پشت. بەرهەمەکانی شاعیرو دەسنووسەکانی و ئەلبوومی ڕۆژانەو بۆئەوەی زیاتر شۆڕببینە ناو شیعرەکانی و دەستنیشانکردنی ئەو قۆناخە کە پێدا ڕۆیشتوون و لەچ قوتابخانەیەکی شیعری دابنرێ ! لایەنی زمانو رەوانبێژی و هونەری شیعری، بە شێوەیەکی ئەکادیمیانە. هەر چەندە ئەم لێکۆلینەوەیەی من کردوومە زیاتر شێوەی توێژینەوەی گرتۆتەبەر، بەلاّم لەبەر نەبوونی سەرچاوە جگە لەتاریك و ڕوون و پێشەکی دیوانەکەی و ئەزموونی شیعریم و گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ و بەیان و هاوکاری و پاشکوی عیراق و گۆڤاری ڕۆژی کوردستان زیاتر بەرچاومان نەکەوتووە, هەرچۆنی بووبی دەرگا لەسەر پشتە بۆ هەموو خامە ڕەنگینێك بەبێ کینەو هەڵچوون بێتە کایەو باری سەرنجی خۆی دەربڕی. هەولّی وشەی پاك و بێگەردی کوردی بێت. لێرەوە دەمانەوێ لەم بابەتە بدوین، کە جیهانی شیعری هێمن جیهانێکی سەیرە پڕە لە کارەسات و ڕووداو و ئەزموون و خەندەو فرمێسك، ئەم ژیانە ناهەموارەو ئەو شیعرە پڕ سۆزو سکالاّیە وای لە هەندی کردووە، کە شاعیری پایەدار، بە شاعیرێکی خۆپەرست (ژاتی) دابنێت.. پێش ئەوە ئەم بابەتە، بتو یژینەوە ، دەبێ چەند ڕستەیەك لە وتەکانی مامۆستا هێمن بۆ بەلگە بهێنینەوە کە لە (ئەزموونی شاعیریم) دا دەری بڕیوە. دەڵێ (یەکێك لە تایبەتیەکانی شیعری من ئەوەیە کە نەرم و ڕەق و سۆزی ئەوین و فکری سیاسی تێکەڵ دەکەم) لەسەر باسەکەی دەڕوا دەڵێ (ئەم کارەم کردووە ، جا نازانم تا کوێ سەرکەوتوم) ئەو دەقە وا دەگەیێنێ کە شیعر لای مامۆستا (هێمن) وەکو لای هەندێ لە شاعیرەنەمرەکانمان (بێکەس ، سەلام ، حاجی قادر ، گۆران, قانیع ..) ئیلتزامە، ئیلزام نییە, هێمن دەڵێ (شاعیر ناتوانی ئەوی هەستی پێ نەکا بیکاتە شیعر) وە شاعیری

ڕاستگۆ هیچ کاتێك مولزەم نیە بۆ خەڵکی ناو کۆشك و تەلار، شیعر بڵێ ! چونکە شیعری کۆشك و تەلار بەسەر چوو . شیعر بۆ خەڵکی چەوساوەیە، شیعر بۆ مرۆڤە، بۆیە دەبێتە ئەرك، هەڵوێست، هەست بە (مسوؤلیە)ت کردن! شیعر لای وی بخوورد نییە لە ژیر پێی دەسەلاّتداراندا بسووتێنرێت ! شیعر سوالّکردن نییە! یا دەسماڵی حەریر نییە خانم و شازادەکان لە کۆڵی بکەن ! وە یا بۆ ئارەزوویەکی ڕۆژانە بەشان و باڵیان دا هەڵبدری! شیعر ئەوە نییە بۆ لایە لایەی ورگنەکان و تورخەکان ، بووتری! یا وشەی نەستەق و نوکتەی خۆش بێت ! خەڵکی دەسڕۆو یاخەڵکی سەر شۆستەکان و سەر شەقامەکانی پێ گێژو وێژ بکرێو بخلافرێن! هێمن دەڵێ (داوای دراو و ماڵیشم لە کەس نەکردووە تا بزانم دەمداتێ یا نا ؟)[٣]وە یا شیعر ئەوە نییە هەر وشەسازی بێت و بەس! یا شاعیرخۆی بکا بە پاڵەوان و گوێی خەڵکی پێ تەپ بکا! نەخێر شیعر، لەزاتەوە هەڵدەقوولێ و دەبێتە دەنگ و هەڵوێست و ئێش و ژان و خەم و خەفەتەو خەندەی لێ لەدایك دەبێ، بەمەرجێ ئەو زاتە لەگەڵ زاتی گشتیدا واتە (کۆمەڵ) تەفاعل بکا ! لەسەر شاعیری ڕاستگۆ ئەوەیە کە شەونخوونی لەگەڵیا بچێژێ ! موعاناتی لەگەڵدا بکێشێ وە ئەم هونەرەش شتێکی وا سووك نییە یا وشەی شاعیر وشەیەکی بێ سەنگ نییە، کە صیفەتی شاعیرێتی ڕەسەنی وەرگرت دەبێتە موڵکی قەوم و خوێش و نەتەوە ، وە ئەوەشیان لە ئەنجامی تاقیکردنەوەیەکی هەرە گەورەو چەند هەڵوێستێکی تایبەتییەوە دێت. بەبێ دۆڕاندن و کڕنووش بردن، ئینجا دەتوانێ ئالآی شیعری ڕاستەقینە بەبێ بەرتیل دان و خۆ خەڵە تاندن بەرزبکاتەوە، بۆیە هێمن لە (پەری شیعر)دا دەڵێ:

شیعریکی تەڕ شیعرێکی خۆش

شیعرێك دلآن بێنێتە جۆش

ئەی کچی جوان ! کچی لەبار

ئەی کچی زاناو خوێندەوار!

شیعرت دەوێ لە منی پیر

لەمنی پیری گۆشە گیر

لە شاعیری دەفتەر دڕاو

لە شاعیری زمان بڕاو

لـــــــــــه شـــاعـــيری بـــەســـالاً چوو

لـــــــــــه شـــــاعـــيری وشك هـەڵاتوو

لێرەدا ترۆپكی شیعرو پیشەی هونەری شیعریمان دەداتێ. كە دەبێ شیعر (دڵان بنێتە جۆش) كەی؟ لە كاتێكدا دەبێ شاعیر بسووتێ و دوروبەری خۆی ڕۆشن بكا؟! ڕووناكی ببەخشێ ! وەكو نازم حیكمەت دەڵێ: من نەسووتێم تۆ نەسووتێت كێ بێ ڕووناكی بداتە ئەو خەڵكە ! بۆیە دەبینین شیعر لای (هێمن) مرۆڤە.. گیانلەبەرە.. درەختە..مەرهەمی گۆشتەزوونە ، شیعرێك وەكو دەریای بێ بن بێ، گەرمتر لە باوەشی ژن بێ، بەڵكو شێعرێ بێ، سرودی شادی و دەنگی ئازادی و مژدە بەخش بێ، ڕق و قینو گرِو بڵێسەو تین بێ، بۆیە لە شیعری (پەری شیعر) دا دەڵێ:

شیـــــعـــــرێك دامـــــــركێنـــــێ دەروون

بـــــــەبـــــــرینان بێنـــــێ گـــــۆشتـە زوون

نـــاسكـــــــتر لـــــه هـــــەودای خەیـاڵ

شـــیرنـــتر لــــه بـــــــــزەی مـــنـــاڵ

ئا بەمجۆرە دەبینین دەنگی زوڵاڵی شیعر لای شاعیری خاوەن هەڵوێست و ئەزموون بەرز دەبێتەوە، ئەو دڵە بە غوربەت پێچراوەیە، نابێ تۆزێ لەزاتییەتی خۆی بدوێ و هەناسەیەك بدا؟! ئایا دەیان (زات) واتە (من و منایەتی) لە ناو دڵ و دەروونی دا كۆنەبۆتەوە؟ ئایا ئەزموونی شاعیرێكی وا ئەزموونی هەموو مرۆڤێك هەریەكە بەپێی تاقیكردنەوەی خۆی تێدا بەدی ناكرێ. كە لە (بابەردەڵە) دا دەڵێ:

لـەســـــوڵێ هێلانەكەم لـــــەت لـــەت بوو جەرگم

لـــــــــەتـــــاوی گــــــوڵ نەمـــــــــام ، نیزیكە مەرگم

ئایا شیعرە دڵداریەكانی (ئەحمەد هەردی) تەعبیر لە ئەزموونێكی تایبەتی شاعیر ناكاتەوە، كەچی لەسەر زمانی هەموو دڵدارێكەوە دەیڵێتەوە؟ ئایا مرۆڤێكی خەم و خەفەتی پەنگخواردووی ناو دڵە داماوەكەی چی لەدەست دێ غەیری دابەشكردنی بەسەر لێقەوماواندا ! سەیری ئەم لە خۆبووردنە بكەن ! تا چ ڕادەیەك شاعیر بەخۆی دەنازێ ! واتە شاعیری ناودار خۆ پەرست نییە! بەڵكو دەیەوێ لە خۆشی و شادیدا لەترشی وتاڵیدا ، هاوەڵی مرۆڤ ومرۆڤایەتی بێت . وەچۆن لەو (تاكییەی) خۆیەوە (زات). لە (منایەتییەكی) دانەخراودا هەموو منایەتی یەكان دەگرێتەوە خۆی ؟!

(زاتی) خۆی لەگەڵ (زاتەکانی) تردا دەتوێنێتەوە، بۆیە کاتێ دەوترێ (هێمن) یا شیعری (هێمن) واتە هەموو مرۆڤ و هەموو کۆمەڵ دەگرێتەوە، وەکو (نالی) ، (مەحوی) و (مەولەوی) و (سالم) و (حاجی قادر) و (گۆران) و (قانیع) و دەیانی تر هەموو بوونەتە کەرتێك لە کەلەپووری نەتەوەکەمان هەرگیز لێی جیا ناکرێنەوە، ئەگەر شیعری زاتیشیان وتووبێ و جار جار خۆشیانیان لاواندبێتەوە ؟! واتە ئەو (زاتە) لەگەڵ کۆمەڵ وا تێکەڵاو دەبێ، جۆرە (حلولی) یەتێك دروست دەبێ. ئا لەم ڕوانگەیەوە دەبینین (هێمن) ی شاعیر وەکو هونەمەند ێکی کوردو هەست بە پیشەی هونەری و ئەرکی هونەری دەکا. هەوڵی داوە ئەو ئەرکانە بهێنێتە دی بۆیە واهەست دەکرێ، کەمرۆڤ و ئازارەکانی دەگرێتە باوەش لە (زاتی) یەتی خۆیەوە جار جار دەیانلاوێنێتەوە، چونکە گومانی تێدا نییە "هونەرمەند ئەرکێکی کۆمەڵایەتی دەکەوێتە سەرشان. وە ئەو ئەرکەش جێ بەجێ نابێت ئەگەر بێت و جەماوەر بەپێشوازی داهێنانە هونەرییەکەیەوە نەبێت. وەجەختکردنی هونەرمەند بۆ زاتی یەتی خۆی، دەبێ کارێکی هونەری وەدەست بێنێ. وە ئەوەشیان مەحاڵە ئەگەر گوێگرێك بۆ ئەو کارە هونەریە نەبێ. چونکە باڵۆرە وتن تەنیا بۆ زاتی خۆی دەبێ و هیچی تر. جەماوەر هیچ ڕێزێکی لێ ناگرێ".

واتە ئەگەر هاتوو ئەو زاتە داخراو بوو هەر لە خۆیەوە بڕووانێتە کارە هونەریەکەی و بای باڵی خۆی بداو بە (من ، منایەتی) یەکی تەسك، لەو باوەڕە دام کەس ئاوڕی لێ نەداتەوە، بەلام کەی کاریگەردەبێ لە کاتێکدا لەگەڵ خەونەکانی کۆمەڵ دا (تفاعل) ێکی کیمیاوی هەرە بەهێز بکات. وە (زاتی) شاعیر یا بڵێین (زاتیەتی هونەرمەند لە پێش هەموو شتێکدا بریتییە لە بەهرەکەی، بەهرەش لەهەموو کاتێکدا جۆر بەجۆرو ڕەسەنە. وەنەبوونی بەهرەش لە جەوهەردا هەر یەکە هەرچەندە بەپلەیەکی جیاواز خۆیان دەنوێنن. وەخاوەنی بێ بەهرە، ئەوکەسەیە کە دەسەپاچەیە، هیچی پێ نییەو دەسبەتاڵە لە وتنی وشەی تایبەتی خۆیداو بەو شێوە تایبەتیەی کە خۆی دەری دەبڕی، بۆیە لەناو شتە گشتیەکانا ون دەبێ و خۆی دەشارێتەوە) بۆیە (هێمن) ی شاعیر لە قۆناخی هەڵچوون تێپەڕیوە، بەقسەی ئەم و ئەو غرور نابێ، بەلام لەهەمان کاتدا زاتێکی داخراو بێ سەمەری هەڵنەگرتووە.

هەرچەندە سۆزو ئەندێشەو ئەزموونی زاتی دەڕژێنێتە ناو گلێنەی شیعرەوە ، بەتەوازوونەوە دەڵێ :(شیعریشم تەنیا بۆ دەربڕینی ئیحساسی خۆم داناوەو ، هیچ هەقم نییە منەتیان بەسەردا بکەم) بەو نیازە هیممەتی هومێدی شاعیر ئەتلەسی ناهومێدی دا بدڕێ و پەنچە نەرم و نۆڵەکەی تۆزی غوربەت و لە ڕوومەتە ژاکاوەکەی بسڕێ و ماندوێتی ژیانی بەئاوات نەگەیشتووی بیگەیێنێتە ئاوات و نامۆیی لە بیربباتەوە، چونکە پێی خۆش نەبوو هاودەمی قەل بێ، یا بێزراوی و گەل بێ، بۆیە لە ئەزموونەکەی دا دەڵێ (بە پێچەوانەی زۆر هونەرمەندی کورد، من لە نەتەوەکەی خۆم ڕازیم، کەس تا ئێستا بێ حورمەتی نەکردووم ، داوای دارایی و ماڵیشم لەکەس نەکردووە، تا بزانم دەمداتێ یانا؟ لە لێقەومانیشدا نانیان داومێ و ڕایان گرتووم). لەم دەقە ئەوەمان بۆ جەخت دەکا کە شاعیری پایەدار شاعرێکی (مكتسب) نەبووە، بە شیعر وتن بژی!! باوەڕیشی بەدوا ڕۆژی مرۆڤ هەیە (مرۆڤ هەرچەند بژی و هەرچەند فێربێ هێشتا کەم فێربووەو زۆر شتی نەزانیوە). ئەمما لەلایەن زمانەوە، وا بەباشی دەزانم مامۆستا (هێمن) خۆی بێنینە قسەو باسی ئەم لایەنەمان بۆبکا، چونکە زمان لای شاعیری ڕەسەن بڕبڕەی ژیانەو مانە، وشەکان خۆی دەزانی لەکوێ دایاندەنی و ڕستەکان بەچی سۆزێك دەهۆنێتەوە، ڕەوانبێژییەکی پاك و پاراو دروست دەکاو وێنەکان بژار دەکاو دەیانهۆنێتەوە، ناوەرۆکەکەش خۆی لە خۆیدا شتە بەتایبەتی لەشیعری (جوانی بەس نییە) دا ئەوەمان بۆ دەردەکەوی کە لەم بابەتە دێینەوە سەری تۆزێ باسی لێوەدەکەین .... بۆیە بەدەگمەن وشەی بێگانە لە شیعرەکانی دا بەدی دەکرێن ، ئەگەر هەشی بێ ئەوا لەواتە ئەسڵیەکەی خۆی دەرچووەو بۆتە وشەیەکی کوردی پەتی وەکو وشەی (حاشا) شەوی (یەڵدا) (خاتیرەی تاڵ) (عومرم) (ئوسوول و قاعیدەو نەزم حیساب) و (غەریبی) و (هومێد/امید) (نەجات) (وجود) (رەدیف) (عەدەم) (خەسار) ئا چەند وشەیەك بەم جۆرە خزاونەتە ناو شیعری مامۆستا(هێمن)ەوە ، چ قەیدییە، چونکە ئەو وشانە سیماو روخساری وشەی کوردیان وەرگرتووە ، کەچی بەپێچەوانەی شیعری شاعیرە کلاسیکییەکانەوە، کە وشەی عارەبی و فارسی و تورکییان بەکارهێناوە، چونکە ئەو سەردەمە وا دەگونجا هەرچەندە ئەمەشیان لەنرخی هیچ شاعیرێکی پایەداری کورد کەم ناکاتەوە بەڵکو جێگای شانازییە کە بەهەموو توانایيەکیانەوە خزمەتی زمانی کوردیان کردووە. بۆ بە هێمن دەڵێ (مەسەلەی زمانیش زۆر بەگرنگ

دەگرم و تێدەکۆشم کام وشە ڕەسەنە بەکاری بێنم. ئەوەی بەئەرکی سەرشانی خۆم و هەموو ئەدیبێکی کوردی دەزانم، بەداخەوە من جگە لە زمانی کوردی و فارسی چ زمانێکی دیکە نازانم، شارەزاییم لە ئەدەبی دەوڵەمەندی فارسیدا کەم نییەو کاتی خۆی زۆرم خوێندۆتەوەو کەڵکم لێ وەرگرتوون ،شیعری شاعرە مەزنەکانی خۆشمان دەخوێنمەوەو کارم تێ دەکەن).

ڕادەی ڕۆشنبیری شاعیری پایەدار، تا بڵێی بەرزە، تەنانەت ئاگاشی لە ئەدەبی جیهانی هەیە. هەر وەکو خۆی دەڵێ زمانی کوردی و فارسی چاك دەزانی و کەڵکی لێ وەرگرتووە وە لەو باوەڕەش دام لە ڕێگای زمانی کوردی و فارسییەوە لە کەلەپووری (ئیسلامی)یش کەڵکی وەرگرتووە، بەلأم شاعیر لەڕوانگەی شیعری کورییەوە، دەڕوانێتە ئاسۆی شیعر، هەوڵی داوە خۆی لە سەبکی فارسی ڕزگار بکاو بە زمانی کوردی (ئەسیل) بنووسی بەپێی ئەو دانپێدانانەی شاعیرکە دەڵێ (ئەزموونی شاعریش لە شیعرێك زۆر دیارە، ئەو ڕۆژانەی

من خەریکی بەراورد کردنی شیرین و خەسرەوی خاناو خەسرەو شیرینی نیزامیم ، یا ڕاستیەکەی بڵێم خەریکم لە ژێر سێبەری فارسییەکەدا کوردی. گۆرانی بزانم).

جگە لەوەش شاعیر، شیعری کێش و قافیەداری پێخۆشترە هەرچەندە ڕقیشی لە شیعری تازە نییە بە مەرجێك کێشی تێدا هەبێت !! جگە لەوە هێمن کەمتر لە شیعرەکانی دا (تصنع) دەکا بەڵکو شیعری (تکلف) زۆر لە خۆکردنی نییە گەر هەشبێ ئەوا بە پەنجەی دەست ئەژمێردرێن.

ڕادەیەك دەربارەی ئەو (تصنع)ە

شاعیری هاوچەرخ ئەسپی خۆی لە مەیدانی شیعری کوردیدا تاو داوە، هەست بە پروکاندنو ماندویەتی نەکردووەو ناکات، لە شیعری (جوانی بەس نییە) دا کە لە پاشکۆی گۆڤاری ڕۆژی کوردستان دا بلأوکراوەتەوە، سەرکەوتنێکی ئەو تۆیی وەدەست نەهێناوە، مەبەستمان ناوەڕۆك نییە، دەبوایە ئەو شیعرە هی قۆناغی لاوێتی بوایە. هەرچەندە ئەمەش لەشیعرو نرخ و پایەی مامۆستا هێمن کەم ناکاتەوە، بەلأم دەرگاش دەکاتەوە بۆ ڕەخنەگرتن، بەپێچەوانەی شیعرەکانی تری کاك (هێمن). لەوانەشە خوێنەری بەڕێز ڕای جیاوازی هەبێ، بەلأم من سوورم لەسەر ڕایەکەم و دووپاتی

دەکەمەوە کە مەبەستم ناوەڕۆکی ئەو شیعرە بەتایبەتی چەند دێڕەکانی دوایی بەرزن.

کە دەڵێ: **بـــــەڵام هەی تف لــــــە کیژی وا**

حــــــــاشا لە گەڵی خــــــۆی بکا

بێزم لــــــە جوانــــــێ هەڵدەستێ

زێــــــدو گەڵـــــی نەپـــــــەرستێ

ژیـــــان هــــــــەواو هەوەس نییە

جـــــــوانی بـــــــەتەنێ بەس نییە

ئەمەشیان لەمعاناتێکی تایبەتییەوە هەڵقوڵاوە، بەڵام جۆرە (تصنع)ی تێدا کردووە. بەڵام لە ڕەنگ و ڕوخساردا. لە مۆسیقای ناوەوەی وشەکاندا لە دەربڕینی سۆزدا، کەرخە، کە دەڵێ:

کـــــــە ڕێك دەگوشم پەنجەی نــــــەرم

لــــــــەشی ســـــــــــڕم دەبێ گـــــــەرم

خۆ ئەگەر لەبەر کێش و قافیەکەی (سەرواکەی) نەبوایە ئەوا مامۆستا هێمن بە جۆرێکیتر ئەو معاناتەی دا دەڕشتەوە، چونکە زمان لای وی وەکو هەویر وایە. یا وەکو ملوانکەی ملی کیژۆڵەیە دەزانێ چۆن هەڵسوکەوتی پێدەکا،

بە پێچەوانەی شیعری (عیشق و ئازادی) یەوە، یا (ناڵەی جودایی)یەوە. لە گوێگرتنیاندا، یا لە خوێندنەوەیاندا هەست بەهێزێکی شاراوە دەکرێ وەکو هێڵی بەیانی بەرزو نزم دەبنەوە، ئەو سۆزو ئەندێشانە، ئەو کزەو کسپانە، ئەو بۆن کرووزانە، ئەو وێنە چڕانە، ئەو مۆسیقا ماتەمە لە کوێوە دەخزێنە ناخەوە ! جگە لەو کێش و قافییە (سەروا) نەمرەکەی، ئاوازەکان بەپێی تەوزیعی لەحنەکان بەرزو نزم دەبنەوە، تێکەڵاودەبن، جیادەبنەوە . دیمەنێکی نامۆ و ئاوارەوو ژان و ژوارو خۆشی و لە زەتێك ساز دەکەن ... مرۆڤ لەکاتی خوێندنەوەی دا دەبێتە تاجرێکی کەشتی شەکەت .

کەچی لەشیعری (جوانی بەس نییە) دا وێنەکان دەستکردن. وشەکان سادەو قسەی ڕۆژانە زیاتر پێیانەوە دیارە لە قاڵبی شیعر دەردەچی و دەبێتە پەخشانێکی هونەری، چونکە وا هەست دەکرێ کە مامۆستا (هێمن)ی شاعیر، لەو شیعرەی دا بەزۆر دەیەوێ وێنەو ڕستەو وشەی تێبئاخنێ ! کێشێکی ڕەق و تەق بەکاربهێنێ ! ئەگەر بگەڕێینەوە سەر شیعری (شەوی شاعیر) دەبینین سەرەڕای ئەوەی کە لەکێش و مۆسیقای ناوەوەی

سەختییەك بەدی دەکرێ، بەلاّم لەهەمان کاتیشدا حەز لە خـوێندنەوەو بیستنی دەکرێ کە دەڵێ:

بابا تاهـــیر منیش دەڵێم وەکو تۆ

ئاخ لەدەس دیدە وای لەچەنگی دڵ

دڵی جوانـی پەرست و چاوی هەوەس

شەو هەتـــا ڕۆژ بەمن دەدەن گینگل

دەبینین سەرەڕای قورسی کێش و قافییە (سەروا)ی ئەم شیعرەو ئاڵ و گۆرکردنی وشـەو ڕسـتەکان، هەرچـەندە لەبـەر ڕەوانبێژیەکـەی زیـاتر دەگـونجێ، بـەلاّم زیـاتر هەسـت بـە قورسی دەکرێ. یا بەواتایەکی تر، هەرچەند (سـەروای) ئـەو شـیعرە کۆتـایی هـاتووە بـە (زەنـە) خـۆی لـە خـۆی دا تـۆزێ پـێش خواردنـەوە و وەسـتانێکی کـپ کـراوەی تێدایـە. سـەرباری ئـەوەش مامۆسـتا هـێمن نـەیتوانیوە هـەر دوو سـەرواکە جـووت کـا لـە تەرازوویەکی پڕ ئاوازی جوڵێنەردا کە ئەمەیان خۆری ڕەوانـی و دەنگدانـەوەی نـاوەوەی وەسـتاندوە و سـەرکوڵۆمی کـردووە . لەلایـەکی تـرەوە دەبـێ ئـەوەش لـەیاد نەکـەین کـە هەڵچوونی دەروونـی لـەو هـۆنراوەدا پەیوەندێیـەکی ڕاسـتەوخۆی بـەباری دەنگدانـەوەی نـاوەوەی وشـەو دەسـتەواژەکانەوە هەیـە. بۆیـە لێـرەدا ئـەو دەنگدانەوەیـە ڕێگـای لـە هەڵچوونە شاعیرانەکەی (هێمن) گرتووە خزانویەتیە گێرسانەوە دەڵێ:

دڵی جوانـی پەرست و چاوی هەوەس

شەو هەتـــا ڕۆژ بەمن دەدەن گینگل !!

وە لە هەمان شیعردا دەڵێ:

کێ دەزانێ بەشەو لەمن چی دەکا

ئەو خەیاڵە پە شێوو ئاڵۆزەم !

کێ دەزانێ کە چم بەسەر دێنێ

ئـــــەو دڵە پڕ بڵێسەو سۆزەم .

لەئەنجام دا دەڵێم:ئەو جۆرە ڕوانینە هیچ کـاتێ لـە نرخـی شیعری مامۆسـتا (هـێمن) ی پایەدار کەم ناکاتەوە بەڵکو بەزیادەوە زەخمێك دەدەنە شیعرەکان چونکە هـەر شـیعرێك کەلە دایك دەبێ معاناتێکی تایبەتی دەیانهێنێتەکایەوە.

گۆڤاری (بەیان) ، ژمارە (٥٩)، شوباتی ١٩٨٠.

هێمن و بۆنی غەریبی

محمد فەریق حەسەن

بەشی یەکەم

سەرەتا:

لەڕیزی شاعیرانی ئەمڕۆی کورددا هێمن جێگایەکی تایبەتی بۆخۆی کردۆتەوە، دڵنیام هیچ کام لەوانەی کە ئێستا لەژیاندان هێندەی هێمن شیعریان لای جەماوەر ئاشناو خۆشەویست نییە.. شیعری هێمن گەورەترین ڕووبەرلەکوردستان دادەپۆشێ ، باوەڕ ناکەم خوێندەوار هەبێ، لەبەرهەمی ئەوی لەبەر نەبێ.. وابزانم خەڵکەکە لەم هەڵوێستەیاندا بەهەڵەدا نەچووبن، چونکە لەم ڕۆژگارەدا کە خوێنەران نرخ بۆ نووسەرێك یاخود شاعیرێك دادەنێن گرنگیەکی تەواویش بە هەڵوێستی دەدەن، هێمنیش جگە لەشیعر خاوەنی هەڵوێستی خۆیەتی، شیعرەکانی بەزوویی لاپەڕەی ڕۆژنامەکان جێ دەهێڵن و لەپەڕەی دڵی خەڵکەکەدا جێی خۆیان دەکەنەوە.

خاوەنی تاقیکردنەوەی خۆیەتی و نوسخەی دووەمی شاعیرێکی ترنییە. وێنەی هەنەری و زاراوەی هاوچەرخەکانی خۆی کەمتر دەجوێتەوە، لێرەدا لێیان جیادەبێتەوە، ئەم جیابوونەوەیەش لەخۆیدا بەهرەیە بۆ شاعیر.. لەو توخمانەیەکە گۆران-ی لێ دروست بووە، بۆیە تاکو بەتەمەندا هەڵبکشێ، شیعرەکانیشی ڕووەو هەوراز هەڵدەکشێن.

زیاتر سرووش لەژیان چاوەندازەکانی لادێ وەردەگرێ جووت و گێرە، شوان و بێری، هۆبەوهەوار.

لەوانەیە لەم دەرفەتەدا لەتوانامدا نەبێ کالآیەك ببڕم شیاوی بالآی شاعیرمان بێ، (کارێکی سەیرە!) بەڵکو کردەنی نییە، بەرهەمی هونەرمەندێك بترەنجێنینە چوارچێوەیەکی سنوردارەوە، یان بیهاوێینە سەرمێزی نەشتەرگەری، تاکو لەنهێنی بیرکردنەوەی ئاگادار بین،مۆرسەکانی بدۆزینەوەو بیگێڕینەوە سەرتوخمە سەرەتاییەکانی، ئەمجا بزانین چۆن بەرهەمەکەی داڕشتووە؟ دواجار لەسەر ئەم پێودانگە هەڵیسەنگێنین. چونکە هەرهونەرمەندێك جیهانێکی تایبەتی هەیە. شێوەنووسینی خۆی هەیە. جیاوازی بەهرەو پلەی ڕۆشنبیری و قووڵی بۆچوونیانە بۆ ژیان و کۆمەڵ، ئەمانەش زیاتر پەیوەندییان بەخودی هونەرمەندەکەوە هەیە، بۆیە

هیچ هونەرمەندێکی ڕاستەقینە لەوی تر ناچێ، هەروا بەئاسانیش ناتوانین تێیان بگەین، هەروەکو نامەوێ خۆم لەقەرەی کێش و سەروا بدەم، مەگەر زۆر ناچاربم ئەویش بۆ تەسەل کردنی باسەکەم، هەروەها ناشمەوێ بە مانگ و ساڵ ژینںامەی شاعیر تۆماربکەم، کەی چۆتە بەرخوێندن؟ تەمەنی چەند بوو؟ چی و چی خوێندووە؟ بەقەدەر ئەوەندە نەبێ کە پەیوەندیی بەباسەکەوە هەبێ، چونکە شاعیر، لەژیاندایەو ئێستا لەهەڕەتی بەرهەمهێناندایە، دوای ئەوەش (تەمەنی شاعیر بەساڵ حساب ناکرێ، بەڵکو ڕادەی داهێنان و هێزو پێزی بەرهەمەکەی بۆ حیساب دەکرێ کە دەیخاتە پاڵ سامانی ئەدەبیی نەتەوەکەی).

لێرەدا دەمەوێ بەش بەحاڵی خۆم چەند سەرنجێکی کە هەمن لەسەر شیعرەکانی مامۆستا هێمن، بەتایبەتی ئەوانەی لەژێر کارتێکردنی و ئاوارەییدا گوتوونی، دەریانبڕم هەرچۆنێك بێ دەڵێم: هێمن شاعیری ئازادی و خۆشەویستییە ، دابەڕوویەکی هەڵچووە، ڕەگی بەناو کەندولەندی نیشتماندا ڕۆچووە، لەسەر ڕیشەیەکی توند بەندە، بەئەزموونێکی دوورو درێژەوە شارەزای دەروونی گەلەکەیەتی، لەگەڵ ئازارەکانیدا، لەگەڵ چرۆی هیوایدا دەژی.

لەو شاعیرانەیە کە ناوی نەتەوەکەیان دەکەنە نازناوی خۆیان، چۆن کە وتمان (جەواهیری) دەڵێین: شاعیری گەورەی عەرەب، یان کەوتمان (نازم حیکمەت) دەڵێین: شاعیری گەورەی تورك .. هەمان شێوە، کە وتمان هێمن، دەڵێین:شاعیری گەورەی کورد، (نووسەری گەورە هەمیشە سیمای نەتەوەکەی پێوەیە، ئەمەش کەسایەتی نەتەوەیی نووسەر بەزر دەکاتەوە).

هێمن، بەتەنها شیعرەکانی لەپێناوی مەسەلەکەیدا تەرخان نەکردووە، بەڵکو هەموو توانای لە سەرەتای گەلاڵە بوونییەوە لەسەر ئەو مەبەستە تاپۆ کردووە، تاقە دەنگێکی زوڵاڵ و بەردەوام دوای کارەسات و بێ پسانەوە لەپەردەی گوێمان دەداو شیعری بەرگری دەڵێ، دەنگی هێمنە بەرگریی سەردەمی بزووتنەوە.

تاکو ئێستاش شیعری ستوونی بڵاودەکاتەوە، ڕەنگە بەهەڵەدا نەچووبم ئەگەر بڵێم: بەمردنی هێمن لەوانەیە ئەمجۆرە شیعرەمان لەدەست بچێ..

خاوەنی نەختینەیەکی لەبن نەهاتووە لە وشەی ناسك و بەمۆسیقای دایەلێکتە شیرینەکەی موکریان بەتایبەتی، فەرهەنگێك وشەی ڕەسەنی کوردییە بەگشتی (ئۆخژن،

بەردەبێر، بەرپەڕۆچکە، تیرەگ، چلۆوك، خرمژن، داسوو، زەنگوڵ زەنگوڵ، زنوێر، زۆزان و ئاران، سرتە، سێبەنگی، سیخوا ،شەوگەڕ، کازیوە، کوڕژن، کەوشەن، گەواڵ گەواڵ، ملانە، هەدادان، هەڵکورمان، نواڵە، هەڵەمووت ..) لە ڕسکاندن و پێگەیشتنیدا، وەکو شاعیرێك، کۆمەڵێ هۆ کۆبوونەتەوەو هاوکارییان کردووە.. شاعیر هەر لەمنداڵییەوە گوێی بە شیعری حاجی ، نالی ، کوردی ، سالم و ، مەولەوی .. هتد ، زرنگاوەتەوەو دیوانێکی شاعیرانەی هاتۆتە بەردەست.. لەناو خێزانێکی خوێندەوارو دارادا پەروەردە بووە، لەهەمووی گرنگتر زانایەکی وەك (فەوزی) فریشتە ئاسا، دێ و دەست دەداتە باڵی: (دەبێ بڵێم من دەسکردی فەوزیم ئەو هەڵیوەشاندمەوەو تێکی هەڵشێلام و سەرلەنوێ دروستی کردمەوە)

ئافرەت و مەسەلە:

شاعیر دڵداریی تەڕو سیاسەتی وشك لەدەفرێکدا جۆش دەدا، هەڵیاندەشێلێ و پێکەوە دەیانگونجێنێ، ئەمە خاسییەتێکی شیعری هێمنە، بەتایبەتی ئەو شیعرانەی بۆنی غەریبییان لێدێ و لەژێر کارتێکردنی غوربەتدا گوتوونی، هەر بەهۆی ئەو جۆشدانەشەوە توانیویێتی لەدروشم بەرزکردنەوە قوتاری بێ، زۆرجار ئافرەت و خۆشەویستی دەبنە مەسەلەو، مەسەلەش دەبێتەوە بەخۆشەویستی، جێگۆرکێیان پێدەکا، تا هەردووکیان دەبنە یەك و توند پێکیانەوە دەبەستێ.

شەنگەبێری ! ساڵی ساڵان لەکوێستانێ، لەناومەڕی
بۆ مەڕدۆشین هەڵت دەکرد ئەو باسکی سپی مەڕمەڕی
لەبەر هاڕەی گۆبەرۆك و گوارەو کرمەك و ژێرچەنە
نیوەڕۆیە لەبەر بێری کۆڕی مەڕی ڕادەپەڕی

سەرەتا، شیعرەکە لەدەوری خۆشەویستەکەی دەسووڕێتەوە، بەڵام دڵداریش لەسایەی ئازادیدا خۆشە، بۆیە ناچارە، ئەو ژیانەی کوێستان بەخۆی و بە هەموو دیمەنە دڵفڕێنەکانیوە، دڵداری، بەهەموو ڕازو خوازێکیوە جێ بهێڵێ، گۆچان فڕێ بداو شتێکی گەورەتر دەست بداتێ، بەتایبەتی ئەم وڵاتی بەلاوە شیرینترە تا دەزگیرانەکەی.

شەنگەبێری گراوی خۆم وێنووسی جەماڵ و جوانی؟
ئێستاش پاڵێنی وەك جاران لەشوان ومێگەل دەڕوانی؟

کە لە مەسەلە گەورەکەدا سەرکەوت و هێمنی باڵی کێشایەوە، چەك دادەنێ و گۆچانەکەی جاران دەکاتەوە باسکی، ڕوو لەهەوارگەی خۆشەویستی دەکاتەوە، یەکجارییەکی و هەتاسەر، لەژێر باڵی ئاشتی و سەرفرازیدا، بەرچاو ڕوونەو بەهیوایە، بەڵکو مزگێنیمان دەداتێ، بەوەی (زۆری نەماوە) ئەو ڕۆژە دابێ.

هێمن ،لەم شیعرەدا خێڵەکییەو لەخێڵ جێماوە، تەواو شارەزای ئەو ژیانەیە، شیعری وەها بەشاعیرێکی شارستانی نانووسرێ، هێمای تایبەتیمان دەداتێ کە لە گوزەرانی کوێستان و خێڵەو ژوورەوە وەریگرتوون (شمشاڵ، گرم و هوڕی مەشکەی گاوس، بەردەبێر ، شەنگەبیزا) بەرگێکی کوردانەی ڕەسەنی بەبالاّی شیعرەکە بڕیوە.

کە پارچە شیعری (موو ناپسێنم) دەخوێنیتەوە، دەگەیتە ئەو قەناعەتەی کە دوو دیوی هەیە، یەکەمجار لەوە دەچێ بۆ خۆشەویستێکی گوتبێ کە لەکیسی چووەو، لە دڵیدا بۆتە داخ، کەچی کە زیاتر بەناو شیعرەکەدا شۆڕدەبێتەوە، تێدەگەی یادی هاوڕێیەکی دەکاتەوە، ڕۆژگار بەیەکجاری لێی دابڕیوە، یاخود بەهیوای گۆڕانێکی دڵخۆشکەر بووەو نەهاتۆتەدی ، دیارە ئەمەش بەر بۆ خەیاڵ بەرەڵلا دەکاو شیعرەکە گەورەتر دەکا، واتای گەورەتری دەداتێ.

قەرار بوو بێی لەگەڵ خۆت شادی بێنی
نەهاتی ، گەرچی پێت دابووم بەڵێنی

لەناو کوردا نەبوو پەیمان شکاندن
لەکوێ فێربووی گوڵم پەیمان شکێنی؟

* * *

ئەگەر چی ڕۆیی، قەت ناچێ لەیادم
دەکەم یادت، بەیادی تۆوە شادم
کە بارگەت بۆ هەوار تێکنا عەزیزم
شکا ئەستووندەگی تاوڵی مرادم

هێمن ونامۆیی:

نامۆیی، هەست بەتەنیا باڵی کردنە، ون بوونە، پلیشانەوەیە لەژێر زەبرو زەنگدا، بەتایبەتی لە شوێنێکدا کە مرۆڤ دووجار چەوساوەیە، چینایەتی و نەتەوایەتی، دەستەوسانە، هاونیشتمانیی پلەی دووەمە، پێشەکی ڕەنگ بۆ تەفروتووناکردنی ڕێژراوە، هەر لەباج دانان لەسەر زمانەکەی، کە دیارترین سیمای نەتەوەیە، هەتا شێواندنی کەلەپوورو مێژووی، سڕینەوەی شارستانێتی دێرینەی، سنووردانان بۆ جمو جووڵەکانی، تاساندنی دەنگی ئازادیخوازانەی و بەشەر دۆستییەکەی، ناتوانێ پڕ بەدەم هاوار بکا ... چی هاوارێك ئەو دەیکا بەر دیوارێکی زەبەللاح دەکەوێ و دەگەڕێتەوە، ناگاتە جێ، بێ دەرەتانە هەمیشە تارمایی بەبەردەمیدا دێت ودەچێ، گەردنی دەخورێ، هەر ڕۆژە کەسێکی نزیکی، ئازیزێکی، دەبێتە خۆراکی جانەوەر!... نە دڵی بەماڵ وحاڵ خۆشە، نە بەو دەزگایەی، وەك ئامێرێك دەیڕەتێنێ، دەبێتە بورغوویەکی بچووك لەکارگەیەکی زەلامدا، کە سلاك بوو، فڕێ دەدرێتە تەنەکەی خۆڵەوە، جیاوازییەکی زۆرو بۆشاییەکی فراوان دەبینێ لەنێوان ڕووت و ڕەجاڵی خۆی و تێرو تەسەلیی چینەکەی بەرامبەریدا، کردەی ئەمەو بردەی ئەوان.

جا ئیتر ئادەمیزاد لەو کۆمەڵگایانەدا چۆن هەست بە غەریبی ناکا؟ بەتایبەتی ئادەمیزادی هۆشمەندو زانا ئادەمیزادی هونەرمەندو دانا.

مرۆڤی هونەرمەندو زانا، لەڕەشە خەڵکەکە زیاتر بەئاگایە، بۆیە غوربەتەکەشی زیاترە، بگرە هەندێ جار بەئاگاییەکەی دەبێتە تەناف و لەگەردەنی دەئاڵێ، وەکو پاڵەوانی شیعری (موو ناپسێنم)ی لێ بەسەردێ.

هێمنیش، وەکو یەکێ لەو ڕۆشنبیرە بەئاگایانە، غەریبە !.. کاتێ شیعرەکانی دەخوێنێتەوە هەست دەکەی خەمی نەتەوەیەکی بەکۆڵەوەیە، یادی دەکاتەوە، دەیلاوێنێ، لەگەڵ کارەساتی ڕابوردوودا دەژی، خۆی تێدا دەخواتەوە، ئەو کەسەرە لە دڵیدا، ناوی پاڵەوانەکانی هەمیشە لەسەر زاریەتی، بیری دۆستەکانی، ئەوانەی (بارگەیان بۆ هەوار تێکنا) و ئەوانەی ماون، هی نیشتمانی شیرین دەکاتەوە، نیشتیمان هەر نیشتیمانەو دۆست هەر دۆستە، نابێزرێن.. بۆیە لێیان هەڵنایە، بەڵکو بەپیریانەوە دەچێ، دەیەوێ لە دۆزەخی ئێستای ڕزگاری بێ و خۆی باوێتەوە باوەشی وڵاتی شیرین، بەدیداری دۆستو یارەکانی شادەبێتەوە، ئەو شادییەی کە مەبەستیەتی، لەئەنجامی ئەم

ئاڵو گۆڕەدا سۆزی غەریبی سەر هەڵدەداو کودەتایەك لەشیعرەکانیدا بەرپا دەبێ... کودەتایەك، وەك هەڵچوونێکی هۆشیارانەی ڕێکوپێك، هەڵچوونی شاعیرێکی خاوەن بەهرەی هەست ناسك، کە زۆر جودایە لەو هەڵچوونە قووڵانە دەبنە هۆی تاساندنی بەهرەو سەلیقەی خاوەنەکەی، (خاڵی دەست پێکردنی ئەم هەڵچوون و یاخی بوونە هۆشیارە لەوێوە سەر هەڵدەدا کە هەرچەند دەکۆشێ لەگەڵ ئەم دەوروبەرەی ئێستایدا ناگونجێ و ڕانایە، خۆی بەغەریب دەزانێ و لەگەڵ دەورو بەرەکەیدا دەکەوێتە ناکۆکی) ویست و ئارەزووی ئەم جیاوازە لەهی زۆرکەس لەوانەی دەوروبەری، بۆیە ناکۆکی نێوانیان ڕۆژ لەدوای رۆژ دەتەنێتەوە، هەتا ڕوو لەزیادیش بێ ئەم شیعری شاکار دەڵێ، کەواتە غوربەتەکەی ئەم بۆتە ئیلهام دەرێك و شیعری ڕەوانی پێ دەبەخشێ، بەلای چاکەی شاعیردا شکاوەتەوە.

ئەگەر چاوێك بەتاریك‌و ڕوون، گۆڤارو ڕۆژنامەکاندا بخشێنین، دەگەینە ئەو ڕاستییەی کە زۆربەی شیعرە شاکارەکانی لەژێر کارتێکردنی غوربەت و ڕاونان و دووره ولاتیدا گوتووە ، (لەو گەشت و گەڕانەدا بووم کە پارچە شیعری بەهاری کوردستانم گوت، کەبۆخۆم ئێستاش، زۆرم خۆش دەوێ و بەشاکاری دەزانم).

گرنگترین هۆی بوونی بەرهەمێکی ئەدەبی یاخود هونەریی، بوونی خاوەنەکەیەتی ، بۆیە گەڕان بەشوێن بەسەرهات و باری دەروونی ئەو هونەرمەندەدا بۆی هەیە زۆر لایەنی هونەرەکەیمان بۆ ڕۆشن بکاتەوە.

منیش کە پێویستم بوو، پەنا دەبەمە بەر (لەکوێ بۆکوێ؟) کە شاعیر وەکو بیرەوەری و هەم وەکو پێشەکی، دیوانەکەی پێ ڕازاندۆتەوە، بۆ ڕوونکردنەوەو مەبەستەکانم ڕستەی لێ دەخوازم.

وەکو هەندێ کەس نالێم پێشەکیی تاریك‌و ڕوون لە شیعرەکانی بەهێزترە!.. بەپێچەوانەوە، چونکە بەرلە هەموو شتێك ئەگەر هێمن شاعیر نەبووایە، نەدیوانی دەبوو، نە پێشەکیشی بۆ دەنووسی، ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە ئەو پێشەکییە زیرەکی و بیرتیژیی شاعیر نیشاندەدا.. دوای تێپەڕینی پتر لەچڵ ساڵ بەسەر هاتوچۆی حوجرەو قوتابخانەدا، وەکو دوێنی بووبێ، باسی پۆلی یەکەمی سەرەتاییمان بۆ دەگێڕێتەوەو هێشتا قسەی مامۆستاکانی بیرماوە.. ئەمە لەخۆیدا زیرەکییە، زیرەکیش مەرجی سەرەکییە بۆ هەموو مرۆڤێکی داهێنەر، دواى ئەوەش کە دێینە سەر

شیعرەکانی ئەوجا باشتر بۆمان ساغ دەبێتەوە کە هێمن چۆن کەڵکی لە یادگارو بیرەوەرییەکانی خۆی وەرگرتووە.
هێمن، دڵی بێگەردە، بۆیە ئەگەر گەردی لێ بنیشێ، ئاشکرا پێوەی دیارە، هەستی ناسکە بەرگەی زریان و کارەسات ناگرێ، ڕووداوەکان لەدەماری کاردەکەن، بەجۆرێ ڕۆژگاری تەمەن ناتوانن بیری ببەنەوە (مردنی عیزەتو تۆرانی یاسەمەنم باش وەبیردێ، ئەم ڕووداوە یەکەم زەبری توند بوو کە وەهەستی منداڵانەی من کەوت و یەکێکە لەبیرەوەرییە هەرە تاڵەکانی ژیانم) کە دێتە سەر مردنی باوکی، دەڵێ (ئێستا کە ئەو دێڕانە دەنووسم بەزەحمەت فرمێسکم بۆ ڕادەوەستن، ئەوەندە دەڵێم دەردی باب مردن دەردێکی گرانەو پیاو لەهەر تەمەنێکدا بابی بمرێ هەست بەهەتیوی دەکا..) لە باسی ئاوارەیی خۆیدا دەڵێ : (ئەوە پێنج ساڵ و چەند مانگە ئاوارەو دەربەدەر دەخولێمەوە هەژار گوتەنی هەر شەوە میوانی خانە خوێیەکم و هەر ڕۆژە لەجێ یەك ..) بەم دێڕە بیرەوەرییانەدا ڕادەی ناسکیی هەست و، سۆزی شاعیرمان بۆ ساغ دەبێتەوە.. جا ئیتر داماڵین لە کۆمەڵ، دووری وڵات و خێزان، چۆن کاری تێ ناکەن؟
هێمن، لەوڵاتو ماڵی خۆیدا هەست بە غەریبی دەکا، چونکە چەرخ لەگەڵیدا بەرپەرچە، ئەمیش وەکو ئەندامێکم هوشیار، لەڕەشە خەڵکەکە زیاتر هەست بە کۆیلەیەتی دەکا، بەڕادەیەك، لە کەس و کاری خۆیشی بێزارەو گلەیی و گازەندەی هەیە .. ئەم وەکو مرۆڤ ساویلکەکان ئامادە نییە (تەپلێ ئەمان) لێ بدا:

لەماڵی خۆم دەکەم بۆنی غەریبی
کە بێزارم لەهەرچێکی هەمانە
ئەوی خۆشم دەویست وەك گیانی شیرین
تەماشای بۆتە مشتەی ناو هەمانە

بەڵام، شاعیر وەکو هەست بە غوربەتەکە دەکا، چارەشی بۆ دۆزیوەتەوە، بۆیە بە بێزاری دەربڕین و خەمخواردن قایل نییەو ملکەچی چارەنووس نابێ، بەڵکو داوای جوڵاندن و شتی گەورەتر دەکا، هەروەك ئامادەش نییە چۆك دابدا.
لەمێژە ئەو ڕایە پووچ بۆتەوە کە دەڵێ: هونەر، دەربڕینێکی ڕووتە لەخودی هونەرمەندەکە، ڕەنگدانەوەی هەست و سۆزی خۆیەتی و هیچی تر، بەڵکو هونەر بڕیاردان و هەڵوێست ئاشکراکردنە بەرامبەر ژیان و کۆمەڵ، کە هونەرمەند خۆی

ئەندامێکی هۆشمەندو زیندووی ناو ئەو کۆمەڵەیە، بگرە لەوە زیاتریش، واتە هەر بە تەنیا ڕەنگدانەوەی باری کۆمەڵ و هەڵوێست وەرگرتن نییە !.. بەڵکو پوختەی مێژووی سەردەمە، ئێمە لەغوربەتی شاعیرێکەوە، غوربەتی نەتەوەیەك هەست پێ دەکەین نەك هی تاقە کەسێك, ئارنست فیشەر دەڵێ: (هەستکردن بە نامۆیی گشتی بەرە بەرە پاڵ بە مرۆڤەوە دەنێ بۆ ورە بەردان و بێزارییەکی تەواو، ئەمجا بەرەو نەهلیستییەت. دیارە نەهلیستییەتیش داوای هیچ جۆرە ئیلتیزامێك لەکەس ناکا), هێمن، گەلێ جار دەترازێ‌و هەست بەبێزارییەکی تەواو دەکا، تا ئەو ڕادەیەی باوەڕی بە خۆیشی نامێنێ.

لە(سازی ناساز) دا خۆی لەبەردەم کارەساتە نوێکەدا پێ ڕاگیر نابێ کە کوت‌و مت بیردەخاتەوە، شاعیر لەبەردەم ئەو هەڵوێستانەی کارەساتە جەرگبڕەکەی سەردەمی خۆی لەکوت و پڕدا، کە بەو قەبەییە چاوەڕوان نەدەکرا، وەکو مۆم دەتوێتەوەو نازانێ چلۆن وەڵام بداتەوە.

چـــۆن دەتـــوانم بـــەتۆ بـــڵێم من چیم

خـــۆم گـــــومـــانم هەیە کە هەم یا نیم !

ئەوەندە هەیە، ئەم ون بوونە زۆر ناخایەنێ، هەڵنووتان بڕستی لێ نابڕێ و لەگەلەکەی دووری ناخاتەوە، (بۆسەی ڕۆژگار) کە ئاوازێکی ماتەمەو تەنیا نۆ دێڕە، ئەگەر ئەم وشەمانەمان لێ دەرهێنا، ئەوسا لەدەروونی شاعیر نزیکتر دەبینەوە، (غەم، فرمێسك، ماتەم، مەینەت، کوشتنی من، پەرێشان، تەم، خەم) کەچی لەگەڵ ئەم حاڵەشدا، خۆی بۆ خەڵك فیدا دەکا.

خۆم دەسووتێنم هەتا بەزمی خـــەڵك ڕۆشن بـــکەم

کێ لەڕێی خەڵکا وەکو شاعیر دەسووتێ شەم نەبێ

شاعیری سۆڤێتی ڕەسوڵ حەمزا تۆڤ دەڵێ: (کە شاعیر پاڵی دا بە گەلەکەیەوەو بوونە یەك دەنگ، ئیتر لەناو جەنجاڵێکدا ون نابێ و دەنگی ناکەوێ، ئەم وشەیەی کە دەیڵێ هی خۆیەتی، قسەی خەڵکی تر ناجوێتەوە، بەڵام کە وشەکە دەنگ دەداتەوە دەبێتە وشەی گەل، کار وەها دەڕوا لەگەڵ شاعیری ڕاستگۆدا), هێمنی شاعیریش خۆی دەسووتێنێ هەتا بەزمی خەڵکی ڕۆشن بکا، ئەمەش ئەو پەڕی لەخۆ بوردنە، سووتانە لەپێناوی گەلەکەیدا، بۆیە وشەکانی وشەی گەلن و هی تەنها خۆی نین.

غوربەتی هێمن زۆر جیاوازە لەهی (مۆدیرنیزمەکان)، چونکە ئەوان خاوەنی هێڵێکی ئەیدیۆلۆژی سەربەخۆ نین، تەنیا چەند خاڵێکی لاوەکی کۆیان دەکاتەوە وەك: (دەربازبوون لەجیهانە ڕاستەقینەکەو دروستکردنی یاساو جیهانێکی خەیاڵاوی پووچ ، چاویان لەیاسا ڕاستەقینەکە دەقووچێنن کە گەمە بە چارەنووسیان دەکاو ئەویشە کۆمەڵ دەجووڵێنێ. دەیانەوێ مرۆڤ بەرز بکەنەوە، بەلاَم لەسەر حسابی دابڕینی لەواقیع! .. ئەمەش ئەنجامەکەی پێچەوانە دەشکێتەوە ! چونکە مرۆڤ زیندووترین بەشی واقعە ڕاستەقینەکەیە کەوابوو غوربەتی ئەوان هەلاَتنە، سەنگەر چۆڵکردنە.

غوربەت کالاَیەك نییە بەبالاَی گەلێکی تایبەتی بڕابێ، یاخود لەسەر نەتەوەیەك تاپۆکرابێ بەڵکو جیهانییە، بەتایبەتی لەو کۆمەلگایانەدا کە سەربەستی ڕاستەقینە نییە، ئەو کۆمەلگایانەی بناغەیان لەسەر دەسەلاَتی پارە دامەزراوە، لەو ولاَتانەدا کە سەرمایەداریی گەیشتۆتە ترۆپکی نامرۆڤایەتی، تاکە چارەیەکیش بۆ گێڕانەوەی کەرامەتی مرۆڤ و بەدەستهێنانی سەربەستی و ڕزگار بوون لەو ڕاڕاییەی تێیدا دەتلێنەوە، تێکۆشانی شێلگیرە بۆ هەلتەکاندنی ئەو جۆرە ڕژێمانە لەبنەڕەتەوەو دەربازکردنی هۆیەکانی بەرهەمهێنانە لەژێر چنگیان، دیارە ئەم کارەش هەر لەدەستی چەوساوەکان دێ، دوای ئەوەی تیۆرو پێشەنگێکی شۆڕشگێڕ بۆخۆیان هەڵدەبژێرن و ڕیزەکانیان یەکدەخەن، کەچی مۆدیرنیزمەکان: (تەنیا بێزاری دەردەبڕن و ناجووڵێن، بگرە لەوەش خراپتر، مرۆڤ بە تارمایی و جنۆکە دەزانن ! .. ئەم شتانەش لە بنەڕەتەوە نین), بۆیە غوربەتەکە ئەوان دەق لەخاك و پای ڕۆشنبیری بۆرژوا دایە.

کافکا دەڵێ: (لەئاوارەکان خۆیان ئاوارەتر دەژیم), سەبارەت بەسەرنجی بەرامبەر بەژیان و کۆمەڵ دەڵێ: (ئامانج هەیە، بەلاَم نازانم بەچ ڕێگایەکدا بۆی بچم)، ڕێگا هەیە بەلاَم ئامانج نییە), خۆیشی بەتێکۆشەرێك زانیوە، کەچی نە ئامانجی ڕوون بووە لە تێکۆشانداو نە زانیویتی چ ڕێگایەك هەڵبژێرێ، (لەگەڵ ئەمانەشدا لەسەر نووسین بەردەوام دەبم، نووسین خەباتە لەپێناوی پارێزگاری خۆمدا).

غوربەت ئاوەهایە لای ڕۆشنبیری بۆرژوا، کە لە کەڵە نووسەرێکی وەکو کافکادا دەردەکەوێ، تەنیا بۆ خۆی دەژی و خەمی خۆیەتی، تەنانەت بەرهەمەکانیشی لەپێناوی پارێزگاری خۆیدا نووسیوە، کەچی بەلای هێمنەوە، ئامانج ڕزگاربونە، تاقە ڕێگاش بەگژاچوونە.

هێمن، بۆ ئەوەی مەسەلەکە بەلایەکدا ساغ بکاتەوە بڕوای بەتووڕەبوونە پیرۆزەکە هەیە ، بەتایبەتی لەسەردەمێکی وەها دژواردا کە دۆست و دوژمن دەستەو یەخەن و دوژمنانی گەلان تەنها گوێ لە دەنگی بارووت دەگرن و هیچی تر، لە (ترۆپکی ڕزگاری) دا، سوورە لەسەرهەڵسانەوەی دوا هەڵنووتان و کورتکردنەوەی ڕێگا، باوەڕیشی بەخۆی هەیە، ئۆدن، گەورەیی شاعیر لەسێ خاڵدا کۆ دەکاتەوە:

١- بەهرەیەکی زیندوو، بۆ نووسینی زمانێك کە لەبیر نەچێتەوە.

٢- تێگەیشتنێکی قووڵ لەو چاخەی شاعیری تێدا دەژی.

٣- ئاشنایەتی شاعیر لەگەڵ پێشکەوتووترین فەلسەفەی سەردەمەکەیدا)[١٤].

بەش بەحاڵی خۆم، ئەم خاڵانە با بە تەواویش نەبێ، بەڵام لەهێمندا دەیانبینم، غوربەتی ئەم گەڵێ جودایە لەهی ئەوانە کە باوەڕیان بەخۆیان و، بەوزەی لەبن نەهاتووی گەل نەماوە، لەگێژەنی ڕاڕایی و واهیمەدا خول دەخۆن.

هێمن نامۆیە، بەڵام خۆی بەستۆتەوە بە مەسەلەیەکەوە، پشتی تێ ناکاو خۆی دانابڕێ، یاخود مرۆڤ لەکۆمەڵ دانابڕێ، خۆیشی ئەندامێکی هۆشیارێتی، دەیەوێ بوونی گەلەکەی بپارێزێ، شیعری بەرگری بۆ دەڵێ، کەوابوو هەمیشە شیعرەکانی نوێ و زیندوون، شیعری نوێش بۆ هەموو مرۆڤ نوێیە.

(شاعیرەکانی ئەم سەردەمە بەو واقیعە قایل نین کە تێی کەوتوون، بەڵام لەبەردەمیشیدا هەڵنایەن، بەڵکو بەرەنگاری دەبنەوە، بەرەنگارییەکی توندو کاریگەر)، ئەم دیاردەیە تەواو لەشیعرەکانی هێمن دا ئاشکرایە، بەتایبەتی لە (ڕقی پیرۆز) دا، کە کۆتایی دیوانەکەی پێ هێناوە، ئەو هەمیشە بەهیوای گۆڕانەو خۆی هەوڵی بۆ دەدا، هەن هێمن تەنیا بەشاعیری ئافرەت و خۆشەویستی دەزانن، ئەوانە دەیانەوێ ببێ بە پاڵەوانێکی ناو چیرۆکە ئەفسانەییەکان و بەتاکە سوارەو کۆمەڵ لەبناغەوە هەڵتەکێنێو سەرلەنوێ وەکو خۆی دەیەوێ بنیاتی بنێتەوە ! ... بەچی ؟ .. بەشیعر !! ..

هەرگیز نامەوێ لەنرخی شیعر کەم بکەمەوە، بەڵام ئەم کارە ئەوەندەش ئاسان نییە تاکو شاعیرێك لەعەودەی بێ: (ئەو ئەدەبەی بە چەند سەد لاپەڕەیەك دەیەوێ کەندو کۆسپی ژیان تەخت بکا، سەر بەجۆرە بیرکردنەوەیەکە دەتوانین پێی بڵێین تۆباویەت و خەیاڵ ! تۆباویەتیش مەترسیی زۆرە لەسەر خەڵکی، خەویان لێ دەخا، کە خەبەریان

دەبێتەوە لەو کەسانە دەچن کە بەدەم خەوەوە دەڕۆن تا دەگەنە لێواری گوێسوانەو، تەپ دەکەوتە خوار).
خۆ ناشکرێ هێمن بە نوێنەر (دیکادانس)ی کورد بدەینە قەڵەم !.. نەخێر، چونکە ئەم پرزەبڕاو نییە گەشبینەو بڕوای پتەوە بەدواڕۆژی گەلەکەی، لەگەڵ ئەوەشدا کە:

شینــــــــم گەڵێک گێڕاو شادیم کەم دیوە

خـــــــۆشی دەڵێن هەیە، بەڵام نەم دیوە

بەو حاڵەشەوە گۆرانی بەباڵای مێلاقەو گوڵووک، تەشق و تەلان، کەزیەو سێبەنگی کیژی مەهاباد، بەباڵای خۆردا هەڵدەدا، لە (عیشق و ئازادی) دا دەڵێ:

هــــەزار هێندە پەرێشان و سیاچارە بژیم هێشتا

لەنێو دڵدا هەمە ئاواتی خاڵ و پەرچەمێکی تر

دووری لەژن:

هێمن ، لەدوور وڵاتییەوە بیری خێزانەکەی دەکا، غەریبی هەڵدەڕمێ بەتایبەتی ئەم بەئارەزووی خۆی بەجێی نەهێشتوون، لە(ئامێزی ژن) دا، دەڵێ:

بــــەڵێ سەختــــە، یــــەکجار ســــەختە

دووری لـــــەژن، نـــــامـــــــــرادی

بــــــەڵام لـــــــەژن خـــــۆشەویستتر

لــــــەلای مــــــن ئــــــەتــــۆی ئازادی

شاعیریش وەکو هەموو کەسێك ئامێزی ژنی خۆش دەوێ، ئەمەش ڕاستگۆییە، بەڵام ئازادیی بەلاوە خۆشەویستترە، بۆیە زیاتر شاعیری (ئازادی) یە، هی مەسەلەیە.
لە(سنوور)دا، کە وەکو نامەیەك بۆ خێزانەکەی دەنێرێ، بەهەموو خۆشەویستی و سۆزێکەوە بۆ ئەندامانی خێزانەکەی، هێشتا مەسەلەکەی بیرناچێ هۆی ئاوارەبوونی لەبەرچاوە

ئەی ئەو کەسەی دەتپەرستم و لێم ونی

تۆ خودا نی ، تــــــۆ خۆشەویستی منی

لــــــەئاسمان نی، تا وێت ڕانەگا دەستم

لەقاف نی، کاڵەی ئاسنت بۆ هــەڵبەستم

ئەوی ڕاستی بێ نامۆیی لە کارەساتەکەوە بۆتە خاسییەتێکی شیعری هێمن، ئەو لەوساوە لانەوازە، واتە غوربەتەکەی تەنیا دوور کەوتنەوە نییە لەخاك بەڵكو هەرەسهێنانی ئاواتە بەرزەکانیەتی، ڕەنجی بێ بەرێتی و پێشێل بوونی ئارەزووەکانی، ڕێك نەکەوتنی هێمنە لەگەڵ دەوروبەرەکەیدا، ناتوانێ هەروا بە ئاسانی لەو غوربەتە ڕزگاری بێ مەگەر بە نەشئەی سەرکەوتنێکی نوێ کارەساتەکان کاریان لە شادەماری کردووە، چونکە (هونەرمەند، بیەوێ یاخود نەیەوێ، نەك تەنها بە سەردەمەکەیەوە بەستراوە، بەڵکو بەستراویشەوە بە نەتەوەکەیەوە، جا ئەم کارە لە هۆشمەندیی هونەرمەند بێ یاخود بە پێچەوانەوە، ئەو کاری خۆی هەر دەکا ، چ لە بابەت هەڵبژاردنا بێ ، چ لەشێوازدا)، ئەگەر سەرنجێکی قووڵ لەشیعری (بابردەڵە) بدەین کە مێژووی (١٣٢٦)ی پێوەیە، ئەوسا دەزانین ئەو قۆرت و کەسەرانەی بەسەر گەلەکەیدا هاتوون تا چەند کاریان لەناخی کردووەو هەژاندوویانە:

لەسوێ هێلانەکەم لەت لەت بوو جەرگم

لەتاوی گوڵ نەمام، نیزیکە مـــەرگم

چ ئەم شیعرەو چ (سنوور) دوو ئاوازی ماتەمن، دوو دیمەنی تراژدین و شاعیر پێشکەشمان دەکاو هەردوکیانی بەکێشی درێژ هۆنیوەتەوە، کەچی (بەهاری کوردستان)، کە هەوایەکی شادی بەخشی تێدایە بەکێشی کورت گوتوویەتی ئەمەش شارەزایی شاعیر نیشاندەدا (خەلیلی کوڕی ئەحمەدی فەراهیدی ، گەیشتبووە ئەو ڕاستییە کە هەڵبژاردنی کێشەکان پەیوەندییان بەباری دەروونی شاعیرەوە هەیە، لەوانەیە دوای گەڕان و خوێندنەوەیەکی زۆر گەیشتبێتە ئەو ڕایە، سەرنجی داوەتە شاعیرەکان، کە ویستوویانە لەخەم بدوێن، بەکێشی درێژ دەریان بڕیوە،کە باسی بارێکی شادی بەخشیان کردووە، کێشی کورتیان هەڵبژاردووە).

گۆڤاری (بەیان) ژمارە (٦٥) ئابی ١٩٨٠.

هێمن و بۆنی غەریبی

بەشی دووەم

مەیو خەیاڵی شاعیرانە:

لە دوور وڵاتیدا، کە سۆزی غەریبی بەر بینی دەگرێ، پەنا دەباتە بەر مەی. مەی لای ئەم دووکەڵکێشە،پەژارەو خەمەپەنگخواردووەکانی ناو دەروونی لێوە سەر دەکەن.هەروەها خەیالێکی خۆشی دەداتێ، خەیاڵیش شتێکی پێویستە بۆ شاعیر، بۆیە لە " تاڵەی جودایی" دا ، کە یەکێکە لە شیعرە شاکارەکانی، وەها دەستپێدەکا:

ساقیا! وا بادەوە! وا بادەوە

روو لەلای من کە بە جامی بادەوە.

بەم چەشنە دەبێتە مشتەری مەیخانە، نازدارێك شك نابا تۆزی غەریبی بسڕێ، بەخەیاڵی (بادە) ئەو بۆشاییە پڕ دەکاتەوە، ئەو دێڕەی سەرەوە چەند جارێك دەڵێتەوە، هەر جارەی لە ڕووخسارێکی نوێدا, بەلای هێمنەوە (مەی) بۆ کەسێکی وەکو خۆی حەلالە!! دەبا بزانین بۆچی

مەی حەڵاڵە بۆ منی وێرانە ماڵ

بۆ منی سەرگەشتەو و ڕووتو ڕەجاڵ

بۆ منی بابردەڵەی گردەنشین

بۆ منی دڵ پڕ لە ناسۆرو برین

دیارە ئەم شیعرە جیاوازی زۆرە لەچاو ئەوانەی لەوێ، لەماڵی خۆیداو لەسەر پشت گوتوونی. چ وەکو چۆنیەتی و چ وەك چەندیەتی.بەتایبەتی ئەو شیعرە لە سەد دێڕ پترە، بەلاّم ئەو هەڵکشانە ڕێی ئەوەم لێ ناگرێ ڕەخنە لەم چەند دێڕەی سەرەوە بگرم بەوەی هەست بە (مبالغە) دەکەم. هێمن بەو ڕادەیەش پەرێشان نییە، دوای ئەوەش کەسێ خاوەنی نامەیەکی پیرۆزبێو لەگەیاندنی بێ.ئەبێ چاوەڕوانی چەرمەسەریش بکا. هەرچۆنێ بێ هێمن ئەگەر بەلەش لێرەبێ ئەوا بە دڵ لەو دیوە، یاخود موکریانێکی بچکۆڵەیەو لێرە ڕەشماڵی هەڵداوە.

که مەست بوو، بە دەنگێکی نزم شیعرە خۆشەکەی مەولەوی " مەولا جلال الدینی رۆمی" دەڵێ: " گوێم بۆ هەڵخە حیکایەتت بۆ بکەم، وەکو حیکایەتی ئەو نەیەی کە لە ئەسڵی خۆیدا جودا کردۆتەوەو، شەکوای حاڵی خۆی دەکا".

جا کە سەرخۆش بووم بە دەنگێکی نەوی

بۆت دەڵێم ئەو شیعرە بەرزەی مەولەوی

" بشنو از نی چون حکایت میکند

وەز جداییها شکایت میکند"

شاعیرمان، بەو حسابەی پەروەردەی ئەودیوە، هەر دەبێ ئەدەبیاتی فارسی کاری تێکردبێ، ئەمەش شتێکی ئاساییە، ڕەنگە زیاتر مەولەوی کاری تێکردبێ، کە پەنای بۆ مەی بردو سەرخۆش بوو، بۆ کەسێ دەگەڕێ حاڵی لە حاڵی خۆی بچێ. ئەو چارەیەش لە غوربەتەکەی مەولەویدا دەدۆزێتەوە. هەر لەبەر ئەمەشە کاری کردۆتە سەر هێمن و تێهەڵکێشی شیعری خۆی کردووە.حەزدەکەم رای تایبەتی مامۆستا هێمن خۆی لێرە تۆماربکەم:" مەولەوی کاری نەکردۆتە شیعرەکانم، بەلاّم کاری کردۆتە دەروونم و هەژاندوومی، ئەگەر ئەو شیعرەی مەولەویم نەبیستایە، باوەڕناکەم ناڵەی جوداییم وا بە ڕەوانی گووتبا".هەرچۆنێ بێ شکایەت و ناڵەی شاعیر لە هی (نەی) تێپەڕاندووە.ئەم ناڵەی خۆی تێکەڵ بە هی مرۆڤایەتی دەکا:

شیوەنی من شیوەنی ئینسانییە

بانگی ئازادی و گرووی یەکسانییە

ئەم شیعرە، نەوای مۆسیقایەکی غەمگینی تێدایە، بەرزو نزم.. شاعیریش مرۆڤەو دڵی ناسکە. هێمن لەم دوورە ولاّتییە پتر لە جاران هانا بۆ کەلەپوور دەبا، دەیانهێنێتەوە گۆڕێ و کەڵکیان لێ وەردەگرێ. هەندێجار خۆی بە پاڵەوانانی بەیت و چیرۆکە فۆلکلۆرییەکان دەچوێنێ. ئەمەش وەکو هەوڵێك بۆ زیاتر نزیک کەوتنەوە لە کۆنینەو مێژووی گەلەکەی، ئەوێ کە بە لەش لە گەلەکەی دابڕاوە، نەبادا بە بیرو پەیوەندی رۆحی لێی دابڕێ، پێی لە زەمینەی خۆی بترازێ و لە حەوادا بمێنێتەوە.

هەر کەسێ بێ کەلەپوورو یادگار بژی, شاعیر بێ ئەو شتانە ئۆقرەی نییەو لاوك بۆ ڕابردوو دەڵێ،ئێستای درێژەپێدانی ئەوسایە.هێمن ئەوەندەی ئاوڕ بۆ دواوە دەداتەوە، نیو هێندە کارەساتەکانی سەرجەمی دنیا نایانبزوێنێ.

کەوتمە نێو چاڵی دیلی وەك (مەمێ)

(یایەزین) لەکوێیە هاواری کەمێ؟

کوا قەرە تاژدین؟ (چەکۆ) و (عورفۆ) لەکوێن؟

بێنە هانام وەك پڵینگی چەنگ بە خوێن

(لاسە شۆڕ)ێك بووم غەنیمی دوژمنان

ئێستە ئەنگاوم بە تیری چڵکنان

وا بە تەنیایی لەنێو خوێندا شەلاڵ

کوانێ عێل؟ و کوانێ (خانزاد)و (خەزاڵ)؟

کە مەم خاتووزینی بووە، لاس خەزاڵو، سیامەند خەجو، برایم خاتوو پەریخان، ئەم کوا؟ کێی هەیە؟ ئەگەر هەشبێ بە چی؟ ئەو لەکوێستانو ئەم لە گەرمیان، چۆن دەنگیان بەیەکدا دەگات؟ ئەم شیعرە بەیتێکەو کۆمەڵێ بەیتی لەخۆیدا کۆکردۆتەوە. هەرچەندە گەلێك جار، لەسەرتاوە وەکو پیرێکی لەرزۆکی چەماوە، بە گۆچانێکەوە، کونجی مەیخانان دەگرێو دەست لەزۆر شت دەشوا، بەلام کاتێکت زانی خوێنی لاویەتی لەدەمارەکانیدا کفە دەکا. گۆڕەکەی ئەوسای ماوە، کوڕەلاوە، گۆچانی لێ فڕێداوە، لەڕیزی پێشەوەی کارواندایەو بەڕێوەیە.

دێم هەتا هەمبێ بڕستو بیرو هۆش

گەر گلاشم کوردەواریو ئێوە خۆش

بەهۆی مەیەوە، خەیاڵێکی شاعیرانەی دروستکردووە، لەو جۆرە خەیالانەی کە دوورن لە واهیمەوە، چونکە لە کۆتاییدا توانیویەتی خۆی لەو جاڕسیو پەرێشان حاڵییە قوتاربکا. واتە خەیاڵی بۆ مەبەستی خۆی بەکارهێناوە، نەك ئەم کەوتبێتە ژێر ڕکێفی خەیاڵەوە. " شاعیر کە بەخەبەرە خەو دەبینێ. بابەت خۆی بەسەردا ناسەپێنێ، بەڵکو ئەم خۆی بەسەر بابەتەکە دەسەپێنێ، ئەمەیە جیاوازیەکە، شاعیر یاری بە خەیاڵ دەکا، کەچی مرۆڤی تووڕەو نێربۆز ئەو کەسەیە کە خەیاڵ خۆی بەسەردا دەسەپێنێ".

ئەگەرچی لە سەرەتاوە تا کۆتایی، چەند جارێك هەست بە سەرکەوتن و تێکشکان دەکەین، بەڵام بە زۆری لە کۆتاییدا ئاسۆی هیوای ڕوونە، ئەوی ڕاستی بێ لەت و پەت بوون و بریندار بوونی دەروونی کەسانی ناو شیعرەکانی هێمن، بێ نەوایی و کڕووزانەوەیان، حاڵی چەند کەسانێکی خەستە نیین، شاعیر هەڵیبژاردبن، یان زادەی واهیمەو خەیاڵی شاعیر خۆی بن، بەڵکو ئەوە حاڵی زۆربەیە، ئەو بەرزی و نزمییانەی لە شیعرەکانیدا بەرچاو دەکەون، جاری ژێرکەوتن و جارێکیتر سەرکەوتنی ئاوات و ئارەزووەکان، کت و مت لەو سەرکەوتن و ژێرکەوتنانە دەچن کە شاعیر لە ژیانی سیاسی و خەباتی نەتەوەییدا تووشیان هاتووە.

هێمن، سوور دەزانێ گۆشەگیری و ورەبەردان چاری زامەکانی ناکا. ئیتر خۆی ناخواتەوە، تا ئەو ڕۆژەی مۆمی تەمەنی دەکوژێتەوە، ئامادەنییە چۆك دابدا، بۆ ئەوەی بگاتەوە بە ڕۆژگاری خۆی، کاڵەی لێ هەڵدەکێشێ و نیازی گەڕانەوەی هەیە، بە وەفایە بۆ سەرچاوەکەی، کە گەڕایەوە بە یادی ئەوسای (دەفتەر). گەنج دەبێتەوە و کەڵ دەخا، سوورە لەسەر ئەو گەڕانەوە پیرۆزە، بۆیە (دێم) زۆر جار دەڵێتەوە.

هەندێ جار هێمنی شاعیر ورە بەر دەدا دەسەوسان و کۆڵەوار دادەمێنێ، هەتا هێمنی خاوەن (بیر) بە پەلەپرووزێ فریای دەکەوێ و دەست دەداتە باڵی، تا لەو گێژاوەی دەربێنێ، ئەو خەریکە نوقم دەبێ.

ئەو (من)ەی هێمن لە دێڕی شیعردا بەکاردێنێ، نیشانەی خودو کەسایەتی شاعیرە، لەهەمان کاتدا هێندە ئاوەڵایە، جێی گەلێکی تێدا دەبێتەوە، ئەمجا باوەش بۆ هەموو مرۆڤێکی کۆیلە دەکاتەوە، واتە لە ئازاری خۆیەوە بۆ هی گەلەکەی و، لەوێوە بۆ ئازاری مرۆڤ.

لەو (من) انە لاریم نییە کە شاعیر بەکاریان دێنێ و، ناتوانێ دەستبەرداریان بێ، بە تایبەتی لەو شیعرانەدا کە لە دەوری خۆشەویستی دەسووڕێتەوە، هەر وەکو چۆن ناتوانیین شەخسیەتی شاعیر لە بەرهەمەکەی دوور بخەینەوە." جا چی تێدا دەمێنێتەوە ئەگەر خودی شاعیرمان لە دێڕی شیعر دەرهێنا ؟!.. بە تایبەتی لە هی دڵداریدا.. ئەمە مانای وانییە دەمانەوێ کەسایەتیشی بسڕینەوەو لە کۆمەڵی دابڕین؟".

خودی هونەرمەند بەر لە گشت شتێك بەهرەکەیەتی، بەهرەیەکی زیندوو، هەمیشەیی و ڕەسەن، وشەی تایبەتی خۆی دێنێ، لە شوێنی تایبەتیدا جێی دەکاتەوە، بەشێوەی

تایبەتی خۆی، لێرەوە جێ دەستی نووسەر بە بەرهەمەکەیەوە دەبینین، دوای ئەوەیش" ئەوەی گۆرانی بە بالای میللەتێکدا هەڵبدا ناکرێ تەنیا بالّ بێ، بەڵکو کۆمەڵی لە دواوەیەو، ئەویش پالّی پێوەدەنێ".

هێمنی خاوەن بیر پێمان دەڵێ: گەل هەڵدەنووتێ، تووشی شکست دێ، بەلام هەنگاوی دوای هەڵەنگووتن هەڵسانەوەیە.. هێمنی شاعیریش پێمان دەڵێ: ئەدەبیش لەتیژکردنەوەی ناکۆکیەکاندا ڕۆڵی خۆی هەیە.

ئارەقەی جوتیار:

(ئارەق و تین) شارەزایی تەواوی شاعیر نیشاندەدا لە ململانێی جوتیارو دەرەبەگدا، ڕەنجی بێ بەری جوتیاران، هەناسەی ساردیان، دەست بڕینیان بەجۆرەها فڕوفێڵ، بیرکردنەوەی ساکاریان، سووربوونیان لەسەر نوێژو ڕۆژوو، ئەم شیعرە کە بەتایبەتی لەسەر مەسەلەی جوتیارن دەڕوا، بۆی هەیە ئەوانەی مەبەستیانە کەڵکی لێ وەربگرن، کەڵك لە ئەزموونی شاعیر.

ئارەق و تین، شیعرێکی ڕەوانە، سازێکی ئاشنایە بە گوێ، جوانکارییەکی بەرز، شاعیر گەڕاوە، لە ژیانی جوتیارن " لقگە"ی هەڵبژاردووە، لێکیداون و توانیویەتی فیلمێکی کورتی گوزەرانی ئەوانمان بخاتە پێش چاو، ڕێچکەی ئارەقەی نێوچاوانی جوتیارو شان و قۆڵ کووتانی پالەو گەوزی داسی وەرزێری بەر قرچەی هەتاوی هاوینی تێدا دەخوێنیتەوە، دیارە گشت ئەو لەقتانەی تێکەڵ بە خەیاڵی شاعیرانەی خۆی کردووە، بەهۆی خەیالەوە" توانیویەتی توخمەکان بە جۆرێك ڕێك بخا تا مرۆڤ بە ئاسانی ئەو پەیوەندییانە ببینێ کە جاران نا دیاربوون، بەشێوەیەك کۆیان دەکاتەوە کە لەوەو پێش نەبوون".

پێش ئەوەی شەمی سەر چاکی
ئاخر فرمێسکی هەڵوەرێ
پێش ئەوەی گژەبای تووڕە
ژیلەمۆی پەپوولە بەرێ

ئەمجا دێتە سەر دژەکەی ئەو سەر کە ئاغایەو لەسای سێبەردایە، پالّی لێداوەتەوە سوورە سووری ڕوومەتی دێ.. کردەی جووتیارەو بردەی ئەو " ئالیوت لەو بڕوایە دایە

کـە باشـترین ڕێگـە بـۆ دەرخسـتنی ڕاسـتیی مەسـەلەیەك، وێنـەگرتنو دەرخسـتنی دژەکەیەتی کە چەوتییە"

بەڵام حەیف ئێستاش لێرە

من برسیم و کەسێك تێرە

نە قەت ئارەقی ئەسڕیوە

نە قەت گەوزی هەڵبڕیوە

ئـەم شـیعرە وەکـو بـیر توێشـووی زۆر پێیـە. جگـە لـەوەش لەبـەر داڕشـتنە جوانەکـەی دەاتوانێ سەرنجی زۆر نەوەی دوای ئێمە بۆ لای خـۆی ڕابکێشـێ، تـەنیا لەبـەر ئـەوە ئـەم بڕیـارە نـادەم گوایـە لەسـەر کێشمەکێشـی جوتیـاران دێتـە وەلام، کـە بـۆ سـبەی ڕۆژ دەستەچیلەو ئاگر خۆش کەریەتی.. نەو ! چـونکە بـا شـیعر خـاوەنی فیکـری خـاوێنیش بێ، بەس نییە بـۆ ئـەوەی ببێتـە شـیعرێکی بـالا، چـونکە نـاکرێ لایەنـە هونەریەکەشـی فەرامۆش بکرێ، بەڵکو لایەنە هونەرییەکە تەواوکەری لایەنە فیکرییەکەیەتی.

گەشتێك بەناو یادگارەکاندا:

لە (فریشتەی پەڕیوە)دا، گەشتێك بەناو یادگارەکانیدا دەکاو شـانازییان پێـوە دەکـا، هـەر بـەو گـەرمو گوڕییـەی سـەردەمی لاویـەتی شـیعرەکە دەهۆنێتـەوە، شـانازی کـردنیش بـە ڕابوردووەوە مرۆڤ بەرەو نامۆیی کێش دەکا.

لە مەیدان دیومە نێسکەی ئەسپی خۆش بەز

لەگەڵ دەستو جلیتی شۆڕە سواران

گەڕی شاییم لەپێش چاوی گەڕاوە،

لەرەی مەم، سووکە ڕەوتی گوێ بە گواران

چاوەندازی جوان جوان لە ژیانی کوردەواریو بەسەرهاتی شاعیر، لە وێنـەی خـەیالاویـدا، لەگەڵ مۆسیقایەکی غەمگیندا، بەسەر شاشـەی بیرەوەرییەکانیـدا ڕادەبـوورن، تـا دەگاتـە دۆخی ئێستای، کە پیرو ماندوو بووە، بەلام لە وشەی شیرینی کوردی زۆری پێمـاوە، ئـەم بێزارییـە لـە ئێسـتایو شـانازی کـردن بـە ڕابـوردووەوە، لـە شـوێنی تریشـدا بەرچـاومان دەکەوێ، وەك لە (ناڵەی جودایی)دا دەڵێ:

بوومە گەپجارو دەکا گاڵتا بە من

ئەو ڕمووزنەی زەندەقی چووبوو لە من

شیعری " گاو گەردوون، شەوو شەیتان، کاروانی خەبات، لەبیرم مەکە، بناری هەڵگورد" چیرۆکە شیعرن، بەزۆری باسی بەسەرهاتی لاوێك دەکەن لەگەڵ مەرگدا بەرەو ڕوو بۆتەوە، لە پێناوی مەبەستێکی گەورەدا بەگژ بەرامبەرەکەی دا چووە، شاعیر نایەوێ چیرۆکمان بۆ بگێڕێتەوە، بەڵکو مەبەستێکی پیرۆزی هەیەو گەرەکیەتی ڕوونی بکاتەوە.

تارمایی‌و مردن:

ئادەمیزاد کۆتاییەکی تراژیدی هەیە، ئاوی حەیات بە کەس پەیدا نەکراوە، شاعیر ڕۆژ بە ڕۆژ تەمەنی هەڵدەکشێ، هەتا ڕۆژگاریش تێپەڕێ لە مردن نزیکتر دەبێتەوە، با بەدڵ گەنجیش بێ، یاخود لەوەی دەترسێ بمرێ‌و بە کامی دڵ نەگات، لە "پەیامی ڕانەگەیەندراو"دا دەڵێ:

گووتی سەبرت هەبێ دووبارە دێمە دیتنت، ئەمما

لە کورتیدا تەمەن، وا دیارە بەو دیدارە ڕاناگا

لە (عشق‌و ئازادی)دا، ئەوەندە لە تەمەنی خۆی دەترسێ باوەڕی بەوە نییە شەوێکیتر بچێتەوە سەر مێزی بادە، یان مۆمێکیتر بکوژێنێتەوەو ساڵ نوێ بکاتەوە.

لە بادە ئەم ژەمە تێرکە منی تینووی جگەر سووتاو

بە چی دیارە کە دەبینم شەوێکی تر ژەمێکی تر

بەڵام، با بزانین هێمن بۆ هێندە بە تەنگ تەمەنەوەیە.. نیازی چی پێی هەیە؟

خدر نیم بۆ تەمەن شێت بم بە کانی ژینێدا نووسێم

ئەوەندەم ژین دەوێ تا دەم دەنێمە ناو دەمێکی تر

پێمخۆشە نەیشارمەوە کە ئەم دێڕەی لای خوارەوەی عیشق‌و ئازادی، لە وتەکانی ڕەسووڵ حەمزاتۆفی شاعیری گەلی ئاڤاری لەمەڕ داغستان دەچێ، کە دەڵێ" گەلەکەی منیش ڕۆمیۆجوڵێتی خۆی هەبووە، کە خەڵکی ئەم دونیایە هیچیان لەسەر نەبیستوون، هۆی نەبوونی شەکسپیرێکی (ئاڤار)ی بوو.

نەما خانی هەتا چیرۆکی عیشقی ئێمە داڕێژێ

دەنا هێشتا لە کوردستان دەژین زین‌و مەمێکی تر.

دووبارەكردنەوە:

حەزدەكەم ئەو دیاردەیەش ئاشكرابكەم كە تایبەتە بەو شیعرانەوە كە لەژێر كارتێكردنی غوربەتو دووره ولاّتیدا گوتوونی، ئەویش دووبارەكردنەوەی وشەیەك یان دەستەواژەیەك لەسەرەتای نیوه دێڕی شیعرەكانەوه هەرچەندە شتەكه دیاردەیەكی كلاسیكی شیعری كوردییە. بۆنموونە لە "ماچی خودایی"دا چل جار وەرە دەڵێتەوەو شیعرەكه كۆتایی دێ." ئەمەشیان بۆ ئەوەیە تا هەستی دەروونی بكەوێتە ڕێژگەی ئەو كێشەوه كه دەیەوێ هەستەكەی پێ دەربڕێ، هەروەها بۆ ئەوەی خۆ ئامادەكردنێكی دەروونی بۆ پەیداببێو ڕێگای بەردەمی تەختو زنجیرەی هۆنراوەكه بە نەرمو لووسی بێتە خوارەوە.

وەرە! ئەستێرەكەی شەوگاری تارم

وەرە! یارم وەرە ئەی تازه یارم

ئەمەش خشتەیەكه بە ژمارەی ئەو وشەو دەستەواژانەی كە شاعیر بە زۆری دووبارەی كردوونەتەوە.

ئارەقو تین:

٢٠ جار(پێش ئەوەی)، ١٠ جار(من)، ٢٢جار (نە).

بناری هەڵگورد:

٧ (جێ جێ)،١١(یەك)، ٧ (هێشتا).

یادم كەن:

٢٢ (لەودەمەی دا)، ٤ (یادی منی)

ناڵەی جودایی:

٢٣ (ئەوكەسە)، ٣١ (دێم)

ئێوارەی پایز:

٥ (ئاخ) ، ٤٢ (بە)

دەسكەوتی خەبات:

١٦(نە)، ١٠ (ئەوێستاش)

مەتەرێزی شەرەف:

١٠ (لێرەش)

ماچی خودایی:

٤٠ (وەرە)

٩ (لەو دەمەی)

ترۆپکی ڕزگاری:

٢١(دەڕۆم)

پەری شیعر:

١٤ (شیعرێك)

گەرمەشین:

٨ (بۆ)

وێنەی هونەری:

شیعر چ بە شێوەی ستوونی داڕێژرابێو چ پەیرەوی نوێی کردبێ، هیچ لەو ڕاستییە ناگۆڕێ کە هەمیشە وێنەی شیعری بە یەکێ لەو ستوونانە دەژمێردرێ کە بینای شیعرەکەی لەسەر ڕاوەستاوە.

هێمن، لە داڕشتنی وێنەی هونەریدا هێمنە، بە پێچەوانەی زۆربەی شاعیرانی ئێستاوە، کە بە شوێن یەکدا وێنەکان پێکەوە دەبەستنەوە، بێ ئەوەی ڕەچاوی پەیوەندییەکی پتەوی نەپساو بکەن لەنێوان مرۆڤو سروشتدا، ئەو پەیوەندییە قووڵانەی خوێندەوارێکی ئاسایی هەستی بە بوونیان نەکردووە، وەکو بڵێی لەم وێنە هونەرییە لاوەکیو بە هوروژمەیاندا مەبەستی یەکەمو کۆتاییان ماندووکردنو سەر لێشێوانی خوێنەربێ، کە هەرگیز ئەمە ئەرکی شیعر نییە.

هێمن، وێنەی بە هورووژمی نییەو کەم (ی) ئیزافە ڕیز دەکا.. لەو وێنانەدا کە هەڵیان دەبژێرێ، پەیوەندییەکی قووڵ لەنێوان مرۆڤو سروشتدا بەدی دەکرێ، سروشتی کوردستان سەرچاوەی وێنەکانییەتی، خەیاڵێکی ڕێكو پێكو ڕامکراوی دوور لە هەڵچوونێکی سەرچڵانە، لە وێنەکانیدا هەست پێ دەکەین.

(چارەنووسی شاعیر) یەکێکە لەو شیعرە ناسکانەی کە بە وێنەی هونەری ڕازاوەتەوە.

لەسەر بەفرێ بەکارنایە وەکو بیستوومە داوی ڕەش

لەسەر کوڵمەت ئەدی بۆ دلگرە ئەو بسکە تاتایە؟

شاعیر گەڕاوەو وێنەکانی لە دەوروبەری خۆی هەڵوێنجاوە.. پەیوەندی بارانو هەورو خۆر، لەگەڵ گریانو چارشێوی ڕەشو ڕووی دەزگیرانەکەی، دژایەتی نێوان هەورو با.. داوی ڕەش لەسەر بەفری سپی، کە ئاشکرایەو نێچیر ناگرێ، لەگەڵ بسکی ڕەشو کوڵمەی سپی، کە (دڵ) دەبێتە نێچیری، پیرەدار، کە ناچەمێو پیرەپیاو، کە لە ئاستی جوانیدا وەکو کەمەی گۆچان دەچەمێتەوە.

لە پەیامی (ڕانەگەیەندراو)دا، کۆمەڵێ وێنەی جوانمان بۆ دروست دەکا، خوێنەر دادەچڵکێنو ناچارە بەسەرسامییەوە هەڵوێستەیەك بکا،

هەتا کۆمتر دەبێ پشتم پتر هەڵدەکشێ مینی ژۆپ

ئیتر دەستم بە داوێنی کچی ئەو شارە ڕاناگا

شاعیر بەراوردێك لەنێوان خۆیو (کە ڕوو لەپیرییەو تا دێ پشتی کۆمتر دەبێ) لەگەڵ مینی ژۆپدا (کە ڕۆژ بەڕۆژ کورتتر دەبێتەوە) دەکاو ئەنجام ئیتر ناتوانێ دەستو داوێنی کچی ئەم شارە ببێ، دیارە بەکارهێنانی ئەم وێنانە لە پلەی ئیستاتیکی شیعرەکە بەرزدەکەنەوە، لەلایەکیتریشەوە خەیاڵی بەپێزی شاعیرانەی هێمنمان بۆ دەردەخەن" کە باسی شارەزاییە ئیستاتیکیەکەی دەکەین، مەبەستمان لە هەستکردنی مرۆڤە بە سروشت، هەستێکی قووڵو بەپێز،بە ڕادەیەك بتوانێ هەرچی یاساو شتە تەباکان هەیە لەسروشتدا، بیاندۆزێتەوەو پێکەوە بیانگونجێنێ.

ڕۆژێکی وەك ئەمڕۆ، لە لێشاوی بەرهەمی سەدان شاعیردا، پاشاگەردانییەکی تەواو دەبینرێ. ناچاری بەدوو دڵیەوە بۆ شیعرێکی ڕەسەن بگەڕێی، ئەویش تاکوتەرا بەرچاو دەکەون، ئەمڕۆ ڕەسەنایەتیەکە لە شیعری هێمندا ئاشکرایە.

دەتوانم بڵێم: بە چاوی خەیاڵی خۆی وێنەکان دەبینێو بە زادەی بیری خۆی دەیانهۆنێتەوە، ئەگینا لاسایکردنەوەو خواستنو دووبارە داڕشتنەوەی شیعری بێگانە بە زەقی پرزەی شیعری کوردی ئەمڕۆی بڕیوە، ئەگەر تاکو توویەك لەم دیاردە دزێوە قووتاریان بووبێ، یەکێکیان هێمنە، ڕۆدانی پەیکەرتاشی فەڕەنسایی دەڵێ:" گەورە هونەرمەندان ئەوانەن کە بەچاوی خۆیان سەرنج لەو شتانە دەدەن کە خەڵکی پێش ئەوان دیویانە، دەشزانن چۆن جوانی بدۆزنەوە. ئەو جوانییە سەرنجی خەڵکەکەی بەر لەخۆیانی ڕانەکێشاوە، هونەرمەندە بێ دەسەلآتەکانیش ئەوانەن کە هەمیشە چاویلکەی خواستەمەنیان لەچاودایە".

بەرەو شۆڕشگێڕی:

ئەگەر هێمن، سەرەتا وەکو خوێن گەرمێك بە هەموو کەفو کوڵو سەرکەشێتی سەردەمی لاویەتییەوە، دەستی دابێتە هونەری شیعرو پێخۆری سۆزێکی نەتەوایەتی ڕووتو قووت بووبێو هیچیتر، لەمێژە دەتوانین بڵێین لەو سەردەمەی هەڵبواردووە. دوای ئەوەی چەندان هەورازو نشێوی دیوە، لەهەر تێکشکانێ ئەزموونێکی نوێی دەستگیربووە، لەتاکرەوی‌و سەرکەشێتی ڕزگاری بووەو پاڵی داوە بە پاڵی توێژێکی پانو بەرینەوە لە جوتیارانو ڕۆشنبیرانی نەتەوەکەی، ڕێكوپێکتر لە جارانو لە پێناوی پەیرەوێکی دیاریکراوو ئاواتێکی پیرۆزدا دەڕەنجێ، بۆیە دەتوانین بڵێین لە یاخی بوونی تێپەڕاندووە، ڕووەو شۆڕشگێڕی هەنگاو دەنێ" سەرەتای گەشەسەندنی هەموو هونەرێك بە یاخی بوون دەستی پێکردووە، یاخی بوون یەکێکە لە خاسیەتەکانی هونەرو، هەر وەهاش دەمێنێتەوە، بەڵام یاخی بوون پەیوەستە بە تاکرەوییەوە، خۆ ئەگەر شاعیر توانی لەو تاکرەوییە خۆی قووتار بکاو جەماوەر دوای خۆی بخاو تاکو شوێن پێی هەلگرنو، لەڕەوتو ئاستی کۆمەڵو مێژوو گەیشت، ئەو حەلە دەتوانێ بەرەو شۆڕشگێڕی بڕوات".

دوو گلەیی:

یەکەم/

لەگەڵ ئەم هەموو شیعرەدا کە دوای کارەساتەکە گووتونی، نەیتوانیوە لە سنووری کوردستان تێپەڕێ.. لەو ساوە ژمارەیەکی زۆر لە گەلانی ئاسیاو ئەفریقاو ئەمریکای لاتین لە چنگی داگیرکەر ڕزگاریان بووە، مێژوو دەیان ڕاپەڕینی دلێرانەی ئازادیخوازانی گەلانی بە خوێنی شەهیدانیان تۆمارکردووە. ئێستاش زەوی لەژێر پێی داگیرکەرا بووە بە ئاگرو، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ لە پاشەکشەدایە، هیچ کام لەم شۆڕشو ڕاپەڕینانە سەرنجی شاعیریان ڕانەکێشاوەو کاریان تێنەکردووە، بۆیە شیعری بۆ نەگووتون.

ئەمرۆ هونەرمەندان بیانەوێو نەیانەوێ خۆیان لەناو جەنگەی ڕووداوەکانی جیهاندا دەبیننەوە،بەهۆی ڕادیۆ.. تەلەفزیۆن.. فاکسمایل، دەیان گۆڤاری ناوخۆو هەندەرانەوە، کە ڕاستەوخۆو بێ پرس خۆیان لە ڕووداوەکان بخەفێنینو ئاگامان لەسەرانسەری جیهانە، کەچی شاعیرێکی وەك هێمن، تەنانەت نەیکردووە مەسەلەکەی ببەستێتەوە بە مەسەلەی گەلانەوە، جگە لە شیعری" کوردو ئازەربایجانی" کە لە هەرەتی کۆماری

مەهاباددا گووتونی، ئەگینا دوای کارەساتەکە، لەو جۆرە شیعرانە بە میوانیش ڕێیان نەکەوتۆتە تاریك‌و ڕوونەوە. لەوە دەچێ لە کەسایەتی نەتەوایەتی خۆی نەیەتە خوارەوە!.. یاخود مەسەلەکەی خۆی هەموو شتێکی بیر بردبێتەوە، هەرچۆنێ بێ شاعیر لەبەرامبەر مێژوودا بەرپرسیارە، جارێکیتر ئەو کارەساتانە ڕوو نادەنەوە تاکو ئەم وەك شاعیرێك لایان لێ بکاتەوە، ڕەوڕەوەی مێژووش لەبەر خاتری ئەو ناگەڕێتەوە دوواوە.

دووەم/

ڕاستە شاعیر لە ئارەق‌و تیندا، موعاناتی ژیانی جوتیارانی کوردستانمان بۆ دەکاتە تابلۆ، جوتیارانیش زۆرینەن، بەلاَم شاعیرمان گرنگیەکی ئەوتۆی نەداوە بەو چینەی بنیادنەری سبەینێیەو جێی بڕوایە. با ئەمڕۆکەش بە تەواوی نەڕسکابێ‌و لەسەرەتای گەشەکردنابێ، شاعیر زۆر کەم لا لەم لایەنە دەکاتەوە. وەك لە ئاواتی بەرزدا دەڵێ:

تێکدەدەن کۆشکی بڵندی مفتەخۆری زگ زەلام

پاڵەو و جوتیاری برسی، کارگەری بێکاری کورد

" مادام هونەرمەند خۆی یەکێکە لەو کارگوزارە خێرخوایانەی بەشدارییەکی تەواو دەکەن بۆ پێکهێنانی کۆمەڵگای نوێ، بۆیە لەسەری پێویستە گرنگییەکی تەواو بدا بەوانەی کە لە ڕیزەکانی بەراییدان بۆ ڕەخساندنی ئەو پێشکەوتنە گشتییە".

ئەمەو جگە لەو بێزاری دەربڕینەی کە گەلێك جار شاعیر سەغلەت دەکاو خۆی بە "بێ بژێو،بەشخوراو، پەڕوەریو، هتد". دەزانێ کە لە شوێنێکی تریشدا پەنجەم بۆ ڕاکێشاوە، لەو باوەڕەدام شاعیر هێندەش بێ دەرەتان نییە.

لە کۆتاییدا، ڕێزو نەوازشم پێشکەش بە شاعیر دەکەم، بەو هیوایەی توانیبێتم ڕۆشنایم خستبێتە سەر شیعرەکانی‌و ڕاستیم پێکابێ.

تەمموزی ١٩٨٧

گۆڤاری (بەیان)، ژمارە (٦٦) ئەیلولی ١٩٨٠.

هێمنیش مرد *

جۆیس بلۆ، ئا: دەشتی

هێمنی شاعیری ناوداری کورد له شەوی ١٨ی نیسانی ١٩٨٦داو لەشاری ورمێ بـه نەخۆشـی وەستانی دڵ کۆچی دوایی کرد، بنەماڵەکەیان بێ ئـەوەی گـوێ بـه قەدەغـەی پـۆلیس و پاسدارانی کۆماری ئیسلامی بدەن له گۆڕستانی بوداغ سوڵتان به خاکیـان سـپارد ، لـەناو ئـاپۆڕەی خەڵکیـدا لـه مزگـەوتی حـاجی سـەید بایەزیـدو لـه کـاتی نوێـژکردن لەسـەر جەنازەکەیدا جێگەیەکی بەتاڵ نەمابوو، مزگەوتەکانی سنەو ورمێ و کرماشان لەڕۆژانی دواتر له پرسەی گیانی ئەو مرۆڤه دا هەروەها بوون.

سـەید موحەمـەد ئـەمینی شێخەلئیسـلامی مـوکری، کـه زیـاتر بـەنازناوی (هـێمن) ناسراوبوو، لەساڵی ١٩٢١ لەگوندی(لاچین)ی نزیك مەهاباد هاتۆتە دنیـا، سـەید حەسـەنی شێخەلئیسـلامی بـاوکی هـێمن یـەکێك بـووە لەنـەوەکانی مـەلا جـامی چـۆڕی و ئـەو بنەماڵەیـه سـێ سـەد سـاڵێك دەبێـت لـه مـەهاباد دەژیـن. (زەینـەب)ی دایکی هـێمن لـه بنەماڵەی شـێخی بورهـانی نـاوداری موکریانییـە، ئـەو سـاڵەی هێمنـی تێـدا لـەدایك بـوو پیاوەکانی ئیسماعیل ئاغای سمکۆ هێرشیان هێنابوە سەر مەهاباد و شارەکە وەبـەر تـالان کـەوتبوو، وەکـو زۆر مـاڵو خێزانـەکانی ئـەو شـارە،ماڵه بـاوانی هێمنـیش شـارەکە بـه جێدەهێڵن و ڕوو له دێهات دەکەن.

ئەو خێزانه حەوت منـداڵیان دەبێـت و بـەگوێرەی تەمـەن هـێمن کـوڕی دووەمینـی ئـەو ماڵه بوو. زۆرجاران بەتایبەتی دەیسەلماند, که تەمەنی منـداڵی وی لەتـەك (یاسـەمین)ی دایـەنی و (عیـزەت)ی لەلەیـدا بەخۆشـی گـوزەراوە، ئـەوان خـەڵکی ئازەربایجـان بـوون و لەوانیش فێری زمانی تورکی بووە. سەعید ناکام یەکەمین مامۆسـتای هـێمن بـوە. ناکـام ئـەو نوسـەرو ڕۆژنامەوانەیـە کـه سـیاحەتنامەی ئـەولیا چـەلەبی بۆکـوردی وەرگێـڕاوە، لەپاشان باوکی ڕەوانەی خوێندنگای (سەعادەت)ی دەوڵەتی دەکات، لەوێ لەتەك مامۆستا فارسی زمانەکانیدا که نه ئاشنایەتییەکیان لەگەڵ زمانی کوردی و نه لەگەڵ دابونەریتی کوردەواریدا هەبووە هـێمن دوچاری جۆرێـك لـه دژواری دەبێتـەوە کـه هـەرگیز لـەبیری ناکـات. لـه تەمـەنی سـێزدە سـاڵان بـاوکی دەینێرێتـە لای شـێخی بورهـان کـه زانایـەکی نـاوداری تەریقـەتی نەقشـبەندی بـوو، خانـەقای شـێخ لـه ناوچـەی شـەرەفکەندی کـه

دەکەوێتــە نێــوان مــەهابادو بۆکــان هەڵکــەوتبوو, نــاوو ناوبــانگی شــێخی بورهــان و خانەقاکــەی ســنوری کوردستانیشــی تێپەرانــدبوو، لاوان لەهــەموو لایــەکی کوردســتانی گەورەوە ڕوویان تێدەکرد ،بێجگە لە فەقێیەکانی ئەوێ خوێنـدکارانی هینـدی، ئـەفغانی، تورك، تورکمان و فارسیش دەهاتن و لە ژێر دەستی شێخدا دەیانخوێند.

ئەم تێکەڵاوی‌و ئاشنایەتییە کاریگەریەکی زۆر لەسەر هێمنی گەنج بەجێدەهێڵێ. گـەلێ لەزانایان و گەورە پیاوان دەهاتن بۆ زیارەتی شێخی بورهان و لـە خانـەقادا دەمانـەوە، لەگەڵ خوێندکارانیدا دەکەوتنە وتووێژو دەرسیان پێدەگوتن، بەو جۆرە هـێمن کەسـانی وەکو قازی موحەمەدی سەرۆك کۆماری کوردو سەیفی قازی شاعیرو زانای مـەزن حـاجی مەلا موحەمەدی شەرەفکەندی و ڕوناکبیری پێشکەوتوو عەلی خانی ئـەمیری دەناسـێت و کەڵکیان لێوەردەگرێت، بەڵام ئەوەی لەهەموان زیاتر کاریگەری بەسەر هێمنەوە هـەبووە مەلا ئەحمەدی فەوزییـە. هـێمن لەبـەر دەسـتی ئـەو زاتـە ئاشـنایی لەگـەڵ مامۆسـتایانی ئــەدەبیاتی کــوردی پەیــدا دەکــات و، لەبــەرایی لەگــەڵ داهێنــانی ســەردەمی زێڕینــی ئەدەبیاتی تەریقەتی سۆفیگەری و هەڵبەستی ئـایینی ئاشـنا دەبێت، لەوێنـەی مـەحوی نەقشبەندی (١٨٣٠- ١٩٠٤)، مەلای حەریق (١٨٥١- ١٩٠٧) لەوەش زیاتر شیعرە نیشـتیمانی و ئەڤینییـەکانی نـالی (مـەلا خـدری ئەحمـەدی شـارەزووری ١٧٩٧- ١٨٥٦) هەسـت و هۆشـی داگیر دەکەن. نـالی یەکـەمین شـاعیرە کـە غـەزەل و قەسـیدەکانی خـۆی بـەزاری سـۆرانی کــوردی دانــاوە، دەســەڵاتێکی بــاڵای بەســەر تــەکنیکی شــیعردا هــەبوە، بەرهەمــەکانی نموونەی بەرزی شیعرو هەڵبەستی کـوردین. هـەروەها شـاگردی بلیمـەتی نـالی ، حـاجی قادری کۆییش (١٨١٦- ١٨٩٤) دەناسێ، کە شیعرەکانی بە ناوەڕۆکێکی کۆمەلایەتی و زمـانی سادە ناسراون و هەندێ لـە دێـڕە شیعرو هۆنراوەکانی بونەتـە پەنـدو کەوتونەتـە سـەر زارانەوە . وەکو چۆن ئاشـنای شـیعرە هیجاییـەکانی شـێخ ڕەزای تاڵـەبانیش (١٨٣٢- ١٩٠٩) دەبێـت . لـەناو شـاعیرانی دڵخـوازی ئـەویش دەشـێ نـاوی عەبـدوڵا بـەگ ببـەین ، کـە بەمیسـباحوددیوان (ئـەدەب) نـاودێر دەکرێـت، شـیعری (ئـەدەب) لەلایـەنی ئـەدەبی و ئیســـتاتیکیەوە زۆر دەوڵەمەنـــدە کـــە نوێنـــەرەوەی ئـــەڤینی خـــۆی و ژنەکەیـــەتی، هەڵبەستەکانی سەرشاری ئەڤینێکی بە خوڕو تـا ڕادەیـەکیش لـە دەرەوەی دابـوو نـەریت بوون.....

له حەڤدە ساڵیدا هێمن دەست لە خوێنـدن هەڵدەگرێت و دەگەڕێتـەوە نـاو خێزانەکـەی لەشێلاناوێ. لەگەڵ دژوارییەکانی ژیانی گوندنشینی و ڕەنجبەریش هـێمن دەسـتبەرداری گۆڤـارو کتێـب نابێـت، دوا بـەدوای کۆتـایی هـاتنی کـارو بارەکـانی لـەباخ و مــەزرا ، دەگەڕایەوە ماڵ و دەچووەوە لای کتێب و نوسینەکانی.

لـە ١٦ی ئۆگسـتۆسـی ١٩٤٢دا کاتێـك جوڵانـەوەی نهێنـی کۆمەڵـەی ژیانـەوەی کوردسـتان پێکـدێت بەپشـتگیری عەبـدولڕەحمانی زەبیحـی ، تـەبای زۆرینـەی هاوڕێکـانی دەبێتـە ئەندامی کۆمەڵەو نازناوی نهێنی (هێمن) بۆ خۆی هەڵدەبژێرێت ، هۆنراوە ناودارەکـەی لەو سەروبەندەدا دەنوسێت:

کوردم ئەمن

گەرچی تووشی ڕەنجەڕۆیی و حەسرەت و دەردم ئەمن

قەت لــەدەس ئەم چەرخە سپڵە نابەزم کوردم ئەمن

ئاشقی چاوی کەژاڵ و گەردەنی پڕ خاڵ نیم

ئاشقی کێوو تەلان و بەندەن وبەردم ئەمن

گەر لەبرسان و لەبەر بێ بەرگی ئیمڕۆ ڕەق هەڵێم

نۆکەری بێگانە ناکەم تا لەسەر هەردم ئەمن

من لەزنجیرو تەناف و دارو بەند باکم نییە

لەتلەتم کەن، بمکوژن، هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن

یەکەمین شیعری هێمن لەساڵی ١٩٤٣داو لەژمارەی دوەمینی گۆڤاری (نیشتیمان)، کە شێخ عەبدولـەتیفی کـوڕی شـێخ موحەمــەدی بـەرزنجی لـە لاجـان دەریهێنـاوە بلاۆبۆتـەوە، لەژێرەوەیدا ناوی (م.ش.هێمن) نوسراوە. شـیعرەکە دەنگدانـەوەی چاکی دەبێـت، بـاوکی هێمن کـە چـاوی بەشـیعرەکە کـەوتبوو چووبوە دڵیـەوە، لـە کوڕەکـەی داوا دەکـات نـاوی ڕاسـتەقینەی نوسـەرەکەی بۆبدۆزێتـەوە، هـێمن لەماوەیـەکی کورتـدا دەبێتـە ئەنـدامی دەستەی نوسەرانی نیشتیمان و شیعرە تازەکانی تیا بلاۆ دەکاتەوە ، هەروەها هەنـدێ لـە شـیعرەکانی لـە گۆڤارەکـانی دیکـەی کۆمەڵـەدا، وەکـو (ئـاوات) بلاۆدەکرێنـەوە. هەرلـەو کاتەدا شـانۆنامە شـیعرییەکەی خـۆی (دایکـی نیشـتیمان) دەنوسـێتەوە، کـە نـاوەڕۆکێکی سەرنجڕاکێشی هەبوو، ژیان و مێژووی کوردان، لەوێدا قارەمانەکان هەوڵ وخـەباتیان لـە پێناو ڕزگاری دایکی نیشـتمان و ژیـانێکی سەربەسـتدا بـوو، شـانۆگەری دایکـی نیشـتیمان

سەدایەکی گەورەی نایەوە، بۆ ماوەی چوار مانگان و لە هەموو شارو دێهاتی ناوچەی موکریان هاتە نواندن و نمایشکردن، لە هەموو شارەکانی دیکەی کوردستانیش بە حەسرەت بینینی بوون بێگومان ئەم شانۆنامەیە لە بزواندنی هوشیاری نەتەوەیی ئەو خەڵکە ڕۆڵێکی مەزنی بینی، تەماشاکەران دەهاتنە جۆش و دەگریان، لەدواییش بە گەرمی لەسەرحاڵی کوردان دەکەوتنە دەمەتەقێ. دەسکەوتی ئەم شانۆ نامەیە لەسەرووی هەموو پێشینییەك بوو، لەسایەی ئەم داهاتەوە توانی چاپخانەیەك بۆ خۆی بکرێت و لەمەهاباد دایبمەزرێنێت .[1]

لەمانگی تشرینی ١٩٤٥دا حیزبی دیموکراتی کوردستان لە مەهابادیەکەمین کۆنگرێسی خۆی دەبەستێ، قازی موحەمەد، کە پێشتر لە ژێر ناوی نهێنی (بینایی) ئەندامی کۆمەڵە بووە, بە سەرۆکی ئەم پارتە تازەیە دەستنیشان دەکرێت، هەر لەو بۆنەیەداو بۆ جاری یەکەم هێمن یەکێك لەهەڵبەستەکانی خۆی لەکۆڕی کۆنگرەدا بۆ خەڵکەکە دەخوێنێتەوە، ئەوانەی لەوێ دەبن سەریان سووڕدەمێنێت! کاتێ پەی بەوە دەبەن کەوا سەید موحەمەدەمینی شێخەلئیسلامی کە ڕوبەڕویان ولەسەر مینبەری مزگەوتی سوور شیعر دەخوێنێتەوە ، ئەوە هێمنی شاعیری نیشتیمانپەروەری خۆشەویستیان خۆیەتی. کۆمیتەی نەتەوەیی حیزب حاجی بابە شێخ وەکو سەرۆکی خۆی هەڵدەبژێرێ و هێمن ماوەیەك دەبێت بەسکرتێری ئەو، بەڵام پاشان بەتەواوەتی خەباتی خۆی دەخاتە پاڵ کۆمسیۆنی تەبلیغات و دەبێتە هاوکاری ڕۆژنامەی کوردستان و گۆڤارەکانی هاواری کوردو هاواری نیشتمانی, زانای هێژا عەبدولڕحمانی زەبیحی (کەلە سەرەتای ساڵی ١٩٨٠دا لەزیندانەکانی عێراقدا مرد) ، هەروەها گڕوگاڵی منداڵان و هەڵاڵەو، شیعرو هۆنراوەکانی تیادا بڵاودەکرنەوە.

لەساڵی ١٩٤٦ دا کوردی ئێران لەپارچەیەکی وڵاتی خۆیان ئازادی خۆیان بەدەست دێنن و هێمن چاوو دڵی بەدامەزرانی کۆماری مەهاباد شاد دەبێت، وڵاتپارێزانی کورد لەهەرچوار لای کوردستانەوە ڕوودەکەنە مەهابادو کۆماری ساوا دەبێتە نیشانەی سەرکەوتنی خواستی نەتەوەیی هەزاران ساڵەی کورد، کۆماری تازە نازناوی (شاعیری نەتەوەیی) بەهێمن و هەژار دەبەخشێ، کە هەردووکیان بەوپەڕی شۆڕو فیداکارییەوە لەڕووداوەکانی ئەو ڕۆژگارەی گەلی کورد بەشداری دەکەن.

هـێمن لەتـەك ئـەو کەسانەی کـە لـە ژیـانی سیاسـی کـورددا ڕۆڵێکـی بەرچـاویان گێـڕاوە هەڵسوکەوت دەکا، لەوێنەی قازی موحەمەد ،هەمزە عەبدولاّ، موستەفاخۆشناو، میرحاج، کاك ڕەحمان موهتەدی و قودسی،هەر لەوساڵەشدا (واتا ساڵی١٩٤٦) ژن دەهێنێت.

بەڵام لەمانگی کانوونی ١٩٤٦دا لەشکری شا هێـرش دەکاتـە سـەر کۆمـارو داگیـری دەکـات. سەرکردەکان دەستگیر دەکەن و هێمن بەدڵێکی شکستەوە کارەساتی شەهید کردنی قـازی موحەمـەدو سـەدری قـازی و سـەیفی قـازی لەبەرەبـەیانی ٣١ ئـاداری ١٩٤٧ لەمەیـدانی چوارچـرا دەبینێـت، هەرلـەو مەیدانـەی کەسـاڵێك لەوەبـەر دامەزرانـدنی کۆمـاری لێراگەیاندرابوو، ئەولەسەر ئەو ڕووداوە دەنووسێ:

زانا بوو کورد پەروەر بوو

پێشەوا بـــوو، ڕابەر بوو

هەر کورد نەبوو بـــــەشەر بوو

خەمی خەڵکی لەبەربوو

* * *

دا خرا دەرکی ڕۆژنامە

شکاون نووکی خامە

کوردی نووسین حەرامە

دوژمن دەڵی بێتامە

دڕان کاغەزو دەفتەر

گیران شاعیرو نوسەر

بـۆ هـێمن، هـەروەکو بـۆ هاوڕێکانیشـی, حەسـەنی مـەلا قزڵجـی، عەبـدولڕحمانی شـەرەفکەندی،عەبدەلڕەحمانی محەمـەد ئـەمینی زەبیحـی، دەرویـەك بـۆ حەوانـەوە نەمابوو،ئەو خۆی داوێتە قەلاّدزێ لەکوردستانی عێراق وپاشی ماوەیەك گەلێ بیری خاك و ولاّتـی خـۆی دەکـا، بارودۆخەکـەش کـەمێك ئـارام دەبێتـەوە، بۆیـە بـەرەو شـێلاناوێ دەگەڕێتـەوە لای خـاوو خێزانەکـەی.لـەو ماوەیـەدا لەگـەڵ ئەنـدامانی حیزبـی تـودە بـۆ پەیوەندی برایەتی گەلانی ئێران دەچڕێت:

کوردو ئازەربایجانی هـــەردوو داوایان ڕەوایە(٢)

هەر بژین و پایەداربێ یەکیەتی ئەم دوو برایە

هەروەها ڕەخنە لەئاغاو بێگانان دەگرێ:

ئەوەی ئاغا بێ بێکارە

جەبوون و قەڵس و لاسارە

دزی و ڕێگرتنی کارە

ئەمن دەیڵێم و بێ باکم

لەشەرم و شوورەیی مردم

بەخۆم من چۆن بڵێم کوردم

کەئاغا ئابڕووی بردم

ئەمن دەیڵێم و بێ باکم(٣)

لەساڵی ١٩٤٨ هەوڵی تیرۆرکاری شا لەزانستگای تاران دەبێتە بیانو بۆ قەدەغەکردنی پارتە سیاسیەکان و شاڵاوی ستەمکاری بۆ ماوەیەکی درێژ دەستپێدەکات، هێمن بەنهێنی و بێدەنگ ژیانێکی کولەمەرگی بەسەردەبات.لەساڵی ١٩٦٨دا بڕیاری وازهێنان لەهەموو شت دەدات، کوردستانی ئێران و ماڵ وخاوو خێزان و خۆشگوزەرانی، ئاودیوی ناوچەی پشدەری کوردستانی عێراق دەبێت و لەوێ لەگەڵ کۆنە هەڤاڵەکانی وەکو هەژارو زەبیحی و قاسملو یەکدەگرێتەوە. لێرەوە بۆ هێمن دەورانێکی پڕ لە داهێنانی مەزن دەست پێدەکات، لەگۆڤارە کوردییەکانی عێراق شیعرو لێکۆڵینەوەکانی بڵاودەکاتەوە، یەکەمین کۆمەڵە شیعری خۆی (تاریك و ڕوون) لە بەغدا لە ١٩٧٤ بە چاپ دەگەیەنێت. تێکستی بەیتەکانی ناوچەی موکریان کە لە کاتی خۆی ئۆسکارمان لە ساڵانی ١٩٠٦ و ١٩٠٩ لەبەرلین لەچاپی دابوون،وەردەگێڕێتە سەر ڕێنووسی عەرەبی و لەژێرناوی (توحفەی موزە فەریە)دا بەشەرح و پەراوێزی زۆرەوە لەدوو بەرگدا لە چاپخانەی کۆڕی زانیاری کورد چاپ و بلاودەکاتەوە.

کوردانی چەپگەرای ئێران بەتێکرایی لە بزووتنەوەی شۆرشگێڕانەی ساڵانی ١٩٧٨-١٩٧٩ کە خانەوادەی پەهلەوی لە تەخت هێنایە خوارو شای ناچار کرد ڕابکات، بەشداریانکردبوو.ئەوان بەهیوای کۆتایهاتنی ستەمکاری بوون, هێمن سایری بەرپرسانی حیزبی دیموکرات و هەموو وڵاتپارێزانی کورد گەڕایەوە بۆکوردستانی ئێران، خەڵکی مەهاباد بەئاهەنگ و شایی پێشوازییەکی مەزنیان لەشاعیری ناوداریان کرد.

لەدوای ئـەوەی ڕۆژانـی خۆشـی بەسەرچـوون، پێکهاتـە سیاسـیەکان توندڕەوانـە کەوتنـە نێومەیدان، حیزبی تودە (پارتی کۆمۆنیستی ئێران)لـەحیزبی دیمـوکرات دەخوازێـت کـە خواسـتە نەتەوەییـەکانی کـورد بـەلاوە بنـێ و پشـتیوانی (لـەڕژێمی نـوێ و ئـەنتی ئیمپریالیسـتی)تـاران بکـات. لەحاڵێکـدا کوردەکـان بەشـی زۆری ناوچەکوردنشـینەکانیان بەدەستەوەبوو، تـامی ئازادیـان چێشـتبوو، ئـیتر بـەوە ڕازی نـەبوون کەلـەوڵاتی خۆیانـدا کەسـانێکی دیکـە بەڕێوەبـەریان بکـات و داوای (خودموختـاری – ئۆتۆنـۆمی)یـان دەکـرد بۆکوردستانی ئێران.حەوت کەس لەئەندامانی حیزبی دیمـوکرات لـەژێر نفـوزی حیزبـی تودەدا لە دروشمی ئۆتۆنۆمی پاشگەز دەبنەوەو کشانەوەی خۆیـان لـە حیزبـی دیمـوکرات ڕادەگەیەنن، کوردستان بەجێدەهێڵن و دەچنە تاران. هێمنـیش لەگـەڵ غـەنی بلوریـان و موحەمەد ڕەحیمی قازی لەتەك (گروهی حەوت نەفەری) دا دەبن.

دوابـەدوای پێـنج سـاڵی پـڕ لەئاریشـەوگێرەو کێشـە، هـێمن دێـت ولـە ورمـێ نیشـتەجێ دەبێو ئینتیشاراتی سەلاحەددین دادەمەزرێنێت.

شازادەو گەدای (مارك تۆین) وەردەگێڕێتـە سـەرزمانی کـوردی و چاپێکی تـازەی دیـوانی نـالی و وەفـایی و دیـوانی حـەریق (کـە شـاعیرێکی مەهابادیەولـەکۆتایی سـەدەی نـۆزدەو سەرەتای سەدەی بیست ژیاوە)[٤] ئامادەدەکات.

ساڵی ١٩٧٩ کۆمەڵە هەڵبەستێکی دیکەی خـۆی لـە نامیلکەیـەك بـەناوی (ناڵـەی جـودایی) چـاپ کردبـوو، لەسـاڵی ١٩٨٣دا (پاشـەرۆکی مامۆسـتا هـێمن) کـەوا کـۆکراوەی وتـارو لێکۆڵینەوەکان و هەڵبەستەکانی دواییەتی لەبەرگێکدا لەمەهاباد بڵاودەبێتەوە.

خـۆی لـەوڵاتی خۆیـدا ئـاوارەبوو، ئەوژیانـەی کەلـەناو گەڵەکـەی خۆیـدا دەیگوزەرانـد گەلێکی بەلاوە دژواربوو, هەڵبژاردنێکی سیاسی خراپی لەکۆڵ داهاتبوو!،هاوڕێکانی لەناو حیزبی دیموکرات لێی دەگێڕنەوەو حاڵی دەکەن، کەئەوان بەگەڕانـەوەی بۆلایـان گـەلێك شـادە کـەیفخۆش دەبـن، بـەڵام لـەم میانـەدا نەخۆشـی زاڵـتر دەبێـت و هێمنـی شاسـواری قـاڵبوی بیروبـاوەڕی وەختـی پێشـوو لـە ورمـێ بـە وەسـتانی دڵ لەگـەڵ هـەموو کـول و حەسرەتەکانی سـەردەنێتەوە، بـەڵام شـیعرە بەسـۆزو ناسـك و پاراوەکـانی تـا سـەد سـاڵی دیکەش لەدڵی نەوەکانی کورد دەمێنن.

پەراوێزەکان:

★ ئەم وتارە بە قەڵەمی خانمی کوردناسی ناودار خاتوو جۆیس بلۆ، مامۆستای زمانی کوردی لەزانستگای پاریس و بەزمانی فەرەنسی، لە سەرو بەندی کۆچی دوایی هێمنی شاعیردا بۆ گۆڤاری (هیوا) بلاّوکراوەی ئەنستیتۆی کورد لەپاریس، نوسراوە.

١- سەبارەت بەشانۆ نامەی (دایکی نیشتیمان) هەرچی لەو وتارەدا هاتوە ڕاستە، هێمن خۆشی لەو پێشەکییەدا، کەبەناونیشانی (لەکوێوە بۆکوێ) بۆ دیوانی تاریك و ڕوونی نووسیوە باس لە ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژگارەو تیاتری دایکی نیشتیمانیش دەکات، بەلاّم نەیگوتوە من نووسیومە،لەهیچ سەرچاوەیەکی دیکەش ئەوە نەهاتووە، هێمن خۆشی پارچە هۆنراوەیەکی بەو ناوەوە هەیەو لەتاریك و ڕووندا بلاّوکراوەتەوە.

٢- کوردو ئازربایجانی، ناونیشانی ئەو پارچە شیعرەیە کەهێمن لەساڵی ١٩٤٦دا بەبۆنەی مۆرکردنی ڕێکەوتنامەی هاوپەیمانێتی لەنێوان هەردوو کۆماری کوردستان و ئازربایجان لەتەورێز نوسیویەتی.

٣- ئەم پاچە هۆنراوەیە لەسەرەتای بوونە ئەندامی کۆمەڵەی هێمن نوسراوە، لەساڵی ١٩٤٥داو لەوەلاّمی شیعرێکی (فانی)دا کەلە ژمارە (٤،٣)ی گۆڤاری نیشتیماندا بلاّوکراوەتەوە،شیعرەکەی فانی بەم داوەتەوە:ئەمن دەیلێم و بێباکم!.

٤- حەریق(١٨٥١-١٩٠٧) لەبنەچەدا خەڵکی ناوچەی سورداشی سەربە شاری سلێمانییە، بەلاّم پاشان بە فەقێیەتی بۆ خوێندن ڕوودەکاتە مەهابادو لەوێ جێگیر دەبێت.

گۆڤاری (هیوا)، بلاّوکراوەی ئەنیستۆنی کوردلەباریس، ژمارە(٥)، ١٩٨٦.

شاعیری ناوداری کورد هێمن ١٩٢١/٥/٥-١٩٨٦/٤/١٧

کەریم حیسامی

ڕۆژی حەڤدەی ئەوریلی ١٩٨٦ دڵی شاعیری ناوداری کورد، شاعیری گەل، شاعیری ئەڤین و جوانی، شاعیری شۆڕش وان و شاعیری نەبەزو نیشتیمانپەروەر سەید محەمەد ئەمینی شیخ الاسلامی (هێمن) لە لێدان کەوت ومالئاوایی لەگەڵی کوردو لە شیعرو ئەدەب و فەرهەنگی کوردو لە چیاو کەژو دەشت و دەرو گوڵ و گوڵزاری کوردستان کردو بەجێی هێشت. هێمن هەر وەك بەشی زۆری ژیانی لە دەربەدەری و دووره ولاتیو لێقەوماویدا ڕابوارد، هەر ئاواش لەدەربەدەری دا مرد، دوور لە گوندەکەی، دوور لەشاره جوانەکەی مەهاباد کە بە قیبلەی دڵدارانی ناو دەبرد، دوور لەبەزم و خۆشی ومەجلیسو میوانداری کوردەواری دا مرد ، بەلام خەڵکی بەشەرەفی کوردستان تەرمی شاعیری نیشتیمانپەروەریان بێ ناز نەکرد، تەرمەکەیان هێناوه مەهابادو لە گۆڕستانی بداغ سولتان، لەنێو کۆڕی شەهیدانی کوردستان کە (گەرمە شینی) بۆ دەگێڕان و بۆیان دەگریا. (بۆ هەموو پیرو جوانێکی لەسەر کوردستان - چوونە بن داری بەبێ وەی کە بشلوێن دەگریم) بەڕێزەوه بە خاکیان سپارد. لە ورمێ، لە بۆکان، لە سنە، لە سەقز، لەتاران مەجلیسی سەرخۆشی و پرسەیان بۆ دانا، هێمن شیعرو ئەدەبی کوردی بەجێ هێشت، بەلام بێگومان شاعیرو نووسەرو ئەدەب دۆستانی کورد یادی هێمن هەمیشە زیندوو ڕادەگرن و لەبیری ناکەن. هێمن یەکێك لەو شاعیره هەڵکەوتوو و بەناوبانگەی کوردستان بوو لەسەرەتای چلەکانەوه، واته لەهەڕەتی لاویی و لەسەرەتای سەرهەڵدانی خەباتی ڕزگاریخوازی کورد لەکوردستانی ئێران، هاتە مەیدانی سیاسی ومەیدانی شیعرو ئەدەب و لەو مەیدانەدا تا مردن لەسەر بیروباوەری نیشتیمانپەروەری و هاندانی لاوان بۆ مەیدانی خەبات، ئەسپی لینگ داو لەباری هونەری شعریشەوه خۆی گەیاندە لوتکەی شیعرو ئەدەب، گۆی لەمەیدانی هونەریشدا بردەوه، هێمن وەك بولبولێکی سەرگەرم و خولیای بەستەی بەسۆزو شیعری شۆرشوانی بۆ نەتەوەی زۆرلێکراوی کوردو بۆ کوردستانی جوانو پێشێلکراو ، بۆ خەباتی نەتەوایەتی و سروشت و جوانی و ژن و ئەڤین و بۆ ژیانی دەربەدەری و ئاوارەیی و بۆ هێلانەی شێواو تیکدراوی میللەتی کورد خوێندوویەو هۆندوویەتیەوه. هێمن هەرچەندە کوڕە ئاغایەکی دەست ڕۆیشتوو بوو ،

بەلاّم تێکەڵ بوون بەسیاسەت و هەستی نیشتیمانپەروەری لەچینی خۆی جیاکردەوەو تەنانەت هێندێ جار بەگژ شێخ وئاغاو دەرەبەگانیش دا هات و پێ بەپێی قۆناخی خەبات هاتە پێش و لە واقیعی ژیانی کۆمەڵی کوردەواری هەوێنی شیعرەکانی وەرگرت، هێمن لەسەرەتای خەباتی سیاسی و لەو دەمەوە کە پێی نا مەیدانی شیعر ئیتر بریاری دا نەبەزێ، سەر بۆ بێگانە شۆڕ نەکاو لە (زنجیرو تەناف) نەسڵەمێتەوەو (لەت لەتی بکەن هەرکوردبێ) و بەکوردی بژی.

گەرچی تووشی رەنجەڕۆیی و حەسرەت و دەردم ئەمن

قەت لەدەس ئەم چەرخە سپڵە نابەزم ، مەردم ئەمن

ئاشقی چاوی کەژال وگەردنی پڕ خاڵ نیم

ئاشقی کێوو تەلان و بەندەن و بەردم ئەمن

گەر لەبرسان و لەبەر بێ بەرگی ئیمڕۆ ڕەق هەڵێم

نۆکەری بێگانە ناکەم تا لەسەر هەردم ئەمن

من لەزنجیرو تەناف و دارو بەرد باکم نییە

لەت لەتم کەن بمکوژن ، هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن

ئەوانە شیعری هێمن و لەبەرهەمی هەست وهۆش وبیری ئەم شاعیرە مەزنەن ، بەلاّم ماوەی چڵ ساڵە، بوون بەویردی زمانی شۆڕشگێڕانی کوردو هەزاران منالّی قوتابخانەو لاوی سەرگەرم ئەم شیعرەیان کردۆتە رەمزی نیشتیمانپەروەری و ڕاهاتن بە تێکۆشان و بەربەرەکانی دژی زۆر دارو داگیرکەران ،

لە(شەنگە بێری) دا دەڵێ:

جیابونەوەت دەردە، بەلاّم تۆش دەزانی تامی نییە

ژوان و شەو ڕاوی دڵداری و ڕازو نیازی بەدیلی

بەڵێ هێمن هەستی نیشتیمانپەروەری هێندە بەرزبوو کە لەهەموو هەلومەرجێکدا نیشتیمانەکەی لەبیر نەدەچووەوە:

لەکوێستانێ دەمی ڕاوو شکاری

لە مەزرایە کە خۆم هەڵکرد لەکاری

لەجێ ژوانی کە دەگوشم مەمکی یاری

ئەمن ئەی نیشتمان تۆم هەر لەبیرە

هێمن وڵات وگەلی خۆی باش ناسیوەو زۆردارو مسکێنی لێك کردۆتەوەو لە مەیدانی خەباتی نێوان چەوسێنەرو چەوساوەدا لانی زەحمەتکێشانی گرتووەو دەرەبەگ و چەوسێنەری کوردی کوتاوە:

بەشەو تا ڕۆژ دەکەن تەگبیر

چ مڵکێکی بکەن داگیر

چ داماوێك بکەن یەخسیر

ئەمن دەیڵێم وبێ باکم

*   *   *

ئەوەی ئاغایە بێکارە

جەبوون وقەڵس ولاسارە

دزی وڕێ گرتنی کارە

ئەمن دەیڵێم وبێ باکم

هێمن لە مەیدانی خەبات و تێکۆشان دا باکی لەکەس نەبووەو بێ پەروا واقیعی ژیانی کوردەواری خستۆتە روو ، لە بەهاری لادێ دا زۆر بەجوانی وەرزێرو زەحمەتکێشی گوندی نیشان دەداو دەڵێ:

هەموویان توندو تۆڵ و گورج وگۆڵ وچوست و چالاکن

هەموویان بێ فڕوفێڵ و بەکارو سادەو پاکن

لەلادێ دا خەراپ زۆر کەم دەبینی نێرو مێ چاکن

نەئالودە بەئالکول ونەفێری بەنگ وتریاکن

دەبێ بێ دەرسی ئەخلاق لێرە بخوێنێ کوڕێژکەی شار

*   *   *

دەکێشن زەحمەت و ناخۆن وەکو وان نانی خۆڕایی

دەکەن کارو دەڕێژن ئارەق و ناژین بەڕیسوایی

لەسەریان دا نییە پۆز وئیفادە و فیزی ئاغایی

لەسایەی زەحمەت وڕەنج و لەسایەی کارو ئازایی

بەسەر بەرزی دەژین بۆکۆمەڵ وگەل نابنە سەربار

هـێمن تەماشـای کۆمــەڵی کـوردەواری دەکـاو دەبینــێ نیــوێکی کۆمەڵەکــەی ژنــن ولــە تێکۆشانو خەباتی سیاسی دوورن ولەنێو ماڵێ دا دیل و کۆیلـەی داب و رەسمـی ناحـەزی عاشیرەتی و لـەماف و زانستی ژیـانی سـەردەم بـێ بـەهرەن ، بۆیـە لەبەسـتەی (یادگـاری شیرین) دا بانگی کچی کورد دەکاو دەڵێ:

دارزینــــــــە.. مردنە ئاخر هەتا کەی پێت بــــــــڵێن

نـــــابێ بێتە دەر لـــــــەماڵ ، مافی ژیانی کوا ؟ ژنە

لادە چــــــــارشێوی رەشت با دەرکەوێ کـــوڵمی گەشت

چــــۆن لەقەرنی بیستەما زۆر عەیبە ئەم رووگرتـــنە

با هەزار (زی) و(گادەر) و (لاوێنی) روو نیشتمان هـــەبێ

تـــــاکو ژن ئازاد نەبێ سەرچاوەکەی ژین لــــێخـنە

کـــــــۆیلەتی باوی نەماوە، کیژی کوردی خۆشەویست

راپــەڕە، هـــەستە لەخەو، ئاخر چ وەختی خەوتــــــنە

هـێمن دوای ڕووخـانی کۆمـاری دیمـۆکراتی کوردسـتان، لەبەسـتەی (ڕۆژگـاری ڕەش) دا وەزعی کوردو کوردستان دەکاتە تابلۆیەکی زیندوو ونیشانی دەدا:

داخــــــرا دەرکی ڕۆژنامــــە	**شکـــاون نووکی خامــــە**
کــــــوردی نووسین حەرامـــــە	**دوژمـــــن دەڵێ بێ تامــە**

* * *

دڕان کـــــاغەزو دەفتـــەر	**گـــیران شاعیرو نووســەر**
کــــــۆمەڵێک بوون دەربەدەر	**کــۆمەڵێکیش دەس بەسەر**

هێمن لە هەموو هەلومەرجێکی نالەبارو ناخۆش دا ، ورەی بەرنـەداوەو هەمیشە بـڕوای بەخەبات و سەرکەوتن توند بووەو لەشیعری جۆر بەجۆردا ئەم بڕوایەی دەربڕیوە:

ڕۆژ بەڕۆژ قایم ترە، مەحکەم ترە، بڕوایەکـەی

دەم بەدەم چاکتر دەبێ، باشتردەبێ، ئاکاری کورد

بێ وچان دەڕواتە پێش و ڕێگا دەبڕێ بۆ هــــەدەف

زور لەسالان ڕوونترە ئەوساڵەکە ئەفکـــاری کورد

ئەگەر وابێ، ئەو شینەی هێمن بۆ گۆرانی گێڕاوە ، بۆ هێمن خۆی بگێڕن و وێنەی لەشیعرەکانی (شینی گۆران) لەبارەی خۆی بگێڕینەوە دەبێ بڵێین:

شاعیریگ بوو بەنرخ و بێ وێنە　　　بیری ڕۆشن بوو، چەشنی ئاوێنە

تاکی کەم بوو لەجوان پەرستی دا　　　وەکو سێو بوو وشە لەدەستی دا

هەستی پاک، مێشکی تازە، بیری نوێ　　　شیعری پر سۆز، قسەی بەتام وخوێ

دڵتەڕو خۆش خەیاڵ و ناسک بین　　　بەهونەر ،شارەزا، وشە ڕەنگین

ئەو سیفەتانەی کە هێمن لەو شیعرانەدا بۆ گۆرانی داناون ، لە خودی هێمنیش دا بەشکڵی دیکەو بەشێوەی جۆر بەجۆر هەبوون ولە شیعروهەست وقسەی خۆش وپەخشانی ڕەوان‌و بەتام و خوێ دا خۆیان دەنواند.

هێمن لە کاتێکدا بەرامبەر دوژمن خۆڕاگرو دڵڕەق و بەقین بوو، هەر لەو کاتەشدا گەلێك بەهەست و دڵناسك بوو و دەگریا، بەلام هەر وەك دڵڕەقییەکەی (ڕقی پیرۆز بوو):

دەمگرێ ئەمما لە گرتووخانە ڕق ئەستوورترم

لێم دەدا ئەمما لەسەر داوا ڕەواکەم سوورترم

دەمکوژێ، ئەمما بەگڕ جەلادەکەم دا دێمەوە

کوردم و ناتوێمەوە، ناتوێمەوە، ناتوێمەوە

گریانەکەشی گریانێکی شۆڕش گێڕانەیە، گریانێکی دڵسۆزانە بۆ نیشتیمان، گریانێکی هاندەرانەو گریانێك بۆ هەژارو زەحمەتکێشانی کوردستان:

بۆ کوڕێکی نەبەزیوی لەسەنگەردا مرد

نەك بەسەر شۆڕی‌و بە بێ شەرمی لەسەر نوێن، دەگریم

بۆ ولاتێکی بە فرمێسك و بە خوێن دێرابێ

من کە سەیرانی دەردو دەشتی دەکەم، خوێن دەگریم

تا وەکو مۆڵگەو پێشێلی سوپای دوژمن بێ

کێڵگە پڕ پیتەکەم و بەندەنی بژوێن دەگریم

تا کرێکارو فەلاح، ڕەنجبەرو ڕۆشن بیر

دەست لەیەك نەگرن و پیاوانە نەبزوێن دەگریم

تاکو بۆ تۆڵەیی ئەو ڕۆڵە شەهیدانەیی کورد

خەنجەری ڕۆڵەیی ئازا هەموو نەسوێن دەگریم

تا بەداسی دەسی ئەو پاڵە بەکارەی کوردی

دڕک وداڵی سەرەڕێ گشتی نەدروێن دەگریم

هێمن هەرچەندە بەتەواوی ڕێبازی کلاسیکی لە شیعری کوردی دا بەرنەدابوو، بەلام شێوە کلاسیکییەکەی لەگەل هونەری تازەو شێوەی نوێ تێکەڵ کردووەو ڕیئالیزمی کردۆتە ڕیبازی بیرو شیعرە جوانەکانی، کەم کەس هەبووە لە شیعردا وەکو هێمن خۆ لەخەیاڵ ڕزگار بکاو بێتە سەر واقعیەت و ڕووکاری ڕاستەقینەی کۆمەڵی خۆی لە گەڵ جوانی سروشت کاراکترو خاسێتەکانی تاکی کۆمەڵ نیشان بدا:

پێش ئەوەی گزنگی هەتـــاو تروپکی چیا بنگێـوێ

پێش ئەوەی شنەی بەیـــانی بسکی بەرِەزا ببزێـــوێ

پێش ئەوەی قاسپەی خاسەکەو لە زەردوما دەنگ داتــەوە

پێش ئەوەی شەمی سەرچاکـی ئاخر فرمێسکی هەڵوەری

پێش ئەوەی شەوگەری دڵتـــەڕ وەڕەز بێ لە ماڵەو مـــاڵان

پێش ئەوەی بێری شل ومـــــل چاوی خەواڵوو هـــەڵ بێنێ

پێش ئەوەی شوان مەڕی شەوێن وەگیرێ ، بـــەردا دەس بێنێ

پێش ئەوەی پۆلی نــــەشمیلان شل شل داگەڕێن بۆکـــــانی

پێش ئەوەی سەر کـــانی ودەراو ژاوەی بێ لەپەری جوانـــی

پێش ئەوەی حاجی سەلەم خۆر هەژارێک هەڵنێ بە تەمـــال

پێش ئەوەی دەروێشی چـــڵکن پەنجەی خەلیفەی گوشی بێ

پێش ئەوەی گزیری بــــەدفەر لەدیوە خان پاروو بــــــادا

هێمن هەر لەم تابلۆیە دا دێتە سەر ڕەنج و تێکۆشانی جوتیارو دەڵێ:

گـــەر جوتیار ئارەق نـــەڕێژێ گەر هەتاو تیشک ناوێژێ

دانیشتووی ناو کۆشک وقـەلآ دەخــــۆن نانی گـــەلآ گـــەلآ؟

پاش ئەوەی بەجوانی باسی (دانیشتووی ناو کۆشك وقەلآ) دەکاو نیشانی دەدا کە مفتە خۆری ورگ زل هەر دانیشتووەو قەت هیچی نەکردووە:

نــە قەت ئارەقی سڕیــوە **نەقەت گەوزی هەڵبڕیوە**

نـــە بەگەرما داهێــزاوە **نەخەوی لــەچاوی زاوە**

ڕێبازی گەلیش دیاری دەکاو دەڵێ:

ڕێبازی شۆڕش بەرنــادەم **ڕێگا بەداگیرکەر نادەم**

لەشان و باهۆی خۆم دادی **هەڵگرم ئاڵای ئـازادی**

نەك هەر ئەوە ، هێمن لە چەند تابلۆیەکی دیکەیدا بە زمانێکی دەوڵەمەند وپاراو ، بە قەڵەمێکی سیحراوی، بەهونەرێکی بەرز، دیمەنە جوانەکانی کوردستان و ژیان و خەباتی کۆمەلآنی کوردەواریمان نیشان دەدا، پەخشانەکانی هێمن گەشتۆتە پلەی هەرە بەرزی ئەدەبی کوردی و لەئەدەبی پێگەیشتووی گەلانی دیکە نامێنێتەوەوکورد دەتوانێ شانازییان پێوە بکا.

ژیان وخەباتی هێمن لە وتاریك ودوو وتاردا بە تەواوی ڕوون ناکرێتەوەو پێویستییان بە لێکۆڵینەوەو لەسەر نووسینێکی فرە هەراو هەیە، ژیانی ئەوشاعیرە مەزنە پڕ بووە لە دەردو داخ و برسێتی و دەربەدەری وناتەواوی:

هــــــونەرمەندو ژیانی خۆش مەحـــــاڵە

هونەرمەند ڕەنجەڕۆیە ، ژینی تــــاڵـــە

منیش چونکە بڕێك خاوەن هونەر بـــــووم

هـەمیشە ڕەنجەڕۆ بووم دەر بـــــەدەر بــووم

هەزار گۆوەندو سەد پەندم بەســـــــــەرهات

لــــە ئامێزم نەگرتووە بــــــــووکی ئاوات

بەڕاستی ئەمـە بـوو ژیـانی شـاعیرێکی وەك هـێمن لـە کـوردەواری دا ، ڕەنگـە هـەر لـە نێوکوردیش دا شاعیری مەزن و هونەرمەنـدی هەڵکەوتووهـەر ئەمـە ژیانیـان بـێ لـەژێر دەستی دوژمن ودۆستی نەزان دا، تووشی هەژاری وچارە ڕەشی و بەنـدو ئـازار بـن، بـەلآم لەسەر ئەو حاڵەشەوە هێمن وەعدو بەڵێنی خۆی بردە سەر:

هــــــەتا دوژمن نەگەوزێنی دەخـــــوێنـــم

دەخوێنم بۆ گەلی خۆم هـــــەر دەخوێنم

بەڵێ هێمن هەتا دوا هەناسەی ژیان بۆ گەلی خۆی خوێندی، نووسی و هەدای نەداو قەڵەمی لە دەست نەکەوت، بەڵام حەیفێك و سەد مخابن:

ڕۆیی بێ وەی گەلی بگا بە مـــراد
ڕۆیی بێ وەی ببینێ کـــورد ئازاد
ڕۆیی ئاواتی بردە بن گـــڵی ڕەش
ڕۆیی کورد ماوە بێ کەس وبـــێ بەش
چەند هونەرمەندو شاعیرن مـــردن
(داخەکەم کوردی ئێمە هـــەر کوردن)

گۆڤاری پەیف، ژمارە(٢)، لە لەندەن - ١٩٨٦.

باسی ئەدەبی:

شـــــــــیعری هێمن

خالید ئەحمەد شەریف

کە دەڵێن "هێمن" مەبەست "شیعری هێمن"ە چونکو گومانی تێدا نییە ئێمە هێمن وەك "شاعیرێك" دەناسین کە گوتیشمان "شیعری هێمن" خود بە خود شیعری کوردی دێتە گۆڕ،جا بۆیە بۆ تێگەیشتنی دروستو زانستییانەی شیعری هێمن ناچار دەبین بەرکولێك لە شیعری کوردیو ئەو قۆناغانەی (لە کۆنو نوێدا) بڕیویەتی بکەین، تا بەڵکو بتوانین لە گەشەو گۆڕانی شیعری نوێی کوردیدا جێی هێمن وەك شاعیرێكو شیعری هێمن وەك داهێنانێكو بەرهەمێك لە خەرمانی شیعری کوردی بنەخشێنین.

دەتوانین بەرکوتی گەشەو نەشەی شیعری کوردی لە کۆنو نوێدا لەم خاڵانەی خوارەوەدا کۆبکەینەوە:

ئەگەرچی باباتاهیری عوریانو خانیو مەلای جزیری بەمەودای زەمانی گەلێك پێشترن، بەڵام بەوەی کە لەهجەو دیالێکتەکانیان شێوەی زمانی ئەدەبی یەکگرتووی ئەمڕۆیان نییە. بۆیە لەلایەنی لێکۆڵینەوەی شیعریو گەشەی شیعری کوردییەوە ناتوانین بە پێوەرێکی گشتیو هەمەلایەنە، هەڵیان سەنگێنین.

سێ کوچکەی بابان (نالیو سالمو کوردی) وەك بنیاتنەرانی ڕێبازی کلاسیکی شیعری کوردی دەناسرێن. دەتوانین سیمای پوختو لایەنە ئاشکراکانی ئەم ڕێبازانەش بەم لایەنانە بناسینەوە:

١. دەکارهێنانی کێشی عەرووز.

٢. بایەخدان بە بەلاغەتو ئارایشیو واژەو جیناسو بەشەکانی دیکەی ڕەوانبێژی.

٣. سوود وەرگرتنی زیادە لە پێویست لە "مانای زەینی" بۆ داڕشتنی نێوەڕۆك.

٤. نەبوونی یەکەتی بابەتو پشت بەستن بە مانای تاکە شیعر.

٥. بەکارهێنانی زۆری وشەی بێگانە بە تایبەت عەرەبیو فارسیو تا ڕادەیەکیش تورکی.

دیارە ئەوانەی گوتمان بەو مانایە نییە کە داغی دواکەوتن لەنێو چاوانی شیعری شیعری کلاسیکی کوردی بدەین.

شیعری رۆمانتیك:

پاش بە دەسەڵات بوونی ئیستیکباری جیهانی (سەرمایەداری جیهانی)و باڵ کێشانی بەسەر زۆربەی گەلانی جیهاندا بزووتنەوەیەکی نوێخوازی پەرەی گرتو بەتایبەت پاش جووڵانەوەی مەشرووتەخوازی لە ئێرانو تورکیادا, میللەتی کوردیش کەوتە بەر تەوژمی نوێخوازیو تازەبوونەوەو سەردەمێکی نوێی ڕۆشنبیری لە شیعروی فەرهەنگو ئەدەبی کوردیدا لە دایك بوو.

وەك مامۆستای نەمر گۆران دەڵێ: ساڵانی ١٩٢٥ تا ١٩٣٥، سەردەمی تازەبوونەوەی شیعری ناوچەی سلێمانییە. ئەو شەپۆڵە بەهۆی تێکۆشانی شاعیری نەمر شێخ نووری شێخ ساڵحو ڕەشید نەجیبو خودی گۆران لەژێر کارتێکردنی شێوازی ئەدەبی نوێی تورکی پەرەی سەند. ڕووداوە مێژووییەکانی وڵاتی کوردەواریش وەك بزووتنەوەی شێخ مەحموودی نەمر لە دژی ئیستعماری ئینگلیزو دەیان ڕووداوی دیکەی تەوژمی ئەم شەپۆڵە نوێخوازییەیان بەهێزترکرد. لەمەودوا بەگژداچوونێکی تەلیسمی شیعری کلاسیکی کوردی دەبینرێو لە هەموو لایەکەوە بانگەواز بۆ ژیانێکی نوێ جاڕ دەدرێ. ئەوەتا ئەحمەد موختار بەگ دەڵێ:

شاعیرانی کورد بەسە بەس باسی زولفو چاو بکەن

کەم بەیانی پەرچەمو کاکۆڵی ئاڵوزاو بکەن

لایدەن کەم باسی سونبول یا گوڵی لاولاو بکەن

ئێوە تەگبیرێکی حاڵی قەومی دڵسووتاو بکەن

دەیان نموونەی دیکە لە ناڵەی دەروونی شاعیرانی تازەی ئەو سەردەمەی نەتەوەکەمان بەڵگەیەکی ڕوونی تازەبوونەوەو بەخۆداهاتنی شیعری کوردییە بەمەبەستی بەرەو پێشخستنی ژیانێکی تازەو لێرەدا شیعر دەبێتە ئامرازی خەبات لە نوێکردنەوەی خۆیداو جووڵاندنەوەی بیرومژی خەڵك. بۆیە لامان ڕاستر وایە قۆناغی شیعری ڕۆمانتیك کە لە ئەدەبی جیهاندا دوو پلەی کۆنەپەرستیو پێشکەوتنخوازی پێدراوە لە ئەدەبی کوردیدا بەپێی ناوەڕۆکی گەشو نوێ ناوی قۆناغی ڕۆشنبیری پێبدرێ. سیمای شیعری کوردی لەم قۆناغەدا بە کورتی بەم چەشنە نیشان دەدرێ:

١. لاوازی کێشو قافیە.

٢. خۆدزینەوە لە کێشی عەرووز.

٣. دەکارهێنانی وشەی ڕەسەنی کوردیو زاراوەو ڕستەی ئاودارو دنەدەرو هاندەر.

٤. نێوەرۆکێکی نەتەوەیی زۆرو زەوەند.

٥. عەینی بوونی مەبەستو باسکردن لە ژیانی ڕۆژانەو سەردەم.

٦. هەوڵدان بۆ بەکارهێنانی سادەبوونو ڕەوانی ماناو خۆدزینەوە لە بەلاغەتو وشەکاری.

٧. یەکێتی بابەت. خۆدزینەوە لە باسی زولفی ئاڵۆزو چاوی ڕەشو کوڵمی گەشو برۆی پەیوەستو....

قۆناغی ڕۆمانتیك بەپێی باری ژیانی کۆمەڵگای کوردەواری ئەو سەردەمە تەمەنێکی کورتی بوو ڕووپەڕی ئەم ڕێبازە بە هاتنە گۆڕی شیعری نوێی کوردی هەڵدراوەو مەیدان بۆ جوڵانەوەی شیعری نوێ بەجێما، بەڵام مامۆستا گۆران گوتەنی ئەم قۆناغە کەم تەمەنە "قووەتێکی موئەسیری" بە شیعری کوردی بەخشی.

ڕەوتی ڕۆمانتیکی ئەو سەردەمە پڕە لە ڕەخنەو ناڕەزایی دەربڕین بەرامبەر بە ژیانی نالەبارو دواکەتوانەی کوردەواریو سەرکردەی بزووتنەوەی کۆمەڵایەتیو ڕۆشنبیرییە کوردەکان. بۆیە هەندێ کەس شیعری ئەو سەردەمە بە تایبەت دوای مردنی مەحویو شێخ ڕەزا بە ڕیالیزمێکی ڕەخنەگرانە ناو دەبەنو بڕوایان بە قۆناغی ڕۆمانتیك لە شیعری کوردی ئەم چەرخەدا نییە.

بێگومان ژیانی نوێ، پەیوەندی نوێو بیروبڕوای نوێو بەم پێیەش, شیعری نوێی پێدەوێ کە مامۆستا گۆران ئەم ئەرکە مێژووییەی لە شیعری کوردیدا بە ئەنجام گەیاند. لێرەشدا دەتوانین بە دەست نیشانکردنی چەند خاڵێك سیمای شیعری کوردی ڕوونتر بکەینەوە.

١. سەرنج ڕاکێشترین سیمای شیعر لە قۆناغی نوێدا عەینی بوونە.

٢. دەکارهێنانی کێشی خۆماڵی ڕەسەن - جووت قافیەو کێشی پەنجە کە بریتی بوو لە گەڕانەوە بۆ شیعری فۆلکلۆریو هەورامی.

٣. دەکارهێنانی وشەی ڕەسەنی کوردی. هێنانە گۆڕی مۆسیقاو ئاوازی وشەی کوردیو باسی جوانییە سروشتییەکانی وڵات (گۆران - کۆمەڵە شاخێك بەرزو گەردەن گەش ئاسمانی شینی گرتۆتە باوەش).

٤. ژن وەك مرۆیەکی هاوشانو هاوبەش لە ژیاندا دەناسرێ.

دەبێ بەو پەڕی شانازییەوە بڵێین کە ئەدەبەکەمان سەرەڕای تەمەنی کورتی لە چاو ئەدەبی نەتەوەکانی دیکەی جیهان هەنگاوی بەرزی بۆ پێشەوە ناوەو بۆتە ئەدەبێکی بەهێزی بەرەوپێش "دینامیك".

مەبەست لەم سەرەتایە چوونە نێو دنیای شیعرو شاعیری هێمن بوو. بێگومان دەروازەیەك پێویستەو ئەم دەروازەیەش خود بەخود هەمان رەوتی شیعری کوردییە کە بە کورتی باسمان کرد. جا ئێستاش بە پێی تواناو بیری لاوازی خۆمان پێ مەلەیەك لە کەنارەکانی دەریای قووڵی "شیعری هێمن" دەکەین بەو هیوایە کە مێوژێك لە کەویژێك بێ‌و قەترە لە دەریایەك.

سەرەتای شیعری هێمن: خەباتو راپەڕینی نەتەوەکەمان لە دژی رژێمی ستەمکاری ڕەزاشاو حەمەڕەزای کوڕی بناغەو بنچینەی شیعری هێمن پێکدێنێ. دەبەرچاو گرتنی حاڵی لێقەوماوانو زۆرلێکراوانو دیفاع لە مافی گەلو کۆمەڵی چەوساوەی کورد دەبێتە هۆی ئەوە کە بڵێین شیعری هێمن ڕیالیزمێکی شۆڕشگێڕانەو ڕەخنەگرانەیە بۆیە ڕیالیستییە کە باسی ڕووداوە راستەقینەکان بەو جۆرەی کە هەن دەکا. لە لایەکیشەوە ڕەخنەگرانەیە چونکو نالەباری دەردو دواکەتوویی باس دەکاو شۆڕشگێڕانەشە چونکو بەگژ نالەباری سەردەمی خۆیدا دەچێ. بۆ نموونە شیعری "خاوەنی زێڕ" چاو لێدەکەین:

لەبارو قیتو قۆزەخاوەنی زێر

ئەگەر کووڕەو ئەگەر گۆجەو شەلو گێڕا.

بەڵام زێڕت نەبێ سووکی ئەگەر تۆ

بدەی دەرسی هەزاری وەك شەکسپیر!

"پووڵو پارە" لە سەردەمێکدا کە ژیانی مەعنەوی مرۆبوونی خۆی لە دەستدا بێ هەموو شتێکە، پوولدار قیتو قۆزە، بەژنی شووشو باریکە. ئەگەر زێرت نەبێ ئیسك گرانی. بەڵێ ئەگەر زێڕت نەبێ‌و دەرسی هەزاری وەکو شەکسپێر بدەی بێ سوودەو هێشتا هەر سووكو بێ بایەخە.

هێمن لە بەگژداچوونی ئیمپریالیزمدا ڕاناوەستێ‌و دەڵێ بۆ ئەم دنیا خۆرانە تەنیا گەڕانی سەرمایە مەبەستەو ئەوی بایەخێکی نەبێ ئینسانو ئینسانەتییە.

سەرمایەی وان لە گەڕدابێ

با زۆر دەرک بە قۆر گیرێ

دۆلار لە برەو نەکەوێ

با کۆڵەوار بێ داپیرێ

هەر وەك ئیشارەمان پێکرد خەبات دژی ڕژێمی شاو دارو دەستەکەی هەمیشە زەمینەیەکی پانو بەرین بوو بۆ شیعری هێمن وەك لە "دەبرۆ ئەی شاهی خائین بەغدا نیوەی ڕێیەت بێ" و گەلێك شیعری دیکەی تاریكو ڕوون) دەبیندرێ. شان بەشانیش باسی ئەو بارودۆخە نالەبارو نائاساییو کوشتو بڕو ماڵ وێرانییە دەکا کە نەتەوەی کورد پێیدا تێپەڕیوەو لە سەردەمی پادشایەتییدا گوزەراندویەتی.

هیچ کات هێمن نەژادێکی لە نەژادێکی دیکە بەرزتر دانەناوەو هەرگیز شای بە نوێنەری ڕاستی نەتەوەی فارس نەناسیوە، تەنانەت ڕاکردنی شای بە سەرکەوتنی هەموو گەلانی ئێران زانیوە بە هەموو نەتەوەکانییەوە.

هێمن نیشتمانی خۆی لە قووڵایی دڵەوە خۆشدەوێو لەپێناو ڕزگاریدا هەوڵ دەدا:

وەتەن گیانو سەروماڵم فیدای تۆ

وەگیانی من کەوێ دەردو بەڵای تۆ

لە پێناوت دەنێم سەر تا بزانی

منم ڕۆڵێکی ئازاو با وەفای تۆ

بنەمای ئەم خۆشەویستییە ئەو بابەتە مەوزووعییانەن کە سیمای سروشتو ژیانی پاکی لادێ نشینیو کۆمەڵایەتی نەتەوەی کورد دەگرێتەوە.

جوانی سروشتو دابو نەریتو ژن هەمیشە تابلۆیەك بوون کە لەبەرچاوی شاعیردا نە کاڵ بوونەوەو نەپەردەی نیسیان بەسەریاندا دەدرا. ژیانی کۆمەڵایەتی ڕەنجبەرو جوتیار جێگایەکی گەورەیان لە شیعری هێمندا پێدراوە. دەربارەی جووتیارو ڕەنجبەری کورد دەڵێ:

بەهارە کاتی کارە، خۆشەویستم بۆچی بێم بۆ شار

ئەگەر من بێمە شاری کێ وەئەستۆ بگرێ کاروبار

لە سایەی زەحمەتو ڕەنجو لە سایەی کارو ئازایی

بەسەربەرزی دەژین بۆ کۆمەڵو گەل تا نەبن سەربار

لێرەدا دەتوانین مەسەلەیەکی زەقی شیعری هێمن وەك پەنابردنە بەر لادێو ژیانی سادەو ساکارو بێ ئارایشی لادێو گفتوگۆ لەگەڵ تەبیعەتو پێهەلگوتن بە کەژو چیاو فەسڵو گوڵو گیای چیاکان باس بکەین کە شوێنی ڕۆمانیسمی تێدا بەدی دەکرێ وەك شیعری "ئەمەکی گوڵان" کە دەڵێ:

بە وەنەوشەی گوت مێلاقە جارێك

ئەتۆ کە پەلکت وا سوورو گەشە

دەروونت بۆچی خەڵووزی ڕەشە؟

یاخود:

چ خۆشە کارو کووڕی مەڕ چ خۆشە پڕمەیی کەحلان

چ خۆشە فیتەفیتی شوان چ خۆشە ئۆحەیی گاوان

دیسان دووپاتکردنەوەی وشەی تەئکیدو بەکارهێنانی وەزنی فۆلکلۆرو درێژی شیعرەکان بە دوور لە زمانێکی حەماسی وامان لێدەکا کە بڵێین هێمن ماوەی تەمەنی شیعری خۆیدا پەنجەی لەگەڵ سەبکی ڕۆمانتیکدا نەرم کردووەو توانیویەتی وەك شۆڕە سوارێك ئەسپی خۆی لینگ بدا.

هێمن لەم کارەدا ئەگەرچی سەبکی گۆران‌و ناسکی بیروخەیاڵی سۆفیانەی شیعری فارسی بەخۆیەوە گرتووە بەجێیە لێرەدا پەنجە بۆ بەراوردکردنی شیعری شەنگەبێری کە وێنەیەکی خۆماڵی ژیانی کۆمەڵایەتی کوردەوارییە ڕاکێشین. بەڵام سەربەخۆیی شیعری خۆی پاراستووە. شیعری ژێرەوەی هێمن:

کە ئێواران کەزیت دەکردن سێ بەنگی‌و چاوت دەڕشت

بەو کەزی‌و چاوە نەرمانە بێ ڕەحمانە شوانت دەکوشت

شەنگە بیزا بە سەماوە سوژدەی دەربردە بەر بەژنت

وەبیر هێنەرەوەی ئەو شیعرەی گۆرانە کە دەڵێ:

کاتێ کە ئەکەی چەشنی نەسیم لەنجە بەرەو ماڵ

ئەگریجەیی تەڕ پەخشە لەسەر کوڵم‌و خەت‌و خاڵ

لە شیعری "تاڵەی جودایی"دا سیمای شیعری سۆفیانەی فارسی بە تایبەتی شیعری مەولانا بەدی دەکرێ وەك دەڵێ:

گوێم دەیە ئەی دیدەمەستی قیتو قۆز

تا بناڵێنم وەکو بلوێر بە سۆز

گەرچی ناڵەم تێکەڵی نەی کردووە

شیوەنێکم پێیە نەی نەی کردووە.

گۆڤاری سروە، ژ١٥، ل ١١- ١٤.

هێمن لەگوڵزاری ئەدەبی کوردیدا

نوری عەلی ئەمین

سروشـتی کوردسـتان جـوانی دیمـەنی چـیاو ڕووبارەکـانو کێڵگـەکان و خـوڕەی ئـاوی تاڤگـەکانو قاسـپەی کـەوی نێـو نزارەکـان و جریوەجریـوی مەلـەکان و باڵنـدەکان، دڵ و دەروون و مێشکی مرۆڤـی کـورد دەهـەژێنێ بـۆ بەرهـەمی بـەنرخ و نایـاب .. لـەپاڵ ئـەم سروشتە جوانەش دا، نەبوونیو کوێرەوەری وداماوی و زوڵم و زۆری دوژمنـان ئاوڕیشـی بووەو نەیانهێشتووە لـەکۆنو نـوێ دا بـەپێی پێویست بـاڵا بکات و لەهـەموو بوارەکـانی ژیانـــدا گەشەبســـێنێ. هەمیشـــە لەلایـــەن ڕەگەزپەرســـتەکان حـــل خوارەکانـــەوە چەوسێنراوەتەوەو سەرکوت کراوە، بەڵام کۆڵی نەداوەو بەڕوویاندا هـەڵ چۆتەوە چۆکی بۆ دانەنواندوون. ئەم بارەناڵەبارەو دیمەنە جوانـەکانی، بوونەتـە مایـەی ئـەوە وێـژدانی مرۆڤـی کـورد ببـزوێ و بەچـەندان هەسـتیاری نەبـەزو کەڵەشـاعیر بهێنێتـە مەیـدانی تێکۆشان و بەرهەمی جوان، وەك شاعیری نەمر.. ئەحمـەدی خـانی و مـەلای جـەزیری و نالی و سالم و کوردی و پیرەمێـردو زێـوەرو ئەحمـەدموختارو مـەحوی و گۆران وحسـیب قەرەداخی و دڵزارو عەلی کەمال باپیرو بێکەسو قانع و مینـە چان و چـەندانی دیکـەی وەك ئـەم کەڵـە شـاعیرانە، کـە سـنگی خۆیـان لـەپێناوی گـەل و نیشـتیماندا،کردووە بـە قـەڵغان لـەڕووی دوژمنـان و ناحـەزانی کـورددا، هـەروەها نووسـەری بـەناوبانگی تێـدا هەڵکـەوتووە، کـە توانیویانـە، بـەبیرو هـۆش و پێنووسـەکەی خۆیـان، بـەڕووی دوژمنـدا بێنـەوەو بلێسـەی حـەق و داسـتانی پـڕ ئـازایی و بـوێری و کەڵـەمێردی بـۆ گەلەکـەیان تۆماربکەن و ئاگر بەر بدەنە نێو جەرگی ڕەگەزپەرستەکان و خوێن خۆرەکانی کورد .. ئـەوا لێـرەدا نـاوی یـەکێ لەکەڵـە شـاعیرەکانی کوردسـتانی ئێـران (هـێمن) بەوێنـە دەهێنینەوە..

هێمن:

هێمن .. شاعیری گـەلێکی سـتەم دیـدەو چەوسـاوە بـووە، لەکوردسـتانی ئێـران و لەسـاڵی (١٩٢١) لەگوندی (لاچینی) سەر بە سابلاخ (مەهاباد) لەدایکبووە. چاوی لەژینگەیەکی پڕ لـەکوێرەوەری و ڕاو ڕاوێـن و دەربەدەریـدا هـەڵهێناوە.. وەك خـۆی دەڵـێ لەژیانیـدا، زۆر ڕۆژی ڕەشو تـاڵو ڕەنجـەڕۆیی دیـوە ،گەلەکەشـی بـەداماوی و کەساسـی بەدەسـت شـای

ئێـران و کۆنـه پەرسـت و ڕەگـەز خوازەکانـەوە دەی ناڵانـد.. سـۆزی دەروونـی دەجـوڵاو بەپێنووسەکەی هەرچی لەدڵی داهەبوو، هەڵیدەڕشت و دەیگوت:

گەرچی تووشی ڕەنجەڕۆیی و حەسرەت و دەردم ئەمن

قەد لەدەست ئەم چەرخە سپڵە نابەزم،مەردم ئـەمن

ئاشقی چـــاوی کەژاڵ وگەردنی پــــڕخـــاڵ نیـم

ئاشقی کـــێوو تـــەلانو بەنـــدەن وبـەردەم ئەمن

گەر لـەبرسان و لەبەر بێ بـــەرگی ئیمڕۆ ڕەق هەڵێم

نۆکەری بێگانـــە ناکــەم، تـــا لەسەرهەردم ئـــەمن

من لـــەزنجیرو تـــەناف ودارو بـــەند بـــاکم نـییە

لـــەت لەتم کەن، بمکوژن، هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن

خێزانەکەی هێمن:

هێمن کوڕی سەید حەسەنی شێخ الاسلامی موکرییە، وەك خۆی دەڵێ: باوکی لەمێژووەوە هاتۆتە سـابلاخ ولـەوێ بنەماڵەیـەکی گـەورەی دامەزرانـدووە. دایکیشـی نـاوی زەینـەب و کچی شێخی بورهان بوو، کە ئێستا بنەماڵەیەکی گەورەی موکریانن.

هێمن دەڵێ: دایکم زۆر لێم بەگلەیی بوو، هەموو جارێکیش دەی دایەوە بەچاوم داو دەی گـوت: پێـو قـەدەمت ڕەش بـوو، هـەرتۆم کەوتـە زگ، لـەش سـاغیم بەخۆمـەوە نـەدی. کوێرەوەریو پەژارە ڕووی تێ کردین.. مـەمکم دایـە وشـکی. باوکـت سـیپاڵکە شرێکیشـی لەماڵدا نەمابوو، لەشکری شکاك هەڵیان کوتایە سەر سابلاغ.. ئێمەش وەك خـەڵکانی دی سابلاغ هەرچیمان هەبوو، بەتالان برا.. منیش دەم بە پێکەنین، دەمگوتە دایکم. خەمت نەبێ، کە گەورە بووم، پاداشتت دەدەمەوەو دەتحەوێنمەوە ..

بـاوکم: بەشـی خـۆی دەوڵەمەنـد بـوو، هـەم بـەدڵ و دەسـت بـڵاو بـوو، چـاکی بـەخێو دەکـردین. پێـنج خوشـك و دووبـرا بـووین .. زۆر بـەتێری و پۆشـتەیی، دەی ژیـانیین، بەڵام بنەماڵەکەمان، لەسەر نەریتی کۆنی باوباپیرمـان دەچـوون بـەڕێوەو ڕێیـان نـەدەدا ئاوێتە بەکەڕە کرمانج ببم و لەهەموو خۆشی سەردەمی منـداڵیم بێبـەش بـووم. چـەند حـەزم دەکـرد، ئاوێتـەیان بـبم لەتـەکیانا یـاری بکـەم. بەداخـەوە ڕێـم نـەدەدرا، چونکە نـــەجیب زادە بـــووم و دەبـــوو، وەك یەخسـیر بچـوومایە دیوەخـانی گـەورە پیـاوان و لەسەرچۆك دابنیشم و فزە لەخۆم ببڕم و هەرچیش هات لەبەری هەڵبسم، بـەڵام هـێمن

حـەزی بەسـەربەرزی خـەڵکی و ئاوێتـە بوونیـان کـردووەو حـەزی بـەئازادی کـردووەو هەستی بەجیاوازی چینایەتی کردووەو پڕ بەدڵ دژ بەوجیاوازییە بووەو دەبێژێ:

خــــۆم دەسووتێنم هەتا بەزمی خەڵك ڕۆشن بکەم

کێ لەڕێی خەڵکا، وەکو شاعیر دەسووتێ، شەم نەبێ؟

باری ڕۆشنبیری هێمن:

هێمن دەڵێ: ئـەڵفو بێم لەخزمـەت مامۆسـتا سـەعید ناکامـدا خوێنـدووە، ئەوسـاتەش مێرد منداڵ بووم. براکەم هەرچەندە مامۆستای تایبەتی بـۆ گیرابـوو، بـەلام لەخوێنـدن زۆر دەترسا، خەریك بوو منیش بترسێنێ و بەدەردی خۆیم بەرێ، بـەلام مامۆسـتا ناکـام سـامی لەخوێنـدن شـکاندوم وتێـی گـەیانم، کـە خوێنـدەواری خـۆش و شـیرینەو مایـەی سەرکەوتنی گەلانە .. دەرمانی دەردی نەزانیە . وە ئەم کتێبانەی پێ خوێندمەوە:

- بزنۆکەو مەڕۆکەی حسین حوزنی.
- کتێبی ئەنجومەنی ئەدیبانی ئەمین فەیزی.
- شیعرە گاڵتەکانی شێخ ڕەزا.
- قەسیدە درێژەکەی عارف سایب.

بەشی هـەرەزۆری ئـەم کتێبانـەم لەبـەربوو، بەتایبـەتی شـیعرەکەی عـارف سـایب، وەك تـووتی دەم خوێنـدەوەو لەواتاکـەی دەگەیشـتم. کـە سـامم شـکا، بـابم ناردمییـە سـابلاخ لەقوتابخانەی (سەعادەت) ناونووسی کردم.لەو قوتابخانەیـەش دا، کـەس نەیـدەوێرا. بـە کوردی بدوێ ڕەگەز پەرستەکان خوێندنیان بەزمانی خۆمان لێ قەدەغە کردبووین.

لـە قوتابخانـە بەفارسـی دەمانخوێنـد، مامۆسـتاکەمان پیـاوێکی تووڕەو کوێرەموشـەبوو، شوڵێکی بەدەستەوە بوو، هەرکەس دەرسەکەی جوان نەزانییایـە تێـی دەسـرەواند، بـەلام من بەژیری خۆم فێـری فارسـی بـووم و لـە دەرسـەکان ژیرانـە سـەردەکەوتم.چـوار پـۆلم لەقوتابخانــەی ســەعادەت و پەهلــەوی خوێنــد.دەس و خەتەکــەم زۆر خــۆش بــوو، هەرچەندە حەزم نەدەکرد دەست لەخوێندنی قوتابخانە هەڵ بگرم، بەلام بـەزۆر ڕاپـێچ کرام بۆخانەقای شێخی بورهان لە سابلاغ.

چوار سـاڵ لەخانـەقا خوێنـدم، بەڕاسـتی زانسـتگایەکی گـەورەبوو، پـەناگای بێکەسـان و پیاوچـاك و دینـدارو زانـاو پیـاوکوژو نـەزان و بێکـارەو پەککەوتـەو شـەل وکـوێران بـوو، هەموویان پێکەوە لەبن میچی ئەو خانەقایەدا دەژیان بەبێ فەرق وجودایی.

خانـەقا .. ببـووە مەڵبەنـدی پیاوەگـەورەکان و زاناکـانی ئـەو سـەردەمە، وەك مامۆسـتا فـەوزی، سـەیفی قـازی پێشـەوا قـازی محەمـەد و دەیـان کەڵـەپیاوی دیکـەی کوردسـتانی ئێران، بەتایبەتی هەرێمی سابلاّغ.

هـێمن دەڵـێ: بەهـەزاران شـیعری فارسـیم لەبـەربوو، شـیعری کوردیشـم دەخوێنـدەوەو لەگـەڵ هـەژاردا لەبـەرمان دەکـرد.هـەروەها دەبێـژێ: شـیعر خوێندنـەوەو ئاوێتـە بـوون بەئەدیبەکانی خانەقا، زەوقی وێژەیی لەمن دا بزواند.

بـاوکم لەخانـەقاوە، ڕای گـوێزتم بـۆ گۆنـدی (کولیجـە)و لـەوێ مامۆسـتا فـەوزی: هەڵیوەشاندمەوەو تێکی هەڵشێلام وسەرلەنوێ دروستی کردمەوەو سەرتاپا بـاری ژیـان و ڕۆشنبیری گۆڕیم و تێی گەیاندم من ڕۆڵـەی کوردم و کـوردیش نەتەوەیـەکی بێبـەش و چارەڕەش و داماوەو دەبێت کورد بە خوێندەواری و ڕووناکبیری لەدەست خوێن ڕێژەکان خۆی رزگار بکات .

مامۆستا فەوزی.. فێری کردم چۆن بنووسم و زەوقی ئەدەبیم بجووڵی و وڵاتەکەی خـۆم خـۆش بـوێ و زمـانی کوردیم لاخـۆش بکات و لـەدوا ڕۆژ دا بیکـەم بـەزمانی ئـەدەب و ڕۆشنبیری.

هێمن دەڵـێ: لـەپاڵ خوێنـدن و شیعرگووتنیشـدا ، خـەریکی کوشـتوکاڵ و زەوی کـێلاّن و شـتی دیکـەش بـووم، وەك ئاژەڵـداری و، خـەرمان هـەلگرتن و ڕاوەبـەرازو، گـوێگرتن لەشمشاڵ و بلوێری شوانەکان و دەبێژێ:

نیوە شەوە، دنیا خامۆش

دێتە گوێم، ئاهەنگێکی خۆش

نا.نا.. ئاهەنگی بڵوێرە

جاوەرە، گوێی بۆ ڕادێرە

هەزار خۆزگەم بەخۆت شوانە

کە بەو مانگە شەوە جوانە

دانیشتووی لەڕژدو هەڵدێر

پەنجە دەبزێوی لە بڵوێر

دەگەڵ تەبیعەت هاودەمی

شادی، بەکەیفی، بێ خەمی

ئاغاش بەنۆکەر ناگری

وەک من لەداخا نامری

چالاکی وئاوێتە بوونی بەسیاسەت:

ئەگەر سەرتاپا شیعرەمانی هێمن بخوێنینەوە، جەوهەری هێمنمان بۆ دەردەکەوێ دەزانین هێمن کەڵە شاعیری سەردەمی خۆی بووەو شیعرەکانی لەدڵ و دەروونی کۆمەلاَن و جەماوەری کورددا، جێی خۆی کردۆتەوەو، گەلی کوردی هانداوە،کەلەپێناوی سەربەخۆیی دا، لەتەك ڕەگەزپەرستانی بجەنگن و کۆڵ نەدەن،هەتا مافی خۆیان بە دەست دەکەوێ چونکە بەبێ فیداکاری، گەل ناگاتە ئامانجی خۆی ..

ئەوەتا لە هەڵبەستی "دوا ڕۆژی ڕووناك"دا، دەبێژێ:

لەمێژبوو، حەقی کورد دەخورا بەفیرۆ

لەمێژبوو، کوردبوو دەیکرد شین و ڕۆڕۆ

لە مەیدانی شەقێنی دوژمنی دا ..

سەری سەرداری کوردی بوو، وەکو گۆ

بە دەوری لاشی نیوە گیانی ئەودا

هەوار گورگ و چەقەڵ دەیکرد مڵ ومۆ

دەیان بەست بۆ کوتانی مەرج وپەیمان

هەناوی لێی دەهات بۆ چڕووك بۆسۆ

لەدێ دا ئەمنیەی لێ ببوە مێمڵ

لە شاری (شارەبانی) لێ ببۆ، سۆ

هەزار لاوی لە بەندیخانەدا ،مرد

هەزار پیاوی تەنافی خرایە ئەستۆ

هەروەها هێمن لەسەر زوڵم و زۆرداری ئەمنیەو شارەبانی ڕەگەزپەرستەکانی دەڕواو دەبێژێ:

برا .. نێفەك ،درا سەرپێچ ودەسماڵ

برا .. کیژو، درا کوڕ ،پاڵە پەستۆ

دەیان کرد،دەغڵ ودانی ئێمە بەش بەش

دەیـــــــان برددانەوێڵەی ئێمە کۆ کۆ

پەنیرو رۆنەکەی ئێمە بەزاری

ئەوان دەخورا ،دەما بۆ ئێمە،هەردۆ

مریشك وقازوو بارۆکەو مراوی

بەشی وان بوو ،بەشی ئێمەش پەڕو پۆ

هێمن .. سەبارەت بەوەی نیشتیمانەکەی و نەتەوەکەی خۆشویستووەو هەستی بەئازارو ئەشـــکەنجەو ســـتەم و بەدبـــەختی و کـــوێرەوەری کـــورد دەکـــرد، پـــەلی بـــۆ ڕووناکییەك،دەهاوێشت دەستی بگاتێ پێکەوە بکەونە خەبات بۆ سەرفرازی میللەتی کورد لە خوێن ڕێـژەکانی، کە نەیاندەهێشت کورد بەسەربەستی زمانەکەی خۆیان بەکاربهێنن و ئەدەبەکان گەشە پێ بدەن و ڕۆشنبیرییان بداتە بەرهەم، بۆیە لە هەڵبەستی (ڕۆژگاری ڕەشدا) دەبێژێ:

داخرا ، دەرکی رۆژنامە

شکاون، نووکی خامە

کوردی نووسین حەرامە

دوژمن دەڵێ بێ نامە

دڕان کاغەزو دەفتەر

گیران شاعیرو نووسەر

هێمن لەگەڵ ئەوەدا، کە کوردستانو نەتەوەی کوردی زۆر خۆشدەویست، بەڵام ڕقی لەهیچ نەتەوەیەکی دیکە نەدەبووەو هەرگیز لەشیعرەکانی شتی وەها بەرچاو ناکەوێ و، بەیەك چاو دەینۆڕییە گەلانی سەر گێتی ..

هێمن .. وەك خۆی دەبێژێ: خواخوام بوو، بۆ ڕۆژێ دەگەڕام، ئەستێرەیێکی گەش لەکوردستانی ئێران دا بە دەربکەوێ ولەگەڵیا دەست بداتە خەبات بۆ ڕزگاری میللەتی کورد .. ئەو ئاواتەی لە ١٦ ی ئابی (١٩٤٢)دا هاتەدی و کۆمەڵەی (ژ . ك) دامەزرا، بوو بە ئەندام لەو کۆمەڵەیەداو، پێی نایە قۆناخێکی نوێ و تێکۆشانێکی بەجەرگ وچووە نێو جەرگەی هەموو توێژو چینەکانی کوردەوارییەوەو بوو بەشاعیرێکی جەربەزەو

کۆڵنەدەر.. کۆمەڵەش دەستی دایە بەرزکردنەوەی ڕاددەی ڕۆشنبیری کوردو، چەند گۆڤار ڕۆژنامەو نامیلکەی بڵاوکردەوە، وەك:

- گۆڤاری نیشتیمان
- ڕۆژنامەی کوردستان
- گۆڤاری هەڵاڵە
- دایکی نیشتیمان

کۆمەڵە توانی هەر بەداهاتی خۆی چاپخانەیەکی دەستی بکرێ و لە مەهابادا دای بمەزرێنێ.. خواکردی و فاشیزم و نازیتی تێکشکان وهێتلەر و مۆسولینی گیران و کوژران و جەنگ کۆتایی هات . ڕووناکیش کەوتە وڵاتی ئێمەوەو (حیزبی دیموکراتی کوردستان)یش دامەزرا .. من بووم بە سکرتێری هەیئەتی ڕەئیسەی میللی لەحیزب دا .. بەڵام کارەکە زۆری نەخایاند، هاوپەیمانەکان لەئێران چوونە دەرێ و شای گۆڕ بەگۆڕ دیسان بەر بووە وێزەی گەلانی ئێران و سەرتیپ موزەفەری، فەرماندەی تیپی مەهاباد، بەسوپاوە گەڕایەوە کوردستانی ئێران، بەسەدان لاوو تێکۆشەری کوردی گوللەبارانکرد، وە پێشەوای نەمریش (قازی محەمەد) ی لەمەهاباد، لە سێدارەداو دەرەبەگەکان کەوتنە جووڵەو مێچکە مێچکە بۆشای ئێران.

ناوەڕۆکی شیعرەکانی هێمن:

هێمن .. لەم ژینگە پڕ لە زوڵم و زۆرداری یەی کوردستانی ئێراندا، چاوی هەڵهێناوە، چی دیوە؟ میللەتێکی داماو بەدەست زاڵمێکی وەك شای ئێرانەوە دەناڵێنی، دزوجەردەو پیاو خراپی سەرتاپای وڵاتی گرتۆتەوە بە بەرچاوی خۆیەوە ، بەسەدان لەسێدارەدران وکوژران لەکوردستانی ئێران دا.. پێشەوای نەمرو کەڵەپیاوەکانی کوردلەئێران، یان گیران، یان کوژران، یان هەڵهاتن و خاکی خۆیان بەجێهێشت، بێگومان دەبێت شیعرەکانی هێمن، ڕەنگدانەوەی ئەو بارودۆخەیان پێوە دیاربێ و فرمێسکی هێمن و ڕەنجەڕۆیی لەنێوان، وشەکانی شیعرەکانیدا، ببینرێ ئەوەتا:

لەشیوەنی قازی دا ،دەبێژێ:

ڕۆڵەی وەفاداری کورد

پێشەوای ئارام و و ورد

بۆ کورد ژیا، بۆ کورد مرد

گیانی فیدای (گەل) کرد

زانا بوو، کورد پەروەر بوو

پێشەوا بوو، ڕابەربوو

هەر کورد نەبوو بەشەر بوو

خەمی خەڵکی لەبەربوو

بۆیە دێوی ئیستیعمار

کۆنەپەرستی زۆر دار

زاڵم ،خوێن ڕێژ، بەدکردار

بۆیان ئامادە کرد ،دار

هێمن .. سەبارەت بە (ئاغا) خوێنخۆرەکان و جووتیارە چەوساوەکان و زەحمەتکێشانی میللەتەکەی دەبێژێ:

ئەوەی ئاغا بێ بێکارە

جەبوون وقەڵس و لاسارە

دزی و ڕێ گرتنی کارە

ئەمن دەیڵێم وبێ باکم

لەشەرم و شوورەیی مردم

بەخۆم من چۆن بڵێم کوردم

کەئاغا ئابڕووی بردم

ئەمن دەیڵێم وبێ باکم

هێمن ، وەك شاعیریکی گەل و خەباتکەرێکی نەفەس درێژر دوور بەدوور ناڕوانێتە کوێرەوەرییەکانی و برینە قووڵەکانی گەلەکەی بەڵکو هەست و نەستی بەرانبەر بەگەلە چەوساوەکەی دەبزوێ، وەك لەم شیعرەدا، دەبێژێ:

ڕۆڵەی کوردم ، فێری هەورازو لێژم

تا زۆر بڕۆم ، زیاتر ئارەق بڕێژم

کورتر دەبێ ڕێگای دوور ودرێژم

دەڕۆم بەرەو ئاسۆ، بەرەو ئاسۆی ڕوون

دەڕۆم ، دەڕۆم، تا ترۆپکی ڕزگاربوون.

هێمن .. هەروا لەسەر شیعرەکەی (ترۆپکی ڕزگاری) دەڕوات و دەڵێ: گەلی کوردم پەروەردەی هەورازو نشیوەو، باکی لەکەوتن نییەو دەزانی هەر کەوتنێ، ئەگەر میللەت کۆڵ نەدا، سەرکەوتنی بەدودا دێ:

من پەروەردەی بن سێبەری ئەشکەوتم

گەلێک جاران لە چاڵاوی ڕەش کەوتووم

هاتمەدەرێ، هەدام نەدا، نەسرەوتم

دەڕۆم بەرەو ئاسۆ، بەرەو ئاسۆی ڕوون

دەڕۆم ، دەڕۆم، تا ترۆپکی ڕزگاربوون

گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێ ژمارە (١٤١) ١٩٨٨.

هێمن ناسی

تەها فەیزی زادە

مامۆستا هێمن دیاردەیەکی هونەرییەو دەکرێ لە زۆرلایەنەوە بچینە سەر باس‌و لەگەڵێك ڕوانگەوە تێی بڕوانین. وەك مامۆستا هێمن‌و شیعری کوردی، مامۆستا هێمن‌و پەخشانی کوردی، پلەو پایەی مامۆستا لە ئەدەبی ئەمڕۆی کوردیدا، جێی مامۆستا لە زمان‌و ئەدەبی کوردیدا، چۆنیەتی‌و ڕادەی تیشکی مامۆستا بەسەر چاپەمەنییەکانی کوردەواریدا، ئەو ڕچانەی کە مامۆستا شکاندوونی بۆ بەرەی پاش خۆی، سەرهەڵدانی باسێکی نوێ بە ناوی هێمن ناسی .... منیش بەش بە حاڵی خۆم دەڕوانمە مامۆستا هێمن. تەنانەت لە سیلەی "وشەو زاراوەی ڕەسەنی کوردی" ڕا گوتم:

بەش بە حاڵی خۆم تێدەڕوانم، جا نازانم سۆمایی چاوی من تا چ ڕادەیەك‌و چەندە هێزی هەیە. چەند هۆی هەیە کە ئەم مەبەستەم هەڵبژاردووە:

١. زاراوەی رەسەن، بناغەی ئەدەبی زمانە، تیغەڕەی پشتی ڕێزمانەو ئەستوندەگی تاوڵی زمانە.

٢. دەمێکە کار لەسەر وشەو زاراوەی ڕەسەنی کوردی دەکەم نموونەکەشی قاموسی نۆبەرەو ناوە دوانەکانی کوردییەو لێدوان لەم مەبەستە، لام هاسانە.

٣. شوێنەوارەکانی مامۆستا بە تێکرایی، بۆ خۆیان کۆگا, بەڵگە (ئارشیو)ن لە وشەو زاراوەی کوردی.

٤. مامۆستا لە تەواوی، ژیانی تەرخان کردووی خۆی بۆ بووژانەوەی زمان‌و ئەدەبی کوردی، هەوڵی بێ وچانی داوە کە وشەو زاراوەی کوردی ببینێتەوەو لە چەنگ ئەدەبی نەنووسراو (ادبیات شفاهی)یان دەرێنی‌و بە خڕوپڕی بیانداتە ئەدەبی نووسراو (ادبیات مکتوب) جا لەو ڕێگایەوە دڵنیا بووە کە ئیتر دەمێنن‌و دەمێننەوە.

٥. لەو دواییانەدا کە هەستی پێداویستی بە خڕکردنەوەی وشەو زاراوەی، ڕەسەنی کوردی، ئیتر تەواوی گیانی داگرتبووو دەمێك نەبوو کە پێی ڕانەگا، بە خۆی نەبوو لێکدا، لێکدا بە خەڵکی دەگوت‌و لە گۆواری سروەدا دەینوسی.

"پیاوی چاك بن، وەرن ئەو وشەو زاراوانەی کە هەمان‌و کەمیش نین، بەلام لە بیرچوونەوە یا هێشتا هەر بەبیردا نەهاتوون‌و بەسەر زارو زمانانـدا ڕانەبردوون، کۆیان

کەینەوە، ئەو وشەو زاراوانەی کە هاتوونە پاڵ کتێبو گۆوارو ڕۆژنامەو چاپەمەنییان، ئەوا خودا لێمانی نەستێنی وە خڕکراونو دەمێنن، بەڵام بەشی زۆرتریان هێشتا کۆنەکراونەتەوەو نەنووسراونەتەوە! خودا لێمان هەڵناگری، ئەو خەرمانەی هەروا بە سووری بە جێ بێڵینو ئاوڕی وێنەدەین ساڵ درەنگە، بارانی پاییزی لێی دەدا، سەرمای زستانی بە دوادا دێ، خواردنێك کە بابو باپیران بۆیان بەجێ هێشتووین، بەبێ کێشەوە کردنو داخستن لە دەشتێ بە فیڕۆ دەچێ، زۆری پێ ناچێ بۆ خۆمان بەبێ دەغڵو دان دەمێنینەوە! بەڵام ئێمە دەستو پێ سپیلکەو حازرخۆری بێ سێبەر نین، وەرن هەرەوەزە، ئەو دەغڵو دانەی هەڵگرینەوەو دایخەین، خەڵکی دیکە دەمێکە خەرمانی خۆیان هەڵگرتۆتەوەو خەتەری لە گۆڕی دامانی خەرمانیان لە دڵ چۆتەدەر. تێی ورووکێن، دەست ببزێون، زووکەن، لە چاوی منوو کەوێ، پاشان بە بەروبووی دەحەسێنەوە.

ئێستێ کە بۆتان دەرکەوت بۆ لەنێو ئەو هەموو مەبەستانەی کە شیاوی باسنو سەرنج ڕاکێشەری لێکۆڵینەوەن، هەر لەسەر مەبەستی "مامۆستا هێمنو وشەو زاراوەی ڕەسەنی کوردی" ساغ بوومەوە، بێ ئەوەی، ماوە بە هیچ شتی لاوەکی بدەمو لە مەبەست لابدەم ڕاستەوخۆ لێی دەدوێم:

مامۆستا ویستوویەتی بە کوردییەکی ساکارو هەر بەم ڕاوێژەی کە بە منداڵی فێری بووە، هەستی خۆی دەربڕێ. ئەم کوردییە ساکارەش چەند سەرچاوەی هەیە. سەرچاوەکانی هەرە گرینگیان ئەوانەن:

١. قسەکردنو وتووێژی دێهاتییەکان.

٢. دابو نەریتی کۆمەڵایەتی.

٣. بەیت.

٤. پەندی پێشینانو مەتەڵۆکەو قسەی نەستەق.

٥. شوێنەوارەکانی ئەو نوسەرو شاعیرانە کە بەم وشەو زاراوەی ڕەسەنی کوردی بیروباوەڕی خۆیان نواندووە.

٦. ئایین.

٧. چیرۆك.

٨. گۆرانی.

ئـەم سەرچـاوانەش کـە وشـەو زاراوەی ڕەسـەنی کوردییـان لـێ هەڵـدەقوڵێو مامۆسـتاش "مامۆستای تێنوو" ئەوەنـدەی پێداویسـتی دڵـی بووبـێ، ئـاوی لـێ خواردونەتـەوە، بـەڵام تێنوایەتی لێیان نەشکاوە! من بۆ هەر کام لەم سەرچاوانە هەر لـە قـەدەر وتارێـك، نـەك کتێبێك، شایەد لە شیعرو پەخشانی مامۆستا بەرچاو دەخەم. بـەم مەرجـە کـە خوێنـەر ئەمانە بە مێوژێك بزانی لە کەویژێكو کەمێك لە گەلێك.

١. قسەکردنی دێهاتییەکان:

مامۆستا شێوە قسەکردنی دێهاتییەکانی پاش سووکە دەست تێدانێکی شیاو بـە بناخـەی کـاری هونـەری خـۆی دانـاوە. شـێعرو پەشـخانی خـۆی لەسـەر ئـەم بناخـە هەڵچـنیوەو کۆشكو سەرایەکی ئەوتۆی لێ سازکردووە کـە دڵـی مانـدووی پـێ دەحەسـێتەوەو گیـانی سەخڵەتی پێ دەبووژێتەوەو هەستی سیسی پێ دەگەشێتەوە. دیواری کۆشکەکە بە وشەو زاراوەی ڕەسەن دەرەنگێنێو میچەکەی هەر بەوەدەنەخشێنێو باخچەکەی دەجەملێنێ.

شایەد لە شیعر:

دێم بەرەو زوورگو تەلانو کەندو لەند
دێم بەرەو بژوێن وزەنوێرو زەمەند.
دێم بەرەو پاناوكو هەورازو نشێو.
دێم بەرەو ئەشکەوتو زەندۆڵو پەسیو."
"ناڵەی جودایی, ل٢٣"

وشەی ڕەسەن:

زوورگ: گردی بچکۆڵە، بچکۆڵە.

کەندو لەند: بەرزو نزم

زەمەند: گژو گیای تێکچرژاو

پاناوك: گۆڕایی لاپاڵی چیا

زەندۆڵ: کونی نێو تاشەبەرد یا قەڵشتی زلی زەوی

وشـەکانی سـەروو پـێش مامۆسـتا هـێمن لـە هـیچ کـام لـە شـوێنەوارەکانی شـاعیراندا نەهاتوونو هەر بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە لـە ئـەدەبی نەنووسـراو (ادبیـات شـفاهی)را هاتوونەتە نێو ئەدەبی نووسراو (ادبیات مکتوب)، بەڵام زاراوەکە هەبووەو بەکار براوە.

شایەد لە پەخشان:

"....کاکە ئەگەر ڕێوی لەبەرم هەڵات، ئەوا، تاژیەکەی تێبەردەدەم.

ئەگەر کوشتی باشە، دەنا لە کونێی دەکا، کە کونەکە زۆر قووڵ نەبوو، ئەم دارەی لێ پێچەك دەدەمو دەیهێنمەدەر. ئەگەر زۆر قووڵ بوو، تولەکەی لە باڵ دەکەم. ئەگەر ئەویش بۆی نەهاتەدەر، تەڵەی لێ دادەنێمەوە ئاخری پێوە دەبێ....."

"گۆواری سروە – ژمارە ٤، ل٦٤".

زاراوەگەلی ڕەسەن:

لەبەر کەسێك هەڵاتن، تاژی تێ بەردان، ڕێوی لە کون کردن، قووڵ بوون، دار لێ پێچەك دان، هێنانەدەر، لە باڵ کردن، هاتنەدەر، تەڵە لە ڕێوی دانانەوە، پێوە بوون.

مامۆستا ئەم زاراوانەی سەرووی لەم قەڵتە پەخشانەدا وەبیر خستووینەوە. بەڵام پێشووش هەبوونو دەکارکراون. لێرەدا زاراوەی " دار لێ پێچەك دان" پێش مامۆستا دەکار نەکراوەو تەنیا بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە خراوەتە نێو ئەدەبی نووسراو بەڵێ:

ڕە پێچەك + دان هەبووە. وەك:

بۆ خۆم نەدەچوومە ژوور چ بکەم ڕەپێچەکیان دام!

وشەگەلی ڕەسەن:

وشەگەلی سەروو هەموویان ڕەسەنن، بەڵام وشەی "پێچەك" بەهۆی لێکۆڵینەوەی مامۆستا دۆزراوەتەوەو چۆتە پاڵ ئەدەبی نووسراو.

پێچەك: دارێکی نەرمو درێژی سەر لەلە کراوە کە بۆ لێ بادانی تووکی کەروێشك بەکاردێ.

دابو نەریتی کۆمەڵایەتی:

مەبەستی بنەڕەتی مامۆستا لە وەبیرخستنەوەی ئەو دابو دەستوورانە، ئەم زاراوەو وشەگەلەن کە لە چوارچێوەی دابو دەستووره ڕابردووەکەدان. بزانین دابو دەستووری ڕابردووی "ڕاوە تاژی" چۆن بۆتە قامووسێکی پڕ لە وشەو زاراوەی ڕەسەن؟

وشەگەلی ڕەسەن:

باز، قوتە، تەرەکین، کرپڕ، ڕەپستە، سەپسێن، بێرون، بەچ. لەوانە دوو وشەی: کرپڕ = ڕەقەن = سەپسێن = بەچی گەورەی تاژی.

بەهۆی قەڵەمی مامۆستا هاتوونەتە نێو ئەدەبی نووسراوەوە.

زاراوەگەلی ڕەسەن:

پەڕەوازەبوون، دەست کردنەوە، تا دەستی لەسەر دانێی, زۆر ڕمووده بوون، لێرەدا رمووده = هۆگر یا ئۆگر، بەهۆی لێکۆڵینەوەی مامۆستاوە چوونەتە پاڵ ئەدەبی نووسراو. لەوانەیە زۆر کەس لە ئێمەمانان بە جۆرێکی دیکە لە مەبەستی بنچینەیی مامۆستا تێگەیبین. یەکێك لە خوێنەرانی گۆواری سروە گوتبووی...."ڕاوە تاژی خۆ باوی نەماوە، خواردنی گۆشتی کەروێشکیش بە هیندێك کەس هەر ناکەوێ، لام وایە مەبەست لە نوسینی ئەم وتارە وەبیرهێنانەوەی سەردەمی ئاغاو نۆکەری بووبێ!".

پێم وایە ئەگەر ماباو مەرگی لەناکاو دەرفەتی داباو گیانی نەژاکاباو وا زوو بۆ لای نەمان نەچووبا هەروەها لە مەیدانی دابو دستوورەکانی تریشدا، ئەسپی خۆی لینگ دەداو بەسەدان وشەو زاراوەی ڕەسەنی دەبینیەوەو ئەوانیشی تێکەڵ بە ئەدەبی نووسراوە دەکردن.

مامۆستا بۆ دیتنەوەی زاراوەی کوردی کەلکێکی زۆری لە بەیت وەرگرتووەو بە شیعرو پەخشان لێی دواوە.

شایەد لە شیعر:

"مانگی کانوونێ بە چلوان دەرکرام!"
وەك برایم لەو وڵاتە راو نرام
ئەوینە، شێخی سەنعانی غەیب زان
دەکاتە گاورو شوانی بەرازان
شێخی سەنعان بۆ کچی گاور لە ئیسلام وەرگەڕا
من خەریکم بۆ کچە شێخی پەژیوان ببمەوە!"
(ناڵەی جودایی، ل٢١، ٦١، ٩٣)

وشەگەلی ڕەسەن:

راو + نان=راونان.

وەر+گەڕان = وەرگەڕان.

برایم = بەیتی برایمۆك، بەیتێکی بەناوبانگە بەیتی پێنجەمی توحفەی مووزەفەریەی پێکهێناوە، کە رەحمان بەکر گوتوویەتی زۆر شایەری دیکەش هەر گوتوویانە.

(بڕوانــه توحفــەی مووزەفەریــە کــۆڕی زانیــاری کــورد، بەغــدا، ١٩٧٥، ســاخکردنەوەی ماملۆستا هێمن، ل٩٧)

شـێخی سـەنعان بـەیتێکی بەناوبانگـە بـە سـێ زاراوەی موکریـانی، بادینـانیو هـەورامی گوتراوە، بۆ وێنە دێری یەکەم لە هەر کام لەو زاراوانە، بەرچاو دەخەین:

"ساڵێکی حەزرەتی غەوسی گەیلانی چوو بۆ بەغدایە.....

(بەیتی شێخی سەنعان بە زاراوەی موکریانی، فۆلکلۆریک)

گوه بدێرین نوتقا ئاشقان دا ئـەز بخوێنم ڤـێ خـەتێ حەمـدو سـەنایا خالقـێ سـوبحان ژ شاهی قودرەتێ

(شێخ سەنعان محەمەد فەقێ تەیران، مۆسکۆ ١٩٦٥، مارگرێت ڕۆدینکۆ، ل٥)

بە نام بێ چوون پادشای بێ بـاك، فـەرد بـێ شـەریك حـەیی تـەنیای تـاك، جـە کەعبـەی شەریف هیمەت وازی کرد، چەنی موریدان ڕووبەڕا ئاورد.

(بەیتی شێخی سەنعان، علی محمد ڕۆشن بە تصحیح محمد قرەداغی، گۆواری ڕۆشـنبیری نوێ ٧١ کانوونی یەکەم ١٩٧٨)

شایەد لە پەخشان:

مامۆسـتا کاتێـك بەیتــەکانی کتـێبی "توحفــەی مووزەفەریــە"ی لێکداوەتــەوەو کــاکڵی هەموانی بۆ دەرخستووین زۆر وشەو زاراوەی، ڕەسەنی وەبیرهێناوینەوە.

وشەگەلی ڕەسەن:

بوێر: نەترس، دژی ترسەنۆك.

"توحفەی موزەفەریە، ل٢٣"

بەدفەڕ، سەر بە سودەر، چیفڕك، مـل، گـوڵ لـەنێو ئەوانـەدا، وشـەگەلی بـوێرو جیفـڕك بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە هاتوونەتە پاڵ ئەدەبی نووسراو.

"توحفەی مووزەفەریە، ل١١٢"

ئەم وشە گەلەم لە قەڵتە پەخشاندا هەڵبژاردوون:

"....خاتوون ئەستیو دایکی بـۆ دڵ دانـەوەی شـێخاڵ دەچـنە مـەڕی، فـەرخ ناحـەجمێو وەدوویان دەکەوێ. دایکی خاتوون ئەستییە سیری دەخواو زمانی دەسووتێو نـا مـاقووڵی دەکاو ئێستر وەسەر فەرخ دەپەڕێنی.

فەرخ رقی لێ هەڵدەگرێ، دەپێشدا تۆڵەیەکی لێ دەستێنێتەوەو کارێکی وا دەکا کە منداڵی هەرە قۆشمەو بەدفەڕ نەبێ، نایکەن. دڕووی وەبن کلکی ئێستر دەدا کە پیرێژنە سەر بە سۆدرەکە سواری بووە. دڕوو وەبن کلکی ئێستر دان گاڵتە نیە، ئێستر شێت دەبێ، جیفڕك هەڵداوێ: ئەم لاو ئەو لا دەکا، تا پیرێژن هەڵدەدێرێو چی وانامێنێ ملی بشکێنێ. فەرخ بەوەش لە کۆڵی نابێتەوە دوعای لێ دەکاو دەیکاتە بەردێکی شین..."

زاراوەگەلی ڕەسەن:

وە دووی کەسێك کەوتن سیر خواردنو زمان سووتانو ناماقووڵی کردن، ئێستر وە سەر کەسێك پەڕاندن، ڕق هەڵگرتن لە کەسێك، تۆڵە لە کەسێك ئەستاندنەوە، شێت بوون، جیفڕك هەڵاویشتن مل شکاندن، لە کۆڵ بوونەوە، دوعا لێ کردن لە کەسێك دوعا کردن بۆ کەسێك.

سەرنج:

ئەم زاراوە بە گۆڕینی حەرفی ئیزافەی بۆ, لێ، دەبنە دژی یەکتر. لەنێو ئەوانەدا، زاراوەگەلی:

سیر خواردنو زمان سووتانو ناماقووڵی کردن، جیفڕك هەڵاویشتن، دوعا لێ کردن لە کەسێك, بە هۆی قەڵەمی مامۆستاوە چوونەتە پاڵ ئەدەبی نووسراو.

پەندی پێشینان: شایەد لە شێعر:

هەر بەڵایەك لە ئاسمانەوە بێ، با لەوێش نەهاتبێ بۆ من

کە گەیشتە زەوی دەکا پرسیار، ئەرێ لە کوێیە ماڵی مام هێمن؟

پەندی پێشینان:

"هەر بەڵایەك لە ئاسمانێ بێتە خوارێ، بۆ منە!"

وشەگەلی ڕەسەن:

ئاسمان، با = ئەگەرچی بەڵا، پرسیار = پرسی (بۆنی مازە، ڕەگی کار) + ئار (پاشبەند بۆ ناوی مەسدەر)، پرسیار = ناوی مەسدەر، با ئامرازی شەرت (حرف شرگ) بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە وەسەر ئەدەبی نووسراو خراون.

شایەد لە پەخشان:

لە موکریان باوە دەڵێن: "بنەماڵەی قزڵجی وەك بێچووی مراوی وان، هەر لە هێلکە هاتنەدەر مەلەوانن"

(بڕواننە پێکەنینی گەدا چاپی دووهەم، سەرەتا لە مامۆستا هێمن، حەسەن قزڵجی، ل٥ – پاشەرۆکی مامۆستا هێمن، ١٣٦٢، لە چاپەمەنیەکانی سەیدیان، ل٨١)، کە دەگەڕێتەوە سەر ئەم قسە نەستەقە: یەك بە یەکێ دەڵێ: وەك بێچووی مراوی وای، هەر سەرت لە هێلکە هێناوەتەدەر مەلوان بووی = هەر لە منداڵییەوە پیتۆڵ بووی، بەرامبەرەکەی (معادل) ئەوەیە: (فلانی: بچە سیمرغ است) لە فارسیدا.

وشەگەلی ڕەسەن:

بێچوو، هێلکە، مەلەوان، مەلە + وان وەك ڕەز + ئە + وان= ڕەزەوان.

باخ + ئەوان، سەید + ئە + وان.

زاراوەی ڕەسەن:

وەك بێچووی مراوی بوون، لە هێلکە هاتنەدەر، مەلەوان بوون.

شوێنەوارەکانی نووسەرانو شاعیران:

شایەد لە شێعر

"بۆنی ڕزگاریت لە شیعری دێ چ جوانت هۆندەوە

ئەی هەژار، ئەی شاعیری تێکۆشەری ناوداری کورد"

(بڕواننە تاریكو روون، ١٣٥٢، ل١٢٥).

وشەگەلی ڕەسەن:

بۆن، ناو، هۆندنەوە، هەژار = هە + ژار هەر وەك هەتاو = هە + تاو. هەلینگ دان = هە + لینگ + دان.

کەوابوو ماکی هەژار، ژارە. بەرامبەرەکەی لە فارسیدا زار، وەك دەڵێین: حال زار.

شایەد لە پەخشان:

" گۆرانی مەزنی خۆمان"

وەسفێکی چیاکانی هەورامانی کردووە. لە ترۆپکە هەرە بەرزەکانی ئەم چیایانە بەرزترە. بەڵام کانی بەر تریفەی مانگە شەوی پێ لە دەریای بێ سنوور جوانترە."

(پاشەرۆك، ل٢٠١)

وشەگەلی ڕەسەن:

چیا، بەرز، تریفە، ترۆپك = دوند = لوتکە. وشەی ترۆپك بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە ڕەگەڵ ئەدەبی نووسراو کەوتووە. بەرزتر بوون، هەرە بەرزبوون = ئاوالْناوی عالی (صفت عالی) بەرزترین. کەوابوو هەرە = ترین، جێگۆڕگێ پێکردنو بە جێ دانانی ئامرازی هەرە بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە خۆی لە پاڵ ئەدەبی نووسراو ڕۆکردووە. ئەوانەی سەروو زاراوەگەلی ئەم قەڵتە پەخشانە بوون.

ئایین:

لە خودا پاڕانەوە، چلە کێشان، نوێژ، پاش نوێژ ئەم وشەگەلە ڕەسەننو مامۆستا لە شوێنەواری خۆی خستوون.

شایەد لە شیعر:

"سێبەری مەرگم لە پێشدایەو بەرەو مەنزڵ دەڕۆم

ناخی گۆڕی تەنگە جێگام هەر تلاسابێ، قەدەم."

زاراوەگەلی ڕەسەن:

سێبەری مەرگ لە پێشدا بوون. تلاسان = هەڵخلیسکان. بەرەو مەنزڵ ڕۆیشتن = بەرەو خودا ڕۆیشتن.

ئایەی: انا لله وانا الیه راجعون.

(ناڵەی جودایی، ل٣٨).

شایەد لە پەخشان:

(بەراستی نازانم چۆن. هەستی گڕ گرتووی دەروونی خۆم دەربڕم. نازانم بە چ زمانێك شوکرانەی چاکەی ئێوەی خۆشەویست ببژێرم. زمانو قەڵەمم لە دەربڕینو نووسینی ئەو لوتفەتان لاڵو کۆڵن".(پاشەرۆك، ل١٨٩)

وشەگەلی ڕەسەن:

زانین، گر، نووسین، زمان، لاڵ، کۆڵ، تیژ، ئەو وشانە بەهۆی مامۆستاوە تێکەڵ بە ئەدەبی نووسراو کراوە.

زاراوەگەلی ڕەسەن:

هەست دەربڕین، زمان لاڵ بوون، قەڵەم کۆڵ بوون، شوکرانە بژاردن. ناوی فاعیلەکەی = شوکرانە بژێر وەك: بەوەی هەتە شوکرانە بژێر بە. قەڵەم کۆڵ بوون شوکرانە بژاردن دوو زاراوەن، کە بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە لە ئەدەبی نووسراو کەوتوون.

چیرۆك، شایەد لە شیعر:

زەمانی زوو هەبوو میرێکی زۆردار

دزێوو دڵڕەق و خوێنرێژو لاسار

دڵی خۆش بوو بە ئازاری هەژاران

بەدەس ئەو چوون هەزاران و هەزاران

قسەی خۆشی دەگەڵ خەڵکی جوێن بوو

هەمیشە تیخی جەلادی بە خوێن بوو

دڕەندەی هارو ماری بێ ڕەزا بوو

لەتالان و بڕۆیە شارەزا بوو

گڕووگریان، بەناوی ئەو دەکرد ژیر

لەوی تۆقیبوو هەم زارۆك و هەم پیر

"ناڵەی جودایی، ل٥٣"

وشەگەلی ڕەسەن:

دزێو، دڵڕەق = دل + رەق، خوێنرێژ = خوێن + رێژ لە ڕشتن یان رژتن، جوێن، ناوی دوانە:

تالانۆ بڕۆ، زارۆك و پیر، گڕووگر = گڕوو + گڕ، لە گرتن – ژیر، گڕووگر، بە هۆی قەڵەمی مامۆستاوە ڕەنێو ئەدەبی نووسراو کەتوون.

زاراوەگەلی ڕەسەن:

لاساربوون، بە دەستی کەسێك چوون، بەخوێن بوون، دڕەندە، هاربوون، ماری بێ ڕەزا بوون، ژیرکردن، لە کەسێك، تۆقینی زارۆك.

ئەم هەموو زاراوانەی سەروو بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە چونەتە نێو ئەدەبی نووسراو، شایەد لە پەخشان:

"......من زۆرم چیرۆك بیستوونو کەمیشم نەخوێندوونەوە." تا ئێستا چیرۆکی کورتی وام نەبیستووەو نەخوێندۆتەوە کە ئەوەندەی لكو پۆپ لێ بێتەوە. ئەگەر بە بیری نووسەرێکی وەك "ئەلیکساندر دۆما"دا هاتبا بێگومان چەند بەرگ رۆمانی شیرینو درێژی لێ دروست دەکرد...." (توحفەی مووزەفەریە، ل١٠٤).

وشەگەلی ڕەسەن:

چیرۆك، بیر، نووسەر= نووس (بونی موزاریع، ڕەگی کار) + ئەر (نیشانەی ناوی یا سیفەتی فاعیلی) = نووسەر درێژ، ناوی دوانە:

لكو پۆپ ئەم ناوی دوانەی لكو پۆپ، بەهۆی قەڵەمی مامۆستاوە لە ئەدەبی نووسراو کەوتووە.

زاراوەگەلی ڕەسەن:

چیرۆك بیستن، لكو پۆپ لە شتێك بوونەوە، بەبیر داهاتن، چیرۆك بیستن لەو زاراوانەیە کە مامۆستا دۆزیویەتەوە.

گۆرانی:

مامۆستا زۆرجار لە گۆرانی هەوێنی شێعری بۆ سازبووە. بۆ وێنە لە خۆیم بیستووە کە: فرمێسکی ر نووی بەفر پنجی لە دڵیدا داکوتاوەو شیعری لێ دروست کردووە.

شایەد لە شیعر:

"تۆ گوتت: من عاشقی سەوداسەرو دینم دەوێ...

من گوتم: تاکوو بە ئاواتت بگەی دینم...."

(پاشەرۆك، ل٢٠١٧)

وشەی ڕەسەن:

دین = شێت، دین = دیتن. ئەم دوو وشانە مامۆستا دیونێوەو بردوونیە پاڵ ئەدەبی نووسراو.

زاراوە: بە ئاوات گەیشتن.

شایەد لە پەخشان:

"....لـە ناوچـەی موکریانـدا هـەر ئاغەیـەك دانگـە ملكێـك، كۆنـە دیوەخانێـك، قوڵـە بارگینێك, كەچە زینێكو پیرە تاژییێكی هەبایە، خۆشخوانێكی رادەگرت، كـە شـەوانە لـە دیوەخان بەیتو باوو گۆرانی بۆ بڵێ...."   (توحفەی مووزەفەریە، ل٧)

وشەی ڕەسەن:

زیـن، تـاژی، گـۆرانی، شـەوانە وشـەی شـەوانە بـەهۆی مامۆسـتاوە لـە ئـەدەبی نووسـراو خراوە.

زاراوەی ڕەسەن:

خۆشخوان راگرتن، بەیتو باوو گۆرانی گوتن.

دوا قسەم ئەوەیە: لەم رۆ بەولاوەو لێرە بەدواوەوە، چاوەڕوان دەکرێ:

١. لكێكی نوێ لە زمانو ئەدەبی کوردی پێکبێ بە ناوی هێمن ناسی.

٢. زۆربەی زاراوەو وشەگەلی دەکارکراوی مامۆستا هێمن، ببنـە قسـەی نەسـتەقو بەسـەر زارو زمانانادا بێن.

٣. قامووسی تایبەتیو سەربەخۆ لە وشەو زاراوە، رەسەنەکانی مامۆستا هێمن دابندرێ.

٤. زۆری پێدەچــێ بــەلانی کەمــەوە، ســێ چــوار لاوی هەڵکــەوتوو، لــە گــوێن هــێمن سەرهەڵدەن.

٥. هەرچی دەکـەین بـیرو ڕایـە — گەوهـەرمان کەوتـە دەریایـە — بەسـەد غـەواس، بـۆن دەرنایە!

بەڵام: کل نفس ژائقە الموت.

گۆڤاری سروە، ژمارە ٢٢، ل٢٨-٣٠ و ژ٢٣، ل٤٨-٥١.

دەگەڵ هێمن لە دوایین قۆناخی ژیانیدا

فاروق کەیخووسرەوی

لێرەدا وەك کەسێك کە لە دوو ساڵونیوی ئاخری ژیانی مامۆستادا لەنزیکەوە دەگەڵی بووە، کاری دەگەڵ کردووەو دەرسی لێ فێربووە، دەمەوێ چەند خاڵی گرینگ لە بیرەوەرییەکانم بگێڕمەوە. کە هەم کورتە مێژوویەکی سەرەتای دامەزراندنی ئینتشاراتەو هەم گۆشەیەك لە ژیانو ئەخلاقو ئاکاری هێمن دەخاتەروو.

بۆ ئەوەی زۆر لە مەبەست دوور نەکەومەوە بە پێویستی نازانم باسی ئەو بیرەوەرییانە بکەم کە دەگەڕێنەوە بۆ یەکەم ساڵەکانی سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی، کە مامۆستای دووره وەتەن گەڕاوە نیشتمانو منیش بۆ یەکەم جار بە خزمەتی دەگەیشتم.

بەهاری ساڵی ١٣٦٣ کاتێك پاش خولێکی پڕ گێژاوی ژیانی خۆم تازە دەهاتمەوە نێو ماڵو منداڵەکەم. برادەرێك کە لە دواییدا بوو بە بەرپرسی ئینتشاراتی سەلاحەدینی ئەییوبی، خەبەری پێدام کە مامۆستا هێمن لە ورمێیەو دەتوانین بچینە خزمەتی، منیش کە ئەو دیدارەم بە ئاوات دەخواست، زۆرم پێخۆش بووو دەستبەجێ ئامادەیی خۆم دەربڕی.

مامۆستا تا ئەو کاتە لە گوندەکەی خۆشی شیلان ئاوێ دەژیاو لەو سەروبەندەدا بڕیاریدابوو چیدی لە دێ دانەنیشێو پاشماوەی ژیانە پڕ خێرو بێرەکەی بێتەوە یەکێك لە شارەکانی کوردستان.

لەو دانیشتنەدا ئەو برادەرە پێشنیاری دامەزراندنی ناوەندێکی فەرهەنگی لە ورمێ هێنایە گۆڕێو پاش باس لەسەر ئامانجە گشتییەکانی تێکۆشانی ئەو ناوەندە کە بریتی بوو لە خزمەت بە زمانو ئەدەبو فەرهەنگی کورد، مامۆستا قەبووڵی کردو منیش کە لەو بارەوە هیچ زانستو ئەزموونێکم نەبووو ئەوەم بە کاری خۆم نەدەزانی، لەسەر داوای مامۆستاو لەبەر ویستی دڵی خۆم کە بە ئاواتەوە بووم ئەوەندەی پێم دەکرێ لە خزمەت بە گەلو وڵاتەکەم خۆ نەبوێرم بەبێ سێو دوو لێکردن ڕامگەیاند کە دەتوانم لەم بزووتنەوە فەرهەنگییەدا بەشداری بکەم. ڕاستە بۆخۆم هیچم لە دەست نەدەهات، بەڵام بوونی مامۆستاو ڕێنموونی ئەو دلگەرمی دەکردم.

پاش ماوەیەك بیر لێکردنەوەو گەڵاڵە دارشتن بڕیارماندا لە یەکەم قۆناخی تێکۆشاندا ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگو ئەدەبی کوردی لە شاری ورمێ دابمەزرێنین کە بەرنامەو ئامانجە گشتییەکانی لە ناوەکەیدا دیاریکراوە. هێشتا گەڵاڵەیەکمان بۆ بڵاوکردنەوەی گۆوارێکی ئەدەبی - فەرهەنگی نەبووو لە راستیدا بە بیریشماندا نەدەهات کە بتوانین کارێك دەست پێبکەین کە بەرهەمەکەی ببێ بە گۆوارێکی وەك "سروە" کە تا ئێستا بەردەوام بڵاوکراوەتەوەو لە داهاتووشدا سەرکەوتنی زیاتری بۆ چاوەڕوان دەکرێ. بۆ راگەیاندنی سەرەتای تێکۆشانی ئەم ناوەندە بڕیاردرا کە لە ڕۆژی جێژنی مەولوودی پێغەمبەری خۆشەویستی خوا حەزرەتی محەممەد (د.خ)دا کتێب فرۆشی ئەم ناوەندە فەرهەنگییە لە شاری ورمێ بکرێتەوە. هەروەها لە یەکەم هەوڵدانی ئینتشارات بۆ بڵاوکردنەوەی فەرهەنگی کوردی مامۆستا پێشنیاری کرد دیوانی نالیو دیوانی وەفایی بچنەوە ژێرچاپ. خۆیشی ماوەیەك زەحمەتی بە دیوانی نالییەوە کێشاو لەسەر هێندێك وشەو ڕوونکردنەوەی مانای شیعرەکان چەند دێڕێکی لە شەرحە پڕ بایەخەکەی مامۆستا مەلا (عەبدولکەریم مودەریس) زیادکرد. جگە لەو دوو دیوانەو کتێبی "شاری وێران" نووسراوی کاك عەلی حەسەنیانی، وەرگێڕانی "سەیاحەتنامەی ئەولیا چەڵەبی" بۆ زمانی فارسیشی بە من سپارد، کە لەو کارەدا زۆرجار بۆ خۆی یارمەتی دەدام. ئەم چوار کتێبەمان وەك یەکەم بەرهەمی کاری ئینتشارات نارده ژێر چاپو زۆر زوویش بڵاوکرانەوە.

لێرەدا بۆ ڕاکێشانی سەرنجی شاعیرو نووسەرە لاوەکان موسابەقەیەکی زانستی - ئەدەبی ڕاگەیەندرا کە دوابەدوای ئەوە سێڵاوی نامەو شیعرو نووسینی لاوەکانو پشتیوانی مامۆستا پایەبەرزەکان بەرەو ئینتشارات کەوتە ڕێ. ئەم پێشوازییە بوو کە فیکری بڵاوکردنەوەی گۆوارێکی ئەدەبی - فەرهەنگی خستە مێشکمانەوە. دیسان نەماندەوێرا ناوی گۆواری لەسەر دابنێین. چونکە گۆوار بە تەنیا یەك ژمارە نابڕێتەوەو لەدوای یەکەمین ژمارە خەڵك چاوەڕوانی ژمارەکانی دواتریش دەبن. بۆیەش نەماندەوێرا کە دڵنیا نەبووین شیعرو نووسراوەی دیکەمان بگاتەدەست، بەڵام مامۆستا دڵنیای کردین کە پاش بڵاوبوونەوەی یەکەم ژمارە لاوەکان هاندەدرێن شتی دیکەمان بۆ ئامادەبکەنو ئەمە بۆ خۆی کارێکی گەورەیە.

مەسەلەی دیکە هەڵبژاردنی ناوی گۆوارەکە بوو، دەبوو ناوێك بێ سادەو لە زمان سووك، خوێندنـەوەی ئاسـان بـێو لەوانـەش گـرینگتر لەگـەڵ نێـوەڕۆکی ئـەدەبی فەرهـەنگی گۆوارەکە یەك بکەوێو...هەرکەس هاتوچۆی دەکردین پرسیارمان پێی دەکـردو ئـەویش نـاوێکی پێشـنیار دەکـرد. هـەروەك بتـەوێ نـاو بـۆ کۆرپەیـەکی نەشمیلانـە هەڵبـژێری لەڕاستیشدا هەروا بوو. گۆواری ئـەدەبی کـوردی کۆرپەیـەکی نـازدار بـوو کـە نـەك هـەر دایكو بابێك، بەڵکو هەزاران چاوی کوردی ئـەدەب دۆسـتو نیشتمانپەروەر چاوەڕوانی بوون. دوای ئەو هەموو پرسو جۆیە ناوی "سروە"مـان بـۆ گۆوارەکـە هەڵبـژارد. ناوێـك کە زۆر خێرا دەنگیدایەوەو هەمووان پێمان باش بوو.

لەوکاتەوە کە بڕیار درا گۆوارەکـە بـۆ چاپ ئامـادە بکـرێ کەوتینـە خـۆ تـەیارکردن. نـە تایپیستی کوردیمان بوو نەگرافیستو نە کەسێکی وا کە سەری لەم کارانە دەربچێ. بـەو دەستوبردەش کەسی وا بەئەزموونمان دەست نەدەکەوت. یـەکێك لـە برادەرانمـان نـاردە کلاسی ماشێن نووسی، کە خودا عومری بدا زۆر زوو فێربووو دەسـتیکرد بـە تـایپکردنی مەتڵەبـەکان بـۆ کـاری گرافیـكو ڕازاندنـەوەی لاپـەڕەکانی گۆوارەکـەش بـە هـاوفیکری یـەکترو بەکـەڵك وەرگـرتن لـە گـۆواره فارسـییەکان دەسـتبەکاربووینو بـەره بـەره ئـەزموونمان دەسـت دەکـەوت. بەخۆشـییەوە ئێسـتا گیروگرفـت کـەمتر بـووەو هـەتابێ کەمتریش دەبێ.

بەر لەتایپکردن، شیعرو نووسینەکانمان دەهێنا، مامۆستا دادەنیشت، مژی لـە سغارەکەی دەداو گوێی بۆ شل دەکردین، بۆمان دەخوێندەوەو لەهەر جێگایەك بە وشەیەکی ناحـەز یا ناڕەسەنو داتاشاو گەیشتباین فڕێی دەداو وشەیەکی ڕەسەنی کوردی لـە جێگا دادەنـا، بەڕاسـتی کـە وەك فەرهـەنگێکی ئامـادە بـۆ وشـە دانـەدەماو وەك لـە گیرفـانی دەربێنـێ تەحویلی دەداین. لە هەر جێگایەکیش بە وشەیەکی زانستی یا فـەنی گەیشـتباین کـە لـە کوردیدا هاوتـای نـەبێ ئەسـڵی عـەرەبی یـا فارسـی یـا تەنانـەت ئـەوروپایی وشـەکەی لـە داتاشینی وشە پێ باشتربوو. مامۆستا لەو بڕوایە دابوو کە داتاشینو دانـانی وشـەی تـازە بـۆ شـتی وا کـە تـا ئێسـتا لـە زمـانی کوردیـدا نـەبووە کـاری فەرهەنگسـتان یـا کـۆڕێکی پێکهاتوو لە زانایانی شـارەزاو ئـەدیبو زمانزانـە کوردەکانـەو هەرکـەس سـەربەخۆ نابـێ دەست لە کارێکی وا گرینگ بدا. تا ئەوکاتەش کە فەرهەنگستانێکی وا پێکدێ باش وایـە هـەر لـە وشـە بێگانـەکان کـەلك وەربگیـرێ، بـەڵام قـالبی وشـەکان بـە کـوردیو بـەپێی

ڕێزمانی کوردی دابڕێژێن. ئەڵبەت لەسەر ئەو وشە داتاشراوانەی کە ئێستا لە زمانی کوردیدا جێگای خۆیان کردۆتەوەو دەکرێ بڵێین هەمووان دەیانناسن (وەك ڕێنووس، ڕێزمان، نووسەر،.....) قسەیەکی نەبوو، گرێ پووچکەیەکی تر کە دەبوو بکرێتەوە ئەوەبوو کە لە هەر لایەکەوە کۆڕێك یا دەستەیەك دەرەتانی لە چاپدانو بڵاوکردنەوەی گۆوار یا کتێبیان بۆ فەراهەم دێ، بێ ئەوەی گوێ بدەنە ڕێنووس یا ڕێزمانێکی ستاندارد، هەر کتێب یا گۆوارو ڕۆژنامەیەك بەشێوەیەك بڵاودەکەنەوەو بەمجۆرە زیاتر سەر لەخوێنەری کورد دەشوێنن. ئەوە بوو کە مامۆستا بە پێویستی دەزانی چوارچێوەیەکی تایبەتی بۆ زمانو ڕێنووسی گۆواری "سروە" دیار بکرێ. بۆ ئەوکارەش بە ڕێنموونی خۆیو بە کەلك وەرگرتن لە هێندێك سەرچاوەی تر زنجیرە وتارێك لەسەر ڕێنووسو زمانی یەکگرتووی ئەدەبی کوردی ئامادەکران کە لە چوار ژمارەی یەکەمی "سروە"دا بڵاوکرانەوە.

مامۆستا گەلاڵەی پێکهێنانی کۆنگرەیەکی ئەدەبی کوردی داڕشتبوو کە داخی گرانم، بە زیندی سەری خۆی پێکنەهات. لەو گۆنکرەدا دەیویست بە دانیشتن لەگەڵ زاناو ئەدیبە کوردەکانو مامۆستایانی خاوەن ڕای هەموو لایەکی کوردستانو دەرەوەی وڵات ڕێنووسو زمانی ئەدەبی ستانداردو پێکهاتنی فەرهەنگستانو هێندێك مەسەلەی گرینگی تر بخرێتە بەر باسو بڕیاریان لەسەر بدرێ. یەکەمین کۆنگرە شەش مانگ پاش کۆچی دوایی مامۆستا پێکهاتو تاڕادەیەکی زۆریش لەم ڕێبازەدا سەرکەوت.

خێرو بەرەکەتی وجوودی مامۆستا بۆ ئینتشارات تەنیا لەوەدا نەبوو کە وشە لە دەستیدا وەك مێو نەرم بوو. یا بەڕادەیەکی زۆر زیاتر لەوەی بیرمان لێ دەکردەوە زمانی کوردی باش دەزانیو نووسینەکانی سادەو پەتیو پاراو بوون. داخی گرانم بەر لەوەی بە کامی دڵی خۆمان بەهرەی لێ وەربگرین لە دەستمان دەرچوون. یا کەلكو قازانجی مامۆستا تەنیا ئەو چەند شیعرو وتارە تازە نەبوو کە لە چەند ژمارەی "سروە"دا بڵاوکرانەوەو ئەگەر خودای تەعالا بە حیکمەتی خۆی هێمنی لێ نەستاندبایەنەوە زۆر بەرهەمی دیکەشی پێشکەش دەکردین. مامۆستا هۆی ئیعتیبار پەیداکردنی ئینتشارات بوو. ئەو نەبا بە دەیانو سەدان نووسەرو شاعیری لاوی تازەکار نەدەکرا قەدرو مەنزلەتێکی ئەوتۆ بۆ گۆواری "سروە"و ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگو ئەدەبی کوردیو وەدەست بێنین. مامۆستا مۆمێکی تیشك ئاوێژ بوو کە لە

هەموو گۆشەو قوژبنێکی وڵاتەکەمانەوە لە دەوری خڕدەبوونەوەو لەڕووناکایی وجوودی فـەیزیان وەردەگـرت. مامۆسـتا کانوونێـك بـوو، پاڵەپشـتێك بـوو، هانـدەرێك بـوو، ڕێنیشاندەرێك بوو، مورشیدێك بوو کە مریدێکی بێ ئـەژماری لـە خـۆی کۆ دەکـردەوە. ڕۆژنەبوو ژوورەکەی پڕنەبێ لە میوانی کوردو غـەیری کـورد، ئێرانـیو غـەیری ئێرانـی کە لـە هـەموو لایـەکی وڵاتـەوە، تەنانـەت لـە هەندەرانـەوە دەهاتنـە خزمـەتیو لەگـەڵی دادەنیشتنو بەرهەمی ئەدەبی خۆیان پێشکەش دەکـرد. ئەوانـەش کـە نەیانـدەتوانی لـە نزیکەوە زیارەتی بکەن بە ناردنی نامە هەستی دەروونی خۆیان دەردەبڕیو نووسـراوەو شیعری خۆیان بۆ ڕاستکردنەوەو لە چاپدانی دەنارده خزمەتی، بەبێ ئەوەی چاوەڕوانی پاداشو دەست خۆشانەیەك بێ. ڕاستە کە جگە لە وجوودی هێمن، عەلاقەی لاوەکان بـە فەرهەنگو ئەدەبی نەتەوایەتی خۆیان عامیلێکی گرینگی ئەم پێشوازییە بووو ئێستاش کـە هێمنمـان لـەنێودا نییـە هـەر هاتوچـۆی ئینتشـارات دەکـەن، بـەڵام بەشـی هـەرە بەکارهاتوویان ئەوانەن کە ئەگەر هـێمن نـەبا هـەرگیز ڕوویـان تـێ نـەدەکردین، ئەوانـە ئێستاش هەر بە بۆنەی ناوی هێمنو یـادی هـێمنو ڕێبـازی هێمنـەوە پەیوەنـدی خۆیـان دەگەڵ ئینتشارات ڕاگرتووە.

جاری وابوو کـە لەبـەر میـوانی زۆر بـە چـەند ڕۆژانـیش نەمانـدەتوانی تـاوێکی دەگـەڵ دانیشینو مەتڵەبێکی بۆ بخوێنینەوە تا هەڵەکانی بگرێ، یـاخۆ پرسـیارێکی بچووکی لـێ بکەین. بە ناچار دەگەڵی دەچووینەوە ماڵی خۆیانو لەوێ پرسیارمان لـێ دەکـرد. بـەڵام ماڵەکەی لە ژووری کارەکەی پتر میوانی لێ بوو، هەمیشەی خودا جمەی دەهات، ئـەویش نەوەك خزمو کەسو کـاری خـۆی بـەڵکو ئەوانـەی کـە پێـوەی دەهـاتنو پێیـان خۆشـبوو ماوەیەك یا شەوێك لە نزیکەوە لە خزمەتی دانیشنو بەهرەی لێ وەربگرن.

سەرەڕای پیریو بێ هێزی قەت لە کار مانـدوو نـەدەبوو. نـە لـە میـوانی ئیـدارەو نـە لـە میـوانی ماڵـەوە. چـەند جاری وابووە کـە تـا دوای نیـوە شـەو یـا تـا بـەیان دادەنیشـتین، شیعرو نووسـینی لاوەکانمـان بـۆی دەخوێنـدەوە، هەڵـەکانی ڕاسـت دەکـردەوە، ڕێنمـوونی دەکردنو ڕێگای پێ نیشان دەدان. ئیدارە سەعاتی کاری ڕەسمی ڕادەگەیاند، بەڵام بۆ ئەو وەختو بێ وەخت مانای نەبوو، جاری وابـوو کـە دەگەیشـتینە بـەر دەرگـا میوانێـك لـە جێگایـەکی دوورەوە دەهـات کـە نەیـدەتوانی یـا نەیدەویسـت دەگـەڵ مامۆسـتا بچێتەوە ماڵێو نەشـدەکرا پێـی بڵێین ئیـدارە تەعتیلـەو ڕۆژی دواتـر وەرەوە. دەگەڕاینـەوەو دوو

سێ سەعاتی تریش لەبەر ئەو دادەنیشتین. جا چ کاتی نیوەڕۆ بایەو چ ئێوارە فەرقی نەدەکرد. زۆرجار لە ماڵێ میوانی وای دەبوو کە تا درەنگ وەخت دەگەڵی دادەنیشتن بۆ ئەوەی زیاتر لە خزمەتیدابن‌و کەڵك لە زانست‌و قسەخۆشەکان‌و بیرەوەرییەکانی وەربگرن، لە وەختی خەوتنەکەشیان دەقرتاند، کەچی بەسەر ئەو هەموو کارو زەحمەتەدا قەتم نەدی تێکبچێ‌و ڕووگرژ بکا. لەوپەڕی ماندووبوونیدا کە دەیانگوت مامۆستا لاوێك هاتووە دەڵێ پێمخۆشە مامۆستا ببینم، نا لە قسەیدا نەبوو. زۆرجار ڕانەدەوەستا کە ئەو لاوە بێتە خزمەتی، خۆی بەرەو پیری دەچوو. چەندجار بە پێخواسی ڕێگای گرتۆتە بەرو لە نیوە ڕێگادا پێڵاوەکانمان پێ گەیاندووە.

ڕەنگ بێ ئەگەر مامۆستا ئەو ئەخلاقەی نەباو ئەوەندەی خەڵك لە خۆ نەهاڵاندبا، دەیتوانی لە گۆشەیەك دابنیشێ‌و چەند هێندی ئەو بەرهەمانەی کە ئێستا لە دەستماندان، لە ئەزموون‌و زانست‌و هونەری خۆی دەهێنا سەر کاغەز، بەڵام ئەو ئەخلاق‌و ئاکارە شەخسیەتێکی بە هێمن داوە کە زۆر لە ئی بەرهەمە نووسراوەکانی زیاترو بەرزترە. ئەو زانایەك بوو کە هەموو شتی بۆخۆی نەدەویست، بەرەی تازە پێگەیشتووی دەخستە سەر ڕێگا، دەستی دەگرتن‌و دارەدارەی پێدەکردن.

هێمن نەیدەویست کە کورد بێ‌و تاقە یەك هێمن, ئەو دەیویست هەموو هەر هێمن بن‌و بە هەق خوێنی ئەوە لە دەماری بەرەی نوێدا دەجوولێتەوەو مەرەکەبی زانستی ئەوە لاپەڕەی شیعرو ئەدەبی ئەمڕۆو داهاتوومانی پێ ڕەش دەبێتەوە.

کاتێك نووسەرێکی لاو دەهات‌و شیعر یا نووسینی خۆی دەردەهێناو خۆشی پێی وابوو کە هیچی نەهێشتۆتەوە، مامۆستا گەورەترین کاری بە دەستەوەبا دایدەناو نووسینەکەی دەخوێندەوە، ئەگەر زۆریش خراپ‌و بێ سوود با نەرم‌و هێدی‌و بە شێوەیەکی دڵسۆزانە بۆ نووسەری شیدەکردەوە کە هەڵەو نەقسی کارەکەی لە کوێدایەو بۆ نەهێشتنی ئەم کەموکوورییانە دەبێ چ بکا. لە ئەزموونی سەردەمی لاوەتی خۆی نەقڵی بۆ دەگێڕاوەو بەشێوەیەك پێی حاڵی دەکرد کە نەك هەر نەدەبوو هۆی نائومێدی‌و دڵشکاوی لاوی تازەکار، بەڵکو زیاتری پاڵ پێوە دەنا درێژە بە کارەکەی بدا.

هێمن لە ڕادەبەدەر هیوای بە بەرەی تازە پێگەیشتووی نووسەرو شاعیرە لاوەکان بوو. دەگەڵ ڕێزو ئیحترامێك کە بۆ مامۆستا گەورەکانی دادەنا. کاتێك بەرهەمی پوخت‌و

پاراوی لاوێکی دەدی لە خۆشیان خەنی دەبوو، دەیگوت ئێمەی پیر دەڕۆین، داهاتوو ئی لاوەکانەو هیوای دواڕۆژی نەتەوەکەمان ئەوانن.

ئاو نەبوو ئەو دەمی هێمن مەلەوانی کورد بوو

ئاو شوکور زۆرە وەرن زوو مەلەوان من چ بکەم؟

لە هەمان کاتیشدا مامۆستا گەورەکانی قەت لە بیر نەدەچوو، ئەوەندەی پێی کرابا بە خزمەتیان دەگەیشتو دەیویست "سروە" بە شیعرو بەرهەمە جوانەکانیان بڕازێنێتەوە.

هێمن بە ڕادەیەك خۆ بەکەمزانو موتەوازیع بوو کە تەنیا لە پیاوی وا زاناو بە ئەخلاق شتی وا چاوەڕوان دەکرێ. نەك هەر دەگەڵ ئەدیبو نووسەری کورد، بەڵکو دەگەڵ هەموو خەڵکی وڵاتەکەی ئاوابێ ئیفادەو گەرموگوڕبوو. کاتێك دەگوترا کورد قەدری هونەرمەند نازانێ زۆری پێ ناخۆش دەبوو. دەیگوت: لەوە زیاتر چمان لەم نەتەوە لێقەوماوە داماوە دەوێ کە ئێستا کە شوکر هەر زەقو زیندووین هەزاران منداڵە کوردمان بە ناوکراوە. یا وەك لە "تاریكو ڕوون دا" دەڵێ: "بە پێچەوانەی زۆر هونەرمەندی کورد، من لە نەتەوەکەی خۆم ڕازیم. کەس تا ئێستا بێ حورمەتی پێ نەکردوونم. داوای دراووماڵیشم لە کەس نەکردووە تا بزانم دەمداتێ یا نا. لە لێقەومانیشدا نانیان داومێو ڕایان گرتووم. شیعریشم بۆ دەربڕینی ئیحساسی خۆم داناوەو هیچ هەقم نییە منەتیان بەسەردا بکەم. ئەوان پێیان ناخۆش بێ یا خۆش من کە شیعرم بۆ هات ناتوانم نەیڵێم."

(تاریكو ڕوون ٥ – ٤٤)

لێرەدا بەجێیە ڕواڵەتێکی دیکەی ئەخلاقو ئاکاری هێمن بخەینە بەر باس کە ئەویش بێ بایەخی دنیای مادی بەلای هێمنەوە بوو. ئەوەندەی لە بیرم بێ لەنێو کۆمەڵی خۆماندا تاقە ئینسانێکی ترم نەدیوە بە قەدەر هێمن ڕووی لە مادیات وەرگێڕابێو لەجیهانێکی دیکەدا بژی. ئەوەی قەت گوێی نەدەدایە پووڵو حقووقو داهات بوو، ئەگەریش ویستبای تەنیا لەبەر بەڕێ چوونی ژیانی ماڵو منداڵەکەی بوو، دەنا بەو مەرجەی بتوانێ خزمەت بەزمانو ئەدەبی کوردی درێژە بدا حازر بوو لە سەر بەردی ڕەقی شەقامەکان بخەوێ. جاری وابوو کە کەسی وایان لە ماڵەوە نەدەبوو شتومەکی پێویستیان بۆ بکڕێ خێزانی پووڵی لە گیرفانی دەناو داوای لێ دەکرد فلانە شت بکڕێ.

ماموٚستا دەهاتە ئینتشارات دەیگوت لە ماڵیٚ ئەو شتەیان دەویٚو پووڵیش لەوگیرفانەمدایە بوٚیان بکڕن، بەبیٚ ئەوەی خوٚی ڕەنگی پووڵەکەش ببینیٚ یەکمان شتەکەی دەکڕیو دەیبردەوە. ئەوەش لەبەر زەحمەتو ناڕەحەتی یەکەی نەبوو، چونکو تەنانەت بوٚ کڕینی شەمچەیەك یا ڕوٚژنامەیەکیش هەر وای دەکرد. ماموٚستا هەر پێی خوٚش نەبوو فیکرو خەیاڵی خوٚی بە پووڵو شت کڕینیٚ شتی واوە مەشغووڵ بکا.

ئەگەر بمەویٚ لەم چەشنە بیرەوەرییانە بگێڕمەوەو خەسڵەتو ئاکاری ماموٚستا باس بکەم لەم ژمارەدا دەبیٚ جگە لەوە شتێکی دیکە نەنووسریٚ، کەوا بیٚ پاشماوەکەی بدەینە دەست دوٚستانی دیکەو ژمارەکانی داهاتووی ئەم زنجیرە وتارە.

لە کوٚتاییدا باسی یەکێکی تر لە بەرنامەکانی ماموٚستا بوٚ خزمەت بە زمانو فەرهەنگو ئەدەبی کوردی دەکەم. لە یەکەم ڕوٚژی دامەزراندنی ناوەندی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگو ئەدەبی کوردییەوە، یەکێك لە گەورەترین ئاواتەکانی ماموٚستا هێمن ئەوە بوو کتێبی خوێندنی پوٚلی یەکەمی سەرەتایی بەزمانی کوردی ئامادە بکریٚو لەچوارچێوەی قانوونی ئەساسی کوٚماری ئیسلامی ئێراندا منداڵی کورد ئەدەبیاتی زمانی خوٚی بخوێنیٚ. بەپێی ویستی ماموٚستاو لەدرێژەی کارێکدا کە پێشتر دەستی پێکردبوو گەڵاڵەی ئەو کتێبەم داڕشتو ئامادەکردنی کتێبەکەم دەست پێکرد، بەڵام لەبەر کاری زوٚرو کەمی ماوە بەداخەوە تەواوکردنی وە درەنگ کەوت. کوٚچی دوایی ماموٚستا ئەو شانازییەی لە دەست دەرکردین کە ئەویش چاوێکی پێدابگێڕیٚو هەڵەکانی ڕاست بکاتەوە.

لە یەکەمین کوٚنگرەی ئەدەبی شاری مەهابادا ئەو کتێبە لەلایەن کوٚمیسیوٚنێکی تایبەتییەوە کە بوٚ ئەو کارە

دیاری کرابوو کەوتە بەر لێکوٚڵینەوە. ئەندامانی بەڕێزو خاوەن ڕای کوٚمیسیوٚن دوای ئاڵوگوٚڕێکی زوٚر بەکەلك بەجیٚ بوٚ چاپو بڵاوکردنەوە پەسەندیان کردو ماوەیەکە بڵاوکراوەتەوە، بەڵام ئامادەبوونی ئەو کتێبەش هەر یادگاری ماموٚستایەو هاندەری ئەسڵی بوٚ سازبوونی هەر ئەوە. یادی بەخێربیٚ.

گوٚڤاری سروە، بانەمەڕی ساڵی ١٣٦٩، ژ٤٦، ل٢٥- ٢٩.

جێی من پەنا بەردە

سەرۆ قادر

لە سەرەتای مانگی نیسانی ١٩٨٥، چوومە شاری ورمێو مەبەستیشم دیتنی مامۆستا هێمن بوو، کە تا ئەو کات لە نزیکەوە نەمبینی بوو. کە دەڵێم چوومە ورمێ، لە شاخەوە لەناو پێشمەرگەکانڕا هاتبووم، لەناو ئەوانەی کە ژمارەیەکی زۆریان ئەو ئەدیبو ئەدەب دۆستانە بوون، چەکیان لە شاندا بووو لە شاخدا پێشقەرە ولایەتی (ئەدەبی بەرەنگاری)یان دەکرد.

هەڵبەت جگە لە باسو دەمەتەقێکانی نێوان خۆمان لە بنکە پێشمەرگەییەکانمان، لە ڕادیۆو نووسراوەی حزبە کوردییە ئێرانییەکاندا بیروڕای جیاجیاو زۆرجار نالایەقمان لەسەر شەخسیەتی مامۆستا دەبیستو دەکەوتە بەرچاو، هەر ئەوانەی لە نزیکەوە سووکایەتیان پێکرد بوو، ئەو کات .... تۆمەتی (بەزیوی)و خۆفرۆشیان دەدایە پاڵی.

هەر کە لە هۆڵی کتێبفرۆشی (بنکەی صلاح الدین) چووینە ژوورێ پیرەمێردێکی ڕووخۆشو دەم بەپێکەنین ڕاوەستا بوو، بەبێ پرسین زانیم خۆیەتی. زۆر بە گەرمی پێشوازی کردم، منیش پێموت پێشمەرگەمو لەو دیوەوە بە کۆمەڵێك پرسیار هاتوومە دیدەنیت، لێم هاتە پێشو لە نزیکەوە تێیگەیاندم کە ئەو (لەسەر تەنافێکی باریك ڕاوەستاوە)و هەردەم چاودێری دەکرێت، بۆیە ناتوانێت هەموو شتێك بە ئازادیو بە درێژی بڵێت. لە ڕاستیدا هەر واش بوو، چونکە هێمن لە قسەکانی نەبوو بۆەوە کە دوو پاسداری فارس هاتنە لامانو یەکێکیان وەك (ڕدێن سپی) ئەم شوێنە کە زۆر بەبێ ئەدەبانە خۆی هەڵدایە باسەکەمانو وتی: (ایشون استاد هیمن هستند، شاعر گرانقدر کرد زبان)، واتە (ئەمە مامۆستا هێمنە، شاعیری پایەبەرزی کورد) نەمهێشت زۆری لەسەر بڕێسێت کە بە ڕەقی وتم: (استاد هیمن هیچ نیازی به معرفی کس ندارد چون خودش به اندازه کافی شناخته شده هستن) واتە (مامۆستا هێمن پێویستی بە کەس نییە بیناسێنێ، چونکە خۆی بە ئەندازەی پێویست ناسراوە). هەستم کرد مامۆستا هێمن زۆر ڕای لەم دەمە تەقەو لێك هەڵبەزینەوە بوو، پاش دەمێك بەجێیان هێشتین، زۆر بەیەکەوە دواینو باسی زۆر شتمان کرد، بەڵام ئەوەی بە دەقی دەیخەمە بەردەم،

ئەوەیە کە نووسیومەتەوە هەر بەوەندەش وازدێنم‌و بە درێژی گێڕانەوەی ئـەم دیـدارەم بۆ مەجالێکی تر هەڵدەگرم، ئێستاش دەقی چەند پرسیارەکە:

★ مامۆستا لەم کاتەدا زیاتر خۆت بە چییەوە خەریك دەکەیت؟

– هەروەك دەزانن بۆ خۆم لێرە لە ورمێ دانیشتووم‌و دەستم بە کلاَوی خۆمەوە گرتووە با نەیبات، لابەلاش ڕۆژانە دێمە ئێرەو سەپەرشـتی دەرچـوونی گۆڤـاری (سـروە) دەکـەم، هەوڵیش دەدەم ئەوەندەی بـۆم بلوێت، نووسـین‌و کتـێبی کوردی بلاَوبکرێتـەوە. ئـەوەی پرسیت ئایا بەرهەمی تازەم هەیـە؟ نـەوەڵلا هیچـی نـوێم نییـە، ئێسـتا شـیعر نانووسـم، وازم لە شاعیری هێناوە، هەر بۆیەش ئێستا بە خۆم ناڵێم شاعیر. بەرهەمی من ئەوانـەی کە لە ڕابردوودا بلاَوم کردوونەتەوە. ئەوانەن بەرهەمی ژیانی من.

★ ئەم دوو شـیعرەی لـەم دواییـەدا بـلاَوت کردووونـەوە، مەبەسـتم شـیعرەکەی (بانـە)و ئەویتریان (زێوە)یە، بە چییان لە قەڵەم دەدەی؟

– ئەم دووانە هیچیان هەڵبەستی من نین، شـیعری (مناسـەباتن) یـان جـوانتر وایـە بڵـێم شیعری (کوتەك)ن.

★ خۆ لە ڕاستیدا تامی شـیعرەکانی تـری تۆیـان لـێ نایـەت، ئەگـەر نـاوی تۆیـان لەسـەر نەنووسرێت کەس وا هەست ناکات تۆ نووسیوتن.

– ڕاستە .. (دەستی بۆ ژمارەی یەکەمی گۆڤاری سروە بردو ئەو شیعرەی تیـا خوێنـدەوە کە خۆی لەسەر (لەیلا قاسمی) داناوە. بـەلاَم ئـەوەیان شـیعری خۆمـە. وەختـی خـۆی لـە عێراق نووسیم، بەلاَم نەموێرا بلاَوی بکەمەوە، وا لێرەدا بلاَوم کردۆتەوە.

★ مامۆستا زۆر بە گۆڤاری (سروە) دڵخۆشیت، بەلاَم من پێموانییە شتێکی هێندە بێـت، چونکە زۆر ئازاد نییە، بۆیە دەڵێم ناگاتـە گـۆزینگی ئـەو گۆڤارانـەی لـە عێـراق لـەژێر سایەی فاشیزم وا بلاَودەکرێنەوە، وەك (کاروان)و (بەیان)و.......

– نا، نا کوڕە ئینسافت هەبێت، ئێمە لەم گۆڤارەدا یان بڵـێم لـە کوردسـتانی ئێرانـدا پـتر ڕوو لە ئەدەب دەکەین‌و سیاسەتمان بۆ ئێوەی کوردستانی ئەو دیو بەجێ هێشتووە.

★ مامۆسـتا پێتوایـە بـەم چەشـنەو لـەم وەزعەتـدا دەتـوانی خزمـەتی ئـەدەبی کـوردی بکەیت؟

– من هەوڵی خۆم دەدەم، لە وەختی خۆیدا ئەدیبە فارسەکان لە کاتی دیکتاتۆری حەمـە ڕەزادا لەناو ئێران توانیان هەنـدێك مـەجال بـۆ پێشخسـتنی ئـەدەبی فارسـی بدۆزنـەوە.

بـەکردەوەش لـە توانـای هـاتن‌و کردیـان، مەبەسـتم کەسـانی وەك مـەحمود دەوڵـەت ئابادی‌و ئەحمەدی شاملۆو .... خەڵکی تری لەمجۆرەیـە، وەك دەبیـنین وا ئێسـتا گۆڤـاری خنجیلانـەی (سـروە) دەردەکـەین، شـتی باشـی زۆر تێدایـەو حـەزیش دەکـەم گەنجـەکان بەشداری تیا بکەن. هەروەها (دیوانی نالی)شمان لە چاپ داوەتەوە، لەم وەزعەدا ئەوەنـدە کەم نییە.

⋆ مامۆستا هێمن دەبـێ بمبووریـت، بـەڵام لـەم دواییـەدا ژمارەیـەکی زۆر لـەو کەسـانەی خۆشیان دەوێیت، گلەییت لێدەکەن، پێتوایە تۆ جێگات ئێرەیە؟

– من ئێستا لەسەر تەنافێکی زۆر باریکدا لە یاریکردن دام‌و ئەگەر وریا نەبم سەرم تێدا دەچێت. (بۆ ئەوەی هـیچ کـەس لـە قسـەکانی تێنـەگات بـە زاراوەی پـوختی کوردسـتانی عێراق دەدوا چونکە جاری یەکەم بە زاراوەی کوردستانی ئێران قسەی دەکرد کـە وشـەی فارسی زۆر تێدابوو)، ئێمـە لـە کوردسـتانی ئێرانـدا شۆڕشـەکەمان....ئـەگینا شـوێنی مـن ئێرە نییە، جێی من پەنا بەردە، دەبوو لە پەنا بەرداندا بمرم نەك لێرەدا.

ڕۆژنامەی برایەتی، ژمارە (١٨٣٤)، ١٩٩٣/١٢/٣٠.

یادێك لەمامۆستا هێمن

ناسری ڕەزازی

بیرەوەریی ئەو ڕۆژو شەوە خۆشانەی پاش ڕووخانی ڕژێمی پاشایەتی لە ئێران، هەرگیز لە بیر ناچنەوە. ئەو ڕۆژو شەوانە هەمووی هیواو شادیی و شەپۆلی ئازادی بوون. هیوای خەڵك بە گشتی و بەتایبەت گەلی کورد لە کوردستان وابوو کە لەمەودوا، فریشتەی ئازادیو ئاسایش بەدەمیانەوە پێدەکەنێ و کوردستانیش دوای ساڵەهای ساڵ جەخارو ئازارو تێپەڕاندنی هەورازو لێژی سامناکی سیاسی و پاشکەوتوویی دەستی چەوساندنەوەی نەتەوەی زاڵ و حکوومەتی ناوەندی، هەناسەیان دێتەوە بەرو، تۆزی مەینەتی لەسەر ژیانی خۆیان دەتەکێنن و سەرلەنوێ دەبوژێنەوە و بەرەو لووتکەی سەربەرزی هەنگاو هەڵدێننەوە.

ئەو ڕۆژو شەوانە، هەمووی هەر پێکەنین و خۆشی و هەراو هەڵپەڕکێ بوون. لەسەرانسەری کوردستان و بەتایبەتی لەسنەی ئێمەدا، شنەبای کوردایەتی هەڵیکردبوو، خەڵك لەو پەڕی دڵا واییدا بەخۆیاندا دەچوونەوەو هەرچی پتر خۆیان کوردانە دەڕازاندەوە. کەنیشکی باڵابەرزی جوانی سنەیی، بەبەرگی ڕەنگاو ڕەنگ و سەدان جۆری کوردییەوە، ئەوەندەی دیکە خۆیان دەنواندو نیگای نازیان بەلای لاوی جوانشیرین و کەواو پانتۆل لەبەردا دەهاڵاند. شارەکەمان پەلکە زێڕینەیەکی تێکەڵاوی سیاسەت و پێشمەرگەو شیعرو موزیکای کوردی بوو. لە حەفتەدا بەدەیان شایی و زەماوەند دەکرانو ڕواڵەتی شاریان پتر دەنەخشاند. ئازادییەکە هێندە گەرم و هیوادەربوو، کە خەڵکی سنە بەرە بەرە، کارەساتی دڵتەزێنی شەڕی نەوڕۆزی ١٩٧٩ یان لەبیر دەبردەوەو، بیریان لە داهاتوویەکی ڕوون و گەیشتنی کوردان بەمافی ڕەوای خۆیان دەکردەوە، بەلام...؟؟

ئا لەو ڕۆژو شەوانە و لەو سەرو بەندانەدا بوو، کە شاعیری مەزن و پیری دڵسووتاوی ڕێگای کوردستان، مامۆستا هێمن، بۆ یەکەمجار دوای گەڕانەوەی پێی نایە شارەکەمان .

ئێوارەیەکی هاوینی هەر ئەوسەردەمە، لەگەڵ چەند هاوڕێ، لەقان لەقان بەرەو بان پردی کەمانگەرو لەوێشەوە سەرووتر بەرەو ئوستانداری هەڵکشاین. کە گەیشتینە ئەوێ، کاتێ ئاوڕمان داوە، دیتمان بەر تالاری فەرهەنگ وهونەری سنە، یان (سەمعی و

بەصەری) كۆن، كە بەرانبەر بە ئوستانداری بوو ، جەنجاڵە، ئەگەر چووینە پێش دیتمان دەنگی خوێندنەوەی شیعر دێ. بەحوكمی ئەوەی كە سنە جێگای لەدایكبوونمەو بۆ مەسەلەی گۆرانی لەوێوە سەرم هەڵێناوە، خەڵكەكە دەیاننناسیم ، گوتیان ئەوە فلاّنە كەسیش هات و بە چەپڵەڕێزان بەرێیان كردمە سەر شانۆ.

بەڵێ ئەگەر وەسەر كەوتم، لەبەر دڵە كوتەو دیتنی مامۆستا هێمن و كۆڕی شیعرەكە، كە بەكوردی بوو ئاگام لە خۆ نەمابوو. لەو كۆڕەدا، بێژكە لە مامۆستا هێمن، كاك عوسمانی ئەحمەدی و كاك بیهرۆزی كورد ئەحمەدی و كاك ئەمیری پاشاخانی وچەن كەسی دیكە بەشدار بوون.

لەلایەن كۆڕەكەوە بەخێراتنی من كراو. منیش سپاسی برادەرانم كردو دانیشتم. لەوكاتەدا مامۆستا هێمن، شیعری (ناڵەی جودایی) ی دەخوێندەوە. دوایان لێ كردم كە ئەو شیعرە بە مەقامێك بڵێمەوە، بەلاّم من گوتم دیتنی مامۆستا هێمن و گەشیو خۆشیی كۆڕەكە وەها دایگرتبووم كە جارێ ناتوانم هیچ بڵێم. برێك تاملّم لێ بگرن، ئەوسا بەسەرچاو. بەڕاستی ئەوەندە دڵەكوتە دایگرتبووم كە بەخۆمەوە نەمابووم، چونكە پاش چەند ساڵ بندەستبوون و ژێردەستەیی، بەرێوەبردنی كۆڕێكی ئەدەبی بەكوردی و بێ سانسۆر ئەویش لە(سنە)، بۆمن ڕووداوێكی لەپڕو گرنگ بوو.

مامۆستا هێمن و كاك عوسمان و كاك بێهرووز شیعریان خوێندەوەو منیش گۆرانیم گوت. مامۆستا هێمن فرە زانایانەو مامۆستایانە، سەبارەت بەشیعر بەگشتی و شیعری كوردی بەتایبەتی قسەی كرد وبیروڕای خۆی دەربڕی. چەند كەسێكیش سەبارەت بەهێمنو شیعرەكانی قسەیان كرد كاك بێهرووزیش هەر لەو بارەوە وتارێكی خوێندوە. لەسەر داوای بەشداران، مامۆستا هێمن شیعری عشق وئازادی خوێندەوەو .كە گەیشتە ئەوبەندەی: هەتا چارشێو بەسەرتۆوە دەبینم نازەنینی كورد. یەكێك لەكچەكان خۆی پێ ڕانەگیراو هەستا گوتی: ئێمە تا تۆمان هەس، چارشێو فرە ئاین. تا شاعیرێ وەك تۆ هاوارمان بۆ بكا، ئێمە ئیفتخار ئەكەین ... لەناكاو بوو بە چەپڵەڕێزان، مامۆستا هێمنیش ناچار بوو...ماوەیەكی باش ڕاوەستێ، تا خوێندنەوەی شیعرەكەی درێژەی پێ بدا...

بەڵێ كۆڕ دوایی پێ هات ، ئەوكاتە كاك برایمی یونسی ئوستانداری سنەبوو. ئەویش لەوێ بوو . كاك برایم و زۆر كەس داوایان لەمامۆستا هێمن كرد شەو میوانیان بێ،

بەلاَم مامۆستا هێمن گوتی دەڕۆم بۆ ماڵی ناسرو دڵی منی نەشکاند، منیش ئیتر بیرم لێ کردەوە کە سەعات (٩) یەو چوونەوە بۆ ماڵ کە لەپڕەو لەوانەیە هیچ خواردنێك بۆ کۆمەڵێك میوان ئامادە نەبێ و ئەگەریش ببێ بەش ناکا، تەلەفوونم بۆ میوانسەرای سنە کردو جێگەم گرتەوەو ، بەکۆمەڵ هەمووومان چوین بۆ ئەوێ.

نانمان لەمیوانسەرا خواردو هاتینەوە بۆ ماڵی خۆمان. لە ماڵێ، مامۆستا شیعرێکی خوێندەوەو هەندێ قسەی سەردەمی دەربەدەریی خۆی و چۆڵبوونی بەغدا لەکوردو کاتی ئاشبەتاڵ و دانانی ناڵەی جودایی بۆ کردین. ئەوسا شەو درەنگێ، برادەرانی حیزب مامۆستایان بردەوە بۆ لای خۆیان. کاسێتی دانیشتنی ئەو شەوەم هەر لاماوە چەند ڕستەیەك لەقسەو باسی دانیشتنی یەکەم ، ساڵی ١٩٧٩:

لە پێشدا باسەکەمان لەسەر (حەسەن زیرەك)، دەستی پێکرد، پاشان هاتە سەر شیعر مامۆستا لێرەدا گوتی: کاکە کە ئاشبەتاڵ دەستی پێکرد ، ئەمن یەئسێکی گەورە دایگرتم، شیعری سازی ناساز هی ئەو سەردەمەیە کە ناهومێد بووم: دوکتۆرێکی خەڵکی چەمچەماڵ لەوێ بوو، گوتی: بە خوا ناهومێدی تێدایە، مامۆستا هێمنیش گوتی: وایە بەلاَم لێم گەڕێن. با ڕۆژێکیش بۆ خۆم بم ؟ کاکە من دووجار غەریبیم بەسەردا هاتووە. من لەئێراق، کۆمەڵێك دۆست و ئاشنام لە خۆخڕ کردەوە، کەچی لەپڕا ، بەغدا لەکورد چۆڵ بوو ، کوردەکانی خۆشمان ئەوانەی ئێران، زۆربەیان چوونەوە ئەورووپاو من بە تەنێ لە بەغدا مامەوە. ناڵەی جوداییم لەو وەختەدا گوتوە. دڵنیاش بە ئەگەر مەسنەوی مەولەویم بە دەستەوەبا هەر ئەوەم دەخوێندەوە و غەمی خۆم پێ بە بادەدا ، بەلاَم مەسنەوی نەبوو، بێ مەسنەوی ناڵەی جوداییم دانا.

پاش گوتنی گۆرانیی (بلوێری شوان) کە شیعری مامۆستا هێمنەو کاك محەمەدی ماملێ گوتوویەتی، مامۆستا گوتی: کاکە ئەو شیعرە وەکو دوێنێ شەو باسم کرد، شیعری سەرەتای شاعیریمە، هی وەختێکە کە لاو بووم ، وەڵلاَهی دە وەختێکدا بوو کەزۆریش لاو بووم، بەخودای دەسرۆیشتووش بووم و زۆریش دەوڵەمەند بووم، بەلاَم خەمی میللەتەکەم وای لێکردبووم کە ئەو شیعرە بڵێم. ئەوە بەخەیاڵی خۆم سەرەتای شاعیریمە، کە پێموایە تاریخی (١٩٤٦) ە. پاش ڕووخانی کۆماری کوردستان لە مەهاباد. دە وەختی لێقەومانمدا بوو، چونکە ئەو دەمیش هەر پێموابوو کەمیللەتەکەم زۆر بەدبەختە.

بەداخەوە ئەو دکتۆرەی کەپێشتر ئاماژەم پێکرد ولە دانیشتنەکەدا بوو، هەر فرجەی نەدەدا مامۆستا هێمن قسەکانی تەواو بکا. مامۆستا هەر قسەیەکی دەکرد ئەو دکتۆرە خۆی تێ دەقوڵتاند و قسەکەی مامۆستای نیوە چڵ دەکرد. پیاویش شەرمی دەکرد بڵێ کابرا قسەکانی مەبڕە؟ ساڵی ١٩٨٢ کەمامۆستامان لە شیلاناوێ دیتەوە گوتی: بەخێر بێن، بەڵام جارێ پێم بلێ بزانم ئەو دکتۆرەتان لەگەڵ نییە؟؟
ڕۆژی دوایی لە تەلە ڤزیۆنی سنە، کۆڕێکیان بۆ ڕێك خست. پرۆگرامەکە ڕاستەوخۆ بڵاو دەبووەوە، دوای پرسیارەکانی وان و وەڵامەکانی مامۆستا، داوایان کرد شیعرێکی خۆی بخوێنێتەوە مامۆستا گوتی: ئەگەر ڕێگام بدەن ، پێم خۆشە کاکە بێهرووز شیعرێکی من بخوێنێتەوە، چونکە ئەگەر ئەو شیعری من دەخوێنێتەوە... تازە دەزانم چم گوتووە. دیوانی ناڵەی جودایی یان لەبەر دەستدا بوو ، کاك بێهرووز کە کردییەوە ، شیعری (ئێوارەی پایز)ی هاتە بەر دەست دەستی بە خوێندنەوەی کرد مامۆستا بە دوای هەر بەندێکدا سەری ڕادەوەشاند دیاربوو بەبەرنامەکەو ئەو هەوایەی کە تێیدا بوو، زۆر کەیف خۆش بوو. با ئەویچە بێژم: لەسەر داوای خەڵکی سنە ئەو بەرنامەیە دوو سێ جار بڵاوکرایەوە. ڕۆژێکیان لەگەڵ هاوڕێیان مامۆستامان برد بۆ داوێنی (چیای ئاویەر)و (لەکانی شەفا) بارو بنەمان لێ ڕاخست و دانیشتین. مامۆستا لەو بەرزاییە ، دەستی کرد بە سێبەر بۆ چاوی و، بەدەم ڕامان بە بەدیمەنی جوان و سیحراویی سنەوە ، کە وەك تابلۆیەکی ڕەنگین و زیندوو لەبەر ڕۆژ دەدرەوشایەوە. گوتی ئەمجارە سنەمان بە هەموو فەرهەنگ و زانست و دڵسۆزی و جوانییەوە لەگەڵەو قەت دوژمن دەرۆستمان نایە.
ئەو ڕۆژە دوای ئەو قسەیە، بیرم لەوە دەکردەوە کە: ئەگەر ساڵەکانی ٤٥-٤٦ ، کە کۆماری کوردستان لە مەهاباد، هەر لە ناوچەی موکریان قەتیس مابووەوە، لەو چوارچێوە تەنگەبەرە بهاتبایە دەرو هەموو کوردستان و بەتایبەت کوردستانی ئەردەلانی گرتباوەو، فێڵ و تەڵەکەی ئیمپریالست و دا گیرکەرانی کوردستانی لەسەر نەبا، چارەنووسی ئەو حکوومەتە جوانەمەرگە وانەدەبوو و ڕەوەندی شۆڕشی کوردستانی ئێرانیش ئەوە نەدەبوو کە ئێستا هەیە.
ئەو سەفەرەی مامۆستا هێمن بۆلای ئێمە، بیرەوەرییەکە کە هیچ کات لەبیر ناچێتەوە، بڕوا بکەن لە لایەن خەڵك و بەتایبەت کیژو کوڕی لاوەوە، پێشوازییەکی وەها شازو

گەرمی لێکرا کە هەر لەیەکەم وشەکانی سەر زاریدا ، پیاو دەیتوانی لەرزەو لەرەی ئەو خۆشی و ڕەزامەندییە، کە مامۆستا تووشی هاتبوو، هەست پێ بکا. هەرئەو ڕۆژە شیعری (سنە)ی کە تازە نووسیبووی و، بەم دوو بەندە دەستی پێدەکرد، بۆ خەڵك خوێندەوە:

لـــــەمێژە ئاواتی منـــــە

بـــبینم وڵاتـــــی سنـــــە

زێدی کۆن وڕەسەنی کـــــورد

بەدرێژایی تەمەنی کـــــورد

مامۆستا لەو شیعرەدا هەستی بەرزو ئاگراویی خۆی بەرانبەر بەشاری ئێمە. وەك کانگای فەرهەنگ و زانست، سەنگەری خۆڕاگری و حەماسە، مەکۆی پەروەرینی دەیان زاناو شاعیرو نووسەرو هۆزانی گەورەی کوردی هەرچوار پارچەکەی کوردستان دەربڕیووە کە وەختی خۆی هاتوون و لە قوتابخانەکانی سنە، لە بەردەست مامۆستایانی بە نێوبانگو زانا، تۆشەیەك لە زانست و پێشکەوتنیان لەگەڵ خۆیان بەدیاری بردووە.

دیارە بۆ ئێمە کە لەوکاتەدا شەیدای شۆڕشی نەتەوایەتی و. خولیای شیعرو ئەدەبو موزیکای کوردی بووین ، هاتنی مامۆستا هێمن و چاوپێکەوتنی و لەتەکیابوون، وەکو خەون وخەیاڵ وابوو، ئێمەمانان هێمنمان لە (تاریك و ڕوون) ی خەیاڵماندا و بەرهەمەکانی دیکەی دەهاتە بەرچاو. پێمان وانەبوو ڕۆژێك دێت. کە مامۆستا بەسیمای شیرینیەوە، بەدەممانەوە پێ بکەنێ و، کاتێك کە شیعرەکانی خۆیمان بەڕەوانی وجوانی بۆ بخوێنێتەوە. فرمێسکی ڕەزامەندی بەچاویدا بێتە خوار و بەتاسەوە مژێکی دیکە لە جگەرەکەی بداتەوە.

قسە خۆشەکانی مامۆستا:

لەو ڕۆژو شەوانەدا کە لەگەڵ مامۆستا هێمن و هاوڕییەکان کۆ دەبووینەوە، فرە جار دەبوو بە دەمەتەقەی شیرین و پڕ لەمانای دوو زاراوەی موکری و ئەردەڵانی.جارێکیان مامۆستا هێمن بە زاراوە ڕەوان و پاراوەکەی کە دەتگوت بەسەر مەخمەڵدا باز دەدا، قسەی دەکرد، ناخلاّف کوڕێکی (سنەیی) ی خوێنگەرم لە کۆڕەکەدا کە خۆماڵی بوو، هەڵیدایە و بە ئەردەڵانییەکی تۆخ گوتی: مامۆستا گیان قوربان خوەت و شیعرەکانۆ بم، ئومێوارم هەمیشە هەرخوەش بی و هەربکەنی!! مامۆستاش بە حازر جوابی بزەیەکی

هاتێ وگوتی: جا ڕۆڵەگیان ئەگەر هەربکەنم، تڕتڕەم دەپسێ و هیچ ولاَت ناهێڵم!! ئیتر کێ ما لەبەر پێکەنین وشیکردنەوەی (کەنین وپێکەنین)، بۆ هەردووك لا ...

وەك باسمکرد، کاتێك لەگەڵ مامۆستا هێمن و هاوڕێیان چووین بۆ کانی شەفا، پاش سازکردنی کەباب و خواردن و خواردنەوە و قسە وباس و جەفەنگ و گەپلێدان، گەڕاینەوە بۆ ناو شاری سنە. شەو بڕیارماندا کە بەیانییەکەی بڕۆین بۆ مەریوان. نازانم لەبەرچی بوو، گیانی مامۆستا هێمن لیری دەرکردو پێستی دەست و سەروچاو ولەشی سوور هەڵگەڕان و ئەستوور بوون.کە چووین بۆ مەریوان ، میوانی کاك مەحموودی ئاشتیانی بووین.کاك مەحموود لەمامۆستای پرسی: قوربان بەلاَ دوورە ئینشاللاَ، ئەوە بۆ وات لێ هاتووە؟ مامۆستا هێمنیش وتی: هیچ, کانی شەفا کاری خۆی کرد! کاك مەحموودیش وتی: کانی شەفا بۆ قوربان؟ مامۆستا هێمنیش گوتی: وەڵلاهی لەگەڵ برادەران چووین بۆکانی شەفا، ئاوی ئەوێم خواردەوە، بەلاَم باش بوو کاری لە خوارێ نەکرد وە لەسەرەوە لێی دام!!

کاتێك لەگەڵ مامۆستا هێمن لەمەریوان بووین، من وکاك سیرووسی چابوککاری و کاك فەرەیدوونی جەلال پێنجوێنی و چەند کەسی دیکە کە ناتوانم نێویان بێنم، ئێوارەیەکیان تۆشەوبەرەی خواردن و خواردنەوەیەکی باشمان هەڵگرت و لە خزمەت مامۆستا هێمندا، چووین بۆ زرێوار. بەڕاستی بۆ هیچ کامێکمان ئەو ئێوارەیە فەرامۆش نابێ. باسی زۆر هاتە گۆڕێ. چ ئەدەبی، چ سیاسی، چ کۆمەلایەتی و هی دیکەش شوێنەکەمان تەریك و کل بوو.کەسمان بەسەردا نەدەهات. مامۆستا هێمن سەرگوزیشتەی سەردەمی لاوەتیی خۆی بۆ دەگێڕاینەوە، ئەمە هەموو گیانمان ببوو بوگوێ. مامۆستا گوتی، مەلا رەحیمی ئیبنوعەباسی، مەلای ئاشیگولاَنێ بوو، مانگی ڕەمەزان، من ودۆستێکی دیکە، کە سەردەمی لاوەتیمان بوو، چووین بۆ لای بۆ جەژنە پیرۆزە. دوای نانخواردن، چووین بۆ مزگەوت، بۆ هەڵگرتنی دەسنوێژ، مەلا رەحیم دەرسی فەقێکەریی لێ دەگوتەوەو ١٢ سوختەی لەلابوو هەموویان بەڕۆژوو بوون. وەیان زانی ئێمەش بەڕۆژوین! لەو کاتەیدا کە لەسەر حەوز دەستنوێژمان هەڵدەگرت، یەك لەفەقێکان، کە خەڵکی شیلاناوێ بوو، لەپەنا دەستمەوە پێی گوتم: مامۆستا ناشێ شەشەکانیش نەگری؟ گوتی ئەمنیش گوتم: بە خودای کاکە ئەو گووەی بەمن ناخورێ!!

مەهاباد و چوونمان بۆ ماڵی مامۆستا هێمن:

لەوماوەیەیدا کە لە کوردستان شەڕ وپێکدادان بوو، مەهاباد لەژێر کۆنترۆڵی پێشمەرگەدابوو من و مەرزیەش چووین بۆ ئەوێ بۆ ماڵی (دۆستێکمان). نازانم دەلیلی چی بوو کە ئێمە لەماوەی ئەو چەند ڕۆژەدا، نەمانتوانی بچین بۆلای مامۆستا. ڕۆژێکیان لەو ماڵە بەنیازی بازاڕ هاتمە دەرێ، لەسەرکۆلانی گەڕەکەکەیان ئەوەندەم زانی مامۆستا هێمن بەرەو خوار دێ. ئەگەرمنی دیت، زۆری پێ سەیر بوو. گوتی ئەرێ ئەوە لێرە چ دەکەی؟ ئەمنیش زۆر تێکچووم، فریای ئەوە نەکەوتم کە درۆی بۆ ساز کەم. گوتم وەڵڵا ئەوە لەگەڵ مەرزیە ، لەماڵی فلانە کەسین. گوتی باشە ئەمن لەسنە هاتمە ماڵە بەقوڕگیراوەکەی تۆ، تۆش ئەوە چەند ڕۆژە لێرەی ئەدی چۆن سەرێکت لە کاولاشەی ئەم مامە پیرەیەی خۆت هەڵنەهێناوە، گوتم هەقتەو ئێوارە دوای سەعات (٤) لەگەڵ مەرزیە دێینە خزمەتت. گوتی خۆ ئەمن شێخ نیم بێنە خزمەتم . بەخودای لەقەلادزێ ڕا ویسکیان بۆ هێناوم. ئەگەر نەیەی لەقیسە خۆت داوە. مامۆستا بەپەلە بوو.منیش بەلێنم دایە کە ئێوارە ببین بە میوانی و لەیەك جوێ بووینەوە هەرئەوکاتە کە هێشتا ئەوەندە لەماڵ دوورنەکەوتبوومەوە، چوومەوە بەمەرزیەم گوت. مامۆستا هێمنم دیت و ڕووداوەکەم بۆ گێڕاوەو، ئەویش بەخۆشحاڵییەوە گوتی زۆر باشە، ئێوارە بڕۆین. ئێوارە چووین بۆ ماڵی مامۆستا هێمن. کاك سەلاحی کوڕی و ژنەکەی هاتن بە پیریمانەوەو، وەژوورکەوتین. مامۆستاو خێزانی بەدیتنی ئێمە زۆر کەیفیان بزووت. مامۆستا ویسکییەکەی هێنا لێمان خواردەوەو دەسمان بەقسەوباس کرد. مامۆستا لەمنی پرسی مەرزیە لەگەڵت چۆنە؟ منیش گوتم زۆر باشە، بۆ؟ وەڵڵاهی ئەمن شەوێ کاتی خەوتن، کە شیعرم بۆدێ، هەڵدەستم گلۆپەکە پێ دەکەم بینووسمەوە، کەچی ژنەکەم دەڵێ بیکوژێنەوە با خەوەکەمان نەزڕێ، ئیدی شعرەکەی منیش لەگەڵ گلۆپەکە دەکوژێتەوە؟ لەوکاتەدا مامۆستا، کتێبی (ناڵەی جودایی)ی لەبەردەست خۆی دانابوو دەستی بۆ برد چەند لاپەڕەیەکی هەڵداوەو گوتی ناڵەی جوداییم لەتۆ بیستووەو چاکیشت گوتۆتەوە. ئەگەر پێتکرا، شتێك لەسەر ئەم شیعرەش کەنێوی (ماچی خودایی)یە، دانێو بیڵێ.مامۆستا شیعرەکەی بۆ خوێندمەوە ومنیش گوتم بێ زەحمەت بمدەیە با چاوێکی لێ بکەم، مەرزیەو ئەو دۆستەی کە میوانی بووین شایەتن، پاش

هەندێك ڕامان، ئەو گۆرانییەم کە ئێستا لەکوردستان لەزۆربەی مالأن هەیە، لەسەر داناو بۆم گوت.مامۆستا گەڵێکی پێخۆش بوو.

لەلای مامۆستا هێمن گەڕاینەوە بۆماڵی دۆستەکەمان، دیتمان دووکەس دانیشتوون کە چووینە پێش، کاك مەلا محەمەدی جوانڕۆیی و کاك فاتح ڕەسووڵ بوون کە تازە گەیشتبوونە مەهابادو بەبۆنەی مەلاڕەسووڵی پێشنمازەوە هاتبوون. ئەو شەوەشمان لەگەڵ ئەوان بەباس وگوت و بێژ لەسەر کۆمەڵەو دێموکرات بردەسەر.

مەلا ڕەسووڵ هەر ئەو ئێوارەیە سەختی لێ کردین کە: محی الدین ئاغای بابانزادە کومیتەی ناوەندی حزبی دێمۆکراتی بانگهێشتووە بۆ باغەکەی خۆی (باغی دۆستاڵی) و ئێمەش میوانین.

بەڵێ بەیانی بەخاو خێزەوە چووین بۆ ماڵی دۆستاڵی.کە گەیشتینە ئەوێ. دکتۆر قاسملوو،کاك عەزیزی ماملێ، مەلا ڕەسووڵی پێشنماز، مامە غەنی بلووریان، مامۆستا هێمن، مەلاغفوری شاعیری نابینا، کاك ڕەسووڵی بابان زادەو کۆمەڵێك پێشمەرگەی حیزب لەوێ بوون. سفرەوخوانێکی باشیان ڕازاندبووەوە. پاش دانیشتن، دەستکرا بەخواردن و خواردنەوەو قسەی خۆش و باسی ئەدەبی و سیاسی و هەمەڕەنگ. دەیانزانی گای ئێمە بەلای کۆمەڵەدا دەقۆڕێنێ، هەندێك سەریان کردە کاوڵی ئێمەو بڕێك سابلأغیانە دایانگرتین، بەلأم ئێمە هەر کۆڵمان نەدەدا؟

دەمەتەقێی سیاسی بوو بەبەزمی گۆرانی.یادی بەخێر،دوکتور قاسملوو،داوای گۆرانیی سەیزادەی لێکردم دیارە ئەو سەیزادەیەی کە من لەتەلەڤزیۆنی سنە، (لەکاروانی شیعرو گۆرانی) دا گوتوومە، نەك سەیزادەی کاك محەمەدی ماملێ.ئەو گۆرانییەشیان لەبەرئەوە داواکرد، چونکە کاك ڕەسووڵی بابانزادە حەزی لەسەیزادەیەك دەکرد کە ئێستا هاوسەرن و پێکەوە لەسوێد دەژین. منیش گۆرانییەکەم دەست پێکرد. ئەگەر دەمگوت، دوکتورو برادەران، ئەو گورانییەیان لەگەڵم دەگوتەوەو، منیش لەوەی کە سەربەندەکەیان بۆ دەستاندمەوە، ئەوەندەی دیکە لەسەر زەوقی گووتنی بووم.

مامۆستا هێمن سەرخۆش بوو، ڕووی لەمەرزیە کردو بە گاڵتەوە گوتی: دەمانچەیەکم هەیە لەگەڵ کلاشنکۆفێك و شەست فیشەك، ئەگەر پێش بەکاری هونەری ناسر بگری، دەتکووژم، مەرزیەش گوتی مامۆستا دەزانم خۆت داخ لەدڵی، ئەمن قەت نەبوومەتە هۆی ئەوە کە ناسر پشتی لە هونەرەکەی سارد ببێتەوە.

پاش خواردن و خواردنەوەو تێربوون، شووشە بەتاڵەکانیان بەنیشانە داکردو فیشەکێکی زۆری حیزبیشیان کە لە ئێراقەوە بۆ دەهات بە خۆڕا پێوەنان و، وردە وردە، بەرەو شاری مەهاباد بووینەوەو بەیانیەکەی مەهابادمان بەجێهێشت و بەرەو سنە گەڕاینەوە.

من و مامۆستا هێمن و شێلاناوێ:

ساڵی ١٩٨٢ کە پێشمەرگەی کۆمەڵە بووین، لە(کۆڕی هونەریی بانگەواز)ی کۆمەڵە، منو کاك فەریبورزی فەخاری و کاك نەجمەدینی غولامی، چووین بۆ حاجیا ڵیکەند، بۆ پێشکەشکردنی ئاهەنگێك بەیادی شەهید جەمالی موفتی، لەوێ من وتارێکم لەسەر هونەری شۆڕشگێڕانە خوێندەوەو پاش تەواوبوونی پڕۆگرامەکە، داوامان لەکاك ڕزگاری سابلاغ کرد کە بەڕێمان کا بۆ شێلاناوێ لای مامۆستا هێمن. ئەویش سەفەرەکەی بۆ تەدارەك دیتین و لەگەڵ کاك کەریمی قادری، کاك سیامەندی موعینی، کاك محەمەدی حەسەنخاڵی، کاك فاروقی بلووری، کاك فەریبورزی فەخاری، کاك نەجمەدینی غولامیو کاك ڕەحمەت، لەگوندی (حاجی ئاڵیکەند) ەوە چووین بۆ شێلاناوێ بۆ لای مامۆستا هێمن، هەر کە گەیشتینە ئەوێ و مامۆستامان دیت، لەگەرمەی چاك وچۆنی و بەخێراتندا ، گوتی:ناسر گیان دوێنێ خواردوومەتەوە ئەمڕۆ هەڵیدێنمەوە !

هەر لەمەزراکەی خۆیدا دانیشتین ودەستمان بەقسەو باس کرد. مەلا حەمەدەمینی دەفتەری مامۆستا شێخ عێزەدینی حوسەینیش، کە لە شێلاناوێ دادەنیشت، هات و تێکەڵ بە کۆڕەکەمان بوو. مامۆستا هێمن لەپێشدا شیعرێکی تازەی خوێندەوە بەنێوی (ڕنووی ئاگری) ی، کە بەچیای ئاگریدا هەڵیداوە. پاشان گوتی. تێدەگەی کە چیای ئاگری سەر بەگڕکانەو یەکەمین کێوە لە کوردستان، کە شۆڕشی کوردی تێدا هەڵگیرساوە کاك کەریمی قادری گوتی مەبەستت چیای ئاگری داغە؟ مامۆستا هێمنیش گوتی: چیای ئاگری هەر نێوی (ئاگری) یە؟ ئەوە تورك وشەی (داغ) یان پێ زیاد کردووە، دەنا لەبنەڕەتدا ئاگرییە، چیایەکی زۆر سەیرە، من بەتەیارە بەسەریدا ڕۆیشتووم دیارە بە وانێکەوە نەمدیوە!.

من گۆرانیی (لەسەر ئارێزەوە) م بۆ گوت، مامۆستا گوتی بە ڕاستی هونەرە، من پێموایە شۆڕشی بێ هونەر، شۆرش نییە، هونەرە شۆڕش گەورەتردەکا لەوەی کە هەیە. جا هونەر بەهەر شێوەیەك بێ. لەبیرمە جارێکی لەمەهاباد، باسی وەیان کرد کە نێوی یەکیەتیی هونەرمەندان بکەین بە: یەکیەتیی هونەرو وێژە، گوتم ئەوەش یەکێکە لەو

دیارییانەی لەقەڵادزێڕا بۆمان هێناونەوە بوو بەپێکەنین...پاشان گوتی: هونەرمەندان کافییە، چونکە شاعیریش بۆ خۆی هونەرمەندە، دەنگخۆشیش هونەرمەندە، ساز لیدەریش هونەرمەندە. وەك پێشتر باسمکرد، من هەر ئەو ڕۆژە بەرلەوەی کە بڕۆین بۆلای مامۆستا هێمن، لەحاجییەڵیکەند لەسەرمەسەلەی هونەرو هونەری شۆڕشگێڕانە، وتارێکم خوێندەوە.مەلا حەمەدەمین گوتی: مامۆستا، کاك ناسر ئەمڕۆ لەسەر هونەر جوان قسەی کرد. مامۆستاش لەوەلامی مەلا حەمەدەمیندا گوتی:عەرزت دەکەم کاکە مولاحەزە فەرموو، من گوتوومەو ئەلعانیش دەیڵێم. هونەر وەختێکی لە خزمەتی دوژمندا نەبوو، لەخزمەتی ئینسانییەتدایە. لەخزمەتی ئیرتیجاعدا نەبوو، لە خزمەتی ئینسانییەتدایە. ئایا قاسپەی کەوێکی کە نازانن چ دەڵێ و هەر دەنگە، مێشکی ئینسانێکی مارکسی ئیسراحەتی پێ دەکا یان نە؟ کەوابوو ئەوەش هەر هونەرەو لەخزمەتی ئینساندایە. ئەمما دیارە ئەگەر هونەر لایەنی عیلیمی هەبێ، باشتریشە. دەنا پێت وابێ کە کابرا بە کچێکی جوانیش هەڵدەڵێ هونەر نییە، ئەویش هەر هونەرە. دیارە وەڵلاً من ئیشقم پێ وایە کەمالی ئینسانییەتە، چونکە ئەگەر ئیشقێك نەبا، نەناسرێك وجوودی دەبوو، نە هێمنێك وجوودی دەبوو. نە لنینێك وجودی دەبوو، نە مارکسێك وجوودی دەبوو. کە وابوو ئیشقە ئەوانە بە وجوود دێنێ.

کاك نەجمە، سروردی بیرەوەریی دووی ڕێبەندانی گوت، مامۆستا گوتی بژی ڕەنجبەر، چونکە ڕەنجبەریش ئیحتیاجی بەهونەرمەند هەیە. بەبڕوای من کۆمەڵگا ئیحتیاجی بەهونەرمەند هەیە.مژێکی لەسیغارەکەی داوگوتی: نازانم بۆ ماوین؟؟ ئێمەی میللەتی کورد، بڕوابکە زمان و هونەرەکەمان هێشتووینیەتەوە تا ئێستاش. ئەوشاخانەو زمان و هونەرەکەمان، دەنا زۆردەمێکە تێدا چووبووین. بەڕاستی دەبێ بڵێین چ باعیسی مانەوەی مەیە؟ ئەم زمانە، ئەو شاخ و کێوانە، دەنا هیچی دیکە نییە.

کاك نەجمە باسی شەریف, شاعیری ملوانکەی شینی بۆ مامۆستا کردو گوتی مامۆستا،کاك شەریف زۆری پێخۆش بوو بتبینێ. مامۆستاش گوتی: لەکوێیە شەریف ئەلعانەکانە؟کاك نەجمەش گوتی وا لە قوربە .مامۆستا گوتی کوڕێکی زۆر موستەعیددە، بەبڕوای من زوو پێ دەگا، کاك نەجمە گوتی: شەریف ماوەیەك لەزیندان بوو، مامۆستا گوتی گرینگ نییە بازەجر بکێشێ.شاعیر بڕێك زەجر نەکێشێ، نابێتە شاعیرو بەرهەمەکانی لەدڵەوە هەڵناقوڵن.

من داوای لێبوردنم لەمامۆستا کرد، چونکە ماوەیەك بوو نەچووبوومە خزمەتی و مامۆستاش گلەی لێکردم، بەڵام گوتی دیسان هەر بەخێر بێی هەرچەند دەزانم وەزعەکە ئاڵۆزە، بۆ خۆت دەزانی ئەوە وەزع نییە تێیداین. نازانم بەچی دەبێ ؟! ئەگەر بەوە بڵێی ژیان کە ئێستا ئێمە هەمانە، نازانم دەبێ مردن چۆن بێ؟ بوو بە پێکەنین ...

مامۆستا درێژەی بەقسەکانی داو گوتی: ڕۆژێك لە مەهاباد لاوەکانم لێ کۆببووەوە و کوڕە گوتم برا، مردنیش ئەوەندە ناخۆش نییە کە ئێوە لێی تۆقیون؟ پیاو بڕێك دەمی خواردەکاتەوەو تەواو. کوڕێکیان گوتی وەڵڵا ئەمن ڕۆژێکی دیتم تۆ ڕەگبارێکت بە سەردا هات، خۆت دانەواند.منیش گوتم هەتیوە من کەنگێ گوتوومە برینداری خۆشە؟ دەترسام بریندار بم، بۆیە خۆمم دانەواند. بوو بەپێکەنین...

کاك کەریمی قادریش گوتی:مامۆستا ئەدی مەسەلەی کابرای پیرێژنەی؟مامۆستاش پاش ئەوەی کەبڕێك پێکەنی گوتی: بەڵێ،ساڵی ١٩٧٩ کە حکوومەتی کۆماری ئیسلامی هێرشی کردە سەر مەهاباد، نە پێشمەرگە، نە خەڵك،خۆیان ڕانەگرت و لەخڕی ناوزەنگ کە بارەگای یەکیەتی نیشتیمانی کوردستانی لێ بوو، گیرساینەوە.

مامۆستا گوتی لەئاشی پشکاوێ، لەگەڵ کۆمیتەی چاپەمەنی (انتشارات) ی حیزبی دیمۆکرات، لە گوندێکی تاقەماڵی، خەریکی دەرکردنی بڵاوکراوەو نوسراوەکانی حیزب بووین.

گەورەو پیری ئەو تاقە ماڵە ژنێك بوو بەنێوی (پووره ئایشێ). ئەگەر دەنگی هەلیکۆپتەر دەهات، هەڵدەهات، نازانم راداری بەکوێوە بوو! هەرچەندە بەتەمەن خۆی لە هەشتادەدا بەڵام زیت و وریاو بەدەست وبرد بوو. زۆربەی کات بەسەری دەکردینەوەولەو سەرلێدانانەش لە پەیوەندی لەگەڵ مندا، نوکتەو باسی خۆش دەخوڵقا؟ بۆ بەدبەختیش لەنێوان ئەو هەموو حەشاماتەدا لەبەر وەی سەری من سپی و پیر بووم، منی دیتبووەو ئەگەر شتێك دەبوو بانگی منی دەکرد.بەڵێ فڕۆکە و هەلیکۆپتەر زۆر دەهاتنە سەرمان. لەبەر دەرگای کۆمیتەی چاپەمەنی دووگاشە بەردبەریان وەیەك کەوتبوو، لەبنەوە کەلێنێکی گەورەیان لێ درووست ببوو. ئەو کەلێنە موڵکی کومیتەکەی ئێمە بوو، کەچی برادەرانی ناوەندی لەکاتی هاتنی فڕۆکە وکۆپتەر، تێی دەخزان و ئێمەش پەنامان دەبردە کونی دیکە!

ڕۆژێـك هـەر هـەموو مانـدوو مـردوو، ڕاكشـابووین، لـەپڕ پـوورە ئایشـێ بەبـەردەركی مەقـەڕدا هـەلأت و گـوتی مامۆسـتا تـەیارەكێ هـات. ئەمـەش چـووینە دەرێ كـە خۆمـان لەكونە تەیاران باوێین دیتمان پوورە ئایشێ خۆی دەكونێكی خزاندووە. هەركەمنی دیت گوتی مامۆستا، گوتم بەڵێ. گوتی تۆ وەرە كونێ مـن تەماشـاكا، كونێ مـن. گـوتم جـا بـۆ تەماشای كەم؟ گوتی بزانە كونێ من چاترە یان هـی وان؟ منـیش گـوتم:هـیچ شـكم تێـدا نییە، هی تۆ لەهی هەموان چاترە! ئیدی ئەوە تەماشاكردنی ناوێ! جا فەقیرە هەر تێش نەگەیبوو كە مەبەستم چییە؟ بەڕاستی حەساسییەتێكی سەیری هەبوو.

ڕۆژێكی دیكە ئیشوكارمان گەلێك زۆر بوو، دەبوو بەپەلە ڕایانپەڕێنین و تەواوی بكەین، مانـدوو و شـەكەت درێـژ ببـووین، لـەپڕ پـوورە ئایشـێمان لێ پەیـدا بووگـوتی مامۆسـتا تەیارەیەكێ هات؟منیش چوومە دەرێ وگوتم:ئەرێ پوورێ بۆ لەكۆڵمان نابییەوە؟ دەڵێی ڕاداریان دەمیتكە خستووی؟!

پرسـیارم لـە مامۆسـتا كـرد كـە لەگـەڵ مامۆسـتا تـاهیر تۆفیـق دۆسـتایەتیتان هـەبوو؟ مامۆستاش گوتی: بەڵێ زۆر، هەرچی چووبامە هـەولێر دەچـوومە كنـی. مەحەبـەتێكی خاسمان هەبوو نیسبەت بەیەكدی.

ئەی لەگەڵ ساڵح دیلان چی؟

دەگەڵ ساڵح دیلان بەو ئەندازەیـەی نـەبوو، چـونكە ئـەو خـۆی بەگۆرانیبێـژ نـەدەزانی. هەرچەنـدە پێی ناخۆش بوو داوای گـۆرانیی لێ بكـەی، بـەلأم بـۆمنی گـوت وگـوتی: ئـەوە ٢٠ساڵە گۆرانیم نەگوتووە، بەلأم بۆتۆی دەڵێم. چی بۆ گوتی؟

مەقامی ئەژدەهاكی بۆ گوتم. هەرچەند دەنگی كەوتبوو، بەلأم بـەبڕوای مـن، ئـەژدهاكی چاك گوتـوەو مـن لـەناو ئـەو گۆرانییانەیـدا كـە گوتوویـەتی، ئـەژدهاكم لەهـەمووان پـێ باشترە.

باسی شیعری نوێ هاتەگۆڕ. مامۆستا هێمن گوتی: مامۆستایەك كتێبێكی بـۆ هێنـاوم كـە لەسەر شـێخ نـووری شـێخ سـاڵحی نوسـیووە. شـێخ نـووری مامۆسـتای شـیعری نوێیـە لـە كوردستان.جا مەنزوورم ئەوەیە كە شاعیر زۆرجار دەتوانی ئیلهامێكی چكۆڵە لە شـتێكی زۆر گەورەدا دروست بكا. شـێخ شـەهاب كـوڕی شـێخ نـووری بـوو... مەردانـە لـەبن داردا ڕاوەستا. كەس هێندە ئازا نەمردووە لەتاریخدا. من یـەك شـیعرم بـۆ نووسـیوە. دوو سـێ

جاریش بە خوێن لەقەبرەکەیان دەنووسییەوەو دیارە پاکیان دەکردەوە. نەشیاندەزانی هی کام شاعیرە دەڵێم:

نالی لەکوێ بیبینی ،کە پاتەختی شارەزوور

ئەستێرەکانی ڕادەکشێن، وەک شەهابی نوور

میسرەعی دووهەمی هی (نالی) یە ها ، من تەنیا زەحمەتی میسرەعێکم کێشاوە، بەڵام ئەم شەهابی نوورەو، میسرەعێکی نالی هێنانەوە، من بۆ خۆم پێموایە هونەرێکە، بێ ئەوەی خۆشم زۆر زەحمەت دابێ. کاك نەجم گوتی: شێخ شەهابیش شاعیر بووە؟ مامۆستا هێمنیش گوتی: بەڵێ شەهابیش خۆی شاعیر بووە، بەڵام نە شاعیرێکی وا. باوکی شاعیرێکی زۆر گەورەبوو. بەتایبەتی ئەو کتێبەی کە ئەو کوڕە نووسیویەتی، منی خستۆتە شکەوەکە کامیان بدەم بەسەر کامیاندا؟ (شێخ نووری) بەسەر (گۆران). یان (گۆران) بەسەر (شێخ نوری) دا؟؟ یانێ گەیوەتە ئەو حەددەی کەوابم، چونکە ئەو کوڕە زۆری زەحمەت کێشاوە.

لەوەیدا کەزیاتر بووە لە گۆران هیچ شکم تێدا نییە، بۆ خۆت دەزانی کوردێکی کە فارسی بزانێت، ئەدەبیاتی کوردیشی بەرەو باشە دەڕوا. شێخ نووری نوسەریش بووە، بەڵام گۆران نووسەرێکی باش نەبووە. شتێکی وا گرنگ وەکو نووسەر لە گۆران بەجێ نەماوە. ئەوەیە منی خستۆتە زەحمەت کە موتاڵەعەی چی بۆ بکەم. نازانم لەکام شاعیری فارس موتەئەسیرە ئەم کابرایە!؟ کامە شاعیری تورك، کاری کردۆتە سەری؟ شێخ نووری لەگۆران پتر شارەزایی لە فۆلکلوردا هەبووە. ئەوەشیانم گومان تێدا نەماوە کە گۆران کەمتری شارەزایی هەبووە بەسەر فۆلکلۆردا.

فۆلکلۆر زۆر جێگای ئیستفادەیە. وەختێکی ئێمە بەیتێکی فۆلکلۆری دەبینین بەنێوی کاکە میرو کاکە شێخ، باسی ئەوەی دەکا کە دوو حاکمی مەرگەو پشدەرێ، دوو برا بوونە بەنێوی کاکە میر کاکە شێخ، ژنی خەڵکییان بردووە ئەسپیان پێ قەڵەو کردوون، بۆیەش ژنیان بردوون، چونکە گوتوویانە ئەسپ بەدەستی ژنان قەڵەوتر دەبێ. بەڵام لە موقابیلدا کابرا بە ڕاشکاوی بەلەهجەی دێهاتییانە گوتوویەتی: دەشیانگان دوایە، کەچی شەرەفنامە باسی دەکا کە کابرایەك بەنێوی حەیدەر گۆران، خەڵکی کۆکردۆتەوە، ئاغاوحاکمەکانی دەعوەت کردوون و هەردووکی کوشتوون لە مەجلیسێدا. ئیدی سەر گوزیشتەی حەیدەرگۆران لێرەدا ونە.جا من لە نوسینێکی خۆمدا دەڵێم کێیە کە ئەو

سپارتاكۆسی كوردییەم بۆ ببێنێتەوە، كە كێ بووە ئەوحەیدەر گۆرانە؟ هیچ مێژوونووسێكی كورد باسی نەكردووە؟ كەچی فۆلكلۆر باسی دەكا؟ بەلاَم شەرەفخانی بەدلیسی لەكتێبەكەی خۆیدا دەڵێ: ئەو میرحاجە، دەچوو بۆ زیارەتی سوڵتانی ئەستەمبۆڵی، لەحاڵی سوجدەیدا، مەرگەیی لەخودا بە دوور، شەهیدیان كرد. جا سەیری كە فۆلكلۆر حەقیقەتی تاریخە، كەچی تاریخنووس درۆزنە. لەسەتا هەشتای مێژوونووسانی پێشوو درۆزنن. ئێستاكەش هەتا پیاو حەقیقەتێك دەبینێتەوە، تووشی گێروگرفت دەبێ.

باسی كاك حەمە جەزا هاتە گۆڕ،گوتم نەهاتووە بۆ لات؟مامۆستا لە وەلاَمداگوتی: وەڵلاَهی جوابی ناردووە كە دێ، بەلاَم كاكە خۆتان دەزانن، من برێك تحریمم و، هەمووپیاوێك ناتوانێ من ببینێ!! (مەبەستی لەحیزبی دێمۆكرات بوو، چونكە ماوەیەك لەژێركۆنترۆڵی ئەواندا بوو.)

بەرلەچوونی ئێمە، كاك عەبدوڵلاَی موهتەدی نامەیەكی بۆ مامۆستا هێمن ناردو داوای لێكرد بێتە لای كۆمەڵەو ئێمە ئامادەین بیپارێزین.مامۆستا هێمن قەبووڵی نەكرد. ئێمەش كە چووین بۆلای مامۆستا، پێشمەرگەكانی حیزب دەوروبەری ئاوایی شیلاناوێیان بەكەمین تەنیبوو، وەیان دەزانی هاتووین مامۆستا لەگەڵ خۆمان بەرین!

مامۆستا مژێكی لە سیغارەكەی داو پاش قەدەرێك،گوتی: بەڕاستی پێش ئێوە زۆر ڕشامەوە، بەلاَم بەدیتنی ئەنگۆ هیچ ناخۆشیم نەماوە. لەكاتی ڕشانەوەكەدا برادەرێك یارمەتیی دەدام، گوتم وازم لێ بێنە توخودای با بمرم. ئەویش گوتی وەڵلاَهی حەیفەبمری، وامەڵێ. جا چییە منیش شەست و سێ ساڵی هیجریم عەمر كردووە، ئیدی ئەوجارە مردن چییە پیاو هەردەمرێ.دوایی ڕووی لەكاك مەلا حەمەد ئەمین كردو گوتی: مەعلوومەكە كێش ٦٣ ساڵی عومر كردووە؟! برادەران زۆر پێكەنین و (مەلاحەمەدەمین)یش هەر پێكەنی.

مامۆستا دیسان گوتی: مردن هەر دەبێ، بەلاَم پیاو شتێك لەپاش خۆی بەجێ بهێڵێ خۆشترە. مەسەلەن حەیفە بڵێی حاجی قادری كۆیی مردووە! نە تەنیا نەمردووە! بەڵكو میللەتێكی زیندوو كردۆتەوە.حاجی قادر گاڵتەی بە تاریخ كردووە.حاجی قادر زۆر لەپێش تاریخدایە. پاشان ڕووی لەمەلا حەمەدەمین كردو گوتی: وەختێكی مەلایەكی وەك جەنابت كە ئێستا مەلای ئاوەدانییەكی، مەسەلەن هەمیشە ڕۆژنامە

ناخوێنیەوە،حاجی قادر ئەو دەمی، واتە قەڕنی نۆزدە، ڕۆژنامەی خوێندۆتەوەو ئاگای لە هەموو ڕووداوەکانی دنیا بووە.

لە مەزرایەکی ئەولاترەوە پیاوێك بەرەو لامان هات، کە نزیك بۆوە، مامۆستا هێمن گوتی: ئەوەش یەکێکە لەموریدەکانی ناسر هات. پاش بەخێراتن مامۆستا گوتی ئەوەش کاك ساڵحی ئامۆزامە و، خەڵکی (لاچین)ە دیارە ماڵوێرانە و ئەویش یەکێك لەئاوارەکانی لاچینێیە. مامۆستا هێمن گوتی: ئەویش ناسری ڕەزازیە، جا وەرە چت لێ دەوێ تا بۆت بڵێ. کاك ساڵحیش گوتی: چۆن مەگەر کاك ناسریش بوو بە پێشمەرگە؟ مامۆستاش گوتی: ئاوایە ئیدی چ بکەین؟ کاك ساڵحیش گوتی نەوەڵلا کاك ناسر نابێ ببێ بە پێشمەرگە؟ کاك ناسر دەبێ خەریکی کاری هونەری بێ. حەیفە بۆ بەکوشتنی بدەن! کاك کەریمی قادریش گوتی: کاك ناسر پێشمەرگەیەکی هونەرمەندە. مەلا حەمەدەمینیش گوتی: کۆڕی هونەرە! مامۆستا هێمنیش گوتی: هەموو هونەرمەندێك بۆخۆی پێشمەرگەیە ئیدی. کاك ساڵحیش گوتی باشە، بەلاّم حەق نییە چەك هەڵبگرێ. مامۆستا هێمنیش گوتی: بۆ دیفاع پێویستە پێی بێ. کاك ساڵح دیسان گوتی: دەمانچەیەکی چکۆلووکە بەسە، ئیدی نەك ئەو هەموو چەك وچۆڵە. مامۆستا هێمنیش گوتی:ڕاستە، بەلاّم تا گوروهەکەی، دەستەکەی، سازمانەکەی لەمردنی بپارێزێ چاترە.

ئەو قسانەی کاك ساڵح لەبەر ئەوەبوو کە گوتی: بۆیە دەڵێم، چونکە حەیف بوو، (جەمالی موفتی)مان لەدەست دەرچوو. مامۆستا هێمنیش گوتی: بەڕاستی حەیف بوو. چونکە جەمال جێگەی هومێدی دوا ڕۆژ بوو مامۆستا هێمن گوتی: من شیعرێکت بۆ دەخوێنمەوە، تۆش گۆرانییەك بۆ کاك ساڵح بڵێ. منیش گوتم: بەسەرچاو. مامۆستا شیعری (شینی لەیلا قاسم)ی خوێندەوە و من و کاك نەجمەدینیش گۆرانییەکمان بۆ کاك ساڵح چڕی. کە لە گۆرانییەکە بووینەوە، کاك ساڵح گوتی: دەك بەخێر بێنەوە، خۆ دەنگی خۆشتر بووە.مامۆستا هێمنیش گوتی: کاکە ئاوی ساردی موکریان خۆ ئاوی کانی شەفای وان نییە؟

من گوتم مامۆستا یادی ئێوارەکەی زرێوار بەخێر، مامۆستاش گوتی: بەڕاستی یادی بەخێر. لەپڕ گوتی: بیستوومە کە شەریف لە سەر زرێوار شعرێکی داناوە. دەڵێن زۆر جوانە. جا ئەگەر پێش وەی بلاّوی بکاتەوە من بینیم بۆی چاك دەکەم. دەڵێن لەو شیعرەدا داوای لەو دەروێشە کردووە کە فەیلەقووس و شارەکەی لە ئاودا نوقم کردووەو

بووە بەزرێوار، دیسان هەستێتەوە و مەریوان وەکوو شارەکەی فەیلەقووس نوقم بکاو زرێوارێکی دیکەی لێ دروست بکاتەوە.

بەڕاستی پێم سەیر بوو لەشارێکی وەکو سنە، کە خوێندن و نووسینی کوردیی لێ نەبووە شتێکی واهەڵکەوێ.من یەکەمجار لەو (شەوی شیعر)ەی مەهابادا کە دیتم، کاتێ شیعری بۆ خوێندمەوە، بڕێك بەساردیم وەرگرت، پێموابوو کە ئەو منداڵە بۆ دەبێ شاعیر بێ، ئەگەر دەستی پێکرد، دیتم شاعیرە. ئەویش بۆ خۆی بڕێك شەرمی دەکرد، بەڵام دوایی گوتم تۆ خۆت نەناسیوە ڕۆڵە. تۆ شاعیری، ئەوانی دیکە قسەی دەکەن، شاعیر نین.

دیسان باسی فۆلکلۆر هاتەوە گۆڕێ، مامۆستا گوتی: بەڕاستی لە فۆلکلوردا پیاو تووشی شتی وادەبێ کە شاعیری زۆر گەورە، سەری کڕنووشی لەبەر دادەنەوێنێ. من بۆخۆم ڕۆژێکی شایەرێك گۆرانیی دەگوت، بەندێکی گوت.

بریا دەرزی بام، تیژ و تەنك بام

دەروازەبانی، سینگ و مەمك بام

دوایی پێم گوت: کاکە دەکرێ سەودایەکی بکەین بەنیوەی دیوانەکەم؟ من نیوەی دیوانەکەی خۆمت دەدەمێ، تۆش بڵێ ئەو بەیتە هی هێمنە؟ ئەمە ناسکیی تێدایە، ئەمە عیففەتی تێدایە، ئەمە هەزار شتی تێدایە. ئەمە کابرا لە خۆڕا گوتوویەتی، شاعیرێکی بێناو، کەس نازانێ کێیە. ڕووی لەمن کردو گوتی: زۆر جوانە ئەم بەیتە، حەتمەن بیخە ناو گۆرانییەکانتەوە. فۆلکلۆری کوردی زۆر دەوڵەمەندە، بەتایبەت کرمانجی، کە من ئێستا خەریکی لێکۆڵینەوەم لەسەری، چونکە هی ئەوان زۆر لە هی ئێمە بەرزترەو، پێکەوە هەڵناسەنگێندرێن. ئێوەی سنەیی، دیارە فۆلکلۆرتان نەماوە؟ بەڵام ئەولاتر بەرەو گۆران ماوتانە، سلێمانی بەکوللی نەیماوە؟ موکریان تا ڕادەیەك ماویەتی، ئەویش دیارە پیاو دەبێ زۆرمەرهوونی ئوسکارمان بێ کە(تحفە مظفریە) ی پێش هەشتا ساڵ کۆکردۆتەوە، دەنا هی موکریانیش لەتەواو بووندا بوو. بەبڕوای من هەرکەس ئیشقی بەهونەری کوردی و بە ئەدەبیاتی کوردی بێ، دەبێ ئەم کتێبە بخوێنێتەوە، وەکو شاهنامەی کوردی زمانی کوردیی لێ فێر ببێ.جا لەناو زمانەکەشدا شتی زۆر سەیری تێدایە.

مـن لەپێشـەکیی ئـەم کتێبـەدا باسـم کـردووە، گوتوومـە هەمیشـە لەدرێـژەی تاریخـدا جیـاوازیی چـینایەتی لـە نێـوان ئینسـانەکاندا هـەبووە، بـەلاّم ڕێگـای زانسـتیانەی بـۆ نەبینراوەتەوە. تۆ تەماشای مەم و زین بکە.کە لـە توحفـەی موزەفەرییەدایـە، هـەمووی جیاوازی چینایەتیە. ئاخری شاعیر، پاشای بەگوشت دەداو نۆکەرەکەدەکاتە پاشا.

ئێستا ئەو کتێبەی کە عەرزم کردی دەبێ پێشەکی بۆبنووسم، یەکێك لەوانـەی کـە زۆرم لازمە،(مەم و زینی خانی)یە مەم و زینی خانی زۆر وەپێش تاریخی کەوتووە، فۆلکلۆری کـوردی بەشـی کرمـانجی، زۆرتـر باسـی شـەڕو کێشـەو چەوسـانەوە وحەماسـەو ڕووداوی ڕاستەقینەیە. لەڕاستیشدا هەر وایە، بەشی کرمانجی فرمێسکیان پتر ڕشتووەو فۆلکلۆری زۆر گــەورەیان هەیــە. کوردەکــانی شــوورەوی، هــەوڵ و تەقــەلای باشــیان داوە بــۆ کۆکردنەوەی ئەم فۆلکلۆرانە. بەتایبەت قـەناتی کـوردۆیێڤ تـەواوی دێهاتی کوردسـتانی تورکیـاو ئەرمەنسـتان گـەڕاوە، بۆئــەوەی لــەپیر و بەساڵاچــووەکان شــت کۆبکاتــەوە. کوردەکانی ئەرمەنستان کتێبی باش باشیان داوەتە دەرێ.

مـن ئێسـتا کتێبـێکم لەبەردەسـتدایە کەداسـتانە بـۆ منـداڵان و، هـی پرۆفسـۆر قـەناتی کوردۆیێڤە. تەماشام کرد ئەگەر وەکو هەژار بکەم کە نووسیوویەتی (مـەم وزینـی خـانی هەژار کردوویە بە موکریانی)، (بۆخۆی دەڵێ وەکو وەیە کە نـانی بەنانـەوە بخۆی) ئـەم داستانانە بکەمە سۆرانی، هیچم نەکردووە. گۆتم بـۆ نەیکەمـە فارسـی. هـەم ئـەدەبیاتی کوردی بەفارسی بناسێنم، هەم کتێبەکەش بێنمە مەیدان. ئێستا خـەریکم کـاری لەسـەر دەکەم. دووسێ داستانیشم لێ وەرگێڕاوە. ئەم کتێبـە هـەر چـەند لەیەکیـەتیی شـوورەوی چاپ کراوە. بەلاّم یەکەم داستانی لەسەر مەکری ژنانە کـە ئیهانـەی زۆر دەکـا بـەژن. بـۆ من گرنگ نییە چونکە کات و جێگا (زمان ومکان)لەبەرچاو دەگرم.

یەکێکی دیکەی زانینی زمانی حەیواناتە، کە لەتەورات ولە قورئانیشدا هەیـە، کـە گوایـە سـولەیمان زانیویـەتی. ئــەوە یــەکێك لــەئارەزووەکانی بەشــەر بــووە کــە بزانــێ ئــەم گیانلّەبەرانە دەڵێن چی؟؟ خودا بیزانێ من بۆخـۆم کاتێـك کـە ئەوداسـتانەم خوێنـدەوە، ڕۆژێکی لەنێو باغی دانیشتبووم، دەعبا دەیانخوێند، گوتم چەند خۆش بوو کە ئـەمنیش لـەزمانی ئەوانـە گەیشـتبام؟ مەلاحەمـەدەمین گـوتی: ئـەو دەمـی دەبـووی بەحـەزرەتی سـولەیمان. بـوو بەپێکـەنین ... مامۆسـتاش گـوتی: بـەڵێ ئــەوە یــەکێك لــەئارەزوەکانی

بەشەرە، کە هەتا بەسەر تەبیعەتدا زاڵ بێ، هێشتا هەر بەزۆر شتی دیکە نەگەیشتووە. من پێموایە، ڕۆژێك بەشەربەو ئارەزووە دەگا.
کاسێتەکە هەتا ئێرە بەشی کرد، کاسێتی دیکەمان پێ نەبوو، دەنا پاش ئەو دانیشتنە، چووینەوە بۆماڵی مامۆستاو هەتا شەو لای دێرێ لەماڵێ ماینەوەو، لەسەر بارودۆخی کوردستان و زۆر شتی دیکە، قسەمان کردو شەو درەنگانێ گەڕاینەوە بۆ حاجیەلێکەند. لێرەدا نامەوێ باسی ئەوەتان بۆ بکەم کە مامۆستا لەچ بارودۆخێکدا دەژیا. ئەوە ژیان نەبوو کە ئەو تێدا بوو. براکەی لە شێلاناوێ ژوورێکی پێ دابوو، وەکو مامۆستا خۆی دەیگوت: ژووری چی کونە تەیارەکەی پوورە ئایشێم وەبیر دێنێتەوە. بەڕاستی ژیانێکی ناخۆشی ڕادەبوارد.
خوێنەری هێژا، مامۆستا هێمن ساڵی ١٩٧٨ کە شۆرشی گەلانی ئێران دەستی پێکرد، کوردستانی بندەستی ئێراقی بەجێهێشت و گەڕایەوە بەشی دیکەی کوردستانی بندەستی ئێران و، بەدیتنی کەس وکارەکەی، لەزێدەکەی خۆی لەمەهاباد، شادبۆوە، ساڵی ١٩٧٩ کە من بەختم هێنای، چەن ڕۆژێك لەخزمەتیدا بووم هەتا دانیشتنەکانی دیکە، بۆم ڕوون بووەوە کە مامۆستا هێمن، لەسەر مەسەلەی زمان. حەساسییەتی نییەو بەرپرسانە لێی دێتە کەوان بەزمانی سادەو ساکاری کوردی کە گوندی و لادێییەکانی کوردستان، بەتایبەت موکریان قسەیان پێدەکرد. دەینووسی و یەك ڕێنووسی ڕەچاو دەکرد. بەرای من لە مامۆستا هەژار باشترو ڕەوانتری دەنووسی، هەمیشە ئەو وشانەی بەکاردەهێنا، کە خۆڕسك بوون، نەك دەسکرد، لەپەخشاندا دەستێکی باڵای هەبوو، هەتا شیعر، وشەی ڕەسەنی کوردیی وای بەکاردەبرد کە بەر لە خۆی شاعیرانی دیکەی کورد ئەو کارەیان نەکردووەو پێی نەگەیشتبوون. مامۆستا هێمن شارەزای بەیت و چیرۆك و پەندی پێشینان و مەتەڵۆکە کوردییەکان بوو. ئەو چەند جارەی کە یەکترمان دیت هەمیشە دەیگوت: بەیتە کوردییەکان بخوێنەوەو لەبەریان بکەو، شتیان لێ فێر ببە. مامۆستا دەیگوت بەیتبێژەکانمان هەم شاعیرن، هەمیش دەنگخۆش.لەڕاستیشدا درووستی دەگوت، چونکە بەیتە کوردییەکان باشترین سەرچاوەن بۆ شاعیران و نووسەران گۆرانیبێژانی کورد.
لەکۆتاییدا ،من شاعیر نیم کە شیعرەکانی مامۆستا هێمن هەڵسەنگێنم، بەڵام تا ئەو ڕادەیەی کە شارەزای زمانی کوردیم، پێموایە هەر نووسەرێکی کورد،کە دەیەوێ فێری

زمـانی کـوردی ببـێ و سـاکار بنووسـێ، پێشـەکیی دیـوانی (تاریـك و ڕوون)ی مامۆسـتا هێمن‌و، ئەو پێشەکییەی کـە بـۆ (تحفـە مڤفریـە)ی ئۆسـکارمانی نووسـیوە بخوێنێتـەوە، ئەوسا بەوە دەگا کە چۆن دەبێ بەکوردی بنووسێ.

گۆڤاری مامۆستای کورد ژمارە (٢٢)، سوید ١٩٩٤.

هێمن، شاعیری خەم و خاوەن هەڵوێست

سەعید شوان ـ سونقر کولیایی

کە شەودادێ مرۆڤێکی ئاوارەو دەربەدەر، لەژوورێکی ساردو سڕا بەدەستە لەرزۆکەکانی هەردوو ئەژنۆکانی توند گوشیوە. هیچ شتێ نابیستێ بێجگە لەدەنگی خورپەی دڵی بێ ئۆقرەو بێ ئارامی.چاو ئەبرێتە ئەستێرەکان ، دانە بە دانە ئەیانژمێرێ. کەچی هیچ هێزێ نییە دادی بدات، زامی بەسۆی سارێژ بکا، دەروازە داخراوەکانی ئومێدی بکاتەوە، جارێ ئارەقەی ناوچەوانی بسڕێ و ماندووی لەشی دەربچێ، تەنیا ساتێ خەم و پەژارەی قورسی فەراموش بکات. یەك ڕۆژێ گریان سەری لێ نەدات، هاودەمێك، دڵسۆزێك نییە گرێ کوێرەی ژیانی خۆی بۆ بکاتەوە، پڕ بەگەرووی بانگ ئەکات، کەچی کەسێ نییە وڵامی بداتەوە، گوێ لەڕازی ئاگرینی بگرێت، ئازیزێ نییە خەم و ڕەوێنێك نییە بە خەندەیەکی شیرینی ئەو برینانەی لەبیر بباتەوە، لەو دیوی سنووری کش‌و ماتەوە چۆڵە چرایەکی بۆ ڕۆشن کات و ئەمیش بەتروسکەی ڕووناکی بگەڕێتەوە ناو دڵە تەنهاو شەوەزەنگەکەی. کەسێ کە ئاوارە بوو لەشاری شادی و خۆشی وەدەر نرا، بەسیکاردی غەریبی دڵی سەد پارە کرا، شادەمارەکانی هەموو پرزول پرزول بوون، سەراپا خوێنی ئاگر تێبەربووی بڵێسەی سەند، شەپۆڵی ئەشکی سوور بەهەردوو گونایا هاتە خوارەوە، هەموو ڕێگەی تەلبەندو بەئاسن کێڵرا، دەنگێکی کپی دوور نەبێ سەدایەکی خۆشی لێوە بێ، دڵی بە جارێ بووبێتە زوخاڵ و خۆڵەمێش، لە چۆڵێکی بیابانی کاکی بە کاکی غوربەتا لەگێژەڵووکەی تووڕەی خەمناکی زیاتر نەبینی، هەنگاوەکانی شل ببن و لەدوای نەیەن، هەردوو چاوی گلاراوی تارماییەکی ڕەش و تاریکی بەسەراکێشرابێ، گۆشتی هەموو لە ئێسقان جیا بووبێتەوە، زوخاو بەئەندامیا بڕژێتە خوار، شەوێکی دەیجووری یەلدای بەسەرا هاتبێ، دێوەزمەی نەهامەتی گشت خەونە سەوزەکانی ژاکاندبێ، خەزانی دڵڕەق وەکو دوژمنی گەڵای بەداری کامەرانیا نەهێشتبێ، مامۆستای لووتکە (هێمن) هەزار چیرۆکی تراژیدی خەمناك لەلاپەڕەکانی ژیانیا بخوێندرێتەوە، یادگارێکانی لەتاڵ زیاتر نەبێ، خەم بووبێتە مەکۆی تەمەنی، هیچ کاتێ ئارامێ نەبینێ، شاعیر لەمێژە کەوتووەتە بەرپەرچەپۆکی ڕۆژگار، وەکو ئەڵێت:

ئەو کەسەی هێندە نەبوو زوێرو زگار.

وا نـــــەکەوتە بەر چەپۆکی ڕۆژگار

بـەڵێ، چـەپۆکی ڕۆژگـاری چـەپگەرد گـەڵێ سـەختە، تونـد وجگـەربڕە، بێـرەحم و بـێ بەزەییە، وەکو بـەرداش مـرۆڤ ئـەهارێ، دەرفـەتی ئـەوەی نـادات هەناسـەیەکی کامـەرانی هەڵکشێ، لەسەرهەتاکو دامان ئەیکاتە زوخاڵ، تـۆوی ئـازاری لـەناو دڵا ئـەڕوێنێ، ڕەسـوڵ هـەمزاتوف ئـەڵێت: (پیـاو نـاتوانێ بەمـە بـاوەڕ نـەکات کـە ئـاگر چـۆن دارو دوو دەخـوا، بەهەرەش ئاوها لەسەر هەستی مرۆڤایەتی لەسەر کینەو خۆشەویستی پەروەردە ئـەبێت، شیعریش لە خەندەی شیرین و فرمێسکی تاڵەوە لەدایك ئەبێ).

مامۆستا (هـێمن)یـش کـوێرەوەری و بەدبـەختی زۆر کێشاوە، لـەخاکی شـیرین و ئـازیزی بەزۆرو بێ ڕەزای دڵ ئاوارەیان کرد. کـە ئـەو کەوتـە کـونجی شـارانەوە، ئـەبێ هـەر ڕۆژە جێگەیەك و هەر شەوە مەنزلێکی تازە، هەر جارە شێوەو ڕەنگێکی نامۆو ناپەسەندی دڵ ببینێ، شاعیر لەشوێنێکی غەریب و ناسور لەنگەری گرتووە، هەموو لایەکی دەورو بەری بە ئەو ئاشنا نین، هیچ دیمەنێك خەم لابەر نین بۆ ئەو، هیچ بستێ خاك نییـە باوەشـی بۆ بکاتەوەو وەکو کۆرپەیەکی جگەرگۆشەی خۆی توند لە ئامێزی بگرێ و نازی هەڵگرێ کە ئەڵێت:

خەم ڕەوێنێك لێرە من ناکەم بـــەدی

چۆن پەنا بۆ مەی نەبەم ساقی ئەn[

یـــان ئـــــەڵـــێت:

دەردی دووری دەردی دووری کـوشتمی

دەردی وشیاری و سەبوری کوشتمی

زۆر کەسان هەن کە جارێ یان ڕۆژێ لەڕۆژان ساردی و گـەرمی ژیانیـان نـەدیوە، بێجگـە لەجێگەی نەرم و نیان هەمیشە لەماڵی خۆشاو گەڕان و کـەیف و سـەفان، ئەوانـە نـازانن برسـێتی و هـەژاری و دەردی ئـاوارەیی و بـێ بـەزەیی چارەنووس، ڕەنگـە ڕەخنـە بگـرن لەوانـەی کـە دادو بێـداد ئەکـەن لـە دەسـتی خـەمی زۆریـان، مامۆسـتا هـێمن بـەم دێـڕە شیعرانە ولامی ئەو کەسانە ئەداتەوە:

ئـــەو کەسە نـەیچێشتووە دەردی ژیان

ئـــەو کەسەی نەیدیوە ئێش و برك و ژان

ئەو کەسەی نەکرا نیشانەی تیری خەم

شـــــــانی دانەخزا لەبن باری ستەم

ئـــــەو کەسەی دووری عەزیزانی نەدی

تـــیروتـــــانەی بێ تەمیزانی نەدی

واتـە ئـەو دەردی ژیـانی چێشـتووە، دڵـە خەمبارەکـەی کراوەتـە نیشـانە بـۆ تـیری خـەم، هەرچی ئازاری دنیا هەیە ڕوویان لەو کردووە، بۆیە ناڵە ناڵ بکات، بێزاربێت لەشـەوانی جودایی، مافی خۆیەتی، ئەی ئەوانەی ئەم هەموو دەردەسەریەیان نەدیوە نـابێ خۆیـان ببەنە هاوتای شاعیر.

مامۆستا(هێمن) خەم و ئـازارو بوونەتـە میراتـێ بـۆی، بوونەتـە مـۆری ناوچاوانی، بۆیـە ئینسانێکی دڵتەنگ و بێ دەرەتانە بەمجۆرە باسی خۆی ئەکات:

نابینی زەردە لەسەر لێوی کەسێ لەم شارەدا

گەر خەم و دەردی دڵی خۆمیان بـەسەردا دابەشم

یـــــان:

ژیـــــــانم پـــــڕ لـــــە ڕەنجە و نامورادی

بـــــــە هەڵکەوتیش نەهاتم تووشی شادی

مامۆسـتا (هـێمن) ئەگـەر بـەوردی سـەیری بـاری ژیـانی بکـەین، هەرلەمناڵییـەوە تـاکو کۆتایی هەموو پەڕەکانی هەڵبدەینەوە، زۆر نەهامەتی بەدی ئەکـەین، بەتایبـەتی منـاڵی زۆر بێبەش بووە لەخۆشـی و سەربەسـتی. وەهـەروەها لـە هـەڕەتی لاوێتیـدا کەوتووەتـە بەرشالاوی ڕاونان و ئاوارەیی، هەزاران هەورازو هەڵدێری دیـوە، بۆیـە شـاعیر ئـەو گشت کارەساتانەی بەشیعر هۆنیوەتەوە.مامۆستا (هێمن) لەکوێوە بۆ کوێ ئەڵێت:

(پێوە بووم و زۆر درێژی بنووسم تەماشام کرد،دەبێتە چیرۆکێکی درێـژو شـیرین و پـڕ کارەسات، چ چیرۆکێك لەبەسـەرهاتی ئینسانێك لـەواقیع نـزیکترە، ئـەویش بەسـەرهاتی ئینسـانێك نزیکـەی پـەنجا سـاڵ لەسـاڵەکانی چـەرخی بیسـتەم، ئـەو چـەرخە سـەیرو سەمەرەیە، ئەو چەرخە پڕ کێشەو شەڕو شۆڕە)،بەردەوام ئەبێت و ئەڵێت:

(ئێسـتاش کـە وەبـیرم دێتـەوە کـزەم لەجـەرگی دێ وخـەمێکی گـران دامدەگرێ،کـە مـن لەهەموو خۆشی و سەردەمی منداڵی بێ بەش بـووم)، ڕەوانشناسـەکان ئـەوە ئەسـەڵمێنن ئەو کەسەی لەسەردەمی مناڵی ئازادو سـەربەخۆ نـەبوو، واتـە هـەمووکاتێ چاودێریەکی

زۆر تونـدو تیـژ بکرێ،گشـت هەڵسـوکەوتێکی لـەژێر زەرەبـین بـێ، بەهەوەسـی خـۆی نەجوڵێتەوە، ئەوە کارێکی زۆر ئەکاتە سەرباری دەروونی و مرۆڤێکی هەمیشە خـەمبارو گۆشـەگیر دەرئەچـێ لـەکاتی گـەورە بوونیـا،دڵی ناسـك و زۆر شـەرمن و دوورە پـەرێز ئەبێ.دیسانەوە ئەڵێت:

(تەنیا بیرەوەریەکی خۆشم لەزەمانی منداڵیم هەیە ئـەویش ئەوەیە شـەوانە دەچوومە ژووری وسـەرم وەسـەرانی دایـە مـرۆت دەکـردو ئـەویش حیکایـەتی بـۆم دەکـرد)،لەمـە دەرئەکەوێ تەنها ئەوە خۆشی بووە کەدایە (مرۆت) حیکایەتی بۆ گێڕاوەتـەوە، وە دایـە مروت دایکی ڕاستەقینەی ماامۆستا (هێمن) نەبووە، بەڵکو دایەنی ئەو بووە، بۆیە کەمێ سۆزی خۆشەویستی لەو بەدی کردووە، بێجگە لەمە زیـاتر بێبەشـی بـووە، لەلایەنـەکانی دیکـەی ژیان،چـونکە منـاڵ جیهـانێکی تایبـەتی خـۆی هەیـە، ئـەبێ بـە شـێوەیەکی زۆر حەساس لەگەڵیا مامەلە بکرێ، بەڵام (هێمن) دیارە لەوخۆشەویستیانە بێبەش بووە.

دیسانەوە ئەڵێت: (من لەژیانمدا ڕۆژی ڕەش و تاڵم زۆر دیـوە) بـەردەوام ئـەبێت (هێشـتا مانگێك بەسەر شەوی زاوایەتیم ڕانەبردبوو، بە قسـەی ئـەمڕۆ مـانگی هـەنگوینم تـەواو نـەکردبوو کەبەداخـەوە ئـەوەی نەمدەویسـت ڕووبـدا، ڕوویـداو ئـەوەی پێمخـۆش بـوو بمرمو نەیبینم دیـتم) دیسـانەوە ئـەڵێت: (زۆرم کـوێرەوەری و چەرمەسـەری چێشتووە، زۆرم شـەونخونی کێشاوە، زۆرم نـەداری و ڕووتـی دیـوە، ئەگـەر ژیـانی ئـەو چـەند سـاڵە بنووسم خۆی سەدان لاپەڕە کاغەزی بەش ناکات) ،لەم هەموو وتانەی مامۆسـتا (هـێمن) خـۆی دەرئەکـەوێ لـەکاتی منـاڵی بێبـەش بـووە، لەهـەموو سـۆز و خۆشەویسـتی یـەك بـەکامی دڵـی کـاتی منـاڵی ڕانـەبردووە، هەمیشـە ئـازاد نـەبووە، ژیـانی منـداڵ و وەکـو زیندانێکی تاریك و نوتەك دێتە بەرچاوی. لـەکاتی لاوێتـی ولـە تەمـەنی جوانیـا ئـازارو خەم و تاڵی و تفتی و ڕاونان و ئاوارەیی دووره ولأتی و برسێتی و بێ دەرەتـانی. کەسـێ ئەوەندە گرفتاری ڕۆژگار ببینێ، هەموو دونیای لێ تەنرابێ، ڕووی لەهەرچی دەرگایـەك کردبێ، بەڕوویا دایانخستبێ، ئەگەر ئاسنیش بێت ئەتوێتەوە، بۆیە بەسۆزەوە ئەڵێت:

چۆن نەناڵێ ئەو دڵەی پڕ هەستی من

چۆن لـــەئەژنۆ ببنەوە دوو دەستی من

مامۆسـتا (هـێمن) ی شـاعیر (هـێمن)ی لووتکـە، (هـێمن)ی چـیای سـەرکەش، (هـێمن)ی خـەموئازار، بـەو هـەموو گـل بوونـەوە، بـە ئـەو هـەموو نـەهاتی ژیـانی پـڕ هەڵـدێرو

کوێرەوەرییەوە، هەزاران کەوتن و هەڵسانەوە لەگەڵ ئەویشا ئینسانێکی دڵسۆزو بەهێزو خاوەن بیروباوەڕو خاوەن هەڵوێست بوو، هیچ زریانێ نەیتوانی بیهەژێنێ و جێ لەقی بکات، وەکو گڕکان هەڵئەچوو بەگژ جەلادەکانی شای پەهلەوی و نۆکەرەکانی، چیایەکی پۆلاین بوو، ڕەگ و ڕیشەی داکوتابوو، بۆیە لەناو دەریای خەما خۆی ئەهاویشت بۆ ناو تێکۆشان و بەربەرەکانی کە ئەڵێت:

گەر دەناڵێنم ئەمن پەك کەوتە نیم

تێدەکۆشم بـــۆ وەسڵ تـــاکو دەژیم

شاعیر هەیە لەناو کۆشك و سەرای بەرزا شیعر ئەنوسێتەوە، باسی شان‌و باهۆی ئەو کەسانە ئەکەن کە لەڕیزی شاو نۆکەرەکانین، بەلام مامۆستا (هێمن) لەناو جەرگەی خەڵکەکە سەری هەڵداو هیچ کاتێ بەهیچ جۆری خۆی لەوان دوور نەخستەوە، دەنگی تێکەڵ دەنگی ئەوان کردو تاڵی لەگەڵ ئەوانا نۆشی، هونەرەکەی لەناو هەموو کۆمەلاو لایەنەکانا داڕشت، شیعری وتووە بۆ جوتیار و هەژارو چەوساوەو شوان بۆ ئەو ڕەش و ڕووتانە کە هەمیشە دەنگیان بەرز ئەبووە بۆ ڕژێمی شای پەهلەوی ئەڵقە لەگوێکانی ئیستیعمارو ئیستیکباری جیهانی. نووسەرێکی گەورە ئەڵێت: (ئەو هونەرەی خزمەتی جوتیارو وەرزێرو هەژارو چەوساوە نەکات، وەلە ئاستی بیری ئەوان نەبێت هونەرێکی نەزۆك و مردووە).بەڵێ ئەویش شیعری ئەوت بۆ کۆمەڵی مافخوراو، ئەوانیش بەدڵەوە وەریان ئەگرت و داوایان ئەکرد، ڕژێمی شا بڕوخێ، مامۆستا (هێمن) نیشانەی ورە بەرزی‌و سەر دانەنواندن بوو، بۆیە ناچار بوو خاکی شیرینی باوو باپیری بەجێ بهێڵێ و نەفرەت بکات لە ژینی ژێر دەستی، ڕێگەی دوورو درێژی گرتە بەر، لەپێناوی ڕزگاری‌و ئازادی ولاتە دیلەکەی، وەکو پاڵەوان جەنگا، تاکو کۆتایی ژیانی لەو ڕێگە پیرۆزە لای نەدا، وە ئەمە یاسای سروشتە هەر ئەبێ هێزی خێر سەربکەوێ بەسەر هێزی شەڕا، بۆیە ئەڵێت:

گەر لەبرسان و لە بەربێ بەرگی ئیمڕۆ ڕەق هەڵێم

نۆکەری بێگانە نـــاکەم تا لەسەر هەردم ئەمن

بەڕاستی شاعیر نۆکەری بێگانەی ئیستعمار و ئیستکباری جیهانی نەکرد، هیچ کاتێ خزمەتی ڕژێمی پەهلەوی نەکرد، بەڵکو هەموو هێزی خستە کار بۆ بەربەرەکانی، چی

بە نووکی خامە چی بەڕێبازێکی زۆرگەورەو پیرۆز، ساڵانێکی دوورو درێژی بەسەربرد، برسێتی بینی، مامۆستا (هێمن) لەکوێ وە بۆ کۆ دەڵێت:

(ئێستا لە شارێکی دوور وڵات بە تاقی تەنێ لە ژوورێکی ڕەق و ڕووت دانیشتووم، هەمووسامانم نەختێك نوین و دوو دەست بەرگی کۆن و نوێ و چەند کراسی چڵکن و چەمەدانێك وساکێکی دەستی وچەند جلد کتێب و کۆلێك کاغەزی بڵاوەو ئەسپێ لەگیرفانمدا سەوزەڵەتان عەرز دەکا، بەڵام زگتان پێم نەسووتێ ئەو ژیانەم بۆ خۆم هەڵبژاردووەو دەنا دۆستی وام هەن ئەگەر حەز بکەم پارووی لەزاری خۆیان دەردێنن لەزاری منی دەنێن)، مامۆستا هێمن زۆر بە جوانی لەم چەند دێرەدا باسی سامانی خۆی ئەکات، ئەو شتە سادەو ساکارانەی کە شك ئەبات، ئەو ڕازییە بەوانەی کە هەیەتی، بەڵام بەچاو نەترسییەوە ئەڵێت: من خۆم ئەو ژیانەم هەڵبژاردووە، هیچ پەشیمان نییە لەوەی کە بەسەریا هاتووە، ڕەحم و بەزەیی کەسی ناوێ، پارەو گەنجینە لە کەسێ داوا ناکات، ئەو ڕزگاری بۆ وڵاتەکەی ئەوێ لە ڕژێمی شای پەهلەوی. بەڕاستی مامۆستا مرۆڤێکی کۆڵنەدەرە، پیاوێکی ئازاو چاو نەترساو جەربەزەیە، هەژاری و برسێتی ناتوانن ورەی بەرزی بڕوخێنن، بەو هەموو نەهاتییەوە شیعری بەرگریمان پێشکەش ئەکات، هیچ کاتێ ناسڵمێتەوە، بێ دوو دڵی سوورە لەسەر ئەو ڕێگەی کە هەڵیبژاردووە، لێرەدا ئەم چیرۆکەی (ڕەسووڵ هەمزاتوف) پڕ بە پێستی مامۆستا (هێمن)ە کە ئەڵێت:

خانێکی زۆر زۆردار هەبوو، ڕۆژێ هەموو شاعیرەکانی وڵاتەکەی کۆکردەوە کە بەوا هەڵدەن و باسی داد ڕەوای ئەو بکەن، گشت شاعیرەکان شیعریان وت کە ئەو وڵاتە هەرگیز خانی وەهای دڵسۆزی بە خۆوە نەدیوە، تەنها سێ شاعیر مانەوە، قایل نەبوون بەخانی زۆردارا هەڵدەن، خان هەرسێ شاعیری زیندانی کرد جارێکی دیکە بانگیانی کرد لەدوای ئەشکەنجەو ئازارێکی زۆر وتی: شیعری خۆتان بڵێن، شاعیری یەکەم شیعری وت، باسی دادرەوای خانی کردو پاشان ئازادیان کرد، شاعیری دووهەمیش بەهەمان شێوە بەخانی هەڵداو باسی گەورەیی خانی کرد، ئەویش ئازادکرا، مایەوە شاعیری سێ هەم کە لە هەموویان لاملترو کەللە ڕەقتر بوو، خان فەرمانی دا لەداری ببەستنەوەو ئاگری تێ بەردەن، شاعیرەکە بەدارەوەبوو هەڵیکردە گۆرانی و عەینی شیعری لەبارەی دڕندەیی و بێدادی و چاوچنۆکی خانەوە گوت، خان نەڕاندی زوو ئازادی بکەن، لەناو ئاگر دەری بێنن، نامەوێ شاعیری تاقانەو ڕاستەقینەی وڵاتەکەم لەدەست بچێ.

مامۆستا هێمن لەو شاعیرە تاقانەی وڵاتەکەی بوو، بەهیچ جۆرێ بەشان و باهۆی شای پەهلەوی زۆردارا نەیوت و... هونەرەکەی خۆی نەفرۆشت، ئەگەر لەناو ئاگریش ببوایە هەر سروودی یاخی بوونی ئەوت، زۆرو زۆرداری شاعیری ناچارکرد کە یاخی بێ، دژ بەو ڕژێمە وەکو پاڵەوان بجەنگێ، ئەگینا مامۆستا (هێمن) مرۆڤە، خاوەن هەست و نەستە،حەزی لەئاگرو ئاسن نەئەکرد، حەزی ئەکرد خاك و وڵاتی ببێتە جێ سەیران و گەشت، ببێتە باخچەی ڕەنگاو ڕەنگ بۆ کۆرپەکانی دوا ڕۆژ، بۆیە ئەڵێت: (ئینسانم ژیانم پێخۆشە، نامەوێ دەربەدەرو سەرگەردان بم، بەتەنێ بەکێوو شاخاندا بگەڕێم، لەئەشکەوتو زەندولان بخزێم،لەسەر بەردی ڕەق بنووم، نانی وشك و کرِاوی بخۆم، ئاوی سوێرو گەرم بخۆمەوە خوێن و فرمێسکم وەبەر چاو بکەوێ) زۆر ڕاستە مامۆستا (هێمن) ئیسنانە، لەسروشت پەروەردە کراوە، جوانی و قەشەنگی لا دلگیرو شیرینە، پەپولەی بالاّ ڕەنگینە لەم گوڵ بۆ ئەو گوڵ ئەگەڕێ، حەزی لەهەموو خۆشی یەکە، گەڕان لەگەڵ ئازیزان و دۆستان ئاواتی ئەوە، کام ئاواز هەست بزوێنە حەزی لەگوێ گرتنێتی، بەلاّم مخابن دێوی شەر ناهێڵێ مرۆڤێ لەسەر زەوی بە کامی دڵی خۆی بژی، بەپێچەوانەوە ئەیەوێت دیلو دەستبەندو گێلو گەوج بێ و هۆشیار نەبێ، شای پەهلەوی ئەیویست جلەوی هەموو ئینسانێ بە دەست ئەوبێ، بەهەوەسی خۆی وەکو داشی دامە یارییان پێ بکات, بێ ڕەزای ئەو هەموو شتێ حەرامە، لەو وەختەی کە زیندانەکانی شا، زیندانی (اوین) و زیندانی (قزل حصار) ئاخنابوو لە ڕۆڵەی ئازادیخوازی ئێران، بە گشت شێوەیەکی ئەشکەنجە ئازار ئەدران، سێدارەو پەت هاوڕێی شەوو ڕۆژیان بوو، نەعرەتەی جەلادەکان وەکو هەور ئەیگرمان، تیربارانکردن وەکو ئاوخواردنەوە بوو، پیاوکوشتن لایان شتێکی زۆر ئاسایی بوو، کێ هەبوو بتوانێ یەك وشە لەسەرزاری دەرچێ، بێ هیچ یاسایەك لەتو پەت ئەکرا، بەلاّم مامۆستا هێمن وەکو شێری بێشە وێران، وەکو زریای قەت نەنووستوو ئەچوو بەگژ جەلادەکانا کە ئەڵێت:

دەمگرێ ئەما لەگرتووخانە ڕق ئەستوورترم

لێم دەدا، ئەما لەسەر داوا ڕەواکەم سوورترم

لێرەدا ئەو دوو دێڕە شیعرەی کامەران موکریم دێتەوە یاد:

مـــەچەك کەلپچەی بەزان بەجارێ

ئەگەر چی خوێنی پیا دێتە خوارێ

ئـــــەوەی ڕەنج ئەدا ڕسواو بێ نانە

کـــێش تـالأن کـــەرە، ئەو خانەدانە

خەڵکی سەراپای ئێران لە ژێر زەبرو زەنگی شادا بوون، مافی مرۆڤ پێ شێلکراو، شارو لادێ وێران، بەرگی ڕەش لەبەری دایك وخوشکان بـوو، جێگەیـەك نـەبوو هـەوری خـەم داینەپۆشی بێ، شاعیرانیش بەشێك بـوون لـەو کۆمەڵە ستەم دیدەیە، بۆیـە ئـەوانیش کەوتبوونە بەر شالأوی ئەو ڕژێمە.

شاعیری ئازادیخواز (فروخـی یـزدی) یەکێکە لـەو شاعیرە کۆڵنەدەرانـە کـە ئـەم شـیعرە بەرزەی هۆنیوەتەوە:

عید جم شد ای فریدون ایران پرست

مستبدی خوی چحاکی است این خونه زدست

حالیا کز سلم و تـــور انگلیس و روس هست

ایــرج ایــران سراپا،دستگیر و پای بست

بـــــه که از راه تمدن ترک بی مهـری کنی

در ره مشروگه اقـــدام منـــوچهـــــری کنی

نووسەری دیوانەکە (فرخی یزدی) ئەڵێت:

(این سگر را موقعی که چیغم الدوله قشقائی حاکم یزد بود سروده ـ همین ـ شعر سـبب دخـتن دهـان و زنـدانی گشـتنش گردیـد اسـت (ایـن اشـعار) چـیغم الدولـه رابخشـم اوردە،درصدد ئازار او بر ئمد واوراگرفته پس از چرب و شتم و توهین و حبس فرمـان داد لب ودهان حقگوی او را بهم دوختند).

شـاعیری کۆڵنـەدەر (فرخـی یـزدی) هـیچ هێـزی نـەیتوانی دەنگـی کـپ و خەفـە بکـات، ناچاربوون شەرمەزارترین کار ئەنجام بدەن، ئەویش دەمی ئەو تێکۆشەرەیان دوورییەوە کە ئەمە کارێکی شایەنی نەفرەتە، لەگەڵ ئەوهەموو ئازارو ژانـەیش، شـاعیر بـە خـوێنی لە دیواری زیندانەکەیا شیعری ئەنووسیەوە. کوشتن و بـڕین, پـەت و سـێدارە، نـەیتوانی چرای هیوای ئەو هەموو خەڵکە بکوژێنێتەوە، بۆیە مامۆستا (هێمن) ئەڵێت:

زۆری نـــــەمـــاوە بێتە بـــــەر نەمامی هەوڵ وخەباتم

لـــــەداگـــــیرکـــەر پاك بێتەوە خـــاکی پیرۆزی وڵاتم

چــەك دادەنێم،گـــۆچـــانەكەی جاران هەڵدەگرمەوە

تۆ هەر بێری بە،من هەر شوان، فریشتەی تاسەو ئاواتم

شاعیر لەساڵی ١٣٤٥ ئەم شیعرەی وتووە كە شای پەهلەوی لەئەو پەڕی هێزو دەسەڵاتابوو، وەلێ هێمن لەوكاتەوە پێشبینی ئەوەی ئەكرد، كە ئەبێ خاك و وڵاتی ئازادو سەربەخۆ ببێ، شەوی دەیجووری دیلیەتی بڕواو كۆچ بكات، زیندانەكان تەفرو تونا بكرێن و لەجێگەیان باخچەی جوان و قەشەنگ بنیات بنرێ، دایكان وخوشكان بەرگی ڕەش فڕێ بدەن و بەرگی سووروسەوز لەبەر بكەن، بانگی ئازادی بدرێ و هەتاو بەسەربەستی لەگەڵ بێتە دەرەوە، جوتیارەكان بە ئەوپەڕی دڵشادییەوە ڕوو بكەنە كێلگەكان، هەژارەكان قۆڵی لێ هەڵكەن و نەمامی نوێ بچێنن، كێوەكان زنجیرەی ژەنك گرتووی دامێنیان بشكێنن و دار بەڕووەكان گشت باوەش بكەن بە یەكا، شاعیریش وەكو هەموو خەڵكی بگەڕێتەوە سەر ئیش وكاری، گۆچانەكەی جاران هەڵگرێتەوە، ئازیزە جوانەكەی هەر بیری بێ و ئەمیش شوانەكەی جاران، شمشاڵە تۆزگرتووەكەی بسڕێ و ئاهەنگێكی جوان ساز بدات.

مامۆستا (محمدی مەلا كریم) لەبارەی (هێمن)وە ئەڵێت: (منیش (هێمن)م وەكو ئێوەو بگرە زیاتریش خۆش ئەوێ، چونكە ڕەمزی مەسەلەیەكەكە بە یەكێ لە پیرۆزترین مەسەلەكانی ئەم چەرخەی ئەزانم، مەسەلەی خەبات لە پێناوی ئازادی نیشتیمان وسەربەرزی وڵات).

مامۆستا (هێمن) ماڵی كەسی نەخوارد، هیچ ئادەمیزادێكی ئازار نەدا، تاوانی لەگەڵ كەسا نەكرد، تەنیا ئەوەی ئەیویست، بەئازادی وڵاتەكەی بژێت، شای پەهلەوی و نۆكەرەكانی ئیستكباری جیهانی لە خاكی ئێرانا نەمێنن، بەڵام ئەوان بە ئاگر و چەك وەڵامیان ئەدایەوە، بەڵام لەكۆتایا هەر هیوای هێمن هاتەدی، ئەو ڕژێمە تەفرو تونا بوو.

گۆڤاری ئاوێنە ژمارە (٢١- ٢٢)،(١٣٧٤ هەتاوی)، (١٩٩٥ زاینی).

بایەخی وشە لای هێمن

عەزیز ئالی

لە هەر زەمینەیەكدا بۆ ئەوەی مرۆڤ بگاتە پلەی وەستایەتی، ناسینی ئامرازی كار مەرجی بنەڕەتییە. بەننا ئەگەر ماڵەو كەمچەو شاقوڵو تەرازو گونیا و ئەمجۆرە شتانە باش نەناسێو نەتوانێ بەلێزانی بەكاریان بێنێ، بێگومان بەننا نییە. هونەری شاعیریش لەم قاعیدەیە ئاوارتە نییە. شاعیری بەتوانا كەسێكە كەرستەی هونەری شیعر چاك بناسێ و وەستایانە كەڵكی لێ وەربگرێ.

گرینگترین بەركاری شاعیری وشەیە, ئەم گرینگایەتییە ئەوەندە زۆرە هەندێ خاوەن ڕای هێناوەتەوە سەر ئەوەی كە بڵێن: وشە لە شیعردا ئامراز یا كەرستە نییە، ماك و جەوهەرە. دەجا شاعیر هەرچی دەسەلاتی لەئاست وشە پتربێ، پایەو مایەی هونەرمەندانەی بەرزترو هێژاترە.

لە شاعیرانی هەرە وشەناسی ئێمە یەكیان (نالی) یە. وشە لەكن نالی ڕەنگە بكرێ بڵێن بایەخی لەگشت ئامیانی تری شیعر فرەترە. وشە پارچە ئەلماسێكە بەدەستی خولقەندەی نالی تراش دەدرێ، مشت ومالّ دەكرێ و دێتە سەر شكلێكی ڕێكوپێك و پڕشنگدار. وەزن و قافیەو هاوئەندازەبوونی درێژایی میسراع هەرگیز نەیتوانیوە پێشی ئەوە بگرێ كە نالی بەئارەزووی دڵی خۆی وشە گوڵبژێر بكاو بەچەند مانای لێ هەڵگوازێ. نالی كاتێ وشەیەك هەڵدەبژێرێ تەنیا مانایەكی لەبەرچاونییە، بیر لەهەموو ماناكانی دەكاتەوەو تێدەكۆشێ كەڵكیان لێ وەرگرێ. بەوەندەش ڕازی نابێ و لەوە دەكۆڵێتەوە بزانێ ماناكانی ئەم وشەیە چ ماناگەلێكیتر وەبیردێننەوەو چۆن دەتوانێ بۆ هەڵبژاردنی وشەی تر بەهرەیان لێ ببینێ. بێجگە لەمانە، باری مۆسقایی وشەش لەبیرناكاو باوەڕی وایە مۆسیقای هەر وشەیەك پێویستە لەگەڵ ئاهەنگی وشەكانی ترا ڕێك بكەوێ هەتا بەسەریەكەوە (هارمۆنی) یان هەبێ. نالی تەنانەت شكلی نووسینی وشەش هەڵدەسەنگێنێ و بەپێكهێنانی تەناسوبی ڕواڵەتی وشەكان وەزنی شیعرەكەی بەهێزتر دەكا. لە ڕاستیدا نالی ڕۆن لەوشە دەگرێ. یا لەمەش ئەولاتر وشە دەچەوسێنێتەوە؟ سەیری ئەم بەیتە بكەن:

دەورانییە وەك هێڵەگی سەودا سەری گێژم

بــــۆیە بەدەقیقی مەسەلە هەرچی دەبێژم

وشەی (سەودا) لەم بەیتەدا سێ مانای هەیە: ١- موعامەلە ٢- سۆزی ئـەوین ٣- ڕەش، نـالی نیـازی لەهەرسـێك مانـا گرتـووە جـا بۆیـە هەرمانایـەك میسـراعی یەكـەم چەشـنە لێكدانەوەو بۆچوونێك هەڵدەگرێ:

١- سەری گێژی من وەك هێڵەگی كاتی موعامەلە كە شتی پێ دادەبێژن، دەسوورێ.

٢- سەری گێژی من وەك هێڵەگێك ئەوینی پێ دابێژن، دەسوورێ.

٣- سەری گێژی من وەك هێڵەگی ڕەش، دەسوورێ

ئەوجار وشـەی(سـەودا) كەوتۆتـە پـێش وشـەی سـەر هـەر بۆیـە لەهـەوەڵ خوێندنـەوەدا لەوانەیە خوێنەر لێی تێك بچێ و وابزانێ ئەم دووە یـەك وشـەن و دەبێ پیتـەكان لێـك نـزیكتر بنوسـرێن (سەوداسـەر) ئەمـەش عـادەتی نـالی یـە كـارێكی وابكـا خوێنەرلـە خوێندنەوەی شیعرەكەیدا بەسەربچێ.

سەودا هەروەها لـەمانای یەكەمـدا تەناسوبی هەیـە لەگـەڵ وشـەی (دەقیـق) بێجگـە لـە (ورد) بەمانای ئاردەو ئارد بابەتی سەوداو مامەڵە.

ئەگەر بێت و مانای سێهەمی سەودا یانی ڕەش بخەینە بەر سـەرنج ئەوسا بەشێوەیەكی ناڕاستەوخۆ دەبێتەوە (دژمانا)و بەرەنگاری ئارد دەوەستێ چۆن ئارد ڕەنگی سپییە.

بۆلایەنی مۆسیقاش ئەگەر لەدەنگەكانی (سـەودا) ورد بینـەوەو لەگـەڵ دەنگی وشـەكانی تر پێكیان بگرین تەماشا دەكەین لەسـەرێكەوە لـە تـەك دوو وشـەی (سـەر) و (مەسـەل) داو لەلایـەكی دیكـەوە لەگـەڵ (دەورانـی) و(دقیـق) و(دەبێـژم) تەناسـوبی هەیـە. لـە خانۆكەی خوارێ دا ئەستوونی ژمارە ٣ و ٤ شوێنی وێكچوونی (سـەودا) لەگـەڵ وشـەكانی دی دەنوێنێ:

سەودا		سەو	دا			
سەر		سەر				
مەسەل	مە	سەل				
دەورانی			دەو	را	نی	
دەقیق			دە		قیق	
دەبێژم			دە		بێ	ژم

شـاعیرانی کلاسـیکی تریشـمان وەکـو نـالی بایـەخی وشـەیان زانیـوەو هـەوڵیان داوە زۆر بەدانستە دەکاری بکەن. جزیری، خانی، خانا، مەولەوی، سالم، کوردی، مـەحوی نموونـە مەزنـەکانی ئـەم قۆناخـەن، بـەڵام مـەعلووم نییـە هەرچـی لـەزەمانی خۆمـان نزیـك دەبینەوە ئەم دیاردەیە کزتر دەبێ و قەدەری وشە لەکەمی دەدا؟ پاش کەڵە شاعیرانی قۆنـاخی یەکـەم، شـیعری کلاسـیکی کـوردی شـاعیری زۆر گـەورەی لێ هەڵنەکـەوتووە. وەفاییو حەریقو ئەدەب کە سێکوچکەی شیعری مەڵبەنـدی موکریـانن جێـی سـەرنجن، بەڵام ئایا ڕەوایە لەگەڵ کەسانی وەك نالی و مـەحوی لەبـەر یـەکیان ڕانـێین؟ (حەمـدی) کـە شـکی تێدانییـە شـاعیرێکی بـە دەسـەڵاتەو دەتـوانین بەشـاگردێکی هـەرە زیرەکـی قوتابخانە مـەحوی دانـێین لەچاو مامۆسـتاکەی کورتـە بـاڵا دیارە. بایـەخی وشـە لـەلای شـاعیرانی قۆنـاخی دووەمـی شـیعری قـەدیم بەئاشـکرا نـزمترە.مەسـەلەن پیـاو دەتـوانێ لەشیعری (کەمالی) (بێخود) یا (ناری) دا وشەیەك دەرباوێ و وشەی تری لەجێ دانێ بـێ ئەوەی عەیبداربێ|، بەڵام دژوارە کەس بتوانێ لەگەڵ شیعری نالی کاری ئاوابکاو شیرازەی هونـەری ئـەو لەبەریـەك هەڵنەوەشـێنێ. بـەکورتی هەرلـە دوای قۆنـاخی یەکەمـەوە شاعیرانی کورد بەرە بەرە بچووك دەبنەوە تا وای لێدێ کە ئیتر دەتوانین بڵێین تۆماری جەلال و شکۆی شیعری کلاسیك بەیـەکجار لـوول دەخـواو دەکەوێتـە سووچـی دەلاقـەی مێژووی ئەدەبەوە.

ئینجا دەگەینە شاعیرێکی جیاواز. گۆران بەشێوەی کۆنیش شیعری گوتووە، بەڵام ئەگـەر پلەیەکی بڵندی لەشیعردا دەسکەوتووە لەبەر ئەوە بووە کە وازی لەئوسلووبی پێشینیان هێناوەو تێکۆشاوە شاعیری زەمان و زمانی خۆی بـێ و سـەریش کـەوتووە. بەپێچـەوانەی ئـەدەبی فارسـی کـە پـاش (نیمـا) ش شـیعری کلاسـیك بـە تـەواوی لـەبرەو نەکـەوت و تەنانەت تا ئێستاش کەسانێك هەن غەزەلو مەسنەوی و ڕوباعی و دوو بـەیتی دڵبـزوێن دەڵـێن، لەکوردەواریـدا دوای ئـەوەی کـە گـۆران هاتـە بـەری مەیـدان ئێمـە شـاعیرێکی کۆنـەخواز نـابینین شـیعری وابڵـێ بایـەخی ئـەدەبی هـەر نـەبێ بگاتـە ئاسـتی هونـەری شاعیرێکی وەك ئەدەب. جا بۆیە جێی خۆیـەتی بـەگۆرانی بـاوکی شـیعری نـوێی کـوردی بڵێین: شاعیری گۆڕان، گۆڕانێکی بنچینەیی.

لـە لەهجـەی ناوینـەی زمـانی کوردیـدا ڕچەشـکێن و ڕێگـاکێش نـالی یـە. بناخـە دانـەری سـەبکی کلاسـیك ئـەوە. هەرخۆشـی بـەرزترین نوێنـەری ئـەم ئوسـلووبەیە. قوتابخانـەی

شیعری هاوچەرخیشمان گۆران دایناوە، هەرچەندە بەرلەو شێخ نووری و تاقمێکی تر بۆ نوێکردنەوەی شیعری کوردی تێکەوتبوون، بەلاّم چون هیچیان نەیانتوانی وەکو گۆران لەڕیشەوە بیگۆڕن‌و بە شێوەیەکی ئیقلیم گیرو درێژخایەن شوێن بخەنە سەر بەرەی دوای خۆیان، شانازی باوکایەتی شیعری تازەمان هەربەو دەبڕێ. سەیر ئەوەیە گۆرانیش وەك نالی لەئوسلووبی خۆیدا مەزنترین شاعیرە. هیچ شاعیرێکی (نوئافرێن) ی کورد تا ئێستە پێی نەکراوە لەمامۆستای خۆی تێپەڕێنێ. ئەمەش ڕاستە نیشانەی پایەبەرزی گۆرانە، بەلاّم لەهەمان حالّدا بەلگەی ئەو حەقیقەتە تالّەیە کە شیعری کوردی تووشی سستی و نوشوستی هاتووە. یەکێ لە هۆیەکانی ئەم هۆیەش دەبێ ئەوەبێ کە بەداخەوە شاعیرانی پاش گۆران بایەخی وشە کەمتر دەزانن. ئەغڵەب بەتاقە دێویکی مانای وشە قنیات دەکەن، لەوە ناکۆڵنەوە ئەم وشەیە چ پەیوەندی بە وشەکانی ترەوە هەیە. لەمۆسقای کەلام ناشارەزان. دارایی وشەیان کەمە ژمارەیەك وشەی تایبەتی لەشیعری هەموویاندا دووپاتە دەبێتەوە جاروبار کە لەجەغزی ناوچەگەری خۆ دەرداویژن و کەڵك لەوشەو ئیستیلاحی مەڵبەندی تر وەردەگرن ئەوەندە بەپەلەو ناتێبینن، تووشی هەڵە دێن. ئەڵبەتە ناکرێ هەموویان بخەینە تای تەرازوویەکەوە چۆن ئەگەر محەك زەوقی گشتی بێ، دەشێ قەبووڵ بکەین تاك‌و تەرایەك لەم شاعیرانە شیعری سەرکەوتوویان هەیە و توانیویانە سەرنجی خەڵك بە تایبەتی بەرەی لاو ڕابکێشن، بەلاّم ئەگەر (ڕەوت)ەکە بەتێکڕایی هەڵسەنگێنین دێینە سەر ئەو باوەڕە کە شیعری کوردی لەدوای گۆران سەربەرە ژێر ڕۆیوەو لە جوانی شکڵ‌و قووڵایی ناوەڕۆك دووربۆتەوە.

لەم ناوەدا دەمێنێ هێمن کە دیاردە یا تەنانەت دەتوانین بڵێین ڕووداوێکی جیاوازو تایبەتییە.دیارە زۆر بەجێ نابێ ئەگەر هێمن بەپەیڕەوی گۆران لەقەڵەم بدەین، بەلاّم مادام قوتابخانەی گۆران بریتی بێ لەهەموو لایەنێکی ئەو گۆڕانە مەزنەی بەهۆی کردو کۆشی گۆران لەزەمینەی شێعری کوردیدا ڕوویداوە ئەوا ڕەنگە بتوانین هێمنیش بخەینە ناو چوارچێوەی شێوەی کاری گۆرانەوە.

هێمن لەقاڵبی شیعردا کەمتر لە غەزەل و مەسنەوی دوور دەکەوێتەوە. نوێترین شکڵی شیعری ئەو(زنجیرە چوارینە) یە کە لە فارسیدا (چارپارە) و(دوبیتی های پیویستە)ی ناوە. بە وتەیەکی تر نەیتوانیوە یا نەیوستووە وەك گۆرانی خۆمان‌و نیمای فارسی وێژ

بكاو لەشوێنی پێویستا کۆنە یاسای یەك ئەندازە ڕاگرتنی درێژایی میسراعان بشکێنێ. کەوابوو لەڕوانگەی فۆرمەوە بەشاعیرێکی پێشکەوتوو ناناسرێ، کەچی بۆ باری ماناو ناوەڕۆك نوێخوازو بوێرو داهێنەرە. تەنانەت لەچوارچێوەی غەزەلیشا کە بەزەحمەت ناوئاخنی زۆر تازە هەڵدەگرێ، تێدەکۆشێ خۆ لەتەقلید بپارێزێ و ئەوەندە بووز دەخوا بیرو هەستی ڕاستەقینەی مرۆڤێکی کوردی ئەمڕۆ دەربڕێ.

تایبەتییەکی هەرە بنەمایی لەشیعری هێمندا بایەخداربوونی وشەیە. ئەوە بۆدەربڕینی هەستو مەبەست ئەغلەب لەبارترین وشە دەدۆزێتەوە. لەهەڵبژاردنی وشەدا تالووکە ناکا. تا دڵنیا نەبێ وشە دەقاو دەق نوێنەری بیریەتی نایەنووسێ. جگە لەپڕ بەپێست بوونی وشە، مۆسیقاشی بەلاوە زۆر گرینگەو هەوڵدەدا وشەیەکی واهەڵبژێرێ لەزارو گوێ خۆشبێ....

گەورەیی گۆران جێی گومان نییە. ژمارەیەك لەشیعرەکانی گۆران شاکاری حاشا هەڵنەگری مێژووی هاوچەرخی ئەدەبی کوردین: بۆجوانی سەرەڕێ، جوانی لادێ، لەدرزی پەچەوە، جوانی بێ ناو، بووکێکی ناکام، لاوانەوەی سەرەڕێ، جیلوەی شانۆ، دەروێش عەبدوڵلا، هەڵبەستی دەروون، دواسەرنج و...بەلام گۆرانی مەزن لەهەڵبژاردنی وشەدا هەمیشە ئامانج ناپێکێ. پێکگرتنی گۆران و هێمن ڕەنگە کارێکی ڕەوا نەبێ لەگەڵ ئەمەشا چۆن مەبەستی ئەم وتارە ئەوەیە لە بایەخی وشە لای هێمن بدوێ ئەم قەڵەمە بۆ ڕوونتر نیشاندانی ڕادەی دەسەڵاتی هێمن لەم زەمینەیەدا، ناتوانێ خۆبەدەست وەسوەسەی لەبەریەك ڕانانی ئەم دوو شاعیرەوە نەدات, ڕاستییەکەی گۆران جاری وایە ئەو خەیاڵەی پێی مەستە وەها هۆشی دەڕفێنێ کە لەگوڵبژێرکردنی وشەدا بەسەهوو دەچێ.

بەلام تەبیعەت هەرگیزاو هەرگیز
بێ ڕووناکییە بێ بزەی ئازیز

لەم بەیتە پڕ کاکڵ و دڵنشینەدا قەیدی هەرگیزاو هەرگیز لەگەڵ فیعلی ئیجابی (موسبەت) بەکارهاتووە کە پێچەوانەی دەستووری زمانی کوردییە. ڕاستکردنەوەی ئەم هەڵەیە کارێکی ئەستەم نییە. وادیارە گۆران وەك هەندێ هونەرمەندی گەورە کە پاش خولقانی بەرهەمێك کوڵ وکۆیان دادەمرکێ و ئیتر لێی نەبان دەبن دوای نووسینی ئەم شیعرە پێیدا نەچۆتەوە ئەگینا هاسان بوو ئاوای لێ بکا:

بـــەلاّم تـــەبیعەت هەرگیزاو هـــەرگیز

ڕوونـــــاكی نییـــە بیّ بزەی ئـــــازیز

لەبەسەرهاتی ئەستێرەیەكدا كە لەشیعرە جوانەكانیەتی دەڵیّ:

بـــەلاّم ئێستا ئەو ئەسپایی بـەرەوخوار

هـــەڵ ئەخلیسكیّ كـزكز ئەگاتە لێـوار

(ئەسپایی) یانی ئارامی وشێنەیی كەوابیّ لە (حاڵەتی قەیدی) دا پێویستە ئامرازی(بـە) ی (قەیدسازی) بخرێتە پێش (بەئەسپایی) (ئـارامی) و (شـێنەیی)ش لـەم حاڵەتـەدا هـەر وایـان لێـدی. بـە (ئـارامی) بەشـێنەیی. ڕاسـتكردنەوەی ئـەم چـەوتییە بچووكەش دژوار نییە:

بـــەلاّم ئێستا بەئەسپایی بـــەرەخـــوار

هـــەڵ ئەخلیسكیّ كزكز ئـــەگاتە لێوار

بێجگە لە وردە هەڵەی ڕێزمـانی، لەشـیعری گۆرانـدا هەنـدیّ جـار هەڵەی (مـەنتیقی)ش بەدی دەكریّ. لە دوا (سەرنج)دا كە بە هەڵكـەوت لەشـیعرە هـەرە باشـەكانیەتی، تووشـی ئەم دوو میسراعە دەبین:

مەلیّ بووم لەباخچەی هونەرا بیّ جووت

بۆ جوانیم ڕێك ئەخست شیعری دڵداری

بیّ جووت كە بەمانای تەنیاو بیّ هاودەمە، لێرەدا بـۆ ئـەم مانایـە دەسـت نـادا. لەبەنـدی چاردەهەمی هەر ئەم شیعرەدا دەخوێنینەوە:

بـــۆ ئەوەی بتوانم لەپـــــەردەی بـــیرم

نیگـــــاری هەڵكەنم شێـوەی لێت بـچیّ

(نیگار) بۆی هەیە هەڵكەنریّ، بەلاّم لەسەر پەردە نا. بۆ نیگاری سەرپەردە فیعلی كێشان زیاتر لەگەڵ مەنتیق ڕێك دەكەویّ:

بــــۆئەوەی بتوانم لەپـــەردەی بـــیرم

نیگـــــاری بـــــكێشم شێـوەی لێت بچیّ

تایبەتییـەكی كـاری گـۆران ئەوەیەكـە تـەركیب و تـەعبیری نـویّ دروسـت دەكـا، ئەمـەش دەبێتە هۆی دەوڵەمەنـدبوونی زمـانی كوردی، یـانی تـەیاری دەكـا بـۆدەربڕینی وردتـری مانـای نـویّ هێزوگـوڕی دێنێتـە بـەر. ئـەمما ئـەنجامی ئـەم ئیشـە هەمیشـە بەكـەڵك

نییە.بەعزە وەختێ دەبینین ئەو تەعبیرو تەرکیبە نوێیە کە گۆران پێکی هێناوە لەباری ئاهەنگ و مۆسیقاوە دڵپەسند نییە، لەدەم خۆش نایەو گوێ ناڵاوێنێتەوە.
هێمن ئەمما بەپێچەوانەی گۆران کەم وا هەیە خۆی وشەیەکی تێکەڵاو ساز بکا یا عیبارەتێکی تازە ڕێك بخا. لەم نەزەرەوە دەتوانین بڵێین وەکو گۆران خەللاق نییە، بەڵام هونەری هێمن زۆرتر لەوەدا خۆ دەنوێنێ کە هیچ وشەیەك با زۆریش ئاسایی بێ، بەبێ هەڵسەنگاندن دەکارناکات. ئەو وردە کەمایەسییانەی لای گۆران دەدێترێن لەزمانی هێمندا بەدەگمەن خۆدەنوێنن. نووسەری ئەم دێرانە تەنیا شوێنێکی پێ شك دێ کە هێمن لەوێدا تووشی هەڵەی زمانی بووبێ ئەویش (بناری هەڵگورد) ە لەبەشێکی ئەم شیعرەدا کە دەکەوێتە لاپەڕەی ٢٢٥ ی (تاریك و ڕوون) ئەم بەیتە دەبینین:

هێشتا دوورنەبووم لەهەڵگورد

کیژم دەهاتن لەشەوگورد

(شەوگورد) لەفەرهەنگۆکی کتێبەکەدا بە(ژوانی شەوانە) مانا کراوەتەوەو چۆنەتی هەڵکەوتنیشی لەمیسراعی دووی بەیتدا هەر مانایەکی لەم چەشنە بەدەستەوە دەدا. هەڵە لەوەدایە کە شەوگورد بەوشەیەکی مورەکەب دراوەتە قەڵەم کە لەدووکەرتی (شەو) لەگەڵ (گورد) پێکهاتووە.لەڕاستیدا (شەوگورد) دوو وشەی لێك جیان نەك تاقە وشەیەك: (شە) لەگەڵ (گورد) کەواتە واوی نێوانیان واوی عەتفە (شە) (و) (گورد) دوو پاژی دەزگای جۆلاییین و ئیستیلاحی (لەشەو گوردی کەسێك نەهاتن) هەر لەکاری جۆلایەتی کەوتۆتەوە. کاتێ دەڵێن (فلانەکەس لە شەوگوردی تۆ نایە) یانی هاوشان و هاوکووفی تۆ نییەو باشتر وایە وازی لێ بێنێ. لەبەیتی (سەعید و میر سێوەدین)دا مام ئەحمەدی لوتفی بەیت بێژی مەهابادی لەزمان سەعیدەوە دەڵێ: کەسێك فکر نەکا، لەسەر قسان ڕانەوەستێ، ئاخری دێتە سەر زەرەرو ڕۆژێ قالووەلایە دەنا وەکو تۆ دەڵێی ئەو دنیا پان و بەرینە هەربەتاقی تەنێ ڕوقیە خانمی تێدایە وەڵلا ناسکە،شل وملە ئەما لە شەوگوردی کەس نایە.
هەڵەی تری لەم بابەتە لە شیعرەکانی هێمن دا ئەگەر هەشبێ بێگومان ئەوەندە کەمە، هێشتا دەتوانین بەدڵنیاییەوە بڵێین زمانی هێمن بەگشتی زمانێکی ڕوون و ڕەوان و دروست و پتەوە:

جـووتێك كۆتری سەر بــــەكلاوە

هــــەڵكورِمان لـــەگوێ سوانـەیەك

دیــــارە لــــەم دەوروبەرانــــە

پـێ یان شك دێ، هێلانەیەك.......

(ئێوارەی پایز)

هەڵبژاردنی پسپۆڕانەی وشە ئەغلەب لەشیعری هێمنا مانایەكی ئاسایی تا ئاستی ڕووداو یا كارەساتێكی گرینگی شاعیرانە بەرز دەكاتەوە:

لــــەو دەمەیدا گڕ دەگرێ مـەیلو تاسە

لەو دەمەیدا تێك هەڵدەنگوون هەناسە

(یادم بكەن)

تەماشا بكەن فیعلی (تێك هەڵەنگوتن) چ گـەرمی و كـوت و پڕیـەكی داوە بـەم بەیتـە. شـاعیر دەیتـوانی بڵێ: (لـەو دەمـەی دا تێكـەڵ دەبـن هەناسـە) بـەلام تێـك هەڵـەنگوتن لەكوێ و تێكەڵ بوون لەكوێ؟

هێمن شاعیری سەردەمی نوێیە و بەكردەوە قەبووڵی كردووە نوێنەری ژیانی ئەمڕۆ بێ. لەگەڵ ئەوەشا ڕابردوو فەرامۆش ناكا. دەزانی ئەمڕۆ وەچی (دوێنێ)یەو (دوێنـێ)ش بـە نـۆرەی خـۆی لـە (پێـرێ) كەوتۆتـەوە دەجـا شـاعیر هەرچـەند نوێخـوازیش بـێ نـاكرێ بەیەكجاری لەپێشینەو مێـژووی ئـەدەبی وڵاتەكـەی ببچڕێتەوە. بۆیـە خـۆی ئەوەنـدەی بۆی دەلوێ كەڵك لە ئەزموونی زیندووی شاعیرانی پێشوو وەردەگرێ:

چــــڵە ڕیحانی دوورە دێــراوم

ســـازی ناسازی هــەڵپەسێراوم

(ســازی ناساز)

(ناساز) لەزمانی كوردیدا بە (نەخۆش) دەڵێن. ئینسـانی نـەخۆش چاوەڕوانی لێ نـاكرێ كاربكـا كـەوابوو شـاعیر دەتـوانێ بـۆ وەسـفی حـاڵی سازێكی شكاو كـە ئیـدی كـەڵكی لێ وەرنـاگیرێو خراوەتـە لاوە، سـفەتی(ناسـاز) بـەكاربێنێ. بـەمجۆرە هـەم گیـان بەبـەر سازەكەدا دەكاو ناڕاستەوخۆ بەمرۆڤی دەشوبهێنێ هەم بەیارمەتی وشەی (ساز) ئیهام یـا تەوریەی پێ دروست دەكاو خوێنەر یـا گوێـدێر دەخاتـە شكەوە ئـاخۆ (ناسـاز) بـەمانای نەخۆش هاتووە، یا دژی مانای (سازە) ومەبەستی شاعیر ئەوەیە كە ئـەم سـازە ئـیتر سـاز

(ئـامرازی مۆسـیقا) نـەماوە؟ ئیهـام لـە سـەنعەتەکانی شـیعری کلاسـیکە، بـەلاّم ئێسـتاش زیندوو ماوەو شاعیری ئەمڕۆ دەتوانێ شیعری خۆی پێ بڕازێنێتەوە.......

هێمن مۆسـیقای وشەشـی بـەلاوە بەیاخـدارە. کـەم شـیعری وای هەیـە دەنـگ و ئاهـەنگی وشەکانی بەتەرزێکی دڵبزوێن وگوێ لاوێنەوە ڕێك نەکەوتبن:

وەرە یـــارم وەرە ئەی تـــازە یـارم

وەرە ئەستێرەکەی شەوگاری تـارم

وەرە ئـــەی شاپەڕی باڵی خەیاڵم

وەرە ئەی شەوچرای ڕووناکی ماڵم...

سەرنجی ئەو هەموو دەنگی (ڕێ) و (ئـە) و (ئـا) یـە بـدەن کـە وەکـو فـڕەو هاشـەی بـاڵی پۆلێك پەڕەسێلکە مۆسـیقای دەروونییـان داوە بـەم شـیعرەو وایـان لێکـردووە کـە ئەگـەر وەزنە عەرووزیەکەشی لێ بستێنن، هێشتا هەر ئاهەنگین و مەزوون دەمێنێ.

بایەخی شیعری هێمن گەلێك لەوە زۆرترە وتـارێکی وەهـا کـورت وناپوخـت دەرۆسـتی لێ کۆڵینەوەی بێ بەلاّم لەم ڕۆژگارەدا کە میزاجی کوردەواری بە جارێك تێکچووەو شـیعری بەستەزمانی کوردی لەحاڵی گیان کەنیشتایە، ڕەنگە ئەوەندەش هەر لەهیچ باشتربێ.

گەورەکانی ئێمە بایەخی وشەیان زانیوە، ئەدی ئێمە بۆچی پەرۆیەك لەوان دانادڕێن؟

گۆڤاری سروە، ژمارە (١٣٩)، ڕێبەندان ١٣٧٦.

یادێك له ماموٚستا هێمن

بەبۆنەی دوازدەهەمین ساڵی مەرگییەوە

مستەفا مەعرووفی

لەڕیزی پێشەوەی ئـەدەبیاتی نـوێی کوردی لـه کوردسـتانی ئێرانـدا کـه لـه دەیـەی ٤٠ ی زایینیـەوە دەسـت پێـدەکا هـێمن و هـەژار دەبیـنین. سـاڵی ١٢٩٩ ی هـەتاوی ڕاسـت لـەو سـەردەمەدا کـە شۆڕشـێکی ئـەدەبی لـە کوردسـتاندا وە ڕێ دەکـەوێ، لـەئێران ڕژیمـی دیکتـاتۆریی ڕەزاخـان دادەمـەزرێ و لـە کوردستانیشـدا زمـان و فەرهـەنگی کـوردی بەتوندترین شێوە قەدەغەو سەرکوت دەکرێ و ٢٠ ساڵی تەواو پێشی هەر جم وجۆڵێکی ئەدەبی و فەرهەنگی دەگیرێ لەو ماوەیەدا کە لـە بەشـەکانی دیکـەی کوردسـتان ئـەدەبی کـوردی گەشـەی دەکـرد، لـەم بەشـە لەکوردسـتاندا بەرهـەمێکی بەرچـاوی ئـەدەبی پێکنەهات.لەساڵی ١٣٢٤ دا بە دامەزراندنی کۆماری کوردسـتان، گـەلی کـورد بـۆ یەکـەمجار چارەنووسی خۆی لە بەشێکی نیشتمانەکەیدا بەدەستەوە گرت و زمان و ئەدەبی کوردی گەشەی کردو خوێندەواران و شاعیرانی کورد لێهاتوویی خۆیان نیشاندا. ماموٚسـتا هـێمن لەو ماوەیەدا دەستی بەبلاّو کردنەوەی شیعرکردو هەر زوو وەك شاعیرێکی خۆشەویست ناوبـانگی دەرکـردو شـیعرەکانی بوونـە وێـردی زمـانی خـەڵك. زۆربـەی شـاعیران یـان پەخشانیان نییە، یان ئەگەر هەیانە وەك شیعرەکانیان نایەتەوە، بەلاّم لەبارەی ماموٚستا هێمندا ئەو شتە ڕاست نییە ، هەر چەند شیعرەکانی باشترین نموونەی شیعری کوردین، بەلاّم پەخشانەکانیشی کەم وێنەن.ماموٚسـتا محەمـەدی مەلاکـەریم لـە پێشـەکیی (ناڵـەی جودایی)دا خۆزگە دەخوازێ کە هێمن زیاتر پەخشاننووس بوایە.

ئەگەر چاوێك لەنووسراوەو تەرجەمەکانی پاشەڕۆك، (لەکوێ وە بـۆ کـوێ)، پێشـەکی بـۆ (پێکەنینی گەدا) و (تحفه مظفريه) بکەین بۆمان دەردەکەوێ کە نموونەی هەرە بـەرزی پەخشانی کوردین.

لەڕەخنەی ئەدەبیدا باش نییە کە هێندێك قاعیدەو قانوونی وشك دابنێین و بەرهـەمی ئەدەبی پێ هەڵسەنگێنین، چونکە ئیحساسات و عاتیفەی بێ سنووری شاعیر یـان ئـەدیب بێ سنوورەو ئەو قاعیدەو قانوونانە ناناسێ، هێمن لەشیعرەکانیدا لەسەر کێشی شـیعری کلاسیکدا مەسـەلە کۆمەلاّیـەتی و سیاسـییەکانی سـەردەم بـاس دەکا، واتـە نێـوەرۆکێکی

ڕیئالیستییانەیان پێ دەبەخشێ. دەتوانین نێوەرۆکی ڕۆمانتیکانە لەشیعرەکانی دا بدۆزێنەوەو بەشێکیان نێوەڕۆکی ناتۆرالیستیانەشیان هەیە لە (بناری هەڵگورد)دا جوانترین وێنەی سروشتی کوردوستانمان بۆ دەکێشێ. بەگشتی شیعرو ئەدەبیاتی هێمن تایبەت بەهەست و بۆچوونی هێمنن. ئەمەش بەو مانایە نییە کە لەگەڵ هیچ یەك لەڕێبازە ئەدەبییەکان یەك ناگرنەوە.

هێمن شاعیرێکی ڕیئالیستی شۆڕشگێڕە کە سەرچاوەو ئیلهامی شیعرەکانی کۆمەڵی کوردەوارییە، بەلاّم لەگەڵ ڕیئالیزمی سوسیالیستیی یەکیەتیی سۆڤیەت جیاوازی هەیە کە بناغەی لەسەر پێوەندییەکانی کرێکاری و پرۆلتێری لەگەڵ سەرمایەداری دامەزراوەو کرێکاران بۆ خەباتکردن هان دەدا. شیعرەکانی هێمن نێوەرۆکی نەتەوایەتیو چینایەتییان هەیەو زیاتر باسی پێوەندیەکانی فیئۆدالی دەکەن. شاعیر نیزامی فیئودالی تاقی کردۆتەوە، بۆیە وەکو ڕێباز ڕیئالیستە، بەلاّم وەك نیوەرۆك جیاوازی هەیە لەگەڵ ڕیئالیزمی سوسیالیستیی یەکیەتیی سۆڤیەت. هێمن گەلی کوردو زەحمەتکێشانی کورد هان دەدا بۆ وەدەستهێنانی مافە نەتەوایەتی و چینایەتییەکانیان خەبات بکەن.

مام هێمن جوانی وعیشق و ئەوینی ئینسانی لە عیشق و ئەوین بەنیشتیمان و نەتەوەکەی جیا ناکاتەوە. بۆیە دەبینین زۆربەی شیعرەکانی لەسەرەتادا دڵدارین و بەهەستی گەرمی خۆشەویستی دەست پێدەکەن. تا وردە وردە نێوەڕۆکی نیشتیمانی و سیاسی و شۆڕشگێڕانە بەخۆوە دەگرن. وەك لە شیعرەکانی (ئامێزی ژن) و (فرمێسکی ڕنوو) دەردەکەوێ.

هێمن لەبەکارهێنانی وشەی کوردی و زاراوەی خۆماڵی و ئیدیۆم و دەستەواژەی کوردیدا مامۆستایەکی کەم وێنەیە. هەرئەوەشە کە نووسراوەکانی شیرین و دڵگیرکردووەو لەبەکارهێنانی وشەو زاراوەی نامۆو داتاشراو بەتەواوی خۆی پاراستوە.

بێجگە لەشیعرو پەخشان بەشێکی دیکە لەکاری ئەدەبیی مامۆستا هێمن وەرگێڕانە. چەند چیرۆکی (گی دی مووپاسان) و (بالزاك) و هێندێك نووسەری دیکەی بێگانەی کردۆتە کوردی کە نموونەیەکی جوانی وەرگێڕانی کوردین. ئەم چەند بەرهەمەی لەگەڵ هێندێك لەشیعرەکانی لە (پاشەرۆکی هێمن)دا چاپ کراون.

نووسینی ژیاننامە یان بیۆگرافی بەشێکە لەکاری ئـەدەبیی مامۆسـتا هـێمن. گیروگرفتـی گەورەی لێکۆڵەرانی مێژووی ئەدەبی کوردی ئەوەیـە کـە ژیـان و بەسـەرهاتی شـاعیران و ئـەدیبانیان لێ ڕوون نییـە، چـونکە ئەگـەر ژیـانی شـاعیر ڕوون بـێ، لایـەنی شـیعری و هەلومـەرجی سـەردەمی شـاعیریش ڕوون دەبێتـەوەو مێـژووی ئـەدەبیاتیش باشـتر دەناسرێ، (لەکوێ وە بۆ کوێ) کە ژیاننامەیەکی کورتی خۆیەتی و لە (تاریك و ڕوون)دا چاپ بووە، لەزۆربەی ئەو ژینامانەی کە بـە دەیـان لاپـەڕەو لەچـەندین بـەرگ دا چاپ کراون سەرنجڕاکێش ترە، نەك لەبەر ئەوە کە ژیانی ئـەو پڕکارەسـات تـرو ئـاڵۆزتربووە، بەڵکو لەبەر ئەوە کە زۆر جوان و ڕەوان دایڕشتووە.

هێمن وەك شاعیرێکی خۆشەویست و کـوردیزان و پەخشاننوس و وەرگێڕێکـی بـەتوانای کورد پێویستە لەوەی کە بووە لێکۆڵینەوەیـەکی وردتـری لەسـەر بکـرێ تـا هـەم خـۆی و بەرهەمەکانی باشتر بناسرێن و هەم زیاتری لێ فێر بین.

یادی ئەو شاعیرە گەورەی کورد هەر بەڕێز بێ!

ڕۆژنامەی کوردستان،ژمارە(٢٥٨) ٣١ی بانەمەڕی ١٣٧٧- ١٩٩٨.

غەریبیو غوربەت لە نالەی جودابیدا

ئەحمەد محەمەد ئابلاخی

کەوتنە ناو بەرهەمی ئەدەبیانەوە بە نەشارەزایی، ئەنجامەکەی بەناهەق شکاندنی لقو پۆپە یان هەلوەراندنی گەلاوگوڵە، بۆیە شوێنی خۆیەتی لە پێشەکی هەر شۆڕبوونەوەیەکدا بەناو بەرهەمی ئەدیبێکدا ئەم شیعرەی شاعیری گەورە حەمدی بلێینەوە:

رەبی مووی لێ بێ زمانی پەنجەکانی هەلوەرێ

هەر کەسێ گوڵشەن بە دەردی گوڵخەنی دۆزەخ بەرێ

گەر لە ناونیشانی دیوانە شیعری (نالەی جودایی) شاعیری گەورەی کورد، مامۆستا هێمنی موکریانی وردبینەوە، دەبینین نالەو هاوارو فیغانی دڵە، ناسۆرییە، خۆلاواندنەوەو نزاو هاوارو ئازاری ئاخو ماندوویەتی هزرو نائارامی رۆحو بێتاقەتی جەستەیە بەرامبەرجودایی:

ئاخ، دیسان رووپەڕێک درا

لە رۆژ ئەژمێرێ تەمەنم

ئاخ دیسان شەو داهاتەوە

من هەروا دوورە وەتەنم

* * *

ئاخ دیسان چوومە ژێر باڵی

رەشی شەوگاری تەنیایی

ئاخ، دەبێ دیسان بچێژم

ژەهراوی تاڵی جودایی

* * *

ئاخ، دیسان دەبێ رابوێرم

لە ژوورێکی ساردو سڕدا

دەگەڵ ئازار دەستەملان بم

تا بەیان لە نوێنی شڕدا

(نالەی جودایی: ل٣١)

جودایی له خێزان، له خانوو، ماڵو گوندو گەڕەكو شاخو دەشتو دراوسێو كەسو كارو یادگارەكانی منداڵیو لانەی گەورەبوونو سەرگەرمیو جەحێڵیو گەلێ شتی تری بە نـرخ كە لە یاد ناكرێنو لە دەروون دوور ناكەونەوە.
جا بزانین مامۆستا هێمنـی كوردسـتانی ئێـرانو هـەڵهاتووی دەسـتی جاندرمـەكانی شـای ئێران بۆ كوردستانی عێراق، ئەو دووركەوتنەوەیە چۆن لە شیعرەكانیا ڕەنگیداوەتـەوەو چـی بەرجەسـتە بـووە. پێشـەكی ئەمـەوێ جیـاوازی بـەكارهێنانی خـۆم بـۆ دوو زاراوەی غەریبیو غوربەت كە لە ڕاستیداو لە ناواخنێكدا نزیكو هاوماناو هاومەبەسـتن لای مـن چۆنە.
غـەریبی، مانـای دووكەوتنـەوەی كەسـێك لـە وڵاتو مـەكانی خـۆیو هەسـت كـردن بـە تەنیاییو تەنیا باڵیو بێكەسیو لانەوازیو بێ دەرەتانی:

ئارام ئارام بە لۆژە لۆژ

ئەوا بەرەو ماڵ بوومەوە

نەكەس لە پێشمدا دەڕوا

نەكەس دیارە بە دوومەوە

غوربـەتیش بـە مانایـەكی تـر هەسـت كـردن بـە نـامۆییو جـودایی لـە خـەڵكی تـر، لـە قسەكردنو هەستكردنو بیركردنەوە. بەم مانەیەیان "برێشت"و تەنی "ئەشێ كەسێ لە وڵاتـی خـۆی لـەناو مـاڵو منـاڵی خـۆی لـەناو هـاوەڵو كـەسو كـاری خۆیـدا هەسـت بـە جیاوازی خۆی بكات لەوانو هەست بە نامۆیی بكات:

ڕوو لە هەر لایە دەكەم نامۆیە بۆم

نابینم جێ، ژوانو كەونە لانی خۆم

جا لێرەداو لە شیعرەكانی مامۆستا هێمندا ئەمەوێ ئەوە لە یەك جیابكەمەوە كە شاعیری گەورەمان تاچەند هەستی بە غەریبی كردووەو تا چەند هەستی بە نامۆیی یان غوربەت كردووە.
لـە دانیشـتنێكدا لـە خزمـەتی مـام هێمنـی گـەورەدا كـە جێگـەی شـانازییەو یادگـارێكی گـەورەو بەنرخـە، پێمگوت: مامۆسـتا ڕاكردنـت لـە دەسـتی جـەلادەكانی شـاو هاتنـت بـۆ بـەردەمی جـەلادەكانی سـەدام كـە دوو ڕژێمـی خوێنڕێـژو دووژمـن بـە كـوردو بـە

مرۆڤایەتین. هەڵهاتنت نییە لە دەمی گورگەوە بۆ دەمی سەگ؟ ئایا ئەمە لە ڕووی سیاسییەوە چۆن لێك دەدەیتەوە؟

فەرمووی: دڵم بەوە خۆشە لێرە لەناو هاوزمانو گەلی خۆمو کەسو کاری خۆم دام:

جووتێك کۆتری سەر بە کڵاوە

هەڵکورماون لە سوانەیەك

دیارە لەو دەورو بەرانە

پێیان شك دێ هێلانەیەك

فەرمووی من دەمتوانی بچمە هەندەران، بەڵام خۆشیم بە غەریبی نایەت. چما ئێرەش هەر وڵاتی خۆم نییە؟

پاشان فەرمووی لێرە هەرچەندە ڕژێمی سەدام کوردکوژە، بەڵام وەك پەناهەندەیەك مافم پارێزراوە، هەرچەندە مام هێمن کوردستانی عێراقیش هەر بە وڵاتی خۆیو کوردەکانیش هەر بە کەسو کاری خۆی ئەزانێ، بەڵام لەگەڵ ئەوەش وا لە زۆر شیعرەکانیدا بەدی ئەکەین کە بۆنی هەست کردن بە غەریبیو دوورە وڵاتیو دوور لەکەسو کاری پێوە دیارە.

نابێ قەت ناڵەی جودایی بێ ئەسەر

جا چ نەی بیکا چ پیاوی دەربەدەر

بۆیە ناڵەم تێکەڵی نەی کردووە

شیوەنێکم پێیە نەی نەیکردووە

لێمگەڕێ با دەربڕم سۆزی دەروون

لێمگەڕێ با هەڵوەرێنم ئەشکی ڕوون

بەڵام ئەمە جێگەی لۆمەو تانە نییە. بۆ شاعیرێکی هەست ناسکی وەك مامۆستا هێمن، زۆرجار وا ڕێك دەکەوێ مرۆڤ لە گوندەکەی خۆی دوور دەکەوێتەوە بۆ گوندێکی نزیکی ئەو، کەچی یادی دەکاو لەو شوێنە نوێیەدا هەست بە غەریبی دەکا, یا جاری وا هەیە لە گەڕەکێکەوە بۆ گەڕەکێکی تری یەك گوند ماڵ دەگوێزێتەوە، کەچی هەست بە دووری دەکاتو یادی دەکاتەوەو دڵی بۆی لێدەداو هەست بە غەریبی دەکات، ئەمەش لوتکەی هەست ناسکیو وەفاو بە ئەمەکیو دڵسۆزیو ڕاستگۆییە لەگەڵ خودو ناخو دەوروبەردا....

دەردی دووری دەردی دووری کوشتمی

دەردی وشیاری‌و سەبووری کوشتمی

یادی یاران‌و وڵاتم ڕۆژو شەو

لێی حەرام کردم قەرارو خوردو خەو

شاعیرێکی لە پەڕەی گوڵ ناسکتر، تەمەنێکی دوورو درێژی بە تێکۆشانی سیاسی‌و نووسینی شیعر تێپەڕاندووەو تەمەنی لاوی‌و مێردمناڵی‌و منالی لەناو کەس‌و کارو لانەی یادگاری جۆراوجۆری شیرین‌و تاڵ، دوور لە خانەوادەو ڕۆڵەو ئازیزترین کەس، ستەمە زۆر ستەمە لە یادکرنیان.

چاوم لە ئاسمان بڕی

دڵم هێندەی دیکە گیرا

گەلێک بیرەوەری کۆنم

لە پڕ هاتنەوە بە بیرا

بەرد بە بەردی وڵاتێک‌و لە پەنا هەر بەردێکدا یادگارێك‌و کۆڵان بە کۆڵانی گوندو شەقام بە شەقامی شار، دەیان‌و سەدان هاوڕێ‌و قسەو باسی خۆشەویستی، ستەمە زۆر ستەمە لە یادکردن‌و بەلاوە خستنیان، زۆربەی ئەو شیعرانە ئەو هەستانەبوون کە پاڵ پێوەنەری یادکردنەوە بوون‌و بوونەتە هەوێنی هەست کردن بەغەریبی‌و لەیادبردنەوەی ئەوەی کە ئێرەش هەر وەتەنی خۆیەتی‌و ئەم گەلەش هاوزمان‌و کەس‌و خزمی خۆیەتی.

چۆن نەناڵێ ئەو دڵەی پڕ هەستی من

چۆن لە ئەژنۆ بینەوە دوو دەستی من

چۆن نەناڵێ ئەو دڵەی ئەنگاوتەیە

بەرد لە بەردێ بێتەوە دەنگی هەیە

ژانی ناسۆری جودابیم چێشتووە

هەرچی خۆشم ویستوە جێم هێشتوە

هەڵبڕاوم من لە یاری نازەنین

دەرکراوم من لە خاکی دڵ نشین

بوومە ئاوارەو پەرێوەی دوور وڵات

کەوتمە نێو وردە داوی ڕێی نەجات

یا دەفەرموی:

وام بە تەنیایی لەنێو خوێنا شەلاڵ

کوانێ عێل‌و کوانێ (خانزاد) و (خەزاڵ)

زۆر لەمێژە نارە ناری منی نەبیست

هەروەکو (شەمزین)، (شەمیلە)ی خۆش ئەویست

وەك (سیامەند)ێ لە چۆڵ‌و بەندەنێ

جەرگی لەت کردم پەلی دارەبەنێ

یا دەفەرموێ:

کوردەواری، ئەی وڵاتە جوانەکەم

رۆڵەکەم، خێزانەکەم، باوانەکەم

ئەی ئەوانەی قەت لەبیرم ناچنەوە

ئێستە بمبینن ئەرێ دەمناسنەوە

رۆژگار هاریومی وەك ئەسپۆنی ورد

هێزو توانای لێ بڕیوم دەردە کورد

بوومە گەپچاڕو دەکا گاڵتەی بە من

ئەو رموزنەی زەندەقی چووبوو لە من

لێرەوە دێمە سەر چمکی دووەمی باسەکەم کە غوربەتی هێمن بوو، واتە هەست بە نامۆیی هەرچەندە لەناو هاوەڵانی خۆی دابووە.

هەوا بوو لێڵە، ئاو لێڵە

گوڵ سیس بووە گەڵا زەردە

تەنانەت ڕەنگی گۆڕاوە

ئەم دیوارو داروبەرە

لێرەدا بە ئاشکرا هەست بە نامۆیی شاعر دەکرێت، ئاخۆ دەبێ جیاوازی چی بێت لەگەڵ کەسانی دەوروبەری خۆیدا، ڕاستە مامۆستا هێمن لە شارەکانی بەغداو سلێمانی‌و هەولێر دەژیاو مایەوە، کەسانی ئەدیب‌و ڕۆشنبیرو ڕۆژنامەنووسی ئەو دەوروبەرەی ئەو هەر هەموویان هەر کوردی پاك‌و بێگەردو بێ غەش نەبوون، زۆریان هەبوو جاش‌و بەعسی‌و چڵکاوخۆری بەعسی بوون‌و مامۆستا هێمنیش شاعیرێکی هێندە گەورەو

میللیو خۆشەویست بوو کە هەموو چەشنێك گەورەو بچووك خۆشیان ئەویستو لە هەموو جۆر لە دەوری کۆدەبوونەوە، بەلاّم شاعیرو نووسەرو رۆژنامەنووسی نیشتمانپەروەرو پاك زیاتر قەدری مامۆستا هێمنیان دەگرتو خۆشیان ئەویستو سەری رێزیان لەبەردەمی دانەوی ئەکرد.

ئەڵبەت بیرکردنەوەی شاعیرێکی نیشتمانپەروەر دووره زۆر دووره لە کەسانی کاسەلێسو چڵکاوخۆر. ئەو دەربەدەری دەستی قەدری خۆزانینو سەرنەوی نەکردنو خیانەت نەکردنە، ئەمانە غەرقی خۆفرۆشیو شەرەف فرۆشین، بۆیە زۆر ئاساییە، لەو حاڵەتانەدا هەست بە نامۆییو دووره پەرێزیو خۆجیاکردنەوە بکات:

بەڵێ هەنو یەکجار زۆرن

بازرگانی فرمێسكو خوێن

بەڵێ هەنو پێدەکەنن

بەسەر بەهەش، بە مل کوێن

*   *   *

بەڵێ هەنو پێدەکەنن

بە من، بە تۆ، بە هەزاران

بە داخی باوك کوژراوان

بە هەنیسکی هەتیوباران

وەك گوتم کەسانی تر کە رێزی تایبەتیان لە مامۆستا هێمن دەگرتو دڵنەواییان دەکردو کۆڕی وەتەن ناسیو لێکۆڵینەوەی سیاسیو باسی سەربەرزیو سەرفرازی گەلیان لەگەڵدا سازدەکرد، کەسانی ئەدیبو ڕۆشنبیرو ڕۆژنامەنووسی بە تواناو دەست ڕەنگینو نیشتمانپەروەر بوون، بەلاّم مەرج نەبوو کەسیان یا زۆربەیان هاودەردی مامۆستا هێمن بن. ڕاستە ئەوانە کەسانی نیشتمانپەروەر بوون، بەلاّم ڕەنگە وەك مامۆستا هێمن دووره وڵاتیو ئاوارەییان نەدیبێ، ڕاستە دڵسۆزی گەلو نیشتمان بوون، بەلاّم رەنگە وەك ئەو دوور لە خێزانو کەسو کار نەبووبن لەبەرئەوە زۆر ئاساییە مامۆستا هێمن لەناو ئەمانیشدا هەست بە جیاوازی خۆیو بگرە بە تاكو تەنیاییو نامۆییو جودایی بکات لە چۆنیەتی بیرکردنەوەیدا لەو شتانەو چۆنیەتی لێکدانەوەی باری سایکۆلۆژیو سۆسۆلۆژی:

دەڕۆم، دەترسم، دەلەرزم

لە پەلاماری مۆتەی شەو

داد لە دەس ئەم دڵەی بە خەم

وای لە دەس ئەم چاوەی بێ خەو

***   *   ***

دەڕۆم تا سەر پێکەوە نێم

دەگەڵ زامو دەردو ئێشم

دەڕۆم تا شەوێکی پایز

من شەونخوونی بکێشم

***   *   ***

دوور قاقایەکم گوێ لێ بوو

دەتگوت گوڵلەم پێوە دەنێ

چۆن بە ئێوارەی پایزیش

ئێ وا هەیە پێبکەنێ!؟

بەڵام سەرەڕای غەریبیو غوربەتو جوداییو ئازاری ناخو تەنیایی زۆربەی کاتی شەوانەو خوانو چۆڵی جێگەی بێ هاودەمی زۆربەی کاتو بێ هاوسەری بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ کە ئەمانە هەمووی دەردی گرانو بێ دەرمانن، هیچیان چۆکیان بەو شاعیرە گەورەیە دانەداو شیعرێکیان پێ نەنووسی ڕەشبینی پێوە دیار بێو بۆنی نائومێدیو بێ هیوایی لێ بێت.

گوتم: کەوا بوو، ئاشنا

بەشی ئێمە لەنێو چوونە!

گووتی: نا نا دوور بنوارە

دوور بنوارە، ئاسۆ روونە

بەمجۆرە هەردەم ورە بەرزو دڵ پڕ هیواو بە ئەمەلی گەڕانەوەو سەرفرازی گەلو نیشتمان بووە، داچۆڕانی بە لێشاوی ناخو دڵەراوکەو بێ هیوایی چۆك بە مرۆڤی لاوازو بێ ورە دائەداتو تووشی هەڵەی دەکاتو کڕنۆشی پێ دەباتو تەسلیمی دەستی نامەردی

دەکات، بەڵام ئەم هەرگیز لەو کەسانە نەبووەو هەردەم لوتکە بووەو تا بڵێی بڵندو ئازاو جەسوور بووە:

ئەی ڕەفیقان، ئەی عەزیزانی وڵات

ئەی برای هاوسەنگەری جەرگەی خەبات

گەر دەناڵێنم، ئەمن پەک کەوتەنیم

تێدەکۆشم بۆ وەسڵ تاکوو دەژیم

کۆششی من زۆر بەجێیەو زۆر ڕەوا

چونکە قانوونی تەبیعەت وایە: وا

تا دەگاتە ئەوەی دەڵێ:

ڕێگە دەبڕم، کوانێ هەنگاوم شلە

ڕاستە بێ هێزم، دەکەم ئەمما ملە

هەروەها دەڵێ:

دێم ببینم نیشتمانو زێدەکەم

دێم ببینم خزمو کاکو دێدەکەم

هەر لە هەمان قەسیدەدا دەڵێ:

دێمو هەڵدەمژم شنەی کوێستانی کورد

دێمو دەچمە شەوڕانی بێستانی کورد

تا لەدواییدا دەڵێ:

دێمو ناترسم لە پەرژینی بەزی

هەر پەری سەرکەوتو دێوەزمە بەزی

تا بمێنێ نووری چاوو هێزی پێم

دێمو دێمو دێمو دێمو دێمو دێم

دێم هەتا هەمبێ بڕستو بیرو هۆش

گەر گلاشم کوردەواریو ئێوە خۆش

لە کۆتاییدا هەزار ڕەحمەتی خوای گەورە لە گۆڕی شاعیری پایەبەرزی کورد مامۆستا هێمنو سوپاسیش بۆ ئێوە.

گۆڤاری سروە، ژ١٤٤، ل٥٤-٥٧.

هەوڕگەرو ئەشکەوڵەت

عەزیز ئالی

نووسینی پێشەکی یا سەرەتا لەئەدەبی کوردیدا پێشینەیەکی درێژی هەیە. (خانی) سێسەدو شازدەساڵ لەمەوبەردیباچەی بۆ (مەم وزین) داناوەو پاش مەتح و سەنای خوداو پێغەمبەر لە مێرخاسی و گەڕناسی هاوزمانەکانی دواوەو باسی پەڕاگەندەیی‌و بندەستی و کەساسی ئەوانی کردووە. ئینجا مەبەستو ئامانجی خۆی لەدانانی مەم‌و زین بۆ خوێنەران درکاندووە.چل‌و هەشت ساڵ دوای ئەو، (خانای قوبادی) بەرلەگێڕانەوەی داستانی (خەسرەوو شیرین) پەسنی خوداو پێغەمبەر دەداو وەسفی موعجیزەی میعراج دەکاو ئەوسا دێتە سەر نەقڵی ئەوە کە بۆچی بڕیاری داوە شاکارەکەی(نیزامی) بکا بەکوردی. جگە لەم دوو شاعیرە مەزنە، شاعیرانی تریشمان کەم و زۆر نووسینی سەرەتایان بۆ شوێنەواری خۆیان بەپێویست زانیوە، جا ئی وایە ڕاستەوخۆ هەربەناوی پێشەکی ئەم کارەی کردووە، ئی واشە ناڕاستەوخۆ بە وەپێشخستنی شیعرێکی تایبەتی. هەوەڵین غەزەلی دیوانی نالی، جۆریك پێشەکییەکە بەم بەیتە دەست پێدەکا:

ئەی جیلوەدەری حوسن وجڵەوکێشی تەماشا

سەرڕشتەیی دین بێ مەدەدی تۆنییە حاشا

بەم بەیتەش دەبڕێتەوە:

نالی نیەتی سیحری بەیان،حیکمەتی شیعرە

ئەمما نیەتی قووەتی دڵ، قودرەتی ئینشا

(مەحوی) کە غەزەل وێژێکی بەدەسەڵات وخاوەن سەبکی ئێمەیە، دوای کاملبوونی دیوانەکەی، پێی حەیف بووە بەلانی کەمەوە دووبەیت سەرەتای بۆ دانەنێ:

بنووسە؟ پیری دڵم ئەمری کرد، ئیتاعەم کرد

لەئیبتداوە کە بەیتی موناسیبی دیوان:

گەدایەکی وەکو مەحوی، قەڵەندەرێکی کورد

میسالی پادشەهی فورسە ساحێبی دیوان

ئەم پێشەکییەی دیوانی مەحوی هەرچەندە زۆر کورتەو دوو بەیت یا تەنانەت دەکرێ بڵێین بەیتێك زیاتر نیە، بەڵام زۆر گرینگ و بەکەڵکە، بەتایبەتی بۆ ئەوانەی کە

تامــەزرۆن بــزانن ئایــا شــاعیرێکی عــارف مەشــرەبی وەك مــەحوی چ بڕهەســتی نەتەوەدۆستی لەدڵیدا یا هەرنەبێ (لەبەشی دووره ئاگای زەین)یدا هەبووه یان نا.

هەرچۆنێك بێ پێشەکی نوسین دیاردەیەکی نوێی ئەدەبی نییه. ئەوەندەیه ئێستا لەچاو ڕابردوو تا ئەندازەیەك فەرقی کردووەوگۆڕاوه. ئەمڕۆ ئەوه تەنیا خودی شاعیرو نوسەر نین که سەرەتا بۆ ئاسەواریان دەنووسن، بەڵکو زۆرجار ئەم ئەرکە دەکەوێتە سەرشانی شارەزایەکی تر. شارەزایەکی که شاعیر، نووسەر یا ڕەخنەگرێکی ناسراوەو قەڵەمی لەلای زۆربەی خوێنەران بایەخی هەیه. هەروەها مەیدانی پێشەکی لە سەردەمی ئێمەدا گەلێك هەراوتره. پێشەکی نووس بۆی دەلوێ بەوردی و بگره بە درێژی، ژیان و شەخسیەتی خاوەن بەرهەم شێوبکاو وەرد بداتەوەو لەلایەنە جۆراوجۆرەکانی ئاکارو ئاساری بدوێ و هەڵیسەنگێنێ و ڕەخنەشی لێ بگرێ. ئەڵبەت نابێ لەبیرمان بچێ کە گەورەترین ئامانجی سەرەتا ئەوەیه لەسەرێکەوه بەرهەمەکە لەبەر خوێنەرشیرین بکاو هانی بدا بەزەوق و شەوقەوه بیخوێنێتەوه، لە سەرێکی دیکەوه هێندێك زانیاری دەربارەی خوڵقێنەری بەرهەم یا خودی بەرهەم بەدەستەوەبدا تا چاکتری بناسێ، جوانتری لێ حاڵی بێ و زیاتری چێژ لێ وەرگرێ:

له ئەدەبی کوردی ئەم ڕۆژگارەدا، لەنێو ئەوانەدا کە پێشەکییان بۆ کاری کەسانی تر نووسیوه، (هێمن) قەڵەمێکی سەیرو بەبڕشت و هێژای هەیە، ئەو چەند پێشەکییەی کە ئەو نووسیونی لە نەوعی خۆیاندا بێ هاوتان: لەڕوانگەی زمان و بەیانەوه شاعیرانەو دڵبزوێنن و لەباری ناوەڕۆکەوه پڕو دارماڵن.

سەرەتای ڕۆمانی (دمدم) وتارێکی بایەخداری مێژووییە کە ڕووناکایی دەخاتە سەر گەلێك سووچ و کەلێنی تەماوی و تاریکی کارەساتی دمدم. باسی هێندێك ڕووداوی گرینك دەکا کە لەڕۆمانەکەدا نەهاتوون. بە بەر ئەمەشەوه، ئەوان هەڵەی مێژوویی کە نووسندە تووشیان بووه، ڕاست دەکاتەوه. بایەخی کارەکەی (عەرەب شەمۆ) ش بە ڕوونی نیشان دەداودەستی قەدری لێ دەنێ: لەسەرەتای (توحفەی موزەفەریە)دا هێمن بەرودوا لەبەیتەکان دەکۆڵێتەوەو لەباری مێژوویی‌و کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و ئەدەبییەوه لێکیان دەداتەوه ئەم سەرەتایە لەڕاستیدا پێشەکییەکی زانستییە بۆ توێژینەوەی بەیت و باوی کوردی.

پێشـەکی هـێمن بـۆ (شـەرەفنامە) نموونەیـەکی بـەرزی پەخشـانی ئەمڕۆمانـە. لـەم پێشەکییەدا بە شێوەیەکی زانایانە گرینگایـەتی کاری (هـەژار) دەردەخاو پێشنیار دەکا ئـەم تەرجەمەیـە بکرێتـە بـەردی بناغـە بـۆ کـوردی ئـەدەبی و زمـانی یـەکگرتوومان. ئەوانـەی دەیانـەوێ هـەژار باشـتر بناسـن لێـرەدا لەدەلاقـەی نیگـای هێمنـەوە شـتی سەرنجڕاکێشـیان لـەبارەی بەشـێك لـەژیان وکـارو کـرداری ئـەودا دەکەوێتـە بەرچـاو. شـەرەفنامە جگـە لـە پێشـەکی هـێمن و خـودی هـەژار، چـەند سـەرەتای تریشـی لەگەڵـە بەقەڵەمی مێژوو زانان و ئەدیبانی دی نووسراون. یەکێك لەوشتانە کـە پێشـەکی هـێمن لـەهی ئـەوان جیـا دەکاتـەوە، شێوەی دەسـتپێکردنیەتی . خـاوەن قەڵەمـەکانی تـر هـەر لەرستەی یەکەمەوە دەچنە سەرباسی شـەرەفنامەو چۆنیەتی وەرگێڕانـی هـەژار، بـەڵام هێمنـی شـاعیر. خوێنـەر غـافڵگیر دەکـا: تەڕەسـاڵی وام نـەدیبوو. هـەوری ڕەش وچڵکن بەربینگی ئاسمانییان بەرنەدەدا. تەم لەسـەران نـەدەڕەوی و بـاران هەڵینەدەبرینگانـد... هێمن عادەتیەتی کاتێ پەخشان دەنووسێ پێش ئەوەی کە بچێتە سـەر کـاکڵی مەبەسـت. بە بیرەوەریەك. بەسەرهاتێك ، نەقلێك، قسەیەکی خۆش یا نوکتەیەکی باریك ڕێگای بۆ خۆش دەکاو هەست و عاتیفەی خوێنەر دەجوڵێنێتەوەو بیرو خەیاڵی دنە دەدا.

نموونەیەکی دیکەی سەرکەوتنی هـێمن لەپێشـەکی نووسـیندا، سـەرتای پێکـەنینی گـەدا، کۆمەڵە چیرۆکی (حەسـەنی قزڵجی) یـە, لـەم پێشـەکییەدا هـێمن پێشـان بـە ڕاوێـژێکی خـەماوی و خەفـەتبار لـەوە دەدوێ کـە ئـەم چیرۆکانە چـەندیان کـار لـەدڵو دەروونـی کردووەو چۆنیان بـیرو خـەیاڵ هارووژانـدووە. پاشـان دێتـە سـەر هـەورازو لێـژی ژیـانی قزڵجـیو بـە خوێنـەری ناشـارەزای دەناسـێنێ و بـۆی ڕوون دەکاتـەوە کـە: مامۆسـتا لەکوورەی خەباتدا قاڵ بووە، خـاراوە و لـەکڵ هاتۆتـە دەرێ . لـەو هـەموو کوێرەوەری و دەربەدەری و چەرمەسەریەی شت فێربووە. زانستی بەرەو ژوورتر چووە، تەجربـەی وە سەریەك ناوە، کۆمەڵی خۆی باشتر ناسیوە، هەستی بەئێش و ئـازاری کـردووەو دەرمـانی بۆ دۆزیوەتەوەو بۆتـە فەیلەسـووفێکی پسـپۆڕو نوسـەرێکی (ڕیئالیسـت و واقعـبین) دوای ئەوەش ئیشارە بە ناوەرۆکی واقیع بینانـەی چیرۆکەکان دەکـا و خوێنـەر هانـدەدا خـۆی بەوردی بیانخوێنێتەوەو بەهرەیان لێ وەربگرێ.

بەڵێ هێمن سەرەتا نووسێکی شیرین زمـان و زانـا و وردبـین و دڵپاکـە، بـەڵام مەسـەلێکی فارسـی دەڵێ: هەوڕگـەر خـۆی بەئەشـکەولەت ئـاو دەخواتـەوە. هـێمن کـە پێشـەکی ئـاوا

لەبارو دڵڕفێنی بۆکاری نووسندە و شاعیری تر نووسیوە، خۆی کەمتر بەختی بووە کەسانی دی، سەرەتای باش بۆ شوێنەوارەکانی بنووسن.
(ناڵەی جودایی) دووەمین دەفتەری شیعری هێمنەو کارنامەی هەرە پڕشنگداری ئەزموونی شاعیرانەیەتی، کەچی بەداخەوە مامۆستا (محەمەدی مەلا کریم) بەچەند لاپەڕە پێشەکی ـ بابە ئەنقەستیش نەبووبێ ـ لێی کردووە بەهەشتی پاك و نۆی پیس.لەم پێشەکییەدا مامۆستا دەنووسێ: لەناو ئەوانەدا کە پەخشانیش و شیعریش ئەنووسن و من هەردوو جۆرە بەرهەمەکەیانم خوێندۆتەوە، لەعەرەبدا نەزار قەببانی و لەکوردا هێمن، من پەخشانیانم لە شیعریان لا دڵگیرترە. ئاواتم ئەوە بوو کاری سەرەکی هێمن پەخشان نووسین بوایە لە جیاتی شیعر وتن.مامۆستا محەمەد بۆ خوێنەری دەرناخا کەم وکووڕی شیعری قەببانی و هێمن لەچیدایەو بۆچی پەخشانی ئەم دووشاعیرەی لە شیعریان پێ باشترە. ئەگەر تەنیا زەوقی تایبەتی خۆی (بەپێچەوانەی زەوقی گشتی) واحوکم دەکا ئەوا قسەمان نییە، ئەمما ئەگەر مەبەستی لەم وتەیە ئەوەبێ کە لایەنگرانی شیعری هێمن و قەببانی بەهەڵە چوون، ئەودەم مەسەلەکە دەبێتە شتێکی تر. منی نووسەری ئەم دێڕانە بەش بەحاڵی خۆم هیچ شاعیرێکی گەورەم پێ شك نایە کە پەخشانی جوان نەنووسێ. تەنانەت وای بۆ دەچم ئەگەر شاعیرێك پەخشانی ڕوون و ڕەووان و تەڕو پاراو نەبێ، دژوارە شیعرەکانی پەیت و پتەو بن. شیعر پوختترین، ناسکترین، زیندووترین و هەست بزوێنترین شکڵی زمانە. لەشیعردا زمان دەگاتە چڵە پۆپەی زوڵاڵی وخاوێنی و بلاوێنی. کەسێك بتوانێ شیعری ڕەسەن و بێ درۆ بخوڵقێنێ، چلۆن ناتوانێ پەخشانی شیرین و لەبەردڵان بنووسی؟ مرۆڤێك توانست و بڕستی ئەوەی هەبێ لەکێوی سەخت و ئەستەم سەرکەوێ بۆ دەبێ پێی نەکرێ بەگردو تەپۆڵکە هەڵگەڕێ؟ پەخشانی قەببانی و هێمن ئەگەر ئاوا بەدڵەوە دەنووسێن لەبەرئەوەیە کە قەببانی و هێمن شاعیرن. ئەوە جەوهەری شیعرە کە ڕۆحی وەبەر پەخشانی ئەم دووکەسە ناوە.
نەك تەنیا قەببانی و هێمنی شاعیر بگرە هەرنووسەرێك توانایی ئەوەی هەبێ کە ڕەنگینو ئاهەنگین بنووسێ بێگومان بەهرەیەکی لەزەوقی شاعیری پێ بڕاوە. لەخۆڕا نییە بەم چەشنە پەخشانە دەڵێن (پەخشانی شاعیرانە) ئەوەندەشیان لەبیرنەچێ کاتێ دەڵێین پەخشان، مەبەست (نەسری ئەدەبی)یە نەك چیرۆك و ڕۆمان و نمایشنامە،

چونکە ئەمانەی دواوە سێ (نەوع) یا بەوتەی فەرهەنگی, (ژانر) ی لێك جیای ئەدەبین و هەموو قەڵەم بەدەستێك ناتوانێ خۆیان لێ داو سەرکەوێ. وا هەیە شاعیرێکی توانا چیرۆکێك بنووسێ کە لەڕوانگەی زمان و بەیانەوە تا بڵێی شاعیرانەو دڵپەسند بێ، بەلاَم بۆ باری هونەری چیرۆکنووسی، سست و فشەڵ دەرچێ.

مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم لەدرێژەی سەرەتای ناڵەی جودایی دا دەڵێ، بەلاَم با کەس وا نەزانێ من مەبەستم لەم ڕایەم ناڕەزاییە لەشیعری. ڕاستەکەی هێمن شیعری ناسکی زۆرە کە لەدڵدا جێگای شایانی خۆی ئەگرێ. سەیرە، پێشتر دەفەرموێ پەخشانی هێمنم لەشیعرەکەی لادلگیرترەو ئێستا دەنووسێ شیعری ناسکی زۆرەو مەبەستم ناڕەزایی لەشیعری هێمن نییە. بەداخەوە مامۆستا لەم شیعرە ناسکانەی هێمن کە زۆریشن ناوی چەند پارچەیان بۆ نموونە ناهێنێ تا خوێنەر بزانێ چ جۆرە شیعرێکی هێمن سەرنجی ڕادەکێشێ و ئەوانەی بەدڵی ئەو نیین لەکام چەشنن. هەرچەندە شیعرناس دەزانێ کە ناڵەی جودایی دەفتەرێکی یەکدەستە شیعرەکانی لەباری بایەخی هونەرییەوە بەرزی و نزمیەکی هێندە زەق و بەرچاویان تێدا بەدی ناکرێ، بەهەرحاڵ ئێمە هەر بەوەندەی کە مامۆستا دەفەرموێ مەبەستم ناڕەزایی لەشیعری هێمن نییە، دڵمان دەحەسێتەوە، بەلاَم مخابن!مامۆستا نایەڵێ ئەم حەسانەوەیە چی وابخایەنێ، پاش ئەوقسەیە کوتو پڕ گۆزەیەك ئاوی ساردمان پێدا دەکا: دەردەکە لەشیعری هێمن دانییە ئەوەندەی لەم دەورەدایە کە پاشکەوتوویی و نەخوێندەواری کۆمەڵی کوردەواری خستوویەتیە ئەستۆی شیعرو هێمنیش، وەك شاعیری بەشێکی هەرەپاشخراوی کۆمەڵەیەکی پاشکەوتوو دەستەو یەخەی وەستاوە.مامۆستا درێژە بەقسەکەی دەداو دەگاتە ئەم ئاستەکە (مۆسیقاوییەتی شیعر لەلایەکەوەو نەخوێندەواری کۆمەڵ لەلایەکی کەوەو نەبوونی چەکێکی تری ڕاگەیاندنیش سەرباری هەمووی، لەهەموو کۆمەڵەیەکی پاشکەوتوو بە وێنە لەکوردوستانی ئێمەشدا, شیعری کردووە بەداردەست و پێ پیلکەی پیاوی ئایین بۆ خەڵك فێرە تارەتگرتن و دەسنوێژ شتن کردن...کردوویەتی بەکتێب بۆ مەلا بۆ نەحوو سەرف و مەنتیق و بەلاغەو تەجویدو فەرایز وتنەوە بەفەقێ...بەپەندی پێشینیان بۆ قسەی نەستەق و فەلسەفەی کۆمەلاَیەتی بەخەڵك گەیاندن، بەڕۆژنامەو بەیاننامەی نهێنێ بۆ وریاکردنەوەی جەماوەرو ورووژاندنیان بۆ ناو کۆڕی خەبات. تەنانەت بەفەرهەنگیش بۆ فێرکردنی زمانی بێگانە بە منالاَن...بۆیە

ئەگـەر لەهەنـدێ شـیعری هێمنیشـدا لاوازییـەك بـەدی بكـەین دەبـێ بـزانین هـێمن كوردەو...لەگەڵ لەم ئەركانەدا یەكێ بووە لەوشاعیرە كوردانەی بۆ كۆمەڵی كوردەواریـان نووسیوە).

دیارە نەك هەر مامۆستا محەممەد خۆی، بەڵكو زۆربەی خوێنەرانی شیعری هێمن دەزانن كە ئەو تاقە جارێكیش نەهاتووە شیعر بكاتە ئـامراز بـۆ ئـەوەی خـەڵك فێـری فـەرایز و عولـوومی دینـی بكـا. قسـەكەی مامۆسـتا لەمـەڕ شـاعیرانی مـەلاشمان ڕاسـت نایەتـەوە، چونكو ئەوانیش شـیعرو نـەزمیان لێـك كردۆتـەوە. ئەگـەر دەسـتووری دینـی یـا زانسـتی ئایینییـان خسـتبێتە قـاڵبی وتـاری مـەوزوون و قافیـەدارەوە بەشـیعریان دانـەناوە. لەمێژووی ئەدەبی كوردیشا ئەگەر جێگەو پێگەیەكیان بۆدیـاریكرابێ سـەبارەت بەشـیعر بووە نەك نەزم. ئاشكرایە كاتێ مەلایەكی واشمان بووبێ كە تەنیا نەزمی ڕێك خستبێ‌و بۆ لای شیعری پـەتی و ڕاسـتەقینە نەچووبێ ئـەوە هـەر لەهەوەڵـەوە بـەنیازی شاعیری نـەبووەو بـەڵكو تـەنیا ویسـتوویەتی بـۆ باشـتر فێربـوونی خـەڵك لەچـەند كەرسـتەی سەرەتایی شیعر وەك وەزن و قافیە كەلك وەرگرێ و هیچی تر.

دەمێنـێ مەسـەلەی بڵاوكردنـەوەی بەیاننامـەی سیاسـی و وریاكردنـەوەی جـەماوەر. تاریك‌و ڕوون و ناڵەی جودایی لەسـەردەمی دەسـەڵاتی شـوومی (پەهلـەوی)دا خولقـاون. هێمن وەك شاعیرێكی مـرۆڤ دۆسـت و عەدالـە تخـواز پێـی شـورەیی بـووە لـە ئاسـت ئـەو هەموو ستەم و ناهەقییە سەردانەوێنێ و چاوبنوقێنێ، هەست و بیری هارووژاوەو ناچار بەشیعر بەرەنگاری دوژمنانی ئازادی وەستاوە، بەڵام ئەگەر بەشێك لەم جۆرە شـیعرانەی لاوازو كەم گیانن لەبەر ئەم هەڵوێستە نییـە. ئەغڵـەبی ئـەم شـیعرانە، هـی تـافی لاوی و كاتی كەم ئەزموونین و بەڵگەن بۆ ئەو وەختە هێمن هێشتا لـەكڵ نەهاتۆتـە دەرێ. هـەر بۆیە ئەم چەشنە شیعرانە زۆرتر لەنیوەی یەكەمی تاریك‌و ڕووندا كۆبوونەتەوە. هـێمن لـەنیوەی دووەمـی تاریـك و ڕوونیشـدا شـیعری بـۆ ئـازادی هەیـە، لەناڵـەی جوداییشـا هـەروەها، بـەڵام ئـیتر نـەك هـەر لاوازنـین بـەڵكو نموونـەی سـەركەوتوویی شـیعری ئازادیخوازانـەی كـوردین. هـێمن هـەر لەبنەڕەتـەوە خـۆی بەشـاعیری ئـەوین و ئـازادی دەزانێ.

هەتاكو دواپشوو ڕێبواری ڕێگەی عیشق و ئازادیم

ئەگەربێجگە لەناكامیش نەبینم بـەرهەمێكی تر

کە ئەگەر مانای گشتی عیشقمان لەبەرچاوبێ، بەتێبینییەکی ئامال فەلسەفی لێی وردبینەوە، تەماشا دەکەین ئەویش خۆی چەشنێك ئازادییە. لەئەدەبی ولاّتانی دیکەشدا کەم نیین ئەو شاعیرانەی بەدرێژایی تەمەن یا لەقۆناخی تایبەتدا هەڵیانکوتاوەتە سەر دوژمنانی ئازادی و لەڕێگای شیعرەوە خەڵکیان بۆ خۆڕاگری و تێکۆشان و ڕاپەڕین هان داوە، بێ ئەوەی لەم ناوەدا چرای پڕشنگ هاوێژی هونەریان لەکزی بدا. مایکۆڤسکی، نازم حکمەت، پۆل ئێلوار، لۆرکاو نیرۆدا چەند کەسن لەو تاقمەکە مامۆستا محەمەدی مەلاکەریم ناکرێ نەیانناسێ.

من وای بۆ دەچم ئیتر ڕۆژگاری ئەوە بەسەر چووبێ بێین قەڵەمڕەو بۆ ناوەڕۆکی شیعر دیاری بکەین‌و بڵێین فلاّنە شت شاعیرانەیەو بۆ شیعر دەناڵێ و فیسارە شت ناشاعیرانەیەو هیچ شاعیرێك بۆی ناخرێتە ناو چوارچێوەی هەڵبەستی.شاعیرانەبوون یا نەبوونی بابەتێك دەگەڕێتەوە سەر ئەو مەسەلەیە کە شاعیر چۆنی چاو لێدەکا. بەوتەیەکی ڕوونتر ئەوە چلۆنایەتی دەرك و تێگەیشتنی شاعیرەکە بەرگی شیعر دەکاتە بەر شتان، شاعیری گەورە چاو لەهەر شتێ بکا شیعری تێدا بەدی دەکا. ئەگەر شیعربە زێڕ دانێین، کەڵە شاعیر (مەیداس شا)ی ئەفسانەییە کە دەس لەهەرچی بدا دەیکا بەزێڕ. (نالی) مەزن کاتێ بەگوێدرێژە کەشی هەڵدەڵێ لە شیعر دوور ناکەوێتەوە:

عــــا قڵێ بوو ناوی کەر بوو، قاتیعی ڕێگەی سەفــەر

خۆش سلووکتربوو لەسەد ئینسانی هەرزەو گێژو وێژ...

چەندە پێم خۆش بوو زمانی حاڵی دەیوت (نالیا)

هەردوو حەیوانین ئەتۆ گوێ کورت و ئەمنیش گوێ درێژ

مەحوی شانازی بەوە دەکا کە دەتوانێ تەنانەت لەهیچ گەوهەری شیعر وەرگرێ.

چــاوی کەوێ کە بەم غەزەلە دوڕشناسی شیعر

کــێ بێ دەڵێ ئەمەندە گوهەر وەرگرێ لەهیچ

لەپێشەکی ناڵەی جودایی دا هەندێك ئەرك بۆ شیعر دیاریکراوە: من لام وایە لەبناخەدا ئەرکی شیعر قسەکردنە لەگەڵ سروشت، لەگەڵ جوانی، لەگەڵ ئافرەت، لەگەڵ دەروون، لەگەڵ هەستی بەرزو خاوێنی مرۆڤایەتی. دەبێ لەم ڕێگایانەشەوە بۆ بابەتەکانی تری ژیان بچێ و ببێ بەچەکی خەبات. کاتێ ئێمە چەند ئەرکێك بۆ شیعر دادەنێین، لەڕاستیدا مەڵبەندێکی تایبەتی بۆ تەرخان دەکەین، تێلە دڕووی بەدەورەدا دەگێڕین و

پێی دەڵێن ئێرەیە ژینگەی تۆ، نەخەڵەتێی سنوور بپەڕێنی! ئەم ژینگەیە با زۆریش پان و بەرین بێ و لەهەموولاوە ڕێگەی حەوت شەو وحەوت ڕۆژانی مەودا بێ، دیسانیش هەر وەك (ڕاگیرگەی یەخسیران) وایە، ئایا شیعری ڕەسەن و زیندوو لەگەڵ دێلیتی و بەندەواری ڕێك دەکەوێ؟ باوەڕناکەم. وابزانم (ئەحمەدی شاملو) یە دەڵێ: شیعر یانی ئازادی ... جا با ئێستا واز لەم باسە بێنین و قەبووڵ بکەین ئەرکی شیعر هەر ئەوەیە کە مامۆستا فەرموویەتی.دەی کێشەی شیعری هێمن یەك لادەبێتەوە؟ نا، چونکە بەداخەوە مامۆستا نەهاتووە نالەی جودایی بەوردی هەڵسەنگێنێ و بەکورتی بۆ خوێنەرانی ڕوون بکاتەوە کام شیعر ئەرکی خۆی بەجێ نەگەیاندووە. دڵنیام ئەگەر ئەم کارەی بکردایە ناچار دەبوو ڕای خۆی لەبابەت لاوازییەکانی شیعری هێمنەوە بگۆڕێ و لەئەنجامدا یا وازی لەنوسینی سەرەتا دەهێنا یا بەجۆرێکی تری دەنووسی.

نالەی جودایی، بیست و یەك پاچە شیعری درێژو ناوینەو کورتی تێدایە.لەم شیعرانەدا شاعیر لەدەوری جودایی و ئاوارەیی لەخۆشەویستی نیشتیمان و زێد، لەگریمانەی دڵی خۆی و خەڵك، لەجیلوەی جوانی و تاسەی ئەوین، لەئاواتی ئازادی و یەکسانی، لەورەی خەبات وخۆڕاگری و لەخەمی پیری وخەفەتی خۆشییەکانی هەڕەتی لاوەتی دەدوێ. تایبەتیەکی ئاشکرای ئەم شیعرانە ئەوەیە کە هەموویان بەرهەمی هەستێکی پڕ تەوژمی شاعیرانەن. هێمن زۆری لەخۆی نەکردووە. تا هەستی هانی نەداوە دەستی بۆ قەڵەم نەبردووە. وەختێکیش کوڵ وکۆی دامرکاوە، وازی هێناوەو چی تری لەسەرنەرۆیشتووە. غەزەل قالبێکی شیعرە کە هێمن بەدڵیەتی.گوتوویانە غەزەل نابێ لەحەوت بەیت کەمترو لەپازدە بەیت زیاتر بێ لە نالەی جودایی ئێمە غەزەلی وا دەبینین کە پازدە بەیتە،ئی واش دەبینین پێنج بەیت یا تەنانەت دووبەیتە. بۆ هێمن دژوارنەبووە ژمارەی بەیتی ئەم غەزەلانە بکاتە سێزدە یا بگەیەنێتە حەوت، بەلام نەیویستووە لەسۆنگەی دابێکی کۆندا هەستی ڕاستەقینەی خۆی بخنکێنێ و درۆ لەگەڵ خوێنەر بکا.

من نامەوێ بڵێم نالەی جودایی سەرانسەر شاکارەو لەهەموو کەمایەسی یەك بەدوورەو ڕەخنە هەڵناگرێ، بەلام دەتوانم بڵێم ئەو لك و پۆپەی کە مامۆستا محەمەدی مەلا کەریم لە شیعری هێمنی دۆزیوەتەوە، ڕەوا نییە. شیعرەکانی نالەی جودایی، ڕواڵەتیان سادەو ساکارە، لەگەڵ ئەوەشا شیعرناس دەزانێ کە هێمن چەنێ زیرەکانە مانای وردو

نوکتەی باریك و خەیاڵی ناسکی لەپشت پەردەی ئەم ڕواڵەتە شاردۆتەوە، بەلاَم مەحوی هەر دەڵێی قسەی دڵی هێمن دەکا: بێکەس منم کەسێ لەژیانم بگا، نییە!

بەرهەمێکی تری هێمن (چەپکێ گوڵ، چەپکێ نێرگز)ە کە ئەم دوایانە بلاَوبۆتەوەو کۆمەڵێك وتارو چیرۆكو شیعرو نامەو وتووێژە کەوا یەکەمجارە لەقاڵبی کتێبدا چاپ دەکرێن. ئەم بەرهەمە دوو پێشەکی لەگەڵە بەقەڵەمی دوو چیرۆکنووس:ڕەئووف بیگەردو فەتاحی ئەمیری.

کاك ڕەئووف لەم پێشەکییەدا تەنیا باسی ژیان و شەخسیەتی هێمن دەکاو زۆریش بەرێزەوە لێی دەدوێ. ئەمما بەداخەوە قسەیەکی تازەی پێ نییە.لەپێشدا ئیشارە بەچەند قۆناخێکی ژیانی هێمن دەکاو دوایەش چۆنیەتی ئاشنایی خۆی و ئەومان بۆ دەگێڕێتەوە. ئینجا دەڵێ: هێمنی مرۆڤ و شاعیرو شۆڕشگێڕ زۆر لەوە زیاتر کە بەچەند وشەیەکی لەم بابەتە هەقی ڕەوای خۆی بدرێتێ. شیعرەکانی شایستەی دەیان لێکۆلینەوە و هەڵسەنگاندنی زانستی و ئەکادیمین. فەرمایشتێکی بەجێیە، بەلاَم ئەم پرسیارە دێنێتە گۆڕێ کە ئەگەر ئێمە هێمنمان ئاوا بەلاوە گەورەیە بۆ کاتێ شتێکی نوێمان لەبارەیدا بەدەستەوە نییە، بێین سەرەتا بۆ کتێبەکەی بنووسین؟ هەموومان ئاگادارین هێمن لە پێشەکی تاریك و ڕووندا ژیننامەی خۆی بەوردی نوسیوە. زۆریش لەوە ناسراوترە پێویست بکا سەرلەنوێ بەخەڵکی بناسێنین، ئەویش بەگێرانەوەی پچرپچری چەند ڕووداوی (لەکوێوە بۆکوێ) کاك ڕەئووف کە ئەم کارەشی دەکرد، هەق وابوو ڕاستەوخۆ لەتاریك و ڕوونی بخوازێتەوە تا هەم زیاتر بەدڵەوە بنووسێ هەم زەحمەتی خۆی کەمتر بێ. وەختێ باسی دۆستایەتی خۆشی لەگەڵ هێمن دەگێڕێتەوە، خوێنەر چاوەڕوانە لەڕوانگەی ئەدیبێکی بەئەزموونەوە هەندێك لایەنی تاریکی ژیان و شەخسیەتی هێمنی بۆ ڕۆشەن ببێتەوەو بەمجۆرە قووڵتر لەگەڵ شاعیرێکی باشی هاوچەرخ ئاشنا بێ، بەلاَم کاك ڕەئووف شتی وادەنووسێ کە پتر دەربارەی خۆیەتی تا هێمن. تاقە مەتڵەبی گرنگ، باسی ئەو کۆڕەیە کە وەختی خۆی بۆ ڕێزگرتن لە هێمن، لەشاری سلێمانی پێکهاتووەو شێوەی بەڕێوەچوونو کۆتایی هاتنی، بۆمان دەردەخا کە شاعیری ڕاستەقینە چۆن دەچێتە دڵی خەڵکەوەو دەبێتە نیشانەی خەباتو خۆڕاگری لەحاند دەسەلاَتی حکوومەتێکی دڕندەی وەك ڕژێمی بەعس.

دووەمین سەرەتای (چەپکی گوڵ)، (چەپکی نێرگز) بەقەڵەمی کاك فەتاحی ئەمیری نووسراوە. ئەم سەرەتایە بە تەوازوعێکی زۆرەوە دەست پێدەکا: خوێنەری بەڕێز! با لەڕێوە ئەم ڕاستییە لە خۆم بڵێم، قەت ئەو حەقەم بەخۆم نەداوەو نایدەم، هەرگیز ئەو خەیاڵەم نەبووەو نامبێ، هێمن بە ئێوەی بەڕێز بناسێنم یا لەسەر شیعرو نووسراوی بکۆڵمەوەو بدوێم، بەش بەحاڵی خۆم زۆر چووکەترم لەوەی ئەو داوایەم هەبێ...دوای ئەوە نووسەر پێدا دێ هێمن بەخوێنەری بەڕێز دەناسێنێ و لەسەر شیعرو نووسراوی دەکۆڵێتەوە و دەدوێ: وشە لەبەردەستی ئەو پیاوە مەزنەدا وەك شووڵی لاوێن و وەك مێو نەرم بووە...دنیایەك مانا لەشیعرەکانی هەست دەکرێ...هەرکەس تاریك و ڕوونی دیبێ دەزانێ کورد کەم شاعیری وای هەبووە...مامۆستا هێمن هەر شاعیر نەبووە، نەسری ڕەوانو تیف تیفەدراوی کە وەك ڕۆنی قاڵکراوەو بێستانی بژارکراو دەچێ لەشیعرەکانی نامێنێتەوەو بگرە باشترن. مامۆستا چیرۆکنووسێکی گەورەبووە، هەواری خاڵی مەیدانی بە هەموو نووسەرێك خاڵی کردووە.. ئاساری هێمن ئاوێنەی بالانوێنی مێژووی پڕ کارەسات و بەسەرهاتی کوردەوارییە...

ئەم قسانەی کاك فەتاح دوو عەیبی گەورەیان تێدایە. یەکەم عەیب ئەوەیە کە (مریدانە)ن. پیاوی مریدیش لەئاست مورادی خۆی لەپێ هەڵاگوتن بەدەرچی بەزاردا نایە. ئەم کارە ڕەنگ بێ لەعالەمی تەسەوف و عیرفاندا سەرکۆنە هەڵنەگرێ، بەلام پێموانییە لە قەڵەمڕەوی هونەرو ئەدەب و بەتایبەتی لەزەمینەی ناساندن و هەڵسەنگاندنا دروست و بەجێ بنوێنێ. عەیبی دووەم ئەوەیە کە ئەم قسانە زۆر گشتی و(موبهەم)ن و زانیارییەکی ئەوتۆمان نادەنێ. هێمن دۆستێکی سادە ئەگەر قسەی وابکا نابێ لێی بگرین، بەلام کاتێ قەڵەمی نووسندەیەك وتەی لەم بابەتە بدەڵێنێ، ناکرێ ڕەخنەی لێ نەگرین. کاك فەتاح دەفەرمووێ: نەسری هێمن لەشیعرەکانی نامێنێتەوەو بگرە باشترن، جارێ با لەپێشدا تۆزێك بەدەفەڕی بکەم و دندووك بخەمە بان هەڵەیەکی ڕێزمانی! هەردوو فیعلی نامێنێتەوەو باشترن لەم ڕستەیەدا دەگەڕێنەوە سەر، نەسر، کەچی یەکیان، موفرەدەو ئەوی تر، جەمع،! ئەمجار بلا بادەمەوە سەر مانای ڕستەکەو بپرسم: لەبەرچی نەسری هێمن لە شیعرەکەی باشترە؟ شیعرو نەسری هێمن لەچ بارێکەوەو چۆناو چۆن پێکگیراون؟ لەبارەی زمانەوە؟ لەباری ناوەڕۆك ومانـاوە؟ یا

لەباری ناسك خەیاڵی و ڕازاندنـەوەی ئەدەبییـەوە؟ لـە پێشـەكییەكەدا وەڵامێـك بـۆ ئـەم پرسیارانە نادۆزرێنەوە.
قسەیەكی تری كاك فەتاح: مامۆستا چیرۆكنووسێكی گەورە بووە، هەواری خاڵی مەیدانی بەهـەموو نووسـەرێك خـاڵی كـردووە. سـەلماندنی ئـەم ئیدیعایـەش هاسـان نییـە. دەلیلـی قـایمی دەوێ و بەڵگـەی پتـەو. هـێمن پەخشـان نووسـێكی هەڵكەوتـە بـوو. نووسـەرێكی وردبین و وریا بوو، بەڵام بڕواناكەم كەس بیستبێتی یا دیبێتی خۆی بەچیرۆك نـووس" ئەویش چیرۆك نووسی گـەورە" زانیبـێ. شوێنەوارەكانیشـی، ڕای كـاك فـەتاح تەسـدیق ناكەن ، هەواری خاڵی، ئەگەر وەك، پەخشانی شاعیرانەو، پارچەی ئەدەبی، تەماشا بكرێ ڕەنگەكەم كوردی زانێكی خاوەن زەوق پێی لێ نەنێ كە لەئەدەبی كوردیدا كارێكی بەرزو كـەم وێنەیـە. بـەڵام بێـت و بەچیرۆك لـە قەڵـەم بـدرێ، ئەوسـا پـای هونـەرو تـەكنیكی چیرۆك نووسی دێتە ئاراوەو مەسەلەكە دەگۆڕێ.
كتێبی (چەپكێ گوڵ، چەپكی نێرگز) بە هەڵكەوت چیرۆكێكی تێدایە كە پلـەی توانسـتی هـێمن لـە چـیرۆك نووسـیندا بـەڕوونی نیشـاندەدا. لـەم چـیرۆكەدا كـە نـاوی (بـووكی یەكشەوە)یە. هێمن هەوڵی داوە لەحاڵ و هەوای ڕۆمانتیـك و شـاعیرانەی هـەواری خـاڵی دووربێتەوەو زمان و ڕاوێژ و شێوەی كاری چیرۆكنووسان ڕەچاو بكا. گەڵاڵەی داسـتانەكە سادەیە: پەری كیژێكی پەرستارە كە شوو بە موهەندیس پیرانی دەكا. بـەڵام سـبەی ئـەو شــەوە دەگوێزرێتــەوە، شــار بۆمبــاران دەكــرێ بــوك و زاوا دەكــوژرێن. ئــەم چــیرۆكە (دە)لاپەڕەی چەپكێ گوڵ، چەپكێ نێرگزی گرتووە كە ئەگـەر بـەتاڵایی نیـوەی لاپـەڕەی هەوەڵ و ئـاخری لێدەركـەین دەبێتـە نـۆ لاپـەڕە. لـەم نۆلاپەرەیـە تـەنیا لاپەڕەیـەك بـۆ گێڕانەوەی چلۆنایەتی زەماوەنـدو بۆمبـارانی شاروكوژرانی پـەری ومێردەكـەی تـەرخان كراوە. هەشت لاپەڕەكەی تر بریتییە لە هێندێك وتووێژو ڕووداوو بەسـەرهاتی سـادەكە پەیوەندییێكی وایان لەگەڵ كارەساتەكە نییە. لەبووكی یەكشەوەدا نە تووشی دژایـەتی و ملانـە و تێـك هەڵـەنگووتن دەبـین نـە گـرێ پووچـكە و ڕازو مەسـەلەی گـرنگ بـەدی دەكــەین. مرۆڤــەكان جیاوازییــەكی زۆریــان لەگــەڵ یــەكتر نییــە. هــەموویان ســەرو ڕووخۆش‌و چاك و دڵپاكن. نوكتەیەكی ترناوی چیرۆكەكەیە كە هەر لەسەرەتاوە ئاكـامی داستان بۆ خوێنەری ژیر ئاشكرادەكا. من لێكۆڵینەوەی پسپۆرانەی بـووكی یەكشـەوە، بـۆ

خاوەن ڕاو ڕەخنەگری لێزان دێڵمەوە، بەلاّم وەك خوێنەرێکی (دژپەسند) بە کارێکی ناسەرکەوتووی دەزانم.
ئاساری هێمن ئاوێنەی بالاّنوێنی مێژووی پڕ کارەسات و بەسەرهاتی کوردەواریە.لێرەش کاك فەتاح زێدەڕۆیی دەکا. ڕاستە زۆرێك لەشوێنەوارەکانی هێمن بەجۆرێك ڕۆشن کەرەوەی هەندێ لایەنی مێژووی کوردەوارین بەلاّم دژوارە مێژووزانانی ئێمە لەگەلّ کاك فەتاح هاوڕابن.ئاوێنەی بالاّنوێنی مێژووی کوردەواری،قسەیەکی کەم نیە!
کورتی ببڕینەوە،سەرەتاکەی کاك فەتاحی ئەمیریش بەداخەوە بەهرەیەکی ئەوتۆی بۆ خوێنەری، چەپکێ گولّ، چەپکێ نێرگزنییە. بریا کاك فەتاح وەك لەشوێنێکی ئەم پێشەکییەدا باسی پارچە شیعرێکی ون بووی هێمنی کردووە، لەبری ئەو هەموو مەتح و تاریفە، نەختێ باسی چۆنیەتی کۆکرانەوەی بابەت گەلێ جیا جیای کتێبەکەی بکردایە و لەو بەرهەمانەی هێمن دوابا کە هەروا ماون و چاوەڕێی چاپن. من دلّنیام ئەگەر هۆگرانی هێمن بزانن کە (شازادەو گەدا)ی (مارك تواین)ی کردۆتە کوردی و (قەلای دمدم)ی عەرەب شەمۆو کۆمەلێك ئەفسانەی کوردی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی فارسی، چاکتری دەناسن و ئەگەر بزانن ڕۆمانی (خەرمەگەس)ی (ئیتیل لیلیان وینیچ)ی جارێك بە تەواوی تەرجەمە کردووەو لێی فەوتاوەو جارێکیش لە ناچاری یان بەنیوەچلّی وازی لێ هێناوە، بەڕێزێکی زیاترەوە یادی دەکەن.

دەسکێك گولّ دەسکێك نەرگز
مەرگی ئەوجەماعەتەی نەبینم هەرگیز

گۆڤاری سروە ـ ژمارە (١٤٦) ـ خەرمانان ١٣٧٧.

ڕەخنەیەك لەسەر هەوڕگەرو ئەشكەوڵەت

فەتاح ئەمیری

لە سروەی ژمارە (١٤٦)دا، بەڕێز كاك عەزیز ئالی ڕەخنەی لەهەندێك پێشەكی نووس بۆ بەرهەمەكانی مامۆستا هێمن گرتووە، لەژێرەوە جوابەكەی عەرز دەكەم.

كاك عەزیز لە هەوەڵەوە باسێك لەمێژووی پێشەكی نووسین دە كوردی دا دەكا، لەخانیو خانای قوبادی و نالی ومەحوی ڕا پێدادێ كە زۆرتر پێشەكی بەرهەمی خۆیان، خۆیان نووسیویانە.

دێتە سەرباسی پێشەكی نووسینی مامۆستا هێمن بۆ بەرهەمی خەڵكی تر، لەكارەكانی ئەو ڕازییە، تەنانەت پێشەكی شەرەفنامە بەنموونەیەكی پەخشانی ئەمڕۆ دەناسێ و لەو شتانەی لەسەر شەرەفنامە نووسراون بەباشتری دەزانێ و پەسندی دەكا. دە ئاخری ئەم پێشەكی لەسەر پێشەكییەدا دەڵێ:

بەڵێ هێمن سەرەتا نووسێكی شیرین زمان و زاناو وردبین و دڵپاكە، بەلاّم مەسەلێكی فارسی دەڵێ:

هەوڕگەر خۆی بە ئەشكەولەت ئاو دەخواتەوە، هێمن كە پێشەكی ئاوا لە بارو دڵڕفێن بۆكاری نووسندەو شاعیران نووسیوە خۆی كەمتر بەختی بووە كەسانی دی، سەرەتای باش بۆ شوێنەوارەكانی بنووسن.

ناڵەی جودایی (دووەمین) دەفتەری شیعری هێمنە وكارنامەی هەرە پرشنگداری ئەزموونی شاعیرانەتی، كەچی بەداخەوە مامۆستا محەمەدی مەلا كەریم بە چەند لاپەڕە پێشەكی با بە ئانقەستیش نەبووبێ، لێی كردۆتە هەشتی پاكو نۆی پیس...

كاك عەزیزی بەڕێز! جارێ بڵێ بزانم، ئەژماری تۆ لەكوێ ڕا دەست پێدەكا، دیارە كەسانێكی تریش هەن كە سەرەتایان بۆ بەرهەمی هێمن نووسیوە، ئەشكەولەتەكەت دەشكێ یا هەر پێتوایە ئەژمار لە (٢) دایە؟ برا بەكوێدا كردوویەتە هەشتی پاك ونۆی پیس؟ لەهەوەڵەوە گوتوویەتی وەنەبێ هەركەسێ پێشەكی بۆكاری كەسێكی تر نووسی، ئەوە وابگەیەنێ خاوەن كارەكە كەسێكی نەناسراوە، یا هیچ نەبێ پێشەكی نووسەكە لەو ناسراوترە، ئەگەر وابوایە، نەدەبوو كەس پێشەكی بۆ كاری شاعیرێكی وەك كاك هێمن بنووسێ.

ماموٚستا محەمەدی مەلا کەریم بە تەوازوعێکی زوٚرەوە سەرەتاکەی دەست پێکردووە. پاشان گوتوویە:

لەعەرەبدا نەزار قەببانیو لە کوردا هێمن، من پەخشانیانم لە شیعریان لادلگیرترە، ئاواتم ئەوەبووە کاری سەرەکی هێمن پەخشان نوسین بوایە.(لادلگیرترە) یانی هەر دووکیانم بەدڵە، بەلاّم پەخشانی پتر، دەحالێکدا نالەی جودایی هەمووشیعرە وەك هەموو کەسیش دەزانێ زوٚر شیعری بەرزیشن. سەرەتا نووس سەرنجی خوێنەری بەرەو پەخشانەکانیشی ڕاکێشاوە کە بابە لەو شیعرانەش جوانتری پەخشانەکانیەتی یا گوتوویەتی:

ئاواتم ئەوەبووکاری سەرەکی... دەی برا توٚ ئیزن نادەی پیاوێکی وەك ماموٚستا محەمەد، ئاواتەکانیشی بەدڵی خوٚی بڵێ، دەتەوێ ئەویش بەرای توٚبێ!

ئەو پێشەکییانەی ماموٚستا هێمن نووسیونی وتوٚباست کردوون،ئەویش تاریفی کردوون (لاپەرەی ٤، نالەی جودایی) دەڵێ:

(ڕەنگ بێ هێمن خوٚی هێشتا بایەخی پەخشانی خوٚی بەتەواوی نەزانێ... ئەگەر وایە دەسا با بەچاوی مشتەری پێشەکی (تاریك و ڕوون)ەکەی خوٚی، پێشەکییەکەی بوٚ(تفحە مقفریە)، سەرەتاکەی بوٚ (قەلاّی دمدم)ەکەی عەرەبی شەموٚ، کە مەلا شوکر هێناویەتە سەردیالێکتی خوٚمان بخوێنینەوە).

تەفاوەت دێرەدایە کاك عەزیز شاعیرە، شیعری هێمنی لەلاباشترەو کاك محەمەدی مەلاکەریم پەخشانی. بەوەش ڕازی نەبووەو گوتوویەتی: بەلاّم باکەس وانەزانێ من مەبەستم لەم ڕایەم ناڕەزاییە لە شیعری هێمن.ڕاستییەکەی هێمن. شیعری ناسکی زوٚرە کە لەدڵدا جێگای شایانی خوٚی ئەگرێ. پێشەکی نووس جێگای بوٚ شك و گومانی کەس نەهێشتوٚتەوە. ڕەنگە لەهەموو شیعرەکانی ڕازی نەبووبێ، ماموٚستا هێمن بوٚ خوٚشی لە هێندێکیان دوودڵ بوو، دەیفەرموو: (شوعارن) .

ماموٚستا هێمن هەرچەندە شاعیرو ناسك خەیاڵ بووبێ، لەهەوەڵەوە وانەبووە، تەجروبە، نووسین، خوێندنەوە، دووری، غوربەت، ناکامی و زوٚر هوٚی تر پوختەی کردووەو پێگەیوە.

نالەی جودایی شیعری ئەو قوٚناخەیەتی کە من پێموایە لانی کەم دەزمانی کوردی دا کەم شاعیر شوێنیان شکاندووە.

ماموستا محەمەدی مەلا کەریم، ئەگەر تاك و لۆ شیعرێکی لاوازی لە ماموستا هێمن دیبێتەوە، گوناهەکەی خستۆتە سەرشانی هەلومەرج و ولاتی پاشکەوتوو قورسایی باری شیعر لەم ولاتانەدا، وای گەیاندووە ئەگەر شاعیرەکانی ئێمەش دە ولاتێکی وەهادا نەبان بێ شك سەرکەوتووتر دەبوون.

دە لاپەڕەی ٨ ی نالەی جودایی دا دەلێ:

جا لەبارێکی نالەباری وەك ئەوەدا کە هێمن و هێمنەکانی هەموو لایەکی ولاتەکەمان شیعری تیا ئەلێن، بەهرەمەندی هونەرمەند لەوەدا دیاری دەکا کە چەند ئەتوانێ ئەرکی سەرشانی خۆی بەرانبەر بە هونەرەکەی و بەرانبەر بەکۆمەلیش لەیەك کاتدا لەکارێکی هونەری دا بخاتە یەك و نەهێلێ هیچ کامیان ببن بەکۆسپ لەڕێی ئەویاندا یارهیچ نەبێ یەکێکیان ئەویان بکا بەژێر پێوە ... من لام وایە لەم تاقیکردنەوەدا، هێمن لە زۆر بەشیدا گرەوی سەرکەوتنی بەباشی بردووەتەوە.

من پێموایە ماموستا هێمن بە پێچەوانەی کاك عەزیز، لە سەرەتاکەی ماموستا محەمەد ڕازی بووە، ئەگەر بلێن هەوەل چاپ بە ڕووداکەوتووە، ئەدی لەچەپەکانی دوایی داچی؟ماموستا هێمن پێش ئەوەی بیدا بەسەییدیان جارێکی چاپ کردەوە، قایل نەبا هەلیدەپاچی و بۆلە بۆلی ئێستای من وکاك عەزیزیشی کەم دەکردەوە. ماموستا هێمن زۆر بەحورمەتەوە باسی ماموستا (محەمەدی مەلا کەریم)ی دەکرد، حەق وانەبوو پاش بیست سال سەرەتا نووسین کاك عەزیز ئاوا ڕەخنە لەکارەکەی بگرێ، هەرچەندە پێموایە ماموستا گەورەترە لەوەی لەنەقدو ڕەخنە دل ئێش بێ.

هاتوویە سەر(چەپکێ گول، چەپکێ نێرگز)و پێشەکییەکانی لە سەری نووسراون، وەك من ئاگادارىم ماموستا (ڕەئوف بێگەرد) یەکێك لەهێمن دۆستە هەرە باشەکانی کوردستانی ئەودیوە، ئەو برادەرە دەکرێ بلێم سەرجەمی نالەی جودایی و بەشێکی زۆر لە شیعرەکانی ماموستا هێمنی لەبەرە. لەبارەی ئەوەوە گوتووتە:

(وەختێ باسی دۆستایەتی خۆشی لەگەل هێمن دەگێڕێتەوە، خوێنەر چاوەڕوانە لە ڕوانگەی ئەدیبێکی بە ئەزموونەوە، هێندێك لایەنی تاریکی ژیان و شەخسیەتی هێمنی بۆ ڕۆشن بێتەوەو بەمجۆرە قوولتر لەگەل شاعیرێکی هاوچەرخ ئاشنا بێ)

لە حالێکدا کاك عەزیز چەند دێر پێشتر نووسیویە.

(هەموو ئاگادارین، هێمن لە پێشەکی تاریكو ڕوون دا، ژیاننامەی خۆی بەووردی نووسیوە زۆریش لەوە ناسراوترە پێویست بکا سەرلەنوێ بە خەڵکی بناسێنین، کاك عەزیزی بەڕێز، دەپێش دا عەرزت دەکەم، (ڕەئووف) وەك مامۆستا بێگەرد لەپشت یازدە کتێبی خۆی نووسیویە ڕاستە ونووسینی تۆ لەهەر جێگایەك گەیشتۆیەتە ناوی (ڕەووف) هەڵەت نووسیوە.من فکر ناکەم مامۆستا بێگەرد ویستبی هێمن بەخەڵك بناسێنێ، وەك هەموو دەزانین هێمن ناسراوە، پێموایە وەك بەرپرسی بنکەی گەلاوێژ ئەو کتێبە لەوێ چاپ کراوە ویستوویەتی مەتڵەبێك، قسەیەك، نەزرەیەك لەسەر هێمن بنووسێ.

ئەو کارە زۆر ئاسایە، زۆر جاران بنکەکان ئەم کارەیان کردووە. کاك ڕەووف هێندێك لەباری شەخسیەتی هێمن دواوەو بیرەوەریەکی خۆی دەگەڵ مامۆستا هێمن گێڕاوەتەوەو ناوی پێشەکی لەسەر نەنووسیوەو لەژێر سەردێری (هێمنی شاعیرو مرۆڤ) ئەو مەتڵەبەی چاپ کردووەو تەنانەت دە فیهرستی کتێبەکەشی نەهاویشتووە.

کاك عەزیز نووسیویە:

(کاك ڕەووف شتی وا دەنووسێ کە پتر دەربارەی خۆیەتی تا هێمن). کاکی بەڕێز وەختێك بیرەوەری خۆی دەگەڵ مامۆستا هێمن دەگێڕێتەوە شك نییە خۆشی دێتە گۆڕێ، ئەگەرمەبەستت ئەوەیە خۆی نواندبێ یا خۆی ناساندبێ. پێموایە لێرەش دا بەهەڵە چووی، وەك من بزانم کاك ڕەووف تا ئێستا ئەو بەرهەمانەی نووسیون:

١- بوار، کۆمەڵە چیرۆك ١٩٧٧.
٢- هەوار، کۆمەڵە چیرۆك ١٩٨١.
٣- بەرەو چیا ،کۆمەڵە چیرۆك ١٩٨٥.
٤- هەڵۆ، کۆمەڵە چیرۆك ١٩٨٩.
٥- کۆڵان ،کۆمەڵە چیرۆك ١٩٩٤.
٦- ئەنتۆن چیخۆف ،کۆمەڵە چیرۆك ١٩٨٤ گۆڕینی لەفارسییەوە.
٧- سەرهەڵدانی ڕۆمانی ئینگلیزی ١٩٨٦ گۆڕینی لەعەرەبییەوە.
٨- سێ شانۆگەری ١٩٨٧ گۆڕینی لەعەرەبییەوە.
٩- سەما ،کۆمەڵە چیرۆك ١٩٨٨.

ئەم بەرهەمانەش ئامادەی چاپن

١٠- ئیڤانۆڤ – شانۆگەری – نووسینی چیخۆف – لەفارسییەوە وەریگێڕاوە.

١١- دڵۆپە خوێنی سەربەفر – کۆمەڵە چیرۆکی جیهانی – لەفارسی وعەرەبیەوە.

ئەم ئەسەرانە پێم وایە بۆ ناساندنی مامۆستا رەووف بێگەرد بەس بن و بەکورتە مەتڵەبێك ئەو نیازەی نەبووبێ.

کاك (ڕەووف) ویستوویەتی ڕێزو حورمەتی خۆی بەرامبەر بە هێمنی مەزن ڕاگەیەنێ، ئەوەش کارێکی خراپ نییە ئەگەر ئیزنت لەسەربێت کارێکی زۆریش پەسندە.

جا ئەوجار بەنۆرەش بێ نۆرەی خۆمە، من لەهەوەڵی پێشەکییەکەدا دەڵێم:

(قەت ئەو حەقەم بەخۆم نەداوەو نایدەم، هەرگیز ئەو خەیاڵەم نەبووەو نامبێ، هێمن بەئێوەی بەڕێز بناسێنم).

من لەبەرامبەر هێمن و هۆگرانی هێمن ئەو پەڕی تەوازوعم نواندووە.

پاش ئەو پاراگرافە نەدەبوو ڕەخنە لە من بگرێ, کاتێك من خۆم ئەوە دەڵێم پێموایە جێی قسەی تر نامێنێتەوە

ئەو پێشەکییە داوایەك بوو کاك "سەلاح" کوڕی مامۆستا لە منی ویست منیش دڵم نەشکاند و نووسیم.

کاك عزیز فەرموویەتی: (ئەم قسانەی کاك فەتاح دوو عەیبی گەورەیان تێدایە، یەکەم ئەوەیە کە "مریدانە"ن پیاوی مریدیش لە ئاست مرادی خۆی لە پێ هەڵاگوتن بەدەرچی بەزاردا نایە...).

تەنیا ئەو بۆچونەت ڕاستە ، من مریدی مامۆستا (هێمن)م ،کاك عەزیز ئەگەر هێمن و کەسانی وەك هێمن نەبایەن، ئەگەر ئەو مورتازە کوردانەمان نەبووبان ، کوا من و تۆ ئەمرۆ قەڵممان هەڵدەسووڕاند.

من نالێم بە نەبوونی ئەوان ، فەرهەنگ دەمرد، زمان لە بن ڕا دەبرا، دەڵێم ئەگەر واش نەبایە لانی کەم کزتر دەبوو، وەك ئێستێ نەدەبوو. کاك عەزیز! شێخ چ دەکا؟! لای ژورو بەڵێنی بەهەشت دەدا بە مریدەکەی ، ئەویش بۆ ئەو دونیا .

بەڵام ئەو مەزنانەی ئێمە دەلاقەی بەهەشتی ئەدەبییان هەر ئێستا بە ڕووی ئێمە کردۆتەوە، دیسان بە مورادیان نازانی و موریدی ئەوانت لەلا کەمە!؟

بەڵێ کاکە هێمن مرادی منە ، ڕەنگە من مریدی باش نەبم. ئەگەر تاریفی هێمن نەکەم، تاریفی کێ بکەم؟

پاشان گوتوویە:
عەیبی دووهەم ئەوەیە کە ئەم قسانە زۆر گشتی و" موبهەم" ن. من موبهەمێك نـابینم، شتەکەم خستۆتە بەر ڕای خوێنەر، کاتێك من دەڵێم:
"ئەوە خۆتان و بەرهەمەکە" کاك عەزیز باسی فیعلی "نامینێتـەوەو باشـتر" تـاكوکۆی ڕستەیەك دەکا. ئـەو پێشـەکییە هـی ساڵی حەفتایـە دوور نییـە "نامێننـەوە" بـووبێ ، هەڵە یـا هـی منـە یـا هـی تایپـە. لـە جێگایـەك گوتوویـە: "لەبەرچـی نەسـری هـێمن لـە شیعرەکەی هێمن باشترە؟"
لەبەر ئەوەی ساڵی ١٣٥٢ی هەتاوی ئێمـە شـاعیری زۆر گـەورەمان هـەبوون، بـەڵام تـۆ دەو کاتەدا نەسرێکم نیشاندە لە نەسری "لە کوێ وە بۆ کوێ" باشتربێ.
باسی هەواری خاڵی کردووە: کە "تەکنیکی چیرۆکنووسی کەم تێدایە" .
ئەگەر ئەم ئیرادەشمان قبووڵ بێ ، کێشی داستانی ئەوەندە بە هێزە ئەم کەم و کووڕیەی دادەپۆشێ و خوێنەر بێ پشوودان دەبا دەناخی چیرۆکەکەوە، بە بڕوای من نە تـەنیا کـز نییە بەڵکو زۆریش بەهێزە .
لەسەر بـووکی یەکشـەوە، باسـی کـەم و زۆری لاپـەڕەی چـیرۆك دەکـا ، ئـیرادی گرتووەکـە بۆچی هەموو پاڵەوانانی چیرۆکەکە هەموو وەك یەك پاك و دڵپاکن و ...
کاك عـەزیزی بـەڕێز ، لـە بـیرت نەچـێ هـەردەو چـیرۆکەدا ئەوانـەی بۆمبـارانی شـاریش دەکەن هەن و هێندە پاك و دڵپاکیش نین .
مامۆستا هێمن دێرەدا باسی چەند کـەس، خـزم و دۆسـت و دراوسـێ دەکـا، حـەقی هەیـە باشـیان بـاس بکـاو ئـەوە بـە ئـیراد نـاگیرێ. پاشـان هاتۆتـەوە سـەر تاریفـەکانی مـن و گوتویەتی:
"ئاوێنەی باڵا نوێنی مێژووی کوردەواری قسەیەکی کەم نییـە" یـا "دژوارە مێـژووزانانی ئێمە لەگەڵ کاك فەتاح هاوڕا بن"
کاك عەزیز، مامۆستا هێمن لە نەسری "لە کوێوە بـۆ کـوێ" دا باسـی ژیـانی خـۆی دەکـا، بەڵام بەشێك لە مێژووی ئەو سەردەمەشی دەگەڵە، باسی قۆنـاخی، ئـابووری و سیاسـی و کۆمەڵایەتی ئەو سـەردەمەی تێدایـە. هـێمن دە نەسـرو شـیعری دا ، باسـی کـەم کـوڕی و دەردو داخی خەڵکەکەی دەکا، "ناڵەی جودایی" زۆر شتی لێ هەڵدەوەرێ، تـەنیا هەسـتو چێژی خۆی باس نەکردووە.

ڕەنگە دەو بەشەی کارەکانی هێمن دا جیاوازی ئەوە دەگەڵ هێندێکی تر بە تەواوی دەرکەوێ.
هێمن تەنیا هەستی خۆی نالێ، دەردی تەنیایی خۆیی نالێ، جودایی خۆی نالێ، بەڵکو هاواری خەڵکەکەی دەکا .
ئەوەیە ئاوێنەی بالاّ نوێن. ئەوانە مێژوون ، جا ئێوە دەگەڵ من هاوڕا ببن یان نەبن کەیفی خۆتانە.
جگە لە وانە، ئەگەر تۆ بەڕاستی پێتوایە من تاریفی (هێمن) م کردووە، ئەوەش قبووڵکە "موبالەغە لە تاریف دا دروستە"
لە جێ یەکی تر دەڵێ:
"لە بری ئەو هەموو مەتح و تاریفە ، نەختێ باسی چۆنیەتی کۆکرانەوەی بابەت گەلی جیا جیای کتێبەکەی بکردایەو لەو بەرهەمانەی هێمن دوابا کە هەروا ماون و چاوەڕێی چاپن..."
من عەرزتان دەکەم، ئەو بەرهەمانەم لەکاك " سەلاح" وەرگرتووە جێی پرسیاریش نەبوو، شتێکی زۆر ئاسایی یە ئەگەر بەرهەمی باوك لای کوڕەکەی بێ. ئەوانەی ماون و چاوەڕێ ی چاپن، دە لاپەڕەی ٥ی کتێبی پاشەڕۆکدا نوسراون و کتێبەکەش دە تیراژی ٦٠٠٠ دا لە چاپ دراوە .
قسەی تێدا نییە هۆگرانی هێمن پاشەڕۆکیان خوێندۆتەوە و لە مەسەلەکە حالّین.
شتێکی لە هەمووان سەیرتر ئەوەیە کاك عەزیز پێشەکی و ڕەخنەی تێکەڵ کردووە یا لێی گۆڕاوە، دە حالێك دا خۆی دەو ئەشکەو لەتەدا دەڵێ: "ئەڵبەت نابێ لە بیرمان بچێ کە گەرەترین ئامانجی سەرەتا ئەوەیە ، لە سەرێکەوە بەرهەمەکە لە بەر خوێنەری شیرین بکا و هانی بدا بە زەوق و شەوقەوە بخوێنێتەوە لە سەرێکی دیکەوە هێندێك زانیاری دەربارەی خولقێنەری بەرهەم یا خودی بەرهەمەکە بە دەستەوە بدا..."
جگە لە بڕوای کاك عەزیز دەوبارەدا ، پێشەکی مامۆستا هێمن بۆ پێکەنینی گەدا ، پڕە لە تاریف ، تەنانەت بە تاریفی مامۆستا قزڵجی ڕانەوەستاوە و تاریفی هەموو بنەماڵی قزلجی دەکا.
با لەبیرمان نەچێ هەردەو ڕەخنەیەدا پێشەکی پێکەنینی گەدا بە نموونەیەکی سەرکەوتوو دەزانێ .

ئەگەر پێشەکی و ڕەخنە ، یەکن ، بمانەوێ و نەمانەوێ کەم بەرهەم هەیە ئیرادی نـەبێ، بە تایبەتی ئاوا موو لە ماست دەرکێشان شتێك هـەر وە دەسـت دەدا ، جا ئـەوێ دەمـێ خوێنەر دەڵێ:

"چاکتر ئەوەیە خۆی پێوە ماندوو نەکەم"

ئەشکەولەتی کاك عەزیز چەشنێك بەر بەرەکانییە ، ئەگـەر تـەنیا دەگـەڵ منـی بـوو بـا، قەیدی نەدەکرد، وادەنوێنێ هەر ئەو حەقی هەیە لە سەر هێمن شتێك بڵێ، هەر چەندە دەزانم ئەویش وەکی من هێمن و قەڵەمەکەی خۆش دەوێ، بـەلاّم بـۆ کـەم مایـەکردنی بـیرو ڕای پێشـەکی نـووس هێرشـی بردۆتـە سـەر کارەکـەی مـام هـێمن بـۆ دەسـڕەیەك قەیسەریەکی سووتاندووە. جا ئەگەر بەرهەمەکەی مامۆستا هـێمن بـە عەیبـدار بـزانین ئەم پێشەکییانەی نە تەنیا خراپ نیین بەڵکو، لێی سەرو زیادن.

تکـا دەکـەم قەڵـەم بەدەسـتانی کـورد ئـەم باسـە درێـژە پـێ بـدەن ، هەرچـەندە ڕەنگـە پێویست نەکا، بەلاّم جارێکی تریش تکا دەکەم حورمەتی قەڵەم ڕاگرن.

گـۆڤاری سروە، ژمارە (١٥٤)، بانەمەڕ ١٣٧٨.

هەڵوێستەیەك لەسەر پێویستییەكی مێژوویی

(بەبۆنەی رێزگرتن لە مامۆستا هێمن لە كۆنگرەی ناودارانی كورددا)

لەماوەی ژیانی هێندێك مرۆڤدا جاروبار هەڵومەرجێك هەڵدەكەوێ كە بە هەڵگرتنی هەنگاوێكی هەڵسەنگێنراوی قووڵ و بەناسینێكی پتەو لەڕاستییەكانی سەردەمی ئەو كۆمەڵەی كە تێییدا دەژی، دەتوانێ ئاڵ وگۆڕێكی گەورە لە هەموو بوارەكاندا پێك بێنێ. ئەوەی كە زۆر گرینگە ناسینی دروست و بەجێی (پێویستی) (چرورت)و بەشداربوون لەئازایەتی بۆ سازكردنی هەڵومەرجی وەدیهاتنی ئەم پێویستییەیە، ئەوەیش لەحاڵێكدا زۆر هەڵوێستی نادروست لەكاتی ئەنجامی كارێكی ئاوادا، لەلایەن ئەوانەی هاتوهووتیان زۆرە، بەڵام دواكەوتوون. دژ بە هەموو دیاردەیەكی تازەو داهێنەرەكەی دەگێرێ، چونكە ئەوان هەوڵدەدەن هەتا بەهەڕو گیف و سازكردنی فەزایەكی ئاڵۆز، ئەو ئاسۆ ڕوونەی كە لەبەرچاوی هێزە چاك و خەڵكییەكاندا خۆدەنوێنێ، تاربكەن و هەموو هێزی خۆیان بۆگوڵ نەكردنی ئەم ڕەوتە تازەیەو خوڵقێنەرەكەی دەكار بكەن. لەتەواوی دەورانی ڕەشی پاشایەتیدا، بەتایبەت لەم قەڕنەی ئاخردا، شاپەرستی و سەلماندنی زوڵم و زۆری سەڵتەنەتی شیرەی تەواوی ئەو دیاردانەبوو كە بەشێوەی بەرهەمی فەرهەنگی و ئیدئۆلۆژی دەرخواردی خەڵك دەدران. چەوسێنەران و وڵاتە چەوسێنەرەوەكانیش كە ئەم هەنگاوەیان بەقازانجی خۆیان دەزانی بەهەموو توانایانەوە هێزیان پێدەبەخشی و لەم ڕێگایەدا لە هیچ هەوڵێك كۆتایان نەدەكرد.، تا ئەو جێگایەی كە وایلێهات بەدەستی (محەمەد عەلی فرووغی)، ئەم (ماسۆنیست)ە كۆنە كارە، بیری سواوو چەوتی دەورەیەكی دوو هەزارو پێنج سەد ساڵە، بەشكڵی ئیدئۆلۆژی یەكی نووسراوو ئیمڕۆیی نیشانی خەڵك درا.

لەم ئیدئۆلۆژی یەدا هیچ بایەخێك بە فۆلكلۆرو فەرهەنگە ناوچەیی و نەتەوەیەكان نەدەدراو بچووكترین جووڵانەوەی فەرهەنگی بەتوندی سەركوت دەكرا.(هێشتا لەبیرمان نەچۆتەوە كە لەسەردەمی ڕەشی دەسەڵاتی پەهلەویەكاندا، هەڵگرتنی لاپەڕەیەكی كوردی ئەشكەنجەو ئازارو زیندانی بە دواوە بوو).

هەروەها هاودەنگ لەگەڵ ئەم جوڵانەوەیە، كاربەدەستانی ڕژێم بەهەزار فێڵ و تەڵەكەو بەخەرجێكی زۆرەوە هەوڵیاندا كە مافی كەمایەتییە نەتەوەییەكان بخۆنو

فەرهەنگەکەیان بچووك بکەنەوە تا بەم کارە بە ئارەزووی (شوێنیستی) خۆیان بگەن.
وێــڕای ســەرکەوتنی (شۆرشــی ئیســلامی)و دامــەزرانی یاســای بــەرزی ئیســلامی، بۆچارەسەربوونی ئەم گیروگرفتە مێژووییە، ئەسڵی پانزدەی قانوونی ئەساسی لەبواری مافی کەمایەتییە قەومییەکان و زمانو داب و نەریتی ئەوان لە مەجلیسی خەبرەگان پەسەند کرا.
بە قەبوولکردنی ئەم ئەسڵە، شەپۆلێك لەشادی و هیوا لەدڵی خەڵك و هەموو ئەو کەسانەدا سازبوو کە چەوسانەوەی فەرهەنگییان تا ئەو دەمی بەگۆشتو پێست وخوێنی خۆیان هەست پێکردبوو.
بەڵام تۆوێك "هەرچەندیش کە باش بێ" هەتا ئەوکاتەی لەگۆشەی ئەنباردا مابێتەوە بەرهەمێکی نابێ، مەگەر ئەوەی بەدەستی پینەکراوو بەهێزی باغەوانێکی پیری، ساردیو گەرمی ڕۆژگار چێشتوو، لە زەویو زارێکی بەپیت و بەرەکەتدا بچێنرێ و دەعەمەل بێ.
خوالێخۆشبوو مامۆستا هێمن کە پاش (٤٥) ساڵ غەم و دەردو ئاوارەیی و خەبات لەڕێگای خۆشەویستی نیشتمان و خەڵکەکەی، هاوکات لەگەڵ دەست پێکردنی خەباتی خەڵکی موسڵمانی ئێران، گەڕاوە زێدی خۆی و لەسەردەمی سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامیدا نەخشێکی بەرچاوی بوو، دوای سەرکەوتنی ئەم شۆڕشەو بەهیوای قەرەبووکردنەوەی ئەو زوڵم و زۆریانەی لەخەڵکی بەشخوراوی کورد کرابوو، هەوڵێکی زۆری دا. ئەو بەوریاییەکی زۆرەوە، خێرا زانی کە ڕێگاکە لەکوێدا هەڵەیەو هەستی کرد ئەو شێوەکارەو ئەو ڕێگا دیاریکراوە بەشێوەیەکە کە بەعسییە خوێنڕێژەکان دیارییان کردووە.
بۆ مامۆستا هێمن کە لەماوەی دە ساڵ ژیانی ئاوارەیی لە عێراقدا، شاهیدی بێ عەداڵەتیو زوڵم و زۆرو سیاسەتی دژی مرۆڤایەتی ڕژێمی بەعس لەبەرابەر خەڵکی مافخوراوی کوردستانی عێراق بوو، زۆر دژوار بوو کە لە خەباتێکدا بەژداری بکا کە بەرهەمی ئەو خەباتە هاودەنگی لەگەڵ دوژمنە سوێند خواردووەی گەلی کورد بێت.
جگە لەوەش ئەو عاشقی خزمەت بە خەڵك بوو، لە بوارێك دەگەڕا هەتا بەکەڵك وەرگرتن لەئەزموونی نزیك بەنیو قەڕن تێکۆشان، ڕێگا بۆ بزووتنەوەی ڕەسەن و گشتی خۆش بکا.

له ئاکامـدا مامۆسـتا هێمنـی وردبـین و زانـا بـەو ڕاسـتییە گەیشت کـە ئـەو زوڵـمە زۆرو زەوەندەی لە خەڵکی کوردکراوە، ڕیشەی لەزوڵمی فەرهەنگی دایە کـە بـە پێـی ڕوانگـەی ئاپارتایدی و ئاریایی پەرستانەی شاو عەرەب پەرستانەی ڕژێمی بەعسی عێـراق تووشـی گەلی کورد هاتووە.

ئەو هەروەها، ئاشنایەتییەکی قووڵی لەگەڵ شەریعەتی محەمەدی (د.خ) هـەبووو ئیمـانی هەبوو کە فەرهەنگی خەڵکەکەی تێکەڵاوییەکی قووڵی لەگەڵ ئەندێشـەی ئـەم مەکتەبـە هەیە، کەوابوو بەبۆنەی بەربڵاوکردنی عەداڵەتی کۆمەڵایەتی لەژێر سێبەری دەسـەڵاتی قورئـان و نوانـدنی ئـەو ئاسـۆ ڕوونـەی کـە لـە ئەسـڵی پـانزدەی قـانوونی ئەساسـیدا خـۆ دەنوێنێ، خۆی لە حاڵێکدا دیـت کـە پێویسـتییەکی مێـژوویی بـانگی دەکـاو لەیەکـەمین مەتەرێزی نوێخوازیدا، ئاڵا هەڵگری بزووتنەوەیەکی پیرۆزی فەرهەنگییەو هـەر بۆیـەش تەنانەت بۆ کاتێکی کورتیش ڕانەوەستا.

بەم شێوەیە بووکە (ئینتشاراتی سـەلاحەدینی ئـەییووبی) بەدەسـتی (مامۆسـتا)و چـەند کـەس لـە یـارانی ئـەو، دامـەزراو پـاش پێشـوازی بـەربڵاوی خـەڵك دەسـتی کـرد بـە ئامادەکردنی گۆواری سروە کە ئاواتی لەمێژینەی خەڵك بوو.

لە ئاکامدا دوای کارو کۆشیشێکی یەکجار زۆر، لە ئاخرین ڕۆژەکانی بەهاری ساڵی(١٣٦٤)ی هەتاویدا گۆواری سروە لەدایکبوو و سروەی شادی وخۆشی لە کوردستاندا بڵاوکردەوە.

مامۆستا هەمیشە، لە حاڵێکدا کە لەخۆشی ئـەو هـەمووە پشـتیوانییە خەڵکییـە دەگریـا، دەیگـوت: (ئەوانـەی کـە ئێسـتا بایـەخی ئـەم بزووتنـەوە فەرهەنگییـە نـازانن و بۆئـەم ڕەوتـە دەروونییـە بایـەخ دانـانێن، لـە داهـاتوودا دەزانـن کـە خزمـەت چـیەو خزمـەتکار کێیە؟)

هەرچەند مامۆسـتا لـە یەکـەمین سـاڵی لـەدایکبوونی سـروەدا کۆچـی دوایـی کـرد، بـەڵام یادگـاری ئـەو تـا ئێسـتاش لـەدڵی هـەموو خـەڵکی کـورد لەسەراسـەری جیهانـدا جێگـای کردۆتەوە.

(ڕۆحی شاد بێ و یادی پیرۆز)

کنگره بزر گداشت فرزانگان کرد، چاپ اول ١٣٧، جلد ١٣٧٧،٢ انشارات صلاح الدین ایوبی.

هێمن و ئەوین و بیری کۆمەڵایەتی

عەلی پاسبار

مێـژووی ئـەدەبی هەرنەتەوەیـەك بەشـێكە لەمێـژووی بنـەڕەتی ئـەو نەتەوەیـە.جـا کەوابوو مێژووی ئەدەبی کورد کە گومانی تێدانییـە بەهـەزاران شـاعیرو نووسـەری تێـدا هەڵکـەوتووە.جیـا لەمێـژووی زۆر لێکـراوو شـاراوەی گەلەکـەمان نییـە، بێگومـان هەرنەتەوەیـەك بەدرێـژایی تەمـەنی خـۆی چـەندەی زوڵـم و وسـتەم بەسـەرهاتبێ، ئەوەندەبگرە زیاتریش زوڵمی لەمێژووەکەی چووە، بۆیـە مێژوویـەکی ئـەوتۆمان نییـەو زۆربەی بلیمەتەکانی ئەو کۆمەڵگایە ناویان لەو لاپەڕانـەدا کوژاوەتـەوە. تـەنیا دەتـوانین بڵێین ئەوانەی لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا توانیویانە خۆیان لەگێژاوی بەرقی خەیانـەتی مێژوو دەربازکەن لەبەرەی هەرە بەرزەپیاوانی مرۆڤ بوون و هەست و ئەوین و عەشـقی پاکی ئەو مێرمەزنانـە بـوون و مرۆڤایـەتی بۆتـە هـۆی پارێزگـاری ئـەوان لەفەرهـەنگ و زمانی نەتەوەکەمانو توانیویانە بە زمانی شیعرو مۆسیقا هـەنگاوی پتـەو هەڵێننـەوە کە کەم وا هەیە لەو نێوەدا ئەوینی نەتەوەکەی نەیگەیاندبێتە لوتکەی بەرزی نـاوداریو هـەرمانی. لەوانەیـە شـاعیری بـەنرخ و گـەورەمان لـەدنیای عەشـقی مـەجازی و عیرفـان هـەبێ، بـەڵام شـکی تێدانییـە هەرچـەندە ئـەوین بـەو پلـەی گەیانـدوون دیسـان لـەنێو کۆمەڵـدا نـەیانتوانیوە دەگـەڵ شـاعیرانی ڕێگـای ڕزگـاری میللـەت بچـنە نـاو لینگـەی تەرازۆوە.

شاعیری هەستێکی خوا پێداویە کە لـەولاتی وەدواکەوتوو و بێبـەش بـەعیلم و زانسـت، زۆر جـاران دەگـەڵ ئـەوینی یەکسـانی ژیـان تێکـەڵ دەبـێ و دەتـوانی لەهـەموو هەڵومەرجەکانی ژیانیدا بەهۆی هەستی ناسکەوە جێی خۆی لەنێو خەڵکی دا بکاتەوە.

هێمن بێ شك یەکێ لەو قافڵە سالارانەیە کە مێژووی ئـەدەبی کـورد هـەتا هەتایـە نـاوی بـە مـەزنی و گـەورەیی دادەگـرێ. هـێمن شـۆڕە سـواری گۆڕەپـانی فەرهـەنگ و ئـەدەبی کوردی، زمانـەوان و پسـپۆڕی وشـەی ڕەسـەن، شـاعیری شـیعری تـەڕو پـاراو. پارێزگـاری مەتـەرێزی وێـژەوانیو بـەیت و باوەکـان، خـاوەنی هەسـتی ناسـكوخاوێنو سەرمەسـتی خـەراباتی شـیعر، سـەرەڕای شـاعیری تـەواوی هەوڵوتێکۆشـانی لـە وێـژەو شـیعردا بـۆ جێگرکردنـی زمـانی باووباپیران لـە جێگـای شـیعری کۆنو بێگانـەدا بـووە، کـە ئـەویش

سەرچاوەکەی ئـەوینێکی بـەرزبووە لـە لووتکـەی هەسـتی شـاعیرانەیدا کـە کتێبـە بـە نرخــەکانی تاریــكو ڕوون، توحفــەی موزەفەریــە، نالــەی جــودایی، هــەواری خــاڵی، پاشەڕۆكو چەند پەرتووك و یادگاری هەرە بەرزی وەك سروەی ئازیز، بەڵگەن بۆ وی.

هێمن لەبنەماڵەیەکی نێو بەدەرەوە و بەناوبانگ لە موکریـان لـەدایك بـوو، وەك خـۆی دەڵێ:

مێـژۆکی لەمـەمکی دایکـی نـەکردووەو فرچـکی بەشـیری دایـەن گرتـووە. لـە سـەرەتای ژیانیدا بەربەرەکانی دەگەڵ ڕێ و شوێنی جیاوازی چینایەتی دەکاو لـەو ڕێگـەوە زەبـری لێ دەوەشـرێ و هەسـتی برینـدار دەبـێ، هەسـت بەئینسـانیەت دەکـاو خۆشـی مـرۆڤ، لەیەکسـانی ژیانـدا دەبینـێ. چۆن بۆخـۆی کـوڕە دەوڵەمەنـدەو مـافی دۆسـتی ئاواڵـەتی دەگەڵ ڕووتەڵەکان نییە ئێرەیی بەژیانی ئازادو سەربەستی ئـەو ڕووتەڵانـە دەبـا. تـەنیا زەمـانێ خـۆی ئـازاد دەبینـێ کـە پیرێـژنێك لـە چـینی هـەژاران هەقایـەت و چیرۆکە کۆنەکانی بۆ دەگێڕێتەوە.

لە حوجرەو دیوەخاناندا هەر لە سەرەتای لاوەتیدا دەگەڵ زانایـانی بـەناوبانگی ناوچـە، هەسـتان و دانیشـتنی دەبـێ. لەوکاتـەدا دەگـەڵ مامۆسـتای بـەناوبانگی عـیلم و زانسـتو فەرهەنگ و ئەدەب هەژاری موکریانی هاو حوجرە دەبێ. هاودڵ و هاوزمـان و هـاودەنگ لەخوێندن شیعرو نووسراوە نـابوێرن. شـیعری شـاعیرە بـەرزەکانی فـارس دەخوێننـەوەو لەبەری دەکەن. هەستی شیعری هـێمن هـەر لەوسـەردەمەدا دەبـزوێ و گـوڵ دەکـاو بـەو پێیە شارەزاییش لەسـەر شیعری کـوردیش وەدەس دێنـێ و زەوقـی ئـەدەبی دەپشکوێ و شیعر دەهۆنێتەوە. لەلای مامۆستا فەوزی یا مەلای سولەیمانی، دەرکی شیعری کوردی بۆ کراوەتـەوە دەگـەڵ شـیعری شـاعیرانی بـەناوبانگی کـورد وەك.حـاجی قـادر، مەولـەوی، مەحوی، حەریق، وەفایی و ئەدەبی مەهابادی ڕاهاتووە و هەر لەلای فـەوزی توانیویـەتی ئـەوینی گەڵەکـەی لـەدڵی جێ بکاتـەوە و پلـەی زانسـتی خـۆی بباتەسـەر. ئـەو هەسـتو ئەوینە بەرزە هانی دەدا لەنێو خەڵکدا بێ و لـە مەتـەرێزی پاراسـتنی زمانـە شـیرنەکەی دەبێتە ئـاواڵی خوێنـدەوارو نەخوێنـدەوار. شـانازی بـەوە دەکـا لـە خوێنـدەوار شـت فێـر دەبێ. وێژەوانەکانی سەردەمی لاوی خـۆی بەمامۆسـتا دادەنـێ و پاشـان خۆیشـی دەبێتـە مامۆسـتای وێـژەوانی لاوان. ئەگەرچـی ژیـانی ناوکۆمـەڵی بەئـەوینێکی مـەجازی دەس پێدەکا، بەڵام زۆر زوو ئەوین و هەستی نەتەوایەتی جێگـای پـڕ دەکاتـەوەو ئـەو ئەوینـە

تازە دەیخاتە هەوڵدان بۆ بەشداری لەکۆڕی لاوانی نیشتیمانپەروەر بۆ پەرەپێدان بەو هەوڵومەرجەی ژیانی تێدەکۆشێ و دەکەوێتە قۆناخێکی تازەی ژیان.
بەم حاڵەشەوە تێدەکۆشێ سەرەڕای هەموو گیرو گرفتێك و هەوڵ و تێکۆشانێك لە چوارچێوەی بیری سیاسیدا پێی لەجوانییەکانی سروشت نەبڕی. هاودڵ وهاو زمانی خۆی دەگەڵ لادێ ناشارێتەوەو بەهارە ڕەنگین و نەخشینەکەی لاوی, ئاوا بەهەڵبەست نیشان دەدا:

چ خۆشە کارو کووڕی مەڕ، چ خۆشە پرمەکەی کەحلان

چ خۆشە فیتە فیتی شوان.چ خۆشە ئۆحەکەی گاوان

چ خۆشە خرمەکەی خڕخاڵ وبازن و ژێرچەنەی کابان

چ خۆشە نەغمەکەی بلۆێر،چ خۆشە لاوك وحەیران

چ خۆشە دەنگی بالۆرە،چ خۆشە هۆ وەرەی جوتـــیار

وێرای ئەوینی سروشتی ولاَتە جوانەکەی، تێدەکۆشێ پەرە بە زانست و بیروڕای گشتی بدا. هانیان بدا بۆ فێربوونی عیلم و زانست و بردنە پێشی کاروانی وەدواکەوتووی نەتەوەکەمان و گەیشتن بەگەلانی پێشکەوتووی جیهان. دوا ڕۆژێکی ڕووناکیان بۆ دێنێتە بەرچاو و هاواری پەرەدان بەعیلم و سەنعەت بەرز دەکاتەوەو لەیادگاری شیرین دا چ جوان تانووت لەکیژو کوڕی کۆمەڵ دەداو دەڵێ:

کیژی خەڵکی بۆمی ئاتۆمی دروست کردو ئەتۆش

هەردەزانی ناوی ئەستێوڵك دەرخۆنە وپنـە

فێری زانست وهونەربوو ئەو لەسایەی خوێندنی

تۆش تەشیمان بۆ دەڕێسی، یادگاری شیرینە

ئازارو ڕەنجی ژیان، دەربەدەری وئاوارەیی، تێکشکان و دڵشکاوی و بریندار بوونی هەستی، نەیانتوانیوە لە ڕێگای ئەم شاعیرەدا ببنە کۆسپ و تەگەرەو ساتێ دەستی لەهەوڵو تێکۆشان هەڵنەگرتوە هەر هەنگاوێگ کە هەڵد ێنێ شوێنەوارێکی بەنرخ و تەژی لەبیری قووڵ لە خۆی بەجێ دێڵێ و هەردەم بۆی لواوە، لەئازادی دواوەو بەگژ کۆیلەتی ودیلی داچووەو ڕق و قینی خۆی بەرانبەر بەو نەخۆشینە گەورە کۆمەلاَیەتییە دەربڕیوە. لە بابردەڵەدا دەگەڵ بولبول دەدوێ و دەڵێ:

چ خۆشە عیشق وسەرمەستی ،چ خـۆشە

چ خۆشە ژین بەسەربەستی ، چ خـۆشە

چ تاڵە کـــۆیلەتی و دیلی، چ تـــــــــــاڵە

بـــەکەم بیٚ ژینی واپڕ ئاهو ونـــــــــاڵە

لەسەردەمی جووڵانەوەی گەلانی ئیران و پیکهاتنی ئاڵ وگۆڕ لە حکوومەتی ئیرانداو دەسەلاتداری دوکتور موسەددیق لە ساڵەکانی ٣١ و٣٢ ی هەتاوی، دەگەڵ بزووتنەوەی جووتیاران و ڕەنجبەرانی کورد بەتایبەت لەناوچەی موکریان، لەلادیٚ و شاریك دەکەویٚو ئەوینی خۆی سەبارەت بەسەرکەوتنی جوتیاران و تیکشکانی دەسەلاتی دەرەبەگایەتی ناشاریتەوەو بەشانو باهۆی دەستو پەنجە قەڵشیوەکان، شانازی دەکاو دەڵیٚ:

لاگری سوڵحە تەواوی ڕەنجبەری وشیاری کورد

چاوەنۆڕی دەرفەتیکە خەڵکی لادیٚ و شاری کـورد

ڕۆژ بەڕۆژ قـایمترە،مـەحکەمترە، بـڕوایەکـەی

دەم بەدەم چاکتر دەبیٚ، باشتردەبیٚ، ئاکاری کورد

بیٚ وچان دەڕواتە پیش و ڕیگە دەبڕیٚ بۆهەدەف

زۆرلە ساڵان ڕوونترە ئەوساڵەکە ئەفکاری کورد

ویرای نواندنی هەستی ئاشتی خوازی لەنیو نەتەوەکەیدا وەك هەموو مرۆڤی دنیا پیی وایە خاوەن مافەو دەگەڵ باقی گەلانی دنیا جیاوازییەکی نییە و ئەو ژیانەی کە بەزمانی ڕەوای نەگەیبیٚ و تیکەڵ بەئازادی نەبووبیٚ بەنەبوونی دەزانی پیی وایە ئەو جۆرە ژیانە نەبوونی لەبوونی باشترە، هەر بۆیەش لەو ڕیگەدا هانی خەڵك دەداو بۆگەیشتن بەئارمانج لەدڵی خەڵکدا، هیوا دەچینیٚ.

هـــــــەمە هیوا بـــەدوا ڕۆژیکی ڕوونـــاك

بـــــەشی ئیـــنسانی بـــیٚ هیوا نـــەمانـە

لـــــەبەر تـــۆ چارەنووسی شووم و بـــــەدفـەر

ئـــــەوەی قـــەت لیی نەدەم تەپڵی ئـەمانە

هەڵبەت دیارە ئیستا لەوە ناچیٚ هیچ شاعیریك هەموولایەنەکانی شیعری بەڕیوەبردبیٚو توانیبیتی خۆی لەڕەخنەو هیرشی ڕەخنەگران بپاریزی، هیمنیش لەو قاعیدە جودا ناکریتەوە، ئەگەرچی بەبڕوای من هیمن باوکی شیعرە، بەلام باوکیش جاروبار لەئەرکی

بارهێنانی مناڵەکانی تووشی ڕەخنە وپلار دەبێ، ئەویش هۆی هەرەگەورەی ئەوەیە: کە شاعیری ئێمە بەهۆی وەدواکەوتوویی گەلەکەیەوە هەست دەکا دەبێ هەمووشتێك لەزەوینەوە تا پەڕ پەڕۆچکەی ئاسمان بەزمانی شیعر بەگەلەکەی ڕابگەیەنێ کە تاڕادەیەکی زۆر لەو هەنگاوانەدا سەرکەوتووبووە.
هێمن سەرەڕای دەربڕینی هەستی ئەوینداری سەبارەت بەگەلەکەی، تێدەکۆشی هەرچی لەتوانای دایە بۆ پاراستنی فەرهەنگ و فۆلکلۆری کوردی و کۆکردنەوەی بەیت و باوەکان ئەوپەڕی ئەرکی خۆی بەجێ بگەیەنێ. زمانی کوردی وەك زمانێکی تەواو بەخەڵکی بناسێنێ کە بۆ ئەو ئەرکە گەورانە بەشێکی دیکە لەژیانی خۆی تەرخان دەکا. کە توحفەی موزەفەریە بەڵگەی هەرە گەورەیەتی و لەپاشان تێکۆشانێك بۆ پێکهێنانی گۆڤاری ئەدەبی ـ فەرهەنگی ـ سروە، کە هەرگیز لەو ڕێگەی پڕ تەنگ وچەڵەمەیە ئەژنۆی نەنوشتانەوەو جێگای خۆی وەك قارەمانێك لەنێو وردو دروشتی خەڵکدا کردەوە. تەنانەت کاتێ پیری کەلەلای دەکا، وەك پیرە هەڵۆیان بۆبەدەم باوەدانی پەڕوباڵی دەیهەوێ لە چیای سەرکەش لەشەقەی باڵ بدا.

سروە هات، خونچە گوڵی باخی ئەدەب پشکووتن

باخەوانی گەرەکە تازە جوان، مـن چبکەم

کنگره بزرگداشت فرزانگان کرد،جلد /۱۳۷۷/۲ , انتشارات صلاح الدین ایوبی.

هێمن، شاعیرێك لەمەیدانی سووتان وهەرمان دا

یونس رەزایـــــی

ڕەسووڵ حەمزەتۆف دەڵێ: (من رەسووڵی گەلەکەمم) یانی ڕیسالەتێکی قوڕس بۆ خۆی دیاری دەکاو پێی وایە دەبێ بۆ گەلەکەی ئەو ڕیسالەتە هەرچەندە بارێکی گرانیش بێ وەئەستۆبگرێ. مەبەستیشی ئەوەیە توانیوێتی ژیانو ژانەکانی گەلەکەی بگەیەنێتە گوێی خەڵکی دنیاو هەواڵی ڕزگاری و خۆشی بەدیاری پێشکەش بەوڵاتەکەی بکا.

هێمن وەها شاعیرێ بووە گرێکی پیرۆز بوو، کە تا دواهەناسەی ژیان هەر بۆ گەلەکەی سەمای کردو ماندوو نەبوو زۆر کەندولەندو گەوەی هاتە سەر ڕێ. زۆر ساردوگەرمی ڕۆژگاری چێشت، بەڵام هیچیان نەبوونە هۆی ئەوە هێمن لەڕێ لابداو باوەڕە پتەوەکەی بێ رەنگ بکا.

ئیلیزابت درۆ دەڵێ: (شیعر ئاڵوگۆڕیکە، ژیان و زمانی تێدا تێکەڵ دەبێ) هێمنیش ژیانو زبانی تێکەڵ کردبوو. شیعرەکانی وێنەیەکی گەشو زیندوون لە ژیانی خۆی بەتایبەتو گەلەکەی بەگشتی. چون ئەو تێکەڵ گەلەکەیەتی و بەتەنیا ڕووبارێکی سەرلێشێواوە کە سەرچاوەکەی ون کردووە.

(تاریك و ڕوون) یەکەم بەرهەمی شیعری هێمنە. ئەو کۆمەڵە شیعرە بەرهەمی ٣٢ ساڵ کوێرەوەریو شەونخوونی مامۆستایە. هێمن لەتاریك و ڕوون دا، دەست پێدەکا، هەوەڵ تەقالایەکی زۆر دەداو لەئاکامدا ڕێگاش دەدۆزێتەوە جا بۆیە دەتوانم بڵێم شیعرەکانی هێمن لەتاریك و ڕووندا یەك دەس نین، بەرزو نەوییان تیدایەو ئەوەش شتێکی ئاساییە. چۆن ئێمە لەسەرەتاوە هێمنێکی لاو دەناسین کە یەکەم ئەزموونەکانی شیعری خۆی خستۆتە ڕوو. لەژێر کارتێکردنی توندی باوەڕی خۆی دایەو بۆ شتێکی دیاریکراو شیعر دەنوسێ. هێندێ لە شیعرەکانی ئەوسەردەمەی هێمن تا ڕادەی شوعار دێنەخوارو کەم ڕەنگ تر دیاری دەکەن و لەجەوهەری شیعری بێ بەرین. ئەڵبەت ئەوەش سەیر نییە. نیازی سەردەمێکی تایبەتییە هێمنی تێدا ژیاوە، ئەو دەمەی بێ بەزەیی و سەرەڕۆییو تەوژم و کوشتاری ڕژێمی پاشایەتی گەیبووە ئەوپەڕی خۆی ئەویش بەو شیعرانە ڕۆحی شۆڕشو ڕابوونی لەخەڵکدا هان دەدا. بەچاوپۆشی لەهەمووی ئەوانە، دیسان دەتوانین تاریك و ڕوون وەك بەرهەمێکی باشی شیعری لەقەڵەم بدەین.چون

شیعرەکانی لەمەدارێکی تەنگی بێ دەرەتان دا ناخولێنەوە.

هێمن لە تاریك و ڕوون دا. ئەڵبەت زۆر کەم بەشێوەی سەردەمی (بازگشت) قسەدەکا. ئەو وشانە بەکاردێنێ و ئەو بابەتانە لەشیعردا دەگونجێنێ کە زۆر پێشتر شاعیرانی شێوازی خۆراسانی و عێراقی کوتوویانە، وەك:

دیدەکەی بە خوماری تۆ تورکانە بەدمەستی دەکا،

بۆیە مەیلی وابەکێشەو فیتنەو خوێن ڕشتنە

لێرەدا کە ڕستەکان کۆنن (دیدەی بەخومار) (تورك).(بەدمەستی) ... هێمن زوو ئەو سنوورەی بەجێهێشتو گەیشتە هەرێمێکی نوێ هەستی بەوە دەکرد کە دەبێ ئاڵ و گۆڕێکی قووڵ پێك بێ و شیعر بەرەو نوێ بوونەوە بکێشرێ. هەڵبەت مەبەست لەکوردستانی ئێران دایە، بۆیە شێوەی گۆڕی و بەرێگایەکی نوێدا ڕۆیشت.

هێمن هەم لەباری زمانەوە، هەم لەباری شێوەی گوتن و دارشتنی شیعرەوە. ڕێگای لەگەڵ شاعیرانی پێش لە خۆی جیاوازە، ئەو زمانەی پێش ئەو پێی دەنووسرا، جگە لەچەند شاعیرێکی قامك ژمێر، تێکەلاوێك بوو لە فارسی و عەرەبی هێندێکیش کوردی؟....ئەوەتا خۆ (ئەدەب) زۆر لە هێمن دوورنییە ،دەڵێ:

نامی خودا لەدو و نەرگسی غەممازی ئەو شەوت

لەم ڕایحەی دووتوورڕەیی تەنازی ئەم شەوت

مامۆستا هێمن میراتگری مەکتەبی (سەیفولقوزات) بوو. هەروەك خۆی دەڵێ (سەیف) زۆرپێش لەئەو ڕچەیەکی نوێی کردەوەو زمانەکەی لە وشەی بێگانە پاك کردەوە. ئەویش بەو ڕێگایەدا ڕۆیشت بەزمانێکی سادەو ساکارو کوردییەکی پەتی دەینووسی. دەوڵەمەندبوو. پەرەی پێداو وشەی ڕەسەنی زاراوەکانی دیکەشی دەکارکردو بەو شێوەیە زمانی یەکگرتووی کوردی پێکهێنا. ئەڵبەت شوێنی گرینگی زمان، لەپەخشانەکانی مامۆستادا گەشترە.

دوای ئەوە هێمن، بناغەی غەزەلی نوێی کوردی پتەو دەکا. بەشێوەیەك، غەزەل ڕەنگی کلاسیکی پێوە نەبێ و تۆزی کۆنی لێ نەنیشتبێ. غەزەلەکانی یەکدەستن، نە ئەو کۆنەیەی شێوەی خۆراسانی تێدایەو نە گرێ پووچکەی سەبکی هێندێ. بەو پەڕی سادەییەوە پڕماناو ئەوڕۆیین وەك:

ئەگەرچی شەو درەنگە، ساقی بۆم تێکە کەمێکی تر

کەوا دیسان سەری هەڵدا، لە ناخمدا خەمێکی تر

گەلێکم ڕۆژگاری تاڵ و شیرین ڕابوارد، ئاخۆ

مەرگ مەودا دەدا دیسان، ببینم سەردەمێکی تر

نەما خانی هەتا چیرۆکی عیشقی ئێمە داڕێژێ

دەنا هێشتا لەکوردستان دەژین زین ومەمێکی تر..

هێمن لەشیعردا شێوازێکی تایبەت بەخۆی بوو. وەك دەزانین، بۆ یەکەمجارلەئەدەبیاتی فارسیدا (سەنایی غەزنەوی) و(خواجەی کرمانی) شێوازی (عارفانە عاشقانە) یان داڕشتووە.(حافڤ) یش کە درێژەدەری ڕێگەی ئەوان بووە بەتێکەڵ کردنی عیشق و عیرفان شێوازی تایبەت بەخۆی پێك دێنێ.لەکوردیش دا هێمن کارێکی وای کرد.پێش هێمن،هەم شێعری سیاسیمان بوو،هەم عاشقانە. بەلاّم مامۆستا هێمن.ئەو دوودیاردەیە پێکەوە موتوربەکرد وشێوەی تازەی خۆی خولّقاند.لەزۆربەی شیعرەکانی دا پێشەکییەکی غەنایی‌و لیریك دەست پێدەکاو وردە وردە، شیعرەکە ڕەنگی سیاسی دەگرێتە خۆی.ئەو شێوەیە لە دیاردە ڕوونەکانی ناسینی شێوازی هێمنە.

تۆ کوتت من عاشقی سەودا سەرو دینم دەوێ

من کوتم بۆ وەی بەئاواتت بگەی دینم دەوێ

هەڵکەوێ تاوێکی چاوێکی لەدیدارت بکەم

تابزانێ کوانێ بۆجوانێ دڵ ودینم دەوێ

لەکۆتاییدا جلّەوی شیعرەکەی بەرەو لایەنی سیاسی دەکێشێ و دەڵێ:

بۆدەبێ زێندین لەزیندانم بکا چونکە کوتم

ئەز مەمم، خەستەی مەمم، کوشتەی ئەمم، زینم دەوێ

نایەڵن قەت چێژی ئازادی بچێژم من دەنا

خوێنی شیرینم دەوێ کـــــوا تەرمی خوێنینم دەوێ

هێمن لەتاریك و ڕووندا، خاو بوو. بەهەوڵ و تەقالا، لەو جەغزە هاتەدەرو پوختە بووو لە(ناڵەی جودایی)دا گەیشتە پلەی سووتان. گەیشتە ئەوپەڕی جم وجۆڵ و هەژان. هێمن لەناڵەی جودایی دا، سیمایەکی ئەدەبی گەشتر پەیدا دەکا. بەتەواوی مانا شاعیرەو شیعرەکانی بەرزو یەك دەستن. تەواوی ژانەکانی دەوروبەری، ئازارەکانی ڕابردووی و

ئێستای و داهاتووی وڕووژاندوویانەو لە دڵیدا چینە دەکەن. ئەویش پێوەندییەکی پتەو لەنێوان شیعرو زمان و ژیان دا پێکدێنێ. نالەی جودایی زایەڵەی ژیانی مرۆڤێکی ڕەنجەرۆ. ئاوارە، چەوساوە، زوڵملێکراو، بەشخوراو، بەلام خۆڕاگرە. هێمن لەنالەی جودایی دا لە(تەمسیلی) نەی کەلك وەردەگرێ و باسی وەسڵو گەیشتنەوە بەئەسڵ دەکا. دەردی دووری وەهای تەنگەژە کردووە کە هاوار دەکا، هاوار بۆ گەیشتن بەسەرچاوە، هاوار بۆ ڕزگاریو یەکسانی ومرۆڤایەتی.

بـــــۆیە نـــــاڵەم تێکەڵی نەی کـــــردووە

شیوەنێکم پێیە نەی، نەی کردووە

شیوەنی من شیوەنی ئینسانییە

بانگی ئازادی و گرۆی یەکسانییە

گەر دەناڵێنم ئەمن پەککەوتە نیم

تێدەکۆشم بۆ وەسڵ تاکو دەژیم

ڕێگە دەبڕم کوانێ هەنگاوم شلە

ڕاستە بێ هێزم دەکەم ئەمما ملە

دێم هەتا هەمبێ بڕست و بیروهۆش

گەر گلاشم کوردەواری و ئێوە خۆش

هێمن لەناڵەی جودایی وەشوێن شیعری ناب کەوتووە. درێژەدادڕی ناکاو بەم حاڵەشەوە تا ئەوەی دەیهەوێ نەیڵێ دەست هەڵناگرێ. لەناڵەی جودایی دا شاعیرێك لە مەیدانی سووتانو هەرمان دا ڕاوەستاوەو لەگەڵ گەلەکەی دەدوێ.

فــرزانگا کـرد،جلد ۲،۱۳۷۷ یونس.

ژیننامەی مامۆستا هێمن

ع. سامرەند

ساڵی ١٣٠٠ی. هـ.بەرانبەر بە ١٩٢١ ی.ز. لەگوندی لاچین سەر بەشاری سابلاغ لەشەوی جەژنی بەرات خودا شاعیرێکی بەنەتەوەی کورد بەرات کرد کە بوو بەیەکێ لە ئەستێرەگەشەکانی وێژەو ئەدەبی گەلەکەمان.

ڕەنگە چۆنییەتی هەڵبژاردنی نازناوی ئەو کەڵە شاعیرە بۆ زۆر کەس جێی پرسیاربێ. هەروەکو دەزانین بە (هێمن) دەناسرا، لەوبارەوە دەمەوێ ئاماژە بە گاڵتەوگەپێ بکەم کە لەگەڵ خوالێخۆشبوو کامران موکری لەیەکێ لە کۆڕەکانی سولەیمانی کردوویەتی و پێی دەڵێ تۆ کەی هێمن بووی؟ تۆی هەمیشە یاخی، تۆی ئاوارەو کۆڵ بەکۆڵ، تۆی وەکو شەپۆل هەڵچوو، چۆن پێت دەڵێن (هێمن)؟ وتی لێم گەڕێ ئەو نازناوە زۆری پێ گەیاندووم، ئەگەر ئەوە نەبوایە چلۆن لەو ناوە دوورو درێژەی(محەممەد ئەمینی شێخە لئیسلامی موکری)ڕزگار دەبووم؟

لەبارەی چۆنیەتی خوێندنی مامۆستا پێویستە بگوترێ بەپێی یاسای ئەو سەردەمە دەرواتە خانەقاو دەبێتە یەکێ لەفەقێکانی مامۆستا فەوزی. هەرئەوفێری کرد ولاتەکەی خۆش بوێ و پێیدا هەڵبڵێ. هەروەها (سەید دەروێش عەبدوڵلا) ش کاری لەسەر هەستو ڕۆحی کردووە، تا دڵی لە لێدان کەوت بۆگوڵ وگوڵزاری ئەم خاکەی خوێند، چۆن هۆنەرێکی ئەویندار گەلەکەی بوو، تەوژمی زۆرداری گڕی هەستی بلێسەدارتر دەکرد لەمەیدانی شەڕانخێوی سەدەی بیستەمدا کە دەیدیت بەندیخانەکان لەڕۆڵەی دەست بەکەڵەبچەی کورد جمەیان دێ، هەستی خاوێنی وەجم وجوول دەکەوت، بەفرمێسکی گەشی کچەکوردی براکوژراو خوێنی دڵی دایکان و باوکانی دڵ هەڵقرچاو سۆمای چاوبڕاو دەهارووژا، بۆ بووژاندنەوەی گوڵی گەشی ئازادی هەوڵی بێوچانی دەدا، ئەودەم کە تەختو بەختی کوردبێ خێوو بوو وجێگەی درنج ودێو بوو، بێ دەرەتان و بژیو نە لەتانك وتۆپ دەپرینگاوەو نە بەگوللەی نەیار ڕادەچڵەکی، لەکاتی تەنگانەدا خەباتی خوێناوی دەکرد. دێوەزمەی ناپاکی ڕۆژی ڕوونیان لێکرد بەئەنگوستەچاوی و تارمایی، یادی ڕۆژانی بن سیلەو پەسیوی لاوەتی دەکرد، بۆ ئەوەی پیرانە نەمرێ بیری ڕابردووی بەدڵدا دەهات. شاعیرێکی جوان پەرست بوو، بەفرمێسکی ڕنووی کوێستانی

کورد پەروەردە ببوو. پەیامی بۆکیژی کورد ئەوە بوو. ئێوە کە نیوەی نەتەوەن ئەگەر هەستانتان هەبێ و وەستانتان نەبێ، سەربەرزو ڕووسوورن. ئەو هاوسەرو دەستەملانی ژان و کوێرەوەری بوو، لەدوو ڕەنگی بێزاربوو و((بەدڵو داڵدا هەدادانی نەبێ، نێزەی ستەم و زۆرداری سینگی مەتاڵی ئەنجنیبوو سکاڵای لەوە بوو کە؛ خەڵکی لە قۆناخی گەیشتن بەمانگو ڕۆژن من تاکەی دەسبەسەرو ڕەنجەڕۆبم؟ خەم و پەژارەی پەرپوەیی ئۆقرەی لێ بڕیبوو. ڕووی لەدەشتو چیا دەکردو (شنەی شەوبای هەڵدەمژی)).

شیعری مامۆستا ئاوێنەی بالانوێن بوو بۆ تێکۆشان و خەباتی نەتەوایەتی، دەهاتە ناوجەرگەی خەبات (بەرەو ئاسۆی ڕوون تا ترۆپکی ڕزگاربوون) هەورازو نشێوی زۆری دی وەك بەردی خارا، ماوەیەکی زۆر دەربەدەربوو، لەسالانی ڕاپەڕینی گەلانی ئێران دژی میرایەتی نیگریسی پەهلەوی شیعرەکانی بەبەرزترین ڕادەی هونەری گەیشتن. ئەوجوانی بەتەواوی گیانی هەست پێ دەکرد کە هەوێنێ بوو بۆ بەرزبوونی پلەی شیعرو شاعیری . وشە لەئاسەواری مامۆستا وەك (ئاونگی پەلکی گوڵ) ناسكو بێ گەردبوو، شیعری بۆ چەوساوان بەکاردەبرد، (لەشیعر دەگەڕا تا خۆی قالب بۆخۆی ببینێتەوە. بۆ هەستی خۆی شیعری وتووەو منەتی لەسەر کەس دانەناوە).

لەپەخشانیشدا دەستێکی بالای هەبووە کە بە خوێندنەوەی (توحفەی موزەفەریە) و پاشەڕۆك ئەو مەبەستەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە. بەزمانی فارسی شارەزابوو وچەند کتێبێکی لەفارسییەوە وەرگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی وەك (خرمگس، شاهزادەو گەدا و کۆمەڵە تێکستی فۆلکلۆری کوردی) کە بەهومێدی خودا لەپاشە ڕۆژدا لەچاپ دەدرێن.

لەتەواوی شیعرەکانیدا ئەزموونی خۆی بە باشی دەربڕیوە لە (تاریك و ڕوون) دا زۆربەی شیعرەکانی عەروزینو لەڕێبازی شیعری کلاسیك بێ بەهرە نەبووە، لەقالبی مەسنەویشدا نالەی جودایی، بەجوانترین شێوەی شیعری هۆنیوەتەوە، جارجارەش لەکێشی برگەیی و فۆلکلۆریدا وەك شیعرەکانی: (ڕۆژگاری ڕەش، بەهاری کوردستان، ئارەق و تین، لەبیرم مەکە) کەڵکی وەرگرتووە.

لەشیعری کۆمەلایەتیشدا حاجی قادری کۆیی هاندەری بووە. شیعرەکانی مامۆستا گۆرانی زۆر پێ بەرز بووەو بەپێشوازی شیعرەکانیشیەوە ڕۆیشتووەو بە شیعر شینگێڕی بۆ گێڕاوە، خوالێخۆشبوو (سیف - القچات) ی بەمامۆستای شاعیرانی موکریان زانیوەو کاك سوارەی ئیلخانی زادەی بەناوی شاعیرێکی ڕێبازی نوێ ناوبردووە، لەشیعری

کۆنیشدا ڕێبازی شیعری ڕیئالیستی ڕەخنەگرانەو ناتۆرالیستی هەڵبژاردووە، لەتەواوی بوارەکانی شیعریدا بەبەرزترین وێنە خۆی نواندووە.

ناتەبایی وکوێرەوەری گەلەکەی هاندەرێکی باش بوون بۆ هەنگاونان بەرەو ڕێگای بەرزی بەدەریا گەیشتن، لەتەلان ولەندو هەڵدێر تێ پەڕی تا سەرەنجام لەساڵی ٦٣ دا چاپەمەنی سەلاحەدینی ئەیوبی بەیارمەتی کۆڕێ لەئەدیب و ئەدەب دۆست و دڵسۆزانی فەرهەنگ و ئەدەبی کورد لەورمێ دامەزراندو بووکی ئاواتی سروەی لەئامێز گرت کە یەکەمین ژمارەی لەبەهاری ساڵی ٦٤ دابڵاوبووەوە و ئێستاش قوتابییەکانی بەپێی توانا ڕێبازی ئەو درێژە پێ دەدەن و سروە دەکەن بەمەکۆی لاوان و پیرانی ئەدەبدۆست، چۆن وەك دەزانین مامۆستا هاندەرێکی دڵسۆز بووو بەباوەشێکی ئاواڵەوە لە هۆگرانی فەرهەنگ و ئەدەبی کوردی پێشوازی دەکردو بۆ بەرزبوونەوەی پلەی خوێندەواری تێدەکۆشا بەداخەوە پیری زوو بەپیریەوە هات وەك خۆی دەڵێ:

تێ پەڕیّ هێندە بەناخۆشی ئەگەر عومری درێژ

خۆزگە سەد خۆزگە بەوانەی کەم‌و ئاسوودە دەژین

سەرەڕای ئەوەش بۆگەشە و نەشە پێدانی کۆرپە ساواکەی هەدادانی نەبووتا بەداخ و کەسەرێکی زۆرەوە لە٢٩ی خاکەلێوەی ١٣٦٥ھ دا دڵی پڕسۆزی لە لێدان کەوت و تەرمی پیرۆزی بەبەشداری کۆڕێکی زۆر لە ئەدیب و ئەدەبدۆستان ولایەنگرانی لەگۆڕستانی بۆداغ سوڵتانی سابلاغدا بەخاك سپێردرا. خودا ڕۆحی شادکا.

کنگره بزرگداشت فرزانگان کرد، جلد ۱۳۷۷/۲/.

چەند فەرازێ لەوتاری محموود شکاك نیژاد

زمانی هێمن زمانی کوردی پەتی و ڕەوانە، هەم ئەدیب و نووسەری کورد پێی خۆشەو هەم نەخوێندەواری تێی دەگا. کاتێ سەیری شیعرەکانی (بلوێری شوان) و (بەهاری کوردستان) دەکەی، دەبینی کە نەك هەر فەرهەنگێکی بچووکی زمانی کوردین و پڕ لەتەشبیهاتی جوانو بەکەڵکن، بەڵکو دەردەکەێ کە مامۆستا چەندە دڵتەڕو ناسك خەیاڵ بووە و وشە لەدەستیدا وەك مێو نەرم بووە, ڤینی لەوشەو ڕستەی ناڕەسەن، ڕەقو زەق وداتاشراوبوو، دەفەرمووێ:

(ئەودەمیش بڕوام وابوو، ئێستاش هەر لەسەر ئەو بڕوایەم کە دەبێ زەحمەتکێشانی کورد بەزمانی خۆیان بدوێن و دەبێ ڕووناکبیرانی کورد بەزمانی ساکارترین ئینسانی کورد بابەتی سیاسی وکۆمەلآیەتی بنووسن و کۆمەلآنی گەلەکەیان ڕێنوێنی بکەن).

هێمن شاعیری گەلە. بۆگەل ژیاو هەتا دوا هەناسە دەستی لەتێکۆشان و خۆشەویستی گەل هەڵگرت بەجۆرێ کە شعرەکانی وەك ئاوێنەیەکی بالآ نوێن نیشاندەری قۆناخەکانی ژیانی ئەو خەڵکەن. لەو ڕێبازەشدا هەرکاتێ گەلەکەی بزەی دەهاتە سەر لێوان، ئەویش دەگەشایەوە. دەبووژایەوەو هەرکاتێ گەلەکەی دەکەوتە نێو گێژەڵووکەی ڕووداوە تاڵەکانی ژیان شیعرەکانی ئەویش پڕ دەبوون لە فرمێسكو خوێن.

مامۆستا هێمن هەر لەهۆندنەوەی شیعردا چازان نەبوو، بەڵکو کاتێ نووکی قەڵەمی لەسەر کاغەز دادەنا وشەو ڕستەکانی گەوهەریان لێدەباری. مامۆستا پارچە پەخشانی وای هەیە کە هەستی گشت نووسەرو خوێنەران دەبزوێنێ و لەگەڵ خۆی دەیانباتە دنیایەی خەیاڵو ڕاستییەکان وا ئاوێتەبوون کە کەم کەس لێکیان دەکاتەوە.

مامۆستای نەمرمان لەکاتێکدا بەنێو هونەرو مۆسیقای جازو هۆڕەی ترۆمپێت و زیقەی ساکسیفۆنی ڕۆژئاوا خەریك بوو وەك جاڵجالۆکە دەوری مێشکی لاوان و گەنجانی کورد بتەنێ، بەبلاوکردنەوەی کتێبی(توحفەی موزەفەریە) دەنگی سێ تەپڵ و خرمەناڵی ئەسپ و هەی هەی سوارچاکانی کوردی گەیاندە بەرزایی خەڵك وجارێکی دیکە بەژیلەمۆی ئاگری دامرکاوی پێشینان ئاگرێکی هەڵکرد کە هێشتاش تینی دەداتە لەشی ساردی هونەری کوردی.

کنگره بزرگداشت فرزانگان کرد، جلد ۲/ ص ۸۹۸.

ژیان و هێمن

سەلاحەددینی ئاشتی

هێمن لە ڕۆژگارێکا لەدایك دەبێ کە ڕەزاخانی چەکمە ڕەقی کەڵلەویشك جڵەوی حکوومەتی پێیە و شەپ شەپێن بەکاژەڵاکی مرۆڤی زاناو ڕووناکبیردەکا. بێوچان خەریکی تاڵان و بڕۆ و کوشتو کوشتارە. ئاسمانی بەسەر نێزەوە ڕاگرتووەو زەوی لەژێر پێیدا دەلەرزێ. لاسای ئاتاتورکی ڕەگەزپەرست دەکاتەوە. دەستووری گۆڕینی جلو بەرگی نەتەوایەتی ئێران، بەتایبەت کورد بڵاو دەکاتەوە. ئەمنییە چەتەکانی بەهەزاران پێچوکڵاو و شەدەو دەسرەو دەسماڵ و هەوریو پشتێن تیتۆل دەکەن.چارۆکە لەشانی ژنان دەکەنەوەو نێفەکی مرۆیان دەبڕن. ئەوەندەی لەدەستیان دێت سووکایەتی بەخەڵك دەکەنو دوولینگەو شەپکەو تەپلەی بێ کڕیار دەنێرنە بازاڕ.

هێمن لەم کەشو هەوایەدا گەورە دەبێ. بەشخوراوی وکوێلەتی ئینسان وەکو خوێن لەمێشكو دەمارو ئێسكو پێستی دەگەڕێ و دەبێتە سەربەندی ژیانی. خەمی لەگەڵ ئۆگری دەبێ و بەتوو تووش لێی زویرو نەبان نابێ. جا ئەو فکرە پیرۆزەیەکە لەبیرگەی دا گەرای شیعر دادەنێ و دەگووری و بەنووکی قەڵەمی دالووزەو دەبەستی:

شـــادی جارێکی بەمیوانی نەهاتۆتە دڵــم

ڕەنگە خەڵوەتخانەیی خەم شوێنی نامەحرەم نەبێ

خۆم دەسووتێنم هەتا بەزمی خەڵك ڕۆشن بکەم

کێ لەڕێی خەڵکا وەکو شاعیر دەسووتێ، شەم نەبێ

لەو هەلەدا هێمنی لاو لە مەهاباد وێرای زەبیحی، قزلجی، هەژار وچەند دۆستێکی دیکەی لەبواری ئەدەبی و سیاسی و کۆمەڵایەتیدا دەست دەکا بەتێکۆشان. زۆرچاڵاکانە بۆ بردنەسەری پلەی زانستی و ڕووناکبیری خۆی و گەل، هەوڵ دەداو وچان نادا.

تەپو مژی مەندو قورسو گران دەڕەوێ. لەماوەی سێ چوارساڵاندا، گەواڵە هەوری سپی نەزۆك ڕەنگ دەگۆڕن، شۆڕابە بەردەدەنەوە لێیان دەبارێ. بارانەیەکی بە ڕەحمەت و پیت و بەرەکەت. دێم و بەراوو داروبەردو هەرچی بوونەوەرە پاراو و تێراو دەبنو دەبوژێنەوە.

خەڵك شایی لە دڵدا دەگەڕێ، بەرهەمی بیرو مێشك و شان و باهۆ، سەر لەخاك دەردەكا. دەبێتە لێوەو ڕەپستە گوڵ دەكاو دان دەگرێ. فەریكە دەبێ، زەرد هەڵدەگەڕێ و دەگا و دەدروێتەوە. دەكرێتە باقەو گیشە و دەكێشرێتەوە سەرجێخوون. گێرەو شەن دەكرێ، مالۆسك دەردەچن، لابا دەگیرێن‌و خرمان سوور دەبێ؟

بەڵام هەیهات؟ گەردەلوولی زەمان وەك شەوی ڕەش بەسەر دەستیان دادێ و ناهێلێ بگاتە باڵەكەو و پێوان. ڕێگا نادا تێرو‌جەواڵ ئاوس بن، ئاش ژاوەی بێ لە ئاشێرو ئاشەوان بەئاوان‌و مزە دڵخۆش بن. لێناگەڕێ زمهەری زستان داخرێ. كەندوو مشتاو مشت بن لەئاردو كابان هەر ترینگەی بێ. ئاور پێوەنێ و تەندوورو سێڵ سووركاتەوە. هەویر بشێلێ‌و دەستاوی داتەوە. ئەنگوتك لەسەر پنەو وەبەر وەردێنەو تیرۆك بداو بە ڕفێدە بیتەپێنێ. بەئەستێوڵك نانی گەلا گەلا لێ كاتەوەو دەرخواردی بنەماڵەی بدا تێرو تەسەلیان كا؟

مێژوویەو هەڵسوكەوت، ژیانەو تەنك وچەڵەمە، لەم گۆرانكارییەدا، هێمنی تازە زاوا وەك زۆران تووشی خۆشاردنەوە دەبێ و بۆ ماوەیەك بەدوورە پەرێزی دەژی. پەرێوەی هەندەران دەبێ، كەچی هەڵناكاو دێتەوە. سەربەر دەداتەوەو خۆی دەداتە كشتوكاڵ و ئاژەڵداری و دێتەوە سەرحوللە مەرەسێ....

ماوەیەك بەمجۆرە رادەبرێ. بەڵام ئاخۆ هێمنێكی سووتاو بەعیشقی نیشتیمانەوە ئەم شێوە ژیانە تەسەل و ڕازی دەكاو ئۆخژن و ئۆخەی دەخاتە دڵ و دەروون؟

باشە چۆن دەكرا پشت بكاتە ئەو هەستە پاكە مەعنەوییەو گڵی وەسەركاو بۆ ئەبەد مەیلی بنی؟؟

نا، نەیكردو گوێ ڕایەڵی تێشكان نەبوو. خەمی كوێڵەو چەوساوانی خواردو نیوەشەوان فرمێسكی گەش‌و ئالی بۆ هەڵوەراندن. قەڵەمەكەی دانەناو شانۆی هونەری بەجێهێشت و وەك مەزرەق چەقی، بەڵام هێمن تەواو هەست بەتەنیایی دەكا، تەنیای تەنیا! بێكەس‌و دەرو هاودەم و خەم ڕەوێنە:

خۆشەویستی گۆشەكەی تەنیایی هەر ئەژنۆكەمە

بۆیە ڕۆژو شەو وەها گرتوومەتە نێو باوەشم

نایەڵێ دوژمن بەڕەنگە زەردەكەی من پێكەنێ

تادەمی مردن ئەمن مەمنوونی فرمێسكی گەشم

ڕۆژ ژمێری تەمەن ئاوەژوو دەبنەوە. شاعیر دووساڵێکە پێی ناوەتە دەیەی سیی ژیانی. دیسانەوە هەڵ دەڕەخسێ و شای ترسنۆك هەڵدێ و میللەت لێی لە چەپڵەدەدا. مووسەدیقی ئازاو ئازادیخواز دێتە سەرکار. هێمن وێرای گەل شایی و هەڵپەرکێ دەکاو لە چوارچرای مەهاباد شیعری شۆڕشگێڕانە دەخوێنێتەوە.

بەڵام هەرە زۆر زوو هێزی ڕەش و ئەهریمەنی بەکودەتایەك زاڵ دەبێتەوەو هێمنیش قاچاخ........

دوای چەند مانگێك خۆی ئەمین دەکاتەوەو بەکاری ئاساییەوە خەریك دەبێ. لەو چاخی ڕا دەکەوێتە ژێر چاوەدێری پۆلیس و هەتا ساڵی ١٣٣٨ کە تووشی نەخۆشی ڕۆحی دەبێ. هەڵکەوتێکی بەرچاو لەژیانیدا ڕوو نادا خۆی دەنووسێ:

(ناهومێدییەکی ڕەش ئاسۆی ژیان و بیرکردنەوەی داگرتم. ئەو ناهومێدییە زۆر جاران تا حاڵی خۆکوشتن پاڵی پێوەنام. نامەوێ ئەو تاوانە باوێژمە سەر ئەستۆی کەس، بەڵام ئەوەندە دەڵێم، ناتەبایی‌و ناکۆکی ناو خێزان و بنەماڵەی خۆمان زۆر کاری کردە سەرمن. هەڵەی وامکردن کە نەدەبوو بەهیچ نرخێك بیانکەم و بەسەر پەلی واداکەوتم کە دەبوو خۆیان لێ بپارێزم). دوای دوو ساڵان، یانی لەدەیەی چلا بەم لاوە ئیدی هێمن دەست لەڕێ و شوێنی ڕووناکبیری هەڵناگرێ و ڕاژەی وێژەو فەرهەنگ و ئەدەب دەکا. ئەو کەسێك نییە وا بەسانایی دەس بەرداربێ. کۆشك‌و تەلارو دیوەخانی گەورەو ڕەنگاو ڕەنگ، تامەزرۆیی ناشکێنن و نایحەسێنەوە:

مـــــەڵیکی فێری دارستان ولێڕ بــــێ

قـــــەفەز پیری دەکا باشووی لەزێڕبــــێ

تــــــەلارو سەرسەرا وکۆشك چ دێنــێ

کــــە کۆیلە وەرهەمی تێدا هەڵێنــــێ،؟؟

بۆ چما ئەدیبێکی ڕیئالیستی وەك هێمن دەتوانێ چاوپۆشی لەڕاستی ڕووداوەکانی ژیان بکا خۆی بکاتە خەو؟ ئەو بۆیە هونەرمەندەو وشەی جوان و لێك‌و لووس، بە ڕاوێژ خۆش‌و پەتی و ڕەسەنی تیف تیفە داون‌و جەللەو بێنێ کردوون، هەتا خزمەتی ئاشتی‌و ئازادی و بەرابەری نەتەوایەتییان پێ بکا. دەزانی چی دەوێ و دەڵێ چی؟؟ شارەزایە و لەمەیدان دا قاڵ بووە....

حاوانەوەی لەگەڵ ڕژێمی دیکتاتۆری شا پێ ناکرێ. لەو ئەنگوستە چاوەدا خۆدەبێ یەکێك ڕابێ و لەنتەری بدێرێو ڕێ ڕووناك کا!!

هێمن قۆڵ هەڵدەکا و ئەم کارە وەئەستۆ دەگری. ڕوو وەردەگێڕێ لەمێرگ وچیمەن و دەشتی کاکی بەکاکی ژیان. ملْ دەنێتە چیای چڕو سەخت و گەردن کەش، بەردەڵان و ڕەوەزی هەزار بەهەزارو دەوەناوی. لەغەریبیان بنەگر دەبێ... زۆر پێناچی لەسایەی شیعرو پەخشانی تەڕو پاراو، نێو دەردەکا و دەبێتە ئەندامی کۆڕو کۆمەڵە ئەدەبییەکان. خۆشەویست دەبێ و ڕێزی لێ دەگیرێ....

پەسا پەسا بیری ڕەگاژۆ دەکاو داری هیوای چرۆی تازەو وەچەی نوێ دەردەکا. بەساڵاچووو دونیا دیدەیە، لەکڵ هاتۆتە دەرو جێی متمانەیە....

دەتوانم بڵێم هێمن باوەڕپێکراوو تێکەڵاوترین شاعیرو نووسەری ئێمەیە لەگەڵ ئەدەبی فۆڵکلۆر. یانی یەکەم کەسە وا بەوردی سەرنج دەداتە ئەو خەزێنە بێ بنەو بەوریایی و ڕاشکاوی دەستی تێوە دەباو دەکاری دەکا. نزیکترین زمانی ئەدەبی لەزمانی خەڵك کە ساکارو پڕ ماناو خۆشەویستو دڵگرە دەدۆزێتەوەو دەرگای لێ دەخاتە سەرپشت. کەلتوور و کەلەپوور سەنگو شووژن دەدا، ئەو بارەو بارو تاووتوێی دەکا، هەتا شۆخ وشەنگ و لەبارترین وشەو ڕستە بدۆزێتەوە بیکاتە دیاری بۆ خۆشەویستەکەی، بۆ ئادەمیزاد!!

لاپەڕی ڕۆژنامەو گۆڤاران بەپەخشانی ڕەوانو شیعری دڵگری دەنەخشێن. (تاریك و ڕوون)و (ناڵەی جودایی) و (هەواری خاڵی) دەچنە ژێر چاپ وبڵاو دەبنەوە. بەتاڵاییەکی بەرچاو لەدیواری فەرهەنگو تۆرەی ئێمە پڕدەبێتەوە. دایکی نیشتیمان لەبینینی ئەم ڕۆڵەیە سەرفیرازەو بەخۆ دەنازێ.

دەوران هەروا دەسووڕێ. شاعیری چەوساوە لەو ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەداکە شوینیزم و ڕەگەزپەرستی و ناسیۆنالیزمی حکوومەتی باوەو برەوی هەیە، هەڵکشاوەو گەیوەتە لووتکەو شانی لەشانی گەورەترین شاعیرانی ئازاو ئازادی جیهان داوە. لەم هەرێمە کەم کەس گەیوەتە ئەو قەناعەتە کە بڵێ:

ئـــارەزوومە هەرچی ئینسانە بەئازادی بژی

چـــۆن گەلی داماو و دیل و مات و غەمگینم دەوێ؟

نـامەویٚ خویٚن برژیٚ یا بۆنی کەلاکی کۆن بکەم

ڕەنگی میٚلاقە وگولاڵەو بۆنی نەسرینم دەویٚ

مامۆستا بیٚ ئەوەی منەت لەسەر خەڵك بکا ژیـانی بـەخت دەکا. ئـەو ویستوویەتی وەك ئینسـان چـاوی لیٚ بکـریٚ و حاشـای لیٚ نـەکریٚ! دەنـا دەیتـوانی ژیـانیٚکی سـاکارو ئاسـایی هەبیٚو پاڵ داتەوە. لەوبارەیەوە دەنووسیٚ:

(ئینسانم. ژیانم پیٚخۆشـە. پیٚمخۆشـە لەشاری ئـاوەدان، لەشـەقامی پـاكو خـاویٚن لەگـەڵ خۆشەویستان بگەڕیٚم. پیٚمخۆشە لەژووری گەرم وگۆڕ لەسەر نویٚنی نەرم وەرکەوم....

دەمـەویٚ سـەماو هەڵپـەڕینی نـازداران تەماشـا بکـەم. دەمـەویٚ جـوانترین بالـە ببینـم، بۆچاکترین ئـۆپیرا گـۆی ڕابگـرم. دەمـەویٚ بـەرزترین سـەمفۆنیم بـۆ لیٚ بـدریٚ. نامـەویٚ دەربەدەرو سـەرگەردان بم، بەتـەنیٚ بـەکیٚوو شـاخان دابگـەریٚم، لەئەشـکەوتو زەنـدۆلان بخزیٚم، لەسەربەردی ڕەق بنووم. قۆنـداغی ڕەق و ساردی تفـەنگ بکەمـە سـەرین. نـانی وشكو کەڕواوی بخۆم. ئاوی سویٚرو گـەرم بخۆمـەوە، پیٚمخـۆش نییـە لاقەفرتـەو چـەنگە کـرەی نیـوە گیانـان ببینـم ، خـویٚن و فرمیٚسـکم وەبەرچـاو بکـەویٚ. پیٚمخـۆش نییـە بەتەقەی تفەنگو گرمەی تۆپ و هاڕەی تەیارە ڕابچـەنم...). مامۆسـتا، تیٚگەیشـتووە کـە ماکـەی هـەموو شـەڕو خراپـە و چەوسـانەوەیەك ئـەمپریالیزمی دژ بـە مرۆڤایـەتی و نۆکەرانیانن، بۆیە دەفەرمویٚ:

سەرمایەی وان لەگەڕدابیٚ

با زۆر دەرك بەقوڕگیریٚ!

دۆلار لەبرەو نەکەویٚ

با کۆڵەوار بیٚ داپیریٚ!

****

دەبا خویٚن بیٚ و سەران بەریٚ

چەرخی کارگەیان بگەڕیٚ

پیٚدەکەنن، پیٚدەکەنن

بەبڵیٚسەی ئاگری شەڕیٚ!

مامۆستا بەسەربەرزییەوە دەگەڕیٚتەوەو پیٚشوازی شایانی لیٚ دەکریٚ. خـەڵك وەڵامـی ئـەو هـەموو چەرمەسـەریو دەردو ئـازارەی دەداتـەوە. گـاو گـەردوونی بـۆ دەکـەنو هـەزاران

کوڕی بەنێو دەکرێ، کە بەبڕوای خۆی گەورەترین پاداش و ئەمەك ناسی گەلە بەرامبەر بە خەمخۆرێك!. ئەدەبدۆستان و قەڵەم بەدەستان دەورەی دەدەن لە ئەزموونەکانی بەهرە وەردەگرن. زۆر کەس لەژێر سێبەری دا پێدەگەن، بەلام مامۆستا، پیرو وەڕزو بێتاقەت. پێویستی بەحەسانەوەو لاواندنەوە هەیە. دڵ ناسکەو زوودەڕەنجێ. بەهەڵکەوتێکی تاڵ و ناخۆشی سیاسی ڕایەڵ و پۆی دەشێوێ و خانەنشین دەبێ...

ماوەیەکی کورت بێدەنگ دەبێ و کز دادەنیشێ، ئەمما بەرپرسانی کۆماری ئیسلامی بەدەوری دادێن و دڵی دەدەنەوە. هەڵی بۆ دەڕەخسێنن ومەیدانی دەدەنێ. دیسانەوە، هێمنەو ئەدەبیات، هێمنەو نەوەستان. بانگاوازدەکا. هێندێك کەس بەدەنگێوە دەچن و لێی کۆدەبنەوە. مەکۆیەکی گەرموگور سازدەکا. ناوەندی بلاوکردنەوەی فەرهەنگو ئەدەبی کوردی دادەمەزرێنێ گۆڤاری بەنرخی سروەو دەیان کتێبی بەرزی ئەدەبی چاپ و بلاو دەکاتەوە.

مامۆستا بەم ئاکارە شۆڕشێکی ئارام و پیرۆزی ئەدەبی ـ فەرهەنگی لە شانۆی ژیانی کوردەواری دا ڕێبەرایەتی دەکا. بەهەزاران کەس فێری کوردی نوسین و خوێندنەوە دەکا. بەسەدان شاعیرو نووسەری بووژەڵە پێ دەگەیەنێ و هێندێك لەئاواتەکانی دێنەدی....

بەلام داخی جەرگم، مەرگ مەودای نەداو ئاخرو ئۆخری خاکەلێوە ساڵی ١٣٦٥ لەشاری ورمێ، دوای نیزیك بەنیو سەدە خەبات لەڕێگای ڕۆشنبیری و بەختەوەری ئینساندا ڕۆحی بەرزی تەسلیمی خودای (بێ چوون) دەکا. تەرمی پیرۆزی دێننەوە شاری مەهابادو لە(گردی شاعیران) دەینێژن...

زەمان ئاهەنگو هەوای چەمەری دەچڕێ و جلکی خەم دەپۆشێ. فریشتەی ئازادی و پەری ئاشتی تەمیان لەسەر دەنیشێ. لە پێ دەپەڕن وگردەنیشین دەبن.

دۆستو ئاوەڵو قوتابییەکانی خۆڵی خەفەت وەسەردەکەن، شینی هەزار دەستانی بۆ دەگێڕن و بەهەناسەی سارد پشکۆی کەسەر دەگەشێننەوە. یادی پیرۆزو ڕۆحی شادو خودا لێی خۆش بێ.

فرزانگای کرد، جلد ٢, ١٣٧٧ انشارات صلاح الدین ایوبی.

پێشڕەوانی شیعری نوێ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

جوان بۆکانی

لەژمارەی پێشووی (پەیام) دا، باسی ئەو پێشینەو زەمینانەم کرد، کە شیعری نوێی ڕۆژهەڵاتی کوردستانی تێدا خولقا.لە باسەکەدا، شیعری نوێم بەدرێژەی نوێخوازییەکانی (قوتابخانەی موکریان) داناو شاعیرانی قوتابخانەکەم بەسەر دوو جیلی یەکەم و دووەمدا دابەشکرد. لەمەسەلەی جیاوازییەکانی نێوان ئەو دوو جیلەشدا، چوومە سۆراخی ئەو بێهواییەی کە دوای ڕووخانی کۆماری کوردستان (١٩٤٦) و بە تایبەت دوای کۆدیتای شا(١٩٥٣) ڕۆح و گیانی داگرت و وتم نەك هەر شاعیرانی جیلی دووەمی قوتابخانەی موکریان ملی ڕەزایان بۆ چارەنووسی ڕەشی دوای کۆدیتای ٥٣ دانەواند، بەڵکو مەزن شاعیرانی وەك هێمن و حەقیقیش لەهەندێ بڕگەی ژیانیاندا تەسلیمی ئەو چارەنووسە بوون و بەباڵای شاو ڕژێمەکەیاندا هەڵگوت.

دوای بڵاوبوونەوەی بابەتەکە، دۆست و برادەری خوێنەری پەیام لێیان پرسیم نیازم لەو قسەیە چ بووە؟ وا بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتری مەسەلەکە. دووبەڵگەنامە واتە شیعرێك و نامەیەکی مامۆستا هێمن دەخەمە پێش چاوی خوێنەران. هیوادارم خوێنەرانی بەڕێز لەهەڵسەنگاندنی مێژووی سیاسی - هونەریی کوردستاندا لە جیاتی هەست و خەیاڵ و خۆشویستنی ساکار، پشت بەڕاستەقینەی ڕووداوەکان ببەستن و هونەرمەندی کورد لەدنیای خەیاڵاتدا نەکەن بە "سوپەرمەن" کورد، دوای ئەو هەموو نوشوست و تێکشکانە، پێویستی بە هەڵسانگاندنی وردی دیاردەکانە، نەك پێچانەوەو شاردنەوەی ڕاستییەکان. بەکورتی، ئێمە پێویستە (یەکلابین) نەبین و هەردوولایەنی ئیجابی و سەلبی یەك دیاردەی دیاریکراو، پێکەوە سەیربکەین.

هێمن، شیعرێك و نامەیەك

وا هەژدە ساڵ بەسەر شۆڕشی١٩٧٩- ٨٠ی ئێران و ڕووخانی ڕژیمی حەمە ڕەزا شای پەهلەویدا تێدەپەڕێ. ٢٧ ساڵ پێش شۆڕش! لە٢٨ی گەلاوێژی ١٩٥٣ دا، شای هەڵاتوو، بە یارمەتی دەزگا جاسووسییەکانی ڕۆژئاوا، لە ئەوروپاوە گەڕایەوە سەرحوکم و لەڕێگەی (حکوومەتی نیزامی) تەیمووری بەختیارو ساواك و پۆلیس و جەندرمەو (چەد اطلاعات)و (روکنی دووی ئەرتەش)ەوە ڕێکخراوە سیاسییەکان، شۆڕشگێڕان و تەنانەت

خەڵکی ئاسایی ئێرانی خستە بە تەوژمی کوشتن و بڕین و گرتن، کارێك کە تا کۆتایی حکومەتە نەگریسەکەی، بەردەوام مایەوەو بۆ ڕۆژێکیش ڕانەوەستا.
ناحەزانی ڕژێم، ڕۆشنبیران، زەحمەتکێشان چالاکانی ڕێکخراوە کرێکارییەکان بەدوای کۆدیتا، تووشی زەخت و زۆری پۆلیس هاتن و گیران و کوژران، یاخود خۆیان شاردەوەو بازرەی وڵاتان بوون. ژمارەی ئەو ڕۆشنبیرانەش کە قوژبنیماڵیان هەڵبژاردو ئەژنۆی تەنیاییان گرتە باوەش کەم نەبوو، تەنانەت ڕێژەی ئەوانەی کە سەریان بۆ ئەهریمەنی ساواك دانواندو پشتیان کردە ڕابوردووی خۆیان و خواستی گەل، سەرنجڕاکێش بوو.
ئەم بارودۆخە گشتییەی ئێران، ئاشکرایە کوردستان و ئازربایجانیشی گرتەوە، کە حەوت ساڵ پێش کۆدەتای ١٩٥٣، کۆماری کوردستان و ئازەربایجانی تێدا بنیات نرابوو و بەهۆی خەیانەتی (دۆستە بێگانە) کەوە هەرەسی هێنابوو. ژمارەیەکی زۆری چالاکانی سیاسی کوردستان لەزیندانی (قزل قلعە)و (دیژبان)قایم کرابوون، بەشێکیان ژیانی نهێنییان هەڵبژاردبوو و لەگوندە دوورکەوتەکان و لەباشووری کوردستان دەژیان. هەندێکیش ملی ڕەزایان بۆ چارەنووسی نەخوازراو دانەواندبوو. لەهەلومەرجێکی نالەباری ئەوتۆدا دەبێ حاڵی شاعیری میللی کورد چ بووبێت؟
هێمن، کۆشکی هیوای" واتە کۆمارە ساواکەی کوردستان" ڕووخاوە، هاندەرو پشتیوان و خۆشەویستی" واتە پێشەوا" لەسێدارەی زاڵمان دراوە، نزیکترین دۆست و هاوڕێی" واتە هەژار" گیانی دەربردووەو بەنهێنی لەپەڕی سنووردا، دژ دانیشتووە، خەڵك لەهەژاری و کوێرەوەری و ناهومێدیدا دەژین. هەموو پێگەو بنکەیەکی شۆڕش بە زەبری هێرشی ڕژێم داخراوە، دوژمن و دەزگا جاسووسییەکانی ڕۆژئاوا هەموو هەوڵی خۆیان تەرخانی ئەوەکردووە، خەباتکاران ورە بەردەن و هیوایان بەکاری ڕێکخراوەیی و خەباتی سیاسی دژ بەڕژێم نەمێنێت.
لەو کێشو هەوایەدا ، هێمن لەگوندی شێلاناوێی بیست ماڵی، دانیشتووە. بێ عەمەل و بێ ئەمەل. ئەژنۆی خەمی لەباوەش گرتووەو هەموو ڕۆژێك چاوەنواڕی جەندرمەیە، کە خۆ بەماڵیدا بکات و بەدەستبەستراوی بیخاتە قوژبنی ژوورێکی قەرەباڵغی (قزل قەلعە)وە.
ئایا لەبارودۆخێکی ئەوتۆدا، شیعر دەکوترێت؟ بەڵێ دەکوترێت، بەڵام لەچ مەقوولەیەك؟ بۆ ماوەی چەند ساڵ هێمن لەوخەڵکەی ژێر ئالای کۆماری کوردستان

دابڕابوو،کە گوێیان لە شیعری (شاعیری میللی) دەگرت و لەجیاتییان ، دەوروبەری بە(ڕاوچی) و(دامەچی) گیرابوو و شیعرێکیش کە بۆ ئەو دەوروبەرە بگوترێت دەبێ (ڕاوەبەراز) بێت: تفەنگی ڕاوێ ئەستێنراوە یەکسەر, بەقەولی کاك هەژار بێ ڕاوە (ڕاوکەر)، دوورکەوتنەوەی شاعیرێکی بەرپرس لە زەریای بەرینی کۆمەلآنی خەڵك، وشکایی بەکانیاوی زولاڵی هونەری دێنێ و پێش هەموو کەس و هەموو شت، لەگەڵ ڕۆح و بیری خۆیدا ناتەبای دەکات. ئەوەش داستانی هێمنە لەنێوان ساڵانی ١٩٥٣ و١٩٦٨ دا. من بەوقسانەم، نە دەمەوێ ڕەخنە لە هەڵوێستی ئەوساڵانەی هێمن بگرم و نە هەوڵی پینەکردنی هەڵەکانی دەدەم. هێمن وەك (حافزی)ی شیعری کوردی، بۆ هەمیشە لە دڵی مندا دەمێنێتەوەو وەك هاودەمێکی وەفادار لەخەڵوەی تەنیاییمدا حازر دەبێت و کاری من وەك قوتابییەکی مێژوو، دۆزینەوەو دیراسەکردنی بەڵگەنامەی کۆنە و تەنیا لەم ڕوانگەیەوە سەیری شیعرو نامەیەکی هێمن دەکەم، کە پەیوەندییان بەژیانی ئەو ساڵانە هەیەو لەدیوان و کۆمەڵەی نووسراوەکانیدا، بلاو نەکراونەتەوە. هۆی بلاو نەبوونەوەشیان دەبێ لەڕوانینی بەراوەژووی ڕووناکبیرانی کورددا بدۆزرێتەوە، کە هونەرمەندی بەرپرس وەك (سوپەرمەن) سەیر دەکەن و وزەی ئینسانی و توانای شانی لەبەرچاو ناگرن.

بەڵگەکان بریتین لە:

١ - شیعرێك بەناوی (بەهاری بێ خەزان) کە بەبۆنەی لەدایکبوونی ڕەزا پەهلەوی، کوڕە گەورەی حەمە ڕەزا شاوە،گوتراوەو لەژمارەی ٩٣, ٢٦ی ڕێبەندانی ١٣٣٩ی هەتاوی (١٥-٢ - ١٩٦١) ی ڕۆژنامەی کوردستان چاپی تاراندا بلآوکراوەتەوە.

٢- نامەیەك کە هێمن بۆ بەڕێوەبەرانی هەمان ڕۆژنامەی نوسیووەو لەژمارە ١٧٢, ١٤ی خەرمانانی ١٣٤١ی هەتاوی (٥- ٩- ١٩٦١)ی ڕۆژنامەکەدا بلآوبۆتەوەو پاشماوەکەی چۆتە ژمارەی دواتر. ناوەڕۆکی شیعرەکە، ڕوونە: شاعیر پێخۆشی خۆی بەنیسبەت لەدایکبوونی وەلیعەهدی شاوە نیشاندەدات و ئاواتی بەردەوامبوونی (سەڵتەنەت) و شاهەنشاهی مەزن دەخوازێت:

بحمد الله بەکوێری چاوی دوژمن

وەلیعەهدی لەباوەش گرت، شاژن

ئیلاهی! سەڵتەنەت هەربەردەوام بێ

شـــاهەنشاهی مـــەزن هەر شادکام بێ

کـاکڵی نامەکـەش، بێهیـوایی، بێـورەیی و دوورکەوتنـەوەی شـاعیرە لـە شـیعر وشـاعیری، (بەداخەوە ئێستاش پێی لێدەنێم کە بوومەتە پیاوێکی عادی و شاعیر نـیم. نـە دەتـوانم پێبکەنم و نەدەتوانم فرمێسك هەڵوەرێنم ...).

ئێستا پرسیارێك دێتە گۆڕێ: هێمن ئـەم شیعرەی بۆچی وتـووە؟ لـەپێناو چیدا ئـاواتی شادکامیی (شاهەنشاهی مەزن)ی خواستووە؟ ئایا شیعرەکە لـەناخی دەروونییـەوە سـەری هەڵـداوە؟ وەك بیروبـاوەری، ئایـا هـێمن بـاوەڕی بـەڕژێمی شـاو بـەردەوامیی حـوکمی پەهلەوی هێناوە؟ ئایا هەوڵی سـاواك لـەپێناو ورەبـەردان و بـێ هیـواکردنی ڕۆشـنبیرانی کورد، وەك لەزۆر نموونەی دیکەشدا بینرا (عـەتری گلۆلانی، حـەقیقی، وەفا، ئەفخـەمی و....) هیوای دواڕۆژی لەدڵی هێمنیشدا هەڵکەندووە؟ ئایا ترسی هێمن لەدەستبەسەری و ئەشکەنجەی ساواك، گرژییەکەی جارانی تێدا خاو کردۆتەوە؟

من وەڵامی پڕ بەپێستم بە هیچ کام لەو پرسیارانە نییە. نە هـێمن خـۆی و نەکەسـێکی تـریش ئـەم گرێیـەیان نەکردۆتـەوە، دۆسـت و هـاوبیری ئـەو سـەردەمەی هێمنـیش کـە بیرەوەریـی خۆیـان نووسـیووە (کـەریمی حیسامی، غـەنی بلووریـان)، نەچوونەتە سـەرو سۆراغی مەسەلەکە. بەگشتی کوردی موکریان لەبەر خۆشەویستی هێمن نایەنەوێ باسی ئەو قۆناخەی ژیانی بکەن. بۆچوونی ئەوتۆ، ئاشکرایە سەرچاوە لەهەستەوە وەردەگرێت نـەك مـەنتیق.تـۆ بـەهیچ مـەنتیقێك نـاتوانی سـەردەمێکی ١٥ سـاڵەی نێـوان ١٩٥٣ و١٩٦٨ لـەژیانی شـاعیرێك هـەلاوێری تـەنیا بـەناوی ئـەوەی لـەو ماوەیـەدا شـیعرێکی بـۆ جاشـەکەرێك وتـووە. لـەدیوانی هـەموو شـاعیرێکی (سیاسـی) ی کـورد وەك گـۆران و هەژاریشدا، کەم نیین ئەو شیعرانەی بەلایەنگری یا دژایەتیی کەسانێك وتراون و شـاعیر درەنگتر لێیان پەشیمان بۆتەوە. ئەوە ژیانی سیاسی کوردو ئەو بارودۆخەیـە کـە کوردی تێدا دەژی، هیچیشی لەگەڵ ناکرێت.

مامۆسـتا هـەژار لەباسـی هـەر ئـەو هەڵوێستگۆڕینانەدا دەنووسـێ: لـەماوەی ئـەو بیسـت ساڵەدا کە ناوئاخنی ئەم دیوانەی تێدا نووسراوە (بۆ کوردسـتان)، زۆر شـتی پێچـەوانە و دژی یـەکترمان دیـوە. دیـارە نووسـەریش یەکێکـە لەگەڵەکـەی خـۆی بیـەوێ و نەیـەوێ، ناچارە بەسەرهاتی گەلی خۆی تۆمار بکا، جا من ڕەنگە لـەو ماوەیـەدا، جاروبـارە تۆزێـك

تـامی زارم گـۆڕا بـێ، بـەڵام ئەگـەر بـەوردی سـەرنج بـدرێ دەرئەکـەوێ کـە نیـازی دڵـم هەرگیز نەگۆڕاوە.(هـەژار، بۆکوردسـتان: سـەرەتا ل١٦ و ١٧) بـەبڕوای منـیش، هێمن لـەو ساڵانەدا، تەنیا تامی زاری گۆڕاوە (شاعیری میللی ژێـر ئـاڵای کوردسـتان) هـەرگیز نیـازی دڵـی نـەگۆڕاوە. هـێمن شـیعرەکەی لـەژێر تـرس ودڵـە تـەپێی ساواکدا وتـووە.چالاکانی سیاسی ئەو سەردەمەی ئێرانیش دەزانن ترسێکی ئەوتۆ، چەندە جیددی بـوو. نامـەی ١٨ مانگ دواتری هێمن بـۆ ڕۆژنامـەی کوردستانیش کاردانـەوەی خـەم و کەسـەری شـاعیرە، کەدوای بڵاوبوونەوەی شیعرەکە سەری هەڵداو کۆمەڵانی خەڵك و ڕووناکبیرانی موکریانی لەهێمن ڕاستکردەوە،واتە نامەکە ڕەنگدانەوەی بارودۆخێکە شیعرەکە بۆی خوڵقاند.

دوای هەموو ئەوانەش، نامەکە لەو پەڕی دڵسۆزی و خەمخۆریی گەلی کـورددا نووسـراوە: بیرنەکەنەوە کە ئەمن لـە خزمـەتکردنی زمـان و ئەدەبیاتەکـەم دڵسارد بوومـەوە. هـەتا ڕەگێکی تەڕم مابێ.هەرچی لەدەستم بێ کۆتایی ناکەم.

بەبڕوای من، تەنانەت بەشێك لەنامەکە چاپ نەکراوە و کەوتۆتە بەرمقەسـتی سانسۆر. با سەیرێکی ئـەم ڕسـتەیە بکـەین:...(هـەتا ڕەگێکـی تـەڕم مـابێ، هەرچی لەدەسـم بـێ، کۆتایی ناکەم) هێمن چۆن ڕسـتەی وا ناتـەواو دەنوسـێ؟ پەخشـانی هـێمن لەشـیعرەکانی ڕازاوە ترن. هەرچی لەدەسم بێ کۆتایی ناکەم، دڵنیام هـێمن عیبـارەتێکی لـەناوەڕاستی ڕسـتـەکە و دوای وشەی (هەرچی) دا نووسـیوە. بـۆنموونە: (خزمەت کردنی گەلی کـورد) یاشتێکی لەوچەشنە، کە نیشاندەری وەفاداریی بە گەلەکەیەتی بەڵام چاپ نەکراوە.

کورتی کەمەوە:

هـێمن بـە شـیعری (بـەهاری بـێ خـەزان) (١٩٦١)، هـەوڵی دا قـەڵغانێك بـۆ داکـۆکیکردن لەخۆی دژ بەساواك دروست بکات، بەڵام بەنووسینی نامەکە (١٩٦٢)، بێزاریـی خـۆی لـەو قەڵغانی خۆکردە نیشانداو بەگەڕانەوە بۆناو (کەس وخزم وخـۆیی) (١٩٦٨) بەتـەواوەتی شکاندی و فڕێیدا، لەڕاستیدا فڕێدانی قەڵغانەکە، ناڕەزایی خەڵك وکۆمەڵانی ڕوونـاکبیر، بەتایبەت دۆستی لەمێژینەی، واتە مامۆستا هەژار، یارمەتییەکی باشیاندا.

هەژار بەشێك لە (بەرەو موکریان) واتە یەکێك لەسەرکەوتووترین شیعرەکانی خۆی تەرخانی سەر کۆنەکردنی هێمن دەکات بۆ ئەوەی هانی بدات بەرەو دوا بگەڕێتەوەو بێتەوە ناو (خزم وخۆیی):

ئەوە چیت کردوە بێ من هێمن!

تیرو تانەت فرە لێمن، پێمن

بولبولی کورد وەکو قەل دەنوێنێ

بێزی بێ بۆ کۆری شا بخوێنێ

باڵی بشکێ پال‌و پۆی هەڵ بوەرێ!

مەل بکا زەمزەمە بۆ جاشەکەرێ...

ئێستەکەش، نەچوە بچێ، چوو ڕۆیی

وەرەوە ناو کەس و خزم وخۆیی... (هەژار بەرەو موکریان)

ئاشکرایە دڵی هەستیاری هێمن بەرگەی تیروتانەی (دۆست) ناگرێت وەك چۆن بەرگەی زەختی ساواکیشی نەگرت. شیعری ئەو سەردەمەشی هەموو نیشاندەری پەستی و بێوازیی‌و بێورەییە. دوو ژمارە دوای ئەو ژمارەیەی کە نامەکەی تیا چاپکراوە، ڕۆژنامەی کوردستان شیعرێکی دیکەی هێمن بلاو دەکاتەوە. ئاشکرایە ئەم شیعرەش لەو سەردەمەدا گوتراوەو تەنانەت لەکۆتایی نامەکەشدا، دیاردە بەچەند شیعری (کۆن وتازە) دەکات کە بۆی ناردوون. با سەیرێکی ئەم شیعرە بکەین کە لەژێر سەردێری (ئارەزووی فڕین) دا لەژمارە (١٧٥)، ٤ی رەزبەر ١٣٤١ (١٩٦٢)ی ڕۆژنامەی کوردستاندا بلاوکراتەوە:

ژین بەدڵتەنگی ودژیی، بێ کەڵکە

بۆیە بە جارێ لەژینم تێرم

گوزەران بۆمن لەناو ئەو خەڵکە

ناخۆشە، سەختە، چۆنی ڕابوێرم؟

خێوی بیرێکی بەرزو ڕووناکم

کەچی لەلایان پەستم ونەوی

ئەمن کەدەڵێی ئاونگی پاکم

نازانم بۆچی هاتمەسەر زەوی؟

شیعرو نامەکە، بمانەوێ و نەمانەوێ، بەشێك لەمێژووی ژیانی هێمن پێکدێنن. بێدەنگبوون و بەژێر لچەوەکردنی مەسەلەکە، هیچ شتێك بەنیسبەت هێمنەوە ناگۆڕن، ئەوە بارودۆخی ژیانی کوردەو هونەرمەندیش وەك کۆمەلانی دیکەی خەڵك، لەماوەی

ژیانیدا بەسەر دەیان (مـین) ی کۆمەلآیەتیـدا تێپـەڕ دەبێت، کـەوا هەیـە یـەکیان لـەژێر پێیـدا بتەقیتـەوە. بـەهیوای ئـەوەی کـوردیش، وەك گـەلانی دیکـەی ئـەم جیهانـە، تـەنها ڕەنگـی ڕەش‌و سـپی نـەبینێت و دیراسـەی ڕاسـتەقینەی ژیـان بەشـێوەیەکی ڕاسـتەقینە بکات. ئەوە ئێوە و ئەوەش شیعرو نامەی هێمن.

بەهاری بێ خەزان

بەبۆنەی لەدایکبوونی وەلیـــــعـــــەهدی خۆشەویست:

لەسایەی لوتفی بێ حەددی خوداوەند

لەهەر لاێیکی پەیدا بوو زەماوەند

لەهەر لاێیکی جێژن و هەڵپەرینە

هەرایە، بەزمە، کەیفە، پێکەنینە

شوکر ئەمساڵ خەزانی مە بەهارە

گەلی ئێران بەکەیف و بەختیارە

گەلی ئێمە گەیشت ئەمڕۆ بەئاوات

گوڵێ پشکووت و بەویەك گوڵ، بەهار هات

بەڵێ ئەو کۆرپە تاقانە عەزیزە

دەدا موژدەی بەهارێ وەك گەزیزە

بەهاری پڕ لەخۆشی وشادمانی

بەهاری بەختیاری و کامرانی

بەهاری مەجد و پێشکەوت وسەعادەت

بەهاری بێ خەزانی موڵك ومیللەت

(بحمدالله) بەکوێری چاوی دوژمن

وەلیعەهدی لەباوەش گرت ،شاژن

(فەرەح) هێنای فەرەح بۆ گەل بەسەوقات

فریشتێك بوو،کەبۆ شادیی دلان هات

خودا،ڕۆڵەی بەشاهەنشا رەوادی

خەڵك وێکڕا هەموو بوون غەرقی شادی

لەئافاتی خەزان دووربێ ئیلاهی

گوڵی گوڵزار و باغی پادشاهی

ئیلاهی!سەڵتەنەت هەر بەردەوام بێ

شەهەنشاهی مەزن هەر شاد کام بێ

سید محمد امین شیخ الاسلامی ـ هێمن

نامەی هێمن

برا بەرێزەکانم، نووسەرانی گەورەی ڕۆژنامەی خۆشەویستی (کوردستان)!

لەپاش سلاوی گەرم و سوپاسی زۆر، چەند ڕۆژ لەوەی پێش چوومە شاری مەهاباد لە ئاواڵێکی کۆن و لەمێژ، دۆستێکی نزیك و بەئەمەکم بیست کە ئێوە لە نەگەیشتنی دیاریو نامەی من پەشێو ودلگیر بوون. بەڕاستی زۆر سپاستان دەکەم و هەتا دەژیم مەمنونتانم، چونکە لەم کوردستانە دوورو درێژەدا، بەڵکە لەو دونیاپان و بەرینەدا، هەر ئێوەن جاروبارە یادم دەکەن و فەرامۆشتان نەکردووم. لەوەی کە ساڵی ئەوساڵ هیچ دیارییەکم بۆ ئێوە نەناردووە، بەڕاستی شەرمەزارم، بەلام بیر نەکەنەوە کە ئەمن لەخزمەتکردنی زمان و ئەدەبیاتەکەم دلسارد بوومەوە. هەتا ڕەگێکی تەڕم مابێ، هەرچی لە دەسم بێ کۆتایی ناکەم، ئەمما داخەکەم سەرچاوەی تەبعم ویشك بووە، تصدیق دەفەرموون شاعیر ئینسانێکی عادی نییە، نازانم شێت و نەزانە، یاژیرو وریایە هەرچی هەیە، وەك خەڵکی دی ناتوانێ شوێنەواری بەکەڵك لەپاش خۆی بەجێ بهێڵێ. ئەمن جاران شاعیر بووم و هیچم وەك خەڵکنەدەچوو. دیتنی دیمەنێکی جوانی تەبیعی ،لەنجە و لاری کیژێك هەڵپەرین و ڕەشبەڵەك، تەمەشای گوڵ و شینکە، تیشکەی مانگ، گزینگی هەتاو، گوێ لێ بوونی ئاهەنگی مۆسیقا، قاسپەی کەو، وریکەی بولبول بۆمن ئیلهام بەخش بوون، وە هەروەها فرمێسکی ژنی زگ سووتاو، کرووزەی هەتیوی بێ باب، فیزی دەوڵەمەند، ناڵەی هەژار، هەستی منیان دەهێنایە جۆششەوە, بەکورتی لەهەموو شتی جوان و دزێوی ئەو جیهانە، موتەئەسیر دەبووم و ئەو تەئەسورەبوو، هانی ئەدام هەستی خۆم دەربڕم و شیعربلێم، بەلام بەداخەوە ئێستا پێی لێ دەنێم کە بوومەتە پیاوێکی عادی و شاعیرنییم. نەدەتوانم پێ بکەنم و نە دەتوانم فرمێسك هەڵوەرێنم، بۆچی وام لێ هاتووە، نازانم؟ پیری، دەس تەنگی، لێقەومان وتاڵیی ژیان، ناهومێدی بوونە هۆی ئەوە یاشتێکی تر، بۆم لێك نادرێتەوە.

خۆشەویستەکانم! ئینساف بدەن، کە کەسێکی مەجبوور بێ لەگوندێکی بچووکی ٢٠ماڵیدا، کە تاقە خوێندەوارێکی تیدا نەبێ، نە تەنیا هیچی تازە فێر نابێ، بەڵکە ئەوەی دەشیزانی فەرامۆشی دەکا.

ئەوە حاڵی منی هەژارە، بەو حاڵەشەوە هیوادارم لەدوا ڕۆژدا بتوانم زیاتر خزمەت بەزمانو ئەدەبیاتی کوردی بکەم، ئەوە لەگەڵ ئەو نامە،چەند پارچە هەڵبەستی کۆن و تازەی خۆمم بۆ ناردن.

ڕۆژنامەی کوردستان، حەوتوویەك دواتر، ئەم دێڕانەی خوارەوەی لەلاپەرە ٢دا چاپ کردووە:

لێمان ببورن کە لەنامەکەی مامۆستا هێمن کەلە ژمارەی پێشوودا لەچاپمان دا، ئەم چەند واتەی خوارەوەی داکەوتبوو:

(ڕۆژێك پۆلێك لەلاوە پێگەیشتووە خوێنەوارەکانی شارەکەمان دەوریان دابووم وەرەخنەیان لێ دەگرتم کە بۆچی هەڵبەستەی تازە دروست ناکەی؟ گوتم: براکانم! مەسئەلەی مەشهوورە: "هەرکەس گوێزان لە هەمانەی خۆی دەژمێری."ئێوە ئاگاتان لە حاڵی من نییە و نازانن لەچ مەحروومیەت وچارە ڕەشییەکدا دەژیم. دوای ئەوە ،پرسیم مەگەر ئێوە عەلاقەتان بەئاساری من هەیە؟ تێکڕا بەسەریاندا قیژاندم وگوتیان: جا چۆن وا دەفەرمووی مامۆستا؟ گوتم: ئەگەر ڕاست دەکەن هەریەك لەئێوە چەند کتێبم بە ئەمانەت بۆ بنێرن کە پاش خوێندنەوە بە ئەحمەقیشم بزانن بۆتانی دەنێرمەوە. بەڵکە موتالاَ بتوانێ کەمێك لەناڕەحەتی وتەنیایی من کەم بکاتەوە.هەموویان گوتیان بەچاوان، بەلاَم بەگیانی ئێوە هەر دووکتێبم پێگەیشتووە،)

دوابەدوای پاشماوەی نامەکە ،شیعری (سایەی غەم)ی هێمن چاپکراوە:

نیمە ئاواڵێ لەگۆشەی بێکەسیدا، غەم نەبێ

چاکە غەم لێرەش وەفای هەرماوە،سایەی کەم نەبێ!..

مانگنامەی پەیام ژمارە (٦) لەندەن، ١٩٩٨.

یادێك له دوازدەمین سالیادی کۆچی دوایی مام هێمن مەهابادی

بێخاڵ ئەحمەد

ژیان و کەسێتی مام هێمن...

مام هێمن یا هێمنی مەهابادی یان سەید محەمەد ئەمینی شێخەلئیسلامی موکری، لەبەرەی مەلا جامی چۆڕی مەزنی ئیسلامییە، باوکی سەید محەمەد حەسەنی شێخەلئیسلامی موکری و دایکی کچی شێخ شەمسەدین بورهانی بەناوبانگ بووە سالی ١٣٠٠ی هەتاوی لەگوندی لاچینی مەهاباد لەدایکبووە.

سەرەتایی ژیانی مام هێمن وەك بۆ خۆی لە زۆر جێگادا باس دەکات بە سادەو پاکژی وەك منداڵێکی لادێ نشینی کوردەواری دەست پێدەکات، تەنها جیاوازییەك کە هەیبووە باوکی مام هێمن پیاوێکی ڕووناکبیرو دەوڵەمەندو بەناوبانگی ناوچەکەیان بووە، خانەخوێیەکی هەمیشەیی بووە بۆ میوانان و خەڵکی زانا. هەروەها دایکیشی وەك ژنێکی تێگەیشتوو دەناسرا ئەم کەشوبارە خێزانییە دۆخێکی گونجاوی بۆ مام هێمن دروستکردوە ڕێی خوێندنی حوجرەی بۆ ئاسان و والاکرد، سەرەتای ئەلف وبێ لەوێڕا لەسەردەستی مامۆستای بەرێز (سەعید ناکام) فێربوو ئینجا چووەتە قوتابخانەی سەرەتایی سەعادەتی مەهاباد.مام هێمن دەبێژێ زۆرم حەز بەخوێندن دەکرد لەوانەکانمدا زۆر زیرەك بووم هەرچی پێیان گوتبام زوو فێری دەبووم. دیارە بەعادەتی خوێندنی ئەو سەردەمە لە حوجرەدا دوای فێربوونی رەوانی وانە ئاینییەکان ئینجاسەرەتای وانە ئەدەبییەکان دەخوێندران،کەلەوێشدا ئەدەبیاتی کوردییان کەمتر تێدا بووجگە لەفارسی وعەرەبی، لە جێگەیەکی دیکەدا مام هێمن دەڵێ، لەدیوەخانێ و لەحوجرەو لە زۆر جێگایاندا گوێم لە شیعری کوردی دەبوو، بەلاَم تەقەی سەرم دەهات وهیچ گرنگیم پێ نەدەدان، رۆژێك لەڕۆژان بیرم لەوە نەدەکردەوە ببمە شاعیر، تا بەڕێکەوت توشی زانای ناوداری کورد مامۆستا (مەلا ئەحمەدی فەوزی) هاتم کە نازانم بۆ گەیبووە ولاَتی ئێمە, بەهۆی ئەو بلیمەتە دەرگایەکی گەورە بەڕوومدا کرایەوە، ئەو توانی هاوکێشەی ژیانم بگۆڕێ و تێکەڵ بە دنیایەکی نوێم بکاتەوە، مام هێمن دەڵێ، لەوڕا فێری شیعر خوێندنەوەو چیرۆك خوێندنەوەو ڕۆمان خوێندنەوە و زۆرشت بووم، لەرێی ئەوەوە بوو کە ئاشنایەتیم لەگەڵ فەرهەنگی کوردیدا پەیداکردو چوومە نێو

گـوڵزاری شـیعرەکانی نـالی ومـەحوی و کـوردی وسـالم و حـەریق و وەفـایی و لـەزەتم لەشیعرەکانی حاجی قادری کۆیی وەرگرت.

ئەزموونی شیعری هێمن:

شیعری مام هێمن زوو بە زوو چرۆی کردو شیعری هـێمن لـەتافی لاویـەتی دا دەمـی بـۆ ماچی ئاسمان کردەوە، ئەوە ماوە کـە بڵێین دەریـای شـیعری هـێمن لەچـەند لاوە سـەری گـرت، دیـارە ڕادەی زۆری زوڵـم و سـتەمی داگیرکـەرانی کوردسـتان لەلایـەك و جـوانی سروشتو دیمەنە ڕازاوەکانی خاکی پاکی کوردسـتان لەلایـەکی دی کاریگـەری قـووڵی بـۆ سـەردڵ وهـزرو مێشـکی شـاعیر هـەبووەو نەخشـی بـەجێی لـە چوارچـێوەی خـەیاڵاتی شـاعیردا جێهێشـتووە. کـەوابو دەکـرێ بڵـێین، شـیعری مـام هـێمن ڕیـالیزمێکی شۆرشگێڕانەیە، چونکە ناوەرۆکی شیعرەکە بەگژداچوونەوەی ستەمی داگیرکەرانەو باس لـە ئـازارو مەینـەتی گـەلێکی ژێـر دەسـتە دەکـات و، ڕەخنەگرانەیشـە، چـونکو دەردی دواکەوتوویی کۆمەڵ نیشان دەدات. لە فرمێسکی ڕنوو مام هێمن دەڵێ:

من بە فرمێسکی رنووی کوێستانی کورد پەروەردەبووم

کوڵمی ئاڵ وچاوی کاڵ وسینگی بەفرینم دەوێ

لاشەڕم کوا بەد فەڕم، ئەمما لەسەر مافی ڕەوام

دەست وچەك، ئیمان و هیواو هەستی ئاورینم دەوێ

بۆ نەجاتی ئەم گەلە کۆیلە و هەژار و بێکەسە

گیانی پاك و بیری تیژو ڕێگە ناسینم دەوێ!

یان:

لەسەر دوندی چیای سەربەرزی هەڵگورد

ڕەوە هەورم لەژێر پێم دا بەدی کرد

تەماشای دیمەنی سەوزی ولاتم

منی سەرسام و شاگەشکەو خەنی کرد

هێمن ونەتەوە...

بەپێچەوانەی زۆر خەڵکانی دی مام هێمن هـەردەم بەئەمـەك و وەفـادار بـووە بەرامبـەر بە نەتەوەکەی خـۆی و قـەتیش منـەتی بەسـەر کەسـدا نـەکردووە. لـە کـۆڕێکی ئـەدەبی فراوان کە بۆ مام هێمن سازکرابوو لەشاری سلێمانی فـەرمووی (مـن لەنـەتەوەکـەی خـۆم

ڕازیــم، کــەس تــا ئێــستا بــێ حورمــەتی پــێ نــەکردووم، داوای دراوو ماڵیشــم لەکــەس نەکردووە تابزانم دەمداتێ یان نا؟

لەلێقەوماندا نانیان دامێ و ڕایانگرتووم، شیعریشم تەنیا بـۆ دەربڕینـی ئیحساسـی خـۆم داناوەو هـیچ هـەقم نییـە منـەت بەسـەر کەسـدا بکـەم). ئەمەیـە هەسـتی پـاکی شـاعیر بەرامبــەر بەنەتەوەکــەی کــە چــەند ســادەو بابەتیانــە خــۆی لــە دیــدی گەلەکەیــدا دەدۆزێتەوە تا چ ڕادەیەك دڵی بە نەتەوەکەی خۆشە لە شیعری (خاك)دا مام هێمن بـەم ڕوواڵەتە بێگەردە دەبێژێ:

بۆت نوسیووم بۆت بنووسم ئـەمن چیم

دوندی قەندیل گۆڕەپانی هەڵگورد نیم

بـــەرەو بەرزی دەچم گـــەرچـــی وردم

خـــاکی بەرپێی تێکۆشەرێکی کـــوردم

یــان لە (بەرەو ئاسۆ) دەڵــێ:

ژینی کـورتم دی پـڕاو پڕبوو لــــەشــــانازی وشــــەرەف

عــــومری زۆرم دی کەدوایی هـــات بەرپسوایی ونـەدەم

ئـــاگری سینەم بڵێسەی دێ و وڵات ڕۆشــــن دەکـــــا

ئەو دەمەی خۆم وەك دلۆپێك دەچمە نێو دەریای عەدەم

چارەنووسی هێمن ...

هەڵوێستی بەرزی مام هێمن بەرامبەر نیشتیمان و بێزاری لـە جەوروسـتەمی زۆرداران، شـاعیری دووچـاری دەربـەدەری و تـاڵی و سـوێری ڕۆژگـار کـردو سـاڵانێکی دورو درێـژ گۆشەی تەنیایی و دوورەماڵیو ماندووبوون و هەناسە ساردی بەتوشەوەکرد، بەڵام کـۆڵی هەرنــەداو بــەگوڕوتینێکی ئاشـقانەتر ڕووەو بــەرزی ئاسـۆ دەیڕوانــی. ئــەوەتا لەیەکــەم شـیعری دیوانــە بەنرخەکــەی (تاریـك و ڕوون) دا بــەناوی کــوردم ئــەمن، ئــەم هەســتە پیرۆزەی لەچاوی کەژاڵو گەردەنی پڕ خاڵدا لە کێـوو تەلانـدا ئاوێتـەی یەکـدی کـردوون ودەڵێ:

گەرچی تووشی ڕەنجەڕۆیی و حەسرەت ودەردم ئەمن

قەت لەدەست ئەم چەرخە سپڵە نابەزم مەردم ئەمن

ئـــاشقی چــــــاوی کەژاڵ وگەردنی پڕ خاڵ نیم

ئاشقی کێووتەلان و بەندەن وبـــــەردم ئـــــەمن

زمانی شیعری هێمن:

لایەنێکی سەرکەوتوانەی دیکەی شیعری مام هێمن ئاوێتەبوونی نەرم و ڕەق و سۆزی ئەوین و فیکری سیاسییە لە شیعرەکانیدا، وێڕای لەبەرچاوگرتنی داڕشتەی زمان و بەهێندە هەڵگرتنی، کە ئەمە وای لە شاعیر کردووە زیاتر کەرەستەو وشەی سادەو ڕەسەنی کوردەواری زۆربەی دیالێکتە جیاجیاکانی کوردی بەکاربهێنێ ولە گونجاندنی وشەو زاراوەی بێگانە خۆ بپارێزێ، لەشیعری شەنگە بێری ئەوە دەبینین:

شەنگەبێری گــــڕاوی خۆم وینووسی جـەماڵ و جوانی؟

ئێستاش پاڵێنێ وەك جاران لەشوان ومێگەل دەڕوانی؟

وامــــن پێشمەرگـەم دەجەنگم بۆ وڵاتی لەتۆ شیرینتر

نـــەم دەدا بەتەختی شایی دەنا ،بەردە بێری شوانی

هەر جۆرەی بتەوێ هێمن...

جوانی سروشت و ژیانی سادەی کۆمەڵی کوردەواری بۆ هەمیشەو بەردەوام جێگای سەرنجی شاعیر بووەو لە چوارچێوەی خەیاڵاتی ئەفسوناوی ئەم شاعیرە هەست ناسکەدا شنە بای فێنك و ئارام بووە بۆ نێو باخی شیعرەکانی، وێڕای ئەمانەش ژن گۆشەیەکی گەورەتری لەهێلانەی دڵی مام هێمن دا داگیر کردووە تا دواساتەکانی ژیانیو لەدیارترین شیعرو بەرهەمە بەپێزەکانیدا ئەم دیمەنانە بە نەگۆڕی ماونەتەوەو پەردەیان بەسەردا ڕانەکشاوەو وەك (مانگەشەو، جوان ناسووتێ، ماچی خودایی، بەهاری لادی، کیژی لادێ شەنگەبێری، بەهاری کوردستان و هتد....)

بــــــــــەهارە، کاتی کارە، خۆشەویستم بۆچی بێم بۆشار

ئـــــەگەر من بێمە شاری، کـــێ وەئەستۆ بگرێ کـــــاروبار

ئەمن کرمانجم وکرمانج، کە هات فەسڵی بەهار وەك بەهار

دەبێ بخولێتەوە کێوو تەلان و بەندەن و نیســــــــــــار

هــــەتا پــــەیدا بکا نان و نەبا بـــــۆ خەڵکی شار هاوار

★ ★ ★

یــان لــەماچی خــودایی...

وەرە با دامــــــریٚ ئاوات و تاسەم!

وەرە با بسکەکەت لادا هەناسەم!

وەرە با هەڵمژم ئــەم لێوە گەرمە!

وەرە با هەڵگوشم ئەم ڕانــە نەرمە!

هێمنی لوتکە:

جێــی ئامــاژە بــۆ کردنــە کــە بڵــێین مــام هــێمن لــە دنیــای فەرهــەنگ و ئــەدەبیاتی ئــەم سـەردەمەی کوردیـدا هـەر بەتـەنها لـە بـواری شـیعرو نووسـیندا قەڵـەم ڕەوان و پـاراوو کارامە نـەبووە، بـەڵکو لەبەشـەکانی دیکـەی ئـەدەبیات جێ دەسـتی خـۆی نەخشـاندووە، بەتایبـەت لـەبواری نڤیسـیندا زۆر بـەجوانی توانیویـەتی ئەسـپی خـەیاڵی تـاو بـدات و ئامـانجی نەخشـەکانی داڕشـتن زۆر وەسـتایانە بپێکـێ، نموونـە بـۆ ئـەوەش پێشـەکی بـۆ نووســینی دیوانــە شــیعریە بەناوبانگــەی (تاریــك و ڕوون) یــا پێشــەکی توحفــەی موزەفەرییــە، نوســینەوەی بەســەرهاتی لــەکوێ وە بۆکــوێ، هــەواری خــاڵی و داڕشــتنە بەپێزەکانی شێرەژن، وشە ون بووەکان، سەرەتا بۆ پێکەنینی مامۆستا قزڵجی ، وهتد.... هەروەها بۆ زیاتر ئاشنابوونی خوێنەری کورد بەفەرهەنگو ئەدەبیاتی گەلان بەتایبـەت ئەوانــەی دراوســێ، مــام هــێمن چــەندین بابــەتی جــۆراو جــۆری بەزمانــە شــیرینەکەی موکریانی وەرگێراوەتە سەرکوردی و لەم بوارەیشدا خەرمانی ئـەدەبیاتی کوردیمـانی پـێ دەوڵەمەنتر کردووە، لەخوێندنەوەی دەقی وەرگێـردراوی (ئـەو جـۆرەی بتـەوێ شکسـپیر، ڕێزی نان بگرن، کورتەی ئۆدیسە، لامـەزەبی خێرۆمەنـد، قـەلاّی دمـدم، تـەنیا هەمیشـە تەنیا) ئەم ڕاستییەی سەرەوە بەرجەستە دەبێت وگەواهی ئـەوە دەدەن مـام هـێمن وەك ئەدیب و شاعیرێکی هەڵکەوتوی پایە بڵند بۆ هەتایە ئەسـتێرەیەکی گـەش و پڕشـنگدارە لەئاسمانی ئەدەبیاتی کوردیدا بێ ئاوابوون دەدرەوشێتەوە...

گۆڤاری گولان، ژمارە (٢٢١)، نیسانی ١٩٩٩.

ساقی نامەی ناڵەی جودایی

حمد ئەمین شا محمدی

بەئیزن وەرگرتن لەهەموو مامۆستایان وئەدەب دۆستانی خۆشەویست و بەشادی رۆحی ئەم گەورەپیاوانەی گۆڕەپانی فەرهەنگ وئەدەبی کوردی، وتارەکەی خۆم ـ پێشکەش دەکەم. لەم وتارەدا هەڵسەنگاندنی ناڵەی جودایی و دووساقی نامەی تر دەبیستن:

ساقی نامەی دووکەس کەوەك نوێنەرێ بۆ شاعیرانی ڕابردوو ئێستا هەڵمبژاردوون.پێویستە بڵێم ئەم هەڵسەنگاندنە بۆ ئەوە نییە لەهەڵاواردنی یەکیان دا پێدا هەڵکوتن یان زەم کردن رەچاو بگرین بەڵکو تەنیا مەبەست ئەوەیە گۆڕانکاری مامۆستا هێمن لەساقی نامەدا دەرخەین و تایبەتمەندییەکانی شیعری و رادەی سەرکەوتنی دەست نیشان کەین.

ناڵەی جودایی، ناڵەی شاعیرێکی دوورخراوەی زێدو نیشتیمانە،ناڵەی هێمن دژ پەشێوی‌و شێواویە، هاواری کۆمەڵێکە بەنایەی ناڵەی ئەو دەچڕی، هۆرەو حەیرانی عاشقێکی دەردەدارە سروودێکی خەمەو شانۆێکی تازەیەبارە کە ساقی ومەی و نەیی و شیوەنی ئینسان دەوری دەگێرن, بەڵێ ساقی نامە سروودێکە هەروەك بۆ حافزو سایەش سروود بووە،هەموو دەستی نیازیان بەرەوساقی درێژ کردۆتەوە مەیان ویستووەو لەنەیان تووراندووە عالەمیان لەخۆ گەیاندوەو خەمیان بەسەردا دارو پەخش کردوون،بزانین مامۆستا هێمن سروودەکەی چۆن دەست پێدەکا.

ساقی یا!وابادەوە،وابادەوە — روولەلای من کە بەجامی بادەوە

موشتەری وەك من لەمەیخانێ کەمن — زۆر بەیان شادو بەکەیف و بێ خەمن

مەی حەرامە بۆ سەهەندو بێ خەمان — مەستی بێ خەم بۆچی بگرم ئێخەمان

ئەم شەرابە تاڵە دەرمانی خەمە — لێی حەرام بێ ئەوکەسەی دەردی کەمە

سەرەتای بانگەوازی مامۆستا بۆ دابەشکردنی خەمتان بیست،ئەو هەر لەم چەند دێرەدا هەڵوێست دەگرێ و پاش پاڕانەوەیەك گرژ دەبێ ودەڵێ:

ئەوێکی، دەردەدارو رەنگ زەردو لێو بەبار نەبێ، مافی خواردنەوەی مەی نییە

ئەوکەسەی بێ کەس نیەو خانەخەراپ — دەك بەژاری ماری بێ بادەو شەراب

هێمن ئەوانەی وا مەیان بۆگاڵتەو جەفەنگ وخۆش رابواردن دەوێ،سەرکۆنە دەکاو ئاوایان بەساقی دەناسێنێ.

ئەوکەسەی نەیهاڕی بەرداشی زەمـــان　　ئەوکەسەی زیڕەی نەگەییە ئـاسمان

ئەوکەسەی دووری عــەزیزانی نـــەدی　　تیروتانەی بێ تــەمیزانی نـــەدی

تۆزی بەدبەختی لەسەر شانی نەنیشت　　لێی نەگیرا دەوروپشت و چوارتەنیشت

بۆدەبێ بێت وبکا مـــەیخـــانە تەنگ　　شوێنی دیـکە زۆرە بۆگاڵتەو جـەفەنگ

تائێرەکانە سێ تایبەتمەندی شێعری هێمن دەردەکەوێ

١-ئەوەی کەمامۆستا ساقی نامەی لەسەر ئەوشیوازو قاڵبەی هەی بوو گۆڕی وبەوەزنێکی خۆشترو بەرفراوانتر هێنایەکایەوە

٢-مامۆستا ئەم ڕاستیە بەگوێی ساقی دادەچرپێنێ کە،((هەرکەسێ هاتوو وتی من ئاشقم بڕوامەکە بۆیە دێت و پێناسە دادەنێ بۆئەوانەی شیاوی مەی وساقین، لەشێلگریان دەداو لەئەنجام دادەمێنێتەوە ئەوانەی دڵیان بورکانی خەمەو کێو وکەژو دەشت و رووبار دادەگرێ)).

٣-گەڕانەوە بۆ زمانی ئەو خەڵکەی لێیان تەریك کەوتووە،دەس دەباتە نێو خەزێنەی شاراوەی زمان دوڕو گەوهەر دەردێنێ و شیعری خۆی پێ دەڕازێنێتەوە وەك ئەم شیعرانەی خوارەوە:

ئەوکەسەی نەیهاری بەرداشی زەمان　　ئەوکەسەی زیڕەی نەگەییە ئاسمان

ئەو کەسەی دەستی لەمەمکان گیربێ　　ئەو کەسەی تفلی دڵی بۆ ژیربێ

مانگی کانونێ بــــەچڵوان دەکرام　　وەك بــرایم لەولآتە ڕاو نرام

لێرەدا باسەکەمان دەبرینەوەودەچینە سەر دەست پێ کردنی ساقی نامەی حافز

بیاساقی ان می کەحال آورد　　کــرامت فزا، کمـــال آورد

بە من دە کە بس بیدل افتـادەام　　وزین هردو بی حـاصل افتادەام

بــــدە تا بگویم بــە آواز نی　　کە جمشید کی بودو کاوس کی

حافزیش دەست ودامێنی ساقی دەبێ ،مەی دەوێ بۆ گرو تین وەرگرتن بۆ ئەوەی بتوانێ لەگەڵ هەوای نەی یدا نهێنیەکانی دەروونی خۆی و گەردوون بدرکێنی ئەم درکاندنەش لەبوونە جامی جەم دا دەبینێ:

بـــمن ده كه گردم به تأسير جـام　　　چـــو جم آگه از سّر عالم تمام
دم از سير اين دير ديرينه زن　　　صـــلائى بشـــاهان پشينه زن
همان منزل است اين جهان خراب　　　كـــه ديرست ايوان افـــراسياب

حافز پاكى خۆى لەمەيدا دەبينىٚ،نەخواردنەوەى بەبىٚ سامانى ومەستى بەمەزنايەتى و شايى دەزانىٚ،مەى دەوىٚ بۆ گەشاندنەوەى عەقلّ, بۆ هەرمانى ئەند ێشەى:

ميم ده مگر گردم ازعيب پـاك　　　بـــرارم زعشرت سّرى زين مغاك
شـــرابم ده و روى دولـــت ببين　　　خرابـم كن و گنج حكمت ببين
من انم كه چون جام گيرم بدست　　　ببينم در ان آينه هــــرچه هست
بمستى دم از پادشاهى زنـــم　　　دم از خســـروى درگـــدايى زنــــم

ئێستا بزانين شاعيرى هاوچەرخ هۆشەنگى ئيبتيهاج (سايە) چى لە ساقى دەوىٚ:

بيــــا ساقى ان مى كەجام افريد　　　بمن ده كه جان جامه برتن دريد
كجا تن كشد هنگا مــه اش　　　كه او جان جان است و جان جامه اش

سايەى بەمەى زيندووە ، مەى و ڕۆحى گيانێكن لە جەستەى ئەودا.بەبڕواى ئەو ژيان لە مەى بەدى هاتووە، لە ساقى دەوىٚ بىٚ بەلايەوە و چەشنى هەتاو گڕوتينى داتىٚ و وەك خەزێنە بيخاتە ڕوو، ئەو خەملاٚوى بەهار، ئەوينى خۆى، ڕازى پشكووتنى خونچە، شەيدايى بولبول و زەردەخەنەى كازێوە لە مەستى دا دەبينىٚ ، بۆ گەيشتن بە ئامانج دەبێتە ڕێبوارى ئەم ڕێگايە:

بده ساقى ان مى كه جان بهـــار　　　از جرعه‌اى خورد و شد پرنگار
بده ساقى ان مى كه هستم هنـوز　　　همان عاشق مى پرستم هنـوز
بيا ساقى ان مى كه چون گل كند　　　هربـاغ پر بانگ بلبل كنــــد
بيا ساقى ان مى كه چنگ صبوح　　　ســـرود كهن را نوائين كنـــد

سايە دەى هەوىٚ ئەسپى وتار زين كاو سروودى كۆنى لەبيرەوە چوو: سەرلەنوىٚ بخاتەوە سەرزاران، ئەو لێرەدا پىٚ دەنێتە جێگەپێى حافز و دواتريش كە هاوار دەباتە بەر خۆشخوان، ديسان لاچاوێكى لە حافزەوەيەو... دەلىٚ:

نوا سنج خوشخوان من ياد بـــاد　　　كه چندين نواى خوشم ياد داد

يـــا دواتـــر دەلـــىٚ:

بيا ساقى ان مى كه چون بنگريم　　　زخـــون سياووش يـــاد اوريم

بۆمان دەرکەوت حافزو سایە بەیارمەتی خواستن لەساقی ومەی وموتریب مەبەستیان وایە باوی رۆژ بگۆرن حافز جگەلەژی وساقی ونەی مۆسیقا ژەنێکی دەوێ دەردی دڵی لێداتەوەو بەهەوای ئەو بکەوێتە هەڵپەرکێ سەما،بە ئاواتە گۆرانی وشادی جیگای تختو جەم ئەسکەندەر بگرێتەوە...دەڵێ:

مفـــتی بزن ان نواین ســـرود　　　بـــگو با حریفـــان بئ‌واز رود

مرا برکدو عاقبت فرصـــــت است　　　که از اسمان مژده نصرت است

مغن نوای گرب سازکـــــــــن　　　بقول غزل قصه اغاز کن

کەبار غم بر زمین دوخت پای　　　بچرب اصولم بر اورد جـــای

حافز باری گرانی غەم پێی بە ئەرزەوە دادوریوەو بەهەوای زەخمەی مۆسیقا ژەن نەبێ کاری راس نایێ و پێ ناگرێتەوە، با بزانین ناڵەی جودایی بە کوێ دەگا, گوتمان مامۆستا ئەو کەسانەی خۆیان بە ئاشقی ڕاستە قینە دەزانن لە شێلگیردەداو بەش بەشیان دەکا: تانە لەو کەسانە دەدا خۆیان ئاشقن یا هەل و دەرفەتی خۆشەویستیان هەیە پەنا بۆ مەی دەبەن: پێی وایە ئەمانە ڕێگای خۆیان دۆزیوەتەوە و ناشی بە هەڵەدا بڕۆن:

ئەو کوڕەی دۆی داوەتێ دەستی دەنـــــێ　　　بێتە ئێرە، چۆنە هەی دێی ناکەنێ!

ئەو کەسەی (دەستی لە مەمکان گیر بێ)　　　ئەو کەسەی(تفلی دلی بۆ ژیر بێ)

ئەو کەسەی پەنجۆلە بکوشێ جارو بـار یار　　　ئەو کەسەی دەستی بکاتە گەردنی

ئەو کەسەی ڕامووسێ کولمەی تاس و لووس　　　ئەو کەسەی تێی هەڵنەدابێ چارەنووس

ئەو کەسەی بمژێ خوناوەی گەردەنـــــێ　　　کـوفرە یەک قەترە شەرابی گەردەنێ

دواتر دەڵێ:

ئەو کەسەی ئاسوودەو و خۆش ڕای بـــــوارد　　　قەت غەمی یەخسیر و کۆیلانی نەخوارد

یەک لە ماڵێ چاوەرێ بوو بێتـــــــــەوە　　　دەرکی نێوماڵێکی لێ بکرێتـــــــەوە

ئەو کەسە جێگای لە مەیخانێ نـــــییە　　　ئەو کەسە بادەو شەرابی بۆ چـــــییە

وەختێ ئەمانەی هەموو ناساند بە هێمنی و بە سۆزەوە بە گوێی ساقی دا دەچپێنێ کە ئاوڕی لێ داتەوەو سەرنجی حاڵی بداو گوێی دڵ بۆ قسەکانی ڕادێری، قسەی شاعیرێکی جوانی پەرستی خەمبار کەلەم دنیا پان و بەرینەدا جگە لەخۆشەویستی چی بۆ نەماوەو ڕووت و ڕەجاڵ ماوەتەوە. هاوار دەکا:

ساقیا، وا وەرگـــــەڕێ وا وەرگـەڕێ		ڕوو لەلای من کە مەچۆ بۆ سەر پەڕێ
لەنگەرێ بگرە مـــەبـــەوا بەرزە فر		بێنە بۆ من، بێنە بۆ من جامی پــــڕ
بۆ منی بابـــــر دەڵەی گردە نشیـن		بۆ منی دڵ پڕ لە ناسۆر و بریـــــن
بۆ منــــی ئاوارەو و دوورە وەتـــەن		بلبلی بێ بەش لە گوڵزار و چەمــــەن
پەڕوەریوی، باڵ شکاوی، دەنگ بـڕاو		بێ بـــژێوی، بەش خوراوی ، دەرکراو
لێو بەباری،دەرداری، ڕەنجـــــەڕۆ		شـــــاعیری جوانی پەرستی دڵ بەسۆ

خۆ ناساندنی مامۆستاتان بیست، ئاخۆ دڵی ساقی لەبەرچی بووە بەبەرد، ئەگەر واش بووبا دەبوو بەم قسانە دڵی نەرم بایە و سەری وەگێڕاباو جامی دەستی بۆ لیپاو لیپ کردبا بەڵام ئەو هەروا دەڕوا ئاوڕناداتەوە، شاعیر تورە دەبێ و دەڵێ:

ساقی یا، بۆ کوێ دەچی، بۆ کوێ دەچــی		تۆش لەبەر ئەو مل هوڕانە مل کەچی
تۆش بە ڕەنگ و بۆی ئەوان خواردت فریو		چاوی تۆشی هەڵفریواند زێڕو زیــــو
زێر بەلایە بێوەفایە دەوڵەمەنـــــــد		هەر هونەر نەمرە هونەر وەر مەرد رەند

بەڵێ ، ساقی، ئەوەی وا جێگەی مرادی شاعێرە، خەریکە ماڵ پەرستی و پەیمان شکێنی هەڵدەبژێرێ و هونەرمەندی مەرد و ڕەند بەجێ دێڵێ, بۆیە لێرەدا دەنگی بڕێ خاوتر دەکاتەوەو لەو ڕێگایەی دەترسێنێ و دەڵێ:

نامەچۆ، جوانێ مەچۆ، واوە مەچـــۆ!		تـــۆ فریوی زێڕو زیوی وان مەخۆ
ئەو هەوەس بازانەجێی متمانە نین		هەر دەزانن گوڵ چنین و بەی ڕنین

وەختێ لە ساقی هیوا بڕاو دەبێ بە خەیاڵ بەمەستی دەگا، ناڵە ناڵی دەروونی دەکاتە شمشاڵ و شەپۆل شەپۆل شیوەن دا دەبارین, هەڵدەستن و نامۆیی ئەرز و ئاسمان دەشکێنن:

جا کە سەرخۆش بووم بە دەنگێکی نەوی		بۆت دەڵێم ئەو شیعرە بەرزەی (مەولەوی)
(بشنو ازنی چۆن حیکایت می کنـــد		از جدا ئیها شکایت می کەنـــــــد)
گوێم دەیە ئەی دیدە مەستی قیت و قـوڕ		تا بناڵێنم وەکو بلوێر بەســـــــــۆز
نابێ قەت ناڵەی جودایی بێ ئەســـــەر		جا چ نەی بیکاچ پیاوی دەربــــــــەدەر
بۆیە ناڵەم تێکەڵی نـــەی کــــــردووە		شیوەنێکم پێیە نەی نەی کـــــــردووە
شیوەنی من شیوەنی ئینسانــــــییــە		بانگی ئازادی و گرۆی یەکسانـــــییە

شیوەنی من شینی کوردی بێ بەشـــــە   ئەو گەلەی حاشا دەکەن لێی وەهەشـــە

دەردی دووری دەردی دووری کوشتمــــــی دەردی وشیاری و سەبووری کوشتمـــــــــی

هەرسێك, ساقی وەك موراد،پێشەواو, چارە نووس, دەبینن, پێیدا هەڵدەلێن و مەی و تین و وزەیان بۆ گەیشتن بە دڵدار بە ئامانج گەرەکە: کەچی لێرەدا نەی ناڵەی شاعیرەو ساقیش لە دوای ئەوەی بەرز دەناسرێ رەجم دەکرێ و لەبیر دەچێتەوە, ئێستا تایبەتمەندییەکانی دیکەی ناڵەی جودایی, تایبەتمەندی چوارەم شیوەنە، شیوەنی خۆی، شیوەنی گەل و شیوەنی ئینسانە بە گشتی لە راستیدا، بانگەوازی ئازادی و یەکسانییە کە لەدەردی وشیاری و سەبووری سەرچاوە دەگرێ.

تایبەتمەندی پێنجەم: مامۆستا لەگەڵ ئەوەدا کە بە تاکە کەسی دەناسرێ، نوێنەری گشتی مێژووی خۆشیەتی. واتەلە وەحدەت دا کەسرەتەو لەکەسرەتدا وەحدەت, ئەو هیچ کە شیوەنی خۆی دەگێڕێ، شیوەنی ئینسانیشی پێیە، هیچ کە خۆی دەربەدەرەو ڕەنجی کێشاوە، هەڵگری باری نوێنەرانی کۆمەڵەیشە بە درێژایی مێژوو.

شەشەم کەڵك وەرگرتن لە زۆربەی بەیت و باوی کوردی و هێنانەوەیان بە شێوەیەکی جوان و بەجێ، تکام وایە سەرنج بدەن تابزانن چۆن هێمنێك بە تەنیا، مەم و لاس و سیامەند و برایم و وەلی دیوانەیــە.

بومە ئاوارە و پەڕیـــــوەی دوور ولأت   کەوتمە نێـو وردە داوی ڕێی نەجـات

بەکرە شۆفارە ئەوی مووخەی چنیــــم   زیی مەم و زینـــان ولأتی لێ تەنیـم

لاسە شۆڕێك بووم خـــەنیمی دوژمنـان   ئێستا ئەنگواوم بە تیری چڵکنـــــان

وەك سیامەندێ لە چۆڵ و بەندەنـــێ   جەرگی لەت کردم پەلــی دارە بـەنێ

مانگی (کانونێ بە چڵوان دەرکرام)   وەك(برایم) لەو ولأتە ڕاونـــــــرام

کەوا(پەری خان)بەند و باوم بۆ بڵێ   بۆ نەسووتێم نەبمە پوڵووی سەر کڵێ

ئەو لە زۆران، من لە ئارانێ دەژیــم   کێ دەڵێ ئەمنیش(وەلی دێوانە) نیــم

وەلی دێوانە شێتی شەمە،ژیانی بۆ پێدا هەڵگوتن بەشەم دا تەرخان کردووەو مەرگی بۆ گەیشتن بە ئەو خۆش ویستوە، سروشت بۆ ئەو خشلی بەری شەمەو دونیا چۆڵ و هۆڵ لە زیندەوەر, ئەگەر یادی ئەوی تێدا نەبێ, مامۆستاش خۆی بە وەلی دێوانەیێ دەزانێ کە دوو خۆشەویستی هەیە ـ نیشتمان و هاونیشتمانانی:

کوردەواری ئەی ولاتە جوانەکـــەم　　ڕۆڵەکەم، خێزانەکەم، باوانەکـەم

ئەی ئەوانەی قەت لەبیرم ناچنـەوە　　ئێستە بم بینن ئەریٚ دەم ناسنەوە

ڕۆژگار هاڕیومی وەک ئەسپۆنی ورد　　هێزو توانای لیٚ بڕیوم دەردە کـــورد

بوومە گەپجاڕ و دەکا گاڵتەی بەمن　　ئەو ڕمووزنەی زەندەقی چووبوو لەمـــن

گوتمان مامۆستا متمانەی بە ساقی نامێنیٚ هەرواش ناڵەی خۆی دەکاتە نەیی و شیوەنی دەکاتە بانگی ئازادی و دەچێتە قاڵبی کەسایەتی هەموو حەماسەگێڕانی مێژینەی خۆی، لە خۆشەویستیدا بە مەبەستی دەگا و بە لە ئامێز گرتنی زیخو چەوی کانیاوو هەستیو نەستی ولاتەکەی شاد دەبیٚ و خەمی بنەبڕدەکا, ئێستا بگەڕێینەوە سەر ئەو دوو ساقی نامەی تر بزانین ئەوان بۆ چارەسەرکردنی خەمی گورچ و بڕی خۆیان چی دەکەن چۆن بەسەریدا زاڵ دەبن.

حافزی مەزن لە کۆتایدا ، بنەبڕبوونی خەمی خۆی و ئەوانەی وەك ئەو دەردە دارن لە مەی دا دەس نیشان دەکاو مزگێنی سروودێکی نوێیان دەداتیٚ و دەڵیٚ:

همی بینم زدور گردون شگفـــت　　ندانم کەرا خاك خواهد گرفت

وگر رند مغ اتش می زنـــــــد　　نـــــدانم چراغ که برمی کند

درین خونفشان عرصه رستخیز　　تو خـون سراحی و ساغر بریز

بمستان نوید سرود فرســــت　　بیـــــاران رفته درود فرست

سایەش وەك حافز خەمێکی گرانی لە دڵ دایە و بە دەستییەوە دەناڵێنیٚ و دەڵیٚ:

بیا ساقی ان می که دفع گزنـد　　ازو جســــــت فرزانه دردمند

بمن ده که با داغ دردم هنـــوز　　سر ازجیب غم برنکردم هنـــوز

دواتر دڵخۆشی خۆی و ساقی دەداتەوە و هیواداره لە سایەی سەری مەستییەوە بەسەر شەوی بەدفەڕدا زاڵ بن و رزگاریان بیٚ لە دەستی...

بیا ساقی ان می که چون روشنی　　بروز ارد این شام ئەهریمنی

بمن ده کزین دامگاه هلاك　　برایم به تدبیر ان تابناك

دیسان دڵدانەوەی ساقی وغیرەت وەبەرنانی بۆ دوا رۆژێکی روون دەڵیٚ . تۆ لە پڕکردنی دەفران مەبەوە و دلنیا بە دێنە فریای ئەوانەی لە گویٚ ی گادا خەوتون، بۆ خۆم بەو گوێیانەی خۆم لە لرفەی سێلاوم بیستووە کە کەشتی نوح دێت و لە گێژاوی خەوو بێخەبەری دەمانگرێتەوە و رزگاریمان پیٚ دەبەخشیٚ.

مگر نوح گشتی براب افکند　　　　　　　کمند به غرقاب خواب افکند

دەگەینە بەشی کۆتایی ناڵەی جودایی، گوتمان هێمن ڕێککەوتووە، ڕێکەوتنی ئەم جارەی لەگەڵ مەولەوی بەڵخییە با ئێمەش لە گەڵیدا بڕوانین.

(هرکسی کو دور ماند از اصل خویش　　　　باز جوید روزگار وصـــــــــل خویش)

ڕێگە دەبڕم، کوانێ هەنگاوم شــــلە　　　　ڕاستە بێهێزم، دەکەم ئەمما ملـــــــە

هەر دەپێوم کێوو شاخ و چۆڵ و دەشت　　　　دێم بەرەو کوێستان بەرەو باغی بەهەشت

دێم بەرەو ئەو دار و بەرد و بەندەنـــــــە　　　　دێم بەروە ئەو باخ و مێرگ و چیمەنـــــە

دێم بەرەو بەفر و چلورە و بەستەڵەک　　　　دێم بەرەو شێخاڵ و ڕێچکە و ڕەشبەڵـــەک

دێم بەرەو هۆبە و هەواری باسەفا　　　　دێم بەرەو لادێ ، بەرەو کانگەی وەفا

ئێستا دەگەینە تایبەتمەندی حەوتەم، ئەویش شناختە ، پلەی ناسیاوی هێمن سەبارەت بەفەرهەنگی ڕەسەنی گەلەکەی و ژیانی لادی دەقاو دەق هەر ئەو جامی جەمەیە وا حافز لەسەر خۆشی دا پێ ی دەگات و لە کاتێك دا دنیای تێدا دەروانێ ، سێلاوێکی خۆشەویستیەکە بە گەشتی شیعر فەرهەنگێکی ڕەسەن لە پەلەقاژە ڕزگار دەکاو لەگەڵ خۆیدا دەیباتەوە بۆ نیشتمان, ئەم بەشە هەر ئەو ئالو گۆڕەیە وا حافز دەی هەوێ بیکات و مامۆستا بە ئاکامی دەگەیەنێ، دەڵێ:

بیا ساقی ان اب اندیشه سوز　　　　که گر شیر نوشد شود بیشه سوز

بده تا روم بر فلك شیر گیر　　　　بهم برزنم دام این گرگ پیر .

هێمن لەمەستی خۆشەویستیدا وەك هەڵۆیەك بەسەر بەستی خاکی نیشتمانەکەی دا دەگەڕێ و سروودی شیوەنی ئینسانیەکەی مزگێنی بەزێنی دێوەزمەو سەرکەوتنی پەری دەداتە جەماوەر و ئەم مزگێنیەش دواتر کەوتە سەر زاران و وترایەوە (دیو چو بیرون رود خر فریشته در اید), هێمن بەدەم ئەم سروودەوەو هەڵمژینی شەرابی کوێستان جامی شەرابی خۆی دەشکێنێ بەلاّم بە لەئامێز گرتنی ئازادی مەستییەکی نوێی بەسەردا دێ و گلان و قوربانی بونی خۆی لە پێناویدا بەئاوات دەخوازێ. لە نەبوونی خۆیدا بوونی گشتی دەخولقێنێ و مانەوەشی لە فەوتانی خۆیدا دەزانێ, وە توانەوەی بۆ ڕووناکایی جەماوەر و گەشاندنەوە و بالاّهەڵدانیان. لەم باسەدا ئەمەمان بۆ دەردەکەوێ کە سایە بە بڕی تەوفیرەوە بە سەر ڕچەی حافزدا دەڕواو خۆی بەو شتانەوە دەبەستێتەوە کە حافز لەسەردەمی خۆیدا گوتویەتی بەلاّم مامۆستا هێمن ئاوڕێکیش لە

مەولەوی دەداتەوە, گەرانەوە سەرخۆی لێ وەردەگرێ و دەگاتە لوتکەیێك كە بۆ هەتا هەتا نالەی جودایی لە دەنگ ناکەوێ بانگی ئازادیش دەربەند ناکری ـ ئەمەش کۆتایی خەم نامەکەی مامۆستایە:

دێم و هەڵدەمژم شنەی کوێستانی کورد دێم و دەچمە شەوڕنی بێستانی کورد

دێم و دەشکێنم لەوێ جامی شەرار ماچی شیرین نایەڵێ تامی شەراب

دێم و ناترسم لەپەرژینی بەزی هەر پەری سەرکەوت و دێوەزمە بەزی

تا بمێنێ نووری چاو و هێزی پێم دێم و دێم و دێم و دێم و دێم و دێم

دێم هەتا هەم بێ برست و بیرو هۆش گەر گلاشم کوردەواری و ئێوە خۆش

بۆکان،١٣٧٩/٦/٦

تێبینی/

سەرچاوەی ئەم بابەتە دەست نووسێکی لاوی هەڵکەوتووی شاری بۆکان، کاك حەمەد ئەمینی شا محەمەدییە، کە کاتی خۆی لە هاوینی ساڵی ٢٠٠٠ وەکو بابەتی کۆڕو سیمینارێکی ئەدەبی ئامادەی کردبوو لەبۆکان پێشکەشی بکات، لەو کاتەدا وێنەیەکی بابەتەکەی پێشکەش بەئێمە کرد، لێرەدا دەرفەتی بڵاوبوونەوەی بۆ رەخسا.

ع. دەشتی

هێمن وئـــاوارەیـــــی

سەلاحی شێخ شەرەف

هێمن و ئاوارەیی دوو وشەن، بـەڵام شاسـوارێکی دەوێ لـە مەیـدانی ئـەم ڕەنـدە شـاعیرەو دەردی ئاوارەیی کوردان بتوانێ ئەسپی خۆی تاوبداو تەراتێن بکات لەم جووتە زێ یە بە خورڕمـەوە تیـژ ڕۆیـەدا بـازووی بوەشـێنێ بتـوانێ بپەڕێتـەوە، منـیش ئـەوە بەخۆمـدا ڕاناپەرموم بێم و بڵێم لەم نووسینەمدا وەفاو نمەکداری بە مام هێمن بنوێنم، یانـە خـۆ لە پانتایی دەردەسەری نەتەوەیەکی ستەمدیدەو مەزلومەی ئـەم ڕۆژهەڵاتـە شـەن و کـەو بکەم یا دەست بخەمە سەر زام و ناسۆری و دەرمانی حەکیمانەی بۆ بگرمەوەو هەتوانی کەم, وەلێ وەك لەدڵی هەمووتان دام و خۆمان بەقـەرزاری مـام هـێمن دەزانـین هەرنـەبێ هێندە بەشیعرە ناسك و تەڕو پاراوو پڕ سۆزەکانی مەست و سەرخۆشـی کـردووین، دڵـی داووینــەوە, ورەی وەبــەر نــاوین گــڕی خــەم و پــەژارەی بەشــنە بــای شــیعرەکانی فێنــك کردووینەوە ئەگەر یـەکێکیش ئـەوك‌و قورگێکی مۆسیقای خـوا پێـدابێت بـەنوزە نـوزو لاوانەوە ئەم بەیتانەی هەڵدابێ کەف و کوڵی گڕی دڵی خۆی پـێ دامرکانـدبێ ئۆخـژن و فەرامۆشی پێ هاتبێ ئەبێ شوکرانە ببژێرێ.

بۆیە هـەردەڵێم لـەدەروازەی وەفاداریـەك وەك موریـدێکی خانـەقای هـێمن دێـم و مانـاو ڕاڤـەی شـیعرەکانی ئەکەمــە چـەپکە گوڵێــك پێشکەشـی بـــە مەجلیسـی ئــەزیزانی ئەکەم.لەگەڵ ڕازو نیازی شـاعیرێکی پـیری زۆرهـانی کـە ئێسـتا ڕژاوەتـە دەریـای عـەدەم، لەسـەر ئـاوارەیی و دەربـەدەری و خانـەوێرانی کـوردان لـەم کۆتـایی سـەدەی بیسـتەمەدا هەندێ کوڵی دڵی خۆمان بڕێژین.

ئەوێستاش دەردە کورد نەکرا عیلاجی

ئەوێستاش کوردی کۆیلە ماون حاجی

بـەڵام دڵنیابـە زینهـار لـەبیرت ناکـەین، یـادت دەکـەین لێـرەش هـەوڵ دەدەیـن ئاوڕێـك لەلایەنێکی هزرو بیرو هەستی تۆ بدەینەوە، کورد وتەنی (سیروان گەر لێشت نەدەم هەر ئەمبەی).

جـا دێـم دەگـژ ئـەم هـەورازە قـوچ و ڕێگـە ئەسـتەم و پڕگـەوە کەنـدو لەنـدەدا ئەچـم هێندێك دەگەڵ مام هێمن یادەوەری بیرەوەریەکەی دەرس و پەند وەرگرین:

(فأذكروا فأن ألذكرى تنفع المؤمنين) چاك دەزانم و بەڵەدم كە هەرلایەنێكی ئەم كەڵە شاعیرە لێكۆڵینەوەو باسێكی قووڵ هەڵئەگرێ شارەزاو پسپۆری خۆی دەوێ، ڕەنگە لە دواڕۆژدا, لەوی ڕۆژگارێ كە دڵنیام كورد ئەبن بە شت، دەیان بڕوانامەی ماجستێرو دكتۆرای لەسەری وەردەگیرێ.

كە دەڵێن ئاوارەیی لەشیعری مام هێمنی خۆمان پەڕە گوڵێكی هەڵپڕوكاو هەڵقرچاوی سەردەمێكی پایزو ڕۆژگارانی كوردانە، دەستم دامێنتان نەوەی داهاتوو لەبیری مەكەن و مافی خۆی پێ بدەن. ناڵەی ناڵی هێمن مەسەڵەی تاكە كەس نییە دەردی بێ دەرمانی دەروونی بیرونی تاكە مرۆڤێك نییە.

شیوەنی من شینی كوردی بـــی بەشە

ئەو گەلەی حاشا دەكەن لێیو هەشە

پێش ئەوەی لاپەڕان هەڵدەمەوە شەكر بشكێنم ئەبێ لەگیانی بەرزو پیرۆزی مام هێمن ڕەحمەتی عوزر بخوازم كە قەڵەمە كولەكەی ئێمەو زمانی لاڵ پاڵمان ناتوانێ پڕ بە پێستی خۆی هەموو گۆتەو دەزوولەی هەست و نەستی شاعیرانە دەربڕین و ڕایكێشینە دەر.

ئەمن لەكوێ بێنم و هێزو تێنێ

وەك هێمن بگێڕم گەرمـە شینێ

هێمن یان (سەید محەمەدی ئەمینی شێخول ئیسلامی موكری) پێش هەموو شتێ ئینسانە مانای مرۆڤە حەز لەمرۆڤ پەروەری ئەكات و عەودالی عەدالەت و ئازادی و یەكسانییە

شیوەنی مـــن شیوەنی ئینسانیە

بانگی ئازادی و گروی یەكسانیە

یان وەك شەهیدی سەرۆك قازی مەحەمەد ئەفەرموێ هێمن شاعیری میللەتەو شەهیدی سەركردە قاسملو دوبارەی ئەكاتەوە هێمن شاعیری گەلە.

هێمن لە كۆشكی بلورین و بورجی عاجدا نەژیاوە، لەسەر یالەوە سەیری مەیدانی جەنگی نەكردووە، بەڵكو لە جەنگەی جەنگی وڵاتەكەی و لە مەتریزی شەرەفدا لە لادێدا لەكانگای وەفادا ژیاوە تێكەڵی ڕۆژگارانی ڕەش و ڕووت و ڕەجاڵی نەتەوەكەی بووە هەموو معاناتێكی ئەوانی چێشتووە هەرچی خۆشی ویستوە جێی هێشتووە، لە مەیدانی

خـەبات و سـەنگەری پێشـمەرگە و کـونجی خۆحەشـاردانی تێکۆشـەران و ژووری سـاردو سڕی ئاوارەییدا ملەی لەگەڵ زەمانەدا کردووە.
پێشموایە مام هێمن پێویستی بەتاریف و ناسین ناکات، چونکە ڕوونـە لام ئەگـەر زیـاتر نەبێت کەمتر نەناسراوە لەکوردستانی ئێرە لەچاو ئەو دیو، چڵ ویەك ساڵ پێش ئیمـڕۆ لە پۆلی دووەمی سەرەتایی مامۆستا (عبدالمجید شێخ نـوری جـەلی زادە) شیعری هێمنـی مەهابادی

گەرچی تووشی ڕەنجەرۆیی و حەسرەت و دەردم ئەمن
قەت لەدەست ئەم چەرخە سپڵە نــابەزم، مەردم ئەمن

پێ لەبەرکردوین، خۆ لەقۆناغی ئـاوارەیی ئـەم جارەی هـێمن لـە گەرمێنـدا کـە بورکـان ئاسـاکانی شـیعری دەربـەدەری لەئارانێـدا تەقیـەوە, بـووە وێـردی سـەر زمـانی هـەموو کەسێك و کاسێتی شیعرە گۆرانیەکانی و شیعری ئەو بوونە هاونشینی و هاوڕازی هەموو ماڵـەکوردێك، ئـەمجارەش دێـم و لـەگیانی بـەرزو پـیرۆزی قـازی و قـاسملو ڕوخسـەتێك بخوازم تاریفێك بۆ شاعیر بکەم بیخەمە سـەرخەرمانی وشـەکانی ئـەوان کـە هەرئیلهامـە لەوانـەوە دەڵـێم هـێمن شـاعیری کـوردەواری بـوو کـوردەواری بـەمانای خـاکی کـوردان و مرۆڤی کوردو کۆمەڵگای کوردەواری.
مامۆستا ڕەئوف بێگەردیش لە پێشەکی چەپکی گوڵ و چەپکی نێرگز دا ئەڵێ:(مامۆسـتا هێمن شاعیری گەل و جوانی و خۆشەویستی و خەباتە)
یەکێکـە لـەو سـەرقافڵە چیانە هـەر تـەنها شـاعیرێکی داهێنـەری سـەردەمی خـۆی نییـە، بــەڵکو فیــداکارو شۆڕشــگێڕو مرۆڤــی سەوداســەری دنیــای ئەفرانــدن و عاشــقێکی سەردەسـتەی سروشـت و جوانیـە, بڕیـاری خۆشەویسـتی کـوردی لەدڵـەوە داوە بـەکۆڵ و فرمێسکی بۆ شـادیو سـەرکەوتنەکانی ڕشـتووە لـەناو جەرگـەی شکستەکاندا مرۆیـەکی خۆراگربووە بەشیعرە حەماسیەکانی هانی بەرەنگاری و هەستانەوەی نوێی داوە.
جـا وەك لەسـەرەتاوە وتم ئێمـە مەلـەوانی دەریـای هـێمن نـین تـەنها لـە ڕووبـاری ئاوارەیەکـەوە دەپەڕینـەوەو بـۆی دێـین، دێـم و دەڵـێم هـێمن ژیـن و هەسـتی غوربـەتی خۆیو نەتەوەکەی وا تێکەڵ کردووە ڕەنـگ و جلیـوەو شـەوق و بریقەیـەکی وای پێـداوە بەناڵەو تاسەو حەزو ئارەزوو هەناسە هەڵکێشانێکی لەشیعرەکانیدا بۆن کروزی لێـوە دی

لەبەر ڕۆشنایی سووتانی دەروونیدا لەژێر گڕی ئەزەلی نەکوژاوەی توانای گەلەکەیدا ئەیلاوێنێتەوەو ڕێگەی خەباتی ئەبڕی، ئەکا ملە کوانی هەنگاوی شلە.
پێش ئەوەی بە نێو دێراوی ڕەشە ڕەیحانەی شیعرەکانی بکەوم ئەمەوێ بڵێم هێمن شاعیری غوربەتی و ئاوارەیی و دەربەدەری دوورە وەتەن و دابڕاو لەنیشتمانەکەی، بەڵام قەد تووشی نامۆیی (الاغتراب) نەبووە لەگەڵ نیشتیمان و زمانەکەشی غەریب نەبووە.

ئـــاوارەنیم وادەزانـــم لەمـاڵم

وەك هەندێ نوسەرو شاعیر لەشکست و نسکۆ کەیاندا سەری لێدەشێوێ و وەك جوانوی ئەسپ تۆڕ هەڵداوێن‌و پەلاماری ئەم و ئەو ئەدەن سەرو پۆتەڵاکی خەباتکەرو سەرکردەو جەنگاوەرەکان ئەکوتنەوە وەك شاعیرەکانی نەکسەی عەرەب گاڵتە بە میللەتەکەی خۆی ئەکات:

نقچی ایطمنا بین الزار والشگرنج والنعاس

انـــــــحن خیر امــــه اخرجت للنـــــــــاس

شاعیر دێت دەردی خۆی کە هێندە تێکەڵاوی دەردو کەسەری گەل و نیشتیمانەکەی ئەکات ئەبێتە ڕەنگێکی ئاوێتە (تێکەڵاو) کە پێتوایە هەریەکن یا دوو ڕووی یەك پارەن دەردی هێمن هی کوردەو دەردە کوردیش هی ئەوە.
نەك ئەم ئاوێتەکردنە هەر لەبیرو باوەڕو ورەی خۆڕاگرتن و دەرخستنی زەبەللاحی نسکۆکە وەناڵە ناڵەی خۆیدا دەرئەکەوێ، بەڵکو لە وێنەو وشەو دەستەواژە ئەدەبیەکانی فۆتۆگرافی زەمینەو جێگاو شوێنی ڕووداوی ئەم مەرگەساتەشدا ئەکێشێ، کە هێندەی ئەم وڵاتە کوردەوارییەی خۆی خۆشویستوە وەك یاری مەهوەشی لێ وردبۆتەوە هەمووی لەکاسێتی بیلبیلەی چاواندا تۆمارو وێنە کێشاوە.
ئەگەر بڵێم لە سروشتەکە جوانترو ڕازاوەترو قەشەنگتر نیشانیداون بەزمانێکی پاراوی لوس‌و ڕێکی لەباری کوردەواری ڕەسەنی ناوشاخ و دۆڵ و دەشت و لادێ وچیای کوردستاندا بەزمانی شوان و شوانکارەی بناری قەندیل وتون، ئەگەر بڵێم هێمن لەهجەی موکریانی کردۆتە زمانی یەکگرتووی کوردی وەنەبێت سۆرانیەکەی کە خەڵك هێندە لە وشەکانی حەزدەکات پێیان بدوێت و پێیان بنووسێ گەلێ وشەی ڕەسەنی کوردی هێناوە ناو فەرهەنگ ولەفەوتانی ڕزگارکردن.

لاموایە گەر بتوانین تابلۆی ئەم شیعرانە بەزمانە زیندووەکانی دنیا وەرگێڕین دلگیرترین ئەلبوم و کارتی گەشت و گوزار ئەبوو بۆ هەرگەڕیدە میوان و بێگانەیەك پێشکەشمان بکردبا کە ویستبایان بەکوردستانی ڕەنگیندا شارەزابن و گوزەربکەن و کوردستانیان پێ بناسێنن، نەخشی هێمن لەوێنەی مانی جوانتر دیمەنی ئەم ولاتەی کێشاوە گەربلێن بەدەستی موتەنەفیس نەکێشراوە.چونکە هێندە خۆشی ویستوە هێندەی لێڕوانیوە وەکو ئاشقێك کەپێی وایە یارەکەی لەهەموو یاران جوانترە هەر سەیری ئەکات تا لێی ورد ئەبێتەوە زیاتر جوانی تێدا دەدۆزێتەوە، وەك هەنگو پەپوولەی گولانی جوانی لێ هەلمژیوەو شەهدو شەکەری لێ چۆڕاوەتەوە.

پڕو پڕی کردوون لەهەستی جوانی, لە خۆزیە مرۆڤانەو وای بۆ دەرخستووین کە دزێویەکیش هەبێت وای بەکلچوکی چاوان و قەلەمی لێوان ڕێکخستووە, وەك خێلیەکەی چاوی حەبیبەی نالی بۆتە تەرازووی ناز

پێم دەلێن مەحبوبە خێل وقیچە مەیلی شەڕ دەکا

خێل وقیچە یا تەرازووی نازی نەختێ سەر دەکا

ئەوەی ئەمەوێ لەم باسەدا تیشکی بخەمەسەر تا بریقە بدات هەستی ئاوارەیی وغوربەتی لە شعری مام هێمندا, پێش ئەوەی لەم ڕێبازە بدوێم ئەمەش زیاد ئەکەم، ئەلێم شیعری هێمن سنورو کەوشەنی بڕیوو هی ناوچەیەك و هەرێم و پارچەیەك نین مولکی هەموو کوردانن، هێمنی مەهابادی موکریانی کوردستانییە، گەرچی زولم و ستەمی دەورانی چەرخی چەپگەردوون لێکی هەلا وێردیون.

بەرێزان.. لەهەموو ئەو میلەتانەی رۆلەکانیان چ تاك چ کۆمەل بەشەقی زەمانە و ناچاریو بێ دەرەتانیان ڕایان کردووە بەدوای پاروێك نان و شنەباو سێبەرێکی ئازاددا لەزێدو نیشتیمانی خۆیان ئاوارەو دوورە وەتەن بوون, شاعیرو نووسەریان لێ هەلکەوتوون ئەم ئاهی غوربەتەیان بەشیعرو نوسین دەربڕیوە کە عەرەب بە (ادب الغربە یا ادب المهجر وشعراء المهجر) ناویان دەبەن نموونەش لەمانە:

فقدت الصبا والاهل والداروالهوى فلله صـــبرى انه لـجميل

سألثم ان وافيتهـــا ذلك الثرى وهيهات حالت دون ذلك حؤل

قروی دەلێ:

نـأء عـــن الاوطان يفصلنى عــمن احـــب البر والبحر

فـــي وحشة لاشي يـــؤنسها الا انــــا والعود والشعر
حـــــولي اعـاجم يرطنون فما للضــاد عــند لسانهم قدر
نـــاس ولـكن لا انيس بهم ومـــديـنـة ولـكنها قفر

بەلأم ئەبێ کێ بێ وەك کـوردان چەرمەسـەری زەمانـەی دیتبـێ ولأت ویـران و هێلانـەی خــاپوورکرابی, کــێ بەقــەد ئــەو پێلەقــەی زاڵمــانی وەپشــتی کــەوتبێ نوکــە نێــزەی داگیرکـەرانی لـە ورگـی ڕاکرابـێ بـەزۆر لـەماڵی خـۆی وەدەرنـرابـێ، ژەهـراویترین چـەك بەدڕەندەترین شێوە بەسـەریا بـاریبێ؟ ئەمـە خـۆی لـە خۆیـدا باسـێکی گەورەیـە، بـەلأم نــاکرێ هەرهیچـی لێ نــەڵێم، چـونکە ئەمانــە مـاك و ڕیشـەو زەمینــەو ژینگـەو فـەزای شیعرەکانی هێمنن لـەم باسـۆکەی ئێمـەدا. کـورد بەدرێـژایی زیـاتر لـەدوو هەزارسـاڵە یـا لەوەتای دەوڵەتی مید ڕووخاوە چەپەڵۆکی بەسـەردا ئەکێشـرێ لـەبن پێلاقـەی دوژمنـدا ئـەزیرپێنێ لەبـەرگرانی بـاری سەرشـانو ملانـی دەنـاڵێنێ، لێ ئـەدری، مـاڵ کـاوڵ ئـەکرێ گوندو مەزارو شاری ئەسوتێنرێ، زەوی پێ چۆڵ ئـەکرێ، مەقەسـتیان لەبـەر خاکەکـەی نـاوەو لەهـەر چـوار دامێنــی لێـی ئـەبڕن تـەعریب و تـەتریك و تـەفریس ئـەکرێن کـە جینۆسـایدیش کـران. کـورد بۆتـە هـەتیوەی زەمانــە تـا بـە ئیصـتلاحی داگیرکـەرانیش چەندین جار ڕاونراوەو کۆڕەوی گەورەی پێکراوە, جارێ بۆ خوراسان و جارێ بۆ قونیەو پشتی ئەستەمبۆل، هەمەوەند تا لیبیا وجـەزائیر دوور خرانـەوە، بـەلأم لـەم سـەردەمەدا هاتونەتـەوە.(بەڕاسـتی ئـەم چـنگ گیرکـردن لـەخاکی خـۆی کـۆڕەوێکی بـێ وێنەیـە لـە مێـژوودا، نمونـەی دەسـتگرتنە بـە خـاکی ئـەزیزی بـاب و باپیریانـەوە). چـەندین هـەزار هەزار بەرەو ڕۆژئاوای تورکیاو هەندەران ڕاونران. زۆرینەی سەرکردەو پیاوە گەورەکانی کــورد لــە غــەریبی ســەریان نایــەوە، جــا ئــاوارەبوون پچــڕانە لــە ئەصــڵی خــۆت و دوورکەوتنەوەی لەو ژینگەی پێی ڕاهاتووی سۆزوعاتیفە و یادەوەری ژیان و کـەس وکـار ئەزیزان لێی خولقـاون، بۆتـە بەشـێك لـە ڕابـردووت و پەیوەنـدی بـەژیانی هەنوکەیـەوە ئاسودەی دڵنیایی بوونی دوا ڕۆژتەوە هەیـە، لەولأتـدا خـۆت بـەخاوەن بنـەماو هەسـت و بــوون و ســەروەری و نــرخ و ڕێــزی خــۆت ئەکــەی جـا چ تــاك و چ کۆمــەڵ و نەتــەوە، دوورکەوتنــەوەی وەك هەڵواســراوی وایــە قاچــت لەهــەرد ئــەبڕێ, نــاگونجێی دڵــت پــێ ناکرێتەوە بە زەحمەت لەگـەڵی ڕادێیـت دڵـت ئەڕوشـێ عاتیفـەت برینـدار ئـەبێ ڕۆحـت عەزاب ئەخوا سۆزت بۆ جێگە ئەصلیەکەت دێتە کوڵ و دڵـت بـەجۆش و خـرۆش دێـت،

شعورت لەگەڵیا ئەجوڵی هەس بەخەتەری نەمان دەکەی خۆت بەسووك و لەکەدارو لاوازدێتەوە بەرچاو، دیارە کەرامەت و عیزەتی خۆت بەلاسەنگی ئەبینی ئەمەش لای هەموو کەسێك و گەلێکە، لەکۆنەوە تا ئێستا لەدوارۆژ نازانم تەکنەلۆژیا چی بەسەر بەنی ئادەم دێنێ.

بەکورتی ئەم ڕیشاڵە پەیوەندیانە عاتفی و فکری و فەرهەنگی و ئابووری و کۆمەلایەتیو سیاسین، پەیوەندی داریشە بەمافی ئینسان لەسەر کۆمەڵ و خاکەکەی وە مافێکی ئاسایی مرۆڤیشە کە مرۆڤ کوێی ئەوێ لێی نیشتەجێ بێت بەزۆر هەڵنەکەندرێ و ڕاوبنرێ, ئەگەر ئەوە وردتربکەینەوە ئەوە گیانی نیشتیمانپەروەری و میللەت خۆشەویستییە هەروەها شێوەیەکی خەباتی نەتەوایەتییە پابەندبوونە بە نیشتیمان و نەتەوە کە لەم عەصرە سیمای سەروەری واقیعەتی ژیان ئاسودەیی و بەختەوەری سەرفرازی مرۆڤن، جا ئەم بابەتەلەئەدەبی هەموو گەلاندا هەیە تاخەڵکەکەی زیاتر ئەم دەردو نەخۆشیەیان تووش هاتبێ و برینەکەیان قوڵترو سۆزەکەیان گەرم ترە،ئەمەش هەستێکی مرۆڤایەتییە هەر تاکێك لەگەڵ ولاّت ومیللەتی خۆیدا لەئەدەبی کوردی کۆن و نوێ تا فۆڵکلۆریش نموونەی زۆرن من لە فۆلکلۆری دوو نموونە ئەهێنمەوە:

١- کوڕ دەڵێ کچەتیمە حەیرانەکەی خۆم ئەمن ئەوساڵ سەری حەوت ساڵان دەچمەوە دەری کاوڵە مەوتەنێ ئۆ باڵی منت بەملی بێ شەمام و شەمامە بەندی باخەڵێ لەدەست کەس مەنێ.

ئەمە فیراقی یارو ولاّتە وە لەڕووداوێکی فۆلکلۆری پوورە ئایشێ چەند ساڵێك لەمەوپێش بۆی گێڕامەوە وتی:

٢- دەستەکچ بووم لەم گوندی کەلکانەی ئێستا، باوکم لەشێخی گوندەکەمان تووڕە بوو ماڵمان باری کرد بۆ گوندی باسەرەی دراوسێ ی ئێرە, زۆر بیری گوندەکەی خۆمانم دەکرد حەزم دەکرد بگەڕێینەوە ئەوێ, ئێوارەیەك مانگایەکی شینمان هەبوو ئەچووم بیهێنمەوە لەخوار ئاوایی ئەڵەوەڕا کە ڕێی کۆیەو کەڵکان بەوێ دا تێئەپەڕی, دیتم شێخی کەلکان لەکۆیە ئەهاتەوە لە پڕئەم بەیتەم بۆ هات بۆ ئەوەی سەرنجی شێخ ڕابکێشم بانگم کرد:

تووێ تووی مانگە شینە

سبەینێ ئەچینەوە کە لەکنی ڕەنگینە

چەند جار دووبارەم کردەوە شێخ تێگەیشت وگەڕایەوە لێی پرسیم کچێ کێی؟ منیش پێم وت ئینجا فەرمووی برۆ بگەڕێینەوە ماڵی ئێوە, لەوێ باوکمی ئاشت کردەوە بەیانی گەڕاینەوە گوندەکەی خۆمان.

ئەمە سۆزی مرۆڤە بۆ گوندەکەی خۆی کە چەند کیلۆمەترێك لێی دووربێ بەزۆری زۆرداریو ناچاری جێی هێشتبێ، نازم حیکمەتی گەورە شاعیری تورك دەڵێ: پێمخۆشە لەولاتی خۆم حەپس بم نەك لەغەریبی پادشا بم، حاجی قادر لەئەستەمبۆڵەوە پایتەختی ئەوێ ڕۆژێ ڕۆژهەلات نرکەو ناڵەی دێ لەغوربەتیدا دەڵێ:

وتم بە بەختی خەواڵوو وەرە ئەتۆ بی خوا
لەخەو هەڵسە زەمانێ بچینەوە ئەولا
گوڕەی بەهارییە ئێستاکە شاخ و داخی ولأت
پڕە لەلالەو نێرگزو نەسرین و شەهلا

تادەگاتە

صەبا دەزانی ژیانم لەدووریان مەرگە
دەسا وەرە بەکزەی خۆت خەجەل بکە عیسا
ئەگەر منم لەفیراقیان کزەم لەجەرگەوە دێ
ئەگەر دڵە وەکو جەرگم دەڵێ ئەوا سوتا

* * * * * * *

غەریبی غوربەتی کرم بە ئەوتان
سەراپا ئەرزی لێ کردوومە زیندان

* * * * * * *

گوڵ و حاجیلەکانی دەشتی هاموون
نەکەی بیدەی بەنەگزەجاری گەردوون

ناڵی دەڵێ:

قوربانی تۆزی ڕێگەتم ئەی بادی خۆش مروور
ئەی پەیکی شارەزا بەهەموو شاری شارەزوور

تادەگاتە

ســـوتا ڕەواقـی خانەی صەبرم ، دڵ ودەروون
نەیماوە غـەیری گۆشەی زیکرێکی یـا صەبوور
هـــم هـــەم عـەنانی ئاهم و هەم ڕیکابی ئەشك
ڕەحمی بەم ئاهو ئەشكە بكە هەستە بێ قصور
* * * * * * *
داخـــل نەبی بەعەنبەری سارایی خاك و خۆڵ
هـــەتا نــــەكەی بەخاكی سلێمانی، یا عبوور
واصل بــكە عـــەبیری سەلامـم بە حوجرەكەم
چـــی ماوە چی نەماوە لەهەیوان و تاق و ژوور
* * * * * * *

جا دێم و دەڵێم وەك لەسەرەتا وە وتمان من نەهاتووم ژیـان و خـەبات و ئـازادیو دەردە مەینەتی كورد لەسەردەمی ژیانی پڕ ئاشووبەی هێمن سەراپا باس بكەم، چونكە پانتایی ئەم باسە ناگرێت ئەوە چمكێكی هەست وشعوری ئەم شاعیرە دڵ بە سۆزە ئەخوێنمـەوە بەتایبـەتی كـە هـێمن بۆجـاری دووەم ئـاوارەی گەرمەسـێر دەبێتـەوە بـە چـڕیش دوای حەفتاو پێنـچ و ئاش بەتاڵ بۆ ئەو ماوەیە هەڵئەبژێرم؟ وەڵام ئاسانە.

١- شاعیر خۆی دەربەدەرو دوورە وەتەن بوو

٢- كـورد لەوماوەیـەدا دوای هـەرەس و ئـاش بـەتاڵ بـۆ یەكـەم جـار لـەنیوەی سـەدەی بیستەمدا بەم شێوەیە, سنوورو كەوشەنی وڵاتانی خۆی بـڕی و سـەری خـۆی هـەڵگرت و بەهەموو دنیادا بڵاوبۆوە بۆهەر لاو وڵاتێك، بچووبای كوردێكی ئاوارەت ئەدی.

٣- كورد ئەوەی لەجێی خۆشی مابوو هەستی بەنامۆیی و بێ هیوایی ئەكرد بەزۆرە ملـی ڕائەگوێزرایە خوارووی عیراق.

٤- تـەعریب و تەهجیر و تەبعیس بێ پەروا دەستی پێكردبوو.

٥- تـا ئێسـتا ئـاوارەبوون و بـە ئـاوارەكردنی كـوردان بەردەوامـە چ بـەرەو هەنـدەران چ لەكەركوك وخانەقین و ژەنگـار چ لـەناوخۆ لەوشـارەوە بـۆ ئـەو شـار، برینێكـە بـەردەوام خوێنی لێ ئەچۆڕێ ئازارەكانی بەسۆ دێنەوە. دەكولێنەوە

ئەوێستاش گــۆڕ غەریب زۆرن وەکـو تۆ

ئەوێستاش بــێ نـەسیب زۆرن وەکـو تۆ

ئەوێستاش بـێ کـەس دوورە وەتەن هەن

ئەوێستاش شـــــاعیری پیرو ڕەبەن هەن

جا تێکەڵبوونی ئەم هەستە گشتیە (الشعور الجماعیە) و هەستە تایبەتیەبـە غوربـەتی و ئاوارەی و نامۆیی خۆی, ناو ناخی قووڵی مـام هێمنـدا واتێکـەڵاو ببـوون پێتوایـە هـاوارو ناڵەی هێمن هاوارو ناڵەی هەموو ئاوارەیەك بوو، هـەموو ئاوارەیـەکیش مـام هـێمن بـوو، جگە لە توانـاو سـەلیقەو ڕۆشـنبیری وخـۆڕاگری و هەسـت دەربڕینـی بەسـۆزی دووکـەڵی دەروونـی ئـەم شـاعیرە لەگـەڵ ئـەم کـەش وهـەواو فـەزا گونجـاوەو لـەبارەش ئـەم جـۆرە ئەدەبـە لـەگۆڕێ بـوو، کـە ئـاوارەبوونو هەسـت بـەنامۆیی و غوربەتیـە گشـتیەکە بـوو، لەوەش زیاتر مام هێمن هێندە شارەزاو وردەکاری وشـەو فەرهـەنگی کـوردی و ئیـدیۆمی زمانەکەیــەتی کــە لەگــەڵ ئــاوازی نــوێ هەڵســاوە لــە فۆلکلــۆری ڕەســەنی کوردییــە هەڵێنجراوەکە ئەیهۆنێتەوە ئەوەندەی تر بەتام و چێژو هێزو پێزی ئەدا بـە هەیبـەت و جیلوەی شیعرەکانی.

هـێمن شـوون هەڵگروچـاو سـاغ و شـارەزای هـەموو بەنـدو بەنـدەن و گـەوەو ڕووبـارێکی کوردستان بوو، وای ئەنەخشاندن ئەتوت فۆتۆگرافـەو کـامیرای ڤیـدیۆیـە. مـاڵی لەهجـەی موکریانیش ئـاوابێ ئەوەنـدە ڕێـك و لـووس و لـەبارە نـەك ئـەم شـیعرە پـڕ سـۆزو پـاراو ناسکانە وەختـە بڵـێم جنێویشـت بـەم شـێوەیە پـێ بڵـێن لـەدڵت گـران نابێـت. گـەر لـەم دوورەوە بـدوێم هەوێرێکـەو ئـاوی زۆر ئـەبات، بـەڵام دێـم و دەردی میللـەتێکی مـەزلوم لەدیدەی شاعیرێکی دڵ پڕ لەسۆ دەرئەبڕم ئەیکەمە نموونەی ناڵەو هاوارێـك کـە خـودی نمونەی ئەم زامداری و بێداریەبێ.

ژانـــی ناسۆری وجودابیم چێشتووە

هەرچی خۆشم ویستووە جێم هێشتووە

تـاوێ لـە گەرمەسـێرە، تـاوێ لـە کوێسـتانی گەدەیـە، گـەر بـۆ گریمـانێکیش لەشـاعیر دووربکەوینـەوە زوومـی وێنـەگرتن فـراوانتر بکـەین کـێ وەك کـوردانی بەسـەر هـاتووە دەبیـنین میللـەتێك بـێ وێنـەو مانـدەو نـەزیر، بـەڵام لەچـی دا, زوڵـم ومـاڵ کـاوڵی و خانەخرابی دا.میللەتێك لەکۆتایی سەدەی بیستەم ناتوانێ دەم هەڵبڕێ بڵێ هەم،

ئەو گەلەی حاشادەکەن لێی و هـــەشە

ئێستاش بەدەمیاندا نایە بڵێن ئێوە کوردن..مرۆڤن.. موسڵمانن.. مـافی ژیـان و ئـازادی و ئاسودەیتان هەیە لەهـەرکوێ یـە دەنگێ هـەڵبڕن نارەزاییـەك بڵێن یـا غەفڵـەتی زەمانـە دوای هــەزاران قوربــانی ئیدارۆکەیــەك بــۆ خۆمــان پێکبهێــنین کەعبــە کــەچ بــووە مسجدالاقصی ڕووخاوە.

ئەبێ تەدبیری لێ بکرێ لەناوببرێ، بەلاّم لەڕەوشتی بەرزی نەبەزی ئەم میللەتـە قایمـەدا ئەوە هەیە، وتیان ئەبێ نەبیت, گەر هەی بمریت، ئەو پڕ بەدەم هاوار دەکا ئەڵێ هـەم و نامرم و ئەمێنم دەیان و سەدان هەڵئەنگوم و نوچ ئەدەم هەڵدەستمەوە ملی کێو لوتکـەو بەنـدی خـۆم ئەگرمــەوە ئـاگری سـەدان شۆڕشـی تـر هەڵئەگیرسـێنمەوە مێـژووی مـن ئەوەیە:.

قــەد ناســرەوم ناوەســتم هــەدادانم نییــە حەتمــە ئـازادیم دەوێ ئامادەشـم نرخەکـەی بەخوێنو فرمێسك و گیان بازی و قوربانی بدەم.

دەمگری، ئەمما لەگــرتوخانە ڕق ئەستوورترم

لێم دەدا، ئەمما لەسەر داوا ڕەواکەم سوورترم

دەمکوژی، ئەمما بەگژ جەللادەکەم دادەچمــەوە

کــوردم و نـــاتــوێمەوە، نـــاتــوێمــەوە، نـــاتــوێمــەوە

حا وەرە ئەم هەست و نەستە بەگفتو لفتی مام هێمنی بڵێ قـەتارێ چ عەزەمـەتێکی لێ دەرئەچێ سەد ئـیلاو ماشـەلاّ، هـێمن وشـەو ڕسـتەی لـەخۆوە نـەهێناون, داینەڕشـتوون, لاسایی زمان وهونەری بێگانـەی نەکردۆتـەوە بـەڵکو بـەزمانی سادەی پـورە فلان و مـام فلانـی کـوردەواری وتـونی و خـۆی دەڵـێ لـە خـەڵکم وەرگرتـوون داومنـەوە بـە خـەڵك، کـەمیش هـەن بەڕاسـت و دروسـت و پـاکی ولاّتو میللـەتی خـۆی بـەدڵ خۆشویسـتبێ ئامادەی قوربانیش ببێ بۆی:

حا بەکوردی کرمانجی من ئەمەوێ چمکێك بەپێی توانـاو زانـین و سـەلیقەی خـۆم لێـرە بـەگوێ بـەرێزتان بچـرپێنم، باسـی فەترەیـەکی تایبـەتی یـا چـەند سـاڵێك لـەبوارێکی تایبەتی لەشیعری هێمن بدوێم کە شاعیر هاوارو زیرەی هەڵساوە, گەورەترین شۆڕش بێ شکستی مەیدانی, ئاش بەتاڵی پێکـراوەو سنوری ئـاوارەیش لەبـەردەم کوردان والاّ بـووە، خەسترین و چڕترین شیعریشی نالەی جودابیە.

دوو تێبینی تر هەیە کە:

١- هێمن شاعیرێکی دوورە پەرێز نەبووەو شەوان بەدزیەوە لەبن لێفە فرمێسکی بۆ داماوی گەلەکەی ڕشتبێ بەڵکو لەگەرمەی خەباتدا حاڵی لێ هاتووە.

٢- ڕەنگە دوای قوڵبوونەوەی مەرگەساتی کوردان دوای کیمیا باران و ئەنفال کردن و وێرانکردنی سەرتاپای گوندەکان جارێکی تر شەپۆلی ئاوارەیی ڕووی دابێ شاعیرانی تر وەك شێرکۆ بێکەس و ڕەفیق سابیر هۆمەر دزەیی و دەیانی تر ئەم کۆڵەیان بەشیعری جوان و حەزین ڕشتبێ, ئەمانەش لێکۆڵینەوەو باس و کۆڕ هەڵئەگرن و بەلام من لێرە لەزکری خانەقای هێمن حاڵم گرتووە چەند بەیتێکی دەروێشی ئەو ڕاڤە ئەکەم و وە نموونە ئەهێنمەوە بەتایبەتی ئەوانەی زۆر ڕوون و ورد ئاوارەیی و غوربەتیان پێوە دیارەو ئاشکرایە، ئەوەش دەڵێم شیعرەکانی هێمن شین و گابۆرو سەردولکە نین، بەڵکو هەستی نیشتیمانپەروەری نەتەوایەتین, وردە دەماری مرۆڤی کورد دەهێنتە هەژان و جولەو خرۆش لەهۆشیاندا ئەبزون لەئەنجامدا نەبەزین و خۆڕاگری دەخولقێنن ورەمان بەبەر دەنێنەوە هیوامان پێ ئەبەخشن چەکی مەردایەتی ئەدەنەوە دەستی تێکۆشەران مەتەرێزی شەرەفمانە نیشان ئەدەن لاوان ئەنێرنەوە سەر سەریاڵ و بەندەنان و سەنگەرە بەتاڵەکان ئاوەدان دەکەنەوە.

ئیتر سەنگەر بەتاڵ کردن مەحاڵە

ئیتر کوردو بەزین خەون و خەیاڵە

چاکترین تەعبیریش لەسەر هەڵسانەوەش, دەست وەکەری تێکۆشەرانی یەکێتی ی نیشتمانی کوردستان بوو لەشۆڕشی نوێی کوردو بەزینیان کردووە بە خەون و خەیاڵ, سەنگەریان نوێکردنەوە, لەبەر پەتی سێدارە بەگژ جەللادان داچوونەوە شەهاب و جەعفەرو ئەنوەر سەلماندیان کورد ناتوێتەوەو ناتوێتەوە.

ئیلهامی ئەم شیعرانەو, بیری نەبەردانەی خاڵە شەهاب لەسەرپەتی سێدارە, بانگی حەقی داو کردیە ڕەمزی مەردایەتی و ئەم بانگەوازەی (کەم بژی و کەڵ بژی) بووە دروشمی دەیان تێکۆشەر لەسەر داری سێدارەو لەمەتەرێزی شەرەفدا بەپێوە شەهید بوون.

ناڵی لەکوێ ببینێ کە پایتەختی شارەزوور

ئەستێرەکانی ڕادەکشن وەك شەهابی نوور

وەیـەك چـوونی ئیلهامانـە بەرێکـەوت و (صـدفه) نییـە، ئـەوە فەلسـەفەی پیـاوەتی و مەردایەتییە لای هەموو ڕەندو مەردان لەهەموو شوێن و زەمانان.

کـــانی ڕوونـــم دی بەلێشاوی بەهار شڵوێ نەبوو

بەفری گەورەم دی چیای گرت و بەتاوێ بوو قەدەم

ژینی کورتم دی پڕاوپڕ بوو لــــەشانازی و شەرەف

عومری درێژم دی کۆتایی هـــات بـــەڕسوایی و نەدەم

جـا دێـم ودێمـەوە نـاو دەریـای بـێ پـەی غوربـەتی مـام هێمنـدا بـڕەك بـازووی سـەوڵ ڕائەوەشـێنم وەك خـۆی لەجێیەکیـدا ئەفـەرموێ مـن وەختـەکی لەوڵاتـەکی دەرەوەی کوردستانم دەمەوێ شیعرێ بڵێم, تەماشا دەکەم کوردستان دێتەوە یاد هەروەك لەبیرمـە لەجێگایەکی شاخاوی بەردەڵان‌و جەنگەڵدا شەوێکی نیوەشەو گـوێم لــەدەنگی بولبـولان دەبوو لای بەیان بوو کوردسـتانم هاتـەوە بیر وڵاتێکـی دووریـش بـوو لەکوردسـتان ئـــەم شیعـرەم گـوت:

بەیان ئەنگوت و شەو ڕابردوو من هێشتا خەوم نـــایە

دەخوێنن بولبول‌و قومری بەڵام قاسپەی کەوم نـــایە

خەیاڵ دەمباتەوە جێژوانی شەوانی لاوەتی ئەمما

خرنگەی بازنەو خرخاڵ وبەرمـووری ئـــەوم نـــایە

ڕەنگە شاعیری زۆر وەك باسمان کرد لەکونجی غوربەتی و ئاوارەییدا ناڵە ناڵیـان کردبـێ, سـۆزی غـەریبیان وەك حاڵەتـە مرۆڤایەتیەکـە دەربڕیبـێ، بـەڵام بەڕاسـتی داهێنـانی وا ناسك‌و جوان کارو پڕلەجۆش‌و خرۆش مەگەر هەر لەگەڵ بۆ کـروزی هەناسـەی هێمنـدا هاتبێتـە دەر، کـە سـۆزو نەسـتی دەربڕینـی لەوشـەی قەشـەنگ پێموایـە کـەس وای بـۆ نەهاتبێ:

لەودەمەی واگڕ دەگرێ مەیل و تـــاسە

لەو دەمەیدا تێك هەڵدەنگون هەناسە

ئینجا دێمەوە سەر ئەصلی مەخسەد وەك عـەرەب دەڵـێ (بیـت القصـید), ئـەویش ناڵـەی هێمنـە بـۆ جـودایی وغوربـەتی لەسـەردەمە دیاریکراوەکـەی پەنجـەمان بـۆ ڕاکێشـا کـە روونترین ئاوێنەو بەڵگەی شیعری ناڵەی جودایيە.

ناکرێ لێره هەموو قەسیدەکە باس بکرێ و لێك بدرێتەوە ئەوەی چڕو خەست وێنەی شیعریو وشەی غەریبی پێوە دیارە کە شاعیر لەسەرەتاوە مەی حەرام دەکا لە بێخەمو سەهەندان لەوانەی دەردیان کەمەو حەلالی دەکا بۆ کەسێك مەی چزیلکی پێوەنێ, باسی ڕۆژگاری زوێرو ژێر چەپۆکی ئەکات کە هەم گەلەکەی هەم خۆی تووشی هاتووە، بەرداشی زەمان هارپویەتی دووری ئازیزانی دیوە.
دوایی قوم قوم مەی هەلئەداو سەری گەرم ئەبێ هاوار لەساقی ئەکا وا وەرگەڕێ! داوای جامی پڕ ئەکا زیرەی لێ هەلئەستێ دەردی بی دەرمانی دووری هەلئەرێژێ.

مـــەی حەلاڵە بۆمنی وێرانە ماڵ

بۆمنی سەرگەشتەو ڕووت و ڕەجاڵ

بـــــۆمنی بابردەڵەی گردەنشین

بـــــۆمنی دڵ پڕ لەناسۆرو برین

بـــــۆمنی ئاوارەو دوورە وەتەن

بلبلی بێ بەش لەگوڵزارو چەمەن

پەروەریوی, باڵ شکاوی, دەنگ بڕاو

بێ بژیوی، بەشخوراوی، دەرکراو

پیری زۆر هانی، کەنەفتی، دەربەدەر

دیدەسووری، دڵ مەکۆی، دەردوکەسەر

داتەپیوی، بێ پەسیوی، بێ قەرار

بـێ کەسی، دەستەشکاوی، کۆڵەوار

لـێوبەباری، دەردەداری، رەنـــجەرۆ

شاعیری جوانی پەرستی, دڵ بەسۆ

نابێ قەد ناڵەی جودایی بێ ئەسەر

جا چ نەی بیکا ، چ پیـــاوی دەربەدەر

* * * * * *

دەردی دووری دەردی دووری کوشتمـــی

دەردی وشیاری و سەبووری کوشتمـــی

خەم ڕەوێنێک لێرە من ناکەم بـــەدی

چۆن پەنا بۆمەی نەبەم ساقی ئەدی

نابینم خـــاک و ولأت وشاری خۆم

نابینم نـــاسیاو دۆست و یاری خۆم

ڕوو لەهەر لایەك دەکەم نامۆیە بۆم

نابینم جێژووان و کەونەلانی خۆم

* * * * * * *

چـــۆن نەناڵێ ئەو دڵە ئەنگاوتەیە

بەرد لەبەردی بێتەوە دەنگی هەیە

هەڵــــبڕاوم مـــن لەیاری نازەنین

دەرکـــــراوم من لەخاکی دڵ نشین

بـــــوومە ئاوارەو پەڕیوی دوور ولأت

کەوتومەتە دردەداوی ڕێی نەجات

شـاعیر لەبەشـی یەکەمـدا چـەندین وشـەی کـە هـەموویان مانـای ئـاوارەو دوورە وەتـەن ئەگەیـەنن دەربڕیـون, وەك وێرانـەماڵ، بابڕدەڵـە، گردنشین، دوورە وەتـەن، پـەڕوەریو، دەرکراو ....هتد، لەبەشی دووەمـی چـەند نموونـەی وێنـەی شـیعری لەسـەر ئـاوارەیی دەربڕیوە کەهەندێکمان لەسەرەوە تۆمار کردن:

خەم ڕەوێنێك من لێرە ناکەم بەدی

نابینم خاك و وولأت و شاری خۆم

.....تادوایی

ئەو لەزۆران و من لە ئارانێ دەژیم

کێ دەڵی منیش وەلی دێوانە نیم

ئـەم قەسـیدەیە بەتـەنها باسـێکی دەوێ کـێ وەك هـێمن وەسـفی غوربـەتیو ئـاوارەیی کردووە زیاد لە سی وشەش وشەی مانای دوورە وەتەن ئەگەیەنێ نزیکـەی پـەنجا وێنـەی شیعری دێنێتە بەرچاو.

هـێمن لەنالـەی جودایی دا شـاعیری مـەی و عاشـقانە، هەسـتی گـەرمی بـۆ باوەشـی ژن بەتەوژم دەربڕیوە ئەویش وەك بەشێك بە بایەخ و خۆشەویستی لەناو ولأت و گەلەکەی

یادی ئەکاتو هەستی خۆی بەرامبەر دەرئەبڕێ, ئەمەوێ شتێك لەقەسیدەکەو زەمەنی خولقانیو بیرەوەری ئەوکات بگێڕێتەوە.
لەساڵی ١٩٧٦ یەکێتی نووسەرانی لقی سلێمانی لەهۆڵی مامۆستایان کۆڕێکی شیعر خوێندنەوەی بۆ هێمن سازدا, لەکۆڕەکەدا سەدان کەس لەهۆڵەکە خزابوون جێگا نەبوو خەڵك بەپێوە وەستابوون کە شاعیر هات بووە چەپڵەڕێزان کۆڕەکە کامەران موکری ئەیگێڕا، ناڵەی جودایەکەی خوێندەوەو حەماسەتێکی وای خولقاند، بووە خۆ پیشاندان گەرچی بەرواڵەت شعرێکی ڕۆمانسانەی سۆفیانەبوو, لەگەوهەردا ئاهو ناڵەی ئەوێ ڕۆژی کوردی باڵشکاو بوو، ئاوێنەی دڵ شکاوی هەموو کوردان بوو.

بـۆیـە نـاڵەم تێکەڵی نەی کردووە

شیـوەنێکـم پـێیە نەی نەیکردووە

بەهەق دەڵێم (ناڵەی جودایی) شنە بای پێش بارانی سووری شۆڕشی نوێ بوو، وەك دەڵێن شیعربای پێش بارانی شۆڕشە،گوتاری دەفتەری شۆڕشی کوردەواری بوو، بەرجەستە بوونی گیانی نیشتیمانپەروەری و خۆڕاگری و مقاوەمەتی کوردانەبوو، خوێنێکی گەرم بوو بە دەماری مەردایەتی کوردانـدا گەڕا، لاوی کوردی گڕی گرت و بەیاڵو بەندەنان هەڵگەڕا، کە شۆڕشیش ئەوکاتە ڕۆمانتیکیەکی شۆڕشگێڕانە لەخۆبردوانە بوو, شیعر چەکی دایە دەست پێشمەرگەو ئاگرێك بوو لەگیانی داگیرکەران، شیعر هەوێنێکی گیانی و نەتەوایەتی بوو، خەستبوونەوەی کوردایەتی بوو، شاعیر شاسواری هەڵسانەوەو پەلاماردان بوو، ئەوێ کات تیشکە سوورەی شەفەقی بەربەیانی شۆڕشێکی مەستانە بوو.
شیعر چەخماخەی گوللەو برسکەو ناڵەی بۆمبای تۆڵەبوو، هێمن شیعری کردبووە هەمانەو هەگبەی ویژدانی میللەت، ئەم سۆزە هەست و نەست دەربڕینە کە دەبێتە هزری مرۆڤی کورد، لە دەمارانیدا دەگەڕێ و تێدەنیشێ و پاراو ئەبێ، ئەبێتە زیندەگاهی، ولاتی لای شیرنو شەککەر ئەبێ.
قوڵبوونەوەو خەستبوونەوەی هەستی بیری نەتەوایەتییە، لەمێشك و دڵ و جەستەی ڕۆڵەی کوردی مەردا، دەرس و پەندێك دەخولقێنێ و دای دەدا, شاعیر کادیرو مەلاو مامۆستایە، نەوەی نوێ بە وشەی جوان و پاراو لە گولاو، ئاوێتەی سۆزو ئاوازی دەروونی ئەبێ، هەستی نیشتیمانپەروەری و بەرگری و خۆڕاگری و فێر ئەکات .....

شاعیر هونەرمەندەو وێنەت بەوشە بۆ ئەکێشێت، شاعیری ئێمەش وێنەی حەزینی و کەساسی کوردی ئاوارە، جارێك بەوشەو جارێك بە بەیتە شیعرێك، هەندێك جاریش بەچەند بەیتان وێنەی کوردی دوورە وەتەن و دەرکراو لەماڵ و زێدی خۆی نیشان ئەدا.

گۆڤاری (کۆسار) ژمارە (١)، کانوونی دووەم، ٢٠٠٠.

هێمن و ناڵەی جودایی

ڕەحیم لوقمانی (سەقز)

هەر میللەتێك خاوەنی میراتی فەرهەنگی خۆیەتی. زۆر ئەفسانەو داستانو بەیت وەك هەوێنی ژیانو سەرچاوگەی بیروباوەڕی كۆمەڵایەتی كەلەپووری میللییان پێكهێناوە. بەسەرهاتو داستانان لەگەڵ ڕەوتی زەمان بوونەتە نیشانەی ڕەمزو ڕازو ئوستوورە. خەونو ئارەزووی مرۆڤی پێچاوپێچی مێژوو لە كاكڵەی ئوستوورەو داستاندا ڕەنگو چێژی شاعیرانەی گرتووەو دەماودەم هاتووە. ئەم میراتە یادگاری بیری پڕی شاعیرانی كەونارای میللەتن. ئەم بەرهەمە ئینسانییانە لەباری ئەدەبییەوە گەلێك بەنرخن. هەروەها مەیدانی سەرەكی كۆمەڵناسیو ڕەوانناسین. لەڕۆژگاری پێشكەوتووی وەك ئەمڕۆدا سەرهەڵدانی داستانی دڵداریو قارەمانەتیو ئایینی وەك دەورە مێژینەكان دەرەتانی نییە. ئەگەریش هی تازە هەبێ ڕەگی ئەستوور داناكوتن، بەڵام شاعیری ئەمڕۆ لە بەرهەمی خۆیدا وەك سەمبول ئاماژەیان بۆ دەكاو بە تەشكێكی نوێ قارەمان زیندوو دەكاتەوە.

لە پاش سەقامگیربوونو تەنینەوەی ئایینی ئیسلام لە ئێراندا، فەرهەنگو ئەدەبیاتی ئێرانی ئاڵوگۆڕی بەسەرداهات. نووسەرانو شاعیران كەوتنە سەر ڕچەی زمانو ئەدەبی عەرەبی و وشەگەلی ڕەسەنی ئێرانی خرانە پشتگوێ، ئاماژەكردن بۆ ئادابی میللیی ئێرانیو شانازیكردنو ناوبردەی ئایینی باپیران بە خراپەو بێ دینی درانەقەڵەم. زمانی فارسی بە تەواوەتی كەوتە ژێر ڕكێفی زمانی عەرەبی. تەنانەت شاعیران لایان سووكو عار بووە كە بە فارسی پەتی بنوسسن. هەركەس وشەی عەرەبی پتر بەكارهێناوە خوێندەوارترو زاناتر لە قەڵەم دراوە. جا هەر بەم پێیە ئوستوورەو داستانگەلی عەرەبیو سامی لە شیعری شاعیرانی فارسو كورددا بە تۆخی ڕەنگیان داوەتەوەو نموونەیان لە شیعری زۆربەیاندا هەیە كە لێرەدا پێویست ناكا ئاماژەیان بۆ بكەم.

دەورانی ئێستامان كە پاشی سەدان ساڵ گەڕانەوەی سەربەخۆ دەستی پێكردووە. شاعیران بە هەستی پاكی میللییەوە دەگەڕێنەوە سەر بنەمای فەرهەنگو تۆرەو داستانە خۆماڵییەكان.

له شاعیرانی هاوچەرخدا پێموابێ کەس وەك مامۆستا هێمن ئەو تەلیسمە نامۆییەی نەشکاندووە. خەیاڵی شاعیرانەی مامۆستا ئەوەندە ڕەسەنو خۆماڵی بادراوە کە خودی وشەکانیشی بۆنو بەرامەی وڵاتو فەرهەنگی کوردەواریی پێوە دیارە. هێمن لە هیچ بارێکدا شاعیرێکی بێ ڕیشە نییەو بنەمای خەیاڵی لە ڕەنگو بۆنی سروشتو وێنەی دەروونی میللەتەکەی وەرگرتووە. بەڕاستی لە ناخەوە شارەزای غەمو شادیو حەزو تاسەو خەونو خەیاڵو ئاواتو ئەوینی گەلە. هێمن کە لە شیعردا خاوەنی شێوازی تایبەتی خۆیەتی لە ژیاندا تێکەڵی دەردو شادیو دەربەدەریو کوێرەوەریی گەلەکەیەتی, سەرهاتو مەرگی قارەمانانی داستانە میللییەکان بە ژیانی خۆی دەزانێ. لە دڵداریو پێکنەگەیشتنو هەڵبڕاندا. لە ئاوارەییو دەربەدەریدا هانا دەباتە بەر قارەمانو لە زمانی ئەوانەوە هاوار دەکا. لە زۆر جێگاشدا مامۆستا بەهێنانی مەسەلەی پێشینان یان زاراوەی کۆنی کوردی مەبەستی جوانتر پێکاوە، وێنەکانی کوردانەتر ڕەنگاندووە. بلا ڕووبکەینە دنیای دابڕانو دوورە وەتەنی ناڵەی جودایی تا زۆرتر هەست بە ئازارەکانی مامۆستا بکەینو جوانتر ئەم ڕاستییەمان بۆ دەردەکەوێ.

ئەو دەمەی لە تەنیاییو ئاوارەیی خۆی دەدوێ لە راستیدا دەردی هەزارانی میللەت دەگێڕێتەوە، چونکە مامۆستا بە تەنیا بۆ خۆی نەژیا.

ئەو کەسەی بێکەس نییەو خانە خەراب

دەك بە ژاری ماری بێ بادەو شەراب

ئەو کەسەی نەیهاڕی بەرداشی زەمان

ئەو کەسەی زەیرەی نەگەییە ئاسمان...

ناڵەی جودایی , ل١٣

ئاماژەی مەسەلەی پێشینە دەکا...لەتاو دەردی زیرەی گەییە ئاسمان، دەڵێ ئەو کەسەی دەردی بە دەردی ئێمە نەبێ بۆی نییە بێتە کۆڕی ئێمەو ئەو شەرابەی لەتاو دەردان دەیخۆینەوە تا سووکمان بکا. بەژاری ماری سەهەندەو بێ دەردان بێ.

ئەمجار ڕوو دەکاتە مەیگێڕو بەهێنانی مەسەلەی کوردی کە دەڵێ "ماڵی دنیا چڵکی دەستەو دەوڵەمەند بێ بەقایە"، وشیاری دەکاتەوەو کە ڕوو لەلای هونەرمەند بکات.

زێڕ بەلایە، بێ وەفایە، دەوڵەمەند

هەر هونەر نەمرە هونەروەر مەردو ڕەند

چڵكی دەستە ماڵی دنیا وەك دەڵێن

ماڵ پەرست پەیمانشكێنەو بێ بەڵێن

هێمن وەك زۆر شاعیری بیر ناسكی تر لە دنیای خۆیو چوارچێوە نالەبارەكانی ژیان وەڕەس بووەو دەیەوێ وەك بۆچوونی خەیاموحافز، دەردەكانی بەمەی هێوركاتەوە، پاشان بۆ ئەوەی ناڵەی دەروونی بە سۆزتربێ هانا دەباتەبەر زایەڵەی نەیو شیعرەكەی مەولەوی "تضمین" دەكا.

مست مستم ساقیا دستم بگیر

تا نه افتادم زپا دستم بگیر

جاكە سەرخۆش بووم بە دەنگێكی نەوی

بۆت دەڵێم ئەو شیعرە بەرزەی مەولەوی

بشنو از نی چون حكایت می كند

از جدائیها شكایت می كند

ناڵەی جودایی, ل ١٧-١٨

ئەگەر مەبەستی مەولەوی لە نەی بگرین ئەوا لە نەیزار هەڵبڕاوەو هاواری گەڕانەوەی سەرچاوگەی ژیانی خۆی دەكا. ئەگەر مەبەستە عیرفانییەكەش بگرین. ئەوا روحی ناسكی مامۆستا لەهەردوو حاڵدا دەیەوێ بگەڕێتەوە زێدو سەرچاوەی ژیانو كانگای بیرەوەرییەكان، بەڵام هێمن ئەو دابڕانەی خۆی هەر بە نەی شوبهاندووە كەوا ناڵەی هیجرانو غەمی جودایی سەرهەڵداوە.

چۆن نەناڵێ ئەو دڵە ئەنگاوتەیە

بەرد لە بەردی بێتەوە دەنگی هەیە.

ل٢٠

بەهێنانی ئەو مەسەلە كۆنە دەڵێ لە كاتێكدا بەرد لە بەرد بكرێتەوە دەنگی دێ! ئەدی ئەو دڵەی من كە دڵی ئینسانێكە چۆن لەو جودابیە هاوار نەكاو نەناڵێ.

شوورەی سنووران ڕێی جێژوانی بڕیوە هەوار تەراتێنگەی بەكرە شۆڤارو دەهۆیە. دڕووی دوو ڕوویی‌و ڕیایی دڕكستانی نێوان دڵدارو دڵبەرە. پێكگەیشتنەوە ئەستەمە.

بەكرە شۆڤارە ئەوی مۆخەی چنیم

زیی مەمو زینان ولاتی لێ تەنیم.

کەوتمە نێو چاڵی دیلی وەك مەمێ

یایە زین لەکوێیە هاواری کەمێ

کوا قەرەتاژدین چەکۆو عەرفۆ لە کوێن

بێنە هانام وەك پڵینگی چنگ بەخوێن.

ل٢٠

بەیتی مەم‌و زین شاکاری ئەدەبی کوردییە کە خانی کردوویەتە شیعرو بە چەند زمانان تەرجەمە کراوە، مەم‌و زین دڵدارو دڵبەرن. بەکر دوو ڕووی ئەم ئەوینەیە. لە شۆفاریو نابەکاری ئەو مەم‌و زین بەیەك ناگەن. باوکی زین مەم لە چاڵی زیندان دەکات، کە دەمرێ "زین"یش لەپاش ئەو خۆی دەکوژێ ئۆگرو خۆشەویستانی مەم بەکرە شۆفار دەکوژن ئەوان پێکەوە دەنێژن‌و بەکریش لەبەر پێیاندا ".کە ساڵی تازەو بەهار سەرهەڵدەدا. لەسەر گۆڕی ئەوان دوو گوڵی سوور دەڕوێ. لە گۆڕی بەکر دڕوویەکی ناحەز سەردەردێنێ‌و دەکەوێتە بەینی گوڵەکان‌و لەوێشدا نایەڵێ بە یەکتر بگەن.

قەرەتاژدین زاوای ماڵی زینەو لە دۆستانی مەمە. چەکۆو عەرفۆیش دوو گەنجی مێرخاسن مامۆستایش خۆی وەك مەم ناساندووە کە بە تاوانی خۆشەویستی‌و پاکی لە چاڵی دیلیدایەو هاواری جوامێران‌و دۆستانی هاوبیر دەکا.

لاسە شۆڕێك بووم غەنمیی دوژمنان

ئێستە ئەنگواوم بەتیری چڵکنان.

وام بە تەنیایی لەنێو خوێنا شەلاڵ

کوانێ عێل‌و کوانێ خانزادو خەزاڵ

ل٢٠

لاسە شۆڕی باڵەکان لە سوێی جوانی‌و خۆشەویستی خەزاڵ، خانزادی دەزگیران‌و خێڵی باڵەکان جێ دێڵێ‌و دەچێتە ماڵی بابی خەزاڵ‌و دەبێتە خزمەتکاریان.

لە ئاکام‌و ڕێی ئەم ئەوینەدا، تیری چڵکن‌و خوێڕییەك دەیپێکێ‌و هەر بەو زامە سەر دەنێتەوە. جا خانزدای دەزگیران‌و خەزاڵی دڵبەر گەرمەشینی بۆ دەگێڕن.

مامۆستا هێمن بە ناکامی ئەوین‌و ژیانی خۆی, بەسەرهانی لاسە شۆڕمان بیردێنێتەوە کە هەموو زەمانێك مرۆڤی ئازاو مێرخاس بەدەستی ڕەزیل‌و ناپیاوان لەبەین چوونە. پاشان ئامازەی ئەوینی ناکامی شەم‌و شەمزین دەکات. دوو ئامۆزا کە پاش تەمەنێك

چاوەڕوانی ئاقیبەت بۆ یەك نەبوون. (گۆرانی شاییەك دەگەڕێ بە دەنگی حەسەن زیرەکی نەمر، بەسەرهاتی ئەو دوو ئامۆزایەیە).

زۆر لەمێژە نارە ناری منی نەبیست

هەروەکو شەمزین شەمیلەی خۆشەویست.

لەم داستانەشدا شەمزینی دڵدار سەری خۆی هەڵدەگرێو زێدوگراوی بەجێ دێڵێ.

لەم بەیتانەدا ئەوی بەرچاو بێ دابڕانو جودایی دڵدارو دڵبەرە کە هەموو بەسەرهاتەکان دەقاودەق ژیانی مامۆستا خۆی دەگرنەوە.

وەك سیامەندێ لە چۆڵو بەندەنێ

جەرگی لەت کردم پەلی دارەبەنێ

شەتڵی جواناوم منی سارده برین

کوا خەجم تا بۆم بگێڕێ گەر مەشین.

ل٢١

ئەوین لەم داستانە بەناوبانگەشدا هەر ناکامیو مەرگە: سیامەندی دڵداری خەج لەگەڵ گراوی خۆی دەچنە کوێستانی کێلە سیپان. سیامەند لە ڕەوەزێکەوە بەسەر دارەبەنێکدا بەردەبێتەوەو ئەوین ناکام دەمێنێ. خەجیش لەتاو یاری وەفادار خۆی هەڵدەدێرێو پێکەوە دەمرن. ئەوی شایانی باسەو تراژیدیاکان پێکدێنێ ئەشقی ئەو دڵە پاکانەن کە ئاکامیان جوداییو دابڕانی هەمیشەییو مەرگە! دەجا لە دەروونی مامۆستا هێمنیشدا عەشقێکی پاك هەردەم بەگڕو پڕ تەشەنە بووە، بەڵام وەك خۆی هاوار دەکا پێی نەگەیشتووەو نەیدیتووە. شەرت ئەوەش نییە کە تەنیا ئەوین بۆ دەستگیران بێ، بەڵکو ئەوینی ئازادی، وڵاتو مرۆڤایەتیو...هەموو عەشقێکی پاكو ئینسانیو نەمرن.

ژیانی هێمن کە ئاوێتەی ژیانی میللەت بووەو بەکرە شۆفارانو نەیارانی گەل نەیانهێشتووە بگاتە زینی ئاواتی خۆی، ناچار زێدو خۆشەویستانی جێهێشتووە.

مانگی کانوونێ بە چلوان دەرکرام

وەك برایم لەو وڵاتە ڕاونراوم

کوا پەریخان بەندوباوم بۆ بڵێ

بۆ نەسووتێم نەبمە پۆڵووی سەر کڵێ.

ل٢١

مەسەلەیەکی مەشهووره بەتایبەت لە موکریاندا ئەگەر بە زستاندا کەسێك لە ماڵو وڵاتی خۆی دەرکرێ دەڵێن وەك برایمی بەسەرهات!
برایمۆك حەزی لە خاتوون پەریخانی خوشکی ئاغای خۆی دەکرد. پاش حەوت ساڵان خزمەتی میرشێخ، ئاخری ئاغا لە بەڵێنی خۆ پاشگەز دەبێتەوە. وەك مامۆستا خۆی دەفەرموێ دەوڵەمەند پەیمان شکێنەو بێ بەڵێن. زۆر بە نامەردی بە چلەی زستانێکی تووش لە وڵات دەری دەکەن. شاعیر، دوورخراوەییو ئاوارەبوونی خۆی مەبەست بووەو بە داستانی برایمۆك نیشانمان دەدا.
دیسان هەر لەسەر ئەو سووتانو دابڕانە دەڕوا کە زۆربەی داستانە دڵدارییەکان بەمجۆرە سەریان هەڵداوەو شاعیرانی گەورەی ڕابردوو بەرهەمی نەمریان بۆ خوڵقاندووە. ئەمجارە بەسەرهاتی تاڵی وەلیو شەممان بۆ دەگێڕێتەوە:

ئەو لە زۆران من لە ئارانێ دەژیم

کێ دەڵێ ئەمنیش وەلی دیوانە نیم.

ل٢١

وەلیو شەم ئامۆزا بوون هەر لە تەمەنی خوێندنیانەوە شەم بۆ وەلی مارەکرا. پاشان لە بەختی ڕەشی ئەمان، لەسەر لەوەڕ دوو بنەماڵە دەبێتە شەڕیانو لەیەکتر دەکوژن. هەردوو لا جافی کۆچەری بوونە کە لە سنووری کوردستانی ئێراقەوە هاتوچۆی کوێستانی ناوچەی دیواندەرەو سەقزیان کردووە.
وەلی بە شوێن کۆچباری ماڵی شەمدا ئاوارەو هەڵوەدا بووە. لەم دوژمنایەتییەدا ئەم ئەوینەش ناکام مایەوەو وەلی کە زۆر شیعری جوانی بەم ئەوینەدا وتووە، هەڵوەداو ئاوات نەدیو سەر دەنێتەوە، بەڵام مامۆستا هێمن پاش ئەو هەموو جوداییو دابڕانە ئاسۆی ئاواتی ڕووناك دەبینێو هیوادارە بەوەی کە ڕۆژێ هەر دێت بێتەوە زێدو وڵاتی خۆشەویستیو ئارەزووی لە مێژینەی دڵە شەیداکەی ببینێ. شیعرەکەی (مەولەوی) دێنێتەوەو دەفەرمووێ: **هرکسی کو دور ماند از اصل خویش**

باز جوید روزگار و صل خویش.

دێمو ناترسم لە پەرژینی بەزی

هەر پەری سەرکەوتو دێوەزمە بەزی.

ل٢٢

بەگشتی لەم داستانەدا کە مامۆستا ئاماژەی بۆ کردوون دوو لایەنی چاك‌و خراپ هەن لایەنی خراپە، درۆو دەهۆو ئەهریمەنییە، لایەنی چاکەش، ڕاستی‌و ئەوین.
لە فۆلکلۆری کوردیدا ئەفسانەگەلی دێوو پەری دەگەڕێتەوە بۆ ئایینی زەردەشت کە دێو نیشانەی خراپەکاری‌و شوومی بووەو پەری ڕەمزی ڕووناکی‌و ئەهوورایی.
نازانم مامۆستا مەبەستی ئەوە بووبێ یان نا، بەڵام ڕۆحی ئەو وشانە دەمباتە سەر ئەم بۆچوونە. لە شیعری "بەرەو ئاسۆ" (ل٣٦)دا بە ئاشکراتر ئەو پەیامە ڕادەگەیەنێ:

من بەرەو ئاسۆ بەرەو رووناکی باڵم گرتووە

چۆن بەرەو تاریکی دەخشێم پاڵ وەشەیتانێ دەدەم.

لە سەرەتای گاتەکاندا زەردەشت دەفەرموێ: ئەوەی حەزی لە تاریکی‌و ماتەم‌و ڕەشبیری بێ ڕێگەی ئەهریمەنی گرتووە. ئەوەش وا حەزی لە ڕووناکی‌و ئازادی‌و پاکی‌و جوانییە، بەرەو ئەهوورا دەچێ. دەجا پەیامی ئەو شیعرەی هێمن‌و ئەو فەرموودەی زەردەشت پێکەوە ڕاگرن. لە ئایینی ئیسلامیشدا ئاکامی پاکان‌و پیاوچاکان هەڵکشان‌و بەرەو نووری خودایی واتە گەڕانەوەی ڕۆح‌و بۆ سەرچاوەی خۆی.
لە شیعری سازی ناسازدا بە ئاشکرا ئاماژەی مووغی زەردەشتی دەکا کە ئاورگەی موقەددەسی کوژاوەتەوەو چاوەڕێی ئاکامی نادیارە.

مووغی بێ ئاگری شەوی یەڵدام

چاوەڕێی چارەنووسی ناپەیدام.

ل٤٠

هەروەها ئاماژە بە یەکەم شەوی زستان دەکا کە یەکێك لە جێژنەکانی ئێرانی باستان‌و کوردە. کوژانەوەی ئاورگە، نیشانەی شوومی‌و نەهاتی‌و زاڵبوونی تاریکی‌و ئەهریمەنە. لێرەشدا مامۆستا دەیەوێ ژیان‌و ڕۆژە ڕەشی پیشان بدا.
دنیای شیعری هێمن بەگشتی دنیایەکی تایبەتی هەیە. مەگەر لە شاعیرانی ڕابردوومان مەولەوی تاوەگۆزی دەنا کەم کەس توانیویە ئاوا بە وشەی ساکارو ڕەسەن وێنەی ژیان‌و فۆڵکلۆری کوردەواری بەو چەشنە بخەملێنێ. هەر وشەکان بە تەنیاش کەسایەتی میللەتێکیان پێوەدیارە. لە ناخی سروشت‌و وڵاتی شاعیر، گووراون. هەر وشەی مەبەست‌و خەیاڵێك، هەر شیعرێك گەلێك بیرەوەری تاڵ‌و شیرینمان بیر دێنێتەوە.

تایبەتمەندیی ئەو شیعرانە جۆرێکن، ئەگەر وەرگەڕێنە سەر زمانێکی تر لەوانەیە ئەو هەستو ڕۆحە گەرمەی تێدا نەمێنێ. بۆ وێنە:

....دێم بەرەو بەفرو چلوورەو بەستەڵەك

دێم بەرەو شێخاڵو ڕێچکەو ڕەشبەڵەك

....دێمو دەگرم بازی بێری-ی شۆخو شەنگ

دێمو دەگرم دەستی دۆی جوانو چەلەنگ

....دێمو هەڵدەمژم شنەی کوێستانی کورد

دێمو دەچمە شەوڕنی بێستانی کورد

....دێم هەتا هەمبێ برِستو بیرو هۆش

گەر گلاشم کوردەواریو ئێوە خۆش.

بەو چەند شیعرە جوانەی نالەی جودایی کۆتایی بە وتارەکەم دێنم. هیوادارم توانیبێتم دەلاقەیەکی بچووکم بۆ ئەم مەبەستانە بەرەو دنیای شاعیرانمان کردبێتەوە...

گۆڤاری رامان، ژمارە (٥٦)، شوباتی ٢٠٠١، ل١٤٠-١٤٢.

هێمن
شاعیری عیشق و ئازادی

ئیبراهیم ئیسماعیل پوور

لەو دەمەیدا گوێ هەڵدەخەن بۆ تارێ   لەو دەمەیدا مامڵی دەڵێ قەتارێ
یادم بکەن یادی منی دوور وڵات   یادی منی ڕێبواری ڕێگای خەبات
یادی منی بێ بەش لە خۆشیو شادی   یادی منی سەوداسەری ئازادی

ڕۆژهەلاتی ناوین یەکێ لە ناوچە هەرە گرینگەکانی جیهانە. سەرهەڵدانی ئایینە ئاسمانییەکانو ئایینە مرۆییەکانو هەروەها دروست بوونی شارستانییەتی جۆراوجۆر لەو ناوچەیە بەشێکی زۆر لە گرینگییەکان پێکدێنن. ئەم چەند خاڵەی سەرەوەو هێندێ تایبەتمەندی تر بوونەتە هۆ کە فەرهەنگەکانی گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوین لە بەراوردکردن لەگەڵ دنیادا جیاوازییەکی زۆری هەبێ.

یەکێ لە گەلە هەرە دێرینەکانی ئەم ناوچەیە کوردە. گەلی کورد بە هۆی جوگرافیای تایبەتو شێوە ژیانی تایبەتو ڕادەی دەسەلات بۆتە خاوەنی فەرهەنگێك کە ئەگەر نەڵێین لە تەواوی گەلانی جیهان، لە زۆربەی گەلانی جیا دەکاتەوە. لەبەرئەوەی کوردستان لەباری جوگرافیاوە وڵاتێکی شاخاویو ئەستەمەو بە هۆی ژیئۆپۆلۆتیکییەوە بۆتە ئیستراتیژی وڵاتی دیکە. هەروەها لەباری ژیانیشەوە وڵاتێکی دواکەتوو کەم داهاتە (هەڵبەت لەبەر پێڕانەگەیشتنو دواخراوییەوە) لە دەسەڵاتیش بێ بەشەو...

ئەم تایبەتمەندیانە کە بە تێکڕایی باسیان کرا چ بۆ گشتی گەلانی ناوچەکە بە گشتیو چ بۆ کورد بەتایبەتی بوونەتە هۆ کە خەڵکان نەتوانن بە هاسانی دەست لە شارستانییەتی کۆنی خۆیان هەلگرنو یا خۆ لانی کەم بە پێکهێنانی ئاڵوگۆڕی پێویست لەگەڵ ڕەوتی جیهانی بڕۆنە پێش. هەر بۆیە مرۆڤەکان بە دەستی خۆیان لە داوی خورافاتو لە خۆ بێگانە بووندا ماونەتەوە.

مەرگ سێبەری بەسەر هەمووواندا کێشاوە. کارو ژیانو نووسینو ڕۆشنبیری وەك دیاردەکانی زیندوو بوونی گەلێك لێرەدا هەموو خاچیان بەدوا خۆیاندا دەکێشن. ئێستا ڕۆژهەڵاتی ناوین واتە ناوچەیەکی جیاواز لە هەموان. مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی ناوین کە لە ریزی بیرمەندانو زانایاندا نەبوو یانی مرۆڤی برکو ژانو مێشك داخراوو بێ

هەڵوێست. هەر بۆیە خاوەنی وڵاتو فەرهەنگی جیاوازبن. ئاشکراشە بە هۆی بارودۆخی تایبەتی ئەم جیاوازییە بۆ ئێمەی کورد زۆر بەرچاوترە. بەم پێیە دەبێ سروشتی بێ کە شاعیران‌و بلیمەتانی ئەم گەلەش لەگەڵ شاعیران‌و زانایان‌و بلیمەتانی ولاتانی تر جیاواز بن. هەر بۆیە مرۆڤی رۆشنبیری کورد زۆربەیان شاعیرو نووسەرو رامیارو خەباتکارو رۆژنامەوان‌و مێژوونووس بوون. کە ڕەنگە بتوانین ئەم دیاردەیە وەك هۆیەك لە هۆگەلی کەم پسپۆڕی لە وڵاتدا دەست نیشان بکەین.

یەکێ لەو پیاوە هەڵکەوتوانەی گەلەکەمان شاعیری پایەبەرز مامۆستا هێمنی موکریانییە. هێمن بە کردەوە بە شیعری پاراو چۆتە لوتکەی ئەدەبیاتی کورد، بە نووسینی وتارو چیرۆك‌و کتێب نووسەرێکی بە ئەزموون بووە بە دەربڕینی هەست‌و ڕای خۆی‌و دانانی شیعری سیاسی سەلماندویەتی کە لە سیاسەتدا شارەزا بووەو هەروەها لە کاتی خۆیدا بە هەڵوێست گرتن سیاسەتی کاری خۆی نیشانداوە. بە هەڵگرتنی چەك دژی زۆرداری‌و ستەم وەك خەباتکار ناوی لە ریزی خەباتکاران تۆمارکراوە. بەدەرکردنی گۆڤاری سروەو هاوکاری لەگەڵ گۆڤارەکانی هاواری کوردو هاواری نیشتمان‌و گروگاڵی منداڵان‌و هەڵاڵە لە مەیدانی رۆژنامەوانیش ئەسپی تاوداوەو بە نووسینی پێشەکییە بە تام‌و چێژەکەی تاریك‌و روون، تیشکی خستۆتە سەر بەشێکی تاریکی سەردەمێکی درێژی کوردستان‌و مێژووشی نوسیووە. ئەوەی کە لەو وتارەدا دەمەوی باسی لەسەر بکەم، رەنگدانەوە کێشەی نەتەوایەتی‌و بیری ئازادیخوازی لە شیعری مامۆستا هێمن دایە.

مامۆستا هێمن بۆ خۆی لەم بارەوە دەڵێ: "شاعیر پێی وایە ئەوەش ئەرکێکە لەسەر شانی کە دەبێ بۆ رزگاری خۆی هەوڵبدا. ئەمن لە وڵاتێکدا بام کە ژیانێکی نەتەوایەتی سەربەخۆم هەبا پێم وایە قەت نەدەچوومە نێو سیاسەتەوە؛ هەرچەند پێم وانییە ئەدەب لە سیاسەت دوور بێ". هێمن شاعیری گەلە. گەل خۆشەویستی‌و نیشتمانپەروەری هەوێنی شیعری ئەم شاعیرەن. وڵات‌و گەل‌و نیشتمانەکەی لە پەنا وڵات‌و گەلانی تر خۆشویستوەو رێزی بۆ هەموو گەل‌و نیشتمانێك داناوە. واتا خۆی لە چوارچێوەی ناسیۆنالیزمی بەرتەسکدا نەهێشتۆتەوەو تووشی بیری شۆڤینیزمی نەبووە، بەڵکو بە شێوەیەکی زۆر مرۆڤانە نیشتمانپەروەری لەگەڵ بیری فراوانی ئینتەرناسیۆنالیزم تێکەڵ کردووە. لە پراکتیکدا بەنووسینی شیعری کوردو ئازەربایجانی سەلماندویەتی کە گەلان هەموو برای ئەون. ئەگەر بێت‌و لە چاوی فەلسفەی

ئەمڕۆییەوە بە ناخی شیعری هێمن رۆچین، دەبینین کە وەك ئیگزیستانسیالیزمەکان باوەڕی پتەوی بە ئەوپەڕی رەنگدانەوەی ئازادی تاکەکەس لە کۆمەڵدا بووە. بە ئاسۆیەکی بەرفراوانی بیرەوە پێی ناوەتەوە هەرێمی ناسینی گەلان‌و مرۆڤ بە گشتی".

ئارەزوومە هەرچی ئینسانە بە ئازادی بژی

چۆن گەلی داماوو دێڵ‌و مات‌و غەمگینم دەوێ؟

ئەوە گڕو گڵپەی نیشتمان‌و گەل خۆشەویستییە کە شاعیر لە شایی‌و خۆشی‌و گریان‌و رۆژو شەوو لە سەیری گوڵزارو تەنانەت لە کاتی ژوان‌و دەسبازیشدا، نیشتمانی لە بیرناچێتەوە. لە کەش شاراوە نییە کەم کەس هەیە هێندە مامۆستا هێمن جوانپەرەست بووبێ. ئەم شاعیرە عاشقی خاڵ‌و گەردن‌و شەوداوەت‌و رێبازگرتن‌و شەدەو مینی زۆپە، کاتێ دەبێتە ئەندامی ژێ. کاف، ئەندام بوون وەها کارتێکردنێکی دەکاتە سەر کە هەروەکو بۆ خۆی دەڵێ: "شێعری کوردم ئەمنم لە هەلومەرجێکدا گوتووە کە دەربڕی پڕاوپڕ هەستی دەروونمە"، هێمن هەموو جوانییەکان‌و ئاواتی لە شاخ‌و ئازایەتیدا دەبینی:

عاشقی چاوی کەژاڵ‌و گەردنی پڕ خاڵ نیم

عاشقی کێوو تەلان‌و بەندەن‌و بەردم ئەمن

هێمن تەنیا بە خۆشەویستی نیشتمانەوە نەوێستاوە. هەوڵی ناسینی نیشتمان‌و گەلەکەی بە خەستی داوەو دەردی کۆمەڵی ناسیوەو ئەمجار بۆ لابردنی ئەم دەردانە تێکۆشاوە. نیشتمانی مامۆستا هێمن وەك خۆی ناسیویەتی وڵاتێکی تەواو سوننەتییەو ڕادەو پلەی خوێندەواری ئێجگار کەمە. هەر بۆیە بەشێوەیەکی زۆر شارەزا سادەو ساکار شیعری نوسیوە لە وشەی هەرە رەسەنی کوردی کەڵکی وەرگرتوە. یاخو بە وتەی خۆی لەبەرئەوەی کە لە دێ شێعر نوسینی دەست پێکردوە هەوڵی داوە بە زمانی خەڵکانی گوند بنوسێ‌و هەر ئەوە بۆتە هۆ کە لە زمانیشدا شیعری پاراوو جوان بن. وەك پسپۆڕێك بەو قەناعەتە گەیشتووە کە زمانی سادەو شیعری سادە دەتوانێ هاندەری خەڵك بێ‌و کاریان بکاتە سەر:

گوارەکەی زێرت بەکار نایە لە گوێ بگرە قسەم

لایقی گوێی تۆ عەزیزم شیعری سادەی هێمنە

هێمن شاعیری سەردەمی غەوارەبوونی هوشیارییە. هوشیاری کۆمەڵو تاك لە نزمترین ئاستی خۆی دایە. ئەو کۆمەڵەی کە ئێستاش تاك ناتوانێ شوێنی لەسەر دابنێو هەموو وەك کۆ دەژین. یان ئەوەتا هەموو تێکڕا ئاگر دەگرن یاخۆ هەموویان ساڵیانی زۆر لە بەستەڵەکی ژیاندا دەبنە پەیکەر. زانایی لەوەها کۆمەڵێکدا خۆی لە خۆیدا دەردو ئازارە. هەست کردن بەو ئازارە تاقەت پرۆکێنتر لەو ئازارەیە کەبەسەر ئەم کۆمەڵە نوستوەدا زاڵەو لێی بێ خەبەرە:

دەردی دووری دەردی دووری کوشتمی

دەردی وشیاریو سەبوری کوشتمی

کاتی هێمن باسی ئەو گرووە دەکا کە بۆ یەکسانی گرتوویەتی خوێنەر دوو یەکسانی لە مێشکیدا دەنەخشێ:

یەکەم ئەوەیە کە شاعیر گەرەکیە گەلەکەی وەك هەموو گەلانی تر مامەڵەی لەگەڵ بکرێو مافی یەکسانی پێ ڕەوا ببیندرێو چی دی مافەکانی پێشێڵ نەکرێ. یەکسانی دووهەم ئەو یەکسانییەیە کە ژنیش وەك نیوەی کۆمەڵ مافی خۆی پێبدرێو هیچی تر لەژێر چەپۆکەو مافخوراو نەمێنێ. دەزانێ کۆمەڵێك رزگاری بە خۆیەوە دەبینێ کە ژن لەو کۆمەڵەدا، رزگارو ئازاد بێ.

چۆن دەبێ سەربەست گەلی ژێر دەست کە کچ دابەستە بێ

بەس نەبێ ئەو کۆیلەتیو ئەو کچ لە ژووردا بەستنە

ئەم بۆچوونەی مامۆستا هێمن رووی رووناکی بەخۆیەوە دیوە، بە ئاشکرا دەبینین لەوەتەی ژن لە باکوری کوردستان وشیارانە هاتۆتە کایەوە کێشەکە زۆر لە ئاسۆ نزیك بۆتەوە. تەنانەت هێندێ جاریش تیرێژی بەدوا خۆیدا هیناوەو چارەسەری ساناتر کردووە. مامۆستا بۆ ئەوەی بە خەستی جەختی لەسەر ئەم باسە کردبێ، لە چەند شێعری خۆیدا رووی لە ژنان کردووەو بۆ رزگاری هانی داون. کە نموونەی هەرە بەرچاوی ئەم شێعرانە گوڵی هیواو لەیلاو یادگاری شیرینە. شاعیر کاتێ وەك خەباتگێڕ لە حاند دوژمن رادەپەڕێ، ئیتر باکی لەو نامینێو بە گۆرانی مەتەرێزی شەرەف ورەی خۆی بەرز رادەگرێ. بەڵام کاتێ لە حاندا مرۆکوژیو پێشێڵ کردنی مافی گەل لە وڵاتەکەی لەلایەن دوژمنانیەوە بیروڕای جیهانی بێدەنگ دەبینێ، ئازارەکانی تەشەنە

دەكەنەوە. ئەو كاتە زیاتر هەستی بە بێبەشیو چارەڕەشی گەلەكە دەكا كە دەبینێ هەموو جیهان لە حاند ژینۆسایدو ئەنفالو ناپالم باران، چاوو گوێیان بەستووە:

نییە باكم ئەگەر زاڵم شكاندوویەتی باڵی من

ئەوە سەختە كەوا ناگاتە گوێی كەس ناڵەناڵی من

كورد خۆی لە گۆشەیەكی ئەم جیهانە پانو بەرینە تەریك ماوەتەوەو وەك لە تایبەتمەندییەكانی گەلانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا ئاماژەمان پێكرد كوردیش لە چوارچێوەی تەسكی بیرە داخراوەكاندا حەبس كراوە. ئەمە بۆتە هۆ كە خۆشی وەك گەلێكی دیلی ئەم بەندانە بە دەردی خۆی نەزانیوە. هەر بۆیە هێمن وەگ گۆرانی شاعیر بە شێوەیەكی كۆمەڵناسی ئەم ئاستەنگەش بە دەردێكی كۆمەڵایەتی نێو دەباو بۆ سارێژی ئەم زامە هەوڵی داوە:

رۆژگار هاڕیومی وەك ئەسپۆنی ورد

هێزو توانای لێ بڕیوم دەردە كورد

شاعیر بەشێكی زۆر لە ژیانی خۆی تەرخانی خەبات دژی ئیمپریالیزمو دیكتاتۆری دەكا. گەرەكی بووە ئاسەواری نەگبەتی پەهلەوی نەهێڵێو ئیمپریالیزمی وەك خوێنخۆری گەلانی ژێر دەستە ناسیوە. لەگەڵ رژێمی پاشایەتیدا ئاشكرا دژایەتی كردووەو لێی یاغی بووەو بەم هۆیەوە تووشی ئاوارەییو تاراوگە بووە. چەند ساڵ لە بەغدا ماوەتەوەو هێزو دەسەڵاتی رژێمی پاشایەتی خستۆتە ژێر چاودێریەوەو بە ڕسكانی بیری ئازادیخوازی خەڵك گەلێك دڵخۆش بووە. نە تەنیا وەك هیوا بەڵكو رووخانی ئەم رژێمە زاڵمەی پێشبینی كردووە. بۆ خۆی لەسەر شێعری سوڕی دەوران ئەم پێشبینیە ئاوا دەڵێ: "من دەمزانی كە دەرووخێ بەڵام هێندە نزیكم پێشبینی نەركردبوو".

بە ئەفسانەی دەزانن سوڕی دەوران

غوڵامو ورتكەخۆری دەركی گەوران

بەڵام رۆژێك دەبێ دەوران بدا سووڕ

لەبەر گەوران نەبێ پشتی خەڵك كووڕ

هێمن بەو دەردو ئازارەی زانیوە كە كورد سەرەڕای ئازایەتیو نەترسی، بەهۆی بێبەشی لە كاریزماو لیدێرێكی لێزانو شارەزا نەیتوانیوە بە مافەكانی بگا. بە خوێندنەوەی مێژوو ئەو راستەقینەی بۆ روون بۆتەوە كە لە زۆر هەلومەرجی ناسكداو لە زۆر

سەرهەڵدانە بە هێزەکاندا ئاکاری ڕێبەرێك بۆتە هۆی چەواشە بوونی جولانەوەکەو نەزۆرك بوونی بە دواوە بووە. هەروەها نەزانیٚ کە خەڵك بەو قەناعەتە نەگەیشتوون کە خۆیان وەك مرۆڤێکی خاوەن هەڵوێست بێنە مەیدانو شارەزایانە گۆڕەپانی هیواو هومێد بپێونو لێزانو پێگەیشتوو چارەنووسی خۆیان بە دەستەوە بگرن، چاوی هومێدو هیوای بڕیوەتە پێش سوارەکانو کاتی ئەوانیش تەواو نابینیٚ وەك هۆکاری سەرنەکەوتن دەست نیشانیان دەکا.

(خەتای سواران نەبوو، پێش سوارەکانمان قورسو ناوەستان). هەر وەك گوتمان هەموو هەرەس هێنانەکان لە ناوەستایی ڕێبەرانو کاریزماکانمان نەبووە. دەبیٚ بارودۆخو هەلومەرجی تایبەتی سەردەمو ناوچەش لەبیر نەکەین. زۆرجار خیانەتی وڵاتێکی بە ڕواڵەت دۆست بۆتە هۆی شکستو هێندیٚ جاریش دەست تێوەردانی زلهێزەکان ماڵی کوردی وێران کردووە. هەر بۆیە هێمن بەوپەڕی متمانەوە پاڵ بە کۆمارەکەی پێشەواوەدە داو گەلو نیشتمانەکەی بە ئەو دەسپێریٚ:

تۆم بە خوا ئەسپاردو ئەسپاردم بە تۆ ئەی پێشەوا

میللەتی دڵپاكو چاكو نیشتمانە جوانەکەم

هێمن لەگەڵ هیواکانیدا دەژی. مرۆڤی بی هیوا لە ژیان بیٚ بەشە. عەشقو ئازادی دوو پەنجەرەن کە ڕوو بە هیواکانی هێمن دەکرێنەوە. ئەو هیوایانەی کە شاعیر بەرەو رووناکیو ئاسۆ باڵی بۆ گرتوونەتەوەو هیچ هێزێك ناتوانیٚ تازە بەرەو شەیتانو تاریکی ببا. ئەو ڕێبوارە نەسرەوتەیە کە هەردەم لە ریٚ پێوان دایە. لە ڕێدا مانی پیٚ لە راوەستان باشترە، دەیەویٚ مرۆڤەکان هان بدا بۆ ئەوەی خەبات بکەن بۆ ئامانجەکانیان ئەگەر چی پێیان نەگەن:

هەتاکوو دواپشوو ڕێبواری ڕێگای عیشقو ئازادیم

ئەگەر بێجگە لە ناکامیش نەبینم بەرهەمێکی تر

ئازادی وشەی روح سووکی سەر زارو قەڵەمی هێمنە. هەموو شتێکی بۆ ئازادی دەویٚ. مرۆڤایەتی لە ئازادیدا دەبینیٚ. ئازادی ئامانجی خەباتی ئەوو گەلەکەیەتی – مامۆستا دەزانیٚ بە هۆی نالەباری بارودۆخ لە وڵاتی ئێمەدا ژن دووجار دیلە. واتە جیا لە ئەو دیلییەی کە وەك نەتەوە بە دیلی ماوەتەوەو نەیتوانیوە شنەی رزگاری هەڵمژی جارێکی

تر له بەندی پیاو سالاریدا ماوەتەوەو یاسای پیاو سالاری ژنی له ژن ئەستاندووە. هەر بۆیە مامۆستا له تاکە بەیتە جوانەکەیدا زۆر به جوانی ئەو دەردەی زەق کردۆتەوە:

ئەسیری بسکی ئاڵۆزی کچە کوردێکی نەشمیلم

تەماشاکەن چ سەیرێکە بە دەستی دیلەوە دیلم

مامۆستا له وڵاتی خۆیدا هونەرەکەشی به دیل دەزانێ. دەیەوێ له هونەریشدا به ئازادی بگا. به هۆی نالەباری ئاستی ژیان بۆ هونەرمەندو مامەڵەی نادروستی کۆمەڵ لەگەڵ هونەرمەند، هونەرەکەی خۆی به غەریبو تەنیا دەزانێ. مامۆستا وەك شاعیرانی مەکتەبی رۆمانتیك ویستویەتی وشە ئازاد بکا وە له دیلی نەجاتی بدا. هەر بۆیە دەبێ کەوتبێتە بەر تانەو تەشەری نەزانانو له هونەریشدا ئاڵۆزی پەرێشانی بەرچاو کەوتبێ:

هونەر گەر خۆی پەرێشانی نەبایە لەم وڵاتەی دا

بەشی من بۆ دەبوو چارەرشیو خانە خەرابی با

واتە مامۆستا هێمن رزگاری تەنیا له خەباتو شەڕی چەکدارانەو بەرهەڵست بووندا نابینێ بەڵکو پێی وایە کە ژیان دەبێ تەژی له هونەری پاكو بێ ئاڵۆزی بێو دنیاش له یاساو رێکوپێکی بەهرە بباو ئازادی وەك فریشتە رێزی لێ بگیرێ. ئاڵوگۆڕی بنەڕەتی له ژیانی خەڵکدا پێك بێو رۆشنبیری به لوتکەی خۆ بگا. فریشەی ژین له شیعری هێمندا ژنەو هەوێنی ژیانیش ئازادی. بۆیە کاتێ دەیەوێ له نرخی ژیان بدوێ، فریشتەو هەوێنی ژین له پەنای یەك رادەگرێو به دەربڕینی خۆشەویستی له حاند یەکیان ئەوینی ئەوەی تر نیشان ئەدا:

بەڵێ سەختە یەکجار سەختە

دووری له ژن نامرادی

بەڵام له ژن خۆشەویستر

لەلای من ئەتۆی ئازادی

ئازادی له ژیانی شاعیری گەلدا نرخی ساندووەو پەڕەوازەی هەندەرانی کردووە. هەر ئەوەی کە نەیتوانی چیتر زوڵمو ستەم دەرهەق به خۆی قبوڵ بکاو به سیستم ناڕەزای دەربڕیوەو سنووری پەڕاندووەو له بەرانبەر زاڵماندا راوەستاوەو به هەموو شێوەکان بۆ دەستەبەرکردنی ئازادی له خەباتدا بووە خۆی دانی نرخی ئازادییە. تا ئەو ڕادەیەی کە کراوەتە نیشانەی تیری خەمو شانی له بن باری خەمدا خزیوەو پاش هەست به زۆرداری

کردنێکی زۆر بە تیخی زۆرداری بریندار کراوە. هێمن کاتێ زانیویەتی وشە ناتوانێ بەر بە کوللە بگرێ هاتووە دڵی بخنێتە لوولەی تفەنگەوە. هەر بۆیە شەهید لە شیعری هێمندا روحی پەری ئازادییە:

تا بە دەستی پەری ئازادی لەسەر گۆڕی شەهید

گوڵە شللێرە لە گشت لایەکی نەڕوێن دەگریم

شەهید بوون تەنیا بۆ لەدایك بوون و مانی پەری ئازادی بە ڕەوا دەزانێ. دەنا هێمن شاعیری جوانپەرەستو ژیان خۆشەویستو ئاشتیخوازە. هاوڕازی بولبولو وەنەوشەو مەیو ساقیو نەیە. ژینی تەنیا لە ڕێی حەزرەتی ئازادییدا دەبەخشێ:

نایەڵن قەت چێژی ئازادی بچێژم من دەنا

خوێنی شیرینم دەوێ کوا تەرمی خوێنینم دەوێ

هێمنی سەوداسەری ئازادی تا دوا هەناسەی هیچ کەندو کۆسپێك هەنگاوی پێ شل نەکرد. هەروەك دەڵێ لە شانو باهۆی خۆی ڕادیو سەدان گابەردی زلی تلداو بە هەڵبژاردنی ژیانی پڕ لە فرمێسكو ماتەم خۆی سوتاندو بەزمی خەڵکی رۆشن کرد. ئەو هەموو نامرادییە نەیتوانی کاربکاتە سەریو بەرەو ئاسۆی روون هاتو ئاواتەکانی هەر بەهێز بوون:

دێمو ناترسم لە پەرژینی بەزی

هەر پەری سەرکەوتو دێوەزمە بەزی

شیعرو ژیانو نوسراوەکانی هێمن بوونە قوتابخانەیەك. ئێستاشی لەگەڵ دابێ خۆشترینو بەتامو چێژترین سروودی خەباتو نەسرەوتنو بەرەو پێشچوون لە شیعرەکانی هێمن دروست بوون. زۆربەی شیعرەکانی بە گۆرانی گوتوویانو هەر بەسەر زاری خەڵکەوە بوون. هێمن دڵە گەورەکەی لە لێدان کەوت لەگەڵ هەموو کوڵو دەردو حەسەرتو ئاواتە مەزنەکانی چووە نێو دڵی خەڵکەوەو هەتا هەتایە هەر دەمێنێو نەوەکانی کورد بە رێزەوە ناوی دەبەن تا هونەرو شیعر زیندوون رۆحی هێمن ئاوێتەی رۆحی گەلەکەیەتی:

ئاگری سینەم بڵێسەی دێو وڵات رۆشن دەکا

ئەو دەمەی خۆم وەك دڵۆپێك دەچمە نێو دەریای عەدەم

گۆڤاری (مەهاباد)، ژمارە ٤٥،ساڵی چوارەم، ٢٠٠٤.

ئــەحلام مەنســـوور

ئیلهـــــــامی شــێعری هێمـــن

وتووێژ: مەهاباد (١٣٨٣/١٠/٧ هەولێر)

هەڵدانەوەی پەردەی ژیانی گەورە پیاوان، لادانی سووچی پەردەی مێژووییە، بە خۆشیو ناخۆشیو تاڵیو سوێرییەکانییەوە، ئەویش ئەوددەمە دەستی بەهێزی ئەوین بێتە کایەوەو شاعیرێکی وەك هێمن بهاروۆژێ؛ دڵە جوان پەسندەکەی وەك کۆترێ بگمێو چاوە جوان بینەکەی لە دوو ئەحلامی بخوشێ. شاعیری پەرِیوەی دوورە وڵات بکەوێتە دوای بسکی کچە کوردێو بۆی لە ژیانو مرۆڤایەتیو سەربەستی ژن بدوێ. بیرەوەرییەکانی ئەحلام مەنسوور، هێمن سەد هێندی جاران لەبەر دڵان جوانترو خۆشەویستر دەکا.

ئەحلام مەنسوور، ساڵی ١٩٥١ لە بنەماڵەیەکی فەیلی لە خانەقین لە دایك بوو. ساڵی ١٩٧٠ چووەتە کۆلێجی بەشی کوردی زانکۆی بەغدا. ساڵی ١٩٧٤ وەك یەکەم ژنی رۆژنامەنووسی کورد لە رۆژنامەی هاوکاری دا لە بەغدا دامەزرا. سەبارەت بە پشتگیری لە مافی ژن، ژیانی دەکەوێتە ئاستەنگەوەو خۆی گوتەنی تەنیا کەسێ کە بە یارمەتییەوە دەچێ مامۆستا هێمن دەبێ. ئەحلام دەڵێ: "هێمن فێری کردم بروام بە خۆم بێ، بروام بە پێنوسەکەم بێ، برواشم بە بیرو باوەڕی ئاشتیخوازانە بێو لە کەسیش نەترسم. هێمن فێری کردم کوردم خۆش بوێ، کوردستانم خۆش بوێ، میللەتەکەم خۆش بوێ؛ ببم بە خاوەنی خۆم "ئەحلام مەنسوور کۆمەڵە چیرۆکێکو هەروەها بینای هونەری چیرۆکی کوردیو رۆمانی ئەڵوەنی لە چاپ داوە. بنەمای فکری ئەحلام لە شیووعییەوە دەستی پێکراو دوایی لەگەڵ محەممەد موکری ئەدەبی وجوودی دامەزراند، ماوەی دوازدە ساڵ نیهیلیستی بووەو خۆی گووتەنی ئێستاش مۆدێرنە.

★ بەرێز ئەحلام خان پێم خۆش بوو لەسەر ئەو ئاڵوگۆرە فکرییەی تووشی هاتوویو ئاستەنگەکانی بە تێروتەسەلی دواباین. بەڵام من بە شوێن ئەو بەشە ونبووەی ژیانی مامۆستا هێمنم کە تەنیا لای تۆ دەسدەکەوێ. هەر بۆیە ئیزن دەخوازم پرسیارەکەم لێرەوە دەست پێبکەم کە بۆ یەکەم جار کەیو لە کوێ هێمنت ناسی؟

– ساڵی ١٩٧٤ له كۆڕی زانیاری یان دەزگای ڕۆشنبیری كوردی بوو. مامۆستا هێمن پەنابەر بوو له بەغدا، خۆشی ئەندام بوو له كۆڕی زانیاری كوردو هاتوچۆی ئێمەی دەكرد له دەزگای ڕۆشنبیری. هەرچی شێعری دەنووسی، بۆی دەهێنام، دەیگوت: "ئالاّم ئەمەم نووسیوە، ئەلان بیخوێنەرەوە؛" ئەمخوێندەوە. ئەودەم مامۆستا هێمن له شەستەكاندا بوو من له بیستەكاندا. ئەو زۆر جوان بوو؛ سەری سپی بوو، پانتۆڵی كابۆیی له پێ ئەكرد، سپۆرت بوو، لەگەڵ گەنجانا هەڵئەساو دادەنیشت، ئازاد بوو. بەلاّم بێ ئافرەت بوو. منیش تەنیا لەگەڵیا هاوڕێ بووم. دۆستایەتییەكی قووڵی فكریو كوردایەتیو ئەدەب ئێمەی كۆكردەوە. پێی خۆش بوو لەگەڵیا دۆست بم.

بەلاّم ئەمەندەم خۆش ئەویست، خۆشەویستییەكەم سەرووی دڵداری بوو؛ وەیدەزانی من گەنجمو ئەو پیرە بۆیە دڵداری لەگەڵ ناكەم. كێشەكە وا نەبوو. ئێستا بەعزە جارێ ئەخەوم؛ تەمەنا ئەكەم لەم تەمەنەما مامۆستا هێمن ببێ بە هاوڕێمو هەست بكەم كە پشتم هەیە. مامۆستا هێمن بڕبڕەی پشتی من بوو....

⋆ تۆ كە ئەوها له هێمن نزیك بووی، ئەشێ بەشێ له بەسەرهاتی بزانی كە نەهاتۆتە نێو گۆڤارو ڕۆژنامەكانەوە؟

– بەیانییەك هات، وتم بچوو ڕەسمێكم بۆ بێنە؛ ڕەسمێكی جوانی خۆت با بۆ یادگار له لام بێ. چوو هاتەوە وتی ئالام هەرچی ئەلبۆمو هەرچی وێنەم هەیە، هەمووی براوە! وتم مامۆستا بۆ؟ وتی ئەیانەوێ بازرگانیم پێ بكەنو دوای مردنم وێنەكانم لای ئەوان بێ. ئەودەم لەگەڵ هاواڵەكانی ئێرانی خۆی دراوسێو یەك ماڵ بوون؛ هەموویان پەناهەندە بوون. مامۆستا هێمن له هەموویان جوانتر بوو. بڕواشی بە كۆبوونەوەی نێو خۆیان نەبوو؛ تاقەتی نەبوو بچێ بۆ كۆڕ. جارجار ئێمە پێكەوە لەسەر دیجلەدا دانیشتبووینو چاومان له كۆترەكان ئەكرد، هەروەكو دوو هاوڕێو هیچ شتێ نەبوو له بەینمانا.

⋆ گوایە هەندێ له شێعرەكانی بۆ تۆ وتووە؟

– ئێستا گۆرانییەكی باو هەیە "چاوەكەم چاوی ڕەشی تۆ ئافەتی گیانی منە..."ی پێشكێش كردووم لەگەڵ "ماچی سینەمایی"و...

⋆ شێعری "چاوەكەم"و "ماچی سینەمایی"و... چلۆن له ناخی هێمنا سەریان هەڵداو دەوری تۆ چی بوو؟

– من دانیشتبووم لەلای کاکە فەللاحو مستەفا نەریمان. بە حوکمی ئەوەی کە بۆی بڵاوکەنەوە شێعرەکانی ئەهێنا بۆ گۆڤاری بەیان. من لە هاوکاری بووم. هەر بۆنی مام هێمنم بکردبایە ئەچووم لەو مەجلیسە دائەنیشتم. بەخێرهاتنم ئەکردو ئەم لاو ئەولام ماچ ئەکردو باوەشم پێیا ئەکرد. رۆژێ هات وتی: "کاکە فەللاح! ئەم شێعرەم نووسیوە ئەوشۆ، بۆم هێناوی، بۆم بڵاودەکەیەوە؟ "وتی: "بە سەرچاو مامۆستا گیان." لەبەر پێی هەستانو شێعرەکەیان لێوەرگرت. کە گەڕایەوە وتی: "ئەتۆ دەزانی ئەم شێعرە بەشێکی لەسەر تۆم نووسیوە؟ وتم: "با ئەزانم وایە".

بەرەبەیانێك هات: سەعات حەوتو نیو بوو، خۆش بوو، وتم: "بەخێر بێی". باوەشم پیاکرد. وتم: "دانیشە ئیسراحەت بکە." دووەم رۆژ هات وتی ماچی سینەماییم نووسیوە. یەك بڕگە لە ماچی سینەمایی لە خوارەوە باسی من ئەکا. کە شووم کرد ئەم بڕگەیەم بڕی.

٭ ئەو بڕگەیەی کە بڕیت چی بوو؟

– بە بیرم نایە. ناوی خۆمی لەسەر بوو. ناوەڕۆکەکەی ئەمە بوو کە ماچی ئەحلام خودایییەو خۆشترە لەو ماچانەی کە لە سینەما ئەیبینین. ئەڵێ ئالامو ئەحلام، یەکی کۆتایی بە ئالامی بە ژان دێت، ئەوی دیش کۆتایی بە ئەحلامی. بە خەون دێت. بە خەتی خۆی لەلام بوو.

٭ دواتر کاری تۆو هێمن بە کوێ گەیی؟

– بە بەردەوامی حەفتەی جارێك دووجار یەکترمان ئەبینی. پیاسەمان ئەکرد، ئەمانخوێندەوە، ئەماننووسی. شتی خۆم بۆ ئەخوێندەوە. ئەیوت: "تۆ پێش میللەتەکەی خۆت کەوتووی بە پەنجا ساڵ. تازە نە تۆ پاشگەز ئەبیتەوە لە کێشەی خۆت، لە هەڵوێستە رەهاییەکانی خۆتو نە ئەو میللەتەش بە ئاسانی ئەگاتە تۆ. هەر جیاوازیتان ئەبێو تا مردن تۆ مەینەتی ئەکێشی.

٭ جگە لەگەڵ تۆ بوون، خۆشییەکانی دیکەی هێمن چی بوون؟

– بەیانیان ئەهاتە دەزگای رۆشنبیری یا ئەچوو بۆ کۆڕو ئێواران لەماڵەوە بوو. ئەبوو بە شەو لەگەڵ هاوڕێیانا رایئەبوارد.

٭ ماڵەکەی تەنیا بوو. تۆ نەدەچوویە ماڵی؟

– نازانم، نەچوومە ماڵی. هەر لە دەزگا ئەمبینی. ئەیوت مەیە بۆماڵەوە چونکە ماڵەکە پۆلیس هەمیشە چاودێری ئەکاو خەڵکی لێیەو ئێرانی لێیە. ڕۆژێکی تا نزیک بەنزینخانە لەگەڵیا چووم، نزیکی ماڵەکەیان بوو لە کەڕڕادەی داخل، وتی لەم ناوەیە؛ ئیتر نەمزانی کوێیە لە بەغا.

★ چیتر؟

– ڕۆژێکی هات وتی: "ئالام بێ تاقەتم، نەخۆشم." وتم: "مام هێمن ئەتبەم بۆ لای پزیشك".

★ پێت دەگووت مام هێمن؟

– نا بە ناوی خۆی بانگم ئەکرد.

★ دەگوت چی؟

– ئەموت هێمن گیان، ئا! هەمیشە دەموت مامۆستا هێمن. یەکجار وتم هێمن گیان.

★ باشە بۆ وا توند بووی؟ بۆ وا بێ ئینسافیت دەکرد؟

– سەفی بووم، ئینسانێکی خراپ بووم، دڵ ڕەق بووم زۆر! خوا تۆڵەی وی ئێستا لە من ئەکاتەوە، پیربوومو....

★ با بگەڕێینەوە لای پزیشك.

– بردم بۆ پزیشك. قژی تێکچوو بوو. دەمو چاوی تێکچوو بوو، دەمو چاویم بۆ شۆردەوە، وشکم کردەوە، قژیم دایەنا، بۆنم لێدا، بردمە ژوورەوە. ئەو دوکتۆرە هاوڕێم بوو. چاوی لێکرد، یەکەم پرسیاری لێکرد وتی ئیشت چییە؟ مامۆستا هێمن وتی شاعیرم. من تەرجومانی بووم. دکتۆرە عەرەبەکە ڕوومەتی سوور بۆوە، چاوی گەش بۆوە لە خۆشیان. وا خزمەتی کرد، وا عیلاجی کرد. وتم ئەمە جەواهێری کوردە. وتی سحەتی باشە، بەس دەبێ خواردنەوە کەم کاتەوە. سەرخۆش ئەبوو؛ بەس عاشقێکی گەورەی ژیان بوو. مامۆستا هێمن ڕۆشنبیر بوو، شارستانی بوو، چاوکراوە بوو، بۆ نموونە ئەیوت منەووەری ژنی نازم حیکمەت چ پێویست ئەکا دوای نازم بێوەژن بێ! با شوو بکاتەوە. خۆی ببەستێتەوە بە مردوویەك چۆن ئەبێ؟! هەر زۆر ڕۆشنبیر بوو، ئافرەتیشی خۆش ئەویست. ئاشقی ئافرەتی جیهانی بوو نەك هەر کورد.

★ ئەحلام خان هیچ دەتزانی کە مامۆستا هێمن لە بنەماڵەیەکی گەورە بوو لە مەهاباد، خاوەن مڵكو ماش بوو؟

– نەمدەزانی. ساڵی ١٩٧٤ مامۆستا هێمن وایدەزانی من لە کۆشکێکی گەورەدا دەژیم‌و ئۆتۆمبێلم هەیەو...!! رۆژێ وتی ئەحلام با ماڵەکەت ببینم. بەڵێ چووینە سەر پردەکەو سەیری کۆترەکانمان کردو گەیاندمە ماڵە خۆم. ڤاپێکی بچکۆڵەی تیا بوو؛ دوو هێلکەی تیا بوو، حەسیرێك‌و بەڕەیەك ڕاخرا بوو، پیاڵەیەك بۆ چایی! مامۆستا هێمن زۆر سەرسام بوو! وتی: "نازدار چۆن تۆ لەم مەینەتیا ئەژی؟! تۆ ئەبێ جوانترین خانووت بێ. " وتم: "مامۆستا هێمن، من شیووعیم، لەم ژوورەدا گەورەترین کۆبوونەوە ئەکرێ." زۆر خەفەتی خوارد. وتم: "مامۆستا هەر مێشکم هەیە، هیچم نییە". زۆری پێ خۆش بوو. لەو رۆژەوە زیاتری خزمەت ئەکردم. مامۆستا هێمن مرۆڤێکی وجوودی بوو؛ سەرووی شیووعییەت بوو. مرۆڤێك بوو بەڕاستی جێی تەقدیرەو ئێستاش زۆرجار خەوی پێوە ئەبینم. زۆرجار لە شەوانی تەنیاییمدا هەست ئەکەم بۆم ئەدوێ، رووحی دێتە ژوورەکەمەوەو قسەم لەگەڵ ئەکا. من مام هێمنم بیر ناچێتەوە، هەمیشە سەیری وێنەکەی ئەکەم، هەمیشە چاوم تەڕە بۆی، هەمیشە رۆحم پەرۆشە بۆ مامۆستا هێمن. هەست دەکەم بەبێ هێمن بێکەسم؛ بڕبڕەی پشتم شکاوە. دووپاتی ئەکەمەوە کە مام هێمن نەك بە شکڵ هەر جوان بوو بەڵکو لە هەموو شتێکا جوان بوو.

★ کاتی چۆوە ئێران چیت کرد؟

– پێی ناخۆش بوو بگەڕێتەوە. بە دزێوە هات وتی: "ئالام ئەمن حەز ناکەم بڕۆمەوە ئێران، من ئینسانێکی ئازادیخوازم، هەڵناکەم. هاوالانی رۆیشتن هەر مام هێمن مایەوە. خەبەرم پێگەیشت کە مامۆستا هێمن لە نەخۆشخانە کەوتووە. نەخۆشخانەی تەرکی خواردنەوە. چووم، کچێك خزمەتی ئەکرد؛ کچەکە... کوردستان بوو. ئەبوایە ئەمن خزمەتم بکردایە! بەس نەمزانی، وامزانی بە دزییەوە رۆیشتووە! چون ئەوان پیاوی سیاسی بوون، ئێمە سرو نهێنی ئەوانمان نەئەزانی بۆ کوێ ئەڕۆن‌و لە کوێیەوە دێن‌و بە تەمای چن‌و... ئەوە ئیشی من نەبوو پێویستی نەئەکرد پرسیاری لێبکەم. بەهەر حاڵ چووم بۆ لای لە خەستەخانە؛ ئەمەندە قسەی خۆشی بۆ کردم، بوورامەوە لە پێکەنین. بۆم دەرکەوت من نەخۆشم‌و ئەو ساغە! وتی: "ئەمن چی بکەم! بیانووم گرتووە، نامەوێ بڕۆم. لە عێراق ئەمێنم، کوردی عێراق منی خۆش ئەوێ‌و منیش خۆشم ئەوێن".

★ لە بیرەوەرییە خۆشەکانی ترت بۆمان بدوێ.

- کۆڕمان بۆ گرت له کۆمەڵەی رۆشنبیری کوردییا. هەموو شاعیران هاتبوون، جەماوەرێکی زۆر هاتبوون، هەموو عاشقانی ئەو هاتبوون. خۆی له ریزی پێشەوە دانیشتبوو. محەممەد موکری رەفیقم بوو، چەپکێ گوڵی بۆ هێنابوو. خەڵکی وتیان: "مام هێمن ئەو هەموو شاعیرانە شێعریان بۆ تۆ وتوە، تۆ دوو دێڕمان بۆ بخوێنەوە پێش ئەوەی بڕۆی، دڵمان مەشکێنە." مامۆستا دڵی کەسی نەدەشکاند، زۆر مێهرەبان بوو.

★ قەتی دڵی تۆ شکاند؟

- نازی ئەکێشام. بە هەر حاڵ هەستا شێعری خوێندەوە. نێوەرۆکی شێعرەکەی ئەمە بوو کە "تەمەنای ئەکرد کە کوردستان بگاتە ئەو ئاستەی ئافرەت ئازاد بێ‌و هاوڕێی خۆی ببینێ له جادەو رێگەو بانان بتوانێ لەگەڵیا بێ، وەکو ئوروپاییەکان. وتی: " پێم خۆشە پێش وەی بمرم ئەو دیمەنە ببینم". منیش یەك‌و دووم لێنەکرد، محەممەد موکری هاوڕێم، له تەنیشتمەوە وەستا بوو، وتم: "محەممەد ئەڕۆم بۆ لای مامۆستا هێمن‌و خەونەکەی هەر ئیستێ دەهێنمە دی". وتی: "بڕۆ". چووم پەلاماری مامۆستا هێمنم داو گرتمەوە باوەشەوە. چەپکە گوڵێکم دایەو ئەم لاو ئەو لام ماچ کرد بە ماوەی پێنج دەقیقە. جەماوەر ئیتر دەستیان کرد بە چەپڵەڕێزان. هەر ئەو ساتە ئاواتو خەونەکەی مامۆستا هێمنم وەدی هێنا. ترسام نەوەك بڕواو بمرێ.

★ مامۆستا چی کرد؟

- گەشایەوە، لەنێو ئەو جەماوەرەدا ئەمن دەچم بەبێ شەرم‌و بەبێ ترس‌و ئەوە باوەشی پێیا ئەکەم‌و ماچی ئەکەم. خەونەکەی هاتەدی. خەونەکەی ئەوە بوو ئافرەت ئازاد بێ.

★ جا بڵێی ئاواتی مامۆستا هێمن هەر تۆ نەبووبێ؟

_ نا ! من بۆنی خۆشم لێئەدا، بەبێ لێوی من روومەتی نەئەگەشایەوە !

★ جێی رێزە کە وا راحەت‌و بێ پەردە دەدوێی.

- نا، ئەوان باسی دیموکراسیان ئەکرد کەچی له هەڵوێستا وا نەبوون، هەندێ کاریان ئەکرد له هێمن نەمدیوە. مامۆستا هێمن بڕوا ناکەم ئەو شتانەی بووبێ نازانم ژیانی تایبەتی خۆی چۆن بوو. هەر لەوەوە حەزیان نەئەکرد هاوڕێم بێ.

★ نازانم لە لای ئێوە ئەو دابە هەبوو کە کاتێ ژنێ لە منال نەدەبۆوە، دەگەڕان دێخوونی پیاوێکیان بۆ دەبرد کە هەرگیز داوێن پیسی نەکرد بێ، لە موکریان مامۆستا هێمن لەم جۆرە پیاوانە بوو.

– ئەڵڵاها!! لە بەغداش من هەرگیز شتی خراپم لێ نەبینیوەو نەشم بیستووە لە سەری. بڕوا ناکەم ئەو شتانەی هەبێ. نەئەچوو بۆ لای شتی خەراپ.

★ مامۆستا چی لە تۆدا دۆزیبۆوە کە ئاشق‌و بێ قەرارت بوو؟

– وەڵڵا گیرفانم بەتاڵ بوو هیچم نەبوو.

★ شیووعییەکی گیرفان بەتاڵ چی هەیە کە وا هێمن سەوداسەر دەکا؟

– چاوێکم هەبوو بۆی ئەگریا، لێوێکم هەبوو بۆ ئەو پێئەکەنی، دڵێکم هەبوو بۆ ئەو لێی ئەدا. گیرفانی هەردووکیشمان بەتاڵ بوو! بەس باش بوو جگەرەشمان هەبوو چایشمان ئەخواردەوە. دەوڵەمەند بووین لە زۆر شتا. بەس گیرفانمان بەتاڵ بوو، هەردووکمان بە خۆشەویستی دەوڵەمەند بووین. ژیانی یەکتریمان لە زستانا گەرم‌و لە هاوینا فێنك ئەکردەوە.

★ جیاوازی تەمەن، تۆ لاوو ئەو بەساڵاچوو...!!!

– ئەی رووی رۆژگار ڕەش بێ من ئەمنازی بەخۆم....

★ کە تۆ دۆستی هێمنی ها؟

– بەس خۆشم ئەویست زۆر، من ئەمویست یەکترمان خۆشبوێ بەبێ جنس. مامۆستا هێمن مرۆڤێکی شارستانی بوو، مێشکێکی ئوروپایشی هەبوو، حەزی نەئەکرد ئافرەت بفرۆشرێ‌و بکڕدرێ. بیرو باوەڕی زۆر جوان بوو. حەزی نە ئەکرد داوای دڵداری بکا لە ژنێك کە یەکێکی تری خۆش ئەوێ یا حەز ناکا ئەوە بکا. تەفککوری ئوروپی بوو بەڕاستی.

★ کە چۆوە ئێران تۆ چیت کرد؟

– نەمبینی‌و رۆیشتەوەو ون بوو.

★ ئەم بۆشاییەت چۆن پڕ کردنەوە؟

– ئەم بۆشاییە تا ئێستا ماوەتەوە، پێت وایە بە رۆژێك‌و دووان پڕ ئەبێتەوە؟ وا ئەزانی مرۆڤێکی ئاساییم لە دەس دەرچوو پڕ بێتەوە؟ جێگرێکی هێمنیش نییە لە ژیانما! هەر

ئێستا مامۆستا هێمن ببینم تەمەنی سەد ساڵان بێ ئەبمە چوارده ساڵان بۆی. زۆر پەشیمانم زۆر.

★ کەی زانیت هێمن مردووەو چیت کرد؟

– درەنگ پێم زانی. پێم زانی کە مامۆستا هێمن کوێر بووە، پێم زانی کە نەخۆشە، زانیشم کە لە گۆڤارێکا ئیش ئەکا: سروە. بیستیشم کە مام هێمن موجامەلەی دەوڵەتی کردووە، بڕوام نەکرد. کە وتیان مرد منیش مردم لەگەڵیا.

★ ئەو قسانەت شوعار نین؟

– یانی چی؟

★ مەبەستم ئەوە ئەو قسانەت بەڕاستییە؟

– ئا! خۆشم ئەوێ. مامۆستا هێمن ئێستاش عەزیزە لەلام. ئێستاش شەوی وایە بیری ئەکەمەوەو چاوم پڕ ئەبی لە ئاو. دڵی ئەدامەوە، زۆر ئازارم هەبوو، میللەت بەردەبارانی ئەکردم ئەودەم؟

★ بۆ؟

– لەبەروئەوەی ئازادیخواز بووم؛ داوای ئازادیم ئەکرد. دابو نەریتی کوردەواری زۆر کۆن بوو. من یاخی بووم؛ مامۆستا هێمنیش پشتگیری یاخی بوونەکەی ئەکرد. کەس ئەیئەوێرا لە ئاستی مامۆستا هێمنا بڵی لەل! مامۆستا هێمن ببووە قەڵغانی من. هاوڕێی سەرتاسەری ژیانمە مامۆستا هێمن. ئێستا وشەکانی لە خوێنم دایە، بۆنی ئەوم لێدێ، ئەو قژە جوانەی!...

★ ئێستا خەونەکانت چین؟

– خەونەکانم؟ وەڵڵا حەز ئەکەم ئەو منداڵ بێتەوەو من لای لایەی بۆ بکەم، بچێتە قوتابخانە، جانتای بۆ هەڵگرم، بچێتە سەر شانۆ، رۆبەکەی بۆ بێنم، ئامێری بژەنێ، نۆتەکەی بۆ بەرم، لە بارانێ ببم بە چەتری، لە هاوینا ببم بە درەختی سێبەری. هێمن گەورە بوو زۆر، حەزم ئەکرد منیش وەك ئەو گەورە بم. بەڵام بەداخەوە زوو رۆیی بە جێی هێشتم. ئێستا پیاوی وا نابینمەوە لە ئاستی مامۆستا هێمن بێ چەندی چیرۆکنووسو شاعیری گەورە بن، زۆربەی زۆریان لە ناخا کۆنەپەرستن. رێز لە ئافرەت ناگرن؛ هەروەکو کاڵایەك تەماشای ئافرەت ئەکەن. هەر بۆ باوەش کردنێكو عەمەلیەیە جینسیو بەس؛ ئاشق نین. مام هێمن، حەقم نییە ئاستی شێعرەکانی چۆنە چۆن نییە،

مـام هـێمن وەكـو پیـاوێكی مرۆڤایـەتی مـرۆڤ بـوو. وەكـو نـان گـەرم بـوو، وەكـو گـەنم ڕووخۆش بوو، وەكو گوڵە گەنم ئەبریسكایەوە، مام هێمن بەشێوەیەكی ڕەهایی مرۆڤێكی كوردی جوان بوو، ئەگەر پیاو هەبێ هەر مام هێمنی هەیە، چ پیاوی دیكەم جگە لە مـام هێمن نەبینیوە، نەمبینیوە.

⋆ پێت خۆشە بێتە مەهاباد؟

– ئا، بەس ئەو زیندوو بێتەوەو پێشوازیم لێ بكا.

⋆ چ داوایەكی نەگونجاو!!

– دێم، دێمو ئەگریم.

گۆڤاری (مەهاباد)، ژمارە (٤٦)، ساڵی چوارەم، ٢٠٠٤.

لــه كوێوه بۆ كوێ و....
ڕازی هـــهواری خــــاڵی

عهلی ئیسماعیل زاده

ژیانی هەموو مرۆڤێك هەڵگری هێندێك ڕازو بیرەوەریو ئاكارو كارەساتە. كە تا دەژی، لای خۆی دەمێنێتەوەو وەك یادگارگەلێكی پیرۆز دەیانپارێزێ. بەتایبەت ئەگەر ئەو كەسە خاوەن كەسایەتییەكی مێژوویی بێو بگاتە پلەو پایەكی بەرچاو لە كۆمەڵدا سڕو نهێنی پتر دەبێ.

لە وڵاتانی پێشكەوتووی دنیا ئەم چەشنە كەسایەتییانە، لە ساڵانی كۆتایی تەمەنیاندا، دادەنیشنو بەسەرهاتی خۆیان لە نووكەوە تۆمار دەكەن. هەول دەدەن هەموو لایەنەكانی مێژووییو كۆمەڵایەتیو ئەخلاقیو بیرو بۆچوونو چالاكیو كرداری خۆیان روون بكەنەوە. لە هەمان كاتدا، هەرگیز پاكانە بۆ هیچ هەڵەو پەڵەیەكی ژیانیان ناكەنو بێ هیچ مولاحەزەیەك تاریكو تاریكترین لاپەڕەكانی رابردوویان هەڵدەدەنەوەو لێی دەدوێن. ئەوان لە خوێنەرانی بەسەرهاتی خۆیان رادەبینن كە هەر رووداوێك لە هەڵومەرجی قەڵمانی خۆیدا هەڵسەنگێننو دەغڵی دوێنێ بە ڕبەی ئەوڕۆ نەپێون. ئەم راست بێژییە، باشترین سەرچاوەو متمانە پێكراوترین بەڵگەیە بۆ هەڵسەنگاندنو ڕاست كردنەوەی هەڵەی مێژوونووسانێك كە ڕووداوە مێژووییەكان، لە بەرژەوەندی خۆیان یان مەكتەبو حیزبو ئیدیۆلۆژی یا دەسەڵاتی زاڵ بەسەر خۆیاندا، دەگێڕنەوە. هەر بۆیەش دەفتەری بیرەوەری یان كتێبی بەسەرهاتی كەسایەتییەكی ڕووڕاستو نیازپاك، گەلێك جار بایەخی مێژوویی پەیدا دەكاو بۆی هەیە پلەو پایەكی سەرترو تایبەتی بە خاوەنەكەی ببەخشێ، لە هەمان كاتیشدا بۆی هەیە بە هێندێك لە "دركاندنەكان"، ئابڕوو و بەرژەوەندی خۆیو خێزانی بخاتە مەترسی، بەڵام خاوەنی ئەم چەشنە باوەڕە هەرگیز "حەقیقەت" بە فیدای "مەسڵەحەت" ناكەن؛ ڕازی مانەوەشیان ڕاست ئەمەیە.

بەداخەوە، لە وڵاتانی جیهانی سێهەمدا، ئەم دیاردەیە بەدی ناكرێ. بەسەرهات زۆر دەنووسرێنو راست بێژیو نیاز پاكیش هەڵدەكەوێ، بەڵام لە باشترینو هەڵكەوتەترین نموونەكانیشدا "خودسانسۆری" هەر زاڵە. هۆی بنەڕەتیش ئەمەیە كە نووسەری ئەم چەشنە بیرەوەریو بەسەرهاتانە، لە خوێنەرانی بەرهەمی خۆی ڕانابینێ كە بە پشووی

درێژو لەسەرەخۆیی‌و سینگی فراوان‌و چاوی ئینسافەوە بڕواننە بەسەرهاتەکەی‌و ورەی بدەنێ کە هەڵەکانی خۆی‌و هاوڕێیان‌و بە تایبەت ڕێبەرانی خۆی هەڵداو هۆگەلی هەر کامیان شیکاتەوە. چاوسووری تاوانباری هەر کارەساتێك دەسبەجێ سەنگەر دەگرن‌و پەلاماری دەدەنێ. ئیتر بە کارەساتەکەیان با چاوی خۆ نەدینێ‌و نەوەو نەتیجەی کابرای بەرلۆمە بن! تەنانەت لە پێشڕەوترین چینەکانی ڕۆشنبیری کۆمەڵەکەیدا چەشنێك دەمارگرژی‌و بەرچاوتەنگی‌و موتڵەق بینی باوە کە بواری وەی نادەن نووسەر جارێك بڵێ پشتی چاوی فلانە زاتی مەزن، بڕۆیە! خۆ ئەگەر خۆیشی نەمابێ بەربینگ بە مندال‌و کەس‌و وارسی دەگرن.

ئەو دەمار گرژییە هەر تایبەت بە شەخس نییە، پارت‌و تاقمی سیاسی‌و مەکتەبی‌و ئەخلاقیش، لەمپەری گەورەی ئەم چەشنە ڕاست بێژییانەن.

لە دەمارگیری خوێنەران دەرچین، راست بێژی‌و سەداقەتی نووسەری بیرەوەری‌و بەسەرهاتیش، لە وڵاتانی جیهانی سێهەمدا، ئەم تێبینییانەو گەلێکی تریش هەڵدەگرێ. زۆربەی ئەو چەشنە نووسەرانەش تووشی نەخۆشی "خۆ زل بینی" دەبن‌و خۆیان بە قوتب‌و ناوەندی هەموو کارەساتەکان دادەنێن! ژیاننامەی خۆیان ناکەنە "ئیعتیرافات"و پێ لە هەڵەو پەڵەی رابردوویان نانێن. ئەگەر شتێکیش هەڵدەن، بە دوو سێ قات پاکانەی بۆ دەدۆزنەوە. زەقترین هەڵەکانی ژیانیان دەخەنە ئەستۆی هاوڕێیان. ئەو بەڕێزانە بەو پەڕی لە خۆڕادیوی‌و دڵنیایی، بەڕادەیەك ئامال راست بێژانە، "درۆ" دەکەن کە هەڵاواردنی ڕاست‌و درۆی بیرەوەرییەکانیان زۆر چەتوونە. لەم بیرەوەرییەیانەدا جێگای "قارەمان"و "دژەقارەمان" بەپێی بەرژەوەندی‌و پاکانەی نووسەر، دەگۆڕێ‌و هێندەی شاهیدو بەڵگە بۆ ڕیز دەکا کە خوێنەری بەستەزمان ئەگەر بە چاوی خۆیشی راستەقینەی رووداوەکەی دیتبێ‌و لە بیری مابێ، ناچارە گومان لە چاوو بیری خۆی بکا نەك هی نووسەر.

هێندێك لەو بیرەوەریانەش درۆی بە ئەنقەست نین بەڵکو نووسەر پاش چەند سال "فرافکنی" بەرپرسی تاوان یان هەڵەیەك، تووشی نەخۆشی "تەوەهوم" دەبێ‌و لێی دەبێتەوە راستەقینە.

نموونە هێنانەوە بۆ هەر کام لەو حاڵەتانە پێویستەو زۆریش ئاسان، بەڵام دڵنیام بارتەقای هەر نموونەیەك، دە دوازدە چاوسوورم لێ راست دەبنەوە. خۆتان دەتوانن

بیرەوەریو بەسەرهاتی چەند کەس هەڵبژێرنو پاشکۆو پەراوێزو رەخنەو وەڵامی رەخنە لەسەر ئەوان بخوێننەوە. هەڵبەت چاوسوور کێشەی ئەوتۆیان زۆر پێخۆشە چۆن لە راستیدا مەبەستیان روونکردنەوەی قۆناغێکی مێژوویی نییە بەڵکو ئەوەی بە دەرفەتێك بۆ خۆڕانان دەزانن تا وەبیر خەڵك بێننەوە کە میراتگری فلان مێرخاسنو پێویستە رێزیان لێ بگرن ئیتر خۆیان چیان کردووەو رێبازی مەرحوومی قارەمانیان درێژە پێداوە یان نا؟ خۆی لێ دەبوێرن.

هەر بەو پێودانەش رەخنەو پەڕاوێز نووسین لەسەر بیرەوەریو بەسەرهاتی ئەم چەشنە کەسایەتیانەش کێشەی زۆری لێ هەڵدەگیرسێ. رەخنەگر بە دەگمەن دەوێرن خۆ لە قەرەی باسی وا بدەن.

لە کوردەواری خۆماندا، تاقە نموونەیەکی بەسەرهاتو بیرەوەریو ژیاننامە کە لە تێکڕای ئەو عەییانە بێ بەرییەو تاقانەی بی هاوتای ئەو چەشنە نووسینە "لە کوێوە بۆ کوێی" مامۆستا هێمنە. زمانی پوختو پاراوو سادەو ڕەوان، ئەندێشەی ئینسانیو ڕوانگەی هەراو بێ لایەن، شارەزایی لە هەموو بوارەکانی بەر باس، بیری تێژو وردبینانە، هەستی ناسكو نییەتی پاکی هێمن، رێك کەوتوونو هەڵکەوتووترین نموونەی بەسەرهات نووسی یان – لە زمانی کوردیدا – بۆ خوڵقاندووین. سەیر ئەوەیە هێمن خۆی دەفەرموێ لە ترسی ئەو کەسانەی ژیاننامەی ساختە بۆ کەسایەتییەکان هەڵدەبەستن، لێبڕا ئەرکی خۆی وە ئەستۆ بگرێ تا ئەو بوارەیان لێ بستێنێتەوە!

بەڵام سەرەڕای ئەو هەموو تاریفەش "لە کوێوە بۆ کوێ" ناتەواوەو هێمن خۆی بەر لە هەموو کەس دانی بەو کەماسییە داهێناوە، هۆیەکەشی روون کردۆتەوە. "دەزانم چەند بۆشایی لە نووسینەکەمدا هەیە. بەڵام وەزعی سیاسیو کۆمەڵایەتی لەوەی زیاتری هەڵنەدەگرت. دیارە لە بنی کوولەکەم نەداوەو لێفەم لەسەر هەتیوان هەڵنەداوەتەوەو ئەسکوێم لە مەنجەڵ نەگێڕاوە. زۆر نهێنی گرنگو ڕازی نەگوتراوە هەر وا سەر بە مۆری لە سینگمدا ماوەنەتەوەو دەیانبەمە ژێر گڵ. ئەگەر ڕۆڵەی گەلێکی لێقەوماو نەبوومایەو لە کۆمەڵێکی دواکەوتەدا بەڕێ نەچووبام، زۆرم لەو ڕازانە دەدرکاند بە هیوام ئەگەر مەرگ بەربینگم پێ نەگرێو رۆژگار دەرفەتم بدا "لە کوێوە بۆ کوێ" بکەمە کتێبێکی سەربەخۆو پەردە لەسەر زۆر لەو ڕازانە هەڵدەمەوە کە زیانو قازانجیان تەنیا بۆ خۆم دەگەڕێتەوە".

ناتەواوی ئەم بەسەرهاتە لە دووبارەوە شیاوی سەرنجە:

١. بە هۆی وەزعی سیاسیو کۆمەڵایەتی: بۆشایی بیرەوەرییە سیاسییەکانی هێمن لە بەسەرهاتەکەیدا زۆر بەرچاوەو گەلێك جێی داخو شیاوی سەرنج. بێگومان ئەگەر ئەو بەشە لە بیرەوەرییەکانی بە تەواوی تۆمار کردبایە، ئێستا گەلێك لە ڕازەکانی سەردەمی کۆماری مەهاباد، دەکرانەوەو وەڵامی گەلێك پرسیاری مێژوویی دەدرانەوە. بەڵام دەبینین ڕاست لە گرینگترین بەشدا، هێمن بە بێ دەنگی لە بیرەوەرییەکانی تێپەڕیوە. (بۆ وێنە چۆنیەتیو هۆگەلی رووخانی کۆمارو ئاکارو ئەنجامی کەسایەتییەکانی یا ژیانی نهێنی ئەندامانی حیزبو چالاکییەکانی پاش کۆمار یا کارەساتی شەهیدبوونی عەولاو سولەیمانی موعینیو سمایل شەریف زادەو.......) بێگومان مامۆستا لەسەر ئەو کارەساتە زانیاری زۆر دەگمەنو بە کەڵكو جێی متمانەی هەبوون کە دەربڕینیان سەرێشەی بەدواوە دەبوو ناتەواو گێڕانەوە یا درۆ کردنیش کاری هێمن نەبوو. سەرەڕای ئەو حاڵەش ئەو بەشە لە بیرەوەرییەکانی هێمن خاوەنی تایبەتمەندییەکی بێ وێنەیە. ئەو بە گێڕانەوەو تەوسیفی بارودۆخی کۆمەڵایەتیو فەرهەنگی تا ڕادەیەك مێژوویی سالانی پێش سەرهەڵدانی "ژ.ك"و کۆماری مەهاباد، تابلۆیەکی بالانوێنی ئەوان سەردەمی کێشاوەتەوە کە کەمتر بەسەرهات نووسێك بۆی چووە، بۆ وێنە مەحکەمەی قازیو کۆڕو کۆمەڵەکانی خانەقاو ناساندنی کەسایەتی مامۆستا فەوزیو حەریقو سەیفولقوزات. کە بێگومان هەر کام لە بوژاندنەوەی هەستی نەتەوایەتیو هاندانی خەڵکدا گرینگ بوون کەچی تا هێمن باسی نەکردن، کەس، وەك پێش زەمینەی ئەو بزاڤە، ئاماژەی پێ نەکردبوون. بۆیەش بۆ هەر لێکۆڵینەوەیەك لەسەر ئەو بڕگەیەی مێژووی کوردو کوردستان، خوێندنەوەی "لە کوێوە بۆ کوێ" لە هەموو سەرچاوەیەك پێویستترە.

٢. بارێکی تری ناتەواوی ئەم ژیاننامەیە، ژیانی شەخسیو عاتیفی هێمنە، بە پێچەوانەی زۆربەی ژیاننامە نووسەکان کە نووسەر خۆی دەبێتەوە قارەمانو تەوەری ناوەندی بەسەرهاتەکانو کارەساتەکان، "لە کوێوە بۆ کوێ" کاکڵو ماکەی کارەساتەکان روون دەکاتەوە، ئەنجا نووسەر لە پەنایەك ڕا ئاماژەیەك بە خۆی دەکا. بۆ وێنە هێمن لە ناساندنی مامۆستا فەوزی هیچی بۆ گوتن نەهێشتۆتەوەو ئەمەگی شاگردی بە جێگایەك دەگەیەنێ کە خۆی بە دەسکردی فەوزی دەزانێ بەڵام، وەك رەخنەیان لێ

گرتبوو، تەنانەت ناوی خێزانی نەنووسیبوو؟! هەر بە گشتی باری عاتیفیو عیشقی بەسەرهاتەکەی زۆر لاوازە. هەڵبەت ئەوە نیشانەی تەوازوعو حەیای لە رادەبەدەری هێمنە. بەڵام جگە لەوەش هۆی دیکەی بۆ هەڵدەدا: "ئەگەر رۆڵەی گەلێکی لێقەوماو نەبوومایەو لە کۆمەڵێکی دواکەوتەدا بەڕێ نەچووبام، زۆرم لەو ڕازانە دەدرکاند... کە زیانو قازانجیان تەنیا بۆ خۆم دەگەڕێتەوە".

دیارە مەبەستی لەو رازانە، ڕازی ژیانی شەخسیو عاتیفییەتی کە قازانجو زیانیان تەنیا بۆ خۆی دەگەڕێتەوە، هەروەها دیارە خۆفی وەی هەبووە کە "لێقەوماوی‌و دواکەوتوویی کۆمەڵ" گیروگرفت بۆ کەسانێك سازبکا کە لەو ڕازانەی هێمندا شەریكو هاوڕازی بوون، ئەگینا هێمن باکی لە پەردە هەڵدانەوە، لەسەر ئەو ڕازانە نەبوو بگرە ئاواتی دەخواست کە رۆژگار دەرفەتی بداو ئەو ڕازانە نەباتە ژێر گڵو هەر لە درێژەی (لە کوێوە بۆ کوێ)دا، تەنانەت دەیخواست وەك رۆسۆ لە "ئیعتیرافات"دا هیچ نەهێڵێتەوە.

بەداخەوە رۆژگار دەرفەتی بە هێمن نەداو گەلێك لەو ڕازانەی لەسەر دڵ مانەوەو بردنیە ژێر گڵ. بەڵام تۆ بڵێی ئەدیبێکی وەك هێمن هیچ رێگایەکی بۆ درکاندنی هێندێك لەو ڕازانە شك نەبردبێ؟! بۆ وێنە ڕازی "یەکەمینو ئاخر عیشقی" خۆی کە لە چەند ڕستەی ڕەمزاویدا، بە حەسرەوەتەوە ئاماژەی پێ دەکا؟ ئا........

پریرو تاب مستوری ندارد درش بندی سر از روزن در ارد

هێمن ئەو ڕازەی نەبردە ژێژ گڵ، بگرە زۆر بە وردیو تەواوی تۆماری کردو هەر لە تیراژی "تاریكو روون"دا بڵاوی کردەوە! دیارە ئەگەر هێمن نەیویستبا ئەو ڕازەی ئاشکرا بێ، هەروا سەربەمۆر دەیهێشتەوە، بەڵام هێمن چەند خۆی بە قەرزداری فەوزی دەزانێ، کە لە باری فەننی شێعرەوە هەڵیوەشاندەوەو تێکی کردەوە، لەباری زەوقیو ئیحساسەوەش ئەمەگناسی کەسێك بوو کە لەززەتی عیشقو دڵداری دە ئەوکی ڕشتو "تەئسیری لەسەر قەریحەی شاعیرانە"ی دانا. ڕێگام بدەن چیدیکە لاڕێ نەڕۆمو کاکڵی مەبەست وەردخەم.

★ ★ ★

کورتە چیرۆکی "هەواری خاڵی" بەرهەمێکی دەسکردو خەیاڵاوی نییە، بەڵکو بەسەرهاتی عیشقی ئاگرینو راستەقینەی هێمنە: "عیشقێکی پڕ سۆزو کوڵو

ئەفلاتوونی، عیشقێکی پاكو خاوێنو ئاسمانی، عیشقێکی ساکارو منداڵانەو دوور لە هەوەسو هەوا".

نزیکیو وێکچوونی شێوازی نووسینی ئەو چیرۆکە لە شێوازی "لە کوێوە بۆ کوێ" بە ڕادەیەکە کە پێموایە هەر لە بنەڕەتدا، هەواری خاڵی بەشێکە لەو ژیاننامەیە، کە پێش چاپی "تاریكو روون" مامۆستا، بەو هۆیەی کە باسی کرا، لە بەسەرهاتەکەی هەڵقرتاندووە بەڵام دڵی نەهاتووە بیفەوتێنێو سەرەنجام ئەو ڕێگایەی بۆ دۆزیوەتەوە کە بیکاتە چیرۆکی عەشقی هاوڕێیەكو چەند ڕستەیەکی لە سەرەتاو کۆتایی پێوە بلکێنێ. زمانی گێڕانەوەی ئەم چیرۆکە (یەکەم کەسی تاك)و هۆگری هێمن بە گۆرانی "هەواری خاڵی"ی ماملێ، نیشانەیەکن لە دروستی ئەم بۆچوونە. بەڵام بۆ سەلماندنی یەکجاری چەند ڕستەیەك لە هەردوو سەرچاوەکە (لە کوێوە بۆ کوێو هەواری خاڵی) لە پەنا یەك دادەنێم تا خوێنەرانی بەڕێز بە دڵنیایی زیاتر ئەم بۆچوونەم لێ وەرگرن.

لە کوێوە بۆ کوێ

١. خەریك بوو شتێك بە شتێك بکەم کە بابم تێگەیشت ئەو ماوە لە عومرەم بەزایە چووەو لە خانەقا نەمخوێندووە. رایگوێزتم بۆ "کولیجە" ئەویش ملکی خاڵم بوو مامۆستا فەوزی لەوێ مەلایەتی دەکرد.

٢. با ئەوەش بڵێم من لە "کولیجە" بۆ یەکەم جارو ئاخر جار ئاشق بووم. عیشقێکی پڕ سۆزو کوڵو ئەفلاتوونی، عیشقێکی پاكو خاوێنو ئاسمانی. عیشقێکی ساکارو منداڵانەو دوور لە هەوەسو هەوا. بەڵام ئەو عیشقە زۆری نەخایاند. زۆری دەوام نەکرد. ئەو گڕو کفە زوو دامرکاو خۆڵەمێشی فەرامۆشی دایپۆشی.

٣. گراوییەکەم گاڵتەی بە هەستی پاکی من کرد. ئەو لە من بە ئەزموونتر بوو. ئەو هەوسباز بوو نە ئاشق. بەڵام هەرچی بوو ئەو گڕو کفەش تەئسیری لەسەر قەریحەی شاعیرانەی من بوو.

٤. ساڵی ١٣١٧ کە لاوێکی ١٧ ساڵە بووم. مامۆستاکەم لە کولیجە رۆیشتو منیش دەستم لە خوێندن هەڵگرتو چوومەوە ماڵێو دەستم کرد بە کارو کاسبی.

٥. بێجگە لە کارو کاسبی ڕۆژانە موتالاو... خوێندنەوەی شەوانە لەوێ سەرگەرمی دیکەشم بوون سواریو تەقلەو ڕمبازێو ڕاوەکەوو ڕاوەتاژیو ڕاوە تفەنگ.

٦. بابم ئەسپی زۆر ڕەسەنو باشی هەبوون... سوارێکی باش بووم‌و ولاغم چەند عاملاندن، بەڵام قەت ڕاوکەری چاك نەبووم.

٧. ....بۆ خاتری کۆمەڵە من دەستم لە یارێك هەلگرت کە بە گەورەترین مەحروومییەتی ژیانمی دەزانم‌و ڕابردنی زەمانیش لە بیری نەبردومەوەو ناسووری لە دڵمدا هەر ماوە.

هەواری خاڵی

الف – ئەو سەردەمی من لە تاقی لاوەتی دابووم، هێشتا شەڕی دووەمی جیهانی نەقەومابوو.

ب- شازدە حەڤدە ساڵە بووم کە دەستم لە خوێندن هەلگرت‌و چوومەوە دێ. باوکم ئەسپێکی زۆر جوان‌و باش تفەنگێکی ڕوایی دامێ، وەك هەموو دنیام هەبێ وابوو. زۆرم شایی بە خۆ بوو. هەموو ڕۆژێ بەیانی زوو سوار دەبووم‌و بە دەشت‌و مەزرادا دەگەڕام. پاش نیوەڕۆیەش دەستم دەدایە تفەنگ‌و دەچوومە ڕاو.

ج. هەرچەند ناشی بووم‌و ڕاوم نەدەزانی‌و باشم نەدەنگاوت، دیسان زۆرم کوشت.

د. دیتم کیژێکی... لەبەر دەرکێ ڕادەوەستێ‌و تەشی دەرێسێ.

ە. ئەو لە من باو خۆشتر بوو، ڕەنگ بوو یەك دوو ساڵ بە تەمەنتر بێ. ئەو گەورە کچ بوو من مێرمنداڵ. دیار بوو لە دڵداریشدا ئەزموونی زیاترە.

و. ئەوە نە یەکەم دڵداریم بووەو نە ئاخر دڵداریم... بەڵام خۆشترین دڵداریم بووە.

ز. لە شازدە حەڤدە ساڵیدا دەستم بە شێعردانان کرد... (پاشەڕۆك ل١٩٠)

وەك دەبینین وێکچوونەکان بە ڕادەیەکن کە جێگای هیچ گومانێك ناهێڵنەوە جارێ شێوازی نووسین هەر لە بنەڕەتەوە یەکە. ڕێکەوتی ڕووداوەکەو تەمەنی نوسەرو قارەمان (ژمارە ٤ و ب پێك بگرە). لە هەردوو لا باوك ئەسپی چاکی داونێ (بو ٤) ڕاوکەری چاك نەبوون (٤و ج) تەمەنی کچەکە زیاتر بوو لە دڵداریشدا بە ئەزموونتر (٣و ه).

ئەنجـــام

هەواری خاڵی بێگومان بەشێکی هەڵقرتاوی "لەکوێوە بۆ کوێ"یە گراوی هەمیشە خۆشەویستی هێمن، ناوی "هەمین" بووە (ڕەنگە هەر بە یادی ویش مامۆستا ناسناوی "هێمن"ی بۆ خۆی هەڵبژارد بێ"، کچی پیاوێکی مەڕداری دەوڵەمەند بوو ماڵیان ڕێگای چوار ڕۆژێ کاروانی لێرەوە دوور بوو (هەواری خاڵی).

ڕەنگە هێندێك لە خوێنەرانی بەڕێز بپرسن: گریمان کردم وابوو، ئێستا پاش ئەو هەموو ساڵە، کردنەوەی گرێی ئەو ڕازە چ پێویستیو بەرژەوەندییەکی هەیە؟ یان بفەرموون مادام مامۆستا هێمن بە ڕاشکاوی ئەم ڕازەی نەدرکاندووە، من بۆچی ئەم کارەم کرد؟

لە بابەت پێویستیو بەرژەوەندی ئەم کارەوە، دەبێ بڵێم: خۆزگەو داوای هێمنو گەلێك لە هۆگرانی، درێژە پێدانی "لە کوێوە بۆ کوێ" بوو. بە پێی ئەم بەڵگانە ئێستا دەکرێ بە دڵنیایی چەند لاپەڕەیەکی بخەینە سەر.

هۆیەکی تری ئەم پێویستە ئەوەیە کە ئەم بەسەرهاتە یەکەم قۆناغی ساغ بوونەوەی کەسایەتی (هێمن)ی شاعیرە، هەڵبەت پێشتر یان، لە خانەقا، مەشقی "موشاعیرە"و شێعری لاساییو تێهەڵکێشی کردبوو، بەڵام ئەم دڵدارییە، جگە لەوەی بناغەی "بلووغی جینسی" هێمن بوو، کەسایەتی فەردیو شاعیرانەی ئەویشی ساغ کردەوە. واتا تێکڕای ئەزموونو زانیاریو هەڵسوکەوتو بیرەوەرییەکانی تاكو تەڕاو پەرەوازەی پێشووی (وەك خوێندنی شاری، هاتوچۆی مەحکەمەی قازی، هاوڕێیەتیو هاوبیری هەژار، ژیانی لە خانەقاو....) وەك تەسبیحێك هۆندەوەو نەزمو ریكو پێکی پێ بەخشین. کورتی بڕینەوە هێمن خۆی ناسیو لەم خۆناسینەدا دەوری ئەم عیشقە لە مەکتەبی "فەوزی" کەمتر نەبوو کارتێکردنیشی (لەسەر هەستو نەستو خووخدەی هێمن) ئەبەدی بوو. دڵناسکیو هەستیاریو هۆگری بە سروشتو ئەوین تا دەمی مردن لەگەڵ هێمن مانەوە. لە بواری شێعردا هێمن لە سایەی فەوزی فۆرمو تیکنیكو شێوازی تایبەتی خۆی داهێنا بەڵام هەستی ناسكو ئەویندارانەی لە سایەی عیشقی "هەمین"دا گۆڕا. ئەمەش چەند نیشانەیەك لە راستی ئەو بۆچوونە، لەناو بەرهەمەکانی هێمندا:

١. ... لە کولیجە بۆ یەکەم جارو ئاخر جار ئاشق بووم. عیشقێکی پڕ سۆزو کوڵو....

٢. ئەوە نە یەکەم دڵداریم بووەو نە ئاخر دڵداریم... بەڵام خۆشترین دڵداریم بووە.
٣. ئەو گڕو کفەش تەئسیری لەسەر قەریحەی شاعیرانەی من بوو.
٤. لە شازدە حەڤدەساڵیدا دەستم بە شێعر دانان کرد.
٥. بۆ خاتری کۆمەڵە، من دەستم لە یارێك هەڵگرت کە بە گەورەترین مەحروومییەتی ژیانمی دەزانم‌و ڕابردنی زەمانیش لە بیری نەبردوومەوەو ناسووری لە دڵمدا هەر ماوە...

لەم دوا بەندەدا دەبینن کە هێمن چەند بە حەسرەت‌و تەئکیدەوە ئاماژە بەو بیرەوەرییە دەکا. هەروەها بۆمان روون دەکاتەوە مادام هێندە هۆگری هەمین بووە، بۆچی وە دوای نەکەوتووە؟ رووداوەکانی دواتر (کۆماری مەهابادو چالاکییەکانی هێمن‌و رووخانی کۆمارو ژیانی ئاوارەیی‌و...) هۆی ئەم ناکامییە بوون.

جگە لەمانەش هێندێك تابلۆو وێنەو وشە دە بەرهەمەکانی هێمن (بە تایبەن دە شیعرەکانی)دا، نیشاندەرو سەلمێنەری کارتێکردنی ئەم عیشقەن دە تەواوی ژیانی هێمندا. بۆ وێنە وشەگەلی "ژوان، جێ ژوان، رەشماڵ، بێری، شەنگەبێری، ماچ، ڕامووسان، گراوی" بوونە میوانی هەمیشەیی شیعرەکانی، بە ڕادەیەك کە ئێستاش پێناسەی ئاشنای شێعرەکانی هێمنن:

- بۆنی گوڕخانەیی لێدێ جێ ژوان.
- لە جێ ژوانێ لەمێژە چاوەڕێتم.
- وەرە ئێرەو ببینە وردە هەنگاوی بەرەو جێ ژوان.
- وەرە ئێرەو ببینە نازی بێری‌و دەس بزێوی شوان.
- لە جێ ژوانێ کە دەکوشم مەمکی یارێ.
- شەنگە بێری یارو دەسبازی کوڕی کۆچەر نەبی...
- شەنگە بێری ساڵی ساڵان لە کوێستانی لە نێو مەڕی
- لەبەر دەرکی ڕەشماڵان دەبینی چاو کەژاڵان.
- هێمن لە سەرەخۆ بە نەکەی بچی بۆ هۆبە.
- دەنا دەشکێنی تۆبە ئاور دەگری وەك سۆبە.
- تۆ بەڵێنیم پێ بدە تا من بەرەو ژوان ببمەوە.
- شەنگە بێری بسڕەوە فرمێسکی بێ شوانی ئیتر.

- دێم بەرەو هۆبەو هەواری باسەفا.

- ....

بە سەرنجێکی ورد لە شێعرەکانی هێمن بۆمان بوون دەبێتەوە کە سۆزو ئەمەگی تایبەتی هێمن بەرانبەر بەم چەند وشانە بە ڕادەیەکە کە پەیتا پەیتا تابلۆی جوانتری لێ ساز کردوونو ئێمە لە دووپات بوونەوەیان وەڕەز نابین، هەروەها ئەم وشانە تا دوایین شێعرەکانی هێمن هاتوونو هی سەردەمێکی تایبەتیو دیاریکراو نین.

ئـــاکـــام:

چیرۆکی "هەواری خاڵی" ئەفسانە یا حیکایەتێکی دەسکرد نییەو بەسەرهاتی ڕاستەقینەی تاقە عیشقی بەردەوام ژیانی هێمنە. وابێ دەکرێ وەك بەشێکی هەڵقرتاوی بەسەرهاتی مامۆستا هێمن (لە کوێوە بۆ کوێ) سەیری بکەینو کەڵکی لێوەرگرین. مامۆستا بە هۆی تێبینییەك ئەم بەسەرهاتەی وەك چیرۆك داڕشتووەو مەبەستیشی شاردنەوەی هەمیشەیی ئەم بەسەرهاتە نەبووەو بگرە ئاواتی خواستووە ڕۆژێك بتوانی ئەم چەشنە ڕازانەی ژیانی خۆی بدرکێنێ. چۆن دەیزانی بۆ ناسینو ناساندنی کەسایەتی ڕاستەقینەی خۆیو شیکردنەوەی هەرکام لە بەرهەمەکانی، پەردە لادان لەسەر ئەم ڕازانە پێویستە. ڕەنگە لە شیکردنەوەی بەرهەمەکانی تری مامۆستاش، هێندێك لایەنی تری ژیانی هێمن روون بێتەوە. هیوادارم ئەم بۆچوونەی من لەسەر "هەواری خاڵی" هەڵەی تێدا نەبێو ببێتە سەرەتای ڕوانینێکی قووڵتر لە بەرهەمەکانی مامۆستا هێمن.

گۆڤاری (مەهاباد)، ژمارەی (٤٨)، ساڵی چوارەم، ٢٠٠٥.

لــــه بیــــرم مەكــــــــــە

مێهری پاكزاد - مەهاباد

شێعری "لەبیرم مەکە" یەكێك لە شێعرە جوانەكانی مامۆستا هێمنی نەمرە كە لە لاپەڕەی ١٩٩ هەتا ٢٠٥ی دیوانی "تاریكو روون"دا لە چاپ دراوە. لە قالبی مەسنەویداو لە سەر كێش واتە وەزنی هیجایی نێزیك بە بەحری موتەقاریبیی ئەسلەم "فع لن فعولن فع لن فعلون"ەو ئاوا دەس پێدەكا.

وەهام بیستوە سەردەمی پێشوو

لە گەورە شارێک نازدارێک هەبوو

ناوەڕۆكی شێعرەكە باسی كوڕو كیژێكە كە كیژەكە لە جوانیو شۆخو شەنگیدا مەشهوری شار بووەو خوازیاری زۆر بوون. بەڵام:

لە هەمووان داوخوازتر لاوێک

بوو، نەدەژیا بەبێ ئەو تاوێک

قسەی دڵسۆزو دۆستی نەدەبیست

لە دنیای رووناک هەر ئەوی دەویست

هەر بۆیە شەوو رۆژ لە هەوڵی ئەوەدا بوو كە كارێك بكا هەتا ئەو نازدارەی بۆ بێتە ڕەدایە. وەرز، وەرزی بەهار بوو.

بەهار كە بەزمی تەبیعەت گەرمە

دڵی نازداری بێ بەزەش نەرمە

بەڵێنی پێدا، كیژۆڵەی چاو جوان

لە دەری شاری بۆی بچێتە ژوان

دوای ئەوەی كە كوڕو كیژ لە ژوانگەی دڵداری بە یەكتر دەگەن هەتا كاتی رۆژئاوا بەزمی عەیشو تەرەبو عیشقبازی دەگێڕن، ئێوارەش هەرچەند:

هەرچەند لە دینی یەكتر تێر نەبوون

ناچار بوون هەستن بەرەو ماڵ ببزوون

شل شل داگەڕان بۆ دەم رووباری

تا پێش تاریكان بچنەوە شاری

لەسەر کەندی چۆم ڕاوەستان تاوێ

کچ دیتی لەناو نێرینەی ئاوێ

چەپکە گوڵێکی وەکوو پتی خوێن

گوتی: ئای جوانە! ئەوە گوڵی کوێن؟

بریا هی من با ئەو گوڵە سوورە

حەیفە کەوتە ناو ئەو شێتو شوورە

هەر دەگەڵکوو کچ ئاوات بۆ چەپکە گوڵی ناو ئاو دەخوازێ،

هێشتا قسەکەی نەکردبوو تەواو

کە دڵداری شێت خۆی خستە ناو ئاو

بە پەلە قاژە دەسکە گوڵەکە وەدەس دێنێو بۆ لای خۆشەویستەکەی داوێو دەڵێ: هانێ گوڵەکەت لەبیرم مەکە، هەر کەوا دەڵێ، گێژاو لوولی دەداو شەپۆڵ نوقمی دەکاو خوڕێنی چۆم لەگەڵ خۆی دەباو بەم جۆرە تۆماری ژینی کورتی دەپێچرێتەوە.

پێویستە بگوترێ ناوەڕۆکی ئەو داستانە لە ئەدەبیاتی فارسیشدا وێنەی هەیەو بیستراوە، تەنانەت وەبیرهێنەرەوەی بنەمای ئەو مەسەلە مەشوورەی فارسیشە کە دەڵێن "بازم دستە گل بە آب دادی"هەر بەو شێوە هاتۆتە نێو پەندو مەسەلی کوردیش، وەك دەڵێن "فلانی دیسان دەسکە گوڵی بە ئاودادا" شوێن دانانی ئەو داستانە لە ئەدەبیاتی فارسیدا لە شێعری شاعیرانی ئەوڕۆدا بەم جۆرە بەدی دەکرێ؛ لە دیوانی ئیرەج میرزادا ئاوا هاتووە:

لە گۆڤاری "ئەقدام" چاپی تاران مەبەستێك لە ژێر سەردێڕی "هدیە عشق" واتە "دیاری ئەوین" وەك مەبەستێك بۆ کێ بەرکێ لەنێوان شاعیرانی ئەو سەردەم، دانرابوو هێندێك لە هۆنەرانو شاعیران لە ئیستقبالو بەرەو پیلی ئەو مەبەستەدا، مەیدانداریيان کردو شێعریان سەبارەت بەو مەبەستە هۆنیوەتەوەو هەر کام لەوان ویستوویانە جوانترینو ناسکترین وشەو ڕستە بکەنە کەرەستەی دەربڕینی مەبەستی دڵداریی بەرباس، بەڵام لەو ناوەدا تەنیا کەسێك کە توانی، توانای خۆی لە کاری شاعیریدا پترو جوانتر لە هەمووان دەربڕێو دڵاوترو شیرینتر لەوانی تر بێ، "ئیرەج میرزا" بوو کە بە هەڵبەستنی ئەو شێعرە پلەی یەکەمی لەو کێ بەرکێیەدا هێناوە، وا چاکە بزانین کە ناوەڕۆکو ماکەی ئەسڵی ئەو شێعرە لە ئەدەبیاتی ئورووپایی وەرگیراوەو

له ئەسڵدا سەردێڕی شێعرەکە "له بیرم مەکە" یا "فرامۆشم مکن" بووە. لێرەدا بەر له تێبینیو لێکدانەوەی ئەو شێعرەی مامۆستا هێمن چاوێك دەخشێنین بەسەر شێعرە فارسیەکەی ئیرەج میرزادا که له بەحری رەمەڵی موسەدەسی مەخبوونی مەحزوف لەسەر کێشی "فاعلاتن فع لن"دا هۆنیوەتەوەو له ساڵانی رابردووشدا به شێوەی تەنسیقێکی مەشهوور لەلایەن خۆش وێژی بەناوبانگ خانمی هێنگامەی ئەرخەوان خوێندراوەتەوە:

عاشقی محنت بسیار کشید

تا لب دجله به معشوقه رسید

نشده از گل رویش سیراب

که فلك دسته گلی داد به آب

نازنین چشم به شط دوخته بود

فارغ از عاشق دلسوخته بود

بێ شك شوێندانانی شاعیرێ لەسەر شاعیرێکی تر یا ئیستقبال کردنی چەند شاعیر له مەبەستێكو هەوێنێك نه تەنیا شتێکی کەم بایەخو سەیرو ناشایست نییە، بەڵکو تەنانەت هەڵدەکەوێ لەو ئیلهام وەرگرتنەدا روانگەگەلی جۆراوجۆرو نوێ بەرهەم بێت، هەر چەند حافزی شیرازی باشی گوتووە:

یك قصه نیست غم عشق واین عجب

ازهر زبان که می شنوم نامکرر است

وەك شوێندانانی شێعری "هەڵۆ"ی بۆشکین لەسەر هۆنراوە مەشهوورەکەی دوکتۆر خانلەریو شوێنی هەڵۆی خاتلەریش لەسەر شێعری هەڵۆی مامۆستا سوارەی ئیلخانی زادە که له نەوعی خۆیاندا شاکار به حیساب دێن.

با بێینەوە سەر باسی شێعرەکە، مامۆستا هێمن وەك ئیرەج میرزا راستەوخۆو بێ پێشەکی نایەتە سەر دیمەنی ژوانگەی عاشقو مەعشوق، بەڵکو له پێشدا گەلاڵەی بۆ دادەڕێژێو خوێنەر یا بیسەر پتر تامەزرۆ دەکاو تەنیا ئامانجی گێڕانەوەی چیرۆکێك یا رووداوێکی تراژدی عیشقی نییە، بەڵکو به عیشقو هەوەس که تایبەتی هەڕەتی لاوەتیە، دەست دەکا به پێهەڵگوتن به بەهاری تەبیعەتی کوردستانو رەنگو بۆیەکی کوردی به داستانەکە دەداو به تراژیدیش تەواوی دەکاو به پەندو حیکمەتو ئامۆژگاری

نەتیجەی لێوەردەگرێو بە ئەفکاری ناسیۆنالیستیو نیشتمانپەروەریو ئازایەتیو مەردایەتی - کە یەکێکە لە تایبەتمەندییەکانی هەرە گرینگی شێوازی فیکری شێعری هێمن – ئامانجی دڵی خۆی لە دێڕەکانی کۆتایی شێعرەکە گرێ دەداو لاپەڕەی حیکایەتی هەرماوی عیشقو دڵداری تا هۆنینەوەی هەڵبەستێکی تر وێك دەنێ.

بڕوانن چۆن دەستی پێکردووەو هاوڕێ لەگەڵ قارەمانەکانی داستانەکە شادو بە کەیفو بێ غەم دەبێو دیمەنی جوانییەکانی ئافرەتو سروشتی بەهارو لاوێتیو عیشقبازی لە داوێنی سروشت، رایدەچڵەکێنێ:

وەهام بیستووە سەردەمی پێشوو

لە گەورە شارێک نازدارێک هەبوو

کچێکی قیتو قۆزو کەڵەگەت

شاکاری دەستو نەخشی تەبیعەت

شۆخو لەبارو جوانو رەزاسووک

لە راست رووی دەچوو ئابڕووی گوڵووک

دیتمان کە ئیرەج میرزا لە یەك بەیتدا رەنجو مەرارەتی عاشق بۆ گەیشتن بە مەعشووقی دەربڕیوە کە لە وێنەی خۆیدا جوانەو نەوعێك ڕەعایەتی ئیجازی تێدا بەدی دەکرێ, بەڵام مامۆستا هێمن هەر ئەو بەیتەی بەر بڵاوتر کردووەو بۆ گەیشتن بەو بەیتە "عاشقی محنت بسیار کشید/تالب دجله به معشوقه رسید" ٢٦ بەیتی سەبارەت بە تاریقی جوانیی کیژی بەرباسو هەروەها تەوسیفی تەبیعەت هۆنیوەتەوە، هەرچەند رەنگە بە بۆچوونی کارناسانە ناوی حەشووی لەسەر دابنرێ بەڵام بێگومان ئەگەر حەشویش بێ حەشوێکی مەلیحە، چونکە بە راستی بە تەوسیفەکەی لەتمەیەکی لە پەیکەرەی چیرۆکەکە نەداوەو تەنانەت تەوسیفەکەی ئەوەندە جوان لەگەڵ کەلتوورو زبانو دابو نەریتی کوردەواری تێکەڵاوە کە بە راستی خوێنەری کورد بە تەواوی بەرەو دیتنو هەست پێکردنی جوانیو قوڵترینو خۆشترین چێژی عیشقو هەوەس لە دواێنی بۆنو بەرامەی بەهارو سروشتی رازاوە دەبا یانی هەر ئەو شتەی کە لە ئەدەبیاتی فارسیدا پێی دەڵێن رۆحیەی شادی تەڵەبی ئێرانییەکان لە سەردەمی چاخی کەوناراوە تا ئێستا، بە واتەی تر باشترە بڵێین ئەسڵی ویستی دەروونی هەموو مرۆڤێك گەیشتن بە

ئەوجو کەماڵی خۆشو جوانیو لەززەتە، لەززەتێکی پڕ بە پێستی مانای وشەی "خۆشی" بە جۆری کە خوێنەر هەتا ئەو جێگەی کە دەڵێ:

هەرچەند لە دینی یەکتر تێر نەبوون

ناچار بوون هەستن بەرەو ماڵ ببزوون

ڕەنگە بتوانێ یان بیهەوێ خۆی لە جێگای قارەمانەکانی چیرۆکەکە دابنێو تامو چێژی تایبەت وەرگرێ، بەڵام دوای وریابونەوە بە هۆی خنکانی عاشق لە رووباردا وەك ئەوەیە کە بە پتەیەك دڵی وەهۆش بێننەوە تازە دەزانێ کە عاشقی ژینو ناکامی شانۆ بەجێ دیلێو ڕەنگی ڕەشی بێوەفایی ئەو شۆخە, یا وا چاکە بڵێین ڕەنگی ڕەشی بێوەفایی دونیای ناپایدار بەسەر سەحنەی شانۆی شێعرەکەدا بڵاودەبێتەوەو تامی تاڵی راستەقینە دەرخواردی خوێنەرو بیسەر دەداو ئینجا رێنوێنو فەیلەسوفێك، فەلسەفەی ژیان "مەولانا ئاسا" دەهێنێتە بەرباسو لێکدانەوە، بەڵام نەك لە روانگەی عیرفانەوە.

کە ئەوەی بینی کیژی شەنگو شۆڕ

لەوێ ڕانیشتو کردیە زیرو هۆڕ

هەتا ماوەیەك دژو وەڕەز بوو

کەم کەم دڵداری پێشووی لەبیر چوو

یەکێ تری گرت لە کوڕانی شاری

سەر لە نوێ دەستی کرد بە دڵداری

ژین ڕاناوەستێ هەوەس نامرێ

دڵداری لەگەڵ مردوو ناکرێ

زیندوو پێویستی بە هاودەم هەیە

بۆ مردوو مردن هەر ئەفسانەیە

ئێستا ببینن کە مەولانا لە یەکەم داستانی دەفتەری هەوەڵی مەسنەویدا گێڕانەوەی داستانێکی لە گوێن ئەو داستانە کە عیشقو ناکامیو مەرگ لەبیر بردنەوەی مەعشووق باس دەکا چلۆن عارفانە دەدوێ.

بشنوید ای دوستان این داستان

خود حقیقت نقد حال ماست آن...

خوشتر آن باشد که سر دلبران

کفته آید در حدیث دیگران...

ئێستا چاولێبکەن لە روانگەی مەنتیقی کۆمەڵایەتیو فەرهەنگی مامۆستا هێمن کە وەك لە شیعرەکەڕا دەردەکەوێ ئەو وەك مەولانا دژی عیشقو هەوەس نییە، ناڵێ کە مرۆڤ تەنیا ئەوەندە بایخ بۆو لایەنە لە ویستی دەرونیی مرۆڤ دادەنێ کە بڕوانن چۆن ئامۆژگاری دەکا:

ژین ڕاناوەستێ هەوەس نامرێ

دڵداری لەگەڵ مردوو ناکرێ

بەڵام دەگا بەو بەیتە:

تێنەگەیشتبوو دڵداری بێ هۆش

کە کچ زوو کوڕان دەکەن فەرامۆش

هیچ کەس بەو کارە ناڵێ ئازایی

خۆ بە کوشت بدا پیاو بە خۆڕایی

دەڵێی شاعیر لێرەدا باری داستانیو عاتیفی شێعرەکەی وەلاناوەو دەگەڵ ئەوەی کە خۆی هەمیشە دژی بیری پاشکەوتوو نێروجاخی (مَرد سالاری) بووەو (کیژی وریای چاو کراوەی فێرە زانینی دەوێ) بەداخەوە یەك لایەنە بە قەزاوەت دانیشتووەو حوکمی داوە کە کچ زوو کوڕان دەکەن فەرامۆش — کە بە پێچەوانەی ئەوەش کەم نەبوون کوڕانێك کە زوو کچیان فەرامۆش کردووەو — تازە لەسەر عیشقو ویستی دڵ خۆ بە کوشتدانی پێ کارێکی بە فیرۆیە، لە هەمان کاتدا دیسان لە ئەدەبیاتی ئەوڕۆیی کورددا مامۆستا گۆرانیش هەیە کە دەفەرمووی:

بڵێ بەو بووکی تازەی یەکشەوەم گەر هاتە سەر نەعشم

نەڵێ خۆی بۆ وەتەن کوشتو لە ڕێی عەشقی منا نەژیا

وەزیفەم بوو لە پێناوی وڵاتێکا سەرم بەخشم

کە تۆی پەروەردە کرد بۆ من لە داوێنی چیاو کەژیا

لێرەدا جێگایەتی لەبارەی ڕەوانشناسیو کۆمەڵناسی ئەو بەشە لە هەڵبەستی مامۆستا هێمنی نەمر لێکدرێتەوە. هەرچەندە رەنگە مامۆستا بەبێ مەبەستێکی تایبەت تەنیا بۆ هەڵسەنگاندنی مەبەستی بنەڕەتی شێعرەکە کە ئامانجی ئازادیو ئازایەتیو

نەتەوایەتی لەبەرابەر عیشقی مەجازیدا، ئەو چەند بەیتەی هێنابێتەوە، یانی دەیهەوێ بڵێ ئینسان ئەگەر بۆ مەبەستێکی فەردیو بچووك وەك عیشقو ئەوینی دوو دڵدار لە بەین بچێ زوو لە بیر دەچێتەوە، کەوایە بۆ هەرمان بوونو لە یادی رۆژگار نەچوونەوە وا چاکە ئینسان بە مەردایەتیو ئازایەتی بۆ گەلو نیشتمانی گیانی خۆی فێدا بکا، وەها ئینسانێك ناوی نەمرە بە پاکیو چاکی.

لە کۆتاییدا لە وەها هەڵسەنگاندنێك، وا تێدەگەین کە راستە ئەو شێعرە بە ئیلهام لە شێعری شاعیرانی فارسو شاعیرانی ئوروپایی وەرگیراوە بەڵام لە نەوعی خۆیدا بە ئاماژە بەوەی کە مامۆستا ئەو شێعرەی لە ساڵی ١٩٧٣ی زایینی داهۆنیوەتەوەو ئەوە لە کاتێکدایە کە ساڵی تەقریبی کۆچی دوایی ئیرەج میرزا ١٩٢٠ زایینی واتە ١٣٤٤ی کۆچی مانگی بووە، یانی شتێك لەنێوان ٤٧ ساڵ مەودا لە مابەینی ئیرەج میرزاو هۆنراوەی مامۆستا هێمندا هەیە، کەوایە سروشتییە هێمن بە ڕوانگەیەکی تازەو دەلاقەیەکی نوێ ڕوانیویەتە مەبەستی کوللی دڵداری نەك تەنیا بەسەرهاتی "دیاریی دڵداری"، پێویستە بگوترێ تەنانەت کێشو وەزنێکی کە مامۆستا بۆ هۆنینەوەی ئەو شێعرە کەڵکی لێ وەرگرتووە بە تەواوی لەگەڵ شێعری ئیرەج میرزا جیاوازی هەیەو هەروەك گوترا وەزنو کێشی ئەشعاری هیجایی کوردییە کە تایبەتی زبانو روحیەو فەرهەنگو تایبەتمەندییەکانی ئاوو هەواییو مێژوویيو سیاسیو کۆمەڵایەتی نەتەوەی کوردە، بۆ وێنە چاو لە لە کێشی ئەو بەیتە فۆلکلۆریانە بکەن کە دروست لەسەر کێشی ئەو شێعرەی مامۆستایە:

ئەگەر نەبوایە بە بۆنەی تۆوە

ئەمن چیم ئەکرد بەم دەشتو کۆوە

حەسارە چکۆڵەی دارە سێوە تێدا

گەردنی لێو ئاڵێم بەرمووری تێدا

چەند چاكو پیرت بۆ دەخولامەوە

لەبەر سێبەرت نەحەسامەوە....

باشترە یادێکیش بکرێ لە شێعری مامۆستا گۆران بە ناوی "گوڵی خوێناوی" کە هەر لەسەر مەبەستی دڵداریو دیاریی دڵداریو تراژدیای عیشق باس دەکا:

بڕوانە، شاییە، چۆپیە، لەو ماڵە

گوێ بگرە دەهۆڵە، زوڕنایە، شمشاڵە

لەم هۆنراوەیەدا مامۆستا گۆرانیش هەروەك ئیرەج میرزا بە تایبەتی باسی عیشقو دڵداری دەکا بەڵام ئەمجارە عاشق بە ئاو ناخنکێ بەڵکو بە گوللەی یاساوڵی کۆشکی شا، واتە بە تیری دوژمن دەپێکرێو گیانی خۆی بۆ هێنانی چەپکە گوڵێك لە باغچەی پاشا بۆ دیاری نازداری بەخت دەکا. لە هەڵسەنگاندنی لەگەڵ هەموو ئەوانەدا دەتوانین بڵێین لە باری زمانی، واتە وشەی جوانو رەسەنی کوردی، هەروەها لە باری تەعابیری نوێو بەرزی دڵداریو بەتایبەتی لە باری کێشو ناوەڕۆكو پێهەڵاگوتندا کاری مامۆستا هێمن لە نەوعی خۆیدا لە پلەیەکی یەکجار بەرزدایەو دەبێ بڵێین وەك زۆربەی ئاسەواری شیعری مامۆستا، شوێنێکی تایبەت لەسەر خوێنەر دادەنێو خۆی لەناو خۆیدا یەکێ لە شاکارەکانی مامۆستایە کە ناوو زبانی فەسیحی مامۆستای لەگەڵ ئاسەوارە بە نرخەکانی تری، وەك هەمیشە هەرماوو زیندوو ڕاگرتووەو بە وتەی ئەدەبیاتی ئەوڕۆ سیفەتی سەهلو مومتەنیعی بە ئاسارو هۆنراوەکانی هەرماوی مامۆستاو ناوی بەرزی خۆشی وەك خۆی گوتەنی:

کەسێك دەیەوێ قەت نەکرێ لە بیر

ناوی لاپەڕەی مێژوو بکا داگیر

خەڵك بە مەردیو ئازاییو پیاوی

هەتا هەتایە هەر بەرن ناوی

ببێ بە مایەی سەربەرزی کۆمەڵ

بۆی دروست بکەن پاش مردن کوتەڵ

لە ریزی گەوران ناوی بنووسرێ

سەت شێعری باشی پێ هەڵبگوترێ

جێی شانازی بێ بۆ نەتەوەی خۆی

گۆڕی مەزار بێ، کرنۆش بەرن بۆی

خۆ فیدا بکا بۆ گەلو خاکی

ناوی نەمرە بە پاکیو چاکی

بەڵێ هێمن ناوی نەمرە، رۆحی شاد بێو رێگەی پڕ رێرەوە.

گۆڤاری (مەهاباد)، ژمارە ٦٣، ساڵی شەشەم، ٢٠٠٦، ل١٠-١٢.

لــــه تايبه تمه‌ندييه‌كانی شێعری هێمن

عه‌بدوڵلا سه‌مه‌دی

٤٣ ساڵ له ژیانی ٦٥ ساڵه‌ی مامۆستا هێمن، ژیانی ئه‌ده‌بی بوو. ئه‌وه‌ی له‌و ماوه‌یه‌دا خولقا، بریتی بوو له شێعر، په‌خشان، وتارو وه‌رگێڕان. یه‌كه‌م شتی كه چاپو بڵاوكرایه‌وه سالی ١٩٤٣ له ژماره (٢)ی گۆڤاری نیشتماندا، نووسینێك بوو به ناوی (خۆت بناسه)و دوو پارچه شێعر، بابه‌ته‌كانی شێعری مامۆستا هێمن بریتین له مافی نه‌ته‌وایه‌تی، ئازادیی ژن، ئه‌وین (نه‌ك عیرفانی، به‌ڵكو زه‌مینیو خاكی)، ره‌خنه‌ی كۆمه‌ڵایه‌تی، راسته‌قینه‌كانی ژیانی كۆمه‌ڵ (وه‌ك: غه‌مو شادی، كارو تێكۆشان....).

دیاره یه‌كه‌م كه‌ره‌سه له شێعردا، زمانه‌و؛ یه‌كه‌م كه‌ره‌سه‌ش له زماندا وشه‌یه، شاعیر له رێگای زمانو وشه‌وه هه‌م هه‌ستو سۆزو بیرو بڕواو هه‌ڵوێستی خۆی ده‌رده‌بڕێ، هه‌م پێوه‌ندی به كۆمه‌ڵگاو چینو توێژه‌كانی خه‌ڵكه‌وه ده‌كا. ده‌ڵێن زمانی هه‌ر كه‌سه، جیهانبینی ئه‌و كه‌سه‌یه. كه‌وایه هه‌ر بیروڕایه‌ك یا هه‌ر قۆناغێك له ژیانی كۆمه‌ل، زمانی تایبه‌ت به خۆی ده‌خوازێ. بۆیه زمانی نالیو مه‌حویو سالمو مه‌وله‌وی، ده‌نگی سه‌رده‌می خۆیانو هه‌ر به‌و چه‌شنه‌ش؛ ده‌نگی حاجی قادرو مسته‌فا به‌گ ده‌نگی سه‌رده‌مێك و ده‌نگی شێخ نووری و گۆران و هه‌ردی و زیوه‌رو دیلانیش, ده‌نگی سه‌رده‌مێكی تایبه‌تن. ساڵانی كۆتایی سه‌ده‌ی نۆزده‌و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌م له كوردستان به گشتیو له رۆژهه‌ڵاتو موكریان به تایبه‌تی، سه‌رده‌می جموجۆڵو ئاڵۆگۆڕو گه‌لێك گۆڕانی به‌رچاو له ژیانی كۆمه‌لگادا بوو، كه ئه‌ویش ده‌نگو زمانی تایبه‌ت به خۆی ده‌خواست. ئه‌و ده‌نگه له زمانو به‌رهه‌می شاعیرانێكی وه‌ك سه‌یفولقوزات، مه‌لا مارفی كۆكه‌یی، ئاوات، خاڵه‌مین، هێمن، هه‌ژارو محه‌ممه‌دی نووریدا ده‌بیسرێ. هه‌رچه‌ند ئه‌وانه ده‌نگی سه‌رده‌مێكی هاوبه‌شن، به‌ڵام هه‌ر كام تایبه‌تمه‌ندیی خۆیان هه‌یه.

ئه‌و تایبه‌تمه‌ندییانه، له چه‌ند لایه‌نێكی وه‌ك: زمان، قالب، ئاهه‌نگ، هه‌ست، جۆری پێوه‌ندی گرتن به خه‌ڵك، قورسیو سووكی باری فه‌رهه‌نگیو زانستیو زۆر شتی دیكه‌دا خۆ ده‌رده‌خه‌ن.

لەوانەیە شاعیرێك لایەنی زمانیو هونەرییەکەی زۆر بەهێز بێ، بەڵام لە هەمان کاتدا لایەنی پێوەندیو بەربلاوی لەگەڵ کۆمەڵدا کز بێ. یا لایەنی فەرهەنگیو زانستییەکەی بەهێزو باری هونەرییەکە کز بێ. ئەو شاعیرانەی کە بە ناوی لووتکە لەزەمانێکدا دەناسرێن, هەر ئەو کەسانەن کە لەهەموو ئەو لایەنانەدا توانیویانە سەرکەوتن وە دەست بێنن. کاری مامۆستایانی رەخنەی ئەدەبیش ئەوەیە کە ئەم لایەنانە بە پێوانەی تایبەتی خۆی، هەڵدەسەنگێننو بە دەلیلو بەڵگەوە جێگەو پێگەی هەر شاعیرێك دەدۆزنەوە. نەقدی ئەدەبی، واتە هەڵسەنگاندنێکی رەخنەییانەی بەرهەمی لووتکەکانی ئەدەبیمان، پێویستییەکەو جێگای بەتاڵ ماوەتەوە. تاوتوێ کردنێکی رەخنە ئامێزی بەرهەمی شاعیرێك، نووسەرێك، هونەرمەندێك، وەکو شیکردنەوەی تامێکی تایبەتە لە میوەیەك یان چەشنە خواردەمەنییەکدا، تالی شیرینی، ترشی، سوێری، تفتی، هەرکام بەڕادەیەكو دەرسەدێکی دیاریکراو دەکەونە پەنای یەکترو تامێکی تایبەت دەخولقێنن. دەرخستنی ڕادەی تاڵییەکە ناتوانێ بە خاڵێکی مەنفی بژمێردرێو لە پلەی هونەریی کارەکە کەم ناکاتەوە. بەڵکو رووناکییەك دەخاتە سەر بابەتەکەو چەشنە ئاگادارییەکی زانستییانە دەبەخشێ، کە زۆر یارمەتی دەدا بۆ باشتر ناسینی هونەرمەندەکەو تێگەیشتنی بەرهەمە هونەرییەکە. خۆزگە پسپۆڕانی بواری رەخنەی ئەدەبی گرینگییەکی پتریان بەم کارە داباو خەتی سووریان لە بەرامبەر لوتکەکانی ئەدەبیو هونەریمان هەڵبگرتایە.

ئەگەر لێرەدا ئاماژەی هەندێ لە تایبەتمەندییەکانی شێعری مامۆستا هێمن بکەم، بە کورتی لەم خاڵانەی خوارەوەدا پەنجەیان بۆ رادەکێشم:

تایبەتمەندی یەکەم لە شێعری مامۆستا هێمندا، زمانە، زمانی شێعر لە سەردەمی مامۆستا هێمندا، زمانی خەڵکە. زمانێکە کە ئەشێ باسەوادو بێ سەواد تێیبگەن. بەپێچەوانەی زمانی سەردەمەکانی پێشووترمان، کە زمانی حوجرەو دیوەخان بوو، شێعر وەك نیازی چینو توێژێکی تایبەت چاوی لێدەکرا. بیسەرو لایەنی موخاتەبی شێعر، چینی خوێندەوار بوو. بۆ وێنە ئەگەر ناڵەی جودایی هێمنو ناڵەی جودایی نالی (واتە: قوربانی تۆزی رێگەتم ئەی بادی خۆش مروور) لە پەنای یەکتر دانێین، ڕادەی جیاوازیی ئەو دوو زمانەمان پتر بۆ دەردەکەوێ. جیاوازییەکەش دەگەڕێتەوە بۆ دوو سەردەمی جیاواز هەر دوو بە تایبەتمەندیی خۆیانەوە. یانی یەك بابەت لە دوو

سەردەمی جیاوازدا ئەگەر هەڵبژێرین‌و لە پەنا یەکتریان دانێین، دەبینین دوو زمانی جیاوازیان بۆ دەکارهێنراوە کە هەر دوو ناویان کوردییە. هەر دوو زمانیش نیازی سەردەم دروستی کردوون. فەزای حاکم، باری ئابووری‌و سیاسی، باری ئایینی‌و بیروباوەڕو داب‌و دەستوور، کەش‌و هەوایەك دەخوڵقێنن کە لەو کەش‌و هەوایەدا تۆوی چەشنە زمانێك شین دەبێ‌و گەشە دەکا. کەوایە ئەو زمانە سادەو ڕەوانەی سەردەمی مامۆستا هێمن، نیازی ڕۆژ بوو. نیازی (کۆمەڵی هیوا)و (ژ. ك)و بڵاوکراوەکان‌و رادیۆکان بوو، کە موخاتەبەکەیان خەڵك بوو بە گشتی. ئاڵوگۆڕەکانی ناو کۆمەڵ ڕاستەوخۆ شوێن دادەنێتە سەر ئەدەبیات‌و ئەو شوێندانانە دوو لایەنەیە؛ یانی بە هەمان چەشن ئەدەبیاتیش شوێنی خۆی دادەنێتەوە سەر کۆمەڵ. لەو بڕگەیەدا کە مامۆستا هێمن‌و شاعیرانی ڕەوانبێژو سادەوێژی وەك ئەو دێنە مەیدان، دەبینین کۆمەڵ لە جموجۆڵی تازە بوونەوەدایە، ڕێکخراوی سیاسی بە بیری نوێوە لە دایك دەبن؛ ڕۆژنامەو چاپەمەنی‌و کتێب سەرهەڵدەدەن؛ وەرگێڕان وردە وردە پەرەدەستێنێ، کە بەتایبەت ئەمەیان زۆر گرینگە. دەبینین زمانیش وەکی دیاردەیەکی زیندوو، بە وشەو تەرکیباتی نوێوە، خۆی تازە دەکاتەوە. تا دەگاتە ئەو جێگایەی سنوورێك پەیدا دەبێ لەنێوان وەفایی‌و بەرەی دوای وەفایی. ئەگەر سنوورێکی زمانی، بە مانای (پێوەندی لەگەڵ کۆمەڵ)، بۆ شێعری مامۆستا هێمن بکێشین، دەبینین باسەوادو بێ سەواد، خوێندەواری کۆن‌و نوێ، دەکەونە دیوی ناوەوەی سنوورەکە. زمانی شێعریی مامۆستا هێمن زۆر زوو دەتوانێ بیسەری خۆی بدۆزێتەوەو زۆرترین بیسەریش وەدەست بێنێ. بۆ وێنە ئەگەر مەحوی دەستنیشان بکەین، دەبینین لەباری ئەم پێوەندییەوە سنوورەکان تەنگترن. واتە تەنیا توێژو چینێکی تایبەت لە خۆدەگرن. بەڵام لە باری قووڵیی بیرو ئەندێشەو فەلسەفەوە بە پێچەوانە، مەیدانیان گەلێك فراوانترە. سالم‌و نالیش هەر بەو جۆرە. دەبینین بیسەری شێعری ئەوان چینێکی تایبەتە. بەڵام بیسەری شێعری مامۆستا هێمن‌و شاعیرانی دەورەی ئەو، فرەچەشن‌و پترە. چونکە ئەو تەکنیکەی ئەوان لە زماندا بەکاریان هێناوە لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵك نزیکترە، لە نیازی ڕۆژانەی خەڵك دەدوێ. خۆشی‌و ناخۆشییەکانیان‌و بیرو ئارەزووەکانیان دەنوێنێ. بۆ نموونە:

لەکاتی نیوە شەودا بوو شەوێ دێ

ژنێکی پیرو ڕەش پۆشم لە خەو دی

به پارێز چوومه پێش لێی‌و گوتم پێی

چ کارەی دایه پیره، پێم بڵێی کێی

چییه؟ چۆنه لەبەر تۆدا جلی ڕەش

سەرو شان‌و ملت بۆ ناوەته هەش

لەگەڵ بیسەرانی دیاریکراوو جیاوازو تایبەتی ئەم شێعرەی مەحوی:

تەرەب کەن شوکر زۆری هێناوە غەم

توقع زوالا إژا قیل تم

بەس ئەمڕۆ بڵیٚ من سبەی وادەکەم

هەموو (وادەکەم)تە، سبەی (وانەدەم)

لە نموونەکەی مەحوی‌دا ئەوەندەی باری فەلسەفی‌و پشتیوانیی فەرهەنگی قووڵ‌و مەیدانی بەربڵاوە، هێندە باری زمانییەکەی (لە ڕوانگەی پێوەندی لەگەل چین‌و توێژە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵ)دا بە قووەت‌و بەربڵاو نییه. پێچەوانەی ئەوەش بۆ شێعرەکەی مامۆستا هێمن دروستە.

نوکتەیەکی تر ئەوەیە کە زۆرجار ئەو بەربڵاویی بیسەرەو ئەو پێوەندییە توندە، لە هەندێ شاعیردا هەیە، بەڵام کەم دەوامە. یانی کاتییەو تەمەنی کورتە. کەچی لە شێعری مامۆستا هێمندا کاتی نییه. زۆرجار وا بووە شێعرێك بە بۆنەیەکی تایبەتەوە داندراوە، زمانی زۆر بە قووەتی هەیە، بە زمانی خەڵکەو لە دەردو ئازارەکانی خەڵك دەدوێ‌و، بیسەریشی زۆرە. بەڵام ئەگەر هاتوو ئەسەری بۆنەو ڕووداوەکە تەواو بوو، یا شەرایەتی ناو کۆمەڵگە گۆڕانی بەسەردا هات، ئەوە ئەسەری شێعرەکەش لەناو دەچێ‌و شێعرەکەش وەکی بەرهەمێکی ئەدەبی ناژی‌و دەمرێ. بەڵام مامۆستا هێمن تەکنیکێك بۆ زمانەکە لە کار دێنێ‌و پشتیوانەیەکی هونەریی وەها بۆ شێعرەکە ساز دەکاو بە چەشنێك بابەتەکە دادەمەزرێنێ، کە هەم بتوانێ پەنجە بخاتە سەر مەوزووعەکەو لە ڕووداوێکی ئەمڕۆی ناو کۆمەڵەکە بدوێ، هەم تەمەنێکی درێژیش بە شێعرەکە ببەخشێ‌و نەهێڵێ دوای گۆڕانی بارە کۆمەڵایەتییەکە، شێعرەکە لە ئاستە خۆی بکوژێتەوەو لەناو بچێ. وەك نموونە دەتوانین پەنچە دانێینە سەر شێعری کاروانی خەبات‌و گەلێك نموونەی دیکە:

زەردە پەڕی، سوور بوو ئاسۆ خەریك بوو سێرە هەڵگیرێ

لە باتێ قاسپە قاسپی کەو دەهات قرمژنی شێست تێری

هەڵبەت ئەوە کووللی نییە، بەڵام زۆربەی شێعرە بۆنەو موناسیبەتەکانی مامۆستا هێمن دەگرێتەوە. ئەگینا شێعری وەك (بەغدا نیوەی ڕێیەت بێ)ش هەیە کە تەمەنیان هی سەردەمی خۆیانە.

تایبەتمەندییەکی تر، مەیدانی وشە لە شێعری مامۆستا هێمندا زۆر دەوڵەمەندە. کە ئەوەش زۆر گرینگە بۆ دەسەڵاتی شاعیر بەسەر زماندا. هەروەها تەرکیبی تازەش لەناو شێعرەکانیدا زۆرن، کە ئەوانیش هەم قووەت بە کەلامەکە دەبەخشنو هەم دەبنە ماڵو دەسمایە بۆ داهاتوان. هەروەها رستەکان بێ گرێو گۆڵن، ماناکان ڕەوانن‌و تێگەیشتنیان هاسانەو پێویستییان بە شەرحو لێدوان نییە، یانی (بەلاغەت)ێکی تەواو هەیە.

لە باری مۆسیقاییەوە شێعرەکان رەنگاوڕەنگن‌و لە لایەنی کێش‌و ئاهەنگەوە، زۆر کەمن ئەو شێعرانەی کە لەسەر وەزنێکی هاوبەشدا گوترابن‌و بتوانین لە چوارچێوەی وەزنێکدا دایانێین، یانی شاعیر زەوقێکی دەوڵەمەند، بەڵام کەم حەوسەلەی هەیەو لە دووپات کردنەوە ماندوو دەبێ. هەر بۆیە شێعرەکان وەکی تەسبیحێکن کە هەر دەنکەی رەنگێك‌و ئەندازەیەك‌و نەخشێکە. بەڵام ئەوەی دەنکەکانی ئەو تەسبیحە لە دەوری یەك کۆدەکاتەوە، هەڵوێستی شاعیرە، کە وەکی بەنێك بە کونای هەموو دەنکەکاندا دەگوزەرێ‌و مەجموعەیەکی رەنگاوڕەنگ دەنەخشێنێ. لە باری فەزای شێعرەوە، فەزاکە خەیاڵی نییە. بەڵکو فەزایەکی واقیعی ژیانی رۆژانەیە، وەك ئەو فەزایەی لە شێعری گۆران‌و هەردی دا هەستی پێدەکرێ. ئەوینەکان عیرفانی نین، خاکین. پێوەندیی نێوان عاشق‌و مەعشوق، پێوەندییەکی ئاسایی و زەمینین و ئەگەر لەئەدەبی کلاسیکمان دا زۆرجار مەعشوق پیاوە, یا مورشیدو مورادە، لێرەدا مەعشوق تەنیا ئافرەتە. لە زۆربەی غەزەلەکانی کلاسیکیدا مەعشوق کەسێکی دیاریکراو نییە، واتە تۆ دەتوانی ژنێك، شێخێك، ئاواڵێك یا کەسێکی تر بدۆزییەوەو لە شێعرەکەدا بە مەعشوق بیگری. وەك ئەم نموونەی تاهیر بەگ‌و زۆر نموونەی دی لە ئەدەبی کۆنماندا.

هەر لەحزە ئەدەی وەعدەیی وەسڵو نیە ئەسڵی

کارت وەکو دنیایە، هەر ئەمڕۆیە بە فەردا

ناحەق نییە ناوەستێ ئەگەر پردی تەحەممول

سیروانی سروشکم کە ئەکا هاژە لە سەردا

دڵ ڕۆیوە قوربان لە وجودم بە خەیاڵت

دایم لە سەفەردایە، ئەگەرچی لە حەزەردا

کەچی لە شێعری هێمنو سەردەمی هێمندا، ئەو دیاردەیە بە تەواوی گۆڕاوە. خاڵێکی تر ئەوەیە کە هەرچەند مامۆستا هێمن فۆلکلۆرو دابو نەریتە ڕەسەنەکانی کۆمەڵی کوردەواری وەك پاڵپشتێك لە شێعرو نووسینەکانیدا گرینگی پێدەدا، لە هەمان حاڵدا زۆر جاریش رەخنەیان لێدەگرێو هەڵدەکوتێتە سەریان. یانی ئەوەی بە ناحەزی بزانێ، لێی ناپرینگێتەوە. جەسارەتو ئازایەتیی شکاندنی هەندێ سنووری باویش، بۆ خوڵقاندنی دیمەنی تازەو تەسویری نوێ لە شێعردا، تایبەتمەندییەکی دیکەی شێعری مامۆستا هێمنە. وەك لە شێعری (جوان ناسووتێ)؟ داو هەندێ شێعری دیکە. ئومێدو هیوا لە شێعری مامۆستا هێمندا جێگایەکی تایبەتیان هەیە. ئەوە لە حاڵێکدایە کە بێ ئومێدیو هەناسە ساردی بەشێکی گەورەی لە ئەدەبی هەر نەتەوەیەکدا تەرخان کردووە. زۆرتری شێعرەکانی مامۆستا هێمن بەم ڕستانە کۆتاییان دێ: دوور بنواڕە، ئاسۆ روونە/ چاوەڕێی تیشکی هەتاوی هیوام/ لە پێشمان دایە دوارۆژێکی رووناك/ سارێژە دەبێ برینی نامرادی/ ئاوارە نیم، وا دەزانم لە ماڵم/ ئەوی قەت لێی نەدەم، تەپڵی ئەمانە/ و زۆر نموونەی تر.

تایبەتمەندییەکی تری شێعری مامۆستا هێمن ئەوەیە کە شاعیر لە هەندێ وشەی ناشێعری ناترسێو بە جەسارەتەوە دەیانخاتە ناو شێعرەکەی. وەك: وشەی بێگانە لە چەشنی (ئاپۆلۆ، دۆلار، مین، ئەخ، ئۆخت)، وشەی کوردی لە چەشنی (سۆدرە، سەهەندە، کۆڵەوار، ئەستێوڵك، پنە، رووتەڵە، خێسە)، تەرکیباتی ناشێعری لە چەشنی (گەندەپیاو، قەڵاندۆش، ئاسنی ژەنگاوی، لووت داژەنین، جەرگ بە کوچکێوەنان، هەڵتووتەکێم، چاوەبرکە، نووکە نووك، چرە دووکەڵ)و زۆر نموونەی لەم چەشنە. بێشك وەفایی بە هیچ کلۆجێك حازر نەدەبوو وشەیەکی لە چەشنی ئەستێوڵك یا چرە دووکەڵ بخاتە ناو دیوانەکەی، چونکە لە شێعری کلاسیکدا وشەکان بە جوانو ناحەز دابەش دەکرانو (ئەدەبی)و (ڕەمەکی)یان هەبوو. بەڵام نزیك بوونەوەی شێعر لەزمانی خەڵك, بەپێی ئەو هۆیانەی پێشتر ئاماژەی پێکرا, ئەم سنوورانەی تێکدا، بەڵام سەرەڕای ئەوەش

ئازایی‌و جەساڕەتی شاعیرەکان جیاوازە. هێمن لەم بوارەدا بە جەساڕەتێکی گەورەوە هاتە مەیدان.

تایبەتمەندییەکی تر، سادەیی‌و ڕەوانییە تا ڕادەی قسەکردنی ئاسایی:

دوور قاقایەکم گوێ لێ بوو

دەتگوت گوللەم پێوە دەنێ

چۆن بە ئێوارەی پاییزیش

ئی وا هەیە پێبکەنێ !

* * *

خەیاڵم ببوو بە وشە

نەمزانی کەس بە دوامەوە

دەنگێکی لەرزۆک‌و نەرم

بەسپایی جوابی دامەوە....

و نموونەی یەکجار زۆری تری لەم بابەتە، کە شێعرێکی سەرکەوتوویەو قسەکردنێکی ئاساییشە، کە ڕۆژانە هەر کام لەم ڕستانە چەندین جار لە کووچەو بازاردا دەبیسین.

کەوایە بە پێداهاتنەوەیەکی سەرپێیی، دەتوانین تایبەتمەندییەکانی شێعریی مامۆستا هێمن لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەستنیشان بکەین:

- نزیك بوونەوە لە زمانی خەڵك.
- شێعری بۆنەو موناسبەت کە تەمەنیان کورتەو هەر هەندی ڕووداوەکان دەژین، لە شێعری مامۆستا هێمندا تەمەنیان درێژەو وەکی باقی شێعرەکان دەژین.
- مەیدانی وشە بەربلاوو دەوڵەمەندە.
- تەرکیبی تازە زۆرو بەرچاوە.
- ڕستەکان بێ گرێ‌و گۆڵن.
- ماناکان سادەو ڕەوانن‌و پێویستیان بە شەرح‌و ڕاڤە نییە.
- مۆسیقای شێعر ڕەنگاوڕەنگە.
- کێش‌و ئاهەنگ فرە چەشنە.
- فەزای ڕووداوەکان واقیعن، خەیاڵی نین.
- ئەوینەکان خاکی‌و زەمینین، عیرفانی نین.

- فولكلۆر دەورێكی گرنگ دەبینێ.
- جەسارەتی شكاندنی سنووورە باوەكانی كۆمەڵایەتی.
- ئومێدەواریو هیوا بە دوارۆژ.
- جەسارەتو هونەری دەكارهێنانی وشەی ناشێعری.
- ڕەوان نووسییو سادەبێژی تا ڕادەی قسەكردنی ئاسایی رۆژانە.

گۆڤاری (مەهاباد)، ژمارە ٧٣، ساڵی حەوتەم، ٢٠٠٧، ل٨-١٠.

ناوەڕۆك

بابەت	لاپەڕە
پێشــەكی	١
ئاوارەبوونو غەزەلێك (دڵشاد مەریوانی)	١١
هێمن مەهابادی شاعیرە ئاوارەكەی كوردوستان (بورهان شاسوار)	١٥
پێموایە باشی بۆ نەچووە (كەریم حسامی)	٢٣
لەپەنا حەجەكەوە ... خشكەیێك (كاكەی فەلاح)	٦٧
چەند سەرنجێك لە تاریكو ڕوون لە بۆچوونێكی مرۆڤانەدا (كەمال غەمبار)	٨٥
با منیش لێرەوە پەنجەیەكی تێوەردەم! (محەمەدی مەلا كەریم)	١١٣
ئافرەت لەناو هۆنراوەكانی مامۆستا هێمن دا (كوردستان موكریانی)	١١٨
دینامیكی بیرۆكەو شاعیری لەنێوان هێمن و هەڵمەت دا (هیوا عومەر ئەحمەد)	١٢٥
قۆناخەكانی شیعری هێمن (محەمەد ئەمین ئەحمەد)	١٤١
هێمن وسكالاً (محەمەد ئەمین ئەحمەد)	١٥٢
زمان لەشیعری هێمن دا (محەمەد ئەمین محەمەد)	١٦١
هێمنو بۆنی غەریبی (محمد فەریق حەسەن)	١٦٩
هێمنیش مرد (جۆیس بلۆ، ئا: دەشتی)	١٩٣
شاعیری ناوداری كورد هێمن ١٩٢١/٥/٥-١٧/١٩٨٦/٤ (كەریم حیسامی)	٢٠١
شـــــیعری هێمن (خالید ئەحمەد شەریف)	٢٠٩
هێمن لەگوڵزاری ئەدەبی كوردیدا (نوری عەلی ئەمین)	٢١٦
هێمن ناسی (تەها فەیزی زادە)	٢٢٥
دەگەڵ هێمن لە دوایین قۆناخی ژیانیدا (فاروق كەیخووسرەوی)	٢٣٧
جێی من پەنا بەردە (سەرۆ قادر)	٢٤٥
یادێك لەمامۆستا هێمن (ناسری ڕەزازی)	٢٤٨
هێمن، شاعیری خەم و خاوەن هەڵوێست (سەعید شوان)	٢٦٧
بایەخی وشە لای هێمن (عەزیز ئالی)	٢٧٦
یادێك لە مامۆستا هێمن (مستەفا مەعرووفی)	٢٨٥
غەریبیو غوربەت لە نالەی جوداییدا (ئەحمەد محەمەد ئابلاخی)	٢٨٨
هەوڕگەرو ئەشكەوڵەت (عەزیز ئالی)	٢٩٦
ڕەخنەیەك لەسەر هەوڕگەرو ئەشكەوڵەت (فەتاح ئەمیری)	٣٠٨

هەڵوێستەیەك لەسەر پێویستییەکی مێژوویی(بەبۆنەی ڕێزگرتن لەمامۆستا هێمن... ٣١٦

هێمن و ئەوین و بیری کۆمەڵایەتی (عەلی پاسبار) ٣١٩

هێمن، شاعیرێك لەمەیدانی سووتان وهەرمان دا (یونس رەزایـــی) ٣٢٤

ژیننامەی مامۆستا هێمن (ع. سامرەند) ٣٢٨

چەند فەرازێ لەوتاری محموود شکاك نیژاد ٣٣١

ژیان‌و هێمن (سەلاحەددینی ئاشتی) ٣٣٢

پێشڕەوانی شیعری نوێ لە ڕۆژهەلاتی کوردستان (جوان بۆکانی) ٣٣٨

یادێك لە دوازدەمین سالیادی کۆچی دوایی مام هێمن (بێخاڵ ئەحمەد) ٣٤٧

ساقی نامەی ناڵەی جودایی (حمد ئەمین شا محمدی) ٣٥٢

هێمن وئـاوارەیـــی (سەلاحی شێخ شەرەف) ٣٦١

هێمن‌و ناڵەی جودایی (رەحیم لوقمانی) ٣٧٨

هێمـن شـــاعیری عیشـق‌و ئـــازادی (ئیبراهیم ئیسماعیل پوور) ٣٨٦

ئـەحلام مەنسـوور ئیلهــــامی شـێعری هێمــن ٣٩٤

لـە کوێوە بۆ کوێ‌و.... ڕازی هـەواری خـــاڵی (عەلی ئیسماعیل زادە) ٤٠٣

لــە بیــرم مەکـــــە مێهری پاکزاد - مەهاباد ٤١٣

لــە تایبەتمەندییەکانی شێعری هێمن (عەبدوللا سەمەدی) ٤٢١

View publication stats